

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSENS
2013:4
SKRIFTER

FOKUS 13

Unga och jämställdhet

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSENS
2013:4
SKRIFTER

FOKUS 13

Unga och jämställdhet

Ungdomsstyrelsen

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor och om det civila samhällets förutsättningar. Vi ger stöd till föreningsliv, kommuner och internationellt samarbete.

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:4

ISSN 1651-2855

ISBN 978-91-85933-73-0

projektledare **Oscar Svensson** • *grafisk form* **Christián Serrano**

tryck **Taberg Media Group AB**

distribution **Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm**

tfn **08-566 219 00**, *fax* **08-566 219 98**

webbplats **www.ungdomsstyrelsen.se** • *e-post* **info@ungdomsstyrelsen.se**

Förord

Ungdomsstyrelsen har på regeringens uppdrag genomfört en studie av unga och jämställdhet. I *Fokus 13 – unga och jämställdhet* ger vi en bred beskrivning av jämställdhetssituationen för unga inom områdena utbildning och lärande, arbete och försörjning, hälsa och utsatthet, inflytande och representation samt kultur och fritid. Det är den första rapporten i sitt slag som så tydligt ger en samlad bild av ungas jämställdhet.

Med rapporten hoppas vi kunna bidra till diskussionen om jämställdhet och om villkoren för tjejer och killar i Sverige. Vi vill inspirera till både debatt och handling. En del kunskap har vi sedan tidigare, annat nyanseras och fördjupas.

Ungdomsstyrelsen har regeringens uppdrag att följa upp och belysa utvecklingen av den nationella ungdomspolitiken. En del av uppdraget handlar om att göra fördjupade tematiska analyser inom ett visst område. *Fokus 13 – unga och jämställdhet* är den nionde tematiska analysen. Rapporten kommer i en brytningstid där ett system för uppföljning av jämställdhetspolitiken byggs upp och en ny ungdomspolitik formuleras. Vi vill att den kunskap vi här har tagit fram tas tillvara i dessa processer.

Arbetet har genomförts inom enheten för nationell och kommunal ungdomspolitik av Oscar Svensson, ansvarig projektledare, Sofie Kindahl, Fabian Sjö, Cecilia Narby, Cecilia Ljöf-

berg, Kristina Lindholm, Helen Dryler samt Linda Eldestrand i samverkan med enhetschef Inger Ashing. Under arbetet har flera andra personer inom myndigheten bidragit med kunskap och synpunkter. Vi har också låtit forskarna Katarina Boye, Marie Evertsson och Tove Pettersson skriva artiklar om oavlönat hemarbete respektive kopplingar mellan våld, grupprocesser och maskulinitet.

Vi har samrått med de myndigheter och aktörer som medverkar i Ungdomsstyrelsens indikatoruppföljning, med Statistiska centralbyrån, Sveriges Kommuner och Landsting samt LSU – Sveriges ungdomsorganisationer. Vi har också varit i kontakt med en rad andra myndigheter och organisationer i vårt arbete som Diskrimineringsombudsmannen, Barnombudsmannen och utredningen Män och jämställdhet.

Under arbetet med rapporten har vi intervjuat 38 unga om deras syn på de frågor som rapporten handlar om. Vi har även i samarbete med Unga berättat från Stockholms stad, Kulturskolan, låtit unga göra egna kortfilmer på olika teman. Filmerna finns att ladda ned på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Ett stort tack till alla som bidragit med sin tid och kunskap, ett särskilt riktat tack till de unga vi har mött i vårt arbete.

Alice Bah Kuhnke
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

INNEHÅLL

6	SAMMANFATTNING
22	KAPITEL 1 – INLEDNING
46	KAPITEL 2 – UNGAS SYN PÅ JÄMSTÄLLDHET
72	KAPITEL 3 – UTBILDNING OCH LÄRANDE
110	KAPITEL 4 – ARBETE OCH FÖRSÖRJNING
146	Fördjupning: Jämställdhet i hemmet
166	KAPITEL 5 – HÄLSA OCH UTSATTHET
214	Fördjupning: Grupper, maskuliniteter och våld
230	KAPITEL 6 – INFLYTANDE OCH REPRESENTATION
266	Fördjupning: Bidrag till föreningslivet
284	KAPITEL 7 – KULTUR OCH FRITID
328	KAPITEL 8 – DISKUSSION OCH FÖRSLAG
348	BILAGA – REGERINGSUPPDRAG
350	REFERENSER
368	NOTER

SAMMANFATTNING

Nationella mål: Alla ungdomar ska ha ...

... verklig tillgång till välfärd.

... verklig tillgång till inflytande.

Jämställdhetsmål: Kvinnor och män ska ha ...

... samma makt att forma samhället och sina egna liv.

Jämn fördelning av
makt och inflytande

Ekonomisk jämställdhet

Jämn fördelning av det
obetalda hem- och omsorgsarbetet

Mäns våld mot kvinnor ska upphöra

Sammanfattning

Analys av unga och jämställdhet

På uppdrag av regeringen har Ungdomsstyrelsen under 2013 genomfört en tematisk analys av unga och jämställdhet. Utgångspunkten för analysen är de mål som finns inom ungdomspolitikerna och jämställdhetspolitiken.

Den nationella ungdomspolitikerna har två övergripande mål:

1. alla ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd
2. alla ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande.

Jämställdhetspolitikernas övergripande mål är att:

- kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.

Detta följs av fyra delmål:

1. jämn fördelning av makt och inflytande
2. ekonomisk jämställdhet
3. jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet
4. mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

Av dessa är det högst prioriterade målet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

Jämställdhet har till stor del kommit att handla om kvinnors tillträde till det offentliga rummet och andra sfärer som historiskt sett varit förbehållna män. Framförallt har villkor på arbetsmarknaden, representation inom politiken och utbyggd barnomsorg och föräldraförsäkring utvecklats. Men flera rapporter har även genom åren beskrivit och utrett mäns relation till jämställdhet, och det pågår en stor utredning om

män och jämställdhet som presenteras i början av 2014.

Den huvudsakliga strategin som används för att nå de jämställdhetspolitiska målen är jämställdhetsintegrering, vilket innebär att samtliga beslut inom alla politikområden ska präglas av ett jämställdhetsperspektiv.

Sedan mitten av 2000-talet följer regeringen upp ungdomspolitikerna genom indikatorer och tematiska studier. Inom jämställdhetspolitiken har redovisningen varierat genom åren men ett nytt uppföljningssystem är under uppbyggnad. Sedan 2012 presenterar Statistiska centralbyrån indikatorer inom området.

Fokus 13 är indelad i kapitel som följer de fem huvudområdena för ungdomspolitikerna:

1. utbildning och lärande
2. arbete och försörjning
3. hälsa och utsatthet
4. inflytande och representation
5. kultur och fritid.

Inom dessa områden analyserar vi situationen utifrån de jämställdhetspolitiska mål som är relevanta. Vi beskriver också större förändringsarbeten inom det aktuella området. Rapporten avslutas med en diskussion och förslag på områden som Ungdomsstyrelsen menar behöver utvecklas.

Att belysa jämställdhet bland unga berör en rad politikområden, vilket omöjliggör en uttömmande beskrivning. I huvudsak utgår vi från myndighetens egen kunskap i form av Ungdomsstyrelsens återkommande ungdomsenkät som riktar sig till ett slumpmässigt urval perso-

ner i åldern 16–25 år. Vi använder även Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie som riktar sig till ett slumpmässigt urval unga i åldern 16–29 år och vuxna från 35 år.

Utöver Ungdomsstyrelsens enkäter har vi även indikatorerna för ungdoms- och jämställdhetspolitiken och kompletterat med statistik och fördjupad kunskap från andra myndigheter. Vi har också initierat fördjupningsstudier om ungas oavlönade hem- och omsorgsarbete, om grupprocesser, maskulinitet och våld samt om Ungdomsstyrelsens egen bidragsgivning kopplad till unga och jämställdhet.

En annan viktig kunskapskälla är de fokusgruppsintervjuer som vi har gjort med unga i högstadieskolor på fyra orter runtom i landet. Syftet har varit att fånga vilka erfarenheter unga har kring jämställdhet i sin vardag och hur de resonerar i dessa frågor. I denna sammanfattning lyfter vi fram några viktiga tendenser.

Ungas syn på jämställdhet

Vi beskriver ungas syn på jämställdhet utifrån våra enkätstudier och den intervjustudie vi genomfört. Våra enkäter visar att unga i högre grad än äldre ser jämställdhet som en viktig samhällsfråga. Samtidigt är det vanligare bland unga att svara att jämställdheten har gått för långt. I alla åldrar är det vanligare att tjejer och kvinnor har en positiv inställning till jämställdhet.

- Jämställdhet lyfts fram som en av de tre viktigaste samhällsfrågorna just nu av 19 procent av tjejerna och 11 procent av killarna i åldern 16–29 år (2013). I gruppen 35–74 år är andelarna endast 7 procent av kvinnorna och 5 procent av männen.

- Det är få unga i åldern 16–25 år som *inte* tycker att jämställdhet är viktigt, men det är vanligare bland killar (8 procent jämfört med 2 procent bland tjejer 2012).

- Det är något vanligare att unga tycker att jämställdheten har gått för långt jämfört med äldre 2013. Det är också vanligare att killar och män instämmer i detta jämfört med tjejer och kvinnor.

- Killar instämmer i större utsträckning än tjejer i könsstereotypa påståenden. Bland killarna i åldern 16–25 år instämmer 21 procent i påståendet att män är bättre chefer än kvinnor jämfört med 7 procent av tjejerna (2012). Det är även 17 procent av killarna som instämmer i att kvinnor bör ta ett större ansvar än män för sysslor i hemmet och 14 procent instämmer i att kvinnan bör ta det största ansvaret för barnen i en familj (jämfört med 6 respektive 7 procent av tjejerna).

Inom ramen för uppdraget har vi genomfört en intervjustudie. Genom denna ges en översiktlig bild av områden som unga själva lyfter fram som viktiga.

- Många återkommer till att tjejer, av olika anledningar och på olika sätt, inte tar lika mycket plats som killar. Oron för att bli ifrågasatt, hånad eller ansedd som dum bromsar många av tjejernas vilja att ta det offentliga utrymmet i anspråk. I killgrupperna beskrivs upplevelser av att inte bli tagen på allvar eller att bli sedd som stökig för att man är kille.

- De flesta av tjejerna betonar vikten av att klara arbetet i skolan, medan resonemangen varierar bland killarna.

- Tjejer och killars förhållningssätt till idrott skiljer sig åt mellan olika skolor och intervju-grupper. En del tjejer är fysiskt aktiva i olika idrottsformer och på olika nivåer. En del tjejer uppger dock att de slutat med idrott för att hinna med skolan, något som inte förekommer bland killarna. Många killar säger att de är fysiskt aktiva i olika sporter, vissa uttrycker ambitioner att bli professionella idrottare.

- Utseende är något som på olika sätt kommer upp i tjejgrupperna. Oftast finns en komplexitet där tjejerna både reflekterar och ifrågasätter feminina utseendeideal samtidigt som de strävar efter att leva upp till dessa. I de intervjuer vi gjort med killar talar de inte själva om utseendet på samma sätt.

- Killars beteenden i grupp diskuterades i några av intervjuerna. Killars sätt att uttrycka sig genom att *vara del av en grupp som hörs och syns* framträder.

Det är tydligt att unga upplever att det finns olika förväntningar på tjejer och killar i skolans miljö. Skolan är en arena där ojämställdhet skapas men där det även finns möjligheter att genomföra förändringar för att uppnå ökad jämställdhet bland unga.

Utbildning och lärande

Det ungdomspolitiska området utbildning och lärande omfattar både formell och icke formell utbildning samt informellt lärande. Att kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning ingår även i regeringens jämställdhetspolitiska delmål om ekonomisk jämställdhet. Inom området ser vi en rad skillnader mellan tjejer och killar. Många skillnader har varit stabila över en längre tid. Särskilt utmärkande är de könsbundna studievalen, att killar generellt har sämre resultat än tjejer inom skolsystemets alla delar och en ökande stress bland unga tjejer.

Vi ser att tjejer och killar trivs olika bra i skolan. Det är vanligare att tjejer är stressade jämfört med killar. Omvänt så upplever killar i något mindre utsträckning att tjejer och killar blir rättvist behandlade av lärarna. Det är också en lägre andel bland dem som är nöjda med sin utbildning.

- Det är vanligare bland tjejer i årskurs 7–9 att tycka att det är roligt att gå till skolan, 67 procent jämfört med 49 procent bland killarna (2012).

- Redan i årskurs 7–9 finns tendenser att tjejer är mer stressade än killar. På gymnasienivå är könsskillnaderna när man mäter stress markanta. Bland unga som känner sig stressade varje dag eller minst en gång i veckan är könsskillnaderna störst för egna krav och förväntningar på skolarbetet (55 procent av tjejerna, 33 procent av killarna), läxor/hemuppgifter (63 procent av tjejerna, 43 procent av killarna) och betyg (46 procent av tjejerna, 27 procent av killarna) (2012).

- Av killarna i årskurs 7–9 uppger 24 procent att hälften eller mindre än hälften av lärarna behandlar tjejer och killar rättvist, jämfört med 10 procent av tjejerna (2012).

- Bland unga i åldern 20–25 år uppger 66 procent av tjejerna och 55 procent av killarna att de är ganska eller mycket nöjda med sin utbildning (2012).

Tjejer och kvinnor presterar i genomsnitt bättre än killar och män på alla utbildningsnivåer – från grundskolan, via gymnasieskolan och upp till högskolan.

- I årskurs 9 fick tjejerna bättre betyg än killarna i alla ämnen utom idrott och hälsa läsåret 2011/12. Tjejerna nådde målen i större utsträckning och deras slutbetyg från gymnasieskolan är också bättre än killarnas på samtliga 17 nationella program i gymnasieskolan. Dock visar uppföljningen av resultaten från våren 2013 på den största förbättringen i killars resultat sedan meritvärdessystemet infördes 1998.

- Med den nya gymnasieskolan (Gy2011) skärptes behörighetskraven till gymnasieskolan, främst till de högskoleförberedande programmen. Detta ledde till ökade könsskillnader. Könsskillnaden är störst för naturvetenskaps- och teknikprogrammet, 2013 var 85 procent av tjejerna och 81 procent av killarna behöriga.

- Tjejer fullföljer sina studier i större utsträckning än killar. Bland unga som började i gymnasieskolan hösten 2009 hade 72 procent av tjejerna och 66 procent av killarna slutfört studierna inom tre läsår. Även inom högskolan har kvinnor generellt sett en högre examensfrekvens än män.

I gymnasieskolan och på högskolan studerar tjejer och killar ofta skilda ämnen och utbildningar. Könsfördelningen ligger vanligen utanför intervallet 40–60 procent.

- Bland dem som slutförde gymnasiestudier läsåret 2011/12 var det endast på det naturvetenskapliga programmet som andelen tjejer och killar fördelade sig jämnt.

- Några gymnasieutbildningar hade en särskilt sned könsfördelning. På fordons-, bygg- samt el- och energiprogrammen utgjorde killar mer än 90 procent av dem som slutförde utbildningen läsåret 2011/12. På hantverksprogrammet utgjorde tjejer mer än 90 procent. Könsfördelningen varierar också mellan olika inriktningar inom programmen.

- Forskarutbildningen har gått från en stark manlig dominans till en jämn könsfördelning. Andelen kvinnor var endast 8 procent bland dem som tog doktorsexamen 1969/70. Läsåret 2000/01 passerade dock andelen kvinnor 40 procent.

Arbete och försörjning

I kapitlet om arbete och försörjning beskriver vi flera områden som är kopplade till ungas etablering. De övergripande ungdomspolitiska målen att alla unga ska ha verklig tillgång till välfärd och inflytande har en stark koppling till arbete och försörjning. Området är också centralt i jämställdhetspolitiken och berörs särskilt av delmålen om jämn fördelning av makt och inflytande, ekonomisk jämställdhet och en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet.

Tjejer etablerar sig senare i arbetslivet, arbetar i högre grad deltid och uppger att familjebildning påverkar yrkeslivet i större utsträckning än killar. Det är något vanligare att killar är arbetslösa och långtidsarbetslösa jämfört med tjejer. Vi ser också skillnader i lön mellan könen.

- Etableringsåldern, det vill säga den ålder när tre fjärdedelar av en årskull har arbete, låg 2012 på 28 år för tjejer och 26 år för killar.
- Bland sysselsatta i gruppen 20–24 år arbetade över 50 procent av tjejerna deltid 2012, medan motsvarande andel bland killarna i samma åldersgrupp var 26 procent. Andelen som arbetar deltid är lägre bland både kvinnor och män i äldre åldersgrupper, men skillnaden mellan könen är ännu större bland dem.
- I kvalitativa studier lyfter tjejer oftare än killar fram att familjebildning kommer att påverka deras framtida yrkesliv. Studier visar dock att tjejer och killar lägger ungefär lika mycket tid på det obetalda hem- och omsorgsarbetet, men att de delvis ägnar sig åt olika sysslor. När unga blir föräldrar uppstår däremot betydande skillnader mellan könen.

- I grupperna 20–24 år och 25–29 år uppger 15 procent av killarna att de någon gång har varit ofrivilligt arbetslösa i mer än sex månader, jämfört med 10 procent av tjejerna (2013). Bland de i åldern 18–24 år som har varit inskrivna hos arbetsförmedlingen i mer än 6 månader var 56 procent killar och 44 procent tjejer 2012. Andelarna var desamma 2011.

- Löneskillnaden mellan könen är större bland äldre än bland yngre, men även bland unga 18–24 år har killar en högre lön än tjejer om vi ser till medellön (lönerna har räknats upp till heltid). Löneskillnader kan, förutom kön, bero på ett flertal aspekter som skillnader i arbetslivserfarenhet, utbildning, diskriminering, yrke och inom vilken sektor som arbetet utförs.

Det finns en tydlig könssegregation bland unga på arbetsmarknaden, vilket återspeglar den uppdelning vi ser inom utbildningsväsendet.

- Av de 30 vanligaste yrkeskategorierna bland unga i åldern 16–24 år har endast tre en jämn könsfördelning 2011 (inom spannet 40–60 procent). Detsamma gäller för gruppen 25–29 år. Tidigare analyser kring de trettio vanligaste yrkena i gruppen 20–64 år visar att det är få yrkeskategorier som har en jämn könsfördelning (2010).

Det finns olika sätt att mäta ekonomisk utsatthet. Vi ser att det är vanligare att tjejer har svårt att betala löpande utgifter och att de i större utsträckning tar emot pengar från närstående. Omvänt är det vanligare att killar har så allvarliga svårigheter med sin ekonomi att de riskerar vräkning och att deras skulder blir föremål för Kronofogden.

- Det var 18 procent av tjejerna i åldern 16–25 år som vid flera tillfällen haft svårighet att betala löpande utgifter under det senaste året, jämfört med 14 procent av killarna 2012.

- I gruppen 16–19 år var det vanligare bland tjejer än bland killar att under det senaste året ofta ha fått ekonomisk hjälp av föräldrar eller annan anhörig, 47 procent av tjejerna och 39 procent av killarna (2012).

- Det var 5,3 procent av killarna i åldern 16–25 år som hade så allvarliga skulder att de var föremål för indrivning hos Kronofogdemyndigheten jämfört med 2,7 procent av tjejerna 2012.

En annan del av ungas etablering handlar om boende där vi också ser vissa skillnader. Det är vanligare bland killar i åldern 20–25 år att bo kvar hemma hos sina föräldrar (44 procent jämfört med 29 procent bland tjejerna). Bland tjejerna är det 49 procent som bor i en egen hyresrätt i första hand jämfört med 33 procent bland killarna (2011).

Oavlönat hem- och omsorgsarbete

På uppdrag av Ungdomsstyrelsen har Marie Evertsson och Katarina Boye, vid Stockholms universitet, genomfört en fördjupningsstudie om ungas oavlönade hem- och omsorgsarbete. De har studerat den tid som läggs på obetalt arbete och inställningen till jämställdhet bland tjejer och killar i åldern 19–30 år (2010). I studien görs en jämförelse med motsvarande åldersgrupp 2000.

Resultaten visar att könsskillnaderna i gruppen 19–30 år i rutinartat hushållsarbete var små redan 2000 och minskade ytterligare till 2010. I

familjer med barn tycks könsskillnaderna däremot ha ökat. Om det beror på sammansättningen i urvalsgruppen eller om det tyder på mer stabila förändringar i mammors och pappors ansvarsfördelning är en fråga för framtida forskning.

- Inställningen till jämställdhet har varit relativt stabil mellan 2000 och 2010. Runt 55 procent av killarna och drygt 65 procent av tjejerna tycker att det är mycket viktigt att satsa på ett samhälle där kvinnor och män delar lika på ansvar för hem och barn.

- Fördelningen av hushållsarbetet bland unga har blivit mer jämn mellan 2000 och 2010. Detta beror framför allt på att tjejerna minskat tiden för rutinartat hushållsarbete. I genomsnitt ägnade tjejerna 10,5 timmar och killarna 9,0 timmar per vecka åt hushållsarbete (2010).

- Killar ägnar mindre tid än tjejer åt rutinartat hushållsarbete men det är vanligare att killar hjälper anhöriga och släktingar utanför hemmet med hushållsarbete (inklusive reparationer och underhåll).

- Kvinnors hushållsarbets tid ökar betydligt när de blir föräldrar och är som störst när barnet är under två år. Hushållsarbets tiden ökar ytterligare för kvinnan om familjen får fler barn. Mäns tid ökar i lägre grad när de får sitt första barn, sjunker lite med barnets ålder och ökar inte heller med ytterligare barn. Resultaten visar att tjejer med barn hushållsarbetar i högre grad än killar, även om de arbetar lika många timmar på arbetsmarknaden och har lika hög lön som killarna. Detta tyder på att den ojämna arbetsfördelningen inte främst är ekonomiskt motiverad.

Hälsa och utsatthet

För att beskriva ungas hälsa analyserar vi självskattad hälsa, psykosocialt välbefinnande, psykosomatiska symptom och trygghet. En stor del av kapitlet fokuserar på våld och utsatthet eftersom delmålet om att stoppa mäns våld mot kvinnor samt rätten till kroppslig integritet är det som är högst prioriterat inom jämställdhetspolitiken.

En majoritet av de unga mår bra, men det finns samtidigt betydande andelar som inte gör det. Killar uppger ett bättre allmänt hälsotillstånd än tjejer och är i större utsträckning nöjda med sin hälsosituation. Det är vanligare att tjejer oroar sig för sitt utseende, sin vikt och att inte duga.

- Det egna allmänna hälsotillståndet bedöms som bra eller mycket bra av 75 procent av tjejerna och 81 procent av killarna i åldern 16–25 år. Omvänt bedömer 7 procent av tjejerna och 4 procent av killarna sin hälsa som ganska eller mycket dålig. Könskillnaderna är störst i gruppen 16–19 år (2012).

- Bland tjejer i åldern 16–29 år oroar sig 23 procent ofta för sitt utseende och 28 procent oroar sig ofta för sin vikt (6 respektive 8 procent bland killar). I samma åldersgrupp oroar sig 25 procent av tjejerna för att inte duga jämfört med 11 procent av killarna. Mellan 16 och 29 år tycks dock killars oro tillta något med ökad ålder, medan tjejers oro istället minskar något (2013).

Könskillnaderna är påtagliga när vi tittar på psykisk ohälsa och stressrelaterade symptom. Framförallt tjejer har haft en negativ hälsoutveckling sedan slutet på 1980-talet, även om trenden är tydlig också för killar fast från ett lägre utgångsläge. Vi ser tendenser till att tjejer och killar hanterar psykisk ohälsa på olika sätt och att ohälsan har olika konsekvenser.

- Andelen som uppger att de är stressade flera gånger i veckan är 50 procent bland tjejerna och 24 procent bland killarna i åldern 16–25 år. Bland tjejerna är 17 procent stressade varje dag jämfört med 5 procent bland killarna (2012).

- Under 2012 uppgav 25 procent av tjejerna i åldern 16–24 år att de lider av ångslan, oro eller ångest, jämfört med 14 procent av killarna. Jämfört med 1988/89 så har dessa andelar nästan tredubblats för tjejer och mer än tredubblats för killar. Konsekvenserna av psykiska besvär tycks även vara större för tjejer.

- En jämförelse bland 16–29-åringar visar att det mellan 2002 och 2013 har skett en viss ökning av andelen unga som uppger att de ofta har svårt att somna, lider av huvudvärk eller har ont i magen.

- Tjejer och killar som mår dåligt hanterar i viss mån sin situation på olika sätt. Killar uppger i mindre utsträckning än tjejer att de pratar med personer i sin omgivning när de mår dåligt. De söker även stöd hos vuxna utanför familjen i mindre utsträckning än tjejer. Intervjustudier tyder också på att killar är mindre verbala än tjejer när de söker stöd. Det finns också starka samband mellan ekonomiska svårigheter och psykisk ohälsa, i synnerhet bland tjejer. Bland både tjejer och killar är oro för och brist på inflytande kring den egna ekonomin förenat med högre grad av psykisk ohälsa.

- Användningen av antidepressiva läkemedel har ökat bland både tjejer och killar mellan 2007 och 2012. Under 2012 tog 4,4 procent av tjejerna och 2,3 procent av killarna i gruppen 15–19 år antidepressiva läkemedel.

- Trots att tjejer i större utsträckning än killar lider av psykiska besvär och vårdas för självmordsförsök är 70 procent av de som faktiskt avlider till följd av självmord i åldern 15–24 år killar. Killar är även överrepresenterade i samband med alkohol- och narkotikarelaterade dödsfall samt i fordonsolyckor med dödlig utgång.

Ungas våldsutsatthet och våldsutövande är betydligt högre än för andra åldersgrupper. Tjejer och killars våldsutsatthet ser många gånger olika ut, gemensamt är dock att förövarna i stor utsträckning är killar och män. Trots detta förbises ofta både ålder och kön i analyser och diskussioner om våld.

- Av killar i åldern 16–24 år uppger 9 procent att de utsatts för misshandel under det senaste halvåret 2012 jämfört med 4 procent av tjejerna. I gruppen 19–24 år var risken nästan fem gånger så hög bland killar som bland tjejer att hamna på sjukhus till följd av våldsskador under 2011.

- Enkätstudier visar att 89 procent av alla misshandelsförövare i gruppen 16–24 år var killar och 11 procent var tjejer under perioden 2009–2011. Bland offren för misshandel i åldersgruppen var 71 procent killar och 29 procent tjejer.

- Det finns betydande variationer inom ungdomsgruppen när det gäller utsatthet för våld. Ungdomsstyrelsen har i tidigare utredningar visat att unga hbtq-personer och tjejer och killar med funktionsnedsättning är extra utsatta. De upplever sämre hälsa och har i större utsträckning än andra utsatts för hot och våld.

Killar drabbas framförallt av fysiskt våld från en okänd förövare på allmän plats, medan tjejer i större utsträckning är utsatta för våld i bostaden, på arbetet eller i skolan.

- Tjejer är i högre grad utsatta för våld i nära relationer än killar. Unga ensamstående mammor är i högre grad drabbade än andra studerade grupper. Av de tjejer som utsattes för misshandel under 2011 uppger 22 procent att våldet skett i bostaden och 28 procent uppger att förövaren var en närstående (jämfört med 6 respektive 3 procent av de utsatta killarna). Det är även en högre andel av de tjejer som utsatts för hot och trakasserier som har utsatts av en närstående jämfört med andelen killar.

- Unga tjejer är överrepresenterade som offer för sexualbrott och förövaren är många gånger en jämnårig eller något äldre kille. Bland tjejer i åldern 16–24 år uppger 3,4 procent att de har varit utsatta för sexualbrott jämfört med 0,5 procent bland killar (2011).

- Den upplevda otryggheten och rädslan för att vistas i det offentliga rummet kvällstid är betydligt vanligare hos tjejer än hos killar. En större andel tjejer än killar upplever även att otryggheten påverkar deras livskvalitet. Så många som 29 procent av tjejerna i åldern 16–24 år uppger att de under det senaste året ofta valt att ta en annan väg eller ett annat färdssätt på grund av oro att utsättas för brott jämfört med 5 procent av killarna (2012).

- Bland unga i åldern 16–25 år uppger 33 procent av killarna och 16 procent av tjejerna att de tycker det är okej att andra har sex mot ersättning (2012). I ungdomsenkäten 2012 uppger 2,1 procent av killarna och 0,8 procent av tjejerna

att de själva har erfarenhet av att ta emot ersättning för sex. En betydande andel av dem som köper sex av unga är själva unga och den största andelen är män.

- Av de våldtäkter mot personer över 18 år som anmäldes under 2012 var offren i 96 procent av fallen kvinnor och 98 procent av de misstänkta förövarna var män. Mer än hälften (53 procent) av förövarna var killar mellan 15 och 29 år.

- Det är fyra gånger så vanligt att tjejer får ovälkomna sexuella förslag på nätet jämfört med killar. Under 2012 hade 44 procent av tjejerna i åldern 16–25 år någon gång varit med om att en person på nätet försökt förmå dem att prata om sex, skicka bilder eller agera framför en webbkamera mot deras vilja jämfört med 12 procent av killarna.

Grupper, maskuliniteter och våld

På uppdrag av Ungdomsstyrelsen har Tove Petersson, vid kriminologiska institutionen på Stockholms universitet, gått igenom forskning som belyser gruppens betydelse för ungas våldsutövande och skapandet av maskulinitet. Hon belyser likheter mellan vardagliga situationer i exempelvis skolan och mer allvarliga våldsbrott som begås av killar och män i grupp.

Analysen visar hur användandet av våld mot någon inför en grupp kan vara betydelsefullt för att uppnå status. Grupperna i studien präglas av en stark manlig, homosocial gemenskap, där lojalitet värderas högt. Homofobi och den symboliska betydelse som ”bögen” tillskrivs är centralt i studierna. Sexistiska och nedvärderande attityder och beteenden mot kvinnor är också framträdande.

Hotet om att själv bli utsatt genom att inte leva upp till de krav på maskulinitet som gruppen ställer har en stark disciplinerande effekt. Forskare inom skilda fält påtalar hur normer kring dominans, överordning, styrka eller att inte vara feg ofta präglar maskulinitetskonstruktioner. Flera av de normer som förknippas med brottslighet är värderingar som även återfinns bland killar i andra sammanhang.

Sammantaget visar genomgången att killars och mäns tillvaro många gånger är begränsad. Små avvikelser från de maskulina normerna, exempelvis genom att göra något som uppfattas som feminint, kan lätt leda till trakasserier och begränsade möjligheter att få delta i kamratgruppen på lika villkor. Detta får betydelse även i andra i sammanhang och både tjejer och andra killar utsätts för killgruppernas maskulinitetskonstruktioner genom såväl sexism som våldsbrott.

Det här innebär att gruppen är viktig i våldsförebyggande arbete, framför allt i ungdomsgruppen och då speciellt för killar. Dels för att gruppen är särskilt betydelsefull under ungdomsåren, dels för att killar i grupp tycks konstruera maskulinitet som är starkare förknippad med dominans, överordning och våld än det som sker individuellt.

Därför är det angeläget att utveckla våldspreventivt arbete med särskilt fokus på grupper. Flera våldspreventiva program från andra länder har också ett inslag av ett åskådarperspektiv, där fokus ligger på agerandet hos närvarande som inte själva deltar i våldshändelsen.

Inflytande och representation

Inflytande och representation är nära kopplat till huvudmålen inom både jämställdhetspolitiken och ungdomspolitikerna. Det ungdomspolitiska målet anger att unga ska ha verklig tillgång till inflytande och välfärd och det jämställdhetspolitiska målet att kvinnor och män ska ha makt att forma samhället och sina egna liv. Vår studie visar att tjejer och killar i lika stor utsträckning uppger intresse för samhällsfrågor och vad som händer i andra länder (2012). Vi ser dock att tjejers och killars erfarenheter i andra avseenden skiljer sig åt:

- En högre andel killar än tjejer uppger att de är intresserade av politik, 45 procent jämfört med 31 procent (2012). Skillnaden har ökat de senaste åren. När vi undersöker faktiska politiska aktiviteter framstår det istället som att tjejer i något högre grad är aktiva.
- En högre andel tjejer än killar i åldern 20–25 år uppger att de vill vara med och påverka lokalt 2012 (43 respektive 38 procent). Av de som inte vill vara med och påverka är det en större andel tjejer än killar i åldern 16–25 år som uppger att det är för att de kan för lite om hur de ska bete sig (27 procent respektive 16 procent).
- Killar i åldern 16–25 år var i högre grad än tjejer benägna att chatta, debattera och kommentera politik på internet 2012 (22 respektive 11 procent). Tjejer väljer i större utsträckning än killar att köpa vissa produkter av politiska, etiska eller miljömässiga skäl (35 respektive 27 procent).
- En något högre andel tjejer än killar röstar i nationella val. Samtidigt var det fler killar än

tjejer, 18–25 år, som nominerades och valdes in i riksdag och landstingsfullmäktige 2010. I kommunfullmäktigevalen var könsfördelningen nästan jämn. Det är vanligare att tjejer hoppar av sina politiska uppdrag än att killar gör det.

- Samtliga politiska ungdomsförbund, utom Grön ungdom och Ung vänster, hade fler killar än tjejer som medlemmar 2011. Könsfördelningen håller sig dock inom spannet 40–60 procent för alla ungdomsförbund utom Ung pirat och Sverigedemokratisk ungdom (SDU) som har en fördelning på 80–85 procent killar och 15–20 procent tjejer, samt Grön ungdom med en fördelning på 61 procent tjejer och 39 procent killar.

Ungdomsstyrelsens bidragsgivning till unga och jämställdhet

En av Ungdomsstyrelsens centrala uppgifter är att ge bidrag till ideella organisationer. Vi har i denna studie analyserat ansökningar och slutrapporter för projekt som under de senaste fem åren haft ett jämställdhetssyfte och som riktat sig till unga.

Kartläggningen visar att flest projekt som beviljats bidrag har arbetat för det jämställdhetspolitiska delmålet om lika makt och inflytande. Det näst vanligaste är att arbeta för att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, där de flesta projekt drivits av tjej- och kvinnojourer eller syftat till att motverka hedersrelaterat våld. Få projekt syftar till ekonomisk jämställdhet och det finns inga projekt som arbetar för en jämnare fördelning av det obetalda hemarbetet bland unga.

De flesta projekt i kartläggningen har tagit fram metodmaterial, genomfört utbildningar för unga och yrkesverksamma samt kompetensutvecklat personer i den egna verksamheten. Det

har blivit vanligare att arbeta med jämställdhet utifrån ett normkritiskt perspektiv mellan 2008 och 2012 och flera projekt syftar till att utjämna maktstrukturer i den egna organisationen.

Många projekt riktar sig till ”alla” unga eller syftar till att stärka tjejer, men få projekt har främst killar som målgrupp. Det finns en risk att jämställdhetsarbete blir en fråga för endast kvinnor eller tjejer. Villkoren för de olika bidrag som fördelas påverkar i sig utfallet av de projekt som drivs av organisationer i det civila samhället. Inom många bidragsformer finns det särskilt avsatta medel för exempelvis kvinnor.

Kultur och fritid

Den fria tiden är en viktig arena för ungas lärande och självförverkligande. I regeringens strategi för ungdomspolitik framhålls tillgången till kultur som grundläggande i en demokrati samt som ett kraftfullt redskap för ett aktivt deltagande i samhället. Idrotten är också en viktig del av många ungas fritid. Det jämställdhetspolitiska delmål som ligger närmast detta område handlar om jämn fördelning av makt och inflytande.

Det är vanligare bland tjejer att uppleva att de har för lite fritid och tjejer är även i mindre utsträckning aktiva i föreningar. Killar tycks värdera fritidsaktiviteter högre.

- Det är vanligare att tjejer upplever att de har för lite fritid och nivåerna har varit relativt stabila mellan 2004 och 2012. Bland tjejer i åldern 16–25 år uppgav 42 procent att de hade för lite fritid, jämfört med 28 procent bland killarna (2012).

- Tjejer och killar är ungefär lika nöjda med sin fritid, men det är vanligare att tjejer i åldern 16–25 år har avstått från att besöka en fritidsaktivitet på grund av rädsla för att bli dåligt bemött,

17 procent av tjejerna och 12 procent av killarna (2012).

- Fritiden är det som värderas högst på frågan om vad som är viktigast just nu bland unga i åldern 16–24 år, före andra områden som parförhållande, fast arbete och bilda familj. På frågan om vad som ger livet mest mening var familjen det vanligaste svarsalternativet för såväl tjejer som killar i åldern 16–29 år. Bland killar var fritiden det näst vanligaste svarsalternativet (21 procent) medan det bland tjejer istället var vänner (16 procent) följt av fritid (7 procent) (2013).

Många tjejer och killar idrottar och motionerar, men det sker delvis i olika sammanhang och i olika utsträckning. Killar är överrepresenterade inom föreningsidrotten samtidigt som det är något vanligare bland tjejer att motionera. Tjejer lämnar föreningsidrotten i större utsträckning än killar när de kommer upp i tonåren.

- Andelen tjejer som motionerar minst en gång i veckan har legat runt 80 procent de senaste åren (2008–2012) medan andelen killar har varit något lägre, runt 70 procent.

- Killar är överrepresenterade inom föreningsidrotten. Bland det totala antalet deltagartillfällen 2011 var könsfördelningen 61 procent killar och 39 procent tjejer. Andelen aktiva tjejer minskar med ökad ålder.

- I många fall är män överrepresenterade på ledande positioner inom idrotten.

- Vissa idrotter är tydligt könskodade. De tre specialförbund som har flest deltagartillfällen är fotboll, innebandy och ishockey. Det är också

de specialförbund som har lägst andel tjejer och högst andel killar som deltagare. Ridsport och gymnastik är de specialförbund där främst tjejer deltar, men dessa har betydligt färre deltagartillfällen.

- Tjejer med utländsk bakgrund är den grupp som i minst utsträckning är representerad inom föreningsidrotten. Unga hbtq-personer har betydligt lägre deltagande än övriga inom motion och idrott. Killar som identifierar sig som heterosexuella deltar i föreningsidrotten i större utsträckning än killar med annan sexuell tillhörighet.

Tjejer är i högre grad aktiva kulturutövare och utövar i ungdomsåren fler kulturformer samtidigt jämfört med killar. I åldern 13–25 år är killar dock överrepresenterade i de verksamheter som får offentligt stöd.

- Inom breda kulturområden som att sjunga, spela musik, dansa och utöva teater är tjejer i åldern 16–25 år mer aktiva än killar minst en gång i veckan, 38 procent jämfört med 29 procent (2012).

- Tjejer deltar i större utsträckning i dans, skrivande och teater på sin fritid, medan killar i större utsträckning deltar i musikaktiviteter (2010). Bland tjejerna i åldern 16–25 år var det även 21 procent som var aktiva i minst tre av kulturaktiviteterna musik, dans, bild, skrivande eller teater någon gång det senaste året jämfört med 8 procent bland killarna. Andelen som inte hade utövat någon av de nämnda aktiviteterna på sin fritid var 39 procent bland killarna och 24 procent bland tjejerna (2010).

- Sett till antal deltagare är tjejer överrepresenterade inom musik- och kulturskolans verksamhet 2012 (69 procent jämfört med 31 procent killar). I verksamheten deltar främst barn under 13 år. I studieförbundens studiecirkelsverksamhet med kulturinriktning för unga i åldern 13–24 år är förhållandet istället det motsatta, 40 procent tjejer jämfört med 60 procent killar (2012).

- Läsförståelsen hos unga har minskat generellt. Ungefär en fjärdedel av de 15-åriga killarna i Sverige saknade funktionell läsförmåga 2010. Bland unga med de lägsta resultaten i Sverige är andelen killar betydligt högre än andelen tjejer (24 respektive 10 procent).

I fördelningen av statliga offentliga medel till ungas organisering, idrott och kultur i åldersgruppen 13–25 år får killar den största andelen.

- Det offentliga stödet till idrotten går huvudsakligen till föreningsidrott, där en högre andel killar än tjejer är aktiva. Den senaste mätningen visar att killar står för drygt 60 procent av deltagartillfällena och tjejer för knappt 40 procent 2011.

- En stor del av statens stöd till ungas kulturutövande går genom studieförbundens studiecirklar. I studiecirkelarna med kulturinriktning finns en liknande övervikt av killar, 60 procent killar och 40 procent tjejer i åldern 13–24 år deltog i sådana cirklar 2012.

- Ungdomsstyrelsen kan se att antalet tjejer och killar ökar bland det totala antalet medlemmar som finns i de ungdomsorganisationer vi fördelar statsbidrag till. Dock verkar fördelningen här bli alltmer skev, 2010 var 47 procent av organisationernas medlemmar tjejer och 53 procent killar. Två år senare var 41 procent tjejer och 59 procent killar (2012).

Förändringsarbete inom de fem huvudområdena

I varje kapitel ger vi en sammanfattande bild av jämställdhetsåtgärder som har riktats till unga i åldern 13–25 år, med fokus på de senaste fem åren.

Utbildning och lärande är ett område där jämställdhetsarbetet har belysts grundligt relativt nyligen både inom grund- och gymnasieskolan och inom högskolan. Flera initiativ har tagits på utbildningssystemets olika nivåer, både i form av särskilda satsningar och i form av att integrera jämställdhetsperspektivet i ordinarie verksamhet och utbildningar. Det finns dock tendenser att de särskilda satsningar som görs blir kortsiktiga och inte lyckas skapa långsiktig förändring. Vi ser också att unga själva sällan involveras mer direkt i det jämställdhetsarbete som bedrivs i skolans värld.

Inom området arbete och försörjning är initiativ för ökad jämställdhet bland unga inom arbetslivet ett underutvecklat område. Det finns få studier som belyser dessa frågor på djupet, och vi ser få initiativ för ökad jämställdhet bland unga inom detta fält. Detta märks både i en genomgång av arbetet inom ramen för *Program för hållbar jämställdhet (HÅJ)* som Sveriges Kommuner och Landsting driver 2008–2013 för att stödja arbetet med jämställdhetsintegrering på lokal och regional nivå, och i de många ungdomsprojekt som delfinansierats av Europeiska socialfonden under 2007–2013.

Vi har i rapportens kapitel om hälsa och utsatthet särskilt fokuserat på ungas psykiska ohälsa och arbete kopplat till att förhindra mäns våld mot kvinnor samt rätt till kroppslig integritet. Det finns betydande satsningar för att synkronisera samhällets insatser kopplade till barns och ungas psykiska ohälsa och för att stärka elevhälsans arbete. Ungar är också särskilt prioriterade

i psykiatrisatsningen 2012–2016. För att stärka arbetet att bekämpa mäns våld mot kvinnor har regeringen arbetat utifrån tre handlingsplaner och under 2011–2014 arbetar de med fokusområden som bland annat handlar om stärkt samordning, åtgärder mot sexuellt våld, prostitution och människohandel samt stärkt förebyggande arbete.

Det finns flera initiativ och satsningar som handlar om ungas inflytande och representation, dock finns det få satsningar som är riktade specifikt mot unga som också är kopplat till jämställdhet. En viktig lärdom är att även om olika aktörer och myndigheter arbetar med både jämställdhet och inflytande bland unga, så är dessa områden sällan sammanlänkade. Istället finns flera exempel på hur aktörer inom det civila samhället bedrivit arbetet där båda dimensionerna finns med samtidigt. Vi ser det bland annat genom att Ungdomsstyrelsens stöd till projekt på temat unga och jämställdhet i mycket hög grad varit inriktade mot ungas inflytande och representation.

När det gäller ungas kulturaktiviteter och fritid, så har vissa initiativ tagits för att öka jämställdheten bland unga. Det finns både lokala exempel och nationella initiativ för att öka jämställdheten inom idrotten och kulturlivet. Vår undersökning visar dock att arbetet inom båda dessa områden har en lång bit kvar innan vi uppnår en jämställd fritid för tjejer och killar. Förändringsarbetet inom idrotten kan inte sägas ha kommit särskilt långt (samtidigt som tjejer är överrepresenterade bland styrelseledamöter under 30 år i centrala styrelser) och de satsningar som har gjorts inom kulturområdet berör endast delvis unga 13–25 år och inte alltid med ett jämställdhetsperspektiv som en del av arbetet. Den samlade kunskapen om ungas fritid på nätet är också bitvis låg och kan utvecklas framåt.

En viktig fråga är också hur vi skapar goda förutsättningar för att ta tillvara erfarenheter och kunskaper från de satsningar som görs på jämställdhet. Här finns det positiva initiativ som portalen *www.jamstall.nu* där man hittar exempel inom området. Samtidigt ser vi att arbetet med att ta tillvara kunskaper och erfarenheter har kommit olika långt. Exempelvis finns många utredningar och utvärderingar om jämställdhetsarbetet inom skolan, men desto färre som belyser situationen för unga inom både arbetslivet och på fritiden.

Diskussion och förslag

Det är inte möjligt att enkelt konstatera hur det ser ut när det gäller jämställdhet bland unga i Sverige. Jämställdhet är mångfacetterat och orsakssamband ofta komplexa. Det genomförs också en rad olika typer av analyser inom området. Det finns flera olika index för att mäta och jämföra jämställdhetssituationen på internationell nivå. Genom åren har det tagits fram ett tiotal sådana mått. Sverige och flera andra nordiska länder brukar placera sig högt i sådana mätningar. I vår rapport ser vi både positiva och negativa trender när det gäller jämställdhet bland unga. Vissa skillnader mellan könen är istället relativt konstanta över tid. Inom flera områden framträder dock en mer komplex bild som gör det svårt att entydigt tala om förbättringar eller försämringar.

När det gäller ungas inställning till jämställdhet har denna varit stabil under 2000-talet. Unga generellt värderar jämställdhet som en viktigare fråga än äldre. Stödet för jämställdhet är mer utbrett bland tjejer och kvinnor än bland killar och män.

Bland positiva trender finns en alltmer jämn könsfördelning bland unga doktorander vid universitet och högskolor. Segregationen mellan könen i vilka program de läser på gymnasiet är stor, men har minskat något de senaste tio åren. Bland negativa trender finns särskilt tjejers hälsoutveckling sedan 1980-talet. Nya behörighetsregler i gymnasiet verkar också förstärka skillnaderna mellan könen i vilka program de läser, vilket är en utveckling som behöver följas framöver.

Vi ser genom rapporten att ojämställdhet begränsar både tjejer och killar, och att de har olika handlingsutrymme i många sammanhang. Tjejer och killar möter skilda förväntningar i skolan, både från personal och från andra elever, vilket riskerar att förstärka skillnaderna mellan könen. Här verkar det också finnas betydande variationer mellan skolor när det gäller lokala normer för tjejer och killar. Det är viktigt att skolan är en plats där alla kan mötas av likvärdiga förväntningar. Att det finns en betydande segregering i val av utbildning, av yrke såväl som av fritidsaktiviteter är en indikation på de begränsningar som kan finnas.

Inom flera områden har tjejer sämre levnadsvillkor. Psykisk ohälsa och stress är särskilt utbrett. Det gäller även utsatthet för sexuellt våld och våld i nära relationer. Familjebildning tenderar också att få större konsekvenser för tjejer i relation till både arbetslivet och till det oavlönade hem- och omsorgsarbetet. Bland killar är det vanligare med allvarigare ekonomiska problem, och de är överrepresenterade när det gäller våldsutövande och även utsatthet för många former av våld. Vi ser hur maskulinitetsnormer påverkar våld och även hur killar verbaliserar, eller inte verbaliserar sitt mående.

Jämställdhetspolitiken tar sin utgångspunkt i relationen mellan könen och den ojämna fördelningen av makt och inflytande. Det är viktigt att också uppmärksamma att det finns personer som varken identifierar sig som tjejer eller killar, och att analyser ofta har en heterosexuell utgångspunkt och kärnfamiljen som modell. De statistiska undersökningar som finns är väldigt begränsade när det gäller att fördjupa vår kunskap om levnadsvillkoren för flera delar av ungdomsgruppen som vi vet lever i en särskilt utsatt situation. Här behövs fortsatta kvalitativa studier för att spegla villkoren och kunna formulera relevanta politiska frågor.

Förändringsarbetet har kommit olika långt om vi ser till huvudområdena i ungdomspolitik. Inom utbildning och lärande har många satsningar och utredningar gjorts och det finns mycket samlad erfarenhet och kunskap för ett fortsatt arbete. För arbete och försörjning ser vi att det har varit ovanligt med initiativ för ökad jämställdhet för unga. Inom hälsa och utsatthet kan vi konstatera att det finns betydande satsningar för att utveckla de insatser som ges, och att barn och unga är särskilt prioriterade i satsningen kring psykisk ohälsa 2012–2016, dock saknas ett tydligt jämställdhetsperspektiv. Flera initiativ har tagits för att stärka kunskapen och insatserna inom området unga och våld. Ungdomsstyrelsen har sedan tidigare lagt flera förslag hur detta arbete kan förstärkas ytterligare. Inom inflytande och representation finns det få offentliga initiativ som kombinerar frågorna om ungas inflytande och jämställdhet. Detta är istället vanligare bland aktörer inom det civila samhället, som också får stöd från det offentliga bland annat genom Ungdomsstyrelsen och Allmänna arvsfonden. Inom området kultur och

fritid finns lokala exempel och nationella initiativ för att öka jämställdheten inom idrotten och kulturlivet. Vi ser att arbetet inom idrotten kan utvecklas och att satsningar inom kulturen endast delvis når unga.

För ett långsiktigt arbete behöver projekt och särskilda initiativ pågå samtidigt som jämställdhetsintegreringsarbetet. Kunskaper och erfarenheter från förändringsarbete skulle kunna samlas på ett mer systematiskt sätt än idag. Vi ser också behov av att killar och mäns engagemang behöver höjas inom jämställdhetspolitiken för att nå långsiktig förändring.

Ungdomsstyrelsen lägger sex förslag som kan komplettera och vidareutveckla arbetet och kunskapsutvecklingen för ökad jämställdhet mellan tjejer och killar:

- Synliggör barn och unga i uppföljningen av jämställdhetspolitiken
- Förtydliga jämställdhetsperspektivet i satsningen kring psykisk ohälsa 2012–2016
- Granska arbetsmarknadsåtgärder utifrån ett jämställdhetsperspektiv
- Förstärk arbetet mot sexuella trakasserier i skolan
- Fokus på grupper och maskulinitet i forskning och i ett avgränsat försök med våldspreventivt program i Sverige
- Utveckla indikatorerna för uppföljning av ungas kultur och fritid, och därmed möjligheterna att följa upp jämställdheten på området.

KAPITEL 1

Inledning

På uppdrag av regeringen har Ungdomsstyrelsen genomfört en tematisk analys av unga och jämställdhet under 2013. Denna rapport är resultatet av vårt arbete. Enligt uppdraget ska analysen utgå från de ungdomspolitiska och jämställdhetspolitiska målen och hur dessa mål uppnås för unga 13–25 år (Utbildningsdepartementet 2012a). Studien ska belysa situationen inom områdena utbildning och lärande, arbete och försörjning, hälsa och utsatthet, inflytande och representation samt kultur och fritid. I uppdraget har även ingått att ge förslag inom de områden som behöver utvecklas (bilaga).

I detta kapitel går vi igenom viktiga utgångspunkter för uppdraget. Utifrån området unga och jämställdhet inleder vi med att beskriva mål, inriktning och uppföljning inom ungdomspolitiken och jämställdhetspolitiken. Därefter beskrivs studiens upplägg, följt av en internationell ungdoms- och jämställdhetspolitisk utblick som kan ge perspektiv på den svenska situationen.

Ungdomspolitiken

Den statliga ungdomspolitiken historia går tillbaka till slutet av 1950-talet då Statens ungdomsråd bildades. Politiken var länge inriktad mot föreningsliv, kultur och fritid. Sedan bildandet av Ungdomsstyrelsen 1994 har politiken haft en inriktning som täcker ungas levnadsvillkor inom olika livssfärer. Hur olika sektorer, politikområden och nivåer samspelar är centralt för förverkligandet av ungdomspolitiken.

De ungdomspolitiska målen

Målgruppen för dagens nationella ungdomspolitik är personer mellan 13 och 25 år. Politikområdet har två övergripande mål (skr. 2009/10:53):

1. alla ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd
2. alla ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande.

För att underlätta systematisk uppföljning och analys av ungas levnadsvillkor är politiken uppdelad i fem huvudområden:

1. utbildning och lärande
2. arbete och försörjning
3. hälsa och utsatthet
4. inflytande och representation
5. kultur och fritid.

Fyra perspektiv

Inom ungdomspolitiken finns också fyra ungdomspolitiska perspektiv som ska ligga till grund för hur offentlig verksamhet för unga utformas.

1. Resursperspektivet

Ungas kunskaper, erfarenheter och värderingar är viktiga resurser att ta tillvara i samhällsutvecklingen. I politiken beskrivs hur värden som demokrati, jämställdhet och mänskliga rättigheter måste erövrats av varje generation, och att politiken på dessa områden står under ständig utveckling (skr. 2009/10:53). Det har också betonats att ungas kunskaper är viktiga för att skapa ett jämställt samhälle (prop. 2004/05:2).

2. Rättighetsperspektivet

Unga har rätt till goda levnadsvillkor precis som den övriga befolkningen. Det handlar bland annat om möjligheten att utveckla förmågor och intressen utan att hindras av stereotypa könsroller eller diskriminering, och om rätten till kroppslig integritet (skr. 2009/10:53).

3. Självtändighetsperspektivet

Unga i olika miljöer kan ha begränsad självständighet och egenmakt, och att detta kan behöva stärkas för att unga ska ha möjlighet att påverka och utveckla sin fulla potential. Exempel på hinder för detta kan vara fördomar, diskriminering och stereotypa könsroller (skr. 2009/10:53).

4. Mångfaldsperspektivet

Unga är en heterogen grupp där det finns olika förutsättningar, behov och livssituationer. I avslutning till det nämns särskilt betydelsen av ett jämställdhetsperspektiv inom ungdomspolitiken precis som att beakta skillnader utifrån socioekonomisk bakgrund, ålder, bostadsort, födelse-land, sexuell läggning, identitet och eventuell funktionsnedsättning. Denna mångfald bör bejakas i offentliga verksamheter i arbetet för lika rättigheter för alla unga (skr. 2009/10:53).

Jämställdhetspolitiken

Jämställdhet uppstod som politiskt begrepp i Sverige på 1960-talet och har skapats för att särskilt belysa jämlikhet mellan könen i rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom livets alla områden (SOU 2005:66). I rapporten använder vi begreppet i denna vida betydelse. *Jämlikhet* är ett vidare begrepp som handlar om lika rättigheter och möjligheter för alla människor. En mer detaljerad begreppsdiskussion finns längre fram i detta kapitel.

Den statliga jämställdhetspolitiken utvecklades under 1970-talet. Bildandet av politikområdet och senare förändringar har drivits fram av samhällsrörelser i kombination med allianser mellan aktivister, politiker och tjänstemän inom förvaltningen. I detta avsnitt beskrivs viktigare förändringar och initiativ inom jämställdhetspolitiken.

Målen för jämställdhet

Sedan 2006 är jämställdhetspolitikens övergripande mål att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv (prop. 2005/06:155). Till det kopplades fyra delmål:

1. Jämn fördelning av makt och inflytande

Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.

2. Ekonomisk jämställdhet

Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.

3. En jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet

Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjlighet att ge och få omsorg på samma villkor.

4. Mäns våld mot kvinnor ska upphöra Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet (prop. 2005/06:155).

Tidigare fanns ytterligare två delmål som specifikt gällde utbildning och arbete.

Tolkningen av de fyra delmålen omformulerades 2008 till att i stället ange inriktningen för regeringens politik (skr. 2011/12:3) och regeringen har genomfört särskilda satsningar inom de olika delområdena. Det som har högst prioritet är att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck, våld i samkönade relationer samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål.

Jämställdhetspolitiken och ungdomspolitiken

I regeringens remisspromemoria om en ny ungdomspolitik konstateras att många insatser för att påverka ungas levnadsvillkor har finansierats av medel från jämställdhetspolitiken 2007–2013 (Utbildningsdepartementet 2013a). Det är bland annat insatser för att förebygga sexuell exponering av unga via internet, insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja, utbildningar för att skapa öppna och fördomsfria miljöer för unga hbt-personer, arbete för att ta fram kunskap och stöd kring unga män, maskulinitet och våld och kartläggning av föreningslivets arbete mot sexuella övergrepp. Regeringen lyfter fram betydelsen av jämställdhetsintegrering för att bidra till att tjejer och killar får makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen.

Fem huvudområden och fyra delmål

Analysen i denna rapport är indelad i olika kapitel utifrån ungdomspolitikens fem huvudområden, utbildning och lärande, arbete och försörjning, hälsa och utsatthet, inflytande och representation samt kultur och fritid.

De fyra delmålen inom jämställdhetspolitiken behandlas inom ramen för olika kapitel. Delmålet om jämn fördelning av makt och inflytande beskrivs främst i kapitel 6 om inflytande och representation. Målen om ekonomisk jämställdhet och en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet analyseras i kapitel 4 om arbete och försörjning. Delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra kopplas till kapitel 5 om hälsa och utsatthet. I varje kapitel beskrivs inledningsvis också hur ungdomspolitiken och jämställdhetspolitiken förhåller sig till området.

Jämställdhetsintegrering och särskilda åtgärder

I Sverige är jämställdhetsintegrering den huvudsakliga strategi som används för att uppnå de jämställdhetspolitiska målen (skr. 2011/12:3). Detta har varit den övergripande strategin i Sverige sedan 1990-talet och den finns även etablerad inom FN och EU (se Europeiska rådet 2011 och UN Women 2011). Strategin kallades tidigare mainstreaming.

Jämställdhetsintegrering innebär att beslut inom alla politikområden ska präglas av ett jämställdhetsperspektiv. Jämställdhetsintegrering är en tvådelad strategi som innebär både integrering i ordinarie verksamhet och särskilda mål för jämställdhet. Arbetet har den inriktningen eftersom det är i det dagliga arbetet och där ordinarie beslut fattas, resurser fördelas och normer skapas som också ojämställdhet skapas och upprätthålls (skr. 2011/12:174). Ett sådant arbete bedöms också ha större möjligheter att skapa långsiktiga förändringar. Parallellt med det genomförs också särskilda åtgärder för att stimulera och påskynda förändringar. Jämställdhet ska skapas och uppnås i det dagliga arbetet – i de ordinarie strukturerna för beslut, resursfördelning och normer.

I den jämställdhetspolitiska utredning som genomfördes i mitten av 2000-talet konstaterades flera brister inom politikområdet (SOU 2005:66). Bland dessa fanns insatser som saknade förankring och långsiktighet, bristande samordning och uppföljning, bristande kunskapsförmedling och en bidragsgivning som saknade samordning.

Vi beskriver här några huvudlinjer i regeringens arbete under perioderna 2007–2010 och 2011–2014. Ytterligare initiativ kring exempelvis utbildning och arbetsmarknad beskrivs i respektive kapitel för de ungdomspolitiska huvudområdena.

Satsning på jämställdhet 2007–2010

Regeringen genomförde i slutet av 2000-talet en jämställdhetsatsning för att utveckla verksamheter, kunskaper, metoder och samverkansformer. Kunskapsspridning för att stärka kompetensen och förändra attityder var också en viktig del av arbetet.

Jämställdhetspolitiken tillfördes 1,6 miljarder kronor för perioden 2007–2010 som användes till satsningar riktade till offentlig verksamhet på statlig, regional och lokal nivå, såväl som till det civila samhället. Prioriteringen inom jämställdhetspolitiken har präglat inriktningen på arbetet. Drygt hälften av pengarna har använts för insatser mot mäns våld mot kvinnor och insatser för att bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Flera handlingsplaner har också utarbetats:

- Handlingsplanen för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (skr. 2007/08:39).
- Handlingsplanen mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (skr. 2007/08:167).
- Handlingsplanen för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (skr. 2009/10:229).

En strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden utformades också (skr. 2008/09:198), och regeringen tillsatte delegationer för jämställdhet inom skolan och högskolan (SOU 2010:99 och SOU 2011:1). De särskilda satsningarna kopplade till de fyra delmålen i jämställdhetspolitiken beskrivs mer i detalj i ämneskapiteln i den mån de rör unga.

Särskilda medel avsattes för att stärka arbetet med jämställdhetsintegrering inom den offentliga sektorn. Den huvudsakliga delen (145 miljoner kronor) gick till genomförande av Program för hållbar jämställdhet (HÅJ) som leddes och samordnades av Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Utvecklingsarbetet pågick i omkring 70 kommuner, landsting, regioner, samverkansförbund och företag (skr. 2011/12:174). En viktig slutsats från arbetet är att myndigheter behöver gott om tid att genomföra insatser för att arbetet ska bli effektivt (prop. 2012/13:1).

I slutredovisningen av jämställdhetsstrategin 2007–2010 konstaterade regeringen att det är viktigt att ta tillvara kunskaper och erfarenheter i kommande utvecklingsarbete. Kommande satsningar skulle också inriktas på långsiktighet och hållbarhet i förändringsarbetet (skr. 2011/12:74).

Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014

Prioriteringarna bland delområdena kvarstår i inriktningen för jämställdhetspolitiken 2011–2014 (skr. 2011/12:3). Att mäns våld mot kvinnor ska upphöra är det högst prioriterade området men samtidigt betonas också insatser för jämställdhet inom skolan och på arbetsmarknaden. Hållbarhet och bestående resultat lyfts fram som viktigt.

Med perioden 2011–2014 skapas en gemensam plattform för jämställdhetsintegrering på nationell, regional och lokal nivå (skr. 2011/12:3). Regeringen understryker att det finns stort behov av fortsatt arbete bland offentliga aktörer på samtliga nivåer. En utmaning är att styrningen har förändrats på flera nivåer under de senaste åren.

I plattformen ingår att regeringen har antagit en strategi för arbetet med jämställdhetsintegrering inom Regeringskansliet 2012–2015 (Utbildningsdepartementet 2012b). På kort sikt är målet att arbetet med jämställdhetsintegrering ska utvecklas inom strategiska processer och politikområden, och att det kan påverka även andra politikområden. På lång sikt ska jämställdhetsperspektivet genomsyra regeringens politik och beslutsprocesser.

Ett särskilt utvecklingsprogram genomförs för 18 utvalda myndigheter och Göteborgs universitet har fått i uppdrag att stödja myndigheternas arbete under 2013 och 2014 (Utbildningsdepartementet 2013b). Myndigheterna ska under det första året ta fram en plan för arbetet som sedan ska genomföras 2014. På kort sikt är ambitionen att myndigheterna utvecklas till föregångare och lärande exempel på området. På lång sikt ska verksamheten komma båda könen till del med samma kvalitet och omfattning samt bidra till att uppnå jämställdhet.

Länsstyrelserna har fortsatt ansvar för att driva, stödja och samordna jämställdhetsintegrering på regional nivå. På lokal nivå innebär plattformen en fortsättning av Program för hållbar jämställdhet (HÅJ) 2011–2013. För kvalitetssäkring av arbete i kommuner, landsting och samverkansorgan har 80 miljoner kronor avsatts, där kunskapsspridning är en viktig del. Plattformen innehåller även insatser för att samla och sprida erfarenheter och kunskap om praktiskt arbete med jämställdhetsintegrering. Samling av erfarenheter, kunskap och forskning finns på webbportalen www.jamstall.nu. Databasen är ett samarbete mellan Europeiska socialfondens Tema likabehandling, Nationella sekretariatet för genusforskning, Sveriges Kommuner och Landsting samt Vinnova. Där finns exempelvis

litteraturlöshuset Jämnda som bland annat innehåller forskning, lagar, myndighetsrapporter och statistik.

Det finns också andra exempel på omfattande arbete med kunskapssammanställning och stöd för förändringsarbete. För genomförandet av Europeiska socialfonden i Sverige 2007–2013 håller länsstyrelserna i ett processtöd, ESF Jämt, som går till arbetsmarknadsprojektens arbete med jämställdhetsintegrering. Det är ett krav inom socialfonden att alla projekt som beviljas medel ska jämställdhetsintegreras. ESF Jämt har bland annat tagit fram rapporterna *Dragkraft!* (ESF Jämt 2011) och *Gör!* (ESF Jämt 2012) med metoder och exempel på lärorikt arbete. Detta beskrivs mer i kapitel 4 om arbete och försörjning.

Jämställdhetspolitikens organisering

Utgångspunkten i jämställdhetsintegrering har inneburit att det inte skapats någon sektorsmyndighet inom jämställdhetspolitiken. Detta är en skillnad från exempelvis ungdomspolitik där Ungdomsstyrelsen har en sådan särskild roll. Det har funnits överväganden för och emot att inrätta en sektorsmyndighet även inom jämställdhetsområdet (SOU 2005:66 och Statskontoret 2005). Länsstyrelserna, med särskilt sakkunniga, har varit viktiga för genomförandet av jämställdhetspolitiken (skr. 2011/12:3).

Den svenska jämställdhetspolitiken har skiljt på internt och externt jämställdhetsarbete. Det interna jämställdhetsarbetet har tagit sin utgångspunkt i det personalpolitiska arbetet med stöd från diskrimineringslagens krav om aktiva åtgärder och jämställdhetsplaner. Det externa jämställdhetsarbetet däremot har utgått från verksamheten, det vill säga det en organisation producerar (SOU 2007:15c).

Jämställdhetsarbete inom staten

Arbetet med jämställdhetsintegrering inom staten påbörjades 1994. Då inrättades även expertfunktioner inom länsstyrelserna för att främja jämställdhetsarbetet i länen. År 2004 beslutade den dåvarande regeringen om en plan för jämställdhetsintegrering inom Regeringskansliet 2004–2009. Statskontoret (2005) konstaterade i anslutning till den jämställdhetspolitiska utredningen att jämställdhetsintegreringsarbetet kunde förstärkas vid landets myndigheter. En särskild utredare tillsattes 2005 för att genom utbildning, information och metodutveckling stödja jämställdhetsintegrering inom både departement och myndigheter (Delegationen för jämställdhetsintegrering i staten – *Jämstöd*). Delegationen presenterade bland annat metodinspirationsboken *JämStöds praktika* (SOU 2007:15a) och skriften *Jämställd medborgarservice* (SOU 2007:15b). De fastslog också att det fanns fortsatt behov av att stimulera och stödja arbetet (SOU 2007:15c). Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet fick 2008 uppdraget att stödja myndigheternas arbete med jämställdhetsintegrering (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2008). Sekretariatet arbetade med kunskapsinhämtning och kunskapsspridning fram till 2010 under namnet *Program Jämi* (www.jamiprogram.se). Detta har fått en fortsättning i en samarbets-satsning som presenteras på webbplatsen www.jamstall.nu. Arbetet med integrering på Regeringskansliet sker med en plan som sträcker sig 2012–2015 (Ds 2013:37).

Diskriminering

Frågor om diskriminering har funnits med sedan jämställdhetspolitiken skapades. Jämställdhetsombudsmannen (JämO) bildades i början av 1980-talet för att bevaka lagen om jämställdhet mellan män och kvinnor i arbetslivet (Lag 1979:1118). Syftet var att främja lika rättigheter mellan könen i arbetsvillkor och utvecklingsmöjligheter i arbetet. Det innebar förbud mot diskriminering, bland annat missgynnande anställningsvillkor, fördelning av arbete eller uppsägning på grund av kön.

Den 1 januari 2009 ersatte den nya diskrimineringslagen (2008:567) sju tidigare lagar, däribland jämställdhetslagen. Målet med lagen är att motverka diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning och ålder. Diskrimineringslagen täcker därmed in vissa skillnader mellan unga och äldre.

I samband den nya lagstiftningen bildades Diskrimineringsombudsmannen där flera ombudsmannafunktioner samlades i en organisation. Ombudsmannen ska utöva tillsyn så att diskrimineringslagen följs, verka för att diskriminering inte förekommer inom några samhällsområden, samt verka för lika rättigheter och möjligheter. Diskrimineringslagen innehåller förbud mot att diskriminera samt krav på att arbetsgivare och utbildningsanordnare förebygger diskriminering genom aktiva åtgärder (Lag 2008:567). En utredning pågår om kraven på aktiva åtgärder och hur de kan utvecklas, bland annat om vilka samhällsområden de ska omfatta och hur uppföljning och sanktioner ska utformas (dir. 2012:80 och 2013:36). Utredningens resultat presenteras senast 1 februari 2014.

Arbetet handlar både om att företräda enskilda personer som har blivit utsatta för diskriminering och att samarbeta med myndigheter och andra aktörer för att följa utvecklingen inom området (diskrimineringslagen 2008:567 och lagen om Diskrimineringsombudsmannen, 2008:568). Diskrimineringsförbud gäller bland annat i arbetslivet, utbildning och arbetsmarknadspolitisk verksamhet, för erbjudande av varor, tjänster och bostäder, anordnande av allmänna sammankomster och offentliga tillställningar, samt inom hälso- och sjukvård, socialtjänst och så vidare.

Diskriminering inom arbete och skola

De aktiva åtgärderna i arbetslivet ska säkerställa människors lika rättigheter och möjligheter på arbetsplatsen och främja lika rättigheter och möjligheter. Målsättningen är att ändra på strukturer i verksamheten som kan leda till att någon blir diskriminerad. Arbetsgivare med minst 25 anställda ska upprätta en jämställdhetsplan vart tredje år som ger en översikt över åtgärder som behövs och planeras. De aktiva åtgärderna omfattar dessa områden:

- **Arbetsförhållanden** ska vara lämpliga för alla arbetstagare oavsett kön, etnisk tillhörighet och religion eller annan trosuppfattning. Arbetsgivaren ska underlätta för kvinnor och män att förena arbete och föräldraskap, samt arbeta för att förebygga och förhindra att anställda utsätts för trakasserier och repressalier.

- **Rekrytering** innebär att det ska vara möjligt att söka lediga tjänster oavsett kön, etnisk tillhörighet och religion eller annan trosuppfattning. Arbetsgivare ska även främja en jämn könsfördelning genom utbildning och kompetensutveckling. Om det inte råder jämn köns-

fördelning ska arbetsgivaren anstränga sig för att få sökande av det underrepresenterade könet vid nyanställningar.

- **Lönefrågor** innebär att arbetsgivaren vart tredje år ska kartlägga löner och anställningsvillkor för kvinnor respektive män. Osakliga skillnader ska åtgärdas. Vart tredje år ska arbetsgivare med minst 25 anställda även upprätta en handlingsplan för jämställda löner och i arbetet ska fackföreningar involveras (en detaljerad beskrivning finns i diskrimineringslagen 2008:567 och Diskrimineringsombudsmannen 2012).

Inom utbildningssektorn – förskola, skola, högskola och vuxenutbildning – handlar aktiva åtgärder om att främja lika rättigheter och möjligheter och att förebygga och förhindra trakasserier. Enligt diskrimineringslagen är utbildningsanordnare skyldiga att bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja barns, elevers och studenters lika rättigheter och möjligheter. Skolor ska därför i en likabehandlingsplan beskriva sitt arbete mot trakasserier och diskriminering som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionsnedsättning. Det finns inte krav på att diskrimineringsgrunderna könsöverskridande identitet eller uttryck samt ålder ska inkluderas i detta arbete. Men skolan ska agera om någon blir trakasserad på dessa grunder, en utbildningsanordnare som får reda på att någon ansett sig vara utsatt för trakasserier är skyldig att utreda händelsen.

Högskolor ska motverka diskriminering och främja likabehandling av studenter och sökande till högskolan, och lärosätena ska varje år upprätta en likabehandlingsplan. Men inte heller högskolans förebyggande arbete behöver omfatta de två diskrimineringsgrunderna könsidentitet och könsuttryck eller ålder.

Jämställdhetspolitikens utveckling

Från 1970-talet etablerades jämställdhetspolitiken som ett eget politiskt fält. Frågor som drevs var utbyggnad av barnomsorg, rätt till deltid för föräldrar med småbarn och en längre föräldraför-säkring.

Regeringen tillsatte den första formella gruppen som skulle arbeta med jämställdhet 1972, Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor. Den fick i uppgift att utveckla jämställdhetspolitiken och föreslå åtgärder, främst för arbetslivet (Lindvert 2002). I början av 1970-talet identifierades den så kallade könsuppdelade arbetsmarknaden som ett stort hinder för jämställdhet och det förekom satsningar på att öka andelen kvinnor i traditionellt manliga yrken (Lindvert 2002). Exempelvis genom satsningar på att få gymnasietjejer att välja tekniska yrken.

Under 1980-talet behöll jämställdhetspolitiken sitt fokus på arbetsmarknaden. Åtgärder riktades exempelvis mot hur könsmonster skulle kunna brytas genom icketraditionella utbildningar och yrkesval (Lindvert 2002). Mot slutet av 1980-talet lyftes frågor om kvinnors låga representation inom politiken och samhällslivet. Hur kvinnor skulle öka sin andel i statliga styrelser och kommittéer behandlades i utredningen *Varannan damernas* (SOU 1987:19), som fick stort inflytande på jämställdhetspolitiken i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet (Lindvert 2002). Utredningen väckte särskild uppmärksamhet kring diskussionen om könskvotering.

Under 1990- och 2000-talet har flera propositioner presenterats inom jämställdhetspolitiken och det finns några tongivande statliga utredningar. Vi berör dessa utredningars bedömningar inom olika ämnesområden inom jämställdhets- och ungdomspolitikerna i respektive ämneskapitel.

Genussystem och könsmaktordning

En annan utredning som fick stor betydelse för svensk jämställdhetspolitik var maktutredningens huvudbetänkande *Demokrati och makt i Sverige* (SOU 1990:44). I slutrapporten introducerades historikern Yvonne Hirdmans teori om ett genussystem som beskriver det samhälleliga ordningssystem som tillskriver kvinnor och män olika uppgifter, roller och positioner. Genussystemet bygger på två principer: könen ska hållas isär och mannen, eller det manliga, är norm. I samhället konstrueras kvinnor och män som två ömsesidigt uteslutande kategorier, där det som förknippas med män och manlighet överordnas och får högre status. Utifrån detta formas maktförhållanden som omfattar idéer, föreställningar, regler och normer kring kvinnor och män i samhället.

Isärhållandet märks i bilden av hemmet och det privata som en kvinnlig sfär, och arbetsplatsen och det offentliga som en manlig sfär. I den jämställdhetspolitiska retoriken under 1990-talet användes begrepp som genussystem och könsmaktordning parallellt. I den jämställdhetspolitiska propositionen *Delad makt delat ansvar* (prop. 1993/94:147) användes teorin om genussystemet för att tydligare koppla jämställdhetsarbetet till en maktanalys. Makt och betydelsen av en maktanalys lyftes också fram som centrala utgångspunkter för jämställdhetspolitiken och en målsättning var att förändra ojämlika maktstrukturer mellan könen.

I den följande jämställdhetspolitiska skrivelsen (skr. 1996/97:41) användes begreppet könsmaktordning för att beskriva hur mäns relativa överordning och kvinnors relativa underordning upprätthålls och återskapas i samhället. Även i den jämställdhetspolitiska skrivelsen från *Jämt och ständigt* återfanns begreppet könsmaktord-

ning (skr. 2002/03:140). Enligt skrivelsen bör arbetet med jämställdhet få en mer feministisk inriktning och den anknyter till en generell feministisk utgångspunkt om att det finns skillnader i villkor mellan män och kvinnor och en vilja att förändra detta.

Under framför allt 1900-talet har det skett stora förändringar i denna strikta uppdelning och genussystemet är under ständig omförhandling. De två grundläggande principerna kvarstår på många plan, men de tar sig nya uttryck. Ett tydligt exempel är den könssegregerade svenska arbetsmarknaden. Män och kvinnor återfinns i stor utsträckning inom olika sektorer (horisontell segregering) och på olika positioner (vertikal segregering). Mäns arbete värderas ofta högre såväl status- som lönemässigt och män har mer makt och finns oftare på ledarskapspositioner (SOU 2004:43). Att mannen setts som norm innebär även att behovet av förändringsarbete ofta tolkats som en kvinnofråga och förändringar har skett inom det som har setts som kvinnliga sfärer. Arbetet har inriktats på att förändra kvinnors verklighet, inte mäns.

Det finns också de som har varnat för att lyfta in olika teoribildningar, som ”genussystemet”, i politiken. Centrala begrepp kan få en annan innebörd i det politiska sammanhanget och även utestänga medborgare genom att politiken då förutsätter en förtrogenhet med olika teoribildningar (SOU 2005:66).

Från särorganisering till jämställdhetsintegrering

Jämställdhetspolitiken har också förändrats från att ha varit organiserad vid sidan av många viktiga beslutsprocesser. Gertrud Åström beskrev vid mitten av 1990-talet hur politiken främst bedrevs i separata rum och reducerades till att vara en fråga som enbart rörde ena könet. Dessutom

saknades tydligt ansvar, tidsplaner och konkreta mål. Detta innebar att jämställdhetsområdet växte, men att det inte innebar någon omfördelning mellan kvinnor och män (SOU 2005:66). Det är bland annat mot den bakgrunden man kan förstå omorienteringen mot jämställdhetsintegrering som huvudsaklig strategi inom jämställdhetspolitiken.

Män och jämställdhet

Feminismen och kampen för jämställdhet föddes som en reaktion mot att kvinnor inte hade samma juridiska ställning, ekonomiska självständighet och övriga möjligheter som män. Jämställdhet har därigenom till stor del kommit att handla om att ge kvinnor tillträde till det offentliga rummet och andra sfärer som historiskt sett varit förbehållna män. Mäns "egenskaper" och livssfärer har varit utgångspunkten och deras begränsningar har traditionellt inte setts som problem i lika stor utsträckning.

Men även mäns relation till jämställdhet har beskrivits och utretts i flera rapporter. Ett antal särskilda statliga utredningar och arbetsgrupper har bland annat fokuserat på mansideal, föräldraledighet och mäns inställning till jämställdhet. Under 1980-talet initierade regeringens jämställdhetskommitté en kartläggning kring mannens roll i jämställdhetsarbetet, vilket ledde fram till idégruppen Arbetsgruppen om mansrollen. Projektet *Män och jämställdhet* initierades 1999 med syftet att öka kunskaperna om vilka hinder som finns och vilka ytterligare insatser som behövs för att öka mäns deltagande i jämställdhetsarbetet.

Nuvarande regering tillsatte hösten 2012 en utredning kring män och jämställdhet (dir. 2012:97). Den ska bland annat analysera mäns livssituation i förhållande till kvinnor och hur män förhåller sig till jämställdhet, beskriva

verksamheter som arbetar med män och jämställdhet, redovisa en översikt av forskning samt sprida kunskap och uppmuntra till dialog.

Jämställdhetsbegreppet och bortom det

Jämställdhet är ett brett politiskt område. Jämställdhet och ojämställdhet kan relateras till frågor om till exempel representativitet, resursfördelning, attityder och värderingar, normer, makt, sociala relationer, lag och rätt, individuella identitetsfrågor och intersektionalitet (Callerstig & Lindholm 2013).

Jämställdhet kan möjligen ses som ett relativt okontroversiellt begrepp i Sverige i dag, något som utgör en viktig del av vår nationella självbild. Men forskning kring jämställdhetsbegreppet tillämpning visar att förståelsen av begreppet såväl som föreslagna åtgärder kan ta sig en mängd olika uttryck (jfr Jordansson 2005, Magnusson 1999). En snäv tolkning kan vara att reducera frågan till att enbart handla om diskriminering medan en bredare tolkning kan innebära att tillämpa en intersektionell förståelse (Lombardo, Meier & Verloo 2009, Callerstig & Lindholm 2013). Jämställdhet kan även ses som ett medel att nå något annat mål, till exempel tillväxt (Rönblom 2008). Begreppet jämställdhet är i sig relativt öppet och kan få olika betydelser beroende på sammanhang. Det pågår därmed en kamp mellan en mängd aktörer som vill fylla jämställdhetsbegreppet med olika innebörd.

Det gör att arbetet med jämställdhet inte kan studeras fristående från den politiska agendan i övrigt. Vilken typ av problem med ojämställdheten intresset riktas mot styr vilka lösningar som blir möjliga. Utgångspunkten i vår analys är de ungdomspolitiska och jämställdhetspolitiska målen, men för att få perspektiv på dem behöver vi förstå olika inriktningar och vad som

skiljer dem åt. Vi vill i detta avsnitt uppmärksamma några kritiska diskussioner kring jämställdhetsbegreppet och sedan beskriva några former av förändringsarbete.

Makt-, likhets- och särartsperspektiv

En skiljelinje i jämställdhetsfrågan går mellan de som tar utgångspunkten i ”strukturell könsmaktsordning” de som ser den som en fråga om att *”tillvarata kvinnors och mäns annorlunda intressen och villkor”* (Jordansson 2005, s. 240). Jämställdhetsbegreppets öppna karaktär gör det möjligt att bedriva arbetet utifrån både likhets- och särartsuppfattningar om könen. Så jämställdhetsarbetet behöver inte nödvändigtvis leda till att vi förändrar våra föreställningar om män och kvinnor.

Under 90-talet fyllde den allmänna opinionen enligt Jordansson (2005) jämställdhetsbegreppet med tydliga särartsuppfattningar om könen och det är denna förståelse debatten kring jämställdhet till stor del kommit att utgå ifrån. Istället för att belysa frågor om makt och rättigheter har debatten kommit att handla om mäns och kvinnors egenskaper. Arbetet med jämställdhet bygger då på uppfattningen att det är resursslöseri att inte tillvarata kvinnors intressen och kompetenser (Jordansson 2005, Wahl et al. 2001). Det kan även anses vara lättare att sätta upp konkreta, kvantitativa mål om rekrytering och representation än att ifrågasätta dolda normer och strukturer i en verksamhet (Jordansson 2005).

Intersektionalitet

Under de senaste åren har det förts diskussioner om och hur olika ojämlikhetskategorier ska hanteras i jämställdhetsarbetet. Jämställdhetsarbetets fokus på människor i egenskap av deras kön kan göra att samspelet med olika former

av ojämlikhet och sociala kategorier kommer i skymundan.

Denna kritik brukar ofta kopplas samman med begreppet *intersektionalitet* som syftar till att belysa samspelet mellan samhälleliga maktordningar som kön, sexualitet, funktionalitet, klass, ålder och etnicitet. Begreppet myntades i USA av black feminist-rörelsen som menade att den feministiska kampen historiskt sett hade osynliggjort det dubbla förtryck som dessa kvinnor upplevde utifrån såväl kön som hudfärg (de los Reyes & Mulinari 2005, Rosenberg 2002, Yi Kang 2005).

En intersektionell metod för att analysera ojämlikhet syftar till att hantera samspelet mellan olika former för underordning. Det kan vara hur rasism, sexism, klassförtryck eller andra diskriminerande system skapar ojämlikhet som sedan i sin tur kan strukturera olika sociala grupper inbördes positioner (Yuval-Davis 2005).

Men Yuval Davis (2005) pekar på risken med att endast fokusera på erfarenhet av att tillhöra en viss kategori. En rad forskare har i stället arbetat med att lyfta fram flera analysnivåer för att belysa att både samhällsnivå och aktörer interagerar – exempelvis diskuteras fyra analysnivåer i relation till unga studerande muslimska kvinnor och arbetsmarknad. Det är hur arbetet för den här gruppen representeras; hur upplevs och uppfattas olika personer, hur skapas arbetsmarknader, hur ser personliga berättelser och kollektiva historier ut? (Brah 1996, Yuval Davis 2005).

Crenshaw (1993) gör en distinktion mellan *strukturell intersektionalitet* och *politisk intersektionalitet*. Strukturell intersektionalitet är något som uppstår när ojämlikhetens olika aspekter är direkt relevanta för människors egna upplevelser. Med hjälp av strukturell intersektionalitet är det möjligt att förklara till exempel

varför en svart kvinna inte kommer i fråga för ett jobb på grund av att hon är svart, om normen för anställda är en vit kvinna. Detta sker samtidigt som andra jobb också är otillgängliga för samma kvinna eftersom de jobb som är tillgängliga för svarta människor i denna kontext främst är manliga jobb (Crenshaw 1994, Verloo 2006). Viktiga frågor att ställa är hur och när rasism kan förstärka sexism, om socioekonomiska skillnader förstärker homofobi, samt hur och när homofobi kan förstärka rasism.

Politisk intersektionalitet handlar om hur ojämlikhetens aspekter är relevanta för politiska strategier. Några viktiga frågor: Hur och var marginaliserar feminism etniska minoriteter eller kvinnor med funktionsnedsättning? Hur och var kan strategier för sexuell jämlikhet eller rasism marginalisera kvinnor? Hur och var marginaliserar jämställdhetspolitik lesbiska? Mieke Verloo (2006) har studerat fyra sociala kategorier som är starkt kopplade till ojämlikhet (kön, etnicitet, sexuell läggning och klass). Hon menar att alla fyra sociala kategorierna konfronteras med en dominant och privilegierad norm av medborgare – en vit, heterosexuell, medelklassman. Både de ungdomspolitiska och de jämställdhetspolitiska målen tar sin utgångspunkt i att kvinnor och män oavsett bakgrund eller sociala kategorier ska ha samma möjlighet att forma villkor för beslutsfattande och ha tillgång till inflytande och välfärd. Men det finns ett stort behov av att utveckla metoder och verktyg som bygger på intersektionella analyser i själva tillämpningen och genomförandet av politiken (Verloo 2006).

I likhet med den queerteoretiska kritiken mot jämställdhetsbegreppet (som förklaras längre fram) menar även intersektionalitetsteoretiker att det inte går att tala om könen som två homogena kategorier. Genom att uteslutande tala om

kvinnor och män blundar vi för att det inte enbart existerar skillnader och hierarkier mellan dessa kategorier, utan även inom dem (Lykke 2003). Kvinnor som kommer in på mansdominerade arenor förväntas ofta företräda *hela* gruppen kvinnor (och vice versa) och de tillskrivs därigenom gemensamma erfarenheter och egenskaper. Personer som tillhör en minoritetsgrupp riskerar ofta att få representera hela gruppen och bli bedömda utifrån sin gruppstillhörighet och inte som individer (Ahmed 2007).

Normkritiska perspektiv

Genusvetenskapliga och intersektionella perspektiv har även influerat framväxten av ett normkritiskt tänkande som vill belysa hur det som befinner sig inom normen sällan blir ifrågasatt. För jämställdhet innebär detta att de fördelar och nackdelar som genussystemet medför för gruppen killar till stor del har osynliggjorts genom historien. Det bidrar även till att osynliggöra hur killars och tjejers förutsättningar hela tiden formas och positioneras i relation till varandra, liksom våra föreställningar om kvinnligt och manligt.

Sättet som vi ser på och definierar problemet får betydelse för vilka jämställdhetsmål som formuleras. Om målet är anpassning till den nuvarande situationen eller förändring av den har betydelse för vilken inriktning arbetet får (Amundsdotter 2010). Om jämställdhetsarbetet enbart fokuserar på att tjejer ska stärkas, stötts och lära sig att ta plats inom en mängd områden (*tjejgrupper; självförsvar; tjejjourer*), kan det få oförutsedda och kontraproduktiva konsekvenser. Kvinnor och flickor kan då ses som de problematiska vars beteende behöver förändras. Motsvarande satsningar på att problematisera killars positioner och agerande har inte efterfrågats eller initierats i lika stor utsträckning.

Jämställdhetsåtgärder måste vara inriktade på normer, makt och föreställningar om killar och manlighet för att leda till varaktig förändring (jfr Rönnblom 2011).

Under senare år har också *normkritisk pedagogik* fått ett allt större genomslag, som en reaktion mot så kallad *toleranspedagogik* som bygger på att skapa förståelse och tolerans för diskriminerade eller utsatta grupper. Det toleranspedagogiska angreppssättet saknar ett maktperspektiv och förmår därmed inte fånga vad det är som gör att vissa grupper har positioner eller rättigheter som *inte* måste försvaras och tolereras. Syftet med ett normkritiskt angreppssätt är att synliggöra privilegier och flytta fokus från det som avviker, för att i stället problematisera de sociala och kulturella normer som formar vad vi ser som normalt respektive avvikande i olika sammanhang.

Det normkritiska angreppssättet uppmanar även verksamheter att rikta blicken inåt och granska de egna normerna och den egna organisationskulturen, snarare än att lägga fokus externt på andra grupper. Det normkritiska perspektivet vill undersöka vilka normer som bidrar till att forma en homogen organisationskultur som gör att vissa grupper inte söker sig till eller inte väljer att stanna kvar på en arbetsplats eller i en organisation.

Normkritiska perspektiv tycks under senare år ha influerat delar av jämställdhetsdebatten i allt större utsträckning. Vikten av att synliggöra konsekvenserna av maskulinitetsnormer har i allt fler sammanhang lyfts fram som en förutsättning för att uppnå reell jämställdhet. Ett av flera exempel på det är Ungdomsstyrelsens uppdrag kring unga män, maskulinitet och våld. Det tycks även ha blivit allt vanligare att vilja synliggöra hur olika normer samspekar med varandra och könsdiskriminering har i allt större

utsträckning undersökts tillsammans med andra diskrimineringsgrunder (jfr Europeiska rådet 2011). Det finns också länder som behandlar hbt-frågor som en del av jämställdhetspolitiken, exempelvis Nederländerna med strategin *LGBT and Gender Equality Policy Plan of the Netherlands 2011–2015* (Ministry of Education, Culture and Science 2011). Planen rör bland annat lika rättigheter, att undanröja juridiska skillnader och att öka kvinnors deltagande i arbetslivet.

Queer – att dekonstruera kön

Jämställdhetsbegreppets fokus på relationen mellan kvinnor och män har även problematiserats från queerteoretiskt håll (Dahl 2005). Att definitionen av jämställdhet bygger på relationen mellan två köns kategorier omöjliggör gränsöverskridande identifikationer. Men kategoriseringen kan också osynliggöra skillnader inom och mellan grupperna, såväl som personer som faller utanför könsnormerna. Utifrån ett queerteoretiskt perspektiv är kön inte något statistiskt som *finns*, utan något som ständigt görs genom upprepningar av språkliga och kroppsliga handlingar. Våra identiteter som antingen män eller kvinnor ses som konstruerade av de handlingar som vi utför. I stället för att se olika handlingar som ett uttryck för att en individ *är* en man, är det handlingarna som *skapar* en man.

Jämställdhetsbegreppets språkliga upprepning av kategorierna kvinnor och män blir då en del i själva skapandet och upprätthållandet av dessa kategorier (Butler 2005). Detta är något av jämställdhetens paradox – grupperna kvinnor och män måste definieras och jämföras för att förändring ska bli möjlig, samtidigt som definieringen är en *genusskapande process*. Jämställdhet bidrar alltså till att forma våra föreställningar om kön och riskerar att förstärka skillnader och cementera en idé om könen som åtskilda.

Exempelvis har ett framträdande argument för vikten av att få fler män att arbeta i förskolan varit att de ska kompensera för den ”kvinnliga” förskolevärlden genom att utgöra goda ”manliga” förebilder som exempelvis kan snickra och spela fotboll med barnen (jfr SOU 2006:75). Ett annat exempel är EU-kommissionens kampanj *Science – It’s a girl thing!* som syftar till att få fler tjejer att intressera sig för forskning och naturvetenskap. I kampanjen producerades en kritiserad reklamfilm där bilder på färgglatt smink varvas med bilder på skrattande kvinnor som poserar i labbmiljö i korta klänningar och stilettklackar. Kvinnor kan ibland förväntas påverka stämningen eller arbetets inriktning genom att bidra med ”särskilda” egenskaper och intressen (jfr Lindgren et al. 2010).

Queerteoretiker kritiserar även jämställdhet för att vara ett i grunden *heteronormativt projekt* som utgår från en genusordning med två identifierbara och motsatta kön (maskulina män och feminina kvinnor). Könen förväntas komplettera varandra (Dahl 2005, Butler 2005). Detta kan exempelvis uttryckas som en rädsla för att ”*jämställdheten ska gå för långt*” och att män ska ”*avmaskuliniseras*” och kvinnor ”*avfeminiseras*”, och att detta ska leda till att den heterosexuella attraktionskraften försvinner (Dahl 2005).

Utifrån ett queerperspektiv går det därmed inte att belysa frågor om jämställdhet och kön utan att samtidigt problematisera våra föreställningar om (hetero)sexualitet. (Dahl 2005). Ett queert förhållningssätt handlar i stället om att undersöka varför vi ser kön som två biologiskt grundade kategorier och att skapa förändring genom att ifrågasätta de sociala relationer och heterosexuella strukturer som samhället och jämställdhetsdebatten bygger på (Dahl 2005). I detta sammanhang kan också nämnas att regeringen under hösten 2013 utarbetar en samlad strategi 2014–2017 för att stärka homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter och möjligheter (prop. 2012/13:1). Inom delar av vår rapport belyser vi dessa dimensioner särskilt.

Förändringsarbete

Det finns en del tidigare forskning som berör jämställdhetsarbete i organisationer (Alvesson & Due Billing 1999, Wahl et al. 2006, Amundsdotter 2010, Andersson et al. 2012, Lindholm 2011). Arbetet med jämställdhet ställs ofta inför frågan hur det är möjligt att identifiera kvalitativa förändringar som inte så lätt går att mäta och följa upp (Wittbom 2009, Callerstig & Lindholm 2013). Skillnader i tolkning och definition av jämställdhet beror till exempel på vad som ses som ett jämställdhetsproblem och när jämställdhet kan sägas ha uppnåtts. Ska kortsiktiga mål sättas utifrån den nuvarande situationen eller ska arbetet inriktas mot ett mer visionärt mål? Räcker det med att formella lika rättigheter och möjligheter (formell jämställdhet) uppnåtts eller ska målet vara jämställdhet i resultat (substantiell jämställdhet)? Formell jämställdhet kan exempelvis innebära en könsneutral och ickediskriminerande lönesättning medan substantiell jämställdhet innebär jämställdhet i resultat som exempelvis att minska skillnader i inkomster och förmögenhet mellan könen generellt i samhället (Callerstig & Lindholm 2013). Tabell 1.1 visar inriktningar för hur jämställdhetsmål kan formuleras. Inriktningarna kan ses som en form av dilemman i det praktiska jämställdhetsarbetet (Callerstig & Lindholm 2013).

Ett instrumentellt perspektiv kan innebära att jämställdhet används för att nå andra mål exempelvis upplevd trygghet i en skola, eller en ökad tillväxt. Ett egenvärdesperspektiv innebär däremot att jämställdhet är ett mål i sig själv exempelvis genom mer jämn könsfördelning på olika utbildningar. Är problemet att män och kvinnor behandlas lika eller olika eller ska utgångspunkten vara att ojämställdheten skapas i verksamheten i det specifika sammanhanget?

Tabell 1.1 Inriktningar i jämställdhetsarbetet

Syfte	Instrumentellt perspektiv	Egenvärdesperspektiv
	Jämställdhetsarbetet är ett medel för att nå andra mål.	Jämställdhetsarbetet är ett medel för att nå jämställdhet.
Problem	Likhet och olikhet	Varierande och kontextberoende
	Ojämställdhet innebär att kvinnor och män behandlas som lika alternativt som olika.	Ojämställdhet skapas kontinuerligt och utifrån olika sammanhang och maktpositioner.
Mål	Kortsiktiga mål	Långsiktiga mål
	Jämställdhetsarbetet ska utgå från akuta problem.	Jämställdhetsarbetet ska utgå från visionen och orsaker till problemen (hellre än symptom).
Resultat	Formell jämställdhet	Substantiell jämställdhet
	Jämställdhet som formella rättigheter och möjligheter.	Jämställdhet som resultat eller utfall.

Källa: Callerstig & Lindholm 2013.

Förändringar på kort och lång sikt

I forskarrapporten *Jämställdhet och genusforskning* (Jordansson 2005) kopplad till den senaste jämställdhetspolitiska utredningen (SOU 2005:66) skriver sociologen Birgitta Jordansson om att jämställdhetsarbete många gånger utgår från två parallella inriktningar: *kortsiktigt* och *långsiktigt förändringsarbete*. Det första handlar främst om enskilda individers villkor, medan det andra tar fasta på strukturella förhållanden.

Jämställdhetsarbete utan en tydlig kunskapsbas och teoretisk förankring blir ofta inriktat på det *kortsiktiga förbättringsarbetet*. Begreppet jämställdhet blir därigenom ofta en fråga om att räkna fysiska kroppar – en jämn könsfördelning blir det som avgör om jämställdheten är uppnådd eller inte. Könsuppdelad statistik och en jämn könsfördelning blir ett *mål* snarare än ett *medel* för att synliggöra kvinnors och mäns reella villkor och frågor om normer, makt och våra föreställningar om kön.

Teorianknutet jämställdhetsarbete antas däremot i större utsträckning fokusera på *långsiktigt förändringsarbete* där en problematisering av våra idéer och föreställningar om män och kvinnor, manligt och kvinnligt, är det centrala. Fokus ligger här på innehållet i könsens rättigheter och möjligheter och på makt snarare än på fysisk representation (Jordansson 2005). Detta perspektiv lyfter fram hur föreställningar om kön många gånger skapar en maktordning som underordnar kvinnor (Jordansson 2005). Ett förändringsinriktat jämställdhetsarbete handlar enligt Jordansson om att synliggöra normer och strukturer och bör fokusera på att problematisera verksamhetens genuskodning snarare än att enbart få in fler kvinnor i manligt definierade verksamheter och vice versa (Jordansson 2005). Detta leder fram till frågor om hur vi på bästa sätt kan följa upp förändringar inom jämställdhetspolitiken.

Uppföljning inom ungdomspolitiken och jämställdhetspolitiken

Uppföljningen av ungdomspolitiken och jämställdhetspolitiken sker på olika sätt. Här beskriver vi uppföljningens viktigare delar, som också visar hur områdena korsar och överlappar varandra.

Uppföljning av ungdomspolitiken

Uppföljningen av ungdomspolitiken har fyra delar. Den ungdomspolitiska proposition som kommer att presenteras under 2014 kan komma att innebära vissa förändringar för uppföljningen framåt.

Varje år presenteras en rapport med omkring 80–90 indikatorer som belyser situationen inom ungdomspolitikens fem huvudområden. Analysen genomförs av Ungdomsstyrelsen tillsammans med inrapportering från omkring sexton andra myndigheter och Riksidrottsförbundet. Den senaste i raden av rapporter är *Ung idag 2013* (Ungdomsstyrelsen 2013a). Indikatorerna redovisas könsuppdelat med en översiktskarta som jämför utvecklingen inom respektive område. Rapportserien har funnits i nuvarande form sedan 2006. Ett system för att följa upp ungdomspolitiken skapades för första gången med propositionen *På ungdomars villkor* (prop. 1998/99:115).

På uppdrag av regeringen genomför Ungdomsstyrelsen årligen en analys utifrån olika teman i rapportserien *Fokus*. Sedan 2005 har uppdragen i flera fall handlat om en fördjupning i något särskilt politiskt sakområde, som arbetsmarknad eller boende. Under de två senaste åren har uppdraget i stället varit att spegla situationen inom ungdomspolitikens huvudområden utifrån

särskilda perspektiv. Förra året belystes levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning (Ungdomsstyrelsen 2012) och i år har jämställdhet varit temat.

Den tredje delen av uppföljningssystemet är de attityd- och värderingsstudier som har genomförts med start 1993. Vi har gjort enkätundersökningarna med ungefär fem års intervall och den senaste rapporten *Unga med attityd* (Ungdomsstyrelsen 2013b), rör bland annat frågor om ungas inställning till jämställdhet. En annan viktig kunskapskälla för många av myndighetens uppdrag är *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät* som går till ett slumpmässigt urval unga i hela landet vart tredje år.

Ungdomspolitikens uppföljning innehåller som fjärde del en regelbunden utvärdering av politiken. Som en del av det pågår arbetet med att ta fram en ny ungdomspolitik, med utgångspunkt i olika aktörers bedömningar av politikområdet (Utbildningsdepartementet 2013a).

Ungdomsstyrelsen stödjer landets kommuner i utvecklingen av en kunskapsbaserad ungdomspolitik. Som en del av det erbjuder och administrerar myndigheten enkäten för lokal uppföljning av ungdomspolitiken (Lupp). Med den kan kommunerna göra egna undersökningar riktade till unga, och jämföra sina resultat med andra kommuner.

Enligt Ungdomsstyrelsens instruktion (Förordning 2007:1140) ska myndigheten använda kön som indelningsgrund i redovisningen av statistik, uppföljning och analyser, om det inte finns särskilda skäl som talar emot det. Det samma gäller uppdelningar på ålder, inrikes och utrikesfödda samt bostadsort, om möjligt på stadsdelsnivå. Vi har konstaterat att det finns betydande skillnader mellan tjeje- och killars situation inom flera av ungdomspolitikens huvudområden. Det understryker betydelsen av ett

jämställdhetsperspektiv inom ungdomspolitikerna när det gäller hur satsningar kommer tjejer och killar till del (skr. 2009/10:53). Ungdomsstyrelsen har också uppdrag att fördela bidrag, bland annat till ungdomsorganisationer och inom jämställdhetsområdet (och då inte enbart till unga).

Inom det ungdomspolitiska samarbetet inom EU har ett antal indikatorer för ungdomspolitikerna utvecklats och dessa följs upp regelbundet.

Uppföljning av jämställdhetspolitiken

Redovisningen av regeringens arbete med jämställdhetspolitiken har varierat genom åren. Det har inte funnits något samlat uppföljningssystem och eftersom jämställdhetspolitiken skär genom övriga politikområden har redovisningarna varit spridda inom flera fält. Regeringen har konstaterat att uppföljningen oftast varit inriktad på åtgärder, och inte på att följa upp effekter av åtgärder (skr. 2011/12:3). Men det har funnits översiktliga beskrivningar i regeringskrivelser och i skriften *På tal om kvinnor och män* som getts ut sedan 1984 (Statistiska centralbyrån 2012a).

Med regeringens jämställdhetsåtgärdsplan 2007–2010 inleddes ett arbete för att utforma ett uppföljningssystem inom jämställdhetspolitiken och en mer tillgänglig jämställdhetsstatistik (skr. 2011/12:174). I slutet av 2008 fick Statistiska centralbyrån uppdraget att utveckla jämställdhetsstatistiken och föreslå indikatorer på området. Tre fördjupningsområden pekades ut med detta: inom och utanför arbetskraften, entreprenörskap och företagande samt utbildning och forskning.

Sedan februari 2012 redovisar Statistiska centralbyrån 88 indikatorer på jämställdhetsportalen (www.scb.se/jamstalldhet). Dessa är sorterade utifrån de fyra inriktningarna inom jäm-

ställdhetspolitiken. I de fall unga går att urskilja framgår det som regel i rubriken som länkar till respektive diagram eller tabell. Den statistik som finns på webbplatsen är ibland förenklad, och då finns mer detaljerad statistik hos respektive statistikansvarig myndighet. I de fall det är möjligt uppdateras indikatorerna två gånger per år.

Statistiska centralbyrån följer även upp hur väl statistikansvariga myndigheter lever upp till förordningen för den officiella statistiken när det gäller könsuppdelning av individbaserad statistik. Denna statistik ger också i en del fall möjlighet att följa utveckling över tid. Men i den senaste uppföljningen (Statistiska centralbyrån 2012b) konstateras att det är relativt vanligt att undergrupper inte redovisas uppdelade på kön, som barn och personer med funktionsnedsättning. Statistiska centralbyrån har också i sin dialog med Ungdomsstyrelsen konstaterat att detta även gäller ungdomsgruppen.

Inom Regeringskansliet förbereds ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken med utgångspunkt i dessa indikatorer (prop. 2012/13:1) och regeringen har presenterat en promemoria om hur ett framtida system bör utformas (Ds 2013:37). Av SCB:s 88 indikatorer föreslås 26 bli huvudindikatorer som sorteras in under jämställdhetspolitikens fyra delmål. Den löpande redovisningen av resultaten inom politikområdet görs i budgetpropositionen varje år, och huvudindikatorerna kan användas i det arbetet. I promemorian nämns också indikatorsystem inom de andra sektorsövergripande politikområdena folkhälsopolitiken, barnrättspolitikerna, ungdomspolitikerna och funktionshinderspolitikerna. Indikatorer förändras sällan, och kvantitativa analyser kompletteras ofta med kvalitativa studier.

Inom arbetet med Program för hållbar jämställdhet, HÅJ, håller Sveriges Kommuner och Landsting på att ta fram indikatorer för jämställdhet. Det ska göra det lättare för kommuner och landsting att belysa utvecklingen i sina verksamheter utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Regeringen planerar att börja använda ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken från och med 2014 (prop. 2013/14:1), och i budgetpropositionen från och med 2015. I propositionen konstateras också att hela jämställdhetspolitiken och dess mål bör följas upp med ett intervall på 4–6 år.

EU utvecklar ett jämställdhetsindex på europeisk nivå. Det sker inom European Institute for Gender Equality (2012), och de har i det utvecklingsarbetet också samlat jämställdhetsindikatorer inom FN, World Economic Forum och EU.

Studiens upplägg

Denna studie tar sin utgångspunkt i målen för jämställdhetspolitiken och ungdomspolitiken. I delar av rapporten finns också resonemang som ansluter till de kritiska perspektiv på jämställdhet som har beskrivits ovan.

Utredningsuppdraget spänner över en betydande rad politik- och forskningsområden. För att vägleda arbetet har Ungdomsstyrelsen utgått från den kunskap som myndigheten regelbundet tar fram, den kunskap myndigheter och organisationer har delat med sig i samrådet för utredningen och de särskilda undersökningar myndigheten har initierat i samband med studien. Dessa resultat har sedan relaterats till tidigare studier.

Statistiska undersökningar och indikatorer

De statistiska undersökningar som Ungdomsstyrelsen regelbundet genomför är en viktig källa i denna rapport. Genom åren har vi justerat vilka frågor som ställs. I vissa fall där det har varit möjligt har

vi också jämfört med äldre resultat för att se förändringar.

I rapporten utgår vi främst från *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät*. Den riktar sig till ett slumpmässigt urval av personer i åldern 16–25 år. Undersökningen har genomförts 2004, 2006, 2009 och 2012. Det senaste året besvarade omkring 2 250 personer enkäten, en svarsfrekvens på drygt 52 procent. Av dessa var det fyra personer som uppgav ”annan könstillhörighet”. Dessa individer finns med i analyser av ungdomsgruppen som helhet, men inte i relation till tjejer och killar då svaren är för få för statistisk analys.

För att kunna beskriva skillnader mellan olika grupper unga och villkoren i olika delar av landet har vi valt ut några bakgrundsvariabler för våra analyser. Vi har jämfört situationen för tjejer och killar inom grupperna 16–19 år och 20–25 år, inrikes och utrikes födda, bostadsort samt utifrån föräldrars utbildningsnivå (tabell 1.2). Landets kommuner har delats upp i fyra grupper utifrån storlek. Urvalet är för litet för att göra analyser av mer finfördelade indelningar. Föräldrarnas utbildningsnivå används som en indikation på ungas socioekonomiska bakgrund, där vi utgår från den högsta utbildningsnivå som någon av föräldrarna har uppnått.

För att komplettera bilden använder vi även Ungdomsstyrelsen attityd- och värderingsstudie. När vi återger analyser från rapporten *Unga med attityd* (Ungdomsstyrelsen 2013b) hänvisar vi till den i texten. I övriga fall har vi gjort egna beräkningar utifrån enkätundersökningarna. Undersökningen riktar sig till en äldre och en yngre grupp (16–29 år och 35–74 år). Undersökningen har genomförts 1993, 1997, 2002, 2007 och 2013. Den senaste undersökningen riktade sig till ett slumpmässigt urval på 5 000 personer i åldern 16–29 år och 4 000 personer i åldern 30–80 år. Svarsfrekvensen var 55 procent i gruppen 16–29 år och 58 procent i gruppen 30–80 år.

Tabell 1.2 Antal svarande i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät efter olika kategorier, 16–25 år, 2012

	Tjejer	Killar	Totalt
Åldersgrupper			
16–19 år	521	453	974
20–25 år	753	516	1 269
Samtliga 16–25 år	1 274	969	2 243
Födelseland			
Inrikes födda	1 149	883	2 032
Utrikes födda	123	86	209
Kommugrupper			
Storstäder med förorter	378	281	659
Större städer med förorter	482	346	828
Övriga kommuner med minst 20 000 invånare	175	160	335
Övriga kommuner med färre än 20 000 invånare	152	106	258
Föräldrarnas utbildningsnivå			
Högst gymnasium eller motsvarande	387	293	680
Eftergymnasial utbildning kortare än tre år	213	148	361
Eftergymnasial utbildning minst tre år	500	370	870

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar 1: Fyra personer uppgav annan könstillhörighet än tjej och kille, dessa är medräknade i analyser som gäller hela ungdomsgruppen, men redovisas inte i denna tabell.

Kommentar 2: Med föräldrarnas utbildningsnivå menas den högsta utbildningsnivå som någon av föräldrarna har uppnått.

Eftersom vi använder oss av urvalsundersökningar så innebär det alltid en osäkerhet om svaren i enkäten motsvarar situationen bland befolkningen som helhet. Även om vi ser skillnader mellan hur tjejer och killar har svarat är det möjligt att dessa skillnader beror på slumpen, snarare än på faktiska skillnader. För att pröva detta har vi genomgående i rapporten signifikanstestat de skillnader mellan tjejer och killar vi funnit genom att beräkna konfidensintervall på 90 procents säkerhetsnivå. Principen är att konfidensintervallet för tjejerna och killarna inte får överlappa varandra för att vi ska säga att det finns en säkerställd skillnad. Eftersom vårt sätt att pröva signifikansen baserar sig på konfidensintervall för två olika värden (tjejernas respek-

tive killarnas) vet vi att vår signifikansprövning i själva verket är strängare än 90 procentsnivån. Vi kan alltså med mer än 90 procents säkerhet utesluta att de skillnader vi lyfter fram beror på slumpen. Genom rapporten uppger vi om skillnader vi ser är statistiskt signifikanta eller inte. I de fall en fråga har besvarats av en särskilt liten grupp (mindre än 200 tjejer eller killar) uppger vi det.

Andra utgångspunkter i arbetet är det ungdomspolitiska indikatorsystemet (Ungdomsstyrelsen 2013a) och de jämställdhetspolitiska indikatorerna (Ds 2013:37, www.scb.se/jamstalldhet).

Intervjuundersökningar

En annan viktig kunskapskälla är de fokusgruppsintervjuer vi har gjort med 38 unga, 18 tjejer och 20 killar, i skolor på fyra orter runt om i landet. Syftet har varit att fånga vilka erfarenheter unga har kring frågor som rör jämställdhet, och hur de resonerar. Inom ramen för uppdraget har det endast varit möjligt att genomföra en begränsad intervjustudie som ger oss en översiktlig bild av hur unga ser på de aktuella frågorna. Genom dessa fokusgruppsintervjuer kan vi få en bättre bild av vad ett ungdomsperspektiv inom jämställdhetspolitiken kan innebära. Vilka frågor, möjligheter och problem lyfter unga själva fram? Intervjuerna kan också ge vägledning i hur unga tolkar frågorna om jämställdhet i våra enkäter. Resultaten från intervjuerna har vi samlat i kapitel 2 där vi också lyfter fram resultat från våra enkätundersökningar om hur unga själva ser på olika jämställdhetsfrågor.

Disposition och förändringsarbete

De fem huvudområdena inom ungdomspolitiken beskrivs i olika kapitel. Dessa inleds med en beskrivning av hur mål inom ungdomspolitiken och inom jämställdhetspolitiken berör området. Detta följs av en beskrivning av situationen när det gäller jämställdhet och unga inom området. Situationen beskrivs utifrån de mål och perspektiv vi tar upp i början av detta kapitel. Utifrån könsuppdelad statistik kan vi beskriva ojämlikhet mellan könen, och föra resonemang om orsaker och konsekvenser. Det kan handla om deltagande, resurser, normer och värderingar och rättigheter samt att bedöma politiska konsekvenser, och att analysera politikens potentiella konsekvenser för deltagande, resurser, normer, värderingar och rättigheter. Det kan också i ett senare steg handla om att omforma politiken, som att identifiera hur politiken kan formas på ett annat sätt för att främja jämställdheten (Stevens & van Lamoen 2001, Europeiska kommissionen 2008).

I Ungdomsstyrelsens uppdrag ingår även att ge förslag inom de områden som behöver utvecklas. För att ge underlag till våra förslag innehåller varje kapitel också en beskrivning av förändringsarbete som har genomförts av myndigheter eller med stöd från det offentliga. I fokus ligger sådant arbete som har framkommit i myndighetens kontakter med samsrådsaktörerna för utredningen, tillsammans med Ungdomsstyrelsens eget arbete. Syftet med detta är i första hand att ge ett gott underlag för Ungdomsstyrelsens förslag (se kapitel 8). Beskrivningarna kan också inspirera andra att inleda eller vidareutveckla arbete på området. Det har inte varit möjligt att göra en helt uttömmande kartläggning inom ramen för uppdraget, men följande avvägningar har väglett urvalet:

- Satsningar som antingen riktar sig till eller bedrivs huvudsakligen av unga 13–25 år. I andra hand mer generella satsningar som kan ha stor betydelse även för ungdomsgruppen.
- I första hand speglas statliga initiativ, i andra hand kommunala och i tredje hand arbete som bedrivs av aktörer inom det civila samhället. Fokus på den offentliga sfären motiveras av att Ungdomsstyrelsen ska ge förslag på insatser som regeringen kan vidta. Där finns samtidigt en koppling mellan de olika sfärerna bland annat genom att staten ger bidrag till organisationer och projekt inom det civila samhället. Sådana statliga alternativ lyfts fram, inte minst genom den fördjupande texten kring Ungdomsstyrelsens bidragsgivning.
- Undersökningsperioden är huvudsakligen de senaste fem åren, men arbete även tio år bakåt i tiden har i vissa fall inkluderats i de fall det bedöms som särskilt intressant.

- I de fall det finns utvärderingar och mer kunskapsbaserade arbetssätt lyfts detta fram särskilt. Samtidigt pågår arbete som kan få stor effekt men som ännu inte har utvärderats, sådana exempel har också tagits med.

Utifrån denna kartläggning kan Ungdomsstyrelsen diskutera inriktningen på det förändringsarbete som hittills har bedrivits, relaterat till den modell som presenterades tidigare i kapitlet. Vi ser om det kan finnas skäl att ändra inriktning och om det finns områden där utvecklingen kan drivas på men där det har saknats insatser.

Tre fördjupande studier

Ungdomsstyrelsen har också initierat fördjupningsstudier inom tre områden. Marie Evertsson och Katarina Boye vid Stockholms universitet har genomfört en fördjupad studie kring ungas oavlönade hem- och omsorgsarbete. Deras artikel följer efter kapitel 4 om arbete och försörjning. Tove Pettersson vid kriminologiska institutionen på Stockholms universitet har studerat den tidigare forskningen kring grupprocesser, maskulinitet och våld. Detta arbete bygger vidare på Ungdomsstyrelsens arbete inom uppdraget kring unga män, maskulinitet och våld som pågår 2011–2014. Artikeln följer efter kapitel 5 om hälsa och utsatthet.

Ungdomsstyrelsen har också genomfört en särskild analys av den egna bidragsgivningen kopplad till unga och jämställdhet, som ger en bild av arbetets inriktning och resultat hittills. Denna genomlysning presenteras efter kapitel 6 om inflytande och representation.

Rapporten avslutas med en diskussion och förslag på området unga och jämställdhet.

En internationell ungdoms- och jämställdhetspolitisk utblick

Innan vi går in på studiens första del kan vi göra en internationell utblick för att få perspektiv på det arbete som bedrivs i Sverige. Det finns jämställdhetspolitiska mål och mål som rör unga inom både FN och EU. Bland de europeiska länderna finns också betydande skillnader i traditioner och arbete för jämställdhet, bland annat i arbetskraftsdeltagande och fördelning av hemarbete (Fink, Lewis & Clarke 2001).

På EU-nivå kan jämställdhetsfrågorna spåras tillbaka till 1970-talet då principen om lika lön för lika arbete slogs fast. Löneskillnader och ojämlikheter i föräldraskap och obetalt arbete i hemmet betonades inledningsvis i det arbetet.

Europeiska rådets jämställdhetspakt

Europeiska rådet initierade en första jämställdhetspakt 2005, och i dag finns en pakt för perioden 2011–2020. Där konstateras att det pågår mycket arbete för likabehandling mellan kvinnor och män på EU-nivå, men att det går långsamt (Europeiska rådet 2011). I pakten sammanfattas flera andra åtaganden inom EU som kan relateras till jämställdhetsfrågan. Europa 2020-strategin innehåller målet att sysselsättningsgraden ska öka till minst 75 procent bland kvinnor och män 20–64 år (från 69 procent). Alla former av diskriminering av kvinnor ska motarbetas och samspelet mellan olika diskrimineringsgrunder behöver undersökas ytterligare för att det ska bli möjligt att utveckla mer effektiva sätt att motarbeta diskriminering. I anslutning till det lyfte rådet fram att kommissionen särskilt undersöker diskrimineringsfrågor som rör könsidentitet.

Rådet riktade också en rad uppmaningar till medlemsländerna om att arbeta mot osakliga skillnader mellan könen på arbetsmarknaden och mot segregeringen på arbetsmarknaden. Medlemsländerna bör också arbeta för en bättre balans mellan yrkesliv och privatliv för män och kvinnor samt motverka alla former av våld mot kvinnor. Jämställdhetsintegrering lyftes också fram som en viktig grund för samtliga politikområden. Medlemsländerna och Eurostat uppmanades att ta fram ytterligare utvecklade indikatorer uppdelade på kön. Vidare uppmanades medlemsländerna att använda den stödjande institutionen European Institute for Gender Equality (www.eige.europa.eu). Institutet har efter enklare genomlysning konstaterat att det verkar saknas ett tydligt jämställdhetsperspektiv inom den europeiska ungdomspolitikerna.¹

Europeiska kommissionens jämställdhetsstrategi

Europeiska rådet ställde sig också bakom Europeiska kommissionens strategi för att arbeta med att skapa jämställdhet och stärka jämställdhetsperspektivet i all sin politik 2010–2015 (Europeiska kommissionen 2010). I strategin finns fem prioriterade områden:

1. ekonomisk självständighet i praktiken
2. lika lön för lika arbete och likvärdigt arbete
3. jämställdhet i beslutsfattandet
4. värdighet, integritet och ett slut på könsbaseerat våld
5. jämställdhet i EU:s yttre åtgärder.

Jämställdhetsintegrering är också som tidigare konstaterats en viktig del av genomförandet av Europeiska socialfonden (Svenska ESF-rådet 2007), där processtödet ESF Jämt funnits som stöd i Sverige.

Tidigare har kommissionen engagerat sig i projekt för ökad jämställdhet på regional och lokal nivå. Genom ett samarbete med rådet för kommuner och regioner i Europa (Council of European Municipalities and Regions) har en jämställdhetsdeklaration utvecklas. Regioner och kommuner kan underteckna deklARATIONEN för att visa vilka ambitioner de har på området, och för att delta i kunskapsutbyte med andra. Arbetet har också fått stöd från den svenska satsningen Program för hållbar jämställdhet (HÅJ). Lokala exempel finns samlade på webbplatsen www.charter-equality.eu.

Jämställdhetsarbete och den ekonomiska krisen

Bland aktuella jämställdhetsfrågor inom EU under 2013 finns den ekonomiska krisens konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män och utveckling av hbt-personers mänskliga rättigheter på kommunal och nationell nivå (Sveriges Kommuner och Landsting 2013).

Bland annat har utskottet för kvinnors rättigheter och jämställdhet mellan kvinnor och män i Europaparlamentet riktat en resolution till kommissionen och rådet. Där konstateras att den ekonomiska krisen inledningsvis drabbade män hårdare, men att kvinnor påverkas mer på längre sikt. I många medlemsstater har andelen kvinnor 15–24 år som har påbörjat sitt första heltidsarbete sjunkit. Detta har gjort att fler förlänger sin utbildningstid, samtidigt som kvinnor inte får samma avkastning på att utbilda sig som män.

Kvinnors informella och obetalda arbete har också ökat, och ländernas nedskärningar i barnomsorg, fritidsverksamheter och utbildning drabbar kvinnor särskilt. Detsamma gäller nedskärningar i barnbidrag, föräldraledighet och bidrag till ensamstående föräldrar. Krisen beskrivs

också ha bidragit till en ökning av våldet mot kvinnor. Parlamentet understryker betydelsen av ett jämställdhetsperspektiv i åtgärderna för att mildra krisens effekter (Europaparlamentet 2012).

På EU-nivå genomfördes 2013 också en Eurobarometerundersökning där drygt 25 500 medborgare svarade på frågor om jämställdhet under krisen. Den visade bland annat att två tredjedelar av de tillfrågade ansåg att den främsta prioriteringen under krisen bör vara bekämpandet av arbetslöshet särskilt bland unga, åsikten var en än vanligare bland kvinnor. Löneklyftan mellan kvinnor och män, våld mot kvinnor samt ökade svårigheter för kvinnor att förena arbets- och privatliv ansågs vara de största bristerna i jämställdheten (Euroflashbarometer 2013).

Den europeiska ungdomspolitiken

På europeisk nivå har Europeiska rådet (2009) i ramverket för samarbete på ungdomsområdet 2010–2018 understrukit betydelsen av både jämställdhetsintegrering och särskilda insatser inom ungdomspolitiken. Kring jämställdhet poängteras att alla delar av ländernas ungdomspolitik bör vara väl förankrad i de mänskliga rättigheterna, bland annat genom arbete för jämställdhet och mot alla former av diskriminering. I övrigt har jämställdhet inte en så framträdande roll inom ramverket. Detta gäller även det gemensamma dokument om införandet av ramverket för ungdomspolitiken som Europeiska rådet och Europeiska kommissionen (2012) har presenterat.

I detta kapitel har vi i stora drag beskrivit unga och jämställdhet i korsningen mellan ungdomspolitik och jämställdhetspolitik. Men hur ser unga själva på dessa frågor? Detta är ämnet för nästa kapitel.

KAPITEL 2

Ungas syn på jämställdhet

I föregående kapitel beskrev vi utgångspunkterna och målen för den nationella jämställdhetspolitiken. Här beskriver vi hur unga själva ser på jämställdhet och vad de tycker är viktiga jämställdhetsfrågor. Vi presenterar resultat från våra enkätundersökningar, följt av resultaten från gruppintervjuer med unga från fyra skolor i landet.

Genom enkäterna framträder unga i vissa fall som mer framåtsträvande än äldre i jämställdhetsfrågorna, i synnerhet unga tjejer. Samtidigt väcker resultaten frågor om olika tolkningar av jämställdhetsbegreppet, och inte minst hur unga själva ser på frågor om jämställdhet och vad som är viktigt för dem. Genom intervjustudien får vi en del svar på det.

Enkätstudier om unga och jämställdhet

Jämställdhet viktigare fråga för yngre än för äldre

Vad som är viktiga samhällsfrågor i olika befolkningsgrupper har undersökts i *Unga med attityd 2013 – Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie* (Ungdomsstyrelsen 2013a). De som svarade på enkäten fick uppge de tre samhällsfrågor de anser vara viktigast just nu (av 17 alternativ). De alternativ som unga 16–29 år uppger som viktiga 2013 var utbildning (55 procent), arbetsmarknad och sysselsättning (45 procent), sjukvård (41 procent), invandringsfrågor och segregering (30 procent), miljö (28 procent) samt bostadssituation (19 procent). Därefter kom jämställdhet med 15 procent (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Det är stora skillnader mellan könen, det är 19 procent av tjejerna 16–29 år som 2013 har jämställdhet bland sina tre viktigaste samhällsfrå-

Tabell 2.1 Andel som uppger jämställdhet som en av de tre viktigaste samhällsfrågorna just nu, efter kön, 16–29 år och 35–74 år, 2007 och 2013. Procent

Åldersgrupper	2007			2013		
	Tjejer	Killar	Totalt	Tjejer	Killar	Totalt
16–19 år	25,6	11,7	18,5	24,2	16,1	20,1
20–29 år	17,2	9,6	13,3	17,3	9,2	13,2
35–74 år	8,0	3,5	5,8	7,4	5,0	6,2
Samtliga 16–29 år	19,8	10,3	14,9	19,1	11,1	15,0

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007 och 2013.

Kommentar 1: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda. Förändringarna mellan 2007 och 2013 är inte statistiskt säkerställda.

Kommentar 2: De svarande ombads att markera de tre viktigaste frågorna av 17 alternativ. En fullständig förteckning finns i *Unga med attityd 2013* (Ungdomsstyrelsen 2013a).

gor, jämfört med 11 procent av killarna (tabell 2.1). Prioriteringen av frågan är också betydligt högre bland yngre än bland äldre. I gruppen 35–74 år är det endast 7 procent av kvinnorna och 5 procent av männen som har jämställdhet som en av sina tre viktigaste samhällsfrågor. Gruppen 16–19 år är den som prioriterar frågan högst, och där var andelarna 24 procent av tjejerna respektive 16 procent av killarna. Liknande mönster finns i den attityd- och värderingsstudie som publicerades 2007 (Ungdomsstyrelsen 2007).

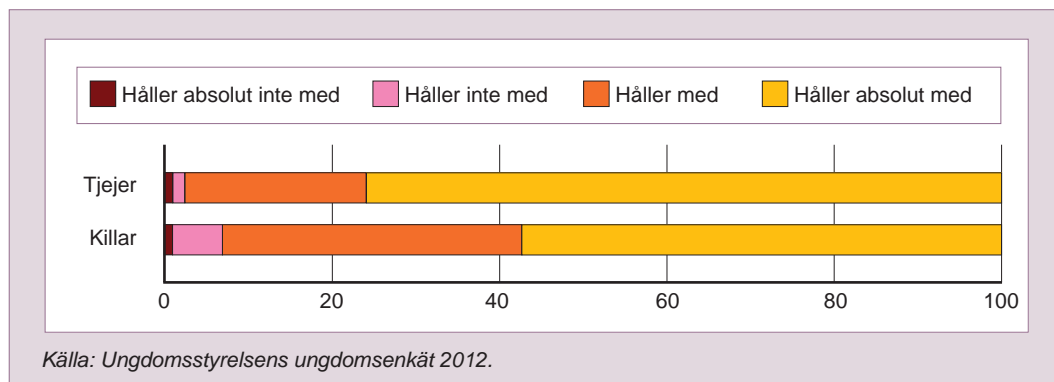
Går vi tillbaka till den attitydundersökning som genomfördes 1993 ser vi att ett jämställt samhälle då var viktigt för många unga, men även för äldre (SOU 1994:73). I en fråga om att satsa på ett samhälle med olika karaktärsdrag (som socialism, jämlikhet, miljövänligt och lag och ordning) värderades ett jämställt samhälle högst. På en skala 1–10 (där ett lågt tal innebär att det bör satsas) var medeltalet 3,6 för unga 16–29 år. Även då fanns det könsskillnader i synen på jämställdhet där medeltalet bland tjejer 16–29 år var 4 och bland killar 3,1. Eftersom frågorna har ställts på olika sätt i undersökning-

en 1993 jämfört med i undersökningarna 2007 och 2013 går det inte att göra någon mer exakt jämförelse över tid. Värderingen av frågan påverkas av hur den ställs och vilka alternativ som finns att välja mellan.

Många unga ser jämställdhet som viktigt, särskilt tjejer

Ett annat sätt att undersöka ungas inställning i jämställdhetspolitiska frågor är att fråga i vilken mån unga instämmer i olika påståenden. I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 fick personer i åldern 16–25 år ta ställning till påståenden som är viktiga för jämställdhetspolitiken. Ett av dessa var i vilken mån de instämmer i om det är viktigt med jämställdhet mellan killar och tjejer.

Det är få bland unga i åldern 16–25 år som inte instämmer i påståendet att jämställdhet viktigt. Drygt 2 procent av tjejerna och 8 procent av killarna håller inte med om att jämställdhet är viktigt (figur 2.1). Bland samtliga unga var det drygt 5 procent som inte instämde i påståendet.

Figur 2.1 Andel som instämmer i påståendet att det är viktigt med jämställdhet mellan killar och tjejer, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent.

Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda inom samtliga studerade bakgrundskategorier med undantag för bland utrikesfödda och bland unga bosatta i gruppen övriga kommuner med minst 20 000 invånare. Skillnaden var som störst i övriga kommuner med mindre än 20 000 invånare (där 0,6 procent av tjejerna instämmer i påståendet att jämställdhet inte är viktigt, jämfört med 11,7 procent av killarna 2012).

Något vanligare att unga tycker att jämställdheten har gått för långt

I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 har de som svarat på enkäten fått ta ställning till en rad påståenden med koppling till jämställdhetspolitiken. Flera av frågorna som ställs kan kanske upplevas som något provocativa och att de i sig representerar ett traditionellt och heteronormativt sätt att se på jämställdhet och män och kvinnor.

Vi såg tidigare att unga i högre grad än äldre prioriterar jämställdhet som en viktig samhällsfråga, men det är vanligare bland yngre att instämna i påståendet *att det har gått för långt med jämställdhet i Sverige i många avseenden*. I gruppen 16–29 år är det 31 procent som instämmer i detta påstående 2013.

Svaret fick ges på en skala mellan 1 och 5 (stämmer inte alls–stämmer helt, med det mittersta värdet 3). Medelvärdet för tjejer 16–29 år 2013 är 2,5 och för killar 3 (tabell 2.2). För kvinnor och män 35 år eller äldre är medelvärdena lägre (2,3 och 2,5). På detta område har alltså unga inte mer progressiva värderingar än äldre.

Tabell 2.2 Instämmande i påståendet att det i många avseenden har gått för långt med jämställdhet i Sverige, efter kön, 16–29 år och 35–74 år, 2007 och 2013. Medelvärde

Åldersgrupper	2007			2013		
	Tjejer	Killar	Totalt	Tjejer	Killar	Totalt
16–29 år	2,37	2,91	2,65	2,47	3,00	2,74
35–74 år	2,39	2,68	2,54	2,25	2,52	2,38

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007 och 2013.

Kommentar 1: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda. Mellan 2007 och 2013 är den enda säkerställda förändringen ett minskat medelvärde för samtliga individer 35–75 år.

Kommentar 2: Svaren 4 och 5 på en skala från 1–5 där 1=Stämmer inte alls och 5=Stämmer helt.

Bland unga är medelvärdet 2013 något lägre för de som studerar (2,7) jämfört med för de som arbetar (2,8). Det är även lägre bland unga som bor i storstadsregioner (2,6) och i universitets- och högskoleorter (2,8), jämfört med bland de som bor i övriga boenderegioner (2,9). Medelvärdet är även lägre bland de vars föräldrar har minst treårig högskoleutbildning (2,5) jämfört med de vars föräldrar har högst grundskole- eller gymnasieutbildning (2,9 för båda) (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Det kan ses som motsägelsefullt att unga i högre utsträckning instämmer i frågan om att jämställdheten har gått för långt i vissa avseenden jämfört med äldre, samtidigt som de i högre grad än äldre ser jämställdhet som en viktig samhällsfråga.

Könsstereotypa attityder vanligare bland killar

Ett ytterligare sätt att mäta inställning till jämställdhet är att ställa frågor inom specifika områden. Detta kan ge säkrare svar på hur tjejer och killar ser på olika frågor som är relevanta för jämställdhetspolitiken, eftersom jämställdhet kan tolkas på olika sätt.

Flera frågor i ungdomsenkäten handlar om synen på olika ansvarsområden och om olika förväntningar på kvinnor och män. Unga fick ta ställning till följande påståenden:

- I stort sett är män bättre chefer än kvinnor.
- Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet.
- I en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen.²

Tabell 2.3 Andel som instämmer i påståenden om stereotypa könsroller, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

Påståenden	Inrikes födda			Utrikes födda			Samtliga		
	Tjejer	Killar	Totalt	Tjejer	Killar	Totalt	Tjejer	Killar	Totalt
I stort sett är män bättre chefer än kvinnor	6,1	20,7	13,7	11,9	28,3	19,7	6,7	21,3	14,2
Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet	5,2	14,7	10,2	13,4	35,9	24,1	6,0	16,6	11,5
I en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen	5,3	13,1	9,4	19,0	28,4	23,5	6,6	14,5	10,7

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar 1: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

Kommentar 2: I kategorin Instämmer räknas de som har svarat Håller absolut med eller Håller med (de övriga svarsalternativen var Håller inte med och Håller absolut inte med).

Kommentar 3: Antalet utrikes födda som har besvarat frågorna varierar mellan 206 och 207 individer.

Vi tolkar att de som har angett håller med eller håller absolut med har en könsstereotyp syn på dessa frågor och det är 11–14 procent som uttrycker stöd för stereotypa könsroller bland personer 16–25 år 2012 (tabell 2.3). Bland tjejer är det 6–7 procent som instämmer i påståendena, medan det är betydligt större andelar bland killarna. Av killarna instämmer 21 procent att män generellt är bättre chefer än kvinnor, 17 procent att kvinnor bör ta ett större ansvar än män för sysslor i hemmet, och 14 procent att kvinnan bör ta det största ansvaret för barnen i en familj.

Bland killar är det vanligare bland yngre att instämma i påståendena. Det tydligaste exemplet är ansvar för sysslor i hemmet. Bland killar 16–19 år är det 22 procent som instämmer i att kvinnor bör ta ett större ansvar, jämfört med 13 procent bland unga män 20–25 år. Bland tjejerna ser vi inte några sådana skillnader mellan yngre och äldre.

De största andelarna som instämmer i påståendena finns bland utrikesfödda killar (tabell 2.3), och vi ser att även bland utrikes födda tjejer är det vanligare att instämma i påståendena. För de övriga studerade bakgrundsvariablerna framträder inga tydliga mönster utöver den generella bilden att killar instämmer i påståendena betydligt högre grad än tjejer.

Frågorna ställdes även i 2009 års enkät, och inga påtagliga förändringar har skett sedan dess. Förändringarna för tjejer och killar i ungdomsgruppen som helhet var mindre än en procentenhet med ett undantag. För påståendet att män i stort sett är bättre chefer än kvinnor har andelen killar 16–25 år som instämmer sjunkit mellan 2009 och 2012 (från 24 procent till 21 procent). Andelen bland samtliga unga som instämmer i påståendet har sjunkit från 20 till 14 procent. Nedgången är som tydligast bland killar 20–25 år där andelen som instämmer minskat från 26

procent till 20 procent. När det gäller påståendet att kvinnor bör ta ett större ansvar än män för sysslor i hemmet har andelen inrikes födda tjejer som instämmer ökat från 2,2 procent till 5,2 procent mellan 2007 och 2013.

Liknande tendenser i attityd- och värderingsstudien

Att killar i högre grad uttrycker könsstereotypa attityder är tydligt även i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013. Där ställer vi frågor om en rad påståenden där svarsalternativen är en skala från 1 (stämmer inte alls) till 5 (stämmer helt). Ju lägre medelvärde, desto mindre håller man med om påståendet.

När det gäller instämmande i påståendet att *män generellt är bättre ledare än kvinnor* är medelvärdet bland killar 2,2 jämfört med 1,6 bland tjejer 16–29 år (tabell 2.4). Bland killar 16–19 år är medelvärdet särskilt högt (2,4). I gruppen 16–29 år är medelvärdet lägre bland dem vars föräldrar har minst treårig högskoleutbildning (1,8) jämfört med bland dem vars föräldrar har minst treårig högskoleutbildning (2,0) (Ungdomsstyrelsen 2013a). Det finns också en skillnad bland män 16–29 år respektive 35–74 år, där genomsnittet för äldre män är 1,9 och för yngre 2,2. Det är alltså en mindre andel bland äldre män som instämmer i påstående att män är bättre ledare än kvinnor.

Yngre är något mer positiva än äldre till *kvotering till företagsstyrelser och vissa mansdominerade yrken* (2,9 jämfört med 2,8). Stödet för detta är som starkast i gruppen 16–19 år där medelvärdet är 3,1. Även här finns tydliga skillnader mellan könen. Bland unga 16–29 år är medelvärdet bland tjejer 3,2 jämfört med 2,6 bland killar.

Som vi såg tidigare är det också i attitydundersökningen vanligare att killar instämmer i påstå-

endet att kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet (medelvärde 1,8 jämfört med 1,4 bland tjejer).

I påståendet *homosexuella par är lika bra föräldrar som heterosexuella par* instämmer tjejer 16–29 år i tydligt högre grad än jämnåriga killar (medelvärde 4,3 jämfört med 3,6).

Ser vi på dessa påståenden både 2007 och 2013 för gruppen 16–29 år kan vi konstatera att skillnaderna mellan könen är tydliga under båda åren och i samtliga frågor. Det är två säkerställda förändringar mellan åren (tabell 2.4), medelvärdet har sjunkit bland tjejer för påståendet att män är bättre ledare än kvinnor (från 1,7 till 1,6) och för killar har medelvärdet i stället ökat för påståendet att homosexuella par är lika bra föräldrar som heterosexuella par (från 3,3 till 3,6).

I stället för medelvärde kan vi se hur många unga som faktiskt instämmer i de olika påståendena (figur 2.2). Båda åren ser vi att könsskillnaderna i hur stor andel som instämmer är som störst för påståendet att homosexuella par är lika bra föräldrar som heterosexuella par, och som minst när det gäller ansvaret för sysslor i hemmet. Mätt på detta sätt är den enda säkerställda skillnaden mellan åren att andelen killar som instämmer i påståendet att homosexuella par är lika bra föräldrar som heterosexuella par har ökat (från 51 procent 2007 till 56 procent 2013).

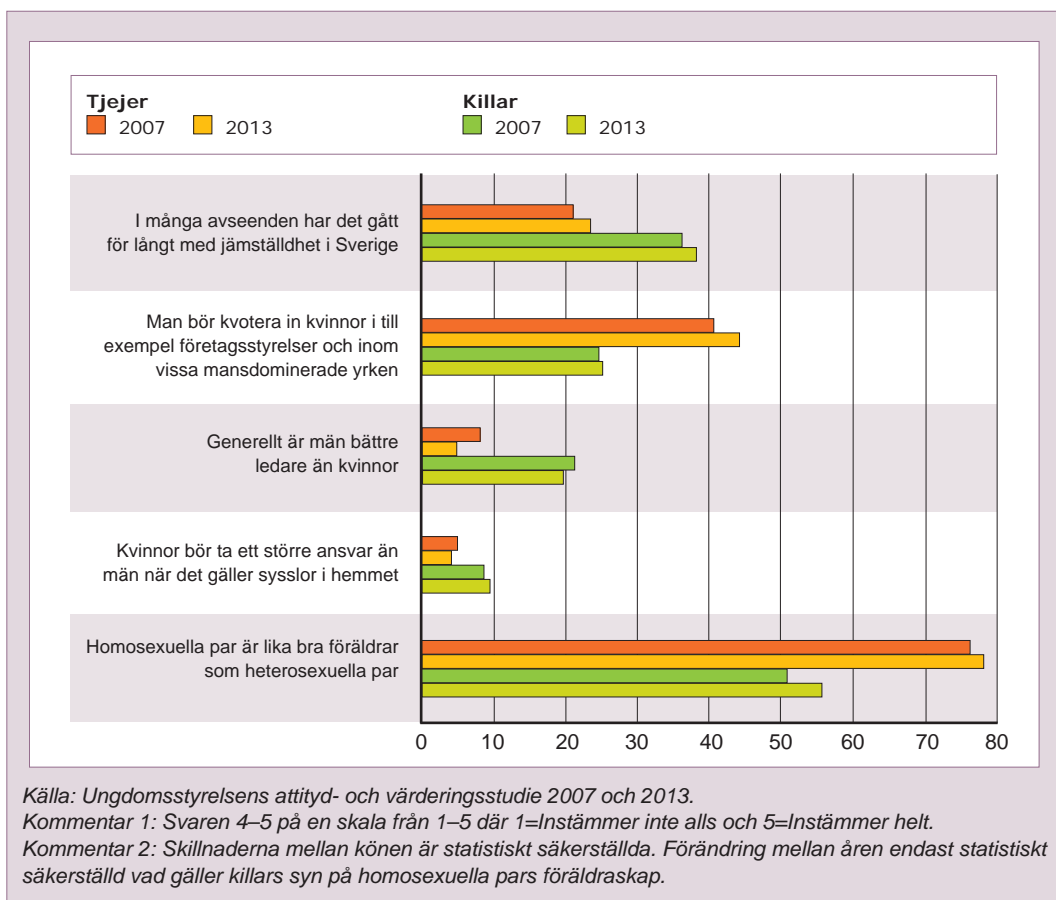
Tabell 2.4 Andel som instämmer i påståenden om stereotypa könsroller och attityd till jämställdhetspolitiska frågor, efter kön, 16–29 år, 2007 och 2013. Medelvärde

Påståenden	2007			2013		
	Tjejer	Killar	Totalt	Tjejer	Killar	Totalt
I många avseenden har det gått för långt med jämställdhet i Sverige	2,4	2,9	2,7	2,5	3,0	2,7
Man bör kvotera in kvinnor i till exempel företagsstyrelser och inom vissa mansdominerade yrken	3,1	2,5	2,8	3,2	2,6	2,9
Generellt är män bättre ledare än kvinnor	1,7	2,4	2,0	1,6	2,2	1,9
Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet	1,5	1,8	1,6	1,4	1,8	1,6
Homosexuella par är lika bra föräldrar som heterosexuella par	4,2	3,3	3,8	4,3	3,6	3,9

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007 och 2013.

Kommentar 1: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda. Skillnaderna mellan åren endast statistiskt säkerställda för tjejers syn på män och kvinnor som ledare och killars syn på föräldraskap hos homosexuella och heterosexuella par.

Kommentar 2: Svaren på en skala från 1–5 där 1=Stämmer inte alls och 5=Stämmer helt.

Figur 2.2 Andel som instämmer med olika påståenden kring jämställdhet och jämlikhet, efter kön, 16–29 år, 2007 och 2013. Procent.

Vanligare bland äldre och män att värdesätta kvinnlighet och manlighet

En annan aspekt handlar om synen på manligt och kvinnligt. Ungdomsstyrelsen attityd- och värderingsstudie visar att det är vanligare bland äldre att tycka det är viktigt att kvinnor är kvinnliga och att män är manliga (tabell 2.5).

På en skala där svarsalternativen spänner mellan stämmer inte alls (1) och stämmer helt (5)

är medelvärdet 3 för gruppen 35–75 år i frågan om det är viktigt att kvinnor är kvinnliga. För gruppen 16–29 år är motsvarande värde 2,6. Särskilt högt värde har äldre män (3,4) (tabell 2.5). Bland unga anser killar detta i högre grad än tjejer (2,9 jämfört med 2,2 i medelvärde). Men grupperna 20–24 år och 25–29 år utmärker sig bland killarna genom ett lägre medelvärde än de allra yngsta och de som är 35 år eller äldre (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Tabell 2.5 Instämmande i påstående om kvinnligt och manligt, efter kön, 16–29 år och 35–74 år 2013. Medelvärden

Påståenden	16–29 år			35–74 år		
	Tjejer	Killar	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
Det är viktigt att kvinnor är kvinnliga	2,2	2,9	2,6	2,6	3,4	3,0
Det är viktigt att män är manliga	2,3	3,0	2,6	2,7	3,4	3,0

*Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013.
 Kommentar 1: Skillnaderna mellan könen och mellan åldersgrupperna är statistiskt säkerställda.
 Kommentar 2: Svaren på en skala från 1–5 där 1=Instämmer inte alls och 5=Instämmer helt.*

För påståendet att det är viktigt att män är manliga är medelvärdet i gruppen 16–29 år och 35–75 år samma som för föregående fråga. Även här har killar och män genomgående ett högre medelvärde än tjejer och kvinnor. Bland unga 16–29 år är medelvärdet bland killar 3,0 och bland tjejer 2,3.

Skapandet av jämställda attityder och deras konsekvenser
 Vilken betydelse har då jämställda attityder och hur uppkommer de? Ungdomsstyrelsen har i rapporten *Unga och våld* visat att attityder till jämställdhet och maskulinitet tycks påverka benägenheten att använda våld (Ungdomsstyrelsen 2013b). För killar 16–25 år är det 3,2 gånger så stor risk att ha utövat en våldsam eller kränkande handling bland de som instämmer i stereotypa påståenden om könsroller och maskulinitet och femininitet jämfört med bland de som inte gör det. Motsvarande ökad risk för tjejer är 2,5. I kapitel 5 fördjupas diskussionen kring detta. Det finns också svenska studier som analyserat hur individers utbildning samt föräldrarnas utbildning och beteende påverkar attityder till

jämställdhet. Även om undersökningen inte begränsar sig till unga är resultaten intressanta då de visar att kvinnors attityder samspelar med en högre utbildningsnivå hos modern, medan mäns attityder i stället påverkas av hur föräldrarna fördelade det oavlönade hem- och omsorgsarbetet under uppväxten (Lahne & Wenne 2012). Hur det oavlönade hem- och omsorgsarbetet fördelas bland unga beskriver vi i kapitel 4.

Vi vet inte riktigt hur unga tolkar de frågor vi ställer om jämställdhet. Många av frågorna handlar också om sådant som blir aktuellt i framtiden för många av de unga som besvarar enkäterna (exempelvis att skaffa barn). I kommande undersökningar kan det vara intressant att utveckla frågor som mer tydligt ansluter till ungas situation här och nu.

Intervjustudie om unga och jämställdhet

Vi har gjort en intervjustudie med unga som komplement till de slutsatser vi kan dra från enkätundersökningarna. De unga vi pratat med går sista året i grundskolan, och de flesta är mellan fjorton och femton år. Vi har valt denna åldersgrupp av flera skäl. Våra enkätstudier sträcker sig oftast ner till 16 år, och intervjuerna ger en möjlighet att nå en yngre grupp. Denna grupp unga är också på väg att lämna grundskolan och göra sina studieval till gymnasiet. Kamratgruppen och de kulturella normer och värderingar som utvecklas i deras omgivning är viktiga för hur unga förstår sig själva och utvecklar identiteter. De genusordningar som genomsyrar skolan som institution är en stor del av deras vardag. Dessa unga befinner sig i en brytningstid på flera sätt.

I det här kapitlet redovisar vi intervjuer med 18 tjejer och 20 killar. Vi har genomfört intervjuerna på skolor i en storstad, en förortskommun till storstad, en större stad samt en glesbygdskommun. Genom citat från intervjuerna tydliggör vi de resultat vi ser, till varje citat hör ett namn men namnen är fingerade så att intervjupersonerna förblir anonyma.

Gruppvintervjuer – för att fånga kulturella och sociala sammanhang

Syftet med intervjuerna har varit att ta reda på hur unga uppfattar sina förutsättningar och sitt handlingsutrymme i förhållande till kön. Med handlingsutrymme menar vi här de möjligheter att uttrycka sig, verbalt och kroppsligt, som individen själv uppfattar att den har. Ungas villkor och förutsättningar kopplade till deras könstillhörighet kan sedan förstås i relation till jämställdhet och ojämsställdhet.

Vi valde att göra gruppvintervjuer då vi främst var intresserade av att ta del av de kulturella och sociala värderingar som finns i grupper av unga. Intervjuerna är gjorda med tjejer och killar separerat med tre till fem unga i varje grupp. I de testintervjuer vi gjorde upptäckte vi att en del tjejer inte ville prata i klassrummet eftersom de kände sig ifrågasatta av killarnas förhållningssätt, vi valde därför att intervjua i könshomogena grupper.

I våra intervjuer har vi utgått från vissa teman och så långt det har varit möjligt, låtit unga själva berätta om sina erfarenheter och uppfattningar i relation till dessa. Våra teman har bland annat berört ämnen som bemötande och hur de uppfattar förväntningar i skolan, stress och ohälsa, möjligheter att påverka i skolan, vad de gör på fritiden, och hur de ser på framtiden och jämställdhet.

I vissa av intervjuerna framkom andra teman som unga har lyft fram som viktiga i deras vardag. Vi har inte frågat tjejer och killar vad de har för sexuell läggning. När attraktion kommit upp som tema i någon av grupperna har de unga diskuterat utifrån en heterosexuell utgångspunkt. I några av intervjuerna har homosexualitet diskuterats som ett tema men ingen av de deltagande tjejerna eller killarna har pratat om sin egen sexuella läggning. Vi har av den anledningen inte någon diskussion om unga, sexuell läggning och kön.

En provkarta över viktiga frågor för unga

Perspektiven som de unga uttrycker att tjejer och killar agerar utifrån skilde sig åt i de skolor vi besökte. Vi kan se att olika grupper unga uttrycker olika uppfattningar om kön och jämställdhet. Men utifrån studien är det inte möjligt att dra säkra slutsatser om hur faktorer som

skolors upptagningsområde, eller individuella faktorer som socioekonomiska villkor eller födelseland påverkar uppfattningar om kön och jämställdhet. Vi kan i stället fånga variationer av ungas egen syn på, och åsikter om, den verklighet de befinner sig i. Presentationen ska ses som ett nedslag i några av de uppfattningar om kön och jämställdhet som finns bland 15-åringar i Sverige. Vi kommer att presentera de intervjuades uppfattning om sina förutsättningar och sitt handlingsutrymme i förhållande till kön utifrån dessa teman:

- handlingsutrymme i skolan
- inflytande och delaktighet i skolan
- kroppsliga ideal
- prioritering mellan skola och fritid
- gruppbetenden
- status genom idrott
- heterosexuallitet.

Inom dessa teman kommer vi sedan att ta upp frågor som vi ser som betydelsefulla för arbetet med unga och jämställdhet.

Några utgångspunkter om genus och jämställdhet

Forskning om genus och jämställdhet bland unga och i skolan är ett relativt stort område både i Sverige och internationellt (Skelton, Francis & Smulyan 2006, Phoenix 2009, Öhrn 2002, Holm 2008, Ambjörnsson 2003). Vår utgångspunkt är att kön är något som konstrueras eller "görs" och inte något som bara är (West & Zimmerman 1987). Vi utgår från Connells (1996, 2002) resonemang kring konstruktionen av genus och hur skolan som institution är medskapare till olika former för könsregimer, vilket närmare beskrivs nedan (Connell 1996, 2002).

I studiet av genus menar Raewyn Connell (2002) att det är viktigt att släppa fokus på skillnaderna och i stället fokusera på de sociala relationer inom vilka genus skapas. Genus är en del av det sociala livet som organiseras i sociala relationer. Connell poängterar mångfalden i sin framställning av genus. Det finns inte bara några få konstruktioner av kön utan hur många som helst. Connell diskuterar olika typer av sexualitet och även om hon understryker heterosexuallitetens betydelse för utvecklingen av genuskonstruktioner lyfter hon också fram sexuella relationer mellan män och mellan kvinnor vilka skapar andra möjligheter att genuspositionera sig.

Institutioner som skolan, familjen och arbetsplatser medverkar till konstruktionerna av olika former för maskuliniteter och femininiteter, detta kallar Connell för könsregimer (Connell 1996). Könsregimerna kan variera mellan skolor, och en skola kan visa på maskuliniteter eller femininiteter som exempelvis missgynnar studier medan andra inte gör det.

Konstruktionen av könregimer i skolan sker enligt Connell i fyra dimensioner:

- maktrelationer (olika former av maktmönster i skolan, det kan exempelvis vara den formella representationen av män och kvinnor på högre positioner inom skolan hur elever utövar makt och hur lärarna kontrollerar eleverna)
- arbetsdelning (hur olika sysslor, platser eller skolämnen kan förknippas med manligt och kvinnligt)
- känslomässiga relationer (känslor och beteenden som kan förknippas med könstillhörighet)
- symboliska relationer (normer och koder om kön som skapas genom språket, kläder och gester) (Connell 1996).

På några ställen i kapitlet refererar vi till olika diskurser för att förklara vissa resonemang. Det teoretiska begreppet diskurs tolkas här som de gemensamma normer, värderingar, ideal och förhållningssätt som vi skapar sammanhang utifrån. Utifrån de diskurser vi är bekanta med skapar vi våra sammanhang och förstår vår omvärld. Det är alltså den diskurs vi identifierar som rådande som ger oss en förståelse av verkligheten. Inom denna verklighet uttrycker vi oss med hjälp av språk och handling. En diskurs uttrycks genom sätt att tänka, agera och tala (Säljö 2001).

Förutom den heterosexuella diskursen kommer vi också att diskutera diskurser i skolan och hur unga konstruerar kön genom att de intar olika positioner i samspel med lärare och andra elever (Holm 2008). Centrala utgångspunkter för vår vidare diskussion är att genus skapas i relationen till omgivningen och är en pågående process. Det är individers sätt att konstruera genus i relation till omgivningen som reproducerar genus snarare än det biologiska könet. Med detta som utgångspunkt går vi nu vidare till våra intervjuer.

Ungas reflektioner kring jämställdhet

På direkta frågor om vad jämställdhet är svarar majoriteten av de intervjuade tjejerna och killarna att begreppet handlar om allas lika värde. De beskriver jämställdhet främst i termer av ett jämlikt bemötande och att det handlar om att alla människor ska ha samma förutsättningar att forma sitt liv. En fråga som några tog upp som viktig är lika lön för lika arbete, att det ställs

samma krav på killar som tjejer i skolan och i arbetslivet samt att både tjejer och killar ska ha samma möjlighet till fria val. Några unga tar upp att det kan finnas förutfattade meningar kring yrken som antingen manliga eller kvinnliga, vilket kan försvåra för den som vill göra icke köns-traditionella val. Frågorna om jämställdhet avslutade intervjuerna och det var påtagligt att de olika teman vi diskuterat blev en utgångspunkt för unga att formulera villkoren och förutsättningarna för tjejer och killar. Det var påfallande många som hade svårt att formulera sig kring frågan och som inte var bekanta med begreppet jämställdhet sedan tidigare.

Unga har olika uppfattning om skillnader och likheter i att vara tjej eller kille

I de intervjuer vi har gjort ser vi att uppfattningarna om vilka handlingsutrymmen individen har som tjej eller kille varierar och i många fall är oreflekterade. Vi kan se att vissa uppfattningar är gemensamma för hela gruppen medan andra uttrycks i en eller två intervjugrupper men inte i de andra. Det visar att förståelsen av kön och jämställdhet är lokalt och kulturellt förankrade på olika sätt i olika skolor, det är vad Ann-Sofie Holm i sin avhandling kallar *lokala könsregimer* (Holm 2008). Många av de erfarenheter och uppfattningar som diskuteras i grupperna handlar om vardagen i skolan. Därför blir också sammanhanget i skolan en del i många av de teman vi tar upp i det här kapitlet.

Olika handlingsutrymme för tjejer och killar i skolan

Flera av de vi intervjuade menade att lärare har olika förväntningar på dem beroende på kön. Det handlar bland annat om att tjejer får ta ansvar för att grupper fungerar och att en del lärare anser att killar är mer "stökiga" än tjejer. Så här säger en tjej om att ta ansvar för gruppen:

Sara: "Det är när vi är såhär i grupper så blir det oftast tjejer som leder för att de [lärarna] förväntar sig att de typ fixar det och klarar av att typ hålla gruppen jämn."

Att tjejer anses och förväntas vara "duktiga" framkom i flera av grupperna. Tjejer tar upp och diskuterar duktighet utifrån att det är något de ska leva upp till och killar talar om lärarnas förståelse av tjejer som mer välanpassade som något som skiljer killar och tjejer åt i lärares ögon.

Att det finns olika normer och olika förväntningar att förhålla sig till för tjejer och killar återkommer i intervjuerna, men även andra mer individuella perspektiv lyfts fram i grupperna. Både tjejer och killar poängterar att det finns många lärare som de uppfattar behandlar dem likvärdigt:

Erik: "Vissa lärare ställer lika krav på tjejer och killar medan andra lärare ställer olika krav."

Uppfattningar om att tjejer och killar inte har samma handlingsutrymme betyder inte att alla uppfattar att tjejer inte tar plats, eller att killar får plats. Vissa tjejer håller dessutom inte alls med om att killar är de som oftast blir fokus för lärares tillsägelser:

Alma: "Alltså det är inte alltid killarna som snackar mycket i vår klass. Vi brukar också snacka jättemycket och vi brukar få skäll."

Alla killar håller inte heller med om att tjejer har mindre handlingsutrymme än killar. En del killar tar upp det problematiska med att bli stämplad som stökig och att epitetet i sig leder till vidare konsekvenser, exempelvis i kontakt med lärarna.

Trots olika åsikter om tjejers och killars utrymme blir det tydligt i samtalen, både i tjej- och killgrupper, att tjejer överlag uppfattas som tystare och att de tar mindre kroppsligt utrymme än killar. När vi pratar om det här är det ingen av tjejerna som tycker det är okej att det är så. Anledningar som tjejer tar upp som orsaker är bland annat obehaget i att bli kritiserad eller förlöjligad. Så här säger några tjejer från två olika skolor:

Nour: "Det har mycket att göra med hur man som tjej känner, Jag får inte säga vad som helst för att jag kanske skämmer ut mig själv. Tänk om jag säger någonting pinsamt ... Skitdåligt, jag tycker det är jätte, jättedåligt."

Caroline: "Ja man kan ju inte säga vad som helst på lektionerna högt, det går ju inte."

Anna: "Folk ifrågasätter mycket vad man säger på lektionerna, alltså, killarna ifrågasätter oss ganska mycket."

Caroline: "Asså killarna ifrågasätter varandra också men jag tror inte tjejerna ifrågasätter killarna direkt."

När tjejer pratar om killars större verbala och kroppsliga utrymme tenderar de att förklara detta som ett mognadsproblem:

Nour: "Nej, exempelvis jag springer inte runt för att jag inte orkar, det är väl en anledning. Vissa tycker väl att det är onödigt, jag tycker det är jätteonödigt att killarna håller på så."

Anna: "Till exempel killar kan gå och rapa jättehögt i korridoren men om tjejer gör det så är det lite såhär reaktioner."

Caroline: "Fast jag ser det mer som omoget, vill du liksom gå runt och göra det."

Anna: "Nej men jag bryr mig inte riktigt heller."

I båda dessa citat förklaras killars beteenden som omogna eller onödiga. Detta kan tolkas som en strategi för att som tjej legitimeras sitt eget sätt att förhålla sig. Det kan också förstås som ett sätt att förhålla sig till den maktobalans som råder när det gäller tjejers och killars uppfattade möjligheter att ta plats. Trots att tjejer uppfattar begränsningar i denna möjlighet är det för många svårt att formulera sig kring eventuella förändringar.

Tjejerna är eniga om att det är svårt att prata i klassrummet eftersom risken att bli ifrågasatt på ett nedvärderande sätt finns som en påminnelse om att de behöver tänka sig för innan de säger

något. I en grupp tjejer ser ingen av dem en möjlighet att förändra detta. En av tjejerna menar att det ändå inte är så farligt. I tjejernas diskussion finns ett tydligt glapp mellan uppfattningen om att något är obehagligt och tron på att detta går att förändra.

Tjejers och killars utrymme i klassrummet är inte en isolerad företeelse utan kan också relateras till den struktur som finns i konstruktioner av könstillhörighet. Den överslätning av problemet som tjejerna gör kan förstås som ett sätt att förhålla sig till något som de inte tror kan förändras. Man kan tänka sig att frågan om hur tjejer och killar uppfattar och verkar i relation till varandra i klassrummet behöver få mer tid och reflektion i skolan. Detta är en diskussion som vi fördjupar i kapitel 3 i den här rapporten.

Inflytande och delaktighet i skolan

Eftersom inflytande har en central plats i både ungdomspolitikerna och jämställdhetspolitikerna finns det anledning att fördjupa resonemangen kring hur unga ser på detta.

I gruppintervjuerna finns flera exempel på hur inflytande utövas inom skolan. Det finns även variationer mellan grupper av tjejer och killar i hur de ser på frågan om inflytande. När vi i intervjuerna talade om att ta plats i klassrummet kommer vi också in på tjejers och killars möjlighet att påverka. I intervjuerna beskriver främst tjejerna att möjligheten att påverka kan uppfattas som laddad. En grupp tjejer beskriver hur få vill "sticka ut" eller ta upp frågor till diskussion i klassrummet:

Julia: "Vi kan vara med och påverka om vi vill. Men det är ingen som gör det. Alla tycker väl att det är bra som det är. Det är ingen som vågar sticka ut tror jag."

En grupp tjejer är kritiska till att tjejer till skillnad från killar ofta blir övertalade att "ställa upp" som representanter i elevråd och klassråd. Tjejerna i våra samtal verkar inte ha samma handlingsutrymme som killarna att säga nej till att ta ansvar. Här återkommer vi till det tal om mognad som vi belyst i tidigare avsnitt.

Sara: "Ja men till exempel det här som ett elevråd i skolan, och att de [lärarna] förväntar sig som att vi tjejer ska vara med i det och de bryr sig inte så mycket om killarna är med. De frågade typ en gång 'ska ni vara med' och då får de inget svar. Men till oss tjejer, om inte vi är med, ba 'jo kom igen, kan du inte vara med'."

I den här intervjugruppen uttrycker tjejerna att förväntningarna från lärarna om att vara med i elevrådet riktas tydligare mot tjejerna. Det är också intressant att notera att varken tjejerna eller killarna verkar vara intresserade av att delta som elevrådsrepresentanter i denna skola. I en annan skola menar killarna att tjejerna har lättare att påverka lärarna.

Nicklas: "Jag tycker att tjejer verkar ha lättare att påverka lärarna."

Intervjuaren: "Okej. Varför det?"

Nicklas: "Inte vet jag, de anses väl duktigare."

Felix: "Det är typ en norm om att alla killar är busiga och bråkiga och stökiga."

Adam: "Eftersom tjejerna sitter helt tysta vid bänken."

Nicklas: "Duktiga och jobbar."

Intervjuaren: "Tycker ni att det är så då?"

Nicklas: "Nej."

Adam: "Lite olika."

Nicklas: "Nej alltså, i vår klass tycker jag det känns lite mer som från person till person."

Felix: "Någon tjej är lite mer pratig och stökig och någon kille är lite mer pratig och stökig. Någon kille är bra på att jobba och någon tjej är bra på att jobba."

Adam: "Så är det i vår klass också."

Intervjuaren: "Men det som du sa, att killar är stökiga och bråkiga, vad kommer det ifrån?"

(tyst)

Intervjuaren: "För du säger att det inte är så?"

Nicklas: "Nej."

Intervjuare: "Men ändå är det så?"

Nicklas: "Men det känns som om det var en norm, som om det alltid varit så. Att killarna är de som ska busa och så."

Felix: "Och tjejerna är duktiga och jobbar och kan."

Utifrån de två citaten ovan anser tjejer att de blir uppmanade av lärarna att ta ansvar för att representera elever i de formella råd som finns på skolor och de är inte nöjda med att killar i större utsträckning kan "smita" undan. I nästa citat, från en annan skola, menar killarna att tjejerna anses duktiga av lärarna och har större möjligheter att påverka. Killarna som upplevs som stökiga anses inte få samma gehör från lärarna. Både killar och tjejer är missnöjda med den rådande situationen. Hur elevråden och de formella beslutsförsamlingarna fungerar på skolorna verkar variera.

När vi talade om möjligheterna att påverka i skolan pratade tjejer och killar främst om informella former för inflytande, vanligen uttryckt genom att de talar med sin lärare.

En grupp killar beskriver hur de kan påverka frågor som är relevanta för dem genom att formulera nya inflytandeformer, till exempel grupper som växer fram kring ett problem:

Boutros: "Jag tycker att vi nior, när vi gick i åttan, vi påverkade mycket. Typ när man tänker på något man inte gillade i skolan så bildade vi en liten grupp, typ tre-fyra stycken, ett par killar och ett par tjejer, sen gick vi och snackade med rektorn. De har alltid hittat en lösning. Till exempel, vi tyckte att det var jobbigt att ta av oss skorna i skolan så vi snackade med dem. Då sa de att vi kan ha skorna i skolan fram tills vintern, sen kan vi ta av dem. Det var flera åsikter vi inte gillade som de hittade nya lösningar på."

Intervjuaren: "Hur kändes det då?"

Boutros: "Det kändes bra, jag tror inte att det kan hända så överallt."

Den här gruppen killar beskriver en elevdemokrati bortom de formella råden i skolan. De utgår från ett eget definierat problem som får leda inflytandeprocessen. Killarna i gruppen säger sig också bli hörda och nöjda med de lösningar som skolan föreslagit. I den här skolan verkar det finnas en lösare struktur kring inflytandeformer som killarna i gruppen verkar nöjda med. I en av grupperna menar tjejerna att klassråden borde tas mer "seriöst":

Julia: "Ja men, vi har ju klassråd, fast inte ofta och det är inga bra klassråd. För vi går ju i samma klass."

Intervjuaren: "Hur är de nu då, klassråden?"

Julia: "Vi har inte haft något nu men det är typ ingen som vågar säga något."

Karin: "Nej det finns inte så mycket att säga heller."

Intervjuaren: "Hur brukar det se ut när ni har klassråd? Man sitter i sina bänkar och så är det någon som frågar om det är någon som vill ta upp något?"

Julia: "Ja. Fast det är ingen som vågar säga nåt. Det blir ju lättare om man har mer självklara frågor att gå efter. Och kanske att man måste säga något."

Karin: "Jag brukar inte direkt komma på något då. Men man kanske kommer på något efteråt. Det är inget man tänker så mycket på liksom. Inte just då i alla fall."

En annan grupp tjejer beskriver hur de på elevrådet får ha synpunkter på frågor i relation till idrottsdagar och matsedel. Däremot har de dåliga erfarenheter kring att ha tagit upp kritik och synpunkter på undervisningen.

Caroline: "Om det är såhär bra lärare som tar till sig och kan ändra, annars tar de [lärarna] kritiken personligt och blir skitsura. Typ, då påverkar det ju allting."

Intervjuaren: "Vad påverkar det?"

Caroline: "Typ betyget, i slutändan."

En grupp killar uttrycker en vilja till ökad dialog, inflytande och delaktighet med skolläring, lärarna och andra elever. De menar att de främst påverkar via sina lärare, men att det

finns ett avstånd till skolledning och rektor som de skulle vilja minska. Den här gruppen killar vill öka möjligheten att mötas och samtala och att skolledningen ska ta chansen och bara lyssna på vad eleverna har att säga. Killarna säger att de främst vill bli tagna på allvar.

Erik: "Ja för det första att liksom skolledningen och lärarna tar oss mer på allvar. För det känns som att de liksom inte lyssnar på oss lika mycket som de borde göra, till exempel som om de, ja 'de är tonåringar, de är i den här fasen när man är stökiga och sånt och vill tjafsa emot och allting sånt', att de slutar tänka så och tar oss mer på allvar."

När det gäller inflytande och delaktighet ser vi i vårt intervjumaterial tendenser till att tjejer i större utsträckning än killar upplever att de förväntas ansvara för att representera eleverna, vilket vissa killar reagerar mot som vi ser i citatet ovan.

Kroppsliga ideal och förväntningar i skolan

När vi samtalar med tjejer på temat *att vara tjej* kommer betydelsen av utseendet upp. Hur man ser ut tas upp som en viktig del i föreställningen om att vara tjej:

Anna: "Man har ganska stor press på sig att se bra ut, men det är väl typ det."

Intervjuaren: "Känner ni igen det?"

Mia: "Ja."

Caroline: "Mm."

Anna: "Med alla skönhetsideal i samhället så är det lite jobbigt att vara tjej ibland."

Medvetenheten om normer och värderingar för hur tjejer "ska bete sig" som kommuniceras på samhällets olika sociala arenor uttrycks i grupperna på olika sätt. Så här säger en tjej när vi pratar om hur tjejer och killar får sitta:

Anna: "Enligt vad man sett vad folk tycker på Facebook så ser det såhär lösaktigt ut om tjejer sitter jättebrettpå benen. De ska sitta lite såhär, oskuldsfullt och ba 'mhm'. Medan killarna bara kan brettpå sig."

Utseende och kroppslighet är något som kommer upp i tjejgrupperna på många olika sätt. Oftast finns en komplexitet där medvetenheten om rådande ideal blandas med motstånd och ifrågasättande. Till exempel diskuterar tjejerna i en grupp hur kort kjol man kan ha med utgångspunkt i att en av tjejerna burit en, vad de andra anser, alldeles för kort kjol i skolan. I en annan grupp talas det om huruvida tjejer skulle kunna ha shorts utan att raka benen. Tjejerna reflekterar och ifrågasätter feminina utseendeideal samtidigt som de lever upp till idealen, och medvetenheten om de feminina utseendeidealerna verkar inte bidra till en mer avslappnad hållning i frågan:

Maryam: "Självförtroende är ett problem hos de flesta tjejer, antingen vikten eller alltså utseendet. Ögonen, näsan, munnen, ansiktet, allt möjligt. De flesta trivs inte med hur de ser ut."

Att tjejer som grupp ställer stora krav på sig själva när det gäller hur de ska se ut ser vi även i andra undersökningar. I de intervjuer vi gjort med killar talas inte om utseendet som en del i att vara kille men det betyder inte att utseen-

det är oväsentligt för killar. Möjligtvis kan man förstå det som att tal om utseende inte ingår i konstruktioner av heteronormativ maskulinitet. I kapitel 5 om hälsa och utsatthet återkommer vi till att det bland tjejer är betydligt vanligare att oroas sig för att inte duga, för sitt utseende och för sin vikt.

Prioritering mellan skola och fritid

En del av de tjejer vi intervjuar är tydliga med sin prioritering av skolan. Vissa har till exempel idrottat i någon form men har nu slutat. När vi pratar om detta kommer skolan fram som en av anledningarna att de inte kunde hålla igång träningen:

Sana: "Man kan inte göra allt man vill. Till exempel jag skulle gärna vilja börja spela fotboll men jag tror inte jag skulle klara skolan då."

Intervjuaren: "Så vad prioriterar ni när ni inte hinner allt, vad blir viktigt då?"

Sana: "Skolan är viktigast."

Anna: "Jag har fått lov att sluta på jättemycket olika saker bara för att jag ska ha tid med skolan nu."

Att klara skolan och att därför bortprioritera andra aktiviteter diskuteras i tre av fyra intervjuer med tjejer och i en av fyra intervjuer med killar. Vissa tjejer lyfter fram skolarbetet som så viktigt att de behöver välja bort andra saker. Däremot uttrycker både tjejer och killar att det är viktigt att få bra betyg i skolan. Att tjejerna talar om sig själva som ansvarstagande när det gäller skolarbetet kan vara en del av den mognadsdiskussion vi diskuterade i tidigare avsnitt. Utifrån det perspektivet blir förväntningarna på

att tjejer tar ett större personligt ansvar det som leder till att skolarbetet blir ett personligt projekt som tjejer förväntas klara av. Vi återkommer till frågan om prioriteringar mellan fritid och skola i kapitel 7.

I vårt intervjumaterial finns också en tydlig skillnad kring hur tjejer och killar förhåller sig till skolans studiekrav. Tjejer överlag poängterar det viktiga med att plugga medan killarna i flera av grupperna inte tar upp detta som en väsentlig del i sin skoldag. Men en grupp killar skiljer sig från de andra genom att vara tydliga med det att det är viktigt att hänga med i skolarbetet:

Anton: "Jag tränar fotboll. Sen försöker jag, alltså jag hade skitdåliga betyg förut för att jag kanske hade varit med kompisar och spelat, tränat för mycket och kanske lagt ner lite för mycket tid på det."

Samuel: "Ja, man ska ju alltid plugga till alla läxförhör och prov, och sen är det ens eget val om man väljer att ta någonting annat före. Så jag försöker plugga så mycket som möjligt till det ämnet vi har när det är läxor eller prov så att man inte hamnar utanför och inte kan det man ska kunna."

Till skillnad från tjejer som väljer mellan skolan och idrott menar killarna i den här gruppen att både skolan och idrotten måste få plats i deras liv.

Erik: "Vi killar vi tränar för att hålla oss i form och försöker hänga med i plugget så mycket som möjligt."

Att plugga uttrycks i den här gruppen av killar som viktigt. Killarna poängterar skolan och understryker att de anstränger sig för att nå resultat i skolan, utan att för den sakens skull överge sina idrotter. Det sätt dessa killar uttrycker sig på och reflekterar över sin vardag uppvisar en något annan form av grupprelaterade normer än i den som syns i de andra intervjugrupperna. Men vid några intervjuer märktes det att killarna som nu börjat i nian börjat prioritera skolprestationer och betyg mer än tidigare, i ljuset av att de nästa år kommer att göra val till gymnasiet. I kapitel 3 och 5 återkommer vi till tjejers och killars prestationskrav och stress kopplat till skolan.

Olika grupp beteenden för tjejer och killar

I en del av intervjuerna talas det om gruppträck och killars oförmåga att säga nej till gruppen. På två av skolorna tas killars grupp beteende upp som ett problem, i första hand av tjejer. Då handlar det om killar som inte vågar ställa sig utanför sin grupp eller om killar i grupp som dömer eller fördömer de som avviker från det som anses normalt. Homosexualitet tas i en av tjejgrupperna upp som ett exempel på anledningar till att killar i grupp blir fördömande och kastar glåpord efter andra elever. Så här beskriver en annan grupp killar sin syn på killars beteenden i skolan:

Sami: "Ja, alltså typ killarna snackar hela tiden. Eller tjejerna gör det också, men killarna är mer typ högljudda."

Intervjuaren: "Varför det?"

Boutros: "Det är bara så det är."

(...)

Intervjuaren: "Hur är det ute i korridorerna?"

Sami: "Ja i korridorerna syns dom mer.

Killarna har mer energi."

Ibrahim: "Killarna har mer makt."

Sami: "Ja alltså dom syns mer än tjejerna typ."

Boutros: "Alltså tjejerna dom sitter bara ner medan killarna går runt."

Sami: "Ja, killarna är överallt."

Intervjuaren: "Hur har killarna mer makt? Vad menar du då?"

Ibrahim: "Ja, inte makt-makt, men dom rör på sig och finns överallt medan tjejer de sitter samlade på ett ställe."

Att vara i rörelse, att synas och höras, beskrivs av den här gruppen killar som något som killar gör i motsats till tjejer. Man kan tänka sig att den rörlighet som killarna beskriver är en del i ett homosocialt mönster och ett sätt att utveckla tillhörighet till gruppen killar på skolan. I andra sammanhang kan grupptillhörighet vara något som leder till utveckling av destruktiva maskulinitetsnormer. I kapitel 5 fördjupar vi hur grupper, konstruktioner av manlighet, våldsutövande och olika typer av trakasserier hänger samman.

Status genom idrott

I de grupper vi intervjuar är det många av både tjejerna och killarna som håller på med flera idrotter. Vissa tjejer berättar att de nu slutat med idrotter medan andra är mycket aktiva och några är verksamma som tränare. Även många av killarna är aktiva idrottare och i en grupp killar som vi intervjuar är många tydliga i ambitionen att satsa på idrotten professionellt.

Föreställningarna om hur och vilken idrott man kan ägna sig åt beroende på kön går dock i sär. Idrotten framträder ibland som genuskodad och begränsande för tjejers och killars val av sporter. Så här berättar tjejerna i en av grupperna:

Lisa: "Typ hockey, det känns som att det är mer för killar och fotboll känns och som att det är mer för killar. Medan ridning, det finns inte en enda kille som rider."

Sara: "Det tycker jag också, det är säkert också gruppträck. Om killar säger att hästar är en tjejsport så är det ingen kille som får rida. Det finns säkert någon kille här som gillar hästar och ridning men inte gör det för att killar säger att det är tontigt och att det är en tjejsport och såna saker. Det tycker jag är jättedåligt för jag tycker att alla ska, oavsett tjejer eller killar, ska kunna hålla på med alla sporter."

I en annan grupp ställer sig killarna frågande till att tjejer inte utövar sport i lika stor utsträckning som killar då de själva uppfattar att det är lika många tjejer som killar på aktiviteterna i deras eget utövande av sporter. Så här säger två i gruppen:

Erik: "Nej. Inte på tennisen i alla fall, där har jag inte känt av det. Där var det ungefär lika mycket tjejer som killar."

Isak: "Samma på boxningen, jättemånga tjejer där. Mer än killar alltså."

I grupperna framkommer olika erfarenheter av hur tjejer och killar utövar idrott. Det är rimligt att tro att detta hänger ihop med vilket utbud som finns på den ort där de unga bor och om de bor i glesbygd eller tätort. Idrott är ett av de teman som kommer upp i intervjuerna där obalansen mellan tjejs och killars handlingsutrymmen blir extra tydligt. Så här berättar några av killarna under intervjun:

Ibrahim: "Tjejerna vågar oftast inte ställa upp."

Boutros: Till exempel igår, när vi var samlade var det ett gäng tjejer som inte vågade gå upp, dom skämdes. De stod bara där och kollade på i tystnad. Sen gick en av dom hem. Hon var ombytt med fotbollskläder, men hon gick hem för att hon skämdes.

Intervjuaren: "Vad tror du det kan bero på?"

Boutros: "Hon skäms."

Intervjuaren: "För vad?"

Boutros: "Vet inte."

Att vara tjej och spela tillsammans med eller "platsa bland" killar ter sig som en utmaning och en position som är maskulint genuskodad. Utifrån uttalandet ovan blir det klart att det kan finnas en hög barriär som tjej att kliva över för att spela med killar. Nedan berättar en annan tjej hur hon fick börja spela med killarna på grund av att det inte fanns något tjejlag på orten, och hur hon uppfattar det:

Intervjuaren: "Så det finns inget lag för tjejer?"

Sara: "Nä, det har funnits men det var så lite intresse så. Så ofta de här lagen som vi möter i matcher är såhär 'ni har med en tjej', så de tycker typ att det är fel eller så."

Intervjuaren: "Att du är med och spelar?"

Sara: "Ja, fast jag tar inte åt mig då, inte alls. Jag tycker bara att det är coolt att de tycker det, jag är cool."

Intervjuaren: "Men brukar det vara så i lag ni möter också, att det är en tjej med?"

Sara: ”Jo, det brukar vara när det är brist på spelare som de tar in en tjej, men i mitt lag är det inte brist på spelare utan jag bara spelar för att jag vill spela.”

I citatet ovan beskrivs möjligheten att som tjej få vara med i ett lag med killar som något positivt. Tjejen som berättar uttrycker också att hon, till skillnad från andra lag som tar in tjejer när det är brist på spelare, är ordinarie spelare i laget. Det kommer också fram att hon tycker detta är en position som är cool. De olika intervjuerna visar hur skilda förhållningssätt tjejer kan ha till idrott med killar. Det säger också något om värdet av killars lag i relation till tjejers lag. Att som tjej spela på killars villkor placerar unga tjejer i ett underläge redan från början. Hur idrott är maskulint eller feminint kodat, vad det betyder för tjejers och killars möjligheter till idrottsaktiviteter, och hur tjejer och killar värderar sin fritid diskuterar vi mer ingående i kapitel 7.

Heterosexualitet

Som vi skrev inledningsvis så talade tjejer och killar om sig själva som heterosexuella, i de fall sexualitet kom upp. Sexualitet var inget dominerande tema i våra samtal, däremot genomströmdes de flesta grupperas värderingar av heteronormativitet, det vill säga att tjejer och killar är heterosexuella och i mångt och mycket varandras motpoler. Diskursen om heterosexualitet dominerade uppfattningen om tjejers och killars sexuella förhållningssätt till varandra över lag. I det här sammanhanget handlar det om olika positioner som tjejer uppfattade att de kunde ta i den heterosexuella diskursen. Så här sa en tjej om vem som egentligen tar första steget till en kontakt:

Caroline: ”Ja, jag tycker ju att killarna inte tar första steget om inte tjejen först varit översocial med den killen, typ skrattat jättemycket åt vad han säger fast det inte är kul och såna saker. Så då tar ju tjejen egentligen initiativet, men det beror ju på hur man ser det.”

Citatet ovan berättar om föreställningar kring tjejers och killars positioneringar inom den heterosexuella diskursen. I citatet framstår tjejens position som den som tar ansvar för den heterosexuella kontakten medan killen positioneras som den som ges möjlighet att agera.

Sammanfattande reflektioner från intervjustudien

Syftet med intervjuerna har varit att ta reda på hur unga uppfattar att deras förutsättningar och handlingsutrymme påverkas av deras kön. Ungas villkor och förutsättningar kan sedan bedömas utifrån jämställdhet och ojämsställdhet.

Ojämsställdhet i det offentliga rummet i skolan

Många tjejer och killar återkommer till att tjejer, av olika anledningar och på olika sätt, inte tar lika mycket plats. Utifrån vad som kom fram under intervjuerna kan tjejers och killars handlingsutrymme i klassrummet delas upp i två delar. Den första delen är det offentliga utrymmet som används för lärande och kunskapsutveckling. Utrymmet delas av läraren och den eller de elever läraren bjuder in. Den andra delen är det handlingsutrymme som finns elever emellan, det vi här kallar kamratkulturella handlingsutrymmen.

Tjejer syns inte lika mycket i klassrummets offentliga utrymme. Däremot har tjejer, precis som killar, olika strategier för att ta plats i kamratkulturella handlingsutrymmen. I våra intervjuer uttrycker tjejer och killar att det kamratkulturella handlingsutrymmet i klassrummet används av både tjejer och killar, även om vissa menar att killar tar mer plats och hörs mer. De flesta tjejer, och vissa killar, menar att det offentliga utrymmet inte används av tjejer i lika stor utsträckning som killar. Tjejer menar att oron för att bli ifrågasatt, hånad eller ansedd som dum bromsar deras vilja att ta det offentliga utrymmet i anspråk. De hänvisar till obehag inför oönskade kommentarer. I killgrupperna uttrycks uppfattningar kring att inte bli tagen på allvar eller att bli ansedd som stökig för att de är killar.

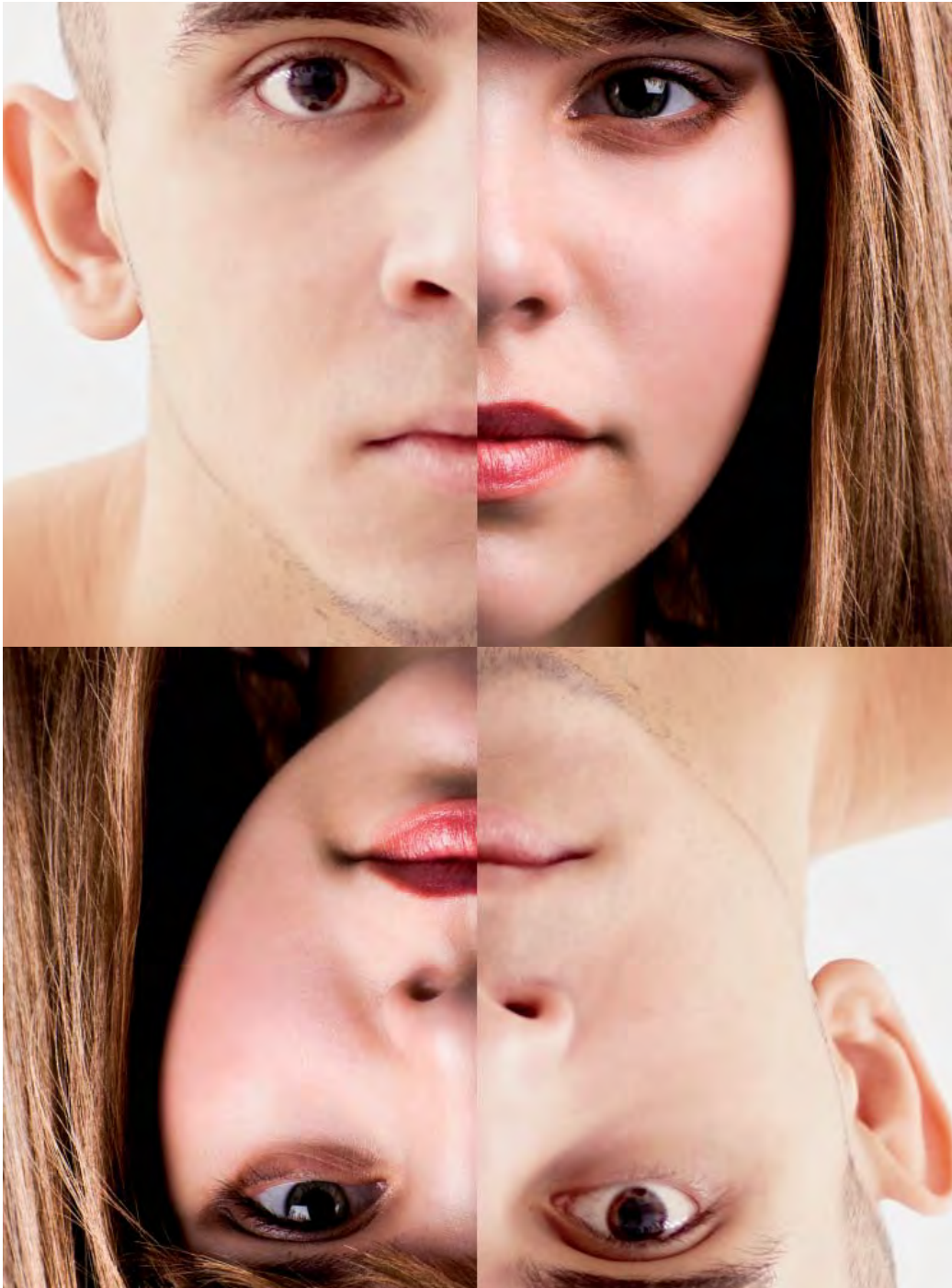
Flera av de tjejer vi intervjuade resonerade kring tjejers och killars ojämlika positioner i fråga om att ta utrymme i anspråk utifrån att det är en fråga om mognadsgrad, där killar ansågs omogna. Att tjejer som grupp anses mer mogna i jämförelse med jämnåriga killar är en återkommande samhällelig föreställning (Robinson 2005, Holm 2008). Att tjejerna använder ord som omogen och onödigt i sina kommentarer om killars beteenden visar också att de själva ser killars och tjejers beteenden som relaterade till grad av mognad. Holm har diskuterat detta fenomen i termer av en *mognadsdiskurs* i sin avhandling. Diskursen bidrar till att *”ett större personligt ansvar läggs på flickor medan pojkar infantileras och fråntas ansvar”* (Holm 2008, s. 200). Att även killar reagerar på mognadsdiskursen och den roll som ”ansvarslösa”, som i vissa fall tilldelas killar, kom fram i vissa av grupperna. I några av killgrupperna uppfattades att föreställningen bland vissa lärare om att killar är stökiga begränsade killars möjligheter att få gehör.

Viktigt att hitta inflytandeformer som passar både tjejer och killar

Klassrummet kan beskrivas som en formell och offentlig kommunikationssituation. I kapitel 6 lyfter vi fram att killar själva anser att de är mer benägna att diskutera politik än tjejer. Forskning visar att det är få elever i högstadiet som aktivt deltar i klassråd, elevråd eller andra formella organ som syftar till att nå inflytande (Rönnlund 2011). I våra intervjuer uttrycker tjejer och killar ett svagt intresse för det formella inflytandet i den form som tillämpas i skolan. Både killar och tjejer distanserar sig från formella inflytandeformer som elevråd och ser inte någon mening med att delta. I kapitel 6 belyser vi att relativt få unga nomineras och väljs in i formella beslutsförsamlingar. En viktig fråga är om ett lågt intresse för formellt beslutsfattande under skoltiden även påverkar benägenheten att engagera sig för formellt inflytande senare.

Däremot säger många unga att de kan påverka genom att prata med lärare. De unga betonar de informella formerna för inflytande och vi kan se att formella och kollektiva beslutsformer har fått en minskad roll i skolpolitiken de senaste decennierna. I stället har elevinflytande antagit en mer individuell form och skolan betonar egna val och ansvar (Skolverket 2001, Rönnlund 2013). Forskning om inflytande i skolan visar att många elever vill ha mer flexibla former för inflytande, det vill säga att de inte vill delta i färdigformulerade grupper utan vill engagera sig under en kortare tid i frågor som de ser som viktiga (Rönnlund 2011). Detta såg vi exempel på i intervjuerna, en grupp killar talade till exempel om hur de bildade grupper och gick till rektorn om de ville lösa ett problem.

Vi har också andra exempel från intervjuerna där de intervjuade inte alls känner att de kan

göra sina röster hörda. Detta gäller främst de formella beslutsvägarna. Grupper av tjejer beskriver även hur de förväntas ”ställa upp” och ta ansvar för det formella inflytandet på skolan genom exempelvis elevråd, medan killarna har större möjlighet att slippa ifrån ansvar. I diskussionerna med de unga synliggörs dilemmat mellan å ena sidan ungas inflytande som en rättighet och å andra sidan ungas inflytande som ett medel för fostran i demokrati.

Har unga rätt att diskutera och ifrågasätta undervisning? Och vad är egentligen syftet med att lära sig att uppnå inflytande? Vi vet sedan tidigare att deltagande och inflytande har positiva effekter som att man lär sig argumentera och föra sin egen och andras talan, samt får kunskap om hur beslutsprocesser går till. Inflytande och deltagande kan också leda till självförverkligande genom utveckling av förmågan att tänka på sina egna behov i relation andras när förslag, olika intressen, problem och även beslut diskuteras (Young 1990). Ur ett jämställdhetsperspektiv är det viktigt att hitta inflytandeformer som fungerar för unga oavsett om det är i skolan eller i någon annan miljö. Tjejer och killar behöver bli hörda utifrån sina egna perspektiv.

Det är många, främst bland tjejerna som beskriver att det offentliga rummet är laddat och att de inte vill ”sticka ut” i diskussioner. En väg framåt för att fler, både tjejer och killar, ska våga tala och utöva inflytande i skolan är att bredda möjligheterna till kommunikation, sätt att debattera och diskutera, eller på annat sätt uttrycka sig i klassrummet (Holm 2008).

Normer kring prioriteringar av skola och fritid

De flesta av tjejerna i studien understryker att det är viktigt att klara arbetet i skolan. I grupperna av killar varierar skolarbetets betydelse mellan olika grupper. Men en grupp killar är mycket tydliga med att det är viktigt att ha studiefokus. Ann-Sofie Nyström (2012) ifrågasätter den till synes avslappnade attityd som råder bland vissa killar när det gäller skolprestation. Hon menar att en avslappnad attityd eller ”att inte orka” lika gärna kan vara en strategi för att förhålla sig till prestationskraven. Killars icke synliga engagemang tolkas nästan aldrig som osäkerhet eller rädsla för att svara fel. Tjejer och killars resultat och situation i skolan diskuteras vi mer ingående i kapitel 3.

Gruppbeteenden

Killars grupp-beteende diskuterades i några av grupperna. Killars sätt att uttrycka sig genom att ”vara del av en grupp som hörs och syns” framträder som ett sätt att utveckla homosocialitet. Gruppträck som resulterar i att killarna inte vågar säga ifrån och stå upp mot gruppen, framträder i tjejgrupperns berättelser om killar men är inte något som killarna själva pratar om. Tvärtom uttrycker killar i de samtal där vi pratar om gruppträck att de själva står fria från detta. Gruppens betydelse för konstruktion av maskulinitet har diskuterats utifrån många olika perspektiv. Tove Pettersson utvecklar denna diskussion om grupper, maskuliniteter och våld i kapitel 5.

Tjejer och killar har olika möjligheter och handlings- utrymme inom idrotten

Tjejers och killars förhållningssätt till idrott skiljer sig åt mellan olika skolor och olika intervjugrupper. En del tjejer uppger att de slutat med idrott för att hinna med skolan. Andra är fysiskt aktiva i olika idrottsformer och på olika nivåer. Många killar säger att de är fysiskt aktiva i olika sporter, ingen kille uppger att han slutat med idrott för att få tid för skolan och vissa killar uttrycker ambitioner att bli professionella idrottare. Vissa upplever att idrott och sport är starkt kopplat till vad man kan göra som tjej eller kille, andra uppfattar inte några skillnader i idrottsutövande mellan tjejer och killar.

Utöver dessa olikheter visar samtalen att det finns en hierarkisk ordning mellan tjejers och killars utövande av idrott. Ingen kille i studien prioriterar till exempel bort idrotten så som vissa tjejer säger sig göra. I vårt intervjumaterial finns också berättelser både om tjejer som de som inte vågar ta för sig och de som tillskansar sig status genom att spela med killarna. Det visar på en spänning mellan tjej- och killidrott, tjejer och killar idrottar vanligtvis inte tillsammans. De situationer där detta händer är oftast på näridrottsplatser och vid spontanidrott, och på dessa platser dominerar killar stort visar en studie av Stockholms stad i samarbetet med Stockholm universitet (Blomdahl et al. 2012). Detta beskrivs mer ingående i kapitel 7.

Normer om heterosexuallitet

Som vi tidigare nämnt har samtalen i alla grupper utgått från heteronormativitet, det vill säga tjejer och killar attraheras av varandra. I vissa grupper har homosexualitet kommit upp som en möjlig sexuell läggning men ingen tjej eller kille har själva uttryckt att de har något annat än en heterosexuell läggning. I de tjejgrupper där homosexualitet kommit upp som tema har tjejerna uttryckt att de tycker detta är en lika möjlig sexuell läggning som heterosexuallitet och att det handlar om individuella preferenser. I den grupp killar där homosexualitet kom upp var killarna noga med att tydliggöra att de själva inte var "bögar" och att ett "feminint" beteende ledde till att bli titulerad "bög" vilket de flesta inte ville vara med om.

I tjejgrupperna samtalades om utseende, vikt, att vara snygg, ha rakade ben, rätt längd på kjolen (inte för kort) etcetera. I vissa tjejgrupper pratade vi också om heterosexuallitet och tjejers "plats" i en heterosexuell, önskad eller oönskad kontakt, med en kille. I dessa berättelser gjordes tjejen till den som på olika sätt förväntas ta ansvar för önskad kontakt och avvärja oönskad kontakt.

I en forskningsgranskning som Tolman och Diamond (2001) sammanställt visar de att det sociala tryck som utgörs av olika samhällskulturella bilder, exempelvis i medier, påverkar tjejer mer än killar. En slutsats som de drar är att killar i större utsträckning möter en positiv normativ miljö när det gäller egna sexuella känslor och behov, medan tjejer möts av mer konfliktfyllda meddelanden från omvärlden om den egna sexualiteten. Fanny Ambjörnsson (2004) diskuterar två olika bilder av kvinnan som gymnasietjejer balanserar mellan i sina försök att positionera sig på "den heterosexuella begärsmarknaden", där båda ytterligheterna är oacceptabla för en tjej som vill befinna sig inom den heteronormativa ramen:

*”1) den oattraktiva, okvinnliga kvinnan
2) den lösaktiga, alltför sexuellt tillgängliga horan (...) Försöken att göra sig attraktiv för att undvika att framstå som okvinnlig bar alltid på risken att uppfattas som alltför lättillgänglig och billig.”(Ambjörnsson 2004, s. 117)*

Ambjörnsson menar att tjejer balanserar mellan dessa två ytterligheter för att bli accepterade vilket gör att de blir mer fokuserade på den yttre verklighet som hela tiden är redo att döma och bedöma. Killar inom den heterosexuella diskursen får en annan tillgång till sin sexualitet då samhällsbilderna är mer positiva och stödjande när det gäller manlig sexualitet. De kan på så sätt förstå egna sexuella känslor utifrån mer okritiska positioner.

Bland killarna som intervjuats uttrycks överlag reflektioner kring kön och könstillhörighet i mindre utsträckning. Färre killar än tjejer uttryckte svårigheter eller begränsningar i relation till könstillhörighet. Men vi vet inte om det beror på att man som kille inte kan konstruera maskulinitet genom att uttrycka upplevelser av att känna sig begränsad eller i underläge gentemot tjejer eller andra killar, eller om det handlar om att killarna i mindre utsträckning uppfattar sig begränsade i sitt handlingsutrymme. Att killar får ett större handlingsutrymme än tjejer och att fler tjejer än killar säger sig uppleva psykisk ohälsa är dock ett genomgående tema i denna rapport. Vidare uttrycker både tjejer och killar på olika sätt att de känner sig missnöjda med vissa föreställningar om tjejer och killar som de uppfattar underminerar deras möjligheter att få det tal- och handlingsutrymme de önskar.

Avslutning

Inledningsvis konstaterade vi utifrån enkätundersökningarna att jämställdhet är en viktig fråga bland unga. Genom intervjuerna har vi fått en bild av områden som unga själva lyfter fram som viktiga när det gäller möjligheter och begränsningar för tjejer och killar. Som vi sett är skolan en central arena där ojämställdhet skapas, och där det också finns möjligheter att genomföra förändringar för att uppnå ökad jämställdhet.

Intervjustudien visar att både tjejers och killars handlingsutrymme begränsas på olika sätt. En viktig fråga är hur jämställdhetsarbetet levandegörs i skolan genom läroplanerna som grund till det praktiska arbetet, samt i vilken grad eleverna involveras i jämställdhetsarbetet. Nästa kapitel kommer mer ingående att behandla de ungdomspolitiska målen från ett jämställdhetsperspektiv för skolan och utbildningssektorn.

KAPITEL 3

Utbildning och lärande

Inledning

I detta kapitel om utbildning och lärande följer vi upp hur jämställdheten ser ut bland tjejer och killar i framför allt grundskola, gymnasieskola och högskola. Bland annat tittar vi på provresultat, betyg, skolsituation, genomströmning och studieval. I detta kapitel beskrivs inte icke-formellt och informellt lärande inom exempelvis studieförbund och folkhögskolor. Det tas upp i kapitel 7 om kultur och fritid.

Det finns en hel del kunskap sedan tidigare om jämställdhet och unga inom skolan och högskolan. En viktig källa är den officiella statistiken som ska vara uppdelad efter kön om det inte finns särskilda skäl mot detta (förordning 2001:100, 14 §). Men trots att det finns mycket kunskap och mycket statistik inom området har det inte räckt för att fullgöra detta uppdrag, och Ungdomsstyrelsen har i vissa fall fått beställa särskild statistik kring unga i utbildning.

En jämställdhetsanalys kan innebära att *förklara* skillnader mellan könen, och det har både utredningar och forskning försökt. Vi gör inte någon fullständig översikt av vad tidigare studier funnit men förhåller oss till dem när vi presenterar våra egna resultat. En jämställdhetsanalys kan också visa på vad som behöver förändras och lämpliga tillvägagångssätt i ett sådant arbete. I den avslutande delen av kapitlet analyserar vi några insatser som genomförts för att förbättra jämställdheten bland unga i grundskola, gymnasieskola och högskola.

De ungdomspolitiska målen

Utbildning och lärande är ett av ungdomspolitikens fem huvudområden. Området omfattar formell och icke-formell utbildning samt informellt lärande. Med icke-formell utbildning menar vi strukturerad utbildning utanför de formella utbildningsinstitutionerna medan det informella lärandet sker i vardagen. Området spänner över flera politikområden, men utbildningspolitiken är mest central (skr. 2009/10:53).

Positiva förändringar men flera utmaningar

I *En strategi för ungdomspolitik* (skr. 2009/10:53) lyfte regeringen fram några positiva förhållanden inom utbildningsområdet – bland annat att tillgången till utbildning på alla nivåer och inom alla områden är större än någonsin tidigare. De allra flesta skaffar sig en gymnasieutbildning och många fortsätter sedan till högskola eller universitet. Men regeringen identifierade också några problemområden. Killar har i genomsnitt sämre betyg än tjejer och både tjejer och killar gör traditionella utbildningsval utifrån könstillhörighet. Det är också fler unga kvinnor än unga män som börjar i högskolan och överlag lyckas kvinnor i större utsträckning än män också slutföra sina studier.

Regeringen anser att icke-formell utbildning och informellt lärande är viktiga lärandeformer för ett livslångt lärande, tillsammans med den formella utbildningen. De hänvisar till området kultur och fritid där föreningslivet är viktigt för ungas kunskaper om och förmåga till demokratisk delaktighet.

Utbildning samspekar med andra områden

Utbildning och lärande har beröringspunkter med andra huvudområden. Exempelvis påverkar ungas utbildning deras möjligheter till arbete och försörjning. I *En strategi för ungdomspolitik* ger regeringen exempel på hur ungas psykiska ohälsa kan hänga ihop med stress från skolarbetet och att denna stress ökat bland tjejer i årskurs 9 mellan läsåren 1997/98 och 2005/06 (skr. 2009/10:53).

De jämställdhets- politiska målen

Att kvinnor och män ska ha samma möjlighet och villkor i fråga om utbildning ingår i regeringens jämställdhetspolitiska delmål om ekonomisk jämställdhet, där könsbundna studieval lyfts fram särskilt (skr. 2011/12:3).

Analyser av jämställdhet inom skola och högre utbildning

Under perioden 2008–2009 tillsatte regeringen två delegationer, en om jämställdhet inom skolan och en om jämställdhet inom högskolan.

Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA) skulle kartlägga kunskapsfältet och ta fram kunskapsöversikter. En del av uppdraget var att analysera orsakerna till skillnader mellan tjejers och killars resultat och prestationer. I uppdraget ingick även att identifiera områden där det behövdes ytterligare kunskap om jämställdhet och genus. Resultaten presenteras i slutbetänkandet *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan* (SOU 2010:99).

Det övergripande uppdraget för Delegationen för jämställdhet i högskolan (DJH) var att främja jämställdhet i högskolan. Delegationen skulle uppmärksamma könsbundna utbildningsval och skillnader mellan kvinnor och män i studietakt, avhopp och benägenhet att avlägga examen. Den skulle också fördela pengar till insatser för jämställdhet samt kartlägga och lyfta fram framgångsrika jämställdhetsinsatser inom högskolan. I betänkandet *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien* (SOU 2011:1) finns delegationens slutredovisning av uppdraget. Inom ramen för både DJH och DEJA har flera forskarrapporter och forskningsöversikter publicerats.

Utbildning i jämställdhetspolitiken

Efter överlämnandet av de två delegationernas slutbetänkanden har regeringen redogjort för jämställdhetspolitikens inriktning för perioden 2011–2014 och uppmärksammar jämställdhet i skolan som ett av de prioriterade områdena i det fortsatta arbetet (skr. 2011/12:3). Regeringen lyfter också fram resultat från utredningarna – exempelvis att majoriteten av de nationella programmen i gymnasieskolan har en ojämn könsfördelning (utanför intervallet 40–60), att flickor i genomsnitt får bättre betyg än pojkar både i grundskolan och i gymnasieskolan samt att fler kvinnor än män har eftergymnasial utbildning. Kvinnor har ökat sin andel på några prestigefyllda högskoleutbildningar som läkar- och arkitektutbildningen, men männen har inte gjort några inbrytningar på traditionellt kvinnodominerade högskoleutbildningar.

Regeringen lyfter också fram kopplingen mellan könstraditionella studieval och den könsuppdelade arbetsmarknaden, bland annat i skrivelsen *En jämställd arbetsmarknad – regeringens strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden och i näringslivet* (skr. 2008/09:198).

Skolverket har på regeringens uppdrag gjort flera insatser för att främja jämställdhet inom grundskolan och gymnasieskolan. Förändringsarbete har också bedrivits vid universitet och högskolor. I slutet av detta kapitel återkommer vi till detta, men först beskriver vi hur situationen ser ut för unga i dag.

Många unga är nöjda med sin utbildning

Bland unga i åldern 16–25 år uppger 64 procent att de antingen är ganska eller mycket nöjda med sin utbildning i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012. Tjejer är i något större utsträckning nöjda än killar men skillnaden mellan könen är inte statistiskt säkerställd (tabell 3.1). Men i gruppen 20–25 år som har haft möjlighet att slutföra gymnasieskolan är skillnaden större, 62,2 procent av tjejerna och 55 procent av killarna är nöjda med sin utbildning. Jämförelser mellan tjejer och killar som tillhör samma grupp – exempelvis utrikes födda eller bor i storstäder – visar inte på några signifikanta skillnader mellan könen.

Frågan ingår även i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 där svaret ges på en skala mellan 1 och 7 (helt missnöjd till helt nöjd, där 4 är mittersta värde). Medelvärdet för hur nöjd man är med sin utbildning är

5,3 i gruppen 16–29 år. Tjejer är i något större utsträckning nöjda med sin utbildning (5,35 i medelvärde) än killar (5,19 i medelvärde).

Hur nöjd man är med sin utbildning hänger förmodligen både ihop med vilken utbildning tjejer och killar faktiskt har och vad de har för ambitioner (som också kan vara kopplade till vilka personer de jämför sig med). Vi går vidare med att titta närmare på tjejers och killars utbildning på olika nivåer.

Grundskolan

I detta avsnitt beskriver vi främst tendenser i grundskolans årskurs 7–9, då eleverna är 13–16 år.

Tjejer har bättre betyg och högre meritvärde

Tjejerna har bättre betyg än killarna i grundskolan. Med undantag för det enskilda ämnet *idrott och hälsa* var det en större andel av tjejerna än killarna som under läsåret 2011/12 nådde målen i de olika ämnena för årskurs 9, det vill säga de fick minst betyget godkänt (G) (tabell 3.2).³ Tjejerna nådde därtill i större utsträckning än killarna det högsta betyget MVG – återigen med undantag för ämnet *idrott och hälsa*. Detta betyder att tjejerna också fick bättre betyg än killarna i ämnena matematik, fysik och teknik – ämnen som av tradition har betraktats som ”killäm-

Tabell 3.1 Andel som svarat att de antingen är ganska nöjda eller mycket nöjda med sin utbildning, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

	Tjejer	Killar
16–19 år	71,5 n.s.	73,1 n.s.
20–25 år	62,2	55,0
Samtliga 16–25 år	65,8 n.s.	62,0 n.s.

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar: Skillnaden mellan könen är statistiskt säkerställd endast för åldersgruppen 20–25 år

Ns = Skillnaden mellan könen är inte statistisk säkerställd.

nen”. Men könsskillnaderna till tjejernas fördel var oftast större i andra ämnen, exempelvis bild, hem- och konsumentkunskap, svenska, religion, moderna språk (exempelvis tyska), slöjd, SO och musik.

En logisk följd av att tjejerna har bättre betyg än killarna är att de också har ett högre genomsnittligt meritvärde när de går ut grundskolan (som används vid ansökan till gymna-

Tabell 3.2 Andel som inte har nått målen eller som nått betyget MVG, efter kön, läsåret 2011/12. Procent

Betyg/ämne i årskurs 9	Ej nått målen			Mycket väl godkänt		
	Tjejer	Killar	Differens	Tjejer	Killar	Differens
Bild	2,2	4,7	-2,5	33,0	9,7	23,3
Slöjd	2,6	3,8	-1,2	27,8	15,1	12,7
Musik	3,4	5,4	-2,0	26,4	16,2	10,2
Hem- och konsumentkunskap	3,0	5,1	-2,1	35,4	12,1	23,3
Idrott och hälsa	7,6	6,4	1,2	23,7	29,6	-5,9
Modersmål	2,4	4,4	-2,0	53,2	36,5	16,7
Svenska	1,7	4,1	-2,4	25,2	8,5	16,7
Svenska som andraspråk	23,5	28,0	-4,5	7,8	3,1	4,7
Engelska	5,5	7,1	-1,6	25,1	20,1	5,0
Moderna språk, språkval*	3,0	6,2	-3,2	29,4	16,4	13,0
Moderna språk, elevens val**	1,8	4,1	-2,3	47,4	31,4	16,0
Samhällsorienterande ämnen (SO)***	4,3	6,2	-1,9	26,9	16,4	10,5
Geografi	5,9	8,5	-2,6	21,8	12,2	9,6
Samhällskunskap	5,6	8,1	-2,5	22,2	12,9	9,3
Historia	5,9	8,0	-2,1	23,8	15,3	8,5
Religion	5,0	8,1	-3,1	25,1	12,0	13,1
Naturorienterande ämnen (NO)****	5,8	7,9	-2,1	19,2	13,4	5,8
Biologi	6,5	10,0	-3,5	20,9	11,3	9,6
Fysik	8,5	11,0	-2,5	16,1	12,7	3,4
Kemi	8,9	12,5	-3,6	15,4	10,2	5,2
Matematik	8,2	9,3	-1,1	14,8	12,7	2,1
Teknik	4,0	5,3	-1,3	17,8	12,6	5,2

Källa: Skolverket, www.skolverket.se, Sveriges officiella statistik, Grundskolan, Tabell 7.

* Moderna språk, språkval: Motsvarar det som tidigare hette B-språk.

** Moderna språk, elevens val: Motsvarar det som tidigare hette C-språk.

*** Här redovisas elever som har fått ett gemensamt betyg i samhällsorienterande ämnen (SO), dvs. geografi, historia, religion och samhällskunskap. Det gäller knappt 19 000 elever av drygt 99 000 totalt.

**** Här redovisas elever som har fått ett gemensamt betyg i naturorienterande ämnen (NO), dvs. biologi, fysik och kemi. Det gäller för knappt 10 000 elever.

Kommentar: Teckenspråk har uteslutits på grund av att endast 118 elever hade slutbetyg i detta ämne.

siet). Våren 2012 var tjejernas genomsnittliga meritvärde 223,8 och killarnas 199,4 (meritvärdet spänner mellan 80 och 320 bland de med gymnasiebehörighet).⁴ I Skolverkets rapport om betygsresultat för årskurs 9 våren 2013 visar det sig dock att killar ökat sitt genomsnittliga meritvärde med 2,6 poäng till 202,1 poäng för vårterminen 2013. Tjejer meritvärde ökade marginellt med 0,2 poäng till 224,0 poäng. Detta är den största förbättringen i killars resultat sedan systemet infördes 1998 (Skolverket 2013d). Tjejer har dock fortfarande 21,9 meritvärdespoäng mer än killarna 2013 (en något mindre skillnad än 2012, då skillnaden var 24,4).

Tjejer presterar bättre i de nationella ämnesproven

Att tjejerna får bättre betyg hänger bland annat ihop med att de presterar bättre än killarna på proven. Under vårterminen 2012 fick en större andel av tjejerna bättre eller åtminstone samma resultat som killarna på samtliga nationella prov i årskurs 9.⁵

Förutom att det var tjejerna som i störst utsträckning nådde målen, det vill säga de fick minst betyget godkänt, så fick de också i större utsträckning än killarna det högsta betyget, mycket väl godkänd (MVG), på de nationella proven. Störst skillnad fanns i det sammanvägda provresultatet i svenska (som består av tre delprov). Där fick 14,6 procent av tjejerna och 4,7 procent av killarna MVG. Minst var könsskillnaden i matematik där 10,2 procent av tjejerna och 9,4 procent av killarna nådde det högsta betyget (www.skolverket.se)⁶

På vissa delar i proven presterar killar bättre än tjejer. I årskurs 9 är tjejerna bättre än killarna på uppgifter som prövar inlärd procedur och på att beskriva, motivera och förklara. Men killarna har bättre resultat än tjejerna på de uppgifter som behandlade bråk och procent (Skolverket 2013a).

Förklaringar till könsskillnader i prestationer

Varför presterar då tjejer bättre än killar i skolan och får därmed också bättre betyg? Inga Wernersson har med grund i framför allt pedagogisk forskning lyft fram flera möjliga förklaringar (SOU 2010:51). Bland förklaringarna på individnivå verkar det som om förhållningssättet till skolarbetet har störst betydelse. Tjejerna lägger ner mer tid på skolarbetet, har mer effektiva arbetssätt samt är mer engagerade än killarna.

Men vad beror dessa skillnader på? En förklaring Wernersson nämner är en antipluggkultur som har spridit sig från arbetarklassens söner till killar från medelklassen. Kärnan i denna antipluggkultur är att man inte ska anstränga sig, men det kan vara okej att vara duktig i skolan bara det sker utan ansträngning.⁷

På temat killars alltmer utbredda antipluggkultur gör Wernersson också en historisk koppling. Med referens till en studie av Florin och Johansson (1993) exemplifierar hon hur manlighet i äldre tiders (manliga) läroverk hängde ihop med borgerliga dygder såsom ordning och reda, logik och förnuft, driftskontroll och självdisciplin. Wernersson lyfter fram att dessa dygder, med vissa modifikationer, gäller även dagens skola. Skillnaden är att det nu är fler tjejer än killar som lever upp till dessa dygder. Så det är inte skolan som har feminiserats under 1900-talet utan tjejerna har tagit över det som en gång i tiden uppfattades som manliga egenskaper eller dygder.

Finns det då inga biologiska orsaker till tjejers och killars skilda prestationer? Martin Ingvar (2010) har diskuterat denna fråga och forskning som säger att tjejer i genomsnitt mognar i lägre åldrar än vad killar gör och att detta kan påverka förutsättningar för lärande. Exempelvis kan förväntningarna till uppmärksamhet komma senare för

pojkar. Samtidigt fann Wernersson i sin forskningsgenomgång små eller inga könsskillnader i resultaten på olika former av begåvningsstest.⁸

Har skillnaderna ökat eller minskat?

Blir killarnas resultat och betyg allt sämre? Vi inleder med att beskriva utvecklingen i resultat på de nationella proven. Enligt Skolverket finns det flera svårigheter med att göra sådana jämförelser, bland annat för att proven inte prövar alla mål i kursplanen och uppgifterna i proven varierar mellan åren (Ungdomsstyrelsen 2013). Detta är ändå ett sätt att jämföra utvecklingen för tjejers och killars resultat, som kan ge indikationer på förändringar. I analysen antar vi att eventuella problem förknippade med jämförelser över tid slår ungefär lika för tjejer och killar.

Könsskillnader på proven både stabila och föränderliga

I Skolverkets rapportering till Ungdomsstyrelsens indikatorrapport *Ung idag* (2013) har de jämfört provresultaten mellan 2007 och 2012 och i vilken utsträckning eleverna har fått minst betyget godkänt i de olika proven. Jämförelsen visar att likheter och skillnader mellan tjejers och killars provresultat har varit ungefär desamma under perioden.⁹

Men bilden av stabilitet stämmer inte helt om vi jämför andelen tjejer och killar som har fått betyget MVG. I det sammanvägda resultatet från de tre delproven i svenska är könsskillnaden, till tjejernas fördel, ungefär två procentenheter större 2012 än 2007. Även i engelska finns det en tendens till ökade könsskillnader i provresultat (betyget MVG) under perioden (www.skolverket.se¹⁰), men mellan 2001 och

2007 hade tjejers och killars resultat i engelska närmat sig varandra (SOU 2009:64). Det finns internationella språkstudier som visar att tjejer och killar i Sverige har en hög nivå i engelska (Skolverket 2012).

Stabil könsskillnad i meritvärde

Hur är det då med betygen? Ja, åtminstone har könsskillnaden i genomsnittligt meritvärde varit ungefär lika stor mellan läsåren 1997/98 och 2011/2012 (Skolverket 2013b), men för enskilda betyg kan utvecklingen vara en annan. Delegationen för jämställdhet i skolan (SOU 2009:64) fann att killarnas betyg i engelska hade närmat sig tjejernas mellan 1997/98 och 2007/08. Denna könsutjämning stämmer bra överens med att könsskillnaderna i engelska på de nationella proven minskade fram till och med 2007. I de naturorienterade ämnena (NO) fann man i stället tendenser till ökade könsskillnader – tjejernas betyg hade blivit ännu bättre än killarnas under perioden. Även i teknik hade könsskillnaderna ökat. Vid periodens början hade tjejer och killar samma betyg, men vid dess slut var det tjejerna som hade de bästa betygen.

Lågpresterande tjejer och högpresterande killar

De resultat som diskuterats ovan visar på generella skillnader mellan killar och tjejer. Det innebär inte att alla tjejer är högpresterande och att alla killar är lågpresterande men i den officiella statistiken syns sällan grupperna lågpresterande tjejer och högpresterande killar. Dessa grupper som bryter mot det generella mönstret också är viktiga att uppmärksamma (Reuterstrand 2011, Nielsen 2010).

Social bakgrund har stor betydelse för båda könen

Att elever med högutbildade föräldrar presterar i genomsnitt bättre än elever med lågutbildade föräldrar är väl känt. Eftersom tjejer i genomsnitt presterar bättre än killar så blir konsekvensen att tjejer med högutbildade föräldrar presterar allra bäst. Killar vars föräldrar har en begränsad skolgång presterar i genomsnitt sämst.

Tjejer med högutbildade föräldrar (minst en förälder med eftergymnasial utbildning) som gick ut årskurs 9 våren 2012 hade ett genomsnittligt meritvärde om 244,9. Motsvarande uppgift för killar med lågutbildade föräldrar (förgymnasialt utbildade) var 150,3 poäng. Sambanden mellan kön och bakgrundsvariabler som föräldrars utbildning och genomsnittligt meritvärde har sett ut på liknande sätt åtminstone sedan läsåret 2005/06 (www.skolverket.se¹¹), vilket är så långt tillbaka i tiden som vi har hittat jämförbar officiell statistik¹². En studie från Skolverket över elever födda 1982 tyder också på att könsskillnaderna är lika stora i olika sociala grupper, indelade efter föräldrars utbildningsnivå (Skolverket 2006).

Svensk eller utländsk bakgrund

Både bland tjejer och killar har det betydelse om de kommer från Sverige eller från något annat land. Tjejer med svensk bakgrund har högre genomsnittligt meritvärde (läsåret 2011/12) än tjejer med utländsk bakgrund. På samma sätt har killar med svensk bakgrund högre genomsnittligt meritvärde än killar med utländsk bakgrund.¹³ Särskilt lågt genomsnittligt meritvärde har elever med utländsk bakgrund som själva är födda utanför Sverige och som invandrat efter skolstarten. Detta gäller för båda könen.

Dessa samband leder till att killar som invandrat till Sverige efter skolstarten endast har 150,1 i genomsnittligt meritvärde medan tjejer som har svensk bakgrund i genomsnitt når ett meritvärde på 228,7. En ytterligare iakttagelse är att tjejer med utländsk bakgrund som är födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar eller som själva invandrat till Sverige innan skolstarten, har ett högre meritvärde än killar med svensk bakgrund. Men tjejer som invandrat till Sverige efter skolstarten har *inte* bättre genomsnittligt meritvärde än vad killar med svensk bakgrund har (www.skolverket.se¹⁴).

Elever med utländsk bakgrund är en mycket heterogen grupp (se exempelvis Skolverket 2004), och det är vanligt med en grov kategorisering av elevers bakgrund i den officiella statistiken eller i utredningar och analyser. Men det finns mer avancerade analyser som kommit fram till att elever med ursprung i vissa länder har lika bra betyg som svenska elever i grundskolans årskurs 9 om man tar hänsyn till social bakgrund med flera faktorer (Dryler 2001).

Social bakgrund betyder mer än kön och födelseland

En intressant fråga är förstås hur skolprestationer hänger ihop med kön, svensk eller utländsk bakgrund samt föräldrars utbildningsnivå när dessa variabler analyseras tillsammans. Skolverket refererar till analyser där de funnit unika effekter av både kön och social bakgrund på studieresultat, där social bakgrund har en större betydelse än elevernas kön. Det finns även en effekt av att vara född i ett annat land än Sverige, men denna effekt är mindre än de övriga två (Skolverket 2006).

Grundskoleelevers trivsel i skolan

En viktig komplettering till studieresultaten är information om ungas studiesociala situation. Vart tredje år gör Skolverket en attitydundersökning där elever i årskurs 4–9 och gymnasiet ger sin syn på skolan. I undersökningen 2012 uppger 92 procent av tjejerna i årskurs 7–9 att de trivs ganska eller mycket bra i skolan (Skolverket 2013c). Motsvarande andel bland killarna är 84 procent, men skillnaden mellan könen ligger inom den statistiska felmarginalen.

Det är vanligare bland tjejer att tycka att det alltid eller oftast är roligt att gå till skolan (67 procent av tjejerna, jämfört med 49 procent av killarna).

En högre andel killar upplever sig orättvist behandlade

Tjejer och killar upplever, i viss mån, att man blir behandlad på olika sätt beroende på kön. Av tjejerna i årskurs 7–9 uppger 88 procent att alla eller de flesta lärare behandlar tjejer och killar rättvist, för killar är andelen 72 procent. Men 24 procent av killarna uppger att det bara är hälften eller mindre än hälften av lärarna som behandlar tjejer och killar rättvist, jämfört med 10 procent av tjejerna som uppger det. Detta går i linje med att 91 procent av tjejerna och 81 procent av killarna uppger att de själva blir rättvist behandlade av alla eller de flesta lärare. Dubbelt så många killar (16 procent jämfört med 8 procent av tjejerna) uppger att de blir anklagade för sådant de inte gjort eller kan rå för flera gånger per vecka eller månad, men skillnaden ligger inom den statistiska felmarginalen (Skolverket 2013c).

Vi hittar inga säkerställda skillnader mellan könen när det gäller att trivas med lärare, andra elever, skolarbete eller raster och håltimmar (även om en något större andel av tjejerna uppger att de trivs inom dessa områden).

Stress i skolan

Många trivs i skolan, men samtidigt uppger 30 procent av tjejerna och 23 procent av killarna i årskurs 7–9 att de känner sig stressade varje dag eller minst en gång i veckan. Skillnaden ligger dock inom den statistiska felmarginalen. I undersökningen finns också tendenser som pekar på att tjejer oftare känner sig stressade i skolan på grund av betyg, prov och fritidsaktiviteter, och killarna oftare på grund av krav och förväntningar från föräldrar när det gäller skolarbetet. Men även de skillnaderna ligger inom den statistiska felmarginalen. En säkerställd skillnad är dock att 37 procent av tjejerna och 23 procent av killarna varje dag eller minst en gång i veckan känner sig stressade på grund av egna krav och förväntningar på skolarbetet (mer om stress i skolan finns att läsa i kapitel 5 om hälsa och utsatthet).

Tjejer och killar har liknande syn på skolans olika rum

Platser och skolans olika rum har en betydelse för utveckling av jämställdhet i skolan. Därför presenterar vi ungas attityder till olika rum i skolmiljön. Här kan vi se att både tjejer och killar uppger att platser som kan relateras till en mer kroppslig integritet inte fungerar tillfredsställande i skolmiljön. Nästan en tredjedel (31 procent) av både tjejerna och killarna uppger att de tycker ganska eller mycket illa om toaletterna. En något mindre andel (27 procent) av både tjejerna och killarna tycker inte om omklädnings- och duschutrymmen. Skolbiblioteket är den plats som störst andel både tjejer och killar uppskattar. 80 procent av tjejerna och 70 procent av killarna tycker mycket eller ganska bra om skolbiblioteket (en skillnad som ligger inom den statistiska felmarginalen).

Gymnasieskolan

Hur ser det då ut i gymnasieskolan med studie-
val och studieresultat? Det är stora skillnader i
vilka program tjejer och killar väljer, i vilken
mån de slutför sina studier och i vilka resultat
de når.

Gymnasieskolan har genomgått stora föränd-
ringar de senaste åren. Efter avslutade studier i
den nya gymnasieskolan Gy 2011 kan en elev
få antingen en yrkesexamen eller en högskole-
förberedande examen. Den senare ger grundlägg-
ande högskolebehörighet.

Uppgifterna i detta avsnitt om gymnasieskolan
kommer att omfatta både elever som läser en-
ligt det äldre systemet (Lpf 94) och det nya (Gy
2011). De flesta redovisningarna gäller elever
inom gymnasieskolans äldre struktur eftersom
denna fortfarande gäller för de senaste statis-
tiska uppgifterna om elever som avslutat sina
gymnasiestudier.

Ny gymnasieskola – ökade könsskillnader i behörighet

Elever som gick ut årskurs 9 våren 2012 var den
andra kullen elever som gick vidare till den nya
gymnasieskolan (Gy 2011) med ändrade och
skärpta behörighetskrav. Tjejernas bättre betyg
i årskurs 9 leder till att de i större utsträckning
är behöriga till gymnasieskolans olika program
än killarna. År 2013 var könsskillnaden i behö-
righet störst till de två högskoleförberedande
programmen i naturvetenskap och teknik – 85,3
procent av tjejerna och 81,2 procent av killarna
var behöriga till dessa program. Könsskillnaden
var minst för yrkesprogrammen dit 88,9 procent
av tjejerna och 86,3 procent av killarna var be-
höriga under det aktuella året.

På grund av att behörighetsreglerna har änd-
rats blir en jämförelse bakåt i tiden inte helt
korrekt. Men det fanns könsskillnader även ti-

digare. Läsåret 2007/08 var det 89,9 procent av
tjejerna och 87,9 procent av killarna som nådde
behörighet för gymnasiala studier. Denna skill-
nad mellan könen om två procentenheter var
ungefär den könsskillnad som stod sig fram till
och med 2009/10, då de äldre behörighetsreg-
lerna fortfarande gällde.

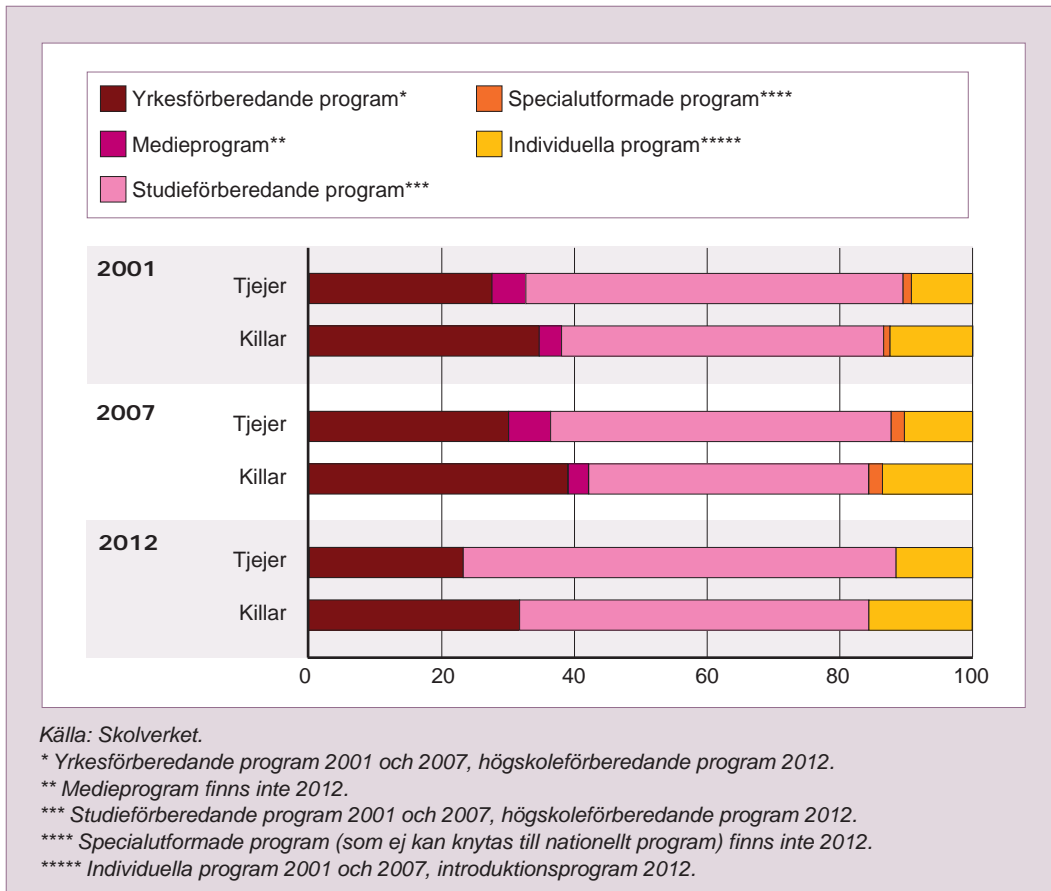
Det som framför allt verkar ha hänt från och
med hösten 2011 är således att gapet mellan tje-
jers och killars behörighet har ökat till de hög-
skoleförberedande programmen. Det är också
till dessa program som behörighetskraven har
skärpts som allra mest.

Högskoleförberedande program vanligare bland tjejer

För att kunna undersöka förändringar under den
senaste tioårsperioden har vi kategoriserat ut-
bildningarna i den äldre gymnasieskolan Lpf 94
enligt den nya gymnasieskolan Gy 2011. Det
går bra i de flesta fall men medieprogrammet
och några specialutformade program i den äldre
gymnasieskolan har ingen motsvarighet i Gy
2011 (se figur 3.1).

Det är fler tjejer än killar som börjar på hög-
skoleförberedande program. Bland de tjejer som
gick vidare till gymnasieskolan hösten 2012
började 65,2 procent på ett högskoleförbere-
dande program medan motsvarande andel för
killarna var 52,5 procent (figur 3.1).

Före Gy 2011 fanns individuella program som
obehöriga elever kunde gå vidare till i gymna-
sieskolan. Dessa har ersatts av fem introduk-
tionsprogram för elever som inte är behöriga till
gymnasieskolan eller som behöver skaffa sig en
specifik behörighet (Skolverket 2013b). Hösten
2012 började 31,8 procent av killarna på yrkes-
programmen och 15,7 procent på introduktions-
programmen, bland tjejerna var det 23,2 respek-
tive 11,5 procent.¹⁵

Figur 3.1 Andel nybörjare i gymnasieskolans årskurs 1, efter olika typer av utbildningar och kön, 2001, 2007 och 2012. Procent.

Tjejer påbörjar oftare studieförberedande program

Under alla de studerade åren (2001, 2007 och 2012) har det varit vanligare bland tjejer att börja på ett studieförberedande eller högskoleförberedande gymnasieprogram och vanligare bland killar att börja på ett yrkesförberedande program eller yrkesprogram (figur 3.1). Killarna började också i större utsträckning än tjejerna på ett individuellt program eller introduktionsprogram.

Men det har varit vissa förskjutningar i vilka program som killar och tjejer börjar på. Året efter införandet av Gy 2011, 2012, är det en större andel av båda könen som har börjat på ett högskoleförberedande program om man jämför med tidigare år. Ökningen har varit större bland tjejer än bland killar vilket har lett till en större skillnad mellan könen.

Andelen elever har ökat på introduktionsprogrammen och minskat på yrkesprogrammen –

Foto: Hilda Austin

men här har förändringarna gått ungefär hand i hand för tjejer och killar. Eftersom förskjutningarna mellan tjejers och killars andel har varit små på dessa program är det rimligt att anta att borttagandet av medieprogrammet bidragit till den ökade könsskillnaden på de högskoleförberedande gymnasieprogrammen eftersom något fler tjejer än killar gick där.

En könssegregerad gymnasieskola

En jämn könsfördelning definieras ofta utifrån kriteriet att kvinnor och män ska vara representerade med minst 40 procent vardera. Vi använder här denna 40–60-fördelning för att analysera könsfördelningen på enskilda gymnasieprogram.

Vi har valt att belysa könssegregationen i gymnasieskolan med hjälp av uppgifter om elever

som har slutfört denna. Denna könssegregation lägger grunden för könssegregationen i både högre studier och yrkesliv.

Av de 18 nationella gymnasieprogrammen¹⁶ läsåret 2011/12 var det endast avgångseleverna det studieförberedande naturvetenskapsprogrammet som låg inom jämställdhetsintervallet 40–60 (tabell 3.3).¹⁷

På elva program var tjejerna i majoritet (över 60 procent) och på sex program var killarna i majoritet. På program med en majoritet av tjejer låg variationen mellan 61,5 procent (det studieförberedande samhällsvetenskapsprogrammet) och 91 procent (det yrkesförberedande hantverksprogrammet). På program med en majoritet av killar varierade killarnas andel mellan 78,9 procent (det studieförberedande teknikprogrammet) och 96,6 procent (det yrkesförberedande energiprogrammet) (www.skolverket.se¹⁸).

Tabell 3.3 Elever som slutfört gymnasieskolan, efter program eller anknytning till program och kön, läsåret 2011/12. Procent

Program eller anknytning till program*	Antal		Andel		
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	0 50 100
Flest tjejer (mer än 60 procent)					
Hantverk (HV)	3 005	298	91,0	9,0	
Omvårdnad (OP)	2 924	893	76,6	23,4	
Livsmedel (LP)	344	109	75,9	24,1	
Barn- och fritid (BF)	2 352	812	74,3	25,7	
Estetiska (ES)**	3 953	1 857	68,0	32,0	
Handels- och adm. (HP)	2 952	1 420	67,5	32,5	
Naturbruk (NP)	2 018	976	67,4	32,6	
Int. Baccalaureate (IB)**	395	192	67,3	32,7	
Hotell- och restaurang (HR)	1 851	1 120	62,3	37,7	
Medie (MP)**	2 498	1 514	62,3	37,7	
Samhällsvetenskap (SP)**	16 212	10 142	61,5	38,5	

Jämn fördelning (könsfördelning 40–60 procent)	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	0 50 100
	Naturvetenskap (NV)**	6 765	6 889	49,5	50,5

Flest killar (mer än 60 procent)	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	0 50 100
	Teknikprogrammet (TE)**	1 232	4 602	21,1	78,9
Industri (IP)	265	1 913	12,1	87,8	
Fordon (FP)	368	3 454	9,6	90,4	
Bygg (BP)	426	4 103	9,4	90,6	
EI (EC)	308	5 879	5,0	95,0	
Energi (EN)	42	1 205	3,4	96,6	

Källa: Skolverket.

* Specialutformade program och fristående skolors gymnasieutbildningar kategoriseras efter anknytning till nationellt program. Programriktade individuella program (PRIV) kategoriseras efter respektive program.

** Studieförberedande program.

Jämförelser bland elever som har slutfört gymnasieskolan 1997–2012 visar att fördelningen har blivit något mindre ojämn sedan 2000-talets första år. Det finns en viss tendens mot att allt fler tjejer läser program som traditionellt har varit dominerade av killar. Men även andelen kil-

lar som läser omvårdnad har ökat. Naturvetenskapsprogrammet har haft en jämn fördelning under hela perioden (inom fördelningen 40–60 procent) (prop. 2013/14:1).

Könssegregering även inom programmen...

Inom flera gymnasieprogram kan eleverna också välja *inriktning* på studierna¹⁹ och könsfördelningen på dessa inriktningar kan ibland skilja sig från könsfördelningen för programmet som helhet.²⁰ Det studieförberedande naturvetenskapsprogrammet illustrerar detta. Totalt sett var könsfördelningen jämn på naturvetenskapsprogrammet bland avgångna elever läsåret 2011/12 och på inriktningen *naturvetenskap* var könsfördelningen jämn (ungefär 50–50). Däremot utgjorde tjejerna endast 13,2 procent på inriktningen mot *matematik och datavetenskap* och hela 69,2 procent på *miljövetenskap*.

...men jämn fördelning i vissa fall

Samtidigt kan ett program med ojämn könsfördelning ha inriktningar med en jämn könsfördelning, det studieförberedande estetiska programmet är ett exempel på det. Läsåret 2011/12 var 70 procent av de avgångna eleverna på detta program tjejer men på inriktningen *musik* – var tjejernas andel 54,6 procent och killarnas 45,4 procent. Ett ytterligare exempel är det yrkesförberedande programmet *barn- och fritid*. Även om tjejerna utgjorde en klar majoritet av eleverna som gick ut detta program (77,1 procent) så var könsfördelningen jämn på inriktningen *fritid*, 54,1 procent tjejer 45,9 procent killar.

På de killdominerade yrkesprogrammen är det överlag en liten andel tjejer även på de olika inriktningarna. Men det finns emellertid ett tydligt undantag: på inriktningen *måleri* inom byggprogrammet var 36,9 procent av de elever som slutförde utbildningen läsåret 2011/12 tjejer. På byggprogrammet totalt sett utgjorde tjejerna endast 8,5 procent (www.skolverket.se²¹).

Tjejer slutför sina studier snabbare och i större utsträckning

Tjejer fullföljer sina gymnasiestudier i större utsträckning än killar.

Bland de cirka 60 000 tjejer och 63 000 killar som började i gymnasieskolan hösten 2009 hade 71,6 procent av tjejerna och 66,2 procent av killarna slutfört studierna och fått slutbetyg inom tre år (läsåret 2011/12). I dessa siffror har ingen hänsyn tagits till om eleverna fullföljde studierna på det program som de började på. Räkna vi med det blir könsskillnaden ungefär densamma, fast på en lägre procentuell nivå för båda könen.

Om studieperioden förlängs från tre till fem år förbättras genomströmningen för såväl tjejer som killar men även då är det vanligare att en tjej avslutar sina gymnasiestudier än att en kille gör det. Ett nedslag bakåt i tiden – till nybörjarna i gymnasieskolan hösten 2000 – visar att tjejerna även tidigare blev klara med sina gymnasiestudier i större utsträckning än killarna (Myndigheten för skolutveckling 2005).

Likvärdig eller bättre genomströmning för killar i vissa fall

Det finns några program där killarna är minst lika effektiva som tjejerna. Bland de elever som började i gymnasieskolan 2009 hade killarna bättre eller ungefär samma genomströmning som tjejerna inom tre år både på några program med en övervikt av killar (exempelvis fordon och bygg) och på några program med en övervikt av tjejer (exempelvis naturbruksprogrammet och omvårdnadsprogrammet) (www.skolverket²²).

Ojämn könsfördelning minskar genomströmningen i vissa fall

Tidigare studier har visat att både tjejer och killar som är i minoritet på ett program ofta har sämre genomströmning än det kön som är i majoritet (Skolverket 2006). Killarna har sämre genomströmning än tjejerna på flera utbildningar där majoriteten av eleverna är tjejer (exempelvis barn- och fritid, hantverk och samhällsvetenskap). Det verkar också som att tjejer inom yrkesinriktade gymnasieprogram med teknisk inriktning, det vill säga de killdominerade yrkesprogrammen, inte fullföljer utbildningen de började på i samma utsträckning som killarna (www.skolverket.se²³).

Men det finns undantag, som vi tidigare redovisade klarade sig killar på naturbruk respektive omvårdnad bra. Ett annat exempel är att tjejernas genomströmning är bättre än killarnas på det studieförberedande teknikprogrammet som har en kraftig övervikt av killar.²⁴

Men om vi återgår till tjejer som studerar på de yrkesförberedande och killdominerade gymnasieprogrammen så har även Allan Svensson (2007) funnit att de inte fullföljer studierna i samma utsträckning som killar gör. I en uppföljning av cirka 9 000 elever födda huvudsakligen 1987 fann Svensson därtill att tjejer som avbrutit studierna på de yrkesförberedande tekniska programmen hade förhållandevis höga betyg från grundskolan (höga betyg brukar annars minska risken för avhopp) samt att dessa tjejer också i större utsträckning än andra elever i en enkät har angett att de hoppade av på grund av att de blev mobbade. Att mobbing är en orsak till avhopp vittnar även en studie från Temagruppen Unga i arbetslivet om (Temagruppen Unga i Arbetslivet 2013). I studien berättar unga om egna erfarenheter och upplevelser som ledde till avhopp från gymnasieskolan. Av de 379 unga som bidragit

med sina berättelser säger 138 (87 tjejer och 51 killar) att mobbing från jämnåriga var främsta orsaken till avhoppet.

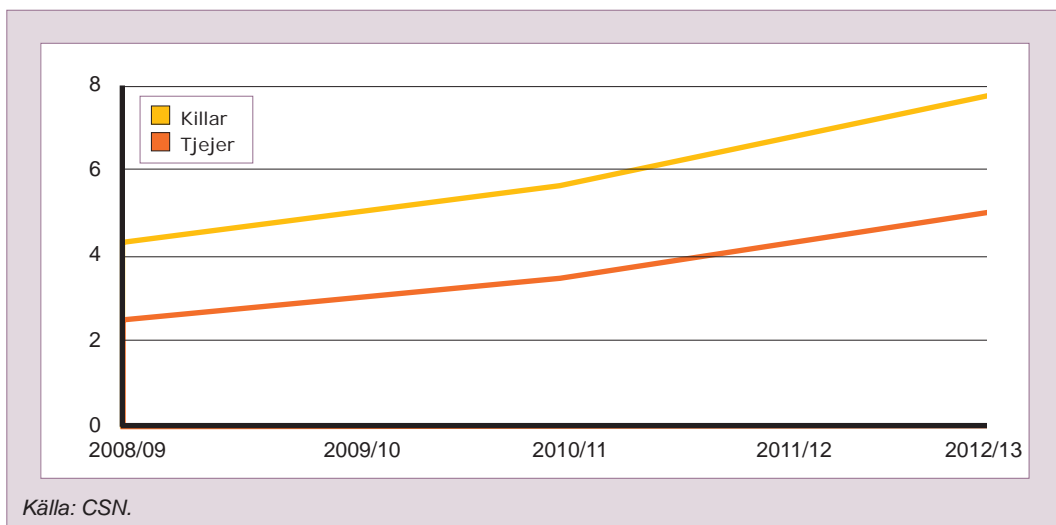
Avbrott och avhopp från gymnasiet

Att killarna har sämre genomströmning i gymnasieskolan märks inte så tydligt under den tid som studierna pågår. Enligt uppgifter i den officiella statistiken om gymnasieskolan är det nämligen ungefär lika (o)vanligt att en kille avbryter studierna som att en tjej gör det under det andra eller tredje studieåret. Exempelvis, bland elever som började i gymnasieskolan hösten 2009 var det 2 procent av tjejerna och 2,1 procent av killarna som inte studerade i gymnasieskolan vare sig det andra eller tredje studieåret (www.skolverket.se²⁵). Det är också en högre andel killar som har så mycket ogiltig frånvaro att Centrala studiestödsnämnden (CSN) drar in bidraget (figur 3.2). Andelen tjejer och killar som får sitt CSN-bidrag indraget har också ökat totalt de senaste åren.

I den grupp unga som började i gymnasieskolan hösten 2009 hade nära 72 procent av tjejerna och drygt 66 procent av killarna slutfört gymnasiestudierna och fått slutbetyg inom tre läsår. Det innebär samtidigt att 28 procent av tjejerna och 34 procent av killarna inte slutför sina gymnasiestudier inom tre år (www.skolverket.se).

Unga föräldrar som inte avslutar sina studier

En grupp som inte avslutar sina gymnasiestudier i lika stor utsträckning som andra är unga som får barn före 20 års ålder (Ungdomsstyrelsen 2011). Endast 27 procent av föräldrarna i åldern 15–19 år hade minst en treårig gymnasieutbildning vid 25 års ålder. Motsvarande andel bland unga som inte fått barn är 83 procent.

Figur 3.2 Andel gymnasieelever som fått studiebidraget indraget på grund av skolk, efter kön, läsår 2008/09, 2009/10, 2010/11, 2011/12 och 2012/13. Procent.

Framför allt gäller detta gruppen unga mammor, eftersom tjejer blir föräldrar före 20 i betydligt högre utsträckning än killar. Från 2005 till 2010 har gruppen som blir föräldrar före 20 års ålder varit relativt konstant. Antalet unga mammor har varierat mellan 1 200 och 1 300 och antalet unga pappor mellan 250 och 330 (Ungdomsstyrelsen 2012).

Unga föräldrar har en livssituation som skiljer sig från andra unga och de behöver ofta stöd från skolan och kommunen för att kunna fullfölja sina studier. På uppdrag av regeringen genomförde Ungdomsstyrelsen 2011–2012 insatser för att främja unga föräldrars möjligheter att slutföra sin utbildning i grundskolan och gymnasieskolan (Utbildningsdepartementet 2011a). Som ett led i uppdraget gav Ungdomsstyrelsen (2011) ut skriften *Gravid i plugget – Vad kan skolan göra?* för att sprida kunskap, öka förstå-

elsen för unga föräldrars situation och ge dem bättre möjligheter att fullfölja sina studier. Materialet vänder sig till yrkesgrupper som möter elever i grundskolan och gymnasieskolan som ska bli eller är föräldrar.

Tjejer har högre slutbetyg

Tjejerna blir inte bara klara med sina gymnasiestudier i större utsträckning än killarna, de får också bättre slutbetyg. Läsåret 2011/12 fick tjejerna 14,7 i genomsnittlig betygspoäng per ämne medan killarna stannade på 13,3.²⁶ Denna skillnad om 1,4 poäng har varit konstant under åtminstone de senaste tio åren, som lägst 1,3 och som högst 1,5 (Skolverket 2013b).

Betygssnitten varierar mellan gymnasieprogrammen och tjejer och killar studerar i stor utsträckning på skilda program, men vi kan konstatera att tjejernas slutbetyg var bättre än kil-

larnas även på samtliga nationella program. Så även om det, som vi beskrev ovan, ibland verkar vara svårt för tjejer på killdominerade yrkestekniska utbildningar, så har de tjejer som går ut med slutbetyg från dessa utbildningar bättre betyg än killarna (www.skolverket.se²⁷).²⁸

Den sociala bakgrunden har stor betydelse

I gymnasieskolan liksom i grundskolan förekommer det skillnader i exempelvis betyg mellan elever med olika bakgrund – det gäller såväl den sociala bakgrunden (föräldrarnas utbildning) som svensk eller utländsk bakgrund. Det vi intresserar oss för här är hur detta varierar med kön.

Vi inleder med att följa upp betydelsen av kön och föräldrarnas utbildning. Bland både killar och tjejer har elever med eftergymnasialt utbildade föräldrar högre genomsnittlig betygspoäng per ämne när de slutar gymnasieskolan i jämfört med elever vilkas föräldrar har en kortare utbildning. Speciellt högt slutbetyg har elever vilkas föräldrar har en lång eftergymnasial utbildning. Läsåret 2011/12 var den genomsnittliga betygspoängen för samtliga elever i denna grupp 15,1 medan den endast var 12,2 för elever som hade föräldrar med förgymnasial utbildning (till exempel grundskola).²⁹ Eftersom tjejer i genomsnitt har högre betyg än killar så hade tjejer uppvuxna i familjer där en eller båda föräldrarna hade en längre eftergymnasial utbildning det högsta betygssnittet av alla (15,8 poäng). Omvänt finner man det lägsta betygssnittet (11,5) bland killar vilkas föräldrar endast har grundskola eller liknande förgymnasial utbildning (www.skolverket.se³⁰).

Elever vars föräldrar har en eftergymnasial utbildning har inte bara de bästa betygen, de fullföljer också gymnasiestudierna i större utsträckning än andra elever. Detta mönster går igen uppdelat på tjejer och killar. Allra bäst genomströmning har tjejer vars föräldrar har en eftergymnasial utbildning – i den grupp tjejer som började i gymnasieskolan hösten 2009 hade 79,9 procent fullföljt en gymnasieutbildning inom tre år (senast läsåret 2011/12). Motsvarande andel bland tjejer med förgymnasialt utbildade föräldrar var endast 45,2 procent. Jämförelsevis var det 75,9 procent av killarna med eftergymnasialt utbildade föräldrar som blev klara med sin utbildning medan endast 40,2 procent lyckades med detta om föräldrarna hade en förgymnasial utbildning (www.skolverket.se³¹).

Svensk eller utländsk bakgrund

I genomsnitt har gymnasieelever med svensk bakgrund högre slutbetyg än elever med utländsk bakgrund. Detta samband gäller även uppdelat på killar och tjejer var för sig. Det faktum att tjejer i genomsnitt har bättre avgångsbetyg än killar får som konsekvens att tjejer med svensk bakgrund går ut gymnasieskolan med mycket bra betyg; läsåret 2011/12 hade de 14,9 i genomsnittliga betygspoäng. I andra änden av skalan befinner sig killar med utländsk bakgrund som hade 12,5 i genomsnittlig betygspoäng. Värt att notera är att tjejer med utländsk bakgrund hade en högre genomsnittlig betygspoäng (13,8) än killar med svensk bakgrund (13,4) (www.skolverket.se³²).

Bland både tjejer och killar är det en betydligt större andel av eleverna med svensk bakgrund som avslutar sina gymnasiestudier än av eleverna med utländsk bakgrund. Tjejer med utländsk bakgrund fick bättre betyg än killar med

svensk bakgrund men dessa killar har bättre genomströmning än tjejer med utländsk bakgrund (70,7 procent jämfört med 53,7 procent). En orsak till de jämförelsevis goda betygen för tjejer med utländsk bakgrund var att betygen bara räknades för den grupp som fått slutbetyg (www.skolverket.se³³).

Överlag kan man säga att dessa redovisningar inte är tillräckliga för att fullt ut visa betydelsen av utländsk bakgrund. Vi har inte tagit någon hänsyn till elevernas ursprungsland, det vore bra att kunna urskilja elever som invandrat efter skolstarten. I rapporten *Skolverkets lägesbedömning 2011* (Skolverket 2011) är det just elever som invandrat efter skolstarten som har de lägsta betygen och den sämsta genomströmningen.³⁴

Större andel tjejer uppnår grundläggande behörighet till högskolestudier

Även om en större andel av tjejerna slutför sina gymnasiestudier så var det ungefär lika många tjejer som killar som gick ut med slutbetyg från gymnasieskolan läsåret 2011/12. Skälet är att det föds fler killar än tjejer. Men en större andel av tjejerna med slutbetyg från gymnasieskolan uppnådde också grundläggande behörighet till universitets- och högskolestudier: 90,1 procent av tjejerna jämfört med 83,3 av killarna. Även uppdelat på program och inriktningar på program var det i nästan samtliga fall vanligare att tjejerna blev behöriga för studier i högskolan än att killarna blev det (www.skolverket.se³⁵).

Gymnasieelevers trivsel på gymnasiet

En hög andel tjejer (89 procent) och killar (88 procent) som går på gymnasiet uppger i Skolverkets undersökning *Attityder till skolan 2012* att de trivs mycket eller ganska bra i skolan (Skolverket 2013c). Jämför vi med tjejer och killar i årskurs 7–9 är andelen tjejer som uppger att de trivs några procentenheter lägre på gymnasiet medan andelen killar är några procentenheter högre (skillnaderna ligger dock inom den statistiska felmarginalen). Det område där trivseln minskar mest för både tjejer och killar är skolarbetet (en minskning med 9 respektive 14 procentenheter), minskningen för killarna är statistiskt säkerställd. Bland tjejerna är det 69 procent som trivs ganska eller mycket bra med skolarbetet, bland killarna 60 procent (skillnaden mellan könen ligger inom den statistiska felmarginalen)

Tjejer och killar har ganska samstämmiga åsikter om skolans olika rum. Skolbiblioteket är det utrymme som störst andel tjejer och killar uppskattar, precis som för elever i årskurs 7–9.

Av tjejerna uppger 85 procent att alla eller de flesta lärare behandlar tjejer och killar rättvist. Bland killarna uppger 77 procent detta och skillnaden ligger inom den statistiska felmarginalen. 84 procent av både tjejerna och killarna känner sig rättvist behandlade av alla eller de flesta lärare. I en jämförelse med resultaten från elever i årskurs 7–9 är skillnaderna på gymnasienivå alltså mindre när det gäller upplevelser av rättvis behandling.

Stress vanligt bland tjejer i gymnasiet

Trots den höga andelen tjejer och killar som uppger att de trivs på gymnasiet uppger 48 procent av tjejerna och 27 procent av killarna att de är stressade varje dag eller minst en gång i veckan³⁶ (Skolverket 2013c). Flera av de tendenser till högre stressnivå bland tjejer som vi såg bland elever i årskurs 7–9 är mycket tydligare och dessutom statistiskt säkerställt för gymnasieeleverna. Det visar följande uppställning över hur stor andel av eleverna som varje dag eller minst en gång i veckan känner sig stressade av olika anledningar (sorterat efter skillnad mellan könen):

- Egna krav och förväntningar på skolarbetet (55 procent av tjejerna, 33 procent av killarna)
- Läxor och hemuppgifter (63 procent av tjejerna, 43 procent av killarna)
- Betyg (46 procent av tjejerna, 27 procent av killarna)
- Prov (48 procent av tjejerna, 34 procent av killarna)
- Krav och förväntningar från föräldrar på skolarbetet (17 procent av tjejerna, 22 procent av killarna, skillnad inom statistiska felmarginalen).
- Fritidsaktiviteter och fritidsintressen (25 procent av tjejerna, 22 procent av killarna, skillnad inom statistiska felmarginalen).

Undersökningen visar att även gruppen killar som upplever stress ökat sedan undersökningarna 2006 och 2009, men att nivåerna bland killar fortfarande är betydligt lägre än bland tjejerna.

En fråga man kan ställa sig är hur det hänger ihop att en stor andel tjejer trivs samtidigt som en stor andel tjejer är stressade i skolan dagligen eller minst en gång i veckan (detta gäller till viss del även killar). Ett sätt att få mer klarhet i hur unga tänker kring sin hälsa och sin skolsituation är att göra kvalitativa intervjustudier. En mer utvecklad diskussion om unga och stress finns i kapitel 5, Hälsa och utsatthet.

Högskolan³⁷

Spännvidden i ålder bland studenter vid högskolor och universitet är stor, men mer än hälften av studenterna är högst 25 år (Högskoleverket 2012). Även bland doktoranderna finns en stor spridning i ålder, 2012 var medianåldern 29 år bland dem som påbörjade sina forskarstudier (Universitetskanslersämbetet och SCB 2013).

I detta avsnitt om studenter och doktorander i högskolan jämför vi, när så är möjligt, unga kvinnor och unga män i högskolan upp till 25 år. För doktorander och för studenter på grundnivå och avancerad nivå finns det anledning att tänja på åldersgränsen när vi följer upp dem som har avlagt examen i högskolan. I de fall den officiella statistiken inte finns åldersindelad har vi utgått från att könsfördelningen för hela studentpopulationen någorlunda väl motsvarar den som finns bland de unga studenterna.

Fler kvinnor än män påbörjar högskolestudier

Fler kvinnor än män börjar i högskolan. Skillnaden visar sig redan vid 19 års ålder. Av de som föddes 1986 hade 15,3 procent av kvinnorna och 11,0 procent av männen påbörjat studier i högskolan redan det år de fyllde 19.³⁸ När de fyllde 25 år (2011) var det fler av båda könen som hade börjat i högskolan: 51,5 av kvinnorna och 36,7 procent av männen. Skillnaden mellan

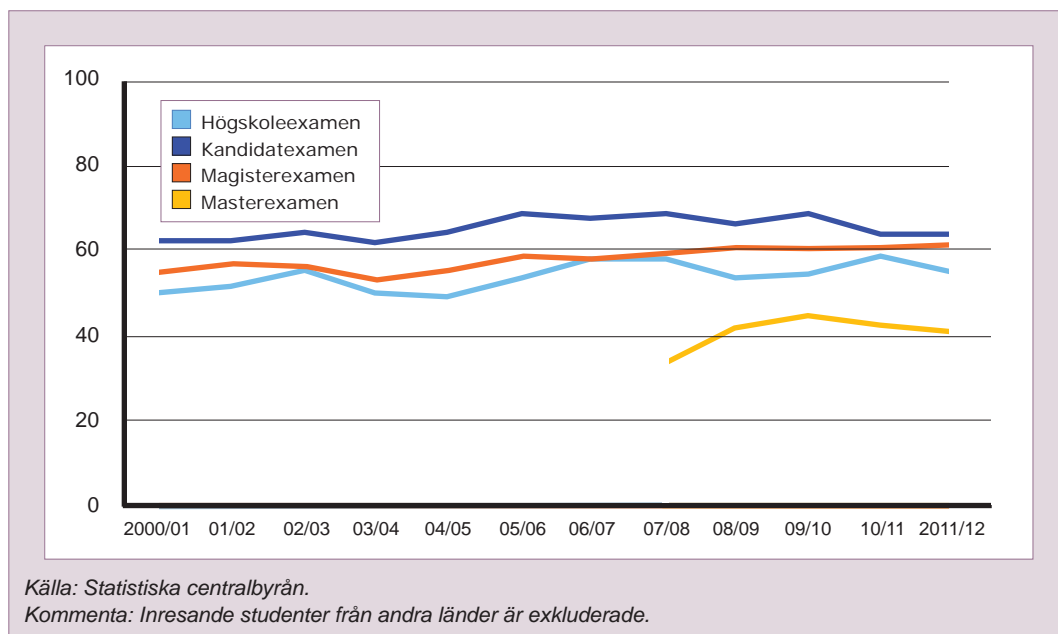
könen ökade med stigande ålder: från 4,3 procentenheter vid 19 års ålder till en skillnad om 14,8 procentenheter vid 25 års ålder.

Födelsekullen 1986 är inte unik på något sätt. Det har till exempel varit vanligare i samtliga årskullar mellan 1971 och 1992 att 19-åriga kvinnor har påbörjat högskolestudier än att 19-åriga män har gjort det.

Generella examina – vanligare bland kvinnor med ett undantag

Fler unga kvinnor än unga män börjar i högskolan totalt sett. Men hur ser det ut när det gäller avslutade högskolestudier? Eftersom det rör sig om examina har vi sträckt ut uppföljningsperioden till och med det år som de fyllde 29 år. Uppföljningen gäller bara svenska studenter, inresande studenter är inte inräknade.

Vi inleder med generella examina från läsåret 2000/01 och fram till och med 2011/12.³⁹ På den allra högsta nivån, masterexamen, avlägger fler män än kvinnor examen. Läsåret 2011/12 var fördelningen 57,9 procent män och 42,1 procent kvinnor (figur 3.3). Men könsfördelningen ligger ändå inom jämställdhetsintervallet 40–60.⁴⁰ Magisterexamen är den näst längsta av de generella utbildningarna, och även denna ligger på den avancerade nivån i examensstrukturen. Här är det i stället männen som är i minoritet. Könsfördelningen var jämn bland dem som avlade magisterexamen vid periodens början (kvinnorna utgjorde 54,9 procent läsåret 2000/01), men under senare år har andelen kvinnor ökat och lagt sig på en nivå precis över 60 procent (61,4 procent läsåret 2011/12).

Figur 3.3 Andel kvinnor med generella examina avlagda senast vid 29 års ålder, läsåret 2000/01–2011/12. Procent.

Den enskilt största examenskategori i antalet examina räknat är kandidatexamen, vilken motsvarar tre års heltidsstudier. Läsåret 2011/12 avlades nära 15 900 sådana examina bland personer som var högst 29 år. Många av dessa examina avläggs av kvinnor – mellan 61,2 och 67,3 procent under den senaste tioårsperioden. Antalet högskoleexamina (motsvarar två års heltidsstudier) har ökat men bland unga personer var det ändå endast drygt 1 000 högskoleexamina som avlades läsåret 2011/12.⁴¹ Könsfördelningen har legat inom jämställdhetsintervallet hela perioden, de flesta åren har kvinnorna utgjort lite mer än 50 procent.

Yrkesexamina – en alltmer jämn könsfördelning

Yrkesexamensprogrammen har olika längd och innehåll och här ingår även några påbyggnadsutbildningar (det vill säga högskoleutbildningar som förutsätter en tidigare examen). I officiell statistik och olika undersökningar framgår det att betydligt fler kvinnor än män studerar på korta och medellånga yrkesexamensprogram (se exempelvis Högskoleverket 2008). Detta hänger delvis ihop med den tidigare nämnda 1977 års högskolereform som innebar att flera kvinnodominerade men jämförelsevis korta utbildningar inom områdena vård och utbildning införlivades i högskolan.

På längre yrkesexamensprogram (minst fyra år) var könsfördelningen jämn läsåret 2011/12 i gruppen upp till 29 år som avlagt examen: kvinnorna utgjorde 48,3 procent och männen 51,7 procent. Men tidigare har könsfördelningen varit snedare, exempelvis utgjorde kvinnorna 40,5 procent av de examinerade läsåret 2000/01 på längre yrkesexamensprogram. Denna utveckling mot en allt jämnare könsfördelning på dessa program har pågått också under tidigare decennier (Högskoleverket 2008).

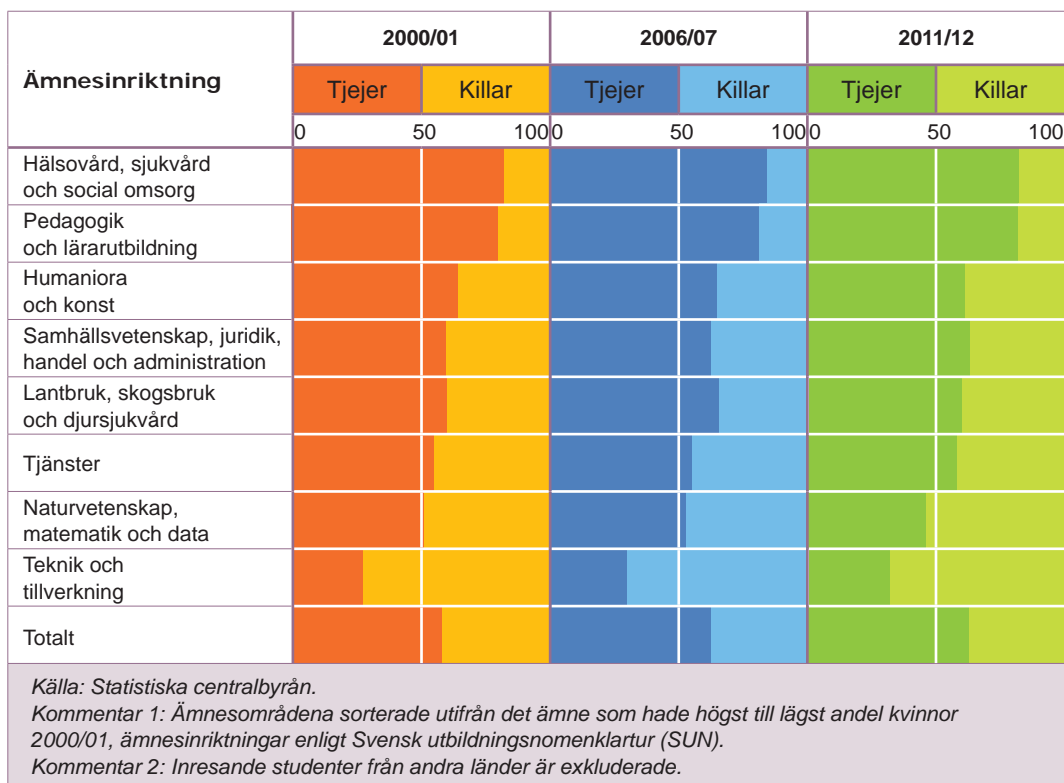
Om vi räknar fram könsfördelningen bland examinerade upp till 29 år på enskilda yrkesexamensprogram (apotekare, arkitekt, jurist, psykolog, veterinär etc.) så är kvinnorna som regel fler än männen.⁴² Anledningen till att könsfördelningen ändå är jämn totalt sett på de längre yrkesexamensprogram är att männen är en stor andel av dem som studerar till civilingenjör som är mycket stor utbildning.

En könssegregerad högskola utifrån ämnesinriktningar

Könssegregeringen i högskolan påverkas precis som i gymnasieskolan av att unga kvinnor och män i stor utsträckning studerar olika ämnen. Vi studerar här examina och till och med det år som personerna fyllde 29, inom såväl generella som konstnärliga examina samt yrkesexamina ingår i redovisningen. Under läsåret 2011/12 var det endast två av åtta ämnesinriktningar som hade en jämn könsfördelning enligt definitionen 60–40: *tjänster* med nära 59 procent unga kvinnor och 41 procent unga män⁴³ samt *naturvetenskap, matematik och data* varifrån ungefär 45 procent kvinnor och 55 procent män examinerades (figur 3.4).

Inom fem inriktningar utgjorde kvinnorna mer än 60 procent av dem som avlade examen och inom en inriktning, *teknik och tillverkning*, var det männen som utgjorde mer än 60 procent (69 procent män och 31 procent kvinnor). *Hälso- och sjukvård samt social omsorg* respektive *pedagogik och lärarutbildning* är särskilt snedfördelade då mer än 80 procent av dem som avlade examen var kvinnor.

Från och med läsåret 2000/01 och fram till och med 2011/12 har könsmönstret varit stabilt.

Figur 3.4 Andel studenter under 30 år, efter ämnesinriktning på första examina och kön, läsår 2000/01, 2006/07 och 2011/12. Procent.

Genomströmning – tjejer slutför sina studier snabbare och i högre utsträckning

Genomströmning i högskolan är ett samlingsbegrepp för studieresultat och flöden i högskolans utbildningar. Kvinnor har generellt sett en högre examensfrekvens än män i högskolan, den är högre på samtliga 18 yrkesprogram (Högskoleverket och SCB 2011). Mönstret med högre genomströmning för kvinnor på yrkesexamensprogrammen i högskolan har funnits under lång tid – vi har funnit uppgifter som går tillbaka

till studenter som började i högskolan 1987/88 (Högskoleverket och SCB 2007). Endast på någon enstaka utbildning vid något enstaka tillfälle går det att hitta undantag från huvudregeln om att kvinnor blir klara och avlägger examen i högskolan i högre grad än män (Högskoleverket 2008).

Kvinnorna har även en högre *prestationsgrad* än män i högskolan. Detta mått anger hur många poäng som studenterna har klarat av i förhållande till hur många poäng som de varit registrerade på.⁴⁴ Högskoleverket och SCB har

sammanfattat könsskillnaden i prestationsgrad inom högskolan på följande sätt: ”Kvinnor hade högre prestationsgrad än män oavsett ålder, studieform eller om studierna bedrevs på distans eller campus. I genomsnitt uppgick skillnaden i prestationsgrad mellan kvinnor och män till runt 5 procentenheter” (Högskoleverket och SCB 2011).

En förklaring till den bättre genomströmningen är att kvinnor de lägger ner mer tid på studierna. Enligt kvinnornas egen rapportering lägger de ner fler timmar på förberedelser och deltagande i undervisning än vad män gör, och skillnaden finns inom nästan samtliga utbildningsområden (Högskoleverket 2007).

Orsaker till avbrutna högskolestudier

Genomströmningen är också kopplad till avhopp från högskolestudier. I en enkätundersökning genomförd av Högskoleverket i samarbete med Delegationen för jämställdhet i högskolan angav både kvinnor och män som hade avbrutit högskolestudierna (lämnat studier eller studieuppehåll) själva utbildningen som huvudsaklig orsak (utbildningen hade fel inriktning, utbildningen var för svår eller hade låg kvalitet etcetera).

Men fler kvinnor än män uppgav att de hade avbrutit studierna av sociala skäl, till exempel att de hade haft svårigheter att kombinera studier med familjesituationen. Män angav i högre utsträckning än kvinnor att de hade fått ett arbete som matchade utbildningen, ett skäl som hänger ihop med att män i stor utsträckning läser på tekniska utbildningar (Högskoleverket 2010a).

Social bakgrund har stor betydelse, och utländsk bakgrund gör viss skillnad inom högskolan

Som har framgått från avsnitten om grundskola och gymnasieskola så påverkas tjeje- och killars skolframgång av faktorer som föräldrarnas utbildningsnivå och om de unga eller deras föräldrar har invandrat till Sverige. Sådana samband är också i högsta grad närvarande i högskolan. För unga av båda könen är det vanligare att påbörja högskolestudier om man har svensk bakgrund (född i Sverige med minst en svenskfödd förälder) än om man har en utländsk (antingen född i Sverige med två utrikes födda föräldrar eller själv utrikes född).

Om vi jämför kvinnor och män med samma bakgrund (svensk eller utländsk) så är det i båda fallen en större andel av kvinnorna än av männen som börjar studera i högskolan. Bland exempelvis dem som föddes 1985, och som hade svensk bakgrund, var det 52 procent av kvinnorna och 37 procent av männen som hade påbörjat en högskoleutbildning senast vid 25 års ålder; bland dem med utländsk bakgrund i motsvarande födelsekull och ålder var det jämförelsevis 46 procent av kvinnorna och 32 procent av männen. Således är det vanligare att en ung kvinna med utländsk bakgrund börjar i högskolan än att en man med svensk bakgrund gör det (Högskoleverket & SCB 2012).

Ovanligt med högskolestudier för män med svenskt ursprung och lågutbildade föräldrar

I vilken utsträckning börjar då unga kvinnor och män i högskolan om hänsyn tas till såväl social bakgrund som svensk eller utländsk bakgrund? I den officiella statistiken redovisas vanligen inte övergången till högskolan utifrån dessa tre faktorer tillsammans. Men det finns åtminstone

ett undantag, i en undersökning av Högskoleverket följde man personer födda 1984 till och med 25 års ålder. Resultatet visade att svensk eller utländsk bakgrund hade olika betydelse för högskolestudierna uppdelat på föräldrarnas utbildningsnivå (Högskoleverket 2011).

Bland unga kvinnor och män vilkas föräldrar hade en kortare utbildning (antingen förgymnasial eller en kortare gymnasieutbildning) började unga med utländsk bakgrund i större utsträckning i högskolan än vad personer med svensk bakgrund gjorde. I de fall som föräldrarna i stället hade en längre eftergymnasial utbildning var sambandet omvänt, det vill säga det var unga vuxna med svensk bakgrund som var mer benägna att påbörja högskolestudier än de med utländsk bakgrund. Men oavsett föräldrarnas utbildning och eventuell invandring till Sverige hade de unga kvinnorna alltid en högre övergång till högskolan än vad de unga männen hade. Det betyder att den grupp som framför allt halkar efter i övergången till högskolestudier är män vilkas föräldrar är lågutbildade och av svenskt ursprung.

Högskolestudenternas uppfattningar om sin utbildnings betydelse

I en undersökning från Eurostudent (Högskoleverket 2010b) uppger heltidsstuderande att de lägger ned i genomsnitt 39 timmar per vecka på undervisning, studier och förvärvsarbete. Uppgiften är tyvärr inte uppdelad på kön.

Omkring 52 procent av studenterna uppger att de är nöjda med den arbetsbörda de har (Högskoleverket 2010b). Bland de som anger att de är missnöjda (cirka 15 procent) med arbetsbördan finns de som studerar heltid och samtidigt arbetar regelbundet. 70 procent av de som stu-

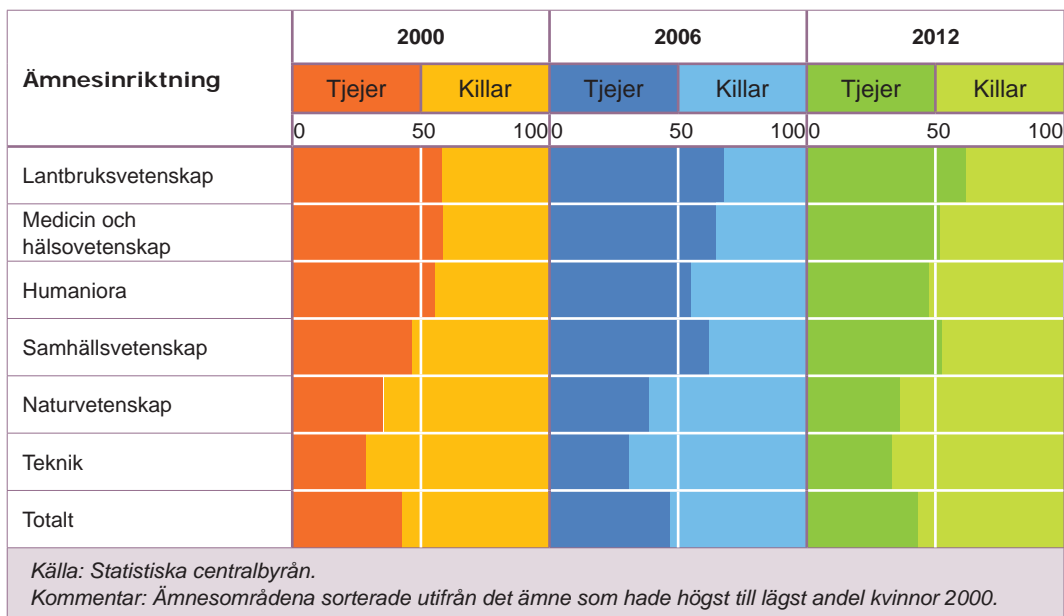
derar på heltid uppger att studierna är viktigare än andra aktiviteter. Här finns en svag tendens till att andelen kvinnor tycker detta i högre grad än männen. Det är också heltidsstuderande kvinnor (79 procent) i högre utsträckning än samtliga studenter (71 procent) som tycker att det är viktigt att utbildningen ger en bra grund för att komma in på arbetsmarknaden. Kvinnor värderar också utbildningens betydelse för den egna personliga utvecklingen i högre grad än männen, 66 procent av de kvinnliga heltidsstudenterna uppger att det är viktigt att utbildningen ger en bra grund för personlig utveckling. Motsvarande andel bland män är 52 procent.

Forskarnivå – jämn fördelning av unga kvinnor och män

Doktoranderna börjar ofta studera efter 25 års ålder och vi räknar därför doktorander som unga till och med 29 års ålder.

I doktorandpopulationen som helhet (alla åldrar) är könsfördelningen jämn bland nybörjarna: 2012 utgjorde kvinnorna 48 procent och männen 52 procent (Universitetskanslersämbetet och SCB 2013). Även bland doktorandnybörjare som högst är 29 år ligger könsfördelningen inom jämställdhetsintervallet 40–60. Men andelen kvinnor är mindre och andelen män större om man jämför med samtliga doktorandnybörjare: år 2012 utgjorde kvinnorna 42 procent och männen 58 av de drygt 1 900 doktorandnybörjarna som var 29 år och yngre (figur 3.5).

En anledning till den något ojämnare könsfördelningen bland de yngre doktorandnybörjarna är förmodligen att det är vanligare att antas som ung till naturvetenskap eller teknik jämfört med övriga forskningsämnesområden, och i dessa två ämnesområden dominerar männen fortfarande bland doktoranderna.

Figur 3.5 Andel tjejer och killar bland nya doktorander under 30 år, efter forskningsämnesområde och kön, 2000, 2006 och 2012. Procent.

Tidigare var det fler män än kvinnor som doktorerade

Fördelningen mellan kvinnor och män bland doktorandnybörjare som är under 30 år har varit ungefär densamma under hela 00-talet och 10-talets inledande år. Om vi slår samman samtliga doktorandnybörjare (högst 29 år) under perioden 2000–2012 så utgjorde kvinnorna 45 och männen 55 procent. Som mest har andelen kvinnor varit 49 procent ett enskilt år (2004).

Vi har inte tillgång till uppgifter om åldersgruppen under 30 före 2000, men den förändring som har skett i doktorandgruppen som helhet går troligen parallellt med utvecklingen i den yngre åldersgruppen. Fram till mitten av 1990-talet utgjorde kvinnorna mindre än 40 procent av nybörjarna i forskarutbildningen. Det var först

läsåret 1994/95 som kvinnorna nådde upp till 40 procent bland nybörjarna. Därefter har deras andel aldrig sjunkit under den nivån igen. Sett till dem som har avlagt doktorexamen (tidigare doktorsgrad) har andelen kvinnor ökat från 8 procent 1969/70 till 41 procent läsåret 2000/01, som var det första läsåret som kvinnornas andel bland de doktorsexaminerade nådde upp till 40 procent (Högskoleverket 2002).

Ur ett jämställdhetsperspektiv är utvecklingen inom forskarutbildningen mycket intressant. På en starkt mansdominerad utbildning på den högsta utbildningsnivån som finns i landet har alltså antalet och andelen kvinnorna under 1970-, 80- och 90-talet ökat så mycket att utbildningen under 00-talet och fram till och med 2012 har en jämn könsfördelning bland såväl nybörjare som

bland dem som avlägger doktorsexamen. Vägen genom utbildningssystemet är intressant att studera utifrån ett jämställdhetsperspektiv, men också för hur kvinnor och män med olika utbildningar etablerar sig i det övriga arbetslivet. Det är temat för nästa kapitel, men först riktar vi fokus mot förändringsarbete inom utbildning och lärande.

Förändringsarbete

Med hjälp av slutbetänkanden från DEJA och DJH i kombination med forskningsresultat beskriver vi jämställdhetsarbete inom utbildning och lärande. I vår genomgång av pågående och nyligen avslutade förändringsarbeten begränsar vi oss till statliga och kommunala insatser. Vi inleder med övergripande bedömningar och förslag från utredningarna och beskriver sedan förändringsarbete inom lärar- och rektorsutbildningar samt i grundskolor, gymnasieskolans och högskolornas praktik.

Jämställdhetsarbetet i skolan är ofta korta projekt

DEJA föreslår olika former av förändringsarbete inom ramen för skolan och efterfrågar ny kunskap inom skolväsendet. Skolornas jämställdhetsarbete måste vara en pågående process annars får det en sekundär roll i ämnesundervisningen och prioriteras bort vid brist på tid och resurser (SOU 2010:83, SOU 2010:99). För att jämställdheten ska utvecklas i skolan behöver arbetet hela tiden vara en pågående del av det vardagliga skolarbetet. Utveckling av handlingsplaner och uppföljning av uppsatta mål bör också vara ett kontinuerligt arbete.

Skolverket är en av de 18 myndigheter som fått i uppdrag av Regeringen att ta fram en plan för jämställdhetsintegrering som ska genomföras under 2014. Jämställdhetsintegrering i statliga myndigheter är en del av regeringens arbete med jämställdhetspolitikens inriktning (skr. 2011/12:3). Skolverket har i september 2013 redovisat en plan för ökad jämställdhetsintegrering av sin verksamhet år 2014 (Skolverket 2013e). Myndigheten kommer bland annat att arbeta med ett normkritiskt perspektiv i sin kommunikation av text, bild och film. Skolverkets pågående jämställdhetsuppdrag inom skolväsendet presenterar vi längre fram i kapitlet.

Även jämställdhetsarbetet inom universitet och högskolor glöms bort. I DJH beskrivs jämställdhetsintegrering som ett strategiskt verktyg, men eftersom integreringen ofta ses som "allas ansvar" riskerar det att falla mellan stolarna. Risker är att ingen tar det övergripande ansvaret med att leda integreringen på de enskilda lärosätena. Regeringen föreslår mer effektiv styrning och uppföljning för att högskolorna ska komma till rätta med problemet (SOU 2011:1).

Viktiga utgångspunkter för jämställdhetsarbete i skolan

DEJA gav förslag på hur man kan uppnå ett jämställdhetsarbete som är en bestående del av skolans verksamhet. De viktigare bedömningarna var att:

- skolans jämställdhetsarbete måste bedrivas brett och med ledningens stöd
- jämställdhetsintegrering måste vara en vägledande princip för arbetet
- arbetet ska inte i första hand bedrivas med punktinsatser och korta projekt
- rektorn är en av de viktigaste aktörerna i jämställdhetsarbetet inom skolan
- styrdokumenterna för de nya lärarutbildningarna ger goda förutsättningar att arbeta med genus och jämställdhet i lärarutbildningen
- Högskoleverket ska i sin tillsyn särskilt granska hur lärarutbildningarna tillgodoser jämställdhetsuppdraget (SOU 2010:99).

Fyra förutsättningar för ett långsiktigt jämställdhetsarbete i skolan

I betänkandet listades också fyra viktiga förutsättningar för långsiktigt jämställdhetsarbete i skolan:

- Ledningen ger sitt tydliga stöd till jämställdhetsarbetet inför elever, lärare och övrig skolpersonal, och inför föräldrar, politiker och skoltjänstemän.

- Arbetet tilldelas ekonomiska resurser för att kunna komma igång.

- Man tillsätter en samordnande grupp som arbetar direkt under ledningen.

- Man utformar tydliga mål, indikatorer och ansvarskriterier (SOU 2010:99, s. 195).

Dessa utgångspunkter beskrivs i betänkandet som "en del av en uppstartsfas" som sedan bör följas av ett processarbete som inkluderar kartläggning av verksamheten, analys av identifierade problem ur ett jämställdhetsperspektiv, klargörande av visioner, konkreta mål och åtgärder, genomförande samt uppföljning. Processarbetet ska vara en kontinuerlig utvecklingsprocess och som en bestående del av verksamheten.

Förslag om förändringsarbete på universitet och högskola

Delegationen för jämställdhet i högskolan (DJH) hade som övergripande uppdrag att främja jämställdhet i högskolan. Ett par av de specifika uppdragen var att delegationen efter ansökan skulle fördela medel till insatser för jämställdhet (exempelvis insatser för att motverka könsbundna utbildningsval till högskolan) samt kartlägga och lyfta fram framgångsrika jämställdhetsinsatser inom högskolan.

När delegationens arbete avslutades den 31 december 2010 gav regeringen Högskoleverket i uppdrag att under perioden 2011–2013 ta emot slutredovisningar från de jämställdhetsprojekt som delegationen beviljat medel. Sedan 2013 ligger denna handläggning på den nya myndigheten Universitets- och högskolerådet.

Arbetet med kartläggningen finns dokumenterat i rapporten *Kartläggning och analys av jämställdhetsinsatser vid svenska lärosäten*

2000–2009 (Heikkilä, M. & Häyrén Weinestål, A. 2009). Lärosätena arbetar mycket olika med jämställdhet och det går därför inte att teckna en enhetlig bild av deras jämställdhetsinsatser. Dessutom värderas ibland samma typ av insats helt olika på olika lärosäten. Insatserna har sällan uttalade kopplingar till feministisk teori, genusteori eller kritisk mansforskning.

I statens utredning om jämställdhet i högskolan *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien* (SOU 2011:1) konstateras att arbetet behöver bedrivas på två nivåer.

Lokal nivå: På grund av den mångfacetterade bild som finns av jämställdhetsarbete på olika lärosäten behöver jämställdhetsarbetet bedrivas utifrån lokala förutsättningar. Bland strategier för det lokala arbetet nämns studenters möjlighet till insyn och påverkan, arbete med att bryta könsbundna utbildningsval och utveckling och samordning av den högskolepedagogiska verksamheten.

Nationell, central nivå: I betänkandet får regeringen kritik för sin bristfälliga styrning och uppföljning av jämställdhetsarbete på högskolor, universitet och forskningsfinansierade myndigheter. Den akademiska friheten som ska gälla val av forskningsproblem, utveckling av forskningsmetoder och publicering av forskningsresultat tenderar att breda ut sig och innefatta även en administrativ frihet. Man menar att styrning och uppföljning från regeringen behövs för att stärka jämställdheten i akademien (SOU 2011:1).

För stöd till enskilda lärosäten föreslog DJH att Högskoleverket blir ansvarigt, och bland annat att den dåvarande myndighetens jämställdhetsarbete borde ”vässas”. Myndigheten borde följa upp, utvärdera och långsiktigt främja arbetet för ökad och stärkt jämställdhet (SOU 2011:1).

Utbildningsinsatser i lärar- och rektorsutbildning Satsning på genuspedagoger

År 2002 tog Regeringen initiativ till att utbilda pedagogiskt kvalificerade resurspersoner i jämställdhet och genuskunskap (prop.2001/02:1), den så kallade genuspedagogisatsningen. Utbildningen gav goda kunskaper och verktyg för genusarbetet och genuspedagogernas insatser är viktiga för jämställdhetsarbetet i förskolor och skolor (SOU 2009:64). Men det har visat sig att flera av dem som började arbeta som genuspedagoger inte gör det längre eftersom tjänster dragits in på grund av besparingar eller att projektider har tagit slut. Skolverkets undersökning *Attityder till skolan 2012* visar att årskursnivån och antalet elever på en skola påverkar lärares upplevelser av hur de lyckas verka för jämställdhet (Skolverket 2012). Lärare i lägre årskurser eller i skolor med färre elever upplever att deras skola lyckas bättre än lärare som undervisar i högre årskurser eller i skolor med fler elever.

Jämställdhetsmål i lärarutbildningen

Regeringen beslutade 2009 om en ny läraryt- bildning (prop. 2009/10:89). I de nya examensbeskrivningarna för förskole- och lärarexamina framgår att ”för alla former av lärarexamen så ska studenten visa förmåga att beakta, kommunicera och förankra jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv i den pedagogiska verksamheten” (SOU 2010:99, s. 188). De nya förskole- och lärarytutbildningarna startade höstterminen 2011 och det återstår att utvärdera i vilken utsträckning jämställdhetsmålen i den nya examensbeskrivningen integreras i utbildningarna.

I propositionen framhölls att examensarbetet huvudsakligen ska göras inom ämnesstudierna

medan jämställdhet ska rymmas inom de 60 högskolepoäng som utgörs av den utbildningsvetenskapliga kärnan (UVK). I DEJAs slutbetänkande påpekas att det är viktigt att granska hur lärande om jämställdhet tillgodoses i ämnesstudierna vid de olika lärosätena (SOU 2010:99). I slutbetänkandet från utredningen om jämställdhetsarbete på universitet och högskola konstateras också att medvetenheten om jämställdhetsarbete varierar betydligt mellan olika lärosäten (SOU 2011:1). Det innebär att det ansvar för kunskap om jämställdhetsarbete som läggs på enskilda lärosäten i praktiken kan ge stora variationer i utbildning om jämställdhet på lärarutbildningarna. Det finns möjligheter att integrera jämställdhet i utbildningen men också risk för att examensarbeten främst fokuserar på ämnesdelen och att jämställdhetsintegreringen skjuts åt sidan. Det beror på hur man väljer att lägga upp utbildningen vid de olika lärosätena.

Jämställdhet inom rektorsutbildningen

År 2010 trädde lagen om obligatorisk befattningsutbildning för rektorer i kraft (SFS 2009:1521). Befattningsutbildningen innehåller tre delkurser som sammanlagt omfattar en termins studier (skoljuridik och myndighetsutövning, mål- och resultatstyrning samt skolledarskap) (Utbildningsdepartementet 2008). I regeringsbeslutet beskrivs inte utbildning kring jämställdhetsarbete specifikt men de två första delkurserna ska inkludera tillämpning av skolväsendets och förskolans styrdokument och kursen i mål- och resultatstyrning ska innehålla verktyg som utarbetats av skolmyndigheten (Utbildningsdepartementet 2008).

Vid halvårsskiftet 2013 var det sex lärosäten som hade rektorsutbildning men bara ett universitet hade tydligt formulerat att utbildningen har

ett jämställdhetsperspektiv: *”Tre för hela utbildningen gemensamma teman som även behandlas under denna kurs är: Mångkulturalitet och genus och dess konsekvenser för verksamheten i skolan, normkonflikter och etiska förhållningssätt i skolledararbetet samt samverkan”* (www.rektorsprogram.se).

I en översikt av den information som lärosätena med rektorsutbildning presenterar på sina webbplatser visar det sig att jämställdhetsperspektivet uppmärksammas i olika utsträckning. För det mesta nämns jämställdhet inte alls och när det nämns är det som ett övergripande mål eller som ett lärandemål sammankopplat med andra diskrimineringsgrunder. I DEJAs slutbetänkande konstateras samtidigt att rektorn och ledningen är de viktigaste aktörerna för hållbart jämställdhetsarbete i skolan. Detta och resultaten i DJH om olika lärosätens olika förhållningssätt till jämställdhetsarbete, tyder på att jämställdhetsförankringen i befattningsutbildning för rektorer behöver ses över för att jämställdhetsutbildningen ska bli likvärdig på olika lärosäten.

Kompetensutveckling för lärare

Under 2008–2010 hade Skolverket ett särskilt regeringsuppdrag att främja jämställdhet. Inom ramen för det här uppdraget har Skolverket arbetat med kompetensutveckling, utvecklingsmedel och stödmaterial (SOU 2010:99). I samarbete med högskolor och universitet arbetade Skolverket fram kurser om 7,5 högskolepoäng och konferenser som *”Ingen slår en skicklig lärare”* har erbjudits på flera orter. Utvecklingsmedel har funnits att söka för skolor och kommuner som velat arbeta med jämställdhetsintegrering och på myndighetens webbplats erbjuds stödmaterial för skolpersonal.

Efter 2010 fortsätter Skolverket att erbjuda kurser som ger högskolepoäng (Sex- och samlevnadsundervisning – skolpraktik och forskningsperspektiv 7,5 högskolepoäng) och kursen ”Fortbildning om hedersrelaterad problematik – skolans ansvar och möjligheter”. Det stödmaterial som finns att hämta på Skolverkets webbplats behandlar skolans ansvar och möjligheter, sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan och hedersrelaterat våld och förtryck. Dessutom finns filmer om jämställdhet med tillhörande metodmaterial, för lärare (www.skolverket.se).

På Skolverkets webbplats finns också ett flertal exempel på hur jämställdhetsarbete har bedrivits i olika skolor. Exempelen kan fungera som inspiration och stöd i planering och genomförande av förändringsarbete kring jämställdhet.⁴⁵

Förändring inom skolan genom Program för hållbar jämställdhet

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har genom statliga medel arbetat med Program för hållbar jämställdhet (HÅJ). SKL:s definition är att *”Hållbar jämställdhet innebär att jämställdhet har blivit en del av det ordinarie arbetet och inte är beroende av särskilda satsningar”* (www.skl.se).

Satsningen har finansierat utvecklingsarbeten i kommuner, landsting, regioner och privata företag. Mellan 2008 och 2010 fördelades 145 miljoner kronor och ytterligare 80 miljoner kronor mellan 2011 och 2013 (Sveriges kvinnolobby 2013). Bland dessa finns utvecklingsarbeten som har bedrivits eller bedrivs inom skolväsendet. Det är inte helt klart hur stor del av jämställdhetsarbetet inom denna satsning som riktar sig mot förändringar inom utbildning och lärande. Vid en genomläsning av avslutade kommun- eller landstingsprojekt inom ramen

för HÅJ 2008–2010 på SKL:s webbplats fann vi att 60 kommuner eller landsting fått pengar för ett eller flera projekt. Av dessa var tio enligt sin rubrik riktade till verksamheter för barn och unga, och fyra av dessa berörde jämställdhetsintegrering inom skolan. Ytterligare jämställdhetsinsatser för unga kan finnas inom olika kommuner som fått medel av SKL inom ramen för HÅJ-projektet men inte nämnt satsningarna i rubriceringen av sina projekt (www.skl.se).

Jämställdhetsarbete i skolans praktik

Tidigare forskning och utredningar framhåller betydelsen av ett kontinuerligt, processinriktat jämställt förändringsarbete inom skolan. Det har vi tagit fasta på i vårt val av exempel i det här avsnittet. Exempelen får sin plats i rapporten som inspiration och exempel på variationer på ett processinriktat jämställdhetsarbete.

Utbildning av skolpersonal vanligaste jämställdhetsinsatsen i skolan

Utbildningar är den enskilt vanligaste insatsen för att förbättra jämställdheten i skolorna (SOU 2010:83). Det kan handla om genuspedagoger eller jämställdhetspiloter som bedriver arbeten i projektform, såväl som storföreläsningar eller forskningscirklar. Andra insatser är genusmedveten undervisning och likabehandlingsarbete. Oftast berör utbildningarna och förändringsarbetet skolans personal men det händer också att eleverna får ta del av utbildningsinsatser.

Skolverket har också fått uppdrag att genomföra insatser för jämställdhet inom skolväsendet 2011–2014, där utbildningsinsatser är en viktig del (Utbildningsdepartementet 2011b). I detta arbete ingår kompetensutveckling för att främja jämställdhet och sprida kunskap grundad i ve-

tenskap och beprövad erfarenhet, fortbildning och stöd i sex- och samlevnadsundervisningen, insatser för att motverka hedersproblematik, stimulans av elevers läs-, skriv- och språkutveckling, insatser för stärkt kvalitet och jämställdhetsperspektiv i studie- och yrkesvägledning samt åtgärder för att öka andelen män i förskolan. Skolverket fick också ett tilläggsuppdrag om en samlad insats för att främja alla barns och elevers lärande och utveckling när det gäller jämställdhet, språk och kommunikation. Det uppdraget handlar om att stärka utveckla undervisningen och även att ge förskolechefer, rektorer, förskollärare, lärare och fritidspedagoger mer kunskap om könets betydelse för undervisning, arbetssätt och sociala relationer i skolan, samt om elevers psykiska ohälsa. Deluppdraget slutredovisas 2015. För de båda uppdragen avsattes 16,5 miljoner kronor 2012, och summan beräknades vara på samma nivå även 2013 och 2014 (Utbildningsdepartementet 2013a). Därutöver har arbetet också förstärkts när det gäller att höja antalet och andelen män som arbetar i förskolan (Utbildningsdepartementet 2013b).

I en delrapport av uppdraget lyfter Skolverket fram erfarenheter från tidigare jämställdhetsuppdrag 2008–2010, där det bland annat konstaterades att det är en mångbottnad fråga att komma tillrätta med stereotypa könsmonster i skolresultat. Framgångsfaktorer för kompetensutvecklingsinsatser är långsiktighet, delaktighet, tydliga och få mål, förankring i organisationen och kollegialt lärande. Därutöver beskrevs vilka insatser Skolverket hade genomfört 2011–2012, och det bedömdes vara för tidigt att redovisa resultaten från insatserna. Statskontoret har fått i uppdrag att utvärdera satsningarna och ska redovisa uppdraget senast 31 mars 2015 (Utbildningsdepartementet 2013a).

Jämställdhetsatsningar inom elevhälsan

I slutet av 2011 fick Skolverket i uppdrag från regeringen att genomföra insatser för en förstärkt elevhälsa (Utbildningsdepartementet 2011c). Insatsen handlar främst om att informera skolhuvudmän om möjligheten att söka statsbidrag för personalförstärkningar inom elevhälsan.

I regeringsbeslutet står att tjejs och killars behov av stöd i olika åldrar behöver uppmärksammas. Generellt behöver tjejerna få stöd under grundskolans senare år och i gymnasiet medan killar behöver stärkt stöd under de tidigare åren.

I regeringsbeslutet står också att Skolverket i samverkan med Socialstyrelsen i samråd med Statens folkhälsoinstitut ska erbjuda konferenser om tjejs och killars psykiska hälsa och ohälsa. På konferenserna ska man också tydliggöra skolans ansvar inom det här området. Ungas psykiska ohälsa beskrivs mer ingående i kapitel 5.

Frejaskolan i Gnesta kommun – jämställdhetsarbete för hela skolan

Frejaskolan i Gnesta kommun visar hur ett arbete som behandlar en skolas hela verksamhet kan se ut.

Det problem som Frejaskolan har velat lösa är skillnader i betyg mellan pojkar och flickor. På skolan har det också visat sig att killar, efter ett års systematiskt jämställdhetsarbete, går ut med högre betyg än riksgenomsnittet (www.jamstall.nu).

Med medel från HÅJ-satsningen har Frejaskolan utvecklat en plan för hållbar jämställdhet som inbegriper många olika delar i verksamheten. Jämställdhetsarbetet har tre delar: Kompetensutveckling av personal, en arbetsgrupp som har jobbat med idéer samt verktyg och testande av olika metoder tillsammans med elever. I slutrapporten lyfter de fram aspekter som de ser som avgörande för projektets framgång:

- Att de utgått från de jämställdhetsproblem de själva har fått syn på i verksamheten och arbetat fram konkreta handlingsverktyg utifrån dessa.
- Att det har varit en stark arbetsgrupp.
- Att skolledningens gett sitt fulla stöd (Gnesta kommun 2010a).

Aktiviteterna har riktat sig till både elever och lärare. De har arbetat tillsammans med elever för bland annat normkritisk granskning av läroböcker, planering av studiedagar och för en trygg skolmiljö. Utifrån detta arbete utvecklades en hjälpreda för normkritiskt arbete (Gnesta kommun 2010b).

Falu kommun – jämställdhetsmärkning av skolor

I Falu kommun började de 1994 utbilda pedagoger om jämställdhet (www.skolverket.se). I olika etapper har kommunen sedan sökt finansiering för utbildningen På lika villkor. År 2004 fick de EU-bidrag och utvecklade utbildningen på ett sätt som ledde till att förskolor och skolor, där all pedagogisk personalen gått utbildningen, kunde jämställdhetsmärkas om de uppfyllde vissa kriterier. Sedan 2005 har Falu kommun jämställdhetsmärkt skolor utifrån dessa kriterier:

- All personal ska ha gått treterminsutbildningen På lika villkor.
- Det ska finnas en handlingsplan med konkreta mål och metoder samt en uppföljningsplan som visar hur man ska följa upp arbetet.
- Det ska finnas en beskrivning av hur man ser till att nyanställda får del av jämställdhetsutbildning.

Varje år bedömer sedan en grupp från Falu kommun, tillsammans med externa bedömare med specialkompetens, om skolan kan jämställdhetsmärkas. Hittills har 40 förskolor, skolor och fritidshem jämställdhetsmärkts. Jämställdhetsmärkningen sprider sig nu också utanför Falun till skolor i Borlänge och Hedemora (www.skolverket.se).

När Skolverket delade ut pengar för dokumentation av jämställdhetsarbete 2008 sökte två skolor i kommunen pengar för att göra filmen På lika villkor, om hur arbetet påverkar skolans vardag. Filmen har sedan legat till grund för att sprida information om utbildningen och inspirera skolor att börja arbeta med jämställdhet.

Projektet och utbildningen har inte blivit utvärderad och det är oklart om tjeje- och killars förutsättningar på dessa jämställdhetsmärkta skolor har förändrats i praktiken. Vad som däremot visat sig är att det är ett fungerande sätt att motivera skolor att utbilda hela sin personal i förändringsarbete om jämställdhet.

Cracking the armour – ett elevprojekt i Trollhättans kommun

Projektet Cracking the armour är ett exempel på hur elever får inflytande och möjlighet att påverka jämställdhetsarbetet i skolan. Projektet bedrevs på Magnus Åbergsgymnasiet i Trollhättan 2011–2012 och omfattade 50 tredjeårselever på samhällsvetenskapliga programmet (www.ungochdum.se). Projektet drevs av eleverna tillsammans med lärare och syftade till att genomföra en temadag om killar, män och maskulinitet för årskurs 7–9 på samma skola. Projektet skulle också producera en metodbok som bygger på temadagen.

Eleverna har fått undervisning i genusvetenskap, mansforskning, ojämställdhetens historia, feminism, heteronormativitet, mäns våld mot kvinnor och hederskultur.

Projektet sprider kunskap genom att elever undervisar varandra. När elever får inhämta kunskap för att förmedla den vidare till andra elevgrupper finns ytterligare kunskapsvinster, till exempel mer integrerad kunskap i ämnet, personligt växande och självkänsla (Jaworsky et al. 2013). Förutom teoretiska kunskaper i ämnet menar de i projektet att elever har ett annat perspektiv på jämställdhet som synliggörs i den här formen av undervisning.

Så här säger en gymnasieelev i en intervju:

”Lärare ser inte allt det som vi elever ser. De kan till exempel inte relatera till det som händer i korridorerna på samma sätt”. (www.genus.se)

I projektet får alltså ungas möjligheter att använda egna erfarenheter i sitt arbete med att tydliggöra vad jämställdhet är och vad det kan innebära för dem, lokalt, på just den plats de befinner sig.

Projekt på högskola och universitet

I rapporten *Kartläggning och analys av jämställdhetsinsatser vid svenska lärosäten 2000–2009* (Heikkilä, M. och Häyrén Weinestål, A. 2009) nämns flera projekt som ska främja jämställdhet.

Öka andelen manliga studenter inom lärar- och vårdutbildning

Det är ofta kvinnor som bryter traditionella könsmönster genom att välja yrken eller utbildningar där män är överrepresenterade. Projekten *Fler män till skolan* och *Projekt respekt* är två exempel på att försöka åstadkomma motsatsen, det vill säga att få män att bryta traditionella könsmönster.

Projektet *Fler män till skolan* syftade till att rekrytera fler manliga studenter till lärarutbildningen och genomfördes med likartade upplägg vid flera lärosäten. Vid Mittuniversitetet vände de sig till män som var arbetslösa eller som riskerade arbetslöshet. I den inledande fasen av projektet fick deltagarna följa en preparandutbildning på två terminer med möjlighet att läsa in enstaka gymnasieämnen. Detta preparandår sågs som viktigt för att stärka deltagarnas själv-

förtroende och det fanns även andra motivationshöjande åtgärder som praktik och föreläsningar – godkända deltagare efter preparandåret erbjöds en garanterad plats på lärarutbildningen. Av de 254 män som hade sökt till projektet antogs 85 till ett preparandår och 70 gick sedan vidare till högskolestudier. En konkret effekt av projektet var att andelen män som avslutade lärarutbildningen vid Mittuniversitet ökade efter att projektet hade genomförts.

Ett annat projekt för att rekrytera fler män till högskolan och påverka könsuppdelningen i utbildningarna är *Projekt respekt* vid Malmö högskola. Målet var att rekrytera fler män till vård- och omsorgsutbildningar.

Projektet *Fler män till skolan* visade att det finns ett betydande intresse bland män för att bli lärare, i motsats till vad som kanske är den allmänna bilden.

Jämställdhetssatsningar med stöd från delegationen för jämställdhet i högskolan

Delegationen för jämställdhet i högskolan fördelade 47 miljoner kronor till 37 jämställdhetsprojekt perioden 2009–2010. När DJH avslutade sitt arbete gav regeringen Högskoleverket (senare Universitets- och högskolerådet) i uppdrag att under perioden 2011–2013 ta emot slutredovisningar och presentera en analys av arbetet senast 1 april 2014.⁴⁶

I väntan på den mer genomarbetade analysen kan vi konstatera att de projekt som beviljats medel har arbetat med olika teman inom området jämställdhet i högskolan. Här följer en kortfattad sammanfattning av teman med exempel på innehåll.

- *Bryta traditionella könsmönster bland studenter*, att bryta könsbundna studieval, öka andelen män till högre utbildning eller minska skillnaden mellan könen i genomströmning.

- *Kartläggning av rekryteringsprocesser*, kvinnliga respektive manliga sakkunnigas värdering av rekryterings- och befodringsärenden, skillnader i arbetsvillkor i förhållande till kön, utveckling av en lärobok för rekryteringsgrupper.

- *Forskar- och lärargrupper*, ökad kunskap och medvetenhet om genus- och jämställdhetsfrågor för lärarutbildare, stärka handledarutbildningarnas jämställdhetsperspektiv och utveckla genusmedveten forskarhandledning, Medvetandegöra olika aktörer inom högskolan om faktorer som skapar könsojämlikhet i möjligheterna till karriär inom högskolan.

- *Ledarskap*, utveckla ledarskap med långsiktigt jämställdhetsperspektiv, ledarskapsprogram för forskningsledare med jämställdhetsfokus.

- *Doktorandgrupper*, utbilda företrädare för doktorandgrupper i jämställdhetsarbete, engagera studentkåren i fortsatt jämställdhetsarbete.

- *Organisationen*, jämställdhet i organisationen, kvalitativ jämställdhet i förhållande till ett jämnt könsfördelat antal mellanchefer, kopplingar mellan kön och arbetssituation, mekanismer som bidrar till ojämn könsfördelning, testa modell för genuscertifiering på tre olika institutioner, studie av ojämsälldhet i organisationens strukturer och kulturer, utbildning i hur genus konstrueras på strukturell, institutionell och individuell nivå, färdigställa, testa och införa jämställdhetsindikatorer i organisationen.

- *Temaövergripande*, lyfta fram kvinnliga forskares och forskarstuderandes berättelser om hur det är att vara kvinna i akademien, modell för genusintegrering i medicinsk forskning. (www.uhr.se)

Utvecklingsområden

Vi har nu beskrivit några av de initiativ som har tagits inom området utbildning och lärande. Det går också att reflektera över hur olika satsningar kan utvecklas ytterligare. I vår diskussion om möjliga utvecklingsområden har vi fokuserat på skola och gymnasieskola.

Lokala normer för hur tjejer och killar ska vara i skolan kan variera och få olika resultat

En del av skolforskningen handlar om kulturer som tjejer och killar förhåller sig till i skolan (se till exempel Björnsson 2005, Wester 2008, Landstedt 2010, Nyström 2012). De kulturella ramarna som tjejer förhåller sig till visar på ett komplext mönster. Tjejer upplever att de ska ta ansvar för sin egen situation och framtid, de ska också visa omsorg om och ta ansvar för andra samt vara högpressterande men tillbakadragna (Landstedt 2010). Men det finns också studier där tjejer (från medelklass) dominerar i klassen och agerar säkert, framåt och tar för sig (Holm 2008).

Även för tjejers och killars välbefinnande finns olika sätt att positionera sig. Landstedt (2010), som samlat kvalitativa data, menar att de tjejer hon intervjuat inte pratar när de mår dåligt eftersom de inte vill "belasta" sina närmaste, medan killar uppger att de pratar om hur de mår och om sina känslor bara förutsättningarna är de rätta. Resultaten stämmer alltså inte med den gängse uppfattningen att tjejer pratar om hur de mår och killar inte gör det (se kapitel 5).

Mats Björnsson (2005) menar att killars sämre resultat i skolan är följden av en manlig antipluggkultur, manligheten är kopplad till att strunta i skolan. Samtidigt kan det ge status att ha bra betyg utan att plugga, det menar sociologen Anne-Sofie Nyström (2012) som studerat högpressterande killar på naturprogrammet. I Björnssons och Nyströms studier framträder olika sätt som killar förhåller sig till antipluggkultur på. När det gäller "stökiga" killar ses antipluggkulturen som ett ideal för att uppnå manlighet genom att strunta i skolan. Men antipluggkulturen kan också användas av killar som ett bevis på att man är smart, att inte plugga och ändå få bra resultat ger prestige. I en annan studie (Holm 2008) poängteras avsaknaden av antipluggkultur bland de killar som deltar i undersökningen. För dessa killar är det snarare viktigt att ha studieorientering eftersom det bidrar till den egna populariteten i både kamratgrupp och bland lärare. Det blir tydligt att de genuskategoriseringar som unga förhåller sig till och agerar utifrån varierar. Tjejer och killar förhåller sig på olika sätt till de normer och värderingar som finns, både i den lokala miljön och i samhällsstrukturen.

Brist på barns och ungas eget perspektiv

I rapporten, *Barns perspektiv på jämställdhet i skolan* (SOU 2010:66) menar Andersson, Nehin, Muftee och Becevic att jämställdhetsarbete i skolan sällan lyfter fram barns och ungas perspektiv. Barn och unga genuskategoriserar sig själva och andra och ofta handlar det om flera olika genustyper inom varje kön. Hur dessa genuskategoriseringar kommer till uttryck och används i ungas vardag stämmer inte självklart överens med hur vuxna genuskategoriserar barn och unga. Ungas genuskategoriseringar är en viktig källa till kunskap om hur de hanterar och

tolkar sin sociala omgivning. Författarna konstaterar att avsaknaden av barns och ungas perspektiv i jämställdhetsarbetet leder till att många skolor utgår från att det finns en typ av tjej och en typ av kille. De menar att man med den här kategoriseringen av unga utifrån könsstereotyper tenderar att osynliggöra tjejer och killar som faller utanför ett könsstereotypat mönster. Här finns en utmaning att anta i jämställdhetsarbetet och det är att ta hänsyn till barns och ungas perspektiv, förändra strukturella normer för köns-tillhörighet och samtidigt tillåta variationer som inte främst baserar sig på kön, vilket formuleras på följande sätt:

”Det är viktigt att vara medveten om att variationen inom grupperna flickor och pojkar är mycket större än vad den är mellan de båda grupperna” (SOU 2009:64, s. 165).

Barns och ungas röster behöver tas tillvara och respekteras på samma sätt som vuxnas om vi på ett korrekt sätt ska följa FN:s barnkonvention.

Konstruktioner kan problematiseras mer

I en forskningsöversikt från Diskrimineringsombudsmannen konstateras att *”Sexuella trakasserier genomsyrar skolan till den grad att det förväntas ske på, mer eller mindre, daglig basis.”* (Diskrimineringsombudsmannen 2012, s. 10). I forskningsöversikten framkommer att sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön eller trakasserier på grund av sexuell läggning alla rör konstruktion av kön, kvinnlighet och manlighet (Diskrimineringsombudsmannen 2012). Mycket forskning tyder också på att det är heteronormativitet och föreställningar om heterosexualitet som ligger till grund för trakasse-

rierna, vilket vi återkommer till i fördjupningen i kapitel 5.

Sexuella trakasserier (oavsett vilket kön trakasserier riktas mot) kan också relateras till upprätthållandet av en mansroll som grundar sig på homosocialitet och heterosexualitet. Att stärka tjejer är en del av ett förändringsarbete för lika rättigheter till inflytande och makt, och att stärka killars möjligheter att positionera sig utanför tvingande maskulinitetsnormer är en annan. Ett sätt att angripa denna utmaning är att ifrågasätta heteronormativiteten, ett annat är att sätta mångfalden av sexuella identiteter på kartan. Det här arbetet måste vara praktiskt och pågå i alla skolans rum.

Lärares bemötande av elever i klassrummet

Klassrumssituationen är det sammanhang som har blivit mest utforskat utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Samspelet eleverna emellan och mellan eleverna och läraren kan säga mycket om hur tjejer och killar konstruerar könsidentiteter samt hur läraren på olika sätt stödjer vissa sätt att vara.

I Ann-Sofi Holms studie av relationer i skolan (2008) förklarar lärarna den skillnad i beteende som de upplever hos tjejer och killar genom att referera till mognadsgrad. Den övergripande föreställningen är att tjejer är mer mogna än killar. Att lärare förknippar tjejer som grupp med mognad medan killar beskrivs som omogna bidrar till konsekvenser för hur tjejer och killar bemöts i klassrummet (Holm 2008). Tjejer förväntas ta mer ansvar medan killar infantiliseras. Det innebär att tjejers eventuella ansvarslöshet ifrågasätts medan killars ansvarslöshet uppfattas som normal. När tjejer lever upp till förväntningarna om att vara ansvarsfulla finns samtidigt en risk för att betraktas som tråkiga och alltför anpas-

sade medan killar kan upplevas som en ”frisk fläkt” i klassrummet. Holms studie visar också att tjejer som sitter tysta och inte tar plats på lektionerna kan ta mer utåtriktade positioner i andra miljöer på skolan. Holm menar att *”Konstruktionen av den ’tysta flickan’ sker således aktivt i relation till läraren och undervisningen. Som tillhörande kategorin flickor har de från lärarhåll förväntningar på sig att vara tysta, sköt-samma och snälla”* (Holm 2008, s. 96). Holm är tydlig med att den tysta eleven inte är en roll som bara tjejer tar, det finns även tysta killar.

Jämställdhet som genomsyrar skolans alla olika miljöer

Ungdomsstyrelsens rapport *Unga och våld* (2013) och Arbetsmiljöverkets undersökning om hot och våld i skolan bekräftar resultaten i andra studier om att killar är mer utsatta för fysiskt våld medan tjejer är mer utsatta för relationellt våld⁴⁷ (Arbetsmiljöverket 2011). Ytterligare ett resultat som kommer fram i arbetsmiljöverkets undersökning är att tjejer tycks påverkas mer av utsatthet än killar, utsatta tjejer rapporterade sämre hälsa än utsatta killar. I en studie från Temagruppen Unga i arbetslivet (2013) om unga avhoppare från gymnasiestudier uttrycker mer än hälften av de unga respondenterna att avhoppet beror på att de blivit mobbade i skolan.

I rapporten från Diskrimineringsombudsmanen (2012) konstateras, utifrån sammanställning av aktuell forskning, att sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön förekommer på alla nivåer av utbildning i Sverige. Forskningen visar också att nästan alla trakasserier (samtliga diskrimineringsgrunder) mellan barn, elever och studerande sker utanför lektionstid, alltså på andra platser och i andra rum än i klassrummet. Exempel som tas upp är korridorer, matsalar,

omklädningsrum och resan till och från skolan. Trots detta är det framför allt klassrummet som är i fokus för forskning kring jämställdhet (SOU 2010:93).

De här resultaten, kombinerat med att ungas egna perspektiv på jämställdhet ofta glöms bort i förändringsarbetet, stärker ytterligare nödvändigheten av att jämställdhetsarbete blir ett arbete med både elever och personal där alla grupper involveras. Kartläggning, analys och åtgärder bör innefatta andra platser i skolan än klassrummet och ungas egna perspektiv på jämställdhet behöver fångas upp. Vi vill förtydliga att ungas egna perspektiv i den här frågan innebär att frångå skolans undervisande förhållningssätt gentemot eleverna och istället lyssna förutsättningslöst på vad eleverna har att säga. Först då kan vi närma oss elevdemokrati och en skola där eleverna kan vara delaktiga i jämställdhetsarbetet. Det är aspekter som tas upp i inom ramen för DEJA men de inte är tydligt formulerade i de förslag som finns i slutbetänkandet. Frågan om hur unga själva ska ha möjlighet att få inflytande i skolans jämställdhetsarbete förblir obesvarad.

En viktig uppgift för skolan är att identifiera normer och värderingar kring kön som finns i skolans olika rum, där tjejers och killars handlingsutrymmen kan variera beroende på var de vistas. Först då synliggörs variationen av genuskategoriseringar och det blir möjligt att utveckla ett jämställdhetsarbete som utgår från mångfald snarare än stereotyper.

Kunskapsluckor och frågetecken

Evelina Landstedt påpekar i sin avhandling att tjejjers höga prestationsnivå i skolan kanske kan ses som en strategi för att bekämpa patriarkala normer (Landstedt 2010). En fråga som man kan ställa sig är hur tjejjers högre stress och högre prestationer är kopplade till den utsatthet de upplever i skolsammanhang. Är det ett sätt att hantera upplevd utsatthet på grund av kön? Och kan då killars lägre prestationer bero på att det är nödvändigt för dem att särskilja sig från tjejer i beteende och agerande i skolan för att upprätthålla maskulinitet, och tvärtom? Kan det vara så att killar inte får må dåligt eller vara stressade?

I ljuset av detta resonemang hur ska vi se på lågpresterande tjejer och högpresterande killar? Hur ska vi diskutera utifrån hänsyn till klass, etnicitet och ålder när vi talar om jämställdhet?

Skolverkets undersökning *Attityder till skolan 2012* visar att även om tjejer fortfarande upplever sig mer stressade än killar har killars upplevelse av stress i skolan ökat sedan attitydundersökningen 2009 (Skolverket 2013c). Hur kan den typen av resultat tolkas? Detta är frågor som än så länge är obesvarade men som vi tror är viktiga för den fortsatta utvecklingen av jämställdhetsarbetet i skolan. Vi menar också att jämställdhetsarbetet behöver bedrivas på ett strukturellt plan. För att få en jämställd skola behöver vi, parallellt med ett kontinuerligt arbete med resursfördelning och obalanser i den dagliga verksamheten, arbeta även på det strukturella planet. Det handlar om ett långsiktigt arbete för att förändra maktstrukturer som skapar ojämställdhet (Frizén & Sjons 2011). Det betyder ett

arbete med skolan som organisation vilket är ett mer krävande och komplicerat arbete, men nog så viktigt om vi ska få till stånd en hållbar förändring. Det är strukturen som erbjuder de ramar inom vilka individer upplever sina möjligheter att välja.

Utifrån den befintliga forskningen på området menar vi att jämställdhetsarbete i skolan behöver ta hänsyn till hur ungas föreställningar om kön och sexualitet uttrycks i olika sociala praktiker inom skolan. Detta både för hållbart jämställdhetsarbete i vardagen och för att få en överskådlig bild av hur unga uppfattar jämställdhet och jämställdhetsarbete i skolan.

Av den anledningen menar vi att det är nödvändigt att också föra in ungas vardag utanför klassrummet och ge dem möjligheter att reflektera över sitt informella lärande om genus och sexualitet i skolans alla rum. Att vara lyhörd för ungas egna föreställningar om genus och sexualitet, och bedriva jämställdhetsarbete även i matsalar och korridorer. Ju fler fysiska rum med tillhörande strukturella, kulturella, sexuella och könsliga föreställningar som jämställdhetsarbetet kan verka i, desto större möjlighet att förändringsarbetet leder till hållbara förändringar i attityder och ageranden.

KAPITEL 4

Arbete och försörjning

Inledning

I detta kapitel om arbete och försörjning följer vi upp jämställdheten inom några specifika områden kopplade till ungas etablering. Kapitlet inleds med en analys av ungas situation på arbetsmarknaden, följt av ungas syn på arbete och företagande. Vi undersöker också det obetalda hem- och omsorgsarbetet. En jämn fördelning av detta arbete är ett av jämställdhetspolitikens delmål, och vi har därför låtit två forskare ta fram en fördjupande studie över förändringar inom detta område mellan 2000 och 2010 som ligger i slutet av kapitlet. Vi beskriver även ungas försörjning och boende.

Vi kan se att ungas etablering har senarelagts jämfört med för tjugo år sedan. Det svenska arbetslivet har under de senaste decennierna genomgått förändringar som på olika sätt utmanat den svenska modellen och påverkat villkor inom arbetsliv och samhälle. Det handlar bland annat om avreglering av flera sektorer, en ökning av nätverksorganisering av företag och projektbaserat arbete som ställer delvis nya krav på hur arbete ska organiseras (Magnusson & Ottosson 2012). Det har även skett en ökning i andel otrygga anställningar, stress och krav på flexibilitet (Aronsson 2004).

De ungdomspolitiska målen

De övergripande målen för ungdomspolitiken att alla unga ska ha verklig tillgång till välfärd och inflytande har en stark koppling till de områden som berörs i detta kapitel. Ungas etablering på arbets- och bostadsmarknaden är viktig för deras möjligheter att ha inflytande över sitt eget liv och i samhället. Den är också en viktig grund för den egna välfärden.

Förändringar och utmaningar för ungas etablering

I *En strategi för ungdomspolitiken* (skr. 2009/10:53) identifierade regeringen både positiva förhållanden och utmaningar. De flesta unga har god hälsa, majoriteten går ut gymnasiet och många fortsätter att utbilda sig på högskola eller universitet.

Flera av utmaningarna gäller arbete och försörjning, en av dem är tjejers och killars villkor på arbetsmarknaden. Regeringen konstaterade att unga kvinnor ofta har lägre inkomster än unga män samtidigt som unga män är skuldsatta i högre utsträckning och oftare riskerar att bli vräkta från sin bostad eller fastna i långtidsarbetslöshet, andelen unga med låg ekonomisk standard ökar. I Sverige är arbetslösheten bland unga högre än bland arbetskraften i övrigt och att minska ungdomsarbetslösheten är en central fråga, liksom att öka efterfrågan på ung arbetskraft.

Övergången mellan skola och arbete behöver förbättras, vilket i strategin ansågs kräva en stärkt studie- och yrkesvägledning samt ökade möjligheter till arbetsplatsförlagd praktik (skr.

2009/10:53). Regeringen tog samtidigt upp det positiva i att unga har en mer positiv bild till eget företagande än resten av befolkningen (skr.2009/10:53). Vart fjärde nytt företag i Sverige startas av en person som är 30 år eller yngre.

En ytterligare utmaning var att många unga har svårt att hitta en bostad och att det finns en brist på bostäder för unga i cirka hälften av landets kommuner. Det är en stor grupp unga födda i början av 1990-talet som ska etablera sig på bostadsmarknaden under kommande år, vilket kommer att öka trycket på fler och billigare bostäder.

De jämställdhetspolitiska målen

I det här kapitlet om arbete och försörjning behandlas särskilt tre av de jämställdhetspolitiska delmålen.

- Jämn fördelning av makt och inflytande. Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.
- Ekonomisk jämställdhet. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.
- En jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjlighet att ge och få omsorg på samma villkor.

Regeringen angav i *En jämställd arbetsmarknad* (skr. 2008/09:198) fyra strategiska inriktningar för ökad jämställdhet på arbetsmarknaden:

- motverka könsuppdelningen på arbetsmarknaden samt i näringslivet
- främja jämställda villkor för entreprenörskap
- jämställt deltagande i arbetslivet
- jämställda arbetslivsvillkor.

Den svenska arbetskraften har internationellt sett en stor andel kvinnor, 76,8 procent av kvinnorna och 81,9 procent av männen är sysselsatta. Men det finns svårigheter för både kvinnor och män att komma in på arbetsmarknaden, att stanna kvar och att utvecklas. En del har också svårt att kombinera arbete och familjeliv (skr.2008/09:198). Kvinnor utför mer oavlönat hushållsarbete än män och är överrepresenterade bland dem som får ekonomiskt stöd genom sjukförsäkringen och föräldraförsäkringen.

I *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken* (Ds 2013:37) föreslår regeringen ett nationellt uppföljningssystem för den svenska jämställdhetspolitiken. För delmålet ekonomisk jämställdhet beskrivs ett antal indikatorer för löner och övriga inkomster, förvärvsfrekvens, företagande, deltidsarbete och sjukfrånvaro. För målet om jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet finns indikatorer i förslaget till uppföljningssystem som belyser tillgången till barnomsorg och fördelningen mellan betalt och obetalt arbete. Det handlar om genomsnittlig tidsanvändning, tid för obetalt arbete efter livscykel, sysselsatta som arbetar deltid av orsaker som vård av barn och vård av vuxen anhörig/släkting.

Situationen på arbetsmarknaden

Unga etablerar sig allt senare på arbetsmarknaden

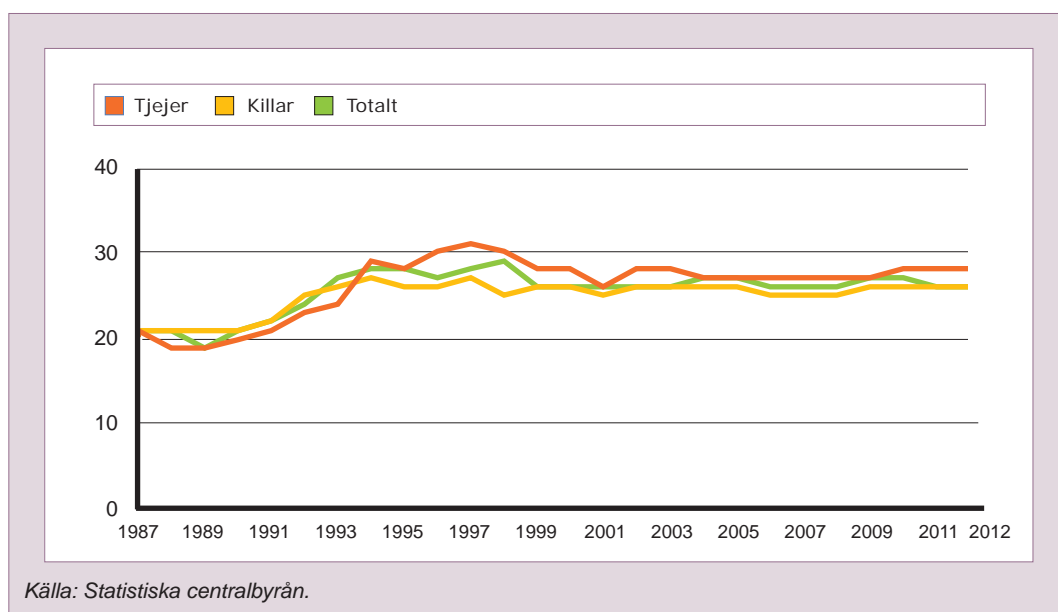
Ungas inträde på arbetsmarknaden har förändrats under de senaste decennierna. Många unga är kvar länge i en period av deltidsarbete, relativt sett okvalificerade arbeten och arbetslöshet (Arnell-Gustafsson 2003).

Etableringsåldern, det vill säga den ålder när tre fjärdedelar av en årskull har arbete, låg 2012 på samma nivå som 2011, 28 år för kvinnor och 26 år för män (figur 4.1). Den relativt höga etableringsåldern är ett tecken på att ungas etableringsfas blir alltmer utsträckt, vilket gör att det dröjer allt längre innan unga på allvar får tillgång till välfärd och inflytande i samhället. En orsak till att etableringen på arbetsmarknaden skjuts upp är den längre utbildningstiden. Majoriteten genomgår en gymnasieutbildning och många går vidare till högskolestudier.

Från 1990-talet har antalet projektanställningar och andra tidsbegränsade anställningar ökat, bemanningsföretag har etablerats inte bara i storstadsområden utan runt omkring i landet. Forskning visar att unga är överrepresenterade bland bemanningsanställda, liksom även utlandsfödda utanför Europa (Andersson & Wadensjö 2007).

Liknande sysselsättningsgrad mellan kvinnor och män

Ett sätt att mäta situationen på arbetsmarknaden är sysselsättningsgrad. I åldersgruppen 20–24 år har män och kvinnor en likartad sysselsättningsnivå⁴⁸, 57,4 procent för kvinnor och 58,5 procent för män (tabell 4.1). Bland unga skiljer det alltså endast drygt en procentenhet. Skillnaden mellan könen är som störst i åldersgruppen 25–34 år (6,7 procent). Skillnaderna i sysselsättningsgrad i ålderskategorierna 25–34 år kan bero på att tjejer som vi såg tidigare har en högre etableringsålder än killar.

Figur 4.1 Etableringsålder, efter kön, 1987–2012.

Tabell 4.1 Andel av befolkningen i sysselsättning, efter kön, 20–64 år, 2012. Procent

Åldergrupp	Kvinnor	Män	Skillnad (kvinnor minus män)
20–24 år	57,4	58,5	-1,1
25–34 år	77,3	84,0	-6,7
35–44 år	85,2	91,0	-5,8
45–54 år	84,7	88,2	-3,5
55–64 år	69,8	76,4	-6,6
Totalt	76,8	81,9	-5,1

Källa: Statistiska centralbyrån, Arbetskraftsundersökningarna (AKU).

Unga kvinnor den grupp som deltidsarbetar i störst utsträckning

Deltidsarbete har ökat bland unga och andelen heltidsarbetande har minskat. I mitten av 1970-talet arbetade hälften av unga män (16–19 år) heltid, och bland unga kvinnor i samma ålderskategori var siffran 40 procent (Arnell-Gustafsson 2003). I början av 2000-talet arbetade 11 procent av unga män i denna åldersgrupp heltid och bland unga kvinnor var siffran 8 procent. I år arbetar 9,5 procent av unga män (16–19 år) heltid och motsvarande siffra bland kvinnor i samma ålderskategori är 4,9 procent.

Kvinnor arbetar oftare deltid, det gäller även unga (figur 4.2). Deltidsarbete påverkar de ekonomiska förutsättningarna och möjligheterna på individnivå, men också jämställdheten på arbetsmarknaden. Skillnaderna kan bland annat bero på att kvinnor i högre utsträckning studerar på högskola eller universitet och arbetar deltid vid sidan av studierna. Bland kvinnor i åldersgruppen 20–24 år arbetar över 50 procent deltid (mindre än 35 timmar i veckan), motsvarande siffra bland män i samma åldersgrupp är 26 procent. Bland unga kvinnor är det också vanligt att

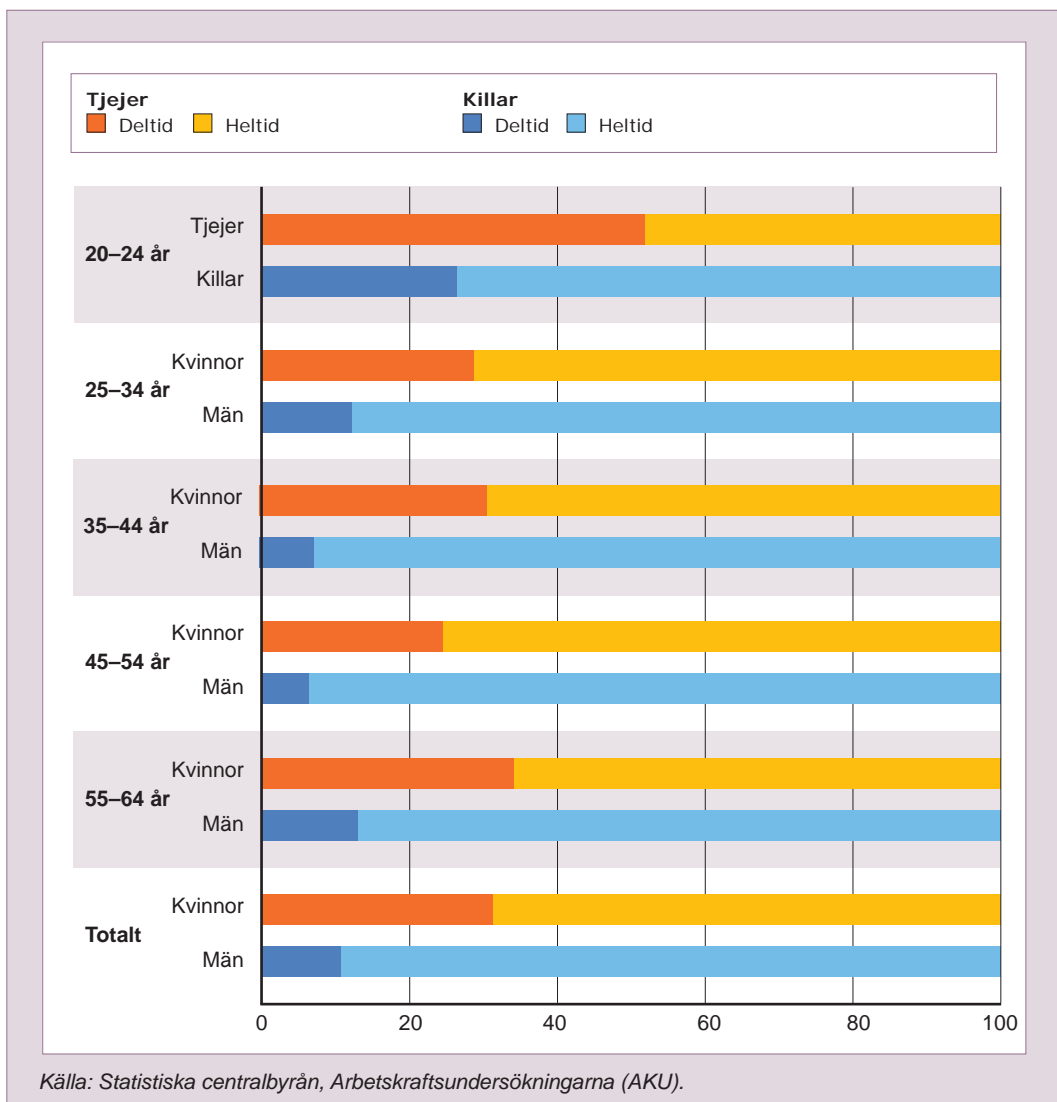
arbeta kort deltid (1–19 timmar i veckan). Det är 21 procent bland tjejer 20–24 år som arbetar kort deltid, jämfört med 13 procent av killarna.

Bland kvinnor i ålderskategorin 25–34 år har gruppen som arbetar deltid minskat till 29 procent, medan andelen män som arbetar deltid i samma ålderskategori är 12,2 procent. I samma åldersgrupp arbetar 48,1 procent av kvinnorna och 73,6 procent av männen heltid.

Familjebildning påverkar yrkeslivet mer för tjejer

I en intervjustudie om ungas förhållningssätt till arbetslivet diskuteras bland annat den långa etableringstiden och hur det påverkar unga (Gillberg 2010). Socioekonomisk situation och kön sätter ramar för ungas möjligheter, exempelvis ansåg fler unga kvinnor än unga män att familjebildandet innebär begränsningar för deras liv.

En annan studie om hur unga såg på sina framtida arbets- och familjeförhållanden visade att unga män och kvinnor hade liknande förväntningar på jämställda familjerelationer (Kugelberg 2004). En skillnad mellan könen var att män inte trodde att barn skulle påverka deras arbetsliv, medan kvinnor förväntade sig att de

Figur 4.2 Andel arbetad tid bland sysselsatta, efter deltid och heltid samt kön, 20–64 år, 2012. Procent.

måste planera för att förena moderskap och yrkesliv. Både män och kvinnor utgick ifrån att gravida kvinnor och kvinnor med små barn blev utsatta för könsdiskriminering vid rekrytering.

Arbetslöshet och arbetsmarknadsanknytning

I april 2013 var ungdomsarbetslösheten (15–24 år) 28,1 procent (SCB). Antalet arbetslösa i åldern 15–24 år var 153 200 personer under 2012, av dessa var 55 200 heltidsstuderande som söker arbete (SCB, Statistiska centralbyrån, Arbetskraftundersökningen). Andelen arbetslösa var 25 procent för män och 22 procent för kvinnor.

Det är ungefär lika vanligt bland tjejer och killar i åldern 16–29 år att någon gång ha haft eller att ha en anställning enligt Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Killar oftare långtidsarbetslösa

I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 ställs frågan till personer i åldern 16–29 år om de någon gång har varit ofrivilligt arbetslösa mer än sex månader (långtidsarbetslös). Undersökningen visar att det är vanligare bland killar än bland tjejer. I åldersgrupperna 20–24 år och 25–29 år är det 15 procent av killarna som har varit det jämfört med 10 procent av tjejerna. Könsmönstret är detsamma om vi ser till inskrivningstid hos Arbetsförmedlingen. Bland dem i åldern 18–24 år som hade varit inskrivna i mer än 6 månader 2012 var 56 procent killar och 44 procent tjejer (Ungdomsstyrelsen 2013b). Andelarna var desamma 2011. Antalet killar i åldern 18–24 år som var inskrivna på Arbetsförmedlingen mellan 6–12 månader 2012 var 7 700, antalet tjejer i samma åldersgrupp var 6 000 (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Återgår vi till Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 ser vi att andelen som varit arbetslösa under kortare än sex månader är större bland tjejerna (27,4 procent) än bland killarna (22,6 procent) i ålder 16–29 år. Tillfälliga anställningar är betydligt vanligare bland unga än bland äldre, vilket gör att de ofta har upprepade, korta perioder med arbetslöshet. Men i genomsnitt går det snabbare för unga än för äldre att få jobb. Den grupp som har svårast att komma in på arbetsmarknaden är den som saknar godkända gymnasiebetyg (Arbetsförmedlingen 2013).

Tjejer och killar får olika stöd

Det finns studier om Arbetsförmedlingens förhållningssätt gentemot unga arbetslösa (Rantakeisu 2002, Knocke & Hertzberg (2000), Thomson & Hoflund 2000), men det är få som analyserar skillnader i Arbetsförmedlingens bemötande beroende av socioekonomisk situation och kön (Rantakeisu 2009).

En intervjustudie med 18 unga, åtta tjejer och tio killar samt åtta arbetsförmedlare visade att Arbetsförmedlingens bemötande av unga inte var likvärdigt. Tjejer förväntades exempelvis vara mer flexibla än killar och anpassa sig till de villkor som rådde på arbetsmarknaden. Detta kunde gälla exempelvis typ av yrke, geografisk placering eller deltidsarbete. Killar fick större möjlighet att förhandla med Arbetsförmedlingens handläggare om att välja bort jobb de av olika skäl inte ville ha. Killar fick även i större utsträckning hjälp i sitt sökande av Arbetsförmedlingen, till exempel med att hitta möjliga jobb och ta kontakt med arbetsgivare. Tjejer förväntades och uppmanades i högre utsträckning att lösa arbetslösheten på egen hand (Rantakeisu 2009).

Det fanns en tendens att tjejer redan innan de var etablerade på arbetsmarknaden såg kombinationen familj och yrkesarbete som ett problem. Tjejer tog i större utsträckning än killar hänsyn till partner och familj i sitt jobbsökande, vilket arbetsförmedlarna ansåg vara problematiskt. Däremot så synliggjordes inte killar, av sig själva eller arbetsförmedlarna, som partner eller fäder (Rantakeisu 2009).

Det framkom även att tjejer i större utsträckning förväntades förändra den könssegregerade arbetsmarknaden genom att närma sig mansdominerade yrken, medan färre krav ställdes på att killar närmar sig kvinnodominerade yrken. Det fanns en föreställning både hos de arbetssökande och bland arbetsförmedlarna om att vissa arbeten inte var riktigt lämpliga för män (Rantakeisu 2009).

Sjukpenning vanligare bland tjejer och aktivitetsersättning något vanligare bland killar

Det finns flera sätt att mäta sjukfrånvaro, och vi har valt att titta på könsskillnader bland unga för sjukpenning och aktivitetsersättning.

Sjukpenning betalas ut av Försäkringskassan till personer med arbetsoförmåga och utebliven inkomst på grund av sjukdom. Det är även möjligt att få sjukpenning vid medicinsk behandling eller medicinsk rehabilitering som syftar till att förebygga sjukdom eller att förkorta sjukdomstiden. Enligt Försäkringskassan var mottagarna av de drygt 22 miljarder som betalades ut i sjukpenning 2012 till 37 procent män och till 63 procent kvinnor i åldersgruppen 16–60 år (Försäkringskassan 2013a). Det genomsnittliga dagbeloppet var 10 procent högre för män beroende på skillnader i arbetsinkomster.

I åldersgruppen 16–24 år var mottagarna av sjukpenning 56 procent tjejer och 44 procent killar 2012 (av drygt 23 500 individer). Antal uttagna dagar i medeltal var ganska lika (54 dagar för tjejer och 53 dagar för killar), medan medelbeloppet i kronor per dag var lägre för tjejer (412 kronor jämfört med 496 kronor för killar). I den äldre ungdomsgruppen (25–29 år) var det mer än dubbelt så många kvinnor som fick sjukpenning (67 procent kvinnor och 33 procent män av knappt 37 700 individer). Antalet dagar i medeltal för denna åldersgrupp var 56 för kvinnor och 63 för män (Försäkringskassan 2013a). Könsfördelningen bland mottagarna var ännu något mer ojämn i gruppen 30–34 år, för att sedan bli jämnare ju äldre åldersgrupp vi analyserar. Antalet sjukpenningdagar ökade också med stigande ålder för samtliga.

När det gäller aktivitetsersättning ser vi ett annat mönster. Aktivitetsersättning får personer 19–29 år som av medicinska skäl har fått sin arbetsförmåga nedsatt med minst en fjärdedel under minst ett år. Av 2,7 miljarder kronor som betalades ut i aktivitetsersättning 2012 fördelades 47 procent till tjejer och 53 procent till killar. I gruppen 19–29 år var det 47 procent tjejer och 53 procent killar (av knappt 28 800 individer). Majoriteten av de unga som får aktivitetsersättning har inte genom sitt förvärvsarbete byggt upp ett försäkringsskydd och får därför enbart garantiersättning. Medelbeloppet 2012 var 7 778 kronor för tjejer och 7 867 kronor för killar (Försäkringskassan 2013a).

Ohälsa i arbetslivet

Att kvinnor är mer utsatta för ohälsa än män, och att ohälsan ökar bland yngre kvinnor och män i arbetslivet är en slutsats från den årliga Jobbhälsobarometern (Sveriges företagshälsor 2013). Jobbhälsobarometern bygger på telefonintervjuer med ett representativt urval i åldern 20–65 år som arbetar minst halvtid. Enligt undersökningen har 42 procent av tjejerna och 39 procent av killarna under 30 år känt psykiskt obehag över att gå till jobbet det senaste året (Sveriges företagshälsor 2013). Denna andel är betydligt mindre bland äldre åldersgrupper, med undantag för gruppen kvinnor 31–40 år där 41 procent uppger detta (jämfört med 26 procent av männen).

Unga är också mer missnöjda med den fysiska arbetsmiljön. På denna fråga svarar 38 procent av kvinnorna och 33 procent av killarna 20–30 år att de inte är nöjda med den fysiska arbetsmiljön. Skillnaden är stor mot exempelvis gruppen 41–54 år där endast 17 procent av kvinnorna och 15 procent av männen är missnöjda med den fysiska arbetsmiljön (Sveriges företagshälsor 2013).

Andelen som tror att det nuvarande arbetet kommer att påverka hälsan negativt under de närmaste två åren är 29 procent av tjejerna och 28 procent killarna i åldergruppen 20–30 år. Det är också 57 procent av tjejerna och 53 procent av killarna som uppger att de gått till arbetet under det senaste året trots att de är sjuka och borde stannat hemma.

En könsuppdelad arbetsmarknad

Sett ur ett europeiskt perspektiv har Sverige små skillnader mellan kvinnors och mäns sysselsättningsgrad, inkomster och arbetslöshet (Gonäs, Plantega, Rubery & Hellmark 1999), men som vi visar här finns en del betydande skillnader, inte minst när det gäller inkomster. Ett annat sätt att studera jämställdhet inom arbetsmarknaden är att titta på inom vilka områden som kvinnor och män arbetar.

Den horisontella könssegregeringen på arbetsmarknaden innebär att män och kvinnor har olika yrken, arbetsgivare och att de arbetar i olika branscher samt finns på olika arbetsplatser (SOU 2004:43, Jonung 1993). Den vertikala segregeringen innebär i sin tur att kvinnor inte kommer lika långt i sina respektive karriärer som män. Statistik visar att kvinnor och män generellt arbetar inom olika sektorer och har andra funktioner och positioner, kvinnor finns överlag på lägre befattningar än män (skr. 2008/09:198).

Handboken *På tal om kvinnor och män* (Statistiska centralbyrån 2012a) beskriver jämställdheten inom olika arenor och för arbetsmarknaden finns en analys av segregationen inom de 30 vanligaste yrkena. Vi har gjort en liknande analys fast för åldersgrupperna 16–24 år och 25–29 år.

Tabell 4.2 visar att endast tre av de trettio vanligaste yrkeskategorierna har en jämn fördelning där män respektive kvinnor utgör 40–60 procent. De mest könsuppdelade yrkena är de mansdominerade yrkena byggnadsträarbetare, installationselektriker, motorfordonsreparatörer och murare. De mest kvinnodominerade yrkeskategorierna är undersköterskor, sjukvårdsbiträden och vårdbiträden och personliga assistenter. Relativt könsblandade yrken är kockar och kokerskor, brevbärare, företagssäljare och uthyrare.

Tabell 4.2 Könsfördelning inom de 30 största yrkeskategorierna, efter kön, 16–24 år, 2011. Procent

16–24 år	Samtliga	Andel		
		Tjejer	Killar	0 50 100
Undersköterskor, sjukvårdsbiträden m.fl.	11 268	89,8	10,2	
Vårdbiträden, personliga assistenter m.fl.	28 827	80,8	19,2	
Butikskassörer, biljettförsäljare m.fl.	5 720	76,7	23,3	
Barnskötare m.fl.	15 481	75,9	24,1	
Receptionister m.fl.	4 677	75,2	24,8	
Skötare och vårdare	5 707	75,0	25,0	
Hotell- och kontorsstädare m.fl.	7 316	73,1	26,9	
Hovmästare, servitörer och bartendrar	5 816	71,0	29,0	
Köks- och restaurangbiträden	20 112	68,4	31,6	
Försäljare, dagligvaror	22 970	66,4	33,6	
Försäljare, fackhandel	26 655	63,9	36,1	
Övrig kontorspersonal	7 022	63,2	36,8	
Telefonister	3 227	60,2	39,8	
Demonstratörer, uthyrare m.fl.	4 056	43,4	56,6	
Yrke okänt	105 092	40,1	59,9	
Kockar och kokerskor	3 779	40,0	60,0	
Brevbärare m.fl.	3 924	39,9	60,1	
Företags säljare	3 253	38,9	61,1	
Övriga servicearbetare	3 253	35,0	65,0	
Handpakterare och andra fabriksarbetare	5 087	31,1	68,9	
Väktare och ordningsvakter	3 051	27,0	73,0	
Lagerassistenter m.fl.	9 715	24,0	76,0	
Övriga maskinoperatörer och montörer	3 938	23,6	76,4	
Verktygsmaskinoperatörer	3 451	11,4	88,6	
Militärer	3 185	10,7	89,3	
Lastbils- och långtradarförare	5 824	10,7	89,3	
Murare m.fl.	3 470	2,9	97,1	
Motorfordonsmek. och motorfordonsrep.	4 815	2,3	97,7	
Installationselektriker	4 959	2,2	97,8	
Byggnadsträarb. inredningssnickare m.fl.	6 413	1,8	98,2	
Totalt	342 063	51,5	48,5	

*Källa: Statistiska centralbyrån (2012c), Standard för svensk yrkesklassificering, SSYK 4.
Kommentar: I de trettio största yrkena arbetar totalt drygt 342 000 personer, 176 000 tjejer och 166 000 killar.*

Bland unga 16–24 år är det vanligt att arbetsgivaren inte har lämnat in någon yrkesuppgift för den anställda (yrke okänt). Detta gäller för drygt 105 000 individer 16–24 år. För de 30 största yrkeskategorierna är den samlade könsfördel-

ningen relativt jämn med 51,5 procent tjejer och 48,5 procent killar (tabell 4.2). Om vi inte räknar med yrke okänt är den totala könsfördelningen i stället 56,5 procent tjejer och 43,5 procent killar.

Tabell 4.3 Könsfördelning inom de 30 största yrkeskategorierna, efter kön, 25–29 år, 2011. Procent

25–29 år	Samtliga	Andel		
		Tjejer	Killar	0 50 100
Förskollärare och fritidspedagoger	7 703	90,9	9,1	
Undersköterskor, sjukvårdsbiträden m.fl.	12 774	90,5	9,5	
Övriga sjuksköterskor	7 099	88,3	11,7	
Receptionister m.fl.	3 929	78,8	21,2	
Vårdbiträden, personliga assistenter m.fl.	20 691	77,8	22,2	
Barnskötare m.fl.	9 125	77,2	22,8	
Grundskollärare	5 149	74,4	25,6	
Administrativa assistenter	3 657	70,7	29,3	
Skötare och vårdare	6 470	69,4	30,6	
Hotell- och kontorsstädare m.fl.	6 841	68,8	31,2	
Övrig kontorspersonal	7 903	65,9	34,1	
Försäljare, dagligvaror	10 876	62,9	37,1	
Hovmästare, servitörer och bartendrar	4 269	61,2	38,8	
Försäljare, fackhandel	19 929	60,9	39,1	
Köks- och restaurangbiträden	8 314	57,0	43,0	
Banktjänstemän och kreditrådgivare	3 543	56,9	43,1	
Universitets- och högskollärare	4 907	44,0	56,0	
Yrke okänt	18 296	36,0	64,0	
Företagssäljare	6 977	35,9	64,1	
Kockar och kokerskor	4 415	32,0	68,0	
Handpakeretare och andra fabriksarbetare	3 801	27,5	72,5	
Väktare och ordningsvakter	3 733	26,1	73,9	
Lagerassistenter m.fl.	8 755	19,8	80,2	
Datatekniker	4 405	16,9	83,1	
Systemerare och programmare	7 061	14,9	85,1	
Verktygsmaskinoperatörer	3 950	10,1	89,9	
Lastbils- och långtradarförare	6 646	7,9	92,1	
Byggnadsträarb., inredningssnickare m.fl.	6 059	2,1	97,9	
Installationselektriker	3 917	1,8	98,2	
Motorfordonsmek. och motorfordonsrep.	3 769	1,6	98,4	
Totalt	224 963	53,2	46,8	

Källa: Statistiska centralbyrån (2012c), Standard för svensk yrkesklassificering, SSSYK 4.

Kommentar: I de trettio största yrkena arbetar totalt knappt 225 000 personer, 120 000 tjejer och 105 000 killar.

Även inom ålderskategorin 25–29 år kan vi se att bland de 30 vanligaste yrkeskategorierna är ovanligt med könsblandade yrken. Endast de tre yrkeskategorierna köks- och restaurangbiträden,

banktjänstemän och kreditrådgivare och universitets- och högskolelärare befinner sig inom spannet 40–60 procent (tabell 4.3).

I *På tal om kvinnor och män 2012* redovisas motsvarande fördelning för åldersgruppen 20–64 år 2010. Även där är det endast tre av de tretio vanligaste yrkena som har en jämn fördelning (Statistiska centralbyrån 2012a), dessa är kockar och kokerskor, läkare samt universitets- och högskolelärare. För alla sysselsatta 16–64 år återfinns mer än 50 procent av kvinnorna inom områden som utbildning, vård och omsorg, medan mer än 50 procent av männen finns inom byggnadsarbete, teknik, data och programmering, företagssäljare och fordons- och transportområdet. Det mest kvinnodominerande yrket är undersköterska med 93 procent kvinnor och 7 procent män. Det mest mansdominerande yrket är motorfordonsmekaniker och motorfordonsreparatörer med 98 procent män och 2 procent kvinnor.

En viss minskad könsuppdelning

Studier visar att könsuppdelningen på arbetsmarknaden minskat under de senaste decennierna (SOU 2004:43), det är inte några stora förändringar men vissa yrken har blivit mer könsblandade. Detta beror främst på att kvinnor i större utsträckning har breddat sina yrkesval och valt andra utbildningar och yrken än de traditionella vilket lett till en ökad könsintegrering för tidigare manligt dominerade yrken. Däremot kan vi se att killar eller män inte i samma utsträckning valt yrken som är dominerade av kvinnor. Detta är en fråga som Delegationen för jämställdhet i arbetslivet (2013) också kan väntas belysa, då de bland annat kommer att kartlägga forskning kring ungas utbildningsval.

Löneskillnader

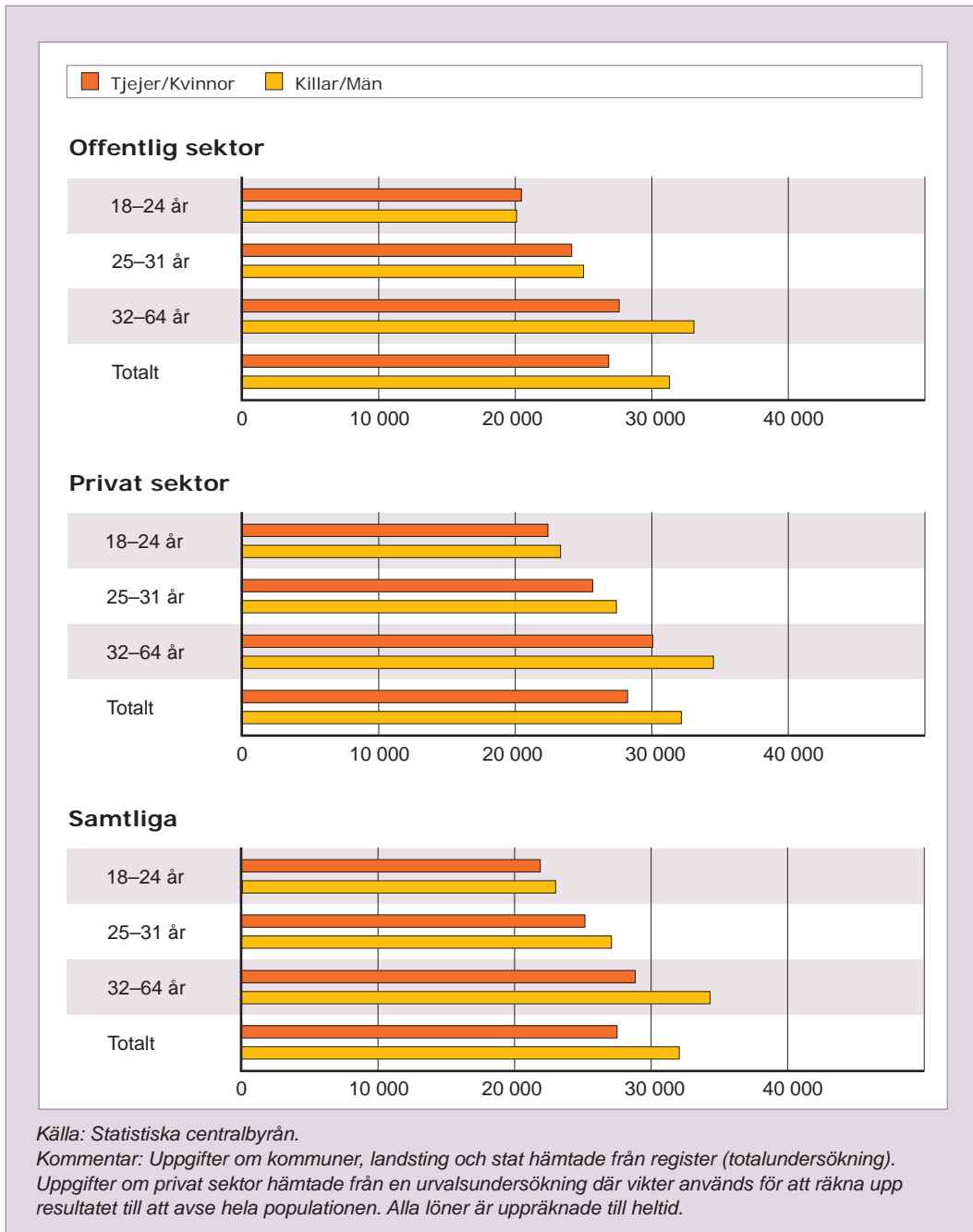
Det jämställdhetspolitiska målet om ekonomisk jämställdhet innebär bland annat att kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut. I relation till detta mål är frågan om jämställda löner central och en förutsättning för ekonomisk självständighet.

Unga som förvärvsarbetar har i genomsnitt lägre inkomst än den övriga befolkningen. Redan bland personer 18–25 år ser vi att inkomsterna skiljer sig åt mellan könen, där männens genomsnittliga årsinkomst är drygt 40 000 kronor högre än kvinnornas (pensionsgrundande inkomst av anställning). För kvinnor i åldersgruppen 18–25 år uppgick medelinkomsten av anställning 2012 till 119 000 kronor. För män i denna ålder uppgår medelinkomsten till 159 000 kronor (Ungdomsstyrelsen 2013b).

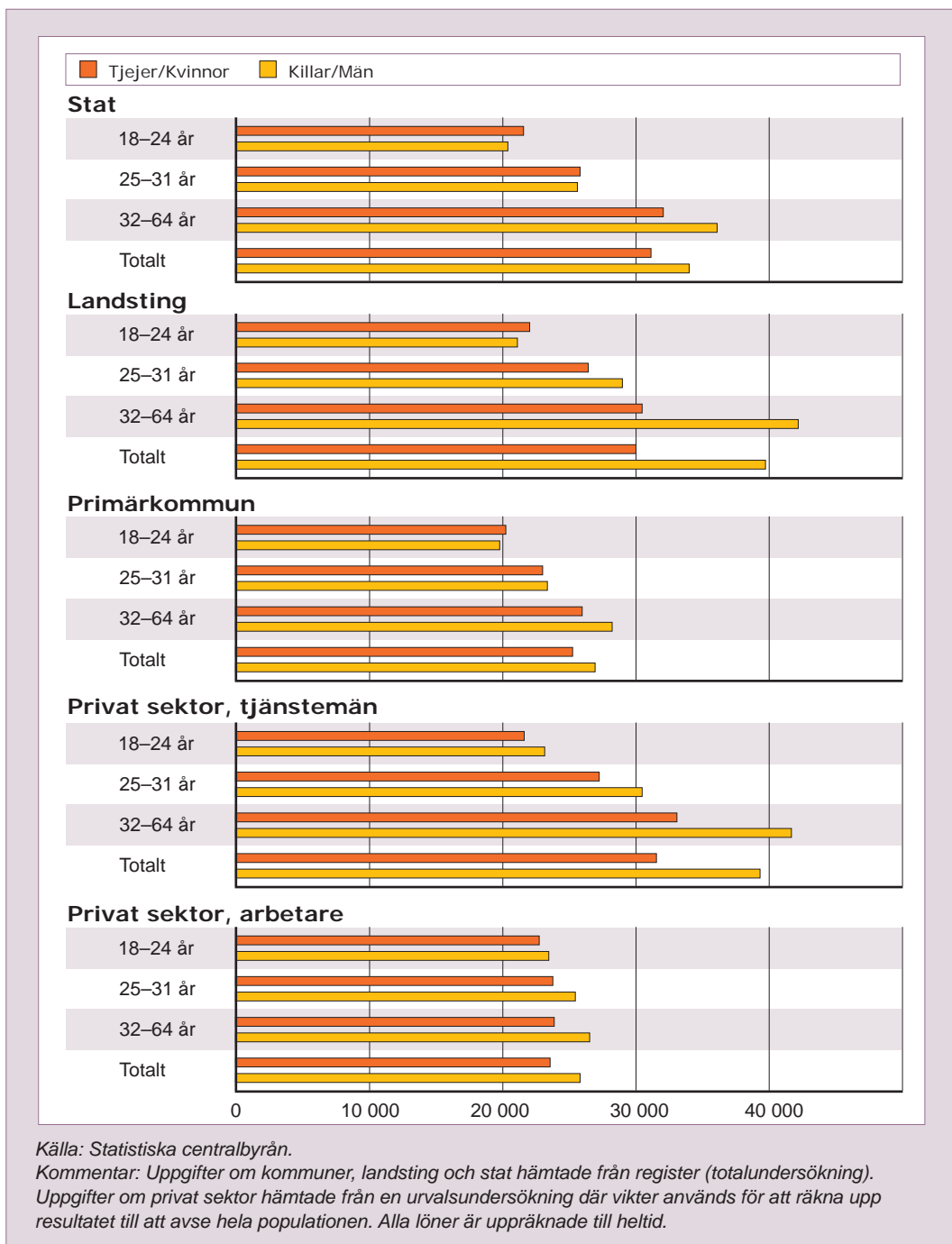
Ser vi till medellönen inom samtliga yrken så finns det en genomgående skillnad mellan könen som blir mer markerad desto äldre grupp vi analyserar. Bland tjejer 18–24 år är medellönen 21 900 kronor, och bland killar 23 000 kronor år 2012 (figur 4.3). Det motsvarar en skillnad på 1 100 kronor. Eftersom vi har velat se mönstren bland unga har vi valt mindre ålderskategorier för dem och räknat samman medellönen för de i åldersgruppen 32–64 år. För en mer detaljerad redogörelse för löneutveckling inom den gruppen hänvisar vi till statistiken hos Statistiska centralbyrån.

Varierande mönster för unga i privat och offentlig sektor

Mönstren med högre medellön för män går igen när vi bryter ner siffrorna på offentlig och privat sektor, med ett undantag. I offentlig sektor har kvinnor en något högre medellön än män i åldersgruppen 18–24 år (20 400 kronor jämfört

Figur 4.3 Medellön i privat och offentlig sektor, efter kön, 18–64 år, 2012. Kronor/månad.

Figur 4.4 Medellön i olika delar av privat och offentlig sektor, efter kön, 18–64 år, 2012. Kronor/månad.

med 20 100 kronor) (figur 4.3). Men går vi till 25–31-åringar finns även där en löneskillnad till männens fördel. Vi har också delat upp statistiken på olika grenar inom offentlig och privat sektor. Bland anställda inom privat sektor har män en högre medellön inom samtliga ålderskategorier. Inom offentlig sektor är löneskillnaderna mellan kvinnor och män 18–31 år som minst inom primärkommuner.

Orsaker till löneskillnader

Att män och kvinnor arbetar inom olika sektorer, yrken och befattningar, och har olika lång arbetstid får konsekvenser för lönerna. Löneskillnader kan bero på ett flertal aspekter, men korrigerat i relation till faktorer som påverkar lönen så finns det också ett oförklarligt lönegap mellan könen. Den ovägd löneskillnaden mellan kvinnor och män för hela arbetsmarknaden är 13,9 procent 2012, kvinnor har i genomsnitt 86,1 procent av mäns lön (Medlingsinstitutet 2013). Löneskillnaderna förändras om man tar hänsyn till skillnader i yrke, sektor, utbildning, ålder och arbetstid, då blir den löneskillnad som återstår, den oförklarade skillnaden, 6,1 procent (Medlingsinstitutet 2013). Mellan 2005 och 2012 har den oförklarade skillnaden minskat, men hur stor minskningen är beror på vilken metod vi använder. Med en oberoende mätmetod är minskningen 2,4 procentenheter och med en standardvägd beräkning 0,7 procentenheter enligt Medlingsinstitutet.

Vi har inte haft möjlighet att närmare undersöka orsaker till löneskillnaderna mellan könen bland unga på den svenska arbetsmarknaden men det finns en hel del forskning om löneskillnader generellt på arbetsmarknaden beroende av kön (Kunze 2003, 2007; Kumlin 2007, Fransson 2001). Det finns även forskning om löneskillna-

derna mellan unga kvinnor och män som visar på små skillnader vid ingången på arbetsmarknaden men att skillnaderna några år senare ökar betydligt (Manning & Swaffield 2008, Napari 2008). Trots olika teorier kring vad som orsakar löneskillnader i början av karriären, som exempelvis att män och kvinnor arbetar inom olika sektorer, att det skiljer i jobbmobilitet och betydelsen av balans mellan arbetsliv och familj, så finns det studier som visar på en oförklarad löneskillnad mellan könen bland unga (Napari 2008).

Lönespridning

För att komplettera bilden av löneskillnader går det också att analysera skillnader mellan de tjejer och killar som har högst respektive lägst lön. För att göra detta tittar vi på var gränsen går för de 10 procent som tjänar minst och de 10 procent som tjänar mest, det som kallas den tionde och nittionde percentilen. Spannet mellan dessa två nivåer är större för män i samtliga ålderskategorier och spannet ligger också på en högre nivå. För män 18–24 år är spannet 17 600–29 100 kronor, jämfört med 17 200–27 500 kronor för kvinnor (tabell 4.4).

I åldersgruppen 18–24 år är lönespridningen mellan unga män och kvinnor relativt jämn inom nästan samtliga sektorer – kommun, landsting, stat och offentlig sektor samt för arbetare inom privat sektor. Den sektor som har de största löneskillnaderna bland unga i relation till kön är den privata tjänstemannasektorn.

I en jämförelse mellan sektorer så finns störst ovägd löneskillnad mellan män och kvinnor inom landstingssektorn, där är den 25 procent. Detta anses bero på att en stor andel kvinnor arbetar som undersköterskor med relativt låga löner, medan de män som arbetar inom lands-

Tabell 4.4 Lönespridning i privat och offentlig sektor, efter kön, 18–64 år, 2012

Sektor	Ålder	Kön	Percentil					Medellön
			10%	25%	50%	75%	90%	
Offentlig	18–24 år	Tjejer	17 000	18 200	20 000	22 300	24 500	20 400
		Killar	16 800	17 800	19 500	21 900	24 400	20 100
	25–31 år	Tjejer	19 500	21 500	23 600	26 000	28 800	24 200
		Killar	19 700	22 000	24 300	27 000	30 900	25 100
	32–64 år	Kvinnor	21 700	23 400	25 900	29 600	35 000	27 700
		Män	22 600	25 100	29 200	36 500	48 500	33 100
Totalt		Kvinnor	20 700	22 800	25 200	28 900	34 000	26 900
		Män	21 000	23 900	27 800	34 300	45 200	31 300
Privat	18–24 år	Tjejer	17 400	19 100	21 400	24 800	28 600	22 400
		Killar	17 900	20 000	22 600	25 900	29 600	23 300
	25–31 år	Tjejer	19 700	21 500	24 600	28 300	33 400	25 800
		Killar	20 500	23 200	26 100	30 300	35 300	27 500
	32–64 år	Kvinnor	20 700	23 200	26 900	33 000	42 800	30 100
		Män	22 600	25 300	29 800	38 200	51 000	34 600
Totalt		Kvinnor	19 700	22 000	25 600	30 900	39 600	28 300
		Män	21 000	24 100	28 000	35 000	47 000	32 200
Samtliga	18–24 år	Tjejer	17 200	18 800	20 900	24 000	27 500	21 900
		Killar	17 600	19 600	22 400	25 500	29 100	23 000
	25–31 år	Tjejer	19 600	21 500	24 100	27 300	31 900	25 200
		Killar	20 400	23 000	25 900	30 000	35 000	27 200
	32–64 år	Kvinnor	21 200	23 300	26 300	30 900	39 000	28 900
		Män	22 600	25 300	29 700	37 900	50 600	34 300
Totalt		Kvinnor	20 000	22 500	25 400	29 800	37 000	27 600
		Män	21 000	24 100	28 000	35 000	46 700	32 100

Källa: Statistiska centralbyrån.

Kommentar: Uppgifter om kommuner, landsting och stat hämtade från register (totalundersökning).

Uppgifter om privat sektor hämtade från en urvalsundersökning där vikter används för att räkna upp resultatet till att avse hela populationen. Alla löner är uppräknade till heltid.

tingssektorn ofta är läkare. Den näst största löneskillnaden finns bland tjänstemän inom privat sektor med 19,9 procent. Lägst löneskillnader finns inom kommunsektorn där skillnaden är 6,2 procent.

Orsaker till skillnader i lönespridning

Kvinnor går i högre utsträckning utbildningar som leder till överutbildning i den första anställningen (Medlingsinstitutet 2013). Vad som räknas som överutbildad är den som studerat minst ett år mer än vad som är genomsnittet bland övriga anställda i de yrken de har. Samtidigt visar

analysen kring överutbildade att personer kan göra en bättre matchning under andra delar av livet. Vilka förutsättningar som unga har att göra icke- traditionella val påverkar deras arbetsliv. Val som görs tidigt i livet påverkar framtida löner och arbetsvillkor och i sin tur även pensioner och andra förmåner under arbetslivet.

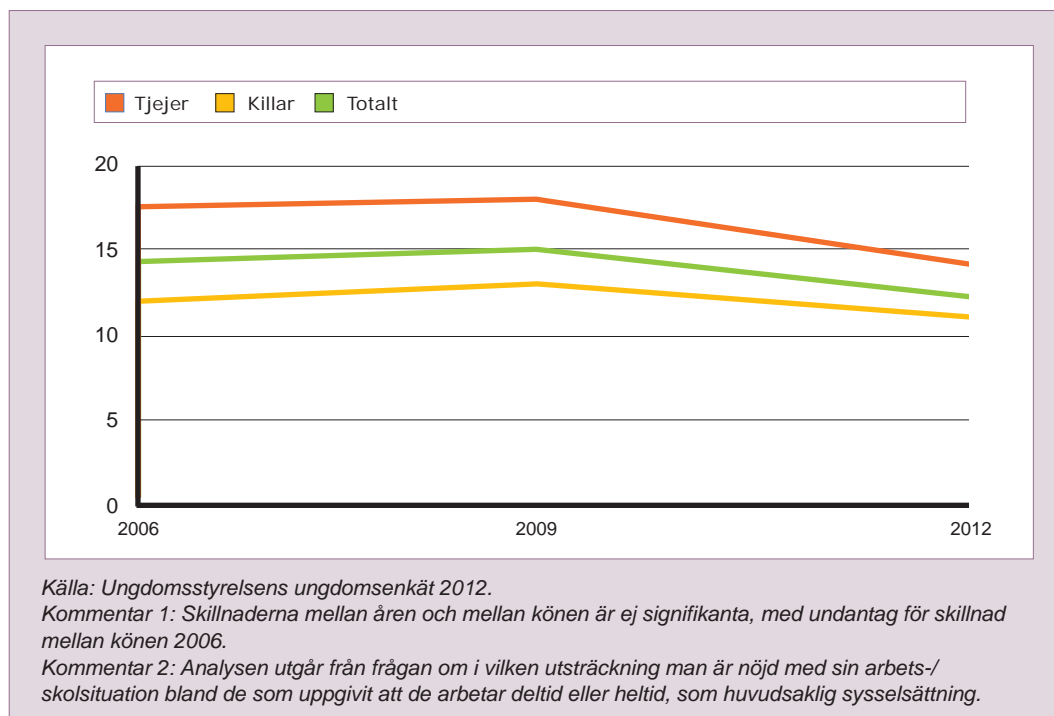
Men en andel av lönespridningen mellan könen är oförklarad när vi tagit hänsyn till utbildning, yrke, sektor, arbetat tid och så vidare.

Ungas syn på arbete och företagande

I detta avsnitt kommer vi att redovisa och diskutera statistik för arbetsmarknaden och vad unga värderar i ett arbete.

Tjejer och killar ungefär lika nöjda med sitt nuvarande arbete

Personer i åldern 16–29 år har i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie besvarat frågan hur nöjda de är med sitt nuvarande arbete. De år vi har analyserat visar inte på några statistiskt säkerställda skillnader mellan tjejer och killar, 1997, 2002 och 2013. På en skala 1–7 (helt missnöjd–helt nöjd), var medelvärdet 5,2

Figur 4.5 Andel som är ganska eller mycket missnöjda med sin arbets-situation, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent.

för både tjejer och killar 2013. Detta innebär en ökning på tre till fyra tiondelar för båda könen sedan 2002.

Genom Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät kan vi analysera vad unga (16–25 år) som har ett arbete anser om sin arbetssituation. Bland tjejer var det 14 procent som var mycket eller ganska missnöjda 2012, bland killar 11 procent. Skillnaden är dock inte statistiskt säkerställd. Vi ser inte heller några säkerställda skillnader mellan könen inom de undergrupper som vi har undersökt och nivåerna ligger ganska stabilt. År 2006 fanns en statistiskt säkerställd skillnad mellan könen då 18 procent av tjejerna och 12 procent av killarna var ganska eller mycket missnöjda med sin arbetssituation (figur 4.5).

Arbetet motsvarar kvalifikationer i mindre utsträckning för unga, men jämnt mellan könen

Med ökande ålder ökar andelen som instämmer i att deras arbete motsvarar deras kvalifikationer, visar Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013. En större andel unga uppger att de är antingen underkvalificerade eller överkvalificerade eller egentligen har en annan yrkesutbildning. Bland personer 16–29 år var det 57 procent som svarade att det nuvarande arbetet motsvarade personens utbildning och kvalifikationer. Inte heller i denna fråga fanns statistiskt säkerställda skillnader mellan könen. I gruppen 35–74 år var det en större andel som ansåg att arbetet motsvarar kvalifikationerna (72 procent), och kvinnor ansåg detta i högre grad än män (74 respektive 69 procent).

Det finns inget i attityd- och värderingsstudien som stärker påståendena att skillnaden mellan ungas utbildning och arbetsmarknadens krav

skulle ha ökat, åtminstone inte hos de unga som har jobb. Där är det en relativt stabil andel som anser att deras jobb motsvarar deras utbildning och kvalifikationer (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Vissa skillnader i vilka egenskaper tjejer och killar värdesätter i ett arbete

I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 har unga och äldre har svarat på hur viktiga de anser att 21 olika egenskaper är för hur de värderar ett arbete. Allra viktigast är egenskaper som har att göra med den sociala och fysiska arbetsmiljön som trevliga arbetskamrater, bra chef eller ledning och en god arbetsmiljö. Det stämmer med tidigare undersökningar. Unga lägger generellt större vikt än äldre vid att det finns bra möjligheter att knyta internationella kontakter och resa utomlands, att det är en bra lön och löneutveckling och att det finns en jämn könsfördelning på arbetsplatsen.

Unga män lägger något större vikt än unga kvinnor vid att det finns goda möjligheter att göra karriär och att arbetet ger status. Unga kvinnor värderar ett flertal av egenskaperna i högre grad än unga män, företrädesvis egenskaper kring utveckling, utbildning och arbetets innehåll samt möjligheten att kombinera arbetet med familj och fritid (Ungdomsstyrelsen 2013b).

För några egenskaper finns det ingen skillnad mellan killar och tjejer. Dessa är fast anställning, arbetet sker i team, det finns bra möjligheter att knyta internationella kontakter, det är en bra lön och löneutveckling, det är fria arbetstider och arbetet är självständigt.

Tabell 4.6 Andel som kan tänka sig bli företagare, efter kön, 18–30 år, 2004 och 2012. Procent

	2004	2012
Tjejer	63	62
Killar	78	75
Totalt	71	68

Källa: Nutek/ Tillväxtverket, Entreprenörskapsbarometern 2004 och 2012.

Killar har större intresse för företagande

Det finns ett stort intresse för att bli företagare bland både tjejer och killar. Företagare definieras här som en person som är anställd av sig själv som enskild näringsidkare eller företagare i eget aktieföretag. Fler killar än tjejer i åldersgruppen 18–30 år kan tänka sig att bli företagare, 75 mot 62 procent (tabell 4.6).

Vanligare att tjejer vill arbeta inom offentlig sektor, killar i eget företag

Av svarsalternativen att vara företagare, anställd i litet privat företag, anställd i stort privat företag eller anställd inom offentlig sektor var det vanligaste alternativet 2012 att helst vara företagare. Detta alternativ har under perioden 2004 till 2012 ökat från 29 procent till 35 procent (tabell 4.7). Killar vill i större utsträckning vara företagare än tjejer och det är vanligare att tjejer vill arbeta inom offentlig sektor. Även intresset för att arbeta i offentlig sektor har ökat under perioden, från 11 procent år 2004 till 20 procent år 2012. År 2004 ville unga helst vara anställda i ett mindre företag, de uppgifter Ungdomsstyrelsen har haft tillgång till för år 2004 har inte varit könsuppdelade.

Företagandet bland tjejer har ökat

Andelen företagande kvinnor har ökat något under den senaste tioårsperioden, 23 procent av företagen i Sverige drivs av kvinnor och 77 procent av män, andelen företag som drivs av företagare med utländsk bakgrund är 24 procent (Tillväxtverket 2012). En större andel företag drivs av kvinnor i yngre ålder, 33 procent av alla

Tabell 4.7 Andel unga som föredrar olika typer av sysselsättningar, efter kön, 18–30 år, 2004 och 2012. Procent

	2004	2012		
	Totalt	Tjejer	Killar	Totalt
Vara företagare	29	27	42	35
Anställd i litet privat företag	36	22	21	21
Anställd i stort privat företag	24	25	23	24
Anställd i offentlig sektor	11	27	14	20

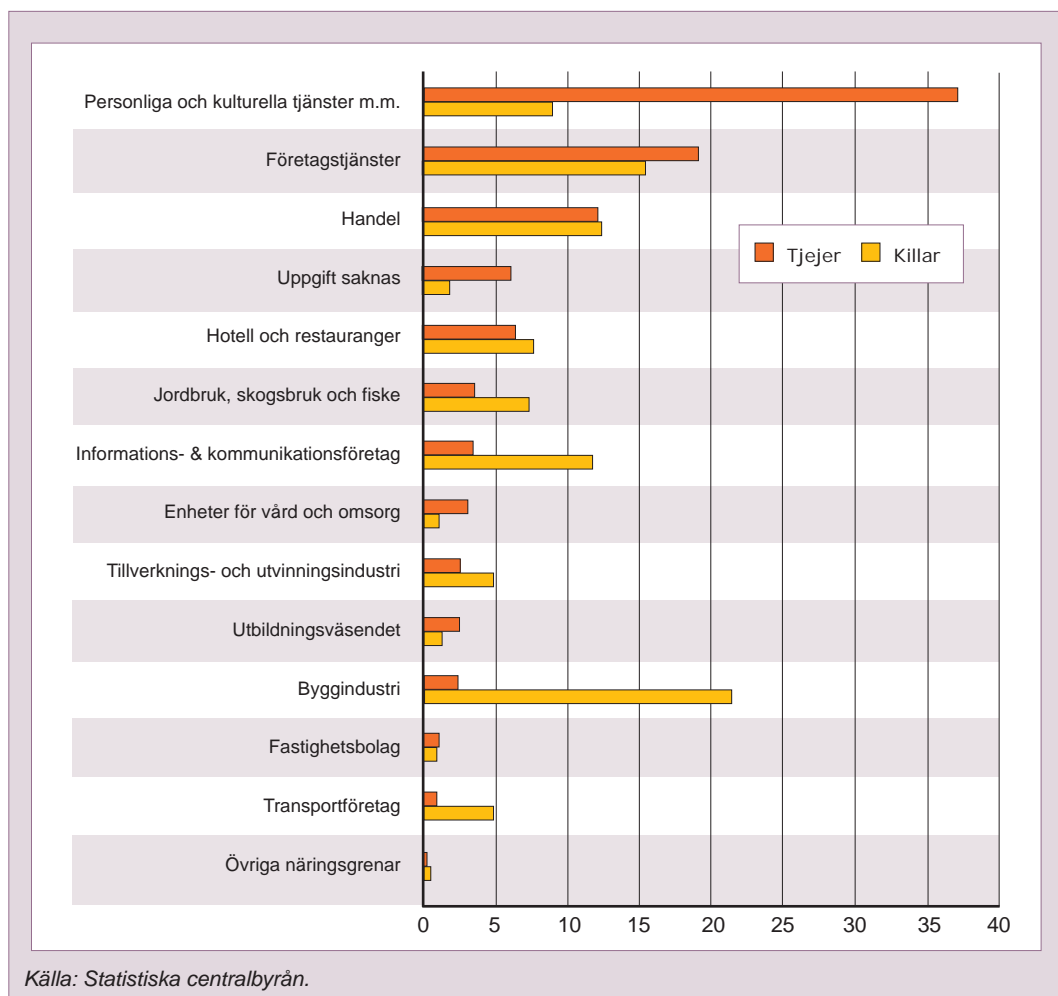
Källa: Nutek/Tillväxtverket, Entreprenörskapsbarometern 2004 och 2012.

företag som drivs av en person som är 30 år eller yngre drivs av kvinnor (Tillväxtverket 2012).

Företagandet är lika könssegregerat som arbetsmarknaden, det vill säga kvinnor och män är sysselsatta i olika branscher även om både kvinnor och män finns representerade i alla branscher. SCB:s statistik visar hur kvinnor 20–34 år främst startar företag inom näringsgrenen per-

sonliga och kulturella tjänster (figur 4.6). Inom denna näringsgren är drygt 50 procent av gruppen företagare inom frisörsalonger. Bland unga män finns flest företagare inom näringsgrenen byggindustri.

En mer könsblandad näringsgren är handel. Andra näringsgrenar där det är könsblandat mellan män och kvinnor inom åldersgruppen 20–34

Figur 4.6 Unga företagare, efter näringsgren och kön, 20–34 år, 2011. Procent.

Tabell 4.8 Andel nystartade företag, efter kön och ålder, 2005–2011. Procent

	2005	2006	2007*	2007	2008	2009	2010	2011
16–25 år								
Tjejer	32	34	31	31	36	34	38	39
Killar	64	63	64	64	60	64	59	57
Både och	4	2	5	5	4	2	3	4
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100
26–30 år								
Tjejer	30	30	37	36	31	37	31	36
Killar	65	66	58	58	63	58	65	58
Både och	5	4	5	5	6	5	4	7
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100
> 30 år								
Kvinnor	31	33	31	30	31	32	31	32
Män	61	60	62	63	61	61	60	59
Både och	7	7	7	7	7	7	9	9
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100

Källa: Tillväxtanalys.

* Exklusive branscherna jord- och skogsbruk samt fastighetstjänster. För 2007 ges två uppsättningar data. För att jämförelse med tidigare data ska bli mer rättvisande har i det ena fallet de nytillkommande branschgrupperna jord- och skogsbruk samt fastighetstjänster räknats bort.

år är företagstjänster. Inom denna näringsgren ingår finans- och försäkringsverksamhet, fastighetsverksamhet, verksamhet inom juridik, ekonomi, vetenskap och teknik samt resetjänster och stödtjänster.

Andelen företag som startades av en eller flera kvinnor gemensamt uppgick till 39 procent i åldersgruppen 16–25 år och till 36 procent i åldersgruppen 26–30 år. Motsvarande andelar 2005 uppgick till 32 respektive 30 procent. I åldersgruppen över 30 år var könsfördelningen bland personer vilka startade företag i stort sett oförändrad 2011 jämfört med 2005 (tabell 4.8).

Det obetalda hem- och omsorgsarbetet

Ett av jämställdhetspolitikens delmål är en jämn fördelning av det obetalda hemarbetet mellan män och kvinnor. Obetalt arbete kan definieras som ”produktiv sysselsättning som en individ utför utan betalning, men som skulle kunna lejas ut till någon annan” (SOU 2004:70). Som avslutning på detta kapitel finns en fördjupande undersökning om det oavlönade hem- och omsorgsarbetet.

Statistiska centralbyråns senaste tidsanvändningsstudie visade att kvinnor under perioden 2010/11 utförde 56 procent av det obetalda hemarbetet, som städning, matlagning och barn-

passning. Som konstateras i SOU 2004:70, *Tid och pengar – dela lika?* är det inte enkelt att värdera det obetalda hemarbetet. Hur är det exempelvis möjligt att skilja på fritid och produktivt men oavlönat arbete? Några argument för att mäta det obetalda arbetet är att det kan ge ett samlat värde som möjliggör analys av ekonomin i formell och informell sektor. Ett annat argument är att det med hjälp av uppgifter om det obetalda arbetet kan vara möjligt att räkna ut en utvidgad inkomst för olika grupper i samhället (SOU 2004:70). Jämställdhetsargumentet handlar om betydelsen av att synliggöra det obetalda arbetet och den betydelse hemarbete har för försörjningen.

Det obetalda hem- och omsorgsarbetet mäts genom tidsanvändningsundersökningar och under 2000-talet har det pågått ett arbete för att skapa jämförbara studier mellan EU-länder. Detta arbete bedrivs inom projektet *Harmonised European Time Use Surveys* (HETUS). Statistiska centralbyrån har också ett uppdrag att utveckla tidsanvändningsstudien (Utbildningsdepartementet 2012).

Tidsanvändningsstudien visar jämn fördelning av oavlönat arbete bland unga

Enligt SCB:s senaste tidsanvändningsstudie 2010/11 hjälper tjejer och killar 10–18 år till hemma lika mycket med hushållssysslor. Detta gäller främst städning och köksarbete. Däremot är vilka sysslor man hjälper till med könskodade precis som när det gäller uppdelningen av hem- och omsorgsarbetet bland vuxna. Både killar och tjejer utför mer hushållsarbete om det finns en ökad arbetsbörda (om det finns ett eller flera syskon i ålderskategorin 0–6 år) (Statistiska centralbyrån 2012b).

Könsskillnaderna är att fler killar hjälper till utomhus medan tjejer oftare hjälper till med att städa och laga mat. De vanligaste sysslorna är att duka, duka av, bädda sängen, diska, plocka ur diskmaskinen samt göra frukost. Mindre vanligt är att tvätta, och laga mat till fler än sig själv samt utomhusarbete (SCB 2010/11). Hälften av barnen 10–18 år hjälper till 1–2 timmar i veckan, och två av tio hjälper till mindre än en timme i veckan. Tre av tio barn hjälper till tre timmar i veckan eller mer.

Äldre barn lägger mer tid på hemarbete än yngre. Det är cirka 12 procent av 16–18-åringar som hjälper till cirka fem timmar i veckan. Detta jämfört med 6 procent i åldersgruppen 10–12 år (Statistiska centralbyrån 2012b).

Föräldraledighet särskilt ojämsställd bland unga

Föräldraledighet infördes 1974 och då använde män 0,5 procent av alla dagar. Skillnaderna mellan könen minskade sedan långsamt till slutet av 1990-talet. Under 2000-talet har andelen män som tar ut föräldrapenning ökat i en något högre takt. Idag står kvinnor för omkring 75 procent och män för omkring 25 procent av de använda dagarna (Inspektionen för socialförsäkringen 2012). År 1995 reserverades en månad i föräldrapenningen till vardera föräldern, och ytterligare en månad reserverades 2002, då föräldrapenningen också förlängdes med en månad. Den första reserverade månaden ledde till att mammors uttag av föräldrapenning minskade och pappornas uttag ökade (Inspektionen för socialförsäkringen 2012). De grupper som ökade sitt uttag mest var de där få pappor använt föräldrapenningen före reformen. Dessa var pappor med låg inkomst, förgymnasial utbildning och pappor födda utomlands. Genom att försäkringen förlängts något betyder det att kvinnors reella

uttag inte minskat i samma utsträckning som mäns har ökat (Försäkringskassan 2012a). Den andra reserverade månaden hade även den en tydlig utjämnande effekt på fördelningen mellan könen (Inspektionen för socialförsäkringen 2012). För att uppnå mål om ett jämställt uttag av föräldrapenning menar Försäkringskassan att fler månader behöver reserveras till respektive förälder (Försäkringskassan 2012b).

Det finns tydliga skillnader mellan tjejer och killar när det gäller föräldrapenning. I analyser av uttag av föräldraledighet är det viktigt att också ha med åldersskillnader bland föräldrar i beräkningen. Antalet föräldrar ökar med stigande ålder i ungdomsgruppen och tjejer är överrepresenterade bland unga föräldrar. Föräldrarna under 19 år var omkring 1 700 år 2011, och av dem var 96 procent tjejer. I åldrarna 20–24 år fanns omkring 28 000 föräldrar, av dem 86 procent kvinnor, och i åldrarna 25–29 år omkring 96 000 föräldrar, varav 72 procent var kvinnor (Försäkringskassan 2012a).

Det finns vissa tidigare analyser över föräldraförsäkringen som pekar på att uttaget av föräldrapenning är ojämnt fördelad bland unga (Försäkringskassan 2011). Analysen är gjord av föräldrapar utifrån pappans ålder. Det är särskilt ovanligt med ett jämställt uttag (40–60 procent) av föräldrapenning bland de allra yngsta papporna i åldern 17–19 år där enbart 3–4 procent av föräldraren har ett jämnt uttag. I nästan samtliga andra fall är det kvinnan som tar ut mest föräldradagar (Försäkringskassan 2011). Men nivån är också lägre bland unga 20–27 år där nivån ligger på omkring 5–7 procent, jämfört med äldre upp till 40-årsåldern där det i en del fall är 9–10 procent som har ett jämnt uttag.

Försäkringskassans statistik visar även att antal unga, främst unga kvinnor, som enbart har rätt till ersättning på grundnivå i föräldrapen-

ningen ökat under 2000-talet. Gruppen under 25 år som får ersättning på grundnivå har nästan fördubblats sedan 2001 (Försäkringskassan 2012b). Den totala månadsersättningen är då omkring 5 400 kronor, vilket får Försäkringskassan att ställa frågan om dessa föräldrar kan sägas omfattas av föräldraförsäkringen på ett fullvärdigt sätt. Ungdomsstyrelsen har under flera år också konstaterat att unga ensamstående föräldrar, ofta mödrar, har en särskilt utsatt ekonomisk situation (Ungdomsstyrelsen 2013b). Vi kan fördjupa oss i ersättningens fördelning. De allra flesta som tar ut föräldrapenning får ersättning som baseras på sin inkomst, men detta ser annorlunda ut bland unga. Om föräldern saknar tillräcklig inkomst eller inte har arbetat minst 240 dagar innan barnets beräknade födelse betalas penningen ut enligt en grundnivå, som 2010 var 180 kronor per dag. År 2011 var andelen föräldrar under 19 år som fick dagar utbetalda på grundnivå 97 procent. Denna andel har etablerats på den nivån under de senaste åren från att 2001 ha legat på 90 procent (Försäkringskassan 2012a). Bland personer 20–24 år låg denna nivå på 51 procent 2011, en betydande ökning från 2001 då nivån var 32 procent. Ser vi till dem som är över 30 år så har nivån legat på omkring 10 procent sedan 2001.

Med andra ord finns det anledning att framöver särskilt uppmärksamma unga föräldrars situation. Detta kan kopplas både till det arbete som Ungdomsstyrelsen tidigare har bedrivit för att öka möjligheterna för unga föräldrar att slutföra sin gymnasieutbildning, och till den tendens vi ser att det är med det första barnet som unga pars fördelning av det oavlönade hemanbetet blir ojämnt fördelat.

I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 kunde ett antal alternativ anges på frågan om nuvarande sysselsättning. Enbart

Tabell 4.9 Orsaker till deltidarbete, efter kön, 20–64 år, 2010. Procent

	Antal		Andel		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Lämpligt heltidsarbete saknas/ söker heltid	198 700	66 100	27	29	75	25
Vård av barn	148 100	14 700	20	7	91	9
Vill inte heltidsarbete, uppger inget skäl	122 300	31 300	17	14	80	20
Egen sjukdom/nedsatt arbetsförmåga	77 700	35 100	11	16	69	31
Arbetet är fysiskt och/eller psykiskt krävande	49 500	7 900	7	4	86	14
Studier	49 100	29 600	7	13	62	38
Har flera jobb	33 800	20 800	5	9	62	38
Vård av både barn och vuxna anhöriga/släktingar	18 300	2 100	3	1	90	10
Vård av vuxna anhöriga/släktingar	4 200	–	1	–	–	–
Övrigt	30 300	16 300	4	7	65	35
Uppgift saknas	1 700	1 300	0	1	57	43
Totalt	733 700	225 700	100	100	77	24

Källa: Statistiska centralbyrån, Arbetskraftsundersökningarna (AKU).

bland unga kvinnor i åldern 25–29 år förekommer föräldraledighet i någon större utsträckning – annars är det väldigt låga andelar. Av unga kvinnor i åldersgruppen 25–29 år uppger 12,3 procent att de är föräldralediga på heltid (jämfört med 1,5 procent av killarna). Andelen som var föräldraledig på deltid var mindre än 2 procent bland både tjejer och killar.

Försäkringskassan (2013b) har studerat hur stor sannolikheten är att föräldrapar gör en jämn fördelning av föräldrapenningdagarna. Sannolikheten ökar om en av föräldrarna eller båda är omkring 30-årsåldern. Störst andel jämställda par finns i gruppen där båda föräldrarna är 30–34 år. Andra faktorer som ökar sannolikheten för jämställt uttag av föräldrapenning är

högskoleutbildning, att en eller båda föräldrarna är födda i Sverige och att de arbetar inom offentlig sektor.

Genom arbetskraftsundersökningarna ser vi att det är betydligt vanligare bland kvinnor att deltidarbete, i åldern 20–64 år 2010 (tabell 4.9). Orsakerna till deltidarbetet varierar mellan kvinnor och män, av de som arbetar deltid på grund av vård av barn är 91 procent kvinnor och 9 procent män. Den vanligaste anledningen till att arbeta deltid är att det saknas ett lämpligt heltidsarbete eller att personen söker ett heltidsarbete. Av personer i den kategorin är 75 procent kvinnor och 25 procent män.

Omgivningen har stor betydelse

Tidigare studier från främst USA och Storbritannien utförda under 1980- och 1990-talen visar att tjejer generellt utför mer hushållsarbete än killar (Evertsson 2001, Gill 1998, Berk 1985). Det finns forskning som har visat på en koppling mellan utbildning och jämställdhet, där personer med högre utbildning har en mer positiv attityd till jämställdhet (Hubbard et al. 2003). Det finns även svenska studier som visar på betydelsen av högre utbildning genom att högre utbildade i större omfattning får sina barn att genomföra könsneutrala uppgifter i hemmet (Evertsson 2006). I en familj där pappan utför en del av hushållsarbetet ökar chansen att söner gör detsamma när de blir äldre (Lahne & Wenne 2012). Även Cunningham (2001) visar att socialiseringsprocesser påverkar söner, exempelvis så har pappans hushållsarbete under uppväxten betydelse för söners hushållsarbete då de är i 30-årsåldern.

Hemarbetets fördelning påverkar andra livsområden

Harryson har i sin avhandling genomfört en enkätundersökning med data från 574 killar och 506 tjejer (undersökningen genomfördes första gången 1981 när de var 16 år, därefter vid 18, 21, 30 och 42 års ålder) kompletterade med registerdata om anställda på deltagarnas arbetsplatser samt intervjuer. Slutsatserna var att kvinnor hade huvudansvar för det obetalda arbetet. Analysen visade att ojämställdhet i det obetalda arbetet är en viktig faktor för psykisk ohälsa bland både män och kvinnor, på arbetsplatsen var ojämlikhet kopplat till psykisk stress bland kvinnor. De arbetsplatser som hade mer jämställda arbetsplatsmönster hade lägre och mer likartade nivåer av ohälsa bland män och kvinnor. Jämställdhet på arbetsplatser och i hemmet

är viktigt för att minska den psykiska ohälsan bland både kvinnor och män, men också för att uppnå en god genomsnittlig hälsa i befolkningen (Harrysson 2013). En ojämn fördelning av hemarbetet kan också minska möjligheterna till karriär och utveckling i arbetslivet, heltidsarbete samt möjligheterna för god löneutveckling.

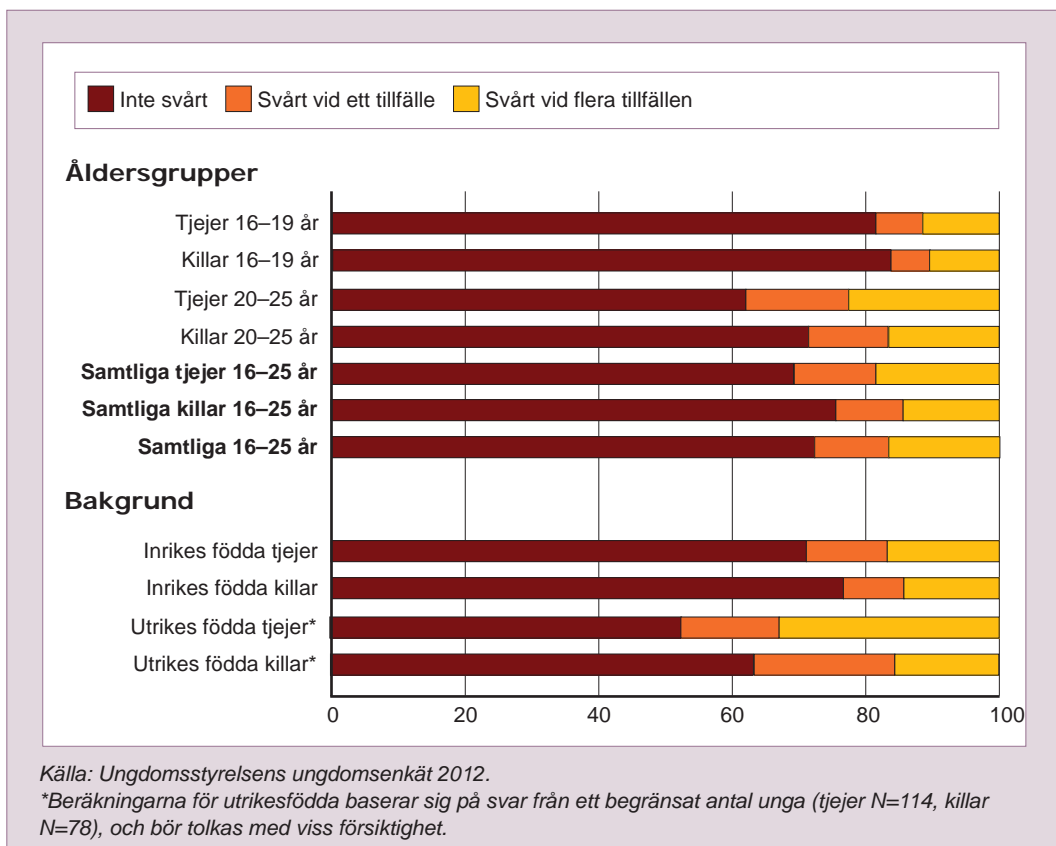
Försörjning och boende

Det finns olika sätt att mäta ekonomiska förutsättningar och utsatthet. Det är vanligare att tjejer har svårt att betala löpande utgifter och de tar oftare tar emot pengar från närstående. Men det är vanligare att killar har så allvarliga svårigheter med sin ekonomi att deras skulder är föremål för Kronofogdemyndigheten och att de riskerar vräkning.

Ekonomisk utsatthet vanligare bland unga kvinnor och utrikesfödda

Många i åldern 13–25 år bor med sina föräldrar och påverkas av de ekonomiska villkoren i familjen. En fråga för att undersöka ungas egna ekonomiska förutsättningar är att fråga om förmåga att betala räkningar. Enligt Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 har 18 procent av tjejerna i åldern 16–25 år vid flera tillfällen haft svårighet att betala löpande utgifter under det senaste året, jämfört med 14 procent bland killar (figur 4.7). Skillnaderna mellan könen är större i åldersgruppen 20–25 år (23 procent av tjejerna och 17 procent av killarna).

Vi ser en tendens till att utrikesfödda i större utsträckning än inrikesfödda någon gång har haft svårigheter att betala löpande utgifter under året. Resultaten från Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 stärker bilden av en särskilt utsatt situation för utrikesfödda.

Figur 4.7 Andel som haft svårt att klara löpande utgifter som hyra och räkningar under de senaste 12 månaderna, efter bakgrund och kön, 16–25 år, 2012. Procent.

Genom Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 ser vi skillnader mellan unga som bor i storstäder med dess förorter där 19 procent av tjejerna har haft svårigheter vid flera tillfällen, jämfört med 11 procent av killarna. Det finns en liknande tendens bland unga som har högutbildade föräldrar (eftergymnasial utbildning minst tre år), 18 procent av tjejerna och 11 procent av killarna. Bland killarna finns en skillnad beroende på föräldrarnas utbildningsnivå. Bland killar

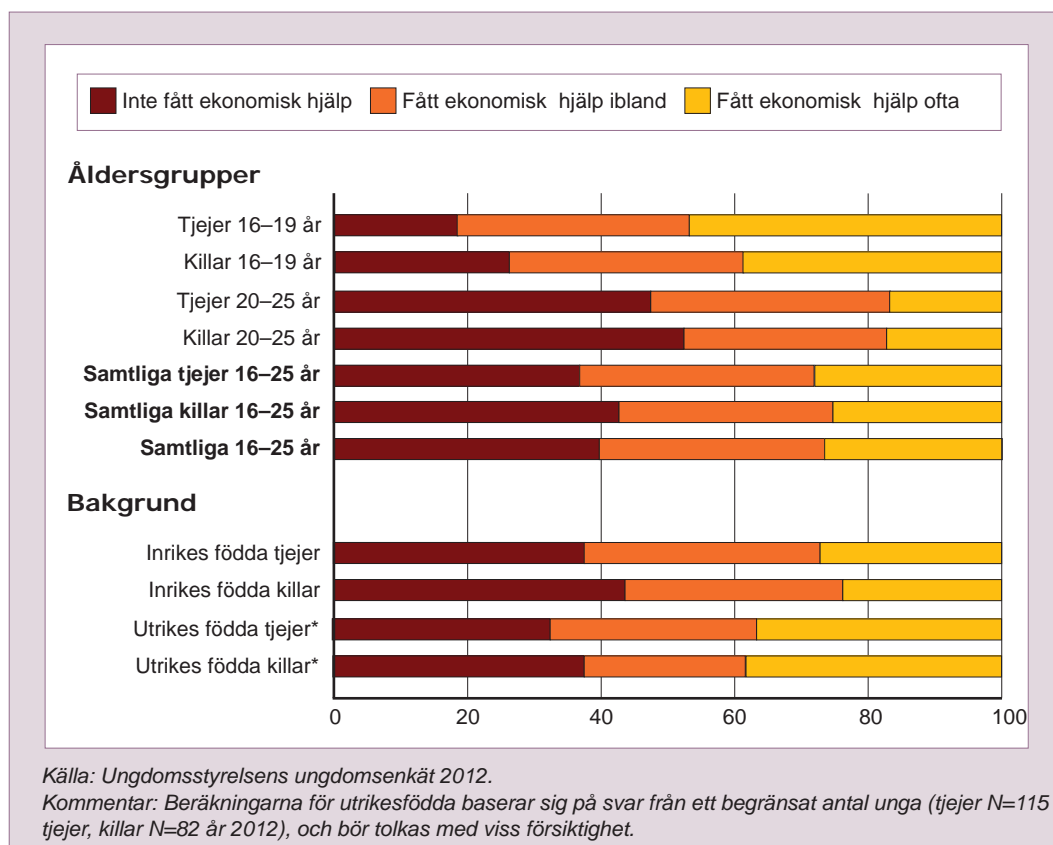
som har högutbildade föräldrar har 11 procent haft svårighet flera gånger, medan det är 19 procent bland killar vars föräldrar högst har gymnasieutbildning.

Vanligare bland yngre tjejer att ta emot pengar av närstående

På frågan om unga tar emot pengar från föräldrar eller andra närstående finns inte så stora skillnader mellan könen (figur 4.8). Men det är vanligare i gruppen 16–19 år att tjejer får sådant stöd. Det är 47 procent bland tjejerna i denna åldersgrupp som ofta tar emot pengar jämfört med 39 procent bland killarna.

Allvarlig skuldsättning och vräkning vanligare bland killar

Antalet ansökningar om betalningsföreläggande riktade mot 18–25-åringar har ökat med 10 procent mellan 2008 och 2012. Unga män är föremål för merparten av dessa, 56 procent 2012, men kvinnornas andel har ökat något under den senaste femårsperioden. Bland beslut om betalningsföreläggande i samma åldersgrupp rör 53,5 procent killar och 46,5 procent tjejer. Vi ser än tydligare könsmonster bland dem som har så allvarliga skulder att de är föremål för indrivning

Figur 4.8 Andel som har fått ekonomisk hjälp av sina föräldrar eller annan anhörig under de senaste 12 månaderna, efter bakgrund och kön, 16–25 år, 2012. Procent.

hos Kronofogdemyndigheten. Bland killar i åldern 16–25 år är det 5,3 procent som är registrerade som gäldenärer hos myndigheten, jämfört med 2,7 procent bland tjejer (Ungdomsstyrelsen 2013b). Annorlunda uttryckt är två tredjedelar av gäldenärerna i den åldern killar, och en tredjedel tjejer. Skuldsättningen ökar med stigande ålder inom ungdomsgruppen.

Genomsnittsskulden för killar var 6 517 kronor 2012, och motsvarande för tjejer var 4 780 kronor. Killars totala skuld var 1 274 miljoner kronor, och tjejers 250 miljoner kronor. Ökningen jämfört med föregående år är mer tydlig för killar än för tjejer (då var skulden 958 miljoner kronor, jämfört med 247 miljoner kronor). Killars skuldbelopp till stat och kommun är också betydligt högre. Skillnaderna är tydliga när det gäller böter, brottsofferfonden, felparkeringsavgifter, fordonsskatt och skattekonto (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Även när det gäller vräkning är killar överrepresenterade i gruppen 18–25 år. Killarna drabbas av en mycket stor del av såväl begärda som genomförda avhysningar, men även andelen begärda avhysningar för tjejerna har ökat medan den ligger kvar på samma nivå för killarna.

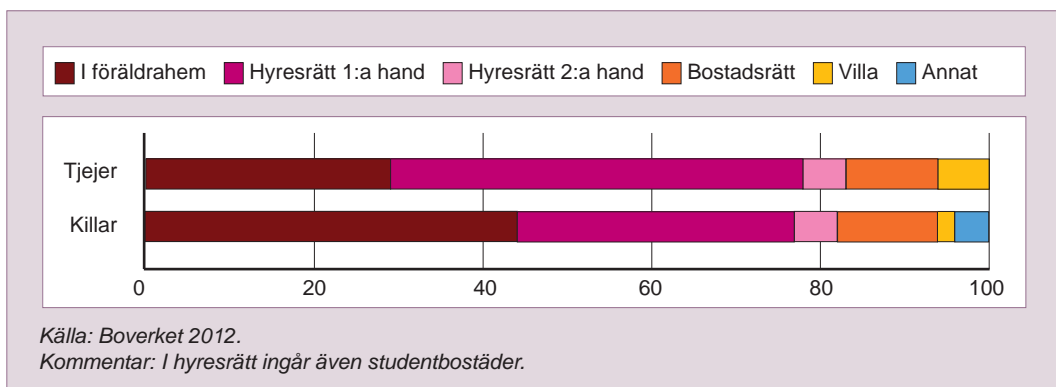
Av 969 ansökningar om avhysning 2010 gällde 58 procent killar och 42 procent tjejer, denna könsfördelning har varit ungefär densamma sedan 2006. Av de 296 verkställda avhysningarna 2006 gällde 61 procent killar och 39 procent tjejer (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Ungas bostadssituation efter bostadsform och ålder

De som är födda i början av 1990-talet håller nu på att etablera sig på bostadsmarknaden. Ungas möjligheter till egen bostad ser olika ut, bland annat beroende på bostadsort.

Under 2012 uppgav 154 kommuner att de har brist på bostäder som unga efterfrågar (Boverket 2012). Bostadsbristen är mest tydlig i storstadsregioner och andra större städer dit inflyttningen av unga är stor, det handlar om Stockholm, Göteborg, Malmö och övriga högskoleorter.

Det finns stora skillnader mellan kvinnor och män i hur stor andel som bor kvar hemma hos föräldrarna. Enligt Statistiska centralbyrån och Boverkets siffror bodde cirka 29 procent av kvinnorna i åldergruppen 20–25 år kvar i föräldrahemmet 2011 (figur 4.9). Motsvarande siffror för män är 44 procent.

Figur 4.9 Boendeformer bland unga, efter kön, 20–25 år, 2011. Procent.

Ungefär 49 procent av kvinnorna bor i hyresrätt i 1:a hand, bland män är andelen 33 procent. Unga i storstäder och i mindre kommuner bor kvar hemma hos sina föräldrar i högre utsträckning än unga från större kommuner utanför storstäder. Ett eget rum kan ha betydelse för studieresultat och andra möjligheter i framtiden, Boverkets mätning visar att 2009–2010 hade 96 procent i åldern 13–18 år eget rum. Det är små skillnader mellan flickor och pojkar.

Förändringsarbete

I det här avsnittet diskuterar vi förändringsarbete på arbetsmarknaden. Vi har gjort ett urval av initiativ och projekt som främst syftar till att förändra ungas arbetsliv utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Som vi har sett i kapitlet innefattar jämställdhet på arbetsmarknaden en mängd olika frågor. Det finns kopplingar till de jämställdhetspolitiska målen genom ett aktivt arbete för att uppnå ekonomisk jämställdhet, det vill säga att kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut. Det kan också handla om jämställdhetspolitiska mål som att verka för en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet samt att kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjligheter att ge och få omsorg på lika villkor. Jämställdhet handlar även om det personalpolitiska arbetet som rätten att inte bli diskriminerad på grund av kön och att inte bli utsatt för trakasserier och sexuella trakasserier.

Pågående utredning om jämställdhet i arbetslivet

Just nu pågår ett arbete för att öka jämställdheten för män och kvinnor genom Delegationen för jämställdhet i arbetslivet (JA-delegationen) som tillsattes i oktober 2011. Delegationens uppgift är att bland annat sammanställa och tillgängliggöra kunskap om kvinnors och mäns olika villkor och möjligheter samt om de förhållanden som utgör grund för skillnaderna och att lämna förslag på insatser för ökad jämställdhet. Delegationen kommer bland annat att publicera en kartläggning av forskning om ungas utbildningsval, en uppföljning av SOU 2003:16 som handlar om mansdominans i förändring samt uppföljning av SOU 1994:3 om mäns föreställningar om kvinnors chefskap. I väntan på delegationens slutbetänkande hösten 2014 lyfter vi i det här kapitlet fram tidigare forskning och kunskap om kvinnors och mäns olika villkor och möjligheter i arbetslivet liksom om de förhållanden som är grunden för dessa skillnader.

Ovanligt med jämställdhetsinsatser för unga på arbetsmarknaden

Det finns få förändringsprojekt som specifikt kombinerar ett jämställdhetsperspektiv med arbetsmarknadspolitiska satsningar för unga. Arbetsmarknadsprogram för unga beskrivs ofta vara en central del av europeiskt policyskapande, både på EU-nivå och på nationell nivå (Europeiska kommissionen 2013). Det betyder att det finns ett stort antal rapporter, studier och resolutioner om EU:s arbetsmarknadsprogram, men det saknas ofta ett genusperspektiv och få problematiseringar i relation till kön diskuteras (Europeiska kommissionen 2013). Analyser av arbetsmarknadspolitiska åtgärder inom EU har också visat att många riktade arbetsmarknadsinsatser inom EU har en låg representation av unga kvinnor (Europa kommissionen 2013).

Ovanligt med projekt för jämställdhet bland unga på arbetsmarknaden i Ungdomsstyrelsens bidragsgivning

Få projekt som ansöker om bidrag från Ungdomsstyrelsen har en inriktning mot området arbete och försörjning. En anledning kan vara att jämställdhetsprojekt inriktade på arbetslivet ofta fokuserar på vuxna i alla åldrar och inte specifikt berör unga upp till 29 år.

Ungdomsstyrelsen har inom sin bidragsverksamhet Jämställdhetsstöd och Projekt för kvinnors organisering gett stöd till få projekt med koppling till ungas arbete och försörjning. De förändringsprojekt som finns är ofta olika typer av mentorsprogram. Ett exempel är *Mentorskap för unga kvinnors ledarskap* – BPW Stockholm som fick bidrag 2010. Projektet syfte var att stärka unga kvinnor i arbetslivet. Målgruppen är unga kvinnor som med hjälp av äldre mentorer stärks i att nätverka och förhandla. Ett annat mentorsprojekt *Jämställdhet i det regionala tillväxtarbetet* drivs av Internationella Kvinnoföreningen i Malmö, och ska bekämpa arbetslöshet bland nyanlända högutbildade kvinnor. Projektet sammanför personer på ledande befattningar i näringslivet med nyanlända högutbildade kvinnor.

Ett annat projekt som fått bidrag från Ungdomsstyrelsen är *Yoko DJ* som ska bryta könsuppdelade yrkesval genom att verka för en jämställd DJ-scen. Projektet fick pengar 2012 och ska förbättra arbetsmöjligheterna i Göteborgsområdet för tjejer som är DJ. En annan organisation som fått projektstöd från Ungdomsstyrelsen är Rättviseförmedlingen som arbetar för att förändra bilden av underrepresenterade grupper inom olika yrken. Rättviseförmedlingen hjälper projekt, organisationer och medier att hitta

kompetens från grupper som vanligtvis hamnat i skymundan på grund av stereotypa föreställningar om exempelvis kön, ursprung eller fysiska förutsättningar.

Satsningar för att bryta könsuppdelningen av arbetsmarknaden

Ett jämställdhetsmål för arbetsmarknadsområdet handlar om att försöka minska könsuppdelningen på arbetsmarknaden. I Sverige finns förslag som syftar till att göra exempelvis förskolor och skolor mer jämställda (kapitel 3). *Främja kvinnors företagande* är ett program som Tillväxtverket driver 2011–2014 till nytta för kvinnor som vill utveckla sina företag och kvinnor som vill starta företag samt riktar sig till aktörer som arbetar för att främja företagande och företagsutveckling, exempelvis genom rådgivning och finansiering. Ett aktuellt exempel på detta är att regeringen under 2013 gett Skolverket (Utbildningsdepartementet 2013) i uppdrag att komplettera informationskampanjen om lärar- och förskolläraryrkena och de nya lärar- och förskolläraryrkesutbildningarna så att den till viss del specifikt inriktas på att attrahera fler män till förskolläraryrkesutbildningen. Syftet är att öka antalet och andelen män inom dessa utbildningar. Sveriges Kommuner och Landsting driver just nu projektet Sveriges viktigaste jobb för att öka kunskapen om jobb i kommuner och landsting. Även för detta projekt handlar det om att rekrytera från delvis nya målgrupper.

Ett annat exempel är Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) som 2009–2014 driver ett program för att öka jämställdhet och mångfald i kommunernas säkerhetsarbete. Programmet syftar bland annat till att öka andelen kvinnor inom räddningstjänsten och i förlängningen bidra till att minska könsuppdel-

ningen av arbetsmarknaden. Andelen kvinnor bland heltids- eller deltidsoffentliga är 2,4 respektive 4,0 procent. MSB har satt som mål att från och med 2014 ska 40 procent av alla som nyrekryteras vara kvinnor.

Förslag om mer jämn fördelning av föräldrapenning

Under hösten 2013 har det kommit förslag som svarar mot de jämställdhetspolitiska målen om en mer jämn fördelning av hem- och hushållsarbete. Regeringen vill i propositionen *Nya åldersgränser och ökad flexibilitet i föräldraförsäkringen* förtydliga båda föräldrarnas ansvar för barnet samt minska konflikter mellan föräldrar och lämna förslag om att föräldrapenningens ersättningsnivåer ska delas lika mellan föräldrar med gemensam vårdnad om ett barn (prop. 2013/14:4). Åldersgränsen för att ta ut föräldrapenning höjs så att förmånen kan lämnas till dess att barnet har fyllt tolv år mot i dag åtta år för att underlätta för föräldrarna att ta ledigt från arbetet även för äldre barn, exempelvis under lov och studiedagar, eller vid deltagande i förskolans och skolans verksamhet.

Jämställdhetsbonusen infördes den 1 juli 2008 med syftet att uppmuntra till en jämnare fördelning av föräldradagarna. Ju jämnare föräldradagarna fördelas mellan föräldrarna, desto högre blir bonusen, högsta bonus är 13 500 kronor för ett barn. Men tidigare utvärderingar visar att jämställdhetsbonusen inte haft någon effekt på uttaget av föräldrapenningen (Försäkringskassan 2010). Skälet anses vara krångliga regler kring ansökan och att många föräldrar inte känt till att de kunnat ansöka. Sedan dess så har reglerna ändrats och ersättningen betalas ut automatiskt när kriterierna är uppfyllda. Det kan också handla om andra aspekter än att de eko-

nomiska påverkar hur familjer väljer att fördela föräldrapenningen, vilket har beskrivits tidigare i detta kapitel.

Arbetsmarknadsprojekt för unga med stöd från Europeiska socialfonden

Under perioden 2007–2013 har Europeiska socialfonden i Sverige arbetat med kompetensutveckling bland personal, och utveckling av arbetet kring arbetslösa. I de förstnämnda projekten har könsfördelningen varit jämn bland deltagarna 15–24 år. Bland deltagarna i projekt för arbetslösa har hela 44 procent varit i åldersgruppen 15–24 år. Av dem så var omkring 44 procent tjejer och 56 procent killar (Europeiska socialfonden 2013). Projekten som får stöd av fonden ska arbeta med både jämställdhet och tillgänglighet. Fonden har också gett stöd till ett antal projekt som ska öka andelen kvinnor i mansdominerade organisationer, samt bidra till kunskapsutveckling inom jämställdhets- och mångfaldsområdet. De flesta förändringsarbeten på arbetsmarknaden riktar sig dock till ett bredare urval av åldrar än unga eller är inriktade på unga men har inget tydligt genus- eller jämställdhetsperspektiv. Inom ESF ställs krav på att alla projekt ska jämställdhetsintegreras.

ESF Jämt heter länsstyrelsernas gemensamma satsning för att projekt inom Europeiska socialfonden i Sverige ska genomföras av ett jämställdhetsperspektiv. Stödorganisationen består av en nationell koordinator och åtta projektstödare som erbjuder kostnadsfri rådgivning och utbildning runt om i landet och satsningen har pågått 2009–2013. ESF Jämt lyfter fram ett antal projekt som de menar kommer lite längre med jämställdhetsarbetet (ESF Jämt 2012). I en kommande studie från Temagruppen Unga i arbetslivet har ett sextiototal utvärderingsrapporter

från ungdomsprojekt analyserats. Studien visar att det finns ett antal goda exempel men att det ofta saknas en utvecklad och uttalad strategi när det gäller jämställdhetsintegreringsarbetet. Sveriges prioritering av jämställdhet inom socialfondsprogrammet är unik i det europeiska sammanhanget, samtidigt som det finns flera förslag på hur arbetet kan stärkas framöver för att få större effekt (Hallin et al. 2012).

Lärlingsprojekt som metod för att bryta könssegregation

Ett projekt med inriktning på unga och jämställdhet med stöd från socialfonden är *Lärling 2.0* som vänder sig till långtidsarbetslösa 18–24 år. Det är region Värmland och Arbetsförmedlingen samt samtliga kommuner i Värmlands län som har varit involverade. Syftet med projektet är att underlätta för unga kvinnor och män att etablera sig på arbetsmarknaden, deras kompetens ska matchas mot lediga arbeten. Med hjälp av ESF Jämt insåg projektledarna inom *Lärling 2.0* att de själva utgick från en könsstereotyp bild av en lärling och vilka företag som behövde lärlingar. De hade utgått från en kille som de beskriver ”inte var rädd att ta i”. Med hjälp av en metod för jämställdhetsanalys kartlade ESF Jämt deras arbete och fann att fler unga män än unga kvinnor var lärlingar och även att fler unga män än kvinnor fick arbete efter lärlingsutbildningen. Projektet förändrade då hur de formulerar annonser, samt arbetar mer för att bryta könsstereotyper genom att exempelvis ifrågasätta företagens bild att de ska anställa en kille.

Ett annat lärlingsprojekt har drivits av Räddningstjänsten syd och Landskrona räddningstjänst. De har velat bryta segregation på arbetsmarknaden i relation till kön och etnisk bak-

grund och införa en lärlingsutbildning som leder vidare till den nationella utbildningen (SMO) som är en utbildning till brandman. Räddningstjänsten är av tradition en mansdominerad sektor.

Målgruppen var ungdomar mellan 18 och 24 år, arbetslösa eller mellan studier och arbete. Förutom att vara unga och utan jobb skulle deltagarna ha flerspråklig och kulturell kompetens eller någon funktionsnedsättning, eftersom dessa grupper är underrepresenterade inom SMO-utbildningen. Målen formulerades vara att föra ungdomar från arbetslöshet till anställningsbarhet och öppna räddningstjänsten som arbetsgivare för arbetslösa ungdomar, kvinnor, personer med flerspråkighet och funktionsnedsättning för att sedan i sin tur leda vidare till den nationella utbildningen SMO. Medfinansierar vid sidan av ESF har varit arbetsförmedlingen i berörda kommuner och Räddningstjänsten syd.

Projektet har nyligen avslutats och det är för tidigt att se hur många som går vidare till SMO-utbildningen, men enligt MSB planerar flera av lärlingarna att söka till SMO. Tidigare lärlingsprojekt i kommunerna har medfört att lärlingarna fått anställning inom räddningstjänsten som brandmän, eller som brand- eller säkerhetsvårdar.

Förstärkt uppdrag för Diskrimineringsombudsmannen

Diskrimineringsombudsmannen har fått ett förstärkt uppdrag att arbeta med tillsyns- och främjandeinsatser. Detta gäller arbetsgivares arbete med lönekartläggning och lärosätenas arbete med aktiva åtgärder (Arbetsmarknadsdepartementet 2013). Dessa åtgärder förväntas påverka unga som sysselsatta och unga som är studenter på högskolor eller universitet.

Jämställdhetsintegrering i kommuner

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har under perioden 2008–2013 drivit Program för hållbar jämställdhet i syfte att stödja arbetet med jämställdhetsintegrering på lokal och regional nivå. Ett 70-tal kommuner har fått utvecklingsarbeten finansierade. Programmet verkar för att alla som använder offentligt finansierad verksamhet ska kunna garanteras ett likvärdigt bemötande och en likvärdig service, och att resurser ska fördelas på ett jämställt sätt. Målet är att införliva jämställdhet som en naturlig del i alla styr- och ledningssystem, samt i rutiner och metoder så att verksamheten kan säkerställa en jämställd fördelning av makt och resurser och erbjuda likvärdig service till kvinnor, män, flickor och pojkar.

SKL stödjer jämställdhetsarbetet i landets kommuner och landsting på olika sätt. Programmet fick finansiering för att informera om jämställdhetsintegrering, ge ekonomiskt stöd för utvecklingsarbete, utbilda jämställdhetsstrateger, skapa forum för erfarenhetsutbyte, upprätta en webbaserad kunskapsbank, vidareutveckla ledningssystem, metoder och verktyg för organisations- och kvalitetsutveckling i kommunal verksamhet för att införliva jämställdhetsintegrering i dessa, inrätta projektledning och projektsekretariat inom SKL samt processutvärdering.

Många kommuner har utifrån ett jämställdhetsperspektiv gjort en översyn av dokument som styr verksamheten, som policyer och värdegrund samt andra dokument som styr mål och prioriteringar. Kommunförbundet Östsam har exempelvis analyserat och omarbetat strategiska planer för kollektivtrafiken i Östergötland, så att kollektivtrafiken ska svara upp mot både mäns och kvinnors, pojkars och flickors behov. Även samverkansavtal för gymnasieskolan i Östergöt-

foto: Colourbox.com

land har analyserats och nu finns skrivningar om att genusperspektiv ska beaktas i utbudet och genomförandet av alla gymnasieutbildningar, att studie och yrkesvägledning ska vara genusmedveten för att motverka traditionsbundna val samt och den ska följa upp flickors och pojkars val, och lokalisering, dimensionering och ekonomiska insatser för pojkar respektive flickor (Sveriges Kommuner och Landsting 2011).

Stockholms läns landsting har exempelvis utvecklat indikatorer för jämställd och jämlik vård. Både kön och ålder redovisas och diagnoser som drabbar både män och kvinnor, flickor och pojkar lyfts fram och att data ska vara representativa i relation till detta. Många exempel handlar också om resultat som förändrade attityder och normer, exempelvis att många skolor som arbetat med jämställdhet märker att eleverna är mer tillåtande mot varandra vad gäller könsnormer.

Som ett stöd för arbete med jämställdhetsintegrering finns portalen *jämställ.nu*. Webbplatsen är ett samarbete mellan SKL, Vinnova, Nationella sekretariatet för genusforskning samt Tema likabehandling. Där beskrivs goda exempel inom flera områden, bland annat organisation och arbetsliv.

Jämställdhetsintegrering i myndigheter

Mellan 2008 och 2010 fick Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet i uppdrag av regeringen att bygga upp ett stöd för statliga myndigheters arbete med jämställdhetsintegrering. Det fick namnet Jämi och bestod av programråd (programansvarig, senior utredare, utredare, föreståndaren för Nationella sekretariatet för genusforskning samt en referensgrupp). Jämi samordnade utbildningar, konferenser, seminarier och en högskoleutbildning.

De tog också fram rapporter och information om jämställdhetsintegrering som har spridits genom den nationella kunskapsportalen jämställ.nu. Programmet visade att det finns ett behov att utveckla ett tydligare styrsystem för myndigheternas arbete med jämställdhetsintegrering (Hallén et al. 2011). Under 2013–2014 har 18 myndigheter fått i uppdrag att arbeta särskilt med jämställdhetsintegrering, med kunskapsstöd från Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet.

Normkritiskt arbete

I inledningen diskuterade vi normkritiska perspektiv i relation till jämställdhetspolitiken. *Konstruktiv normkritik* är ett metodmaterial som har tagits fram för den som vill arbeta normkritiskt i förändringsarbete inom arbetslivet (Tema likabehandling 2012). Angreppssättet innebär att identifiera och förändra strukturer och normer som på olika sätt begränsar handlingsutrymme och möjligheter. En viktig utgångspunkt är att analysen identifierar var makten ligger, och därmed en stor del av ansvaret för ett förändringsarbete. Materialet beskriver hur olika normer påverkar varandra. Om ett förändringsarbete exempelvis är inriktat mot unga eller kvinnor kan detta innebära att reflektera över *vilka* unga eller kvinnor som omfattas av arbetet.

Directa och Diversa är två projekt som bedrevs parallellt för att utveckla Arbetsförmedlingens service för lågutbildade som inte har svenska som förstaspråk. Projektet bedrevs 2010–2012 och var ett samarbetsprojekt mellan Arbetsförmedlingen inom arbetsmarknadsområdet Huddinge och Södertälje med Botkyrka, Huddinge och Södertälje kommuner. Directa var formulerat som ett metodutvecklingsprojekt för arbete med personer som stod utanför arbetsmarkna-

den. Diversas uppdrag var kompetensutveckling av personalen; att öka kunskap och medvetenhet om normsystem och likabehandling samt att sprida kunskap om Directas arbets sätt. Directas mål var att bidra till att målgruppen lättare ska kunna etablera sig på arbetsmarknaden. Diversas mål var att utöka och utveckla personalens kompetens så att de kan ge samtliga kunder rätt stöd. Syftet med projektet var att öka kunskap och medvetenhet bland personalen om stereotyper, fördomar, diskriminering, normsystem och likabehandling för att sedan kunna sprida de metoder och arbets sätt som Directa arbetade fram.

Ett projekt som försöker bryta traditionella normer kring mansdominerade yrken är Jämlikt och jämställt skogsbruk, som drivs av Kalix naturbruksgymnasium 2011–2013 och är ett samarbete med Arbetsförmedlingen, skogsbolag och berörda fackföreningar i Norrbotten och Västerbotten. Syftet med projektet är att utveckla en modell för att säkra arbetskraftsförsörjningen inom skogsnäringen inom länen. Målgrupperna för projektet är kvinnor som är långtidssjuk-skrivna eller långtidsarbetslösa, eller kvinnor som är utlandsfödda och långtidsarbetslösa. Projektet ska påverka traditionella strukturer inom skogsbruk och förändra attityder kring kön, etnisk bakgrund och funktionsnedsättning hos arbetsgivare och arbetsplatser.

Ett annat projekt är Steget vidare som är ett samarbete mellan Umeå kommun socialtjänsten, försäkringskassan, arbetsförmedlingen och landstinget i Västerbotten. Projektet pågår mellan 2011 och 2013 och det ska möta behoven hos män och kvinnor mellan 25 och 65 som behöver samordnat stöd för arbetslivsinriktad rehabilitering. Projektet finansieras delvis av Europeiska socialfonden och några mål med projektet är att hälften av deltagarna går vidare till arbete eller

studier och att genom tillgänglighet och jämställdhet öka deltagarnas egenmakt, hälsa och livskvalitet. Det handlar även om att identifiera och analysera deltagarnas dolda rehabiliteringshinder. Organisationerna ska få ökad kunskap om jämställdhet, tillgänglighet, dolda rehabiliteringshinder, etnicitet, ålder, funktionshinder, trosuppfattning, kön samt sexuell läggning i de ordinarie verksamheterna.

Projektet Svenska kyrkan öppnar portarna syftar under 2011–2013 att stärka och förbereda de kyrkliga arbetsplatserna i Luleå stift att ta emot människor som står utanför arbetsmarknaden. Målsättningen är att Svenska kyrkan i Luleå stift ska ha en organisation med förtroendevalda, medarbetare, chefer och frivilliga som har rätt kompetens och förutsättningar för att arbeta med likabehandling och utanförskap. Ett delmål med projektet är att öka kunskapen kring och arbetsformer för jämställdhet och likabehandling på den egna arbetsplatsen.

Det finns även andra förändringsprojekt som MINE – Projekt arbetsplatskultur som ska öka den etniska mångfalden i näringslivet. Även detta projekt har finansierats av Europeiska socialfonden och det har pågått 2011–2013. Syftet med projektet är att hjälpa arbetsgivare att hantera mångfald på arbetsplatsen. Mål med projektet är att öka kunskapen på företagen om sin egen och andras kulturer. Projektet vill sprida kunskap om andra kulturer, ökad medvetenhet kring fördelar med mångkulturella arbetsplatser, samt kunskap i företag om hur de kan motverka diskriminering och främja likabehandling. En aspekt är att öka företagets medvetenhet om fördelar med en mångkulturell arbetsplats.

Avslutning

Detta kapitel beskriver hur jämställdheten ser ut bland tjejer och killar inom några specifika områden kopplade till ungas etablering. För de jämställdhetspolitiska delmålen ekonomisk jämställdhet och jämn fördelning av det oavlönade hem- och omsorgsarbetet beskrivs ett antal indikatorer.

Det finns flera skillnader i deltagandet på arbetsmarknaden. Etableringsåldern, det vill säga den ålder när tre fjärdedelar av en årskull har arbete, låg 2012 på 28 år för kvinnor och 26 år för män. Det är betydligt vanligare att kvinnor arbetar deltid i samtliga åldrar så även bland de yngre. Skillnaderna kan bland annat bero på att unga kvinnor i högre utsträckning studerar på högskola eller universitet och arbetar deltid vid sidan av studierna men det kan också vara så att tjejer arbetar inom sektorer där deltid är vanligare. Frågan om deltidsarbete är viktig för jämställdhetspolitikens mål om ekonomisk jämställdhet, deltidsarbete ger både lägre inkomst i dag, lägre pension och kan påverka framtida inkomst.

Precis som inom utbildningen så ser vi en betydande segregation inom olika områden bland

unga på arbetsmarknaden. Endast tre av de trettio vanligaste yrkeskategorierna bland unga har en jämn könsfördelning där män respektive kvinnor utgör 40–60 procent. Vi ser samma mönster bland vuxna.

Jämställda löner är en förutsättning för ekonomisk självständighet. Unga som förvärvsarbetar har i genomsnitt lägre inkomst än den övriga befolkningen, men redan bland unga 18–25 år ser vi att inkomsterna skiljer sig åt mellan könen. Frågan om löneskillnader bland unga är viktig då det finns en risk att denna ojämlikhet består, och förstärks, under arbetslivet.

Ekonomisk självständighet ett centralt mål för jämställdhetspolitiken på arbetsmarknaden men mycket arbete för att förändra förhållanden inom området arbete och försörjning är inriktat på äldre. Vi ser också att projekt för att göra arbetsmarknaden mindre könsuppdelad ofta riktar in sig på att stärka tjejer och sällan på att killar ska göra mindre könstraditionella val. Jämställdhetsarbetet för arbetslivet bör vara inriktat på att nå både tjejer och killar och det behövs också fler satsningar på jämställdhet i arbetslivet.

Fördjupning

Jämställdhet i hemmet

– så fördelar unga vuxna hushålls- och omsorgsarbetet

Marie Evertsson, Sociologiska institutionen, Stockholms universitet
Katarina Boye, Institutet för social forskning, Stockholms universitet

Inledning

Många anser att de unga bär fröet till en mer jämställd framtid. Unga vuxna förväntas vara mer fria från traditionella normer om kvinnligt och manligt och lättare kunna förhandla sig fram till mer jämlika förhållanden och en mer jämn fördelning av det obetalda arbetet i hemmet. Teorier om den nya och mer jämställda tidens förhållanden har redan några år på nacken där t.ex. Giddens 'rena förhållanden' karakteriseras av öppenhet, ömsesidighet och närhet (Giddens 1992). Studier har dock ifrågasatt i vilken utsträckning som dagens kvinnor och män verkligen kan förhandla sig fram till jämställda förhållanden (se Ahlberg, Roman & Duncan 2008, Smart & Shipman 2004).

Fördelningen av hushållsarbetet är fortfarande ojämn till kvinnors nackdel och det är betydligt vanligare att kvinnor arbetar deltid när de har små barn. Studier har dock visat att pappors tid med sina barn har ökat. Fädernas andel av föräldraledigheten närmar sig en fjärdedel och de använder ungefär en tredjedel av de så kallade VAB-dagarna (för vård av sjukt barn) (Eriksson & Neremo 2010, Försäkringskassan 2011). Det finns alltså tecken som tyder på att åtminstone delar av det obetalda arbetet förändrats och blivit mer jämställt samtidigt som vi vet ganska

lite om hur hushålls- och omsorgsarbetet ser ut bland unga vuxna. Om en förändring mot en jämnare fördelning är på gång är det i denna grupp vi bör finna tecken på den.

I detta kapitel studeras hur kvinnors och mäns inställning till jämställdhet och tid i obetalt arbete förändrats genom att jämföra de som var 19–30 år gamla 2000 med de som var i samma ålder 2010. Kan vi finna tecken på ökad jämställdhet och en jämnare fördelning av hushålls- och omsorgsarbetet bland unga vuxna under dessa tio år? I vilken utsträckning hänger en eventuell förändring i fördelningen av hushållsarbetet samman med en mer positiv inställning till jämställdhet i hemmet? Vi kommer även att studera om och hur mycket tid unga vuxna ägnar åt omsorg om anhöriga och släktingar som de inte bor ihop med. I kapitlet används data från Levnadsnivåundersökningen (LNU, se <http://www.sofi.su.se/forskning/tre-forskningsavdelningar/lnu>).⁴⁹

Undersökningen i kapitlet gäller i första hand de som bor med föräldrar, är ensamboende eller sammanboende med en person av motsatt kön. Eftersom andelen samkönade sammanboende i urvalet är litet har vi ingen möjlighet att studera hur hushållsarbetsfördelningen ser ut för dessa.

Den studerade gruppen

Innan vi går in på resultaten redovisar vi kort några grundläggande egenskaper hos de unga vuxna som vi studerar, framför allt när det gäller hushållssammansättning och sysselsättning. Tabell 4.10 visar uppgifter för kvinnor och män som intervjuades 2010, men värdena är snarlika för dem som intervjuades 2000. Ungefär en fjärdedel av både kvinnorna och männen i urvalet

bor med en förälder, sannolikt i föräldrahemmet, medan drygt 40 procent av männen och drygt 30 procent av kvinnorna bor ensamma. Resterande bor med en partner. Det är något vanligare bland sammanboende kvinnor än bland sammanboende män att ha barn i hushållet.⁵⁰ Detta speglar det faktum att kvinnor i genomsnitt är ett par år yngre än män när de blir föräldrar. Totalt 16 procent av de sammanboende kvinnorna och 8

Tabell 4.10 Hushållssammansättning och sysselsättning, efter kön, 19–30 år 2010. Procent

	Killar		Tjejer	
	Andel	Antal	Andel	Antal
Hushållssammansättning				
Bor med förälder *	24,73	205	22,10	187
Bor ensam**	41,62	345	31,68	268
Bor med partner utan barn	25,33	210	30,02	254
Bor med partner och ett barn	5,67	47	9,81	83
Bor med partner och flera barn ***	2,65	22	6,38	54
Yngsta barnets ålder: 0–1 år	60,56	43	51,61	80
Yngsta barnets ålder: 2–14 år	39,44	28	48,39	75

Sysselsättning

Arbetar	62,48	518	58,98	499
Arbetar: Arbetstid (timmar/vecka)	36,64 (genomsnitt)	518	30,79 (genomsnitt)	499
Arbetar: Medianinkomst (kronor/år)	243 300 (genomsnitt)	518	159 400 (genomsnitt)	499
Studerar	29,43	244	37,94	321
Varken arbetar eller studerar	14,35	119	15,01	127

Källa: Levnadsnivåundersökningen 2010.

* I denna grupp finns 2 män och 3 kvinnor som har barn i hushållet. Dessa urskiljs inte eftersom de är så få.

** I denna grupp finns 15 kvinnor som har barn i hushållet. Dessa urskiljs inte eftersom de är så få.

*** Av dessa har 3 män och 7 kvinnor 3 barn eller fler.

Kommentar: Denna tabell gäller det urval som ingår i tvärsnittsanalysen 2010 (tabell 4.12).

procent av männen har barn. De flesta av dem som är föräldrar har endast ett barn och det är vanligt att barnet är litet; 60 procent av fäderna och drygt 50 procent av mödrarna har ett barn som är 0–1 år gammalt.

Det är relativt vanligt att unga vuxna studerar, detta gäller en knapp tredjedel av männen och 38 procent av kvinnorna. Ungefär 60 procent av männen och kvinnorna yrkesarbetar och dessa har en genomsnittlig arbetstid på knappt 37 respektive 30 timmar per vecka. Deras genomsnittliga årsinkomst är relativt låg vilket sannolikt delvis beror på att många inte har befunnit sig på arbetsmarknaden så länge, delvis på att vissa av de som arbetar gör det vid sidan av studier. Inkomsten är också betydligt lägre bland kvinnor än bland män vilket bland annat har att göra med att fler kvinnor än män studerar och att fler kvinnor jobbar deltid. Könsskillnaden i inkomst speglar också i viss mån det allmänna könslönegapet. Slutligen finns en grupp om ca 15 procent kvinnor och män som varken studerar eller arbetar. Denna grupp innefattar bland annat arbetslösa.

Inställningen till jämställdhet

Sverige är känt som ett av de mest jämställda länderna i världen om vi ser till hur det obetalda och betalda arbetet fördelas mellan kvinnor och män. Delvis beror detta på den politik som förts där syftet tidigt var att främja mäns föräldradighet och underlätta för föräldrar att kombinera betalt med obetalt arbete (Cederstrand 2011, Klinth 2002).

Tecken på långsammare utveckling

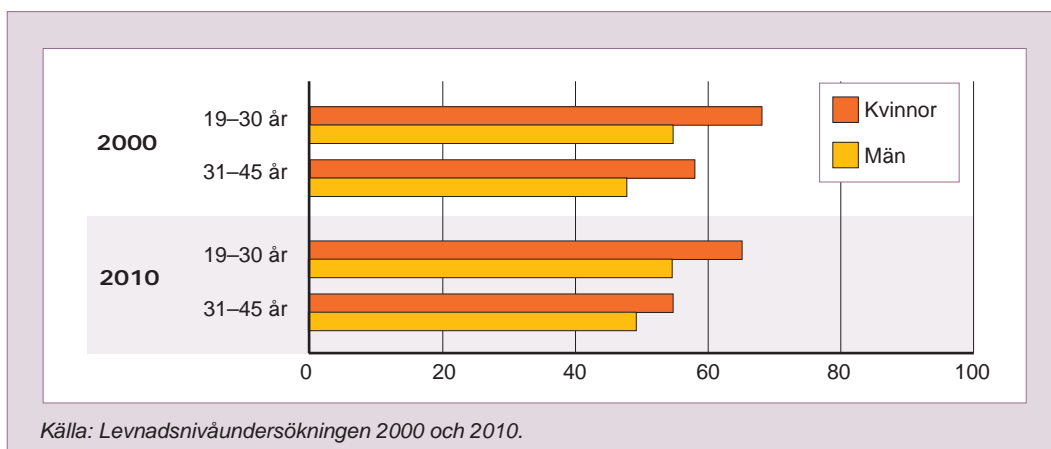
Även om jämställdheten i hemmet och på arbetsmarknaden ökat betydligt tyder flera studier på att utvecklingen har mattats av och i vissa fall kanske till och med avstannat. Man kan till exempel se det i studier av könslönegapets utveckling (Medlingsinstitutet 2006) och tid i hushållsarbete där mäns tid ökat blygsamt under senare år (Boye & Evertsson, kommande). Det är dock svårt att avgöra om tendenserna är tillfälliga eller om de är tecken på en mer långsiktig avmattning av jämställdheten. I det sammanhanget är det intressant att studera unga vuxnas inställning till jämställdhet i hemmet. Bli de mer konservativa är risken stor att det vi ser är ett reellt trendbrott. En viktig fråga blir därmed om vi kan finna en förändring i inställningen till jämställdhet bland de unga om vi jämför hur det såg ut 2000 med 2010.

Unga positiva till jämställdhet i hemmet, särskilt kvinnor

En tidigare studie av barn 10–18 år som deltog i Levnadsnivåundersökningens barnurval 2000 visade att könsskillnaderna i barns och ungdomars inställning till jämställdhet väl följde de könsskillnader som fanns bland föräldrarna. Flickor och mödrar var mer positiva till jämställdhet i hemmet än pojkar och fäder (Evertsson 2001). Här fanns också tecken på att pojkar blev mindre positiva till jämställdhet ju äldre de blev. Många av de barn som intervjuades i Barn-LNU 2000 ingår nu i huvudurvalet för 2010 års undersökning och vi har därför möjlighet att studera hur deras inställning till jämställdhet ser ut 2010, när de är 19–30 år.

I Levnadsnivåundersökningen får respondenterna frågan om de tycker att det är ett bra förslag att satsa på ett samhälle där män tar lika stort ansvar som kvinnor för barn och hushåll. Figur 4.10 visar den andel kvinnor och män i

åldern 19–30 år som tyckte detta var ett mycket bra förslag 2000 och 2010. Vi jämför också med kvinnor och män som är 31–45 år. En större andel kvinnor tycker att förslaget om jämställdhet i hemmet är mycket bra, 65–70 procent av de unga kvinnorna och 55 procent av de unga männen har denna åsikt. Dessa andelar har inte förändrats nämnvärt mellan 2000 och 2010 och vi finner alltså inga tecken på att unga har blivit mer negativt inställda till jämställdhet i hemmet under 2000-talets första årtionde. Andelen som är mycket positiva till jämställdhet i hemmet är högre bland unga kvinnor och män än bland äldre båda åren och det tyder på att människor får en något mindre jämställd attityd till ansvarsfördelning i hemmet när de blir äldre. Eftersom LNU är en panelundersökning⁵¹ är de som 2000 var mellan 19 och 30 år i figur 4.10 i stor utsträckning samma individer som de som är 31–45 år 2010.

Figur 4.10 Andel kvinnor och män med mycket positiv inställning till jämställdhet i hemmet, efter kön, 19–30 och 31–45 år, 2000 och 2010. Procent.

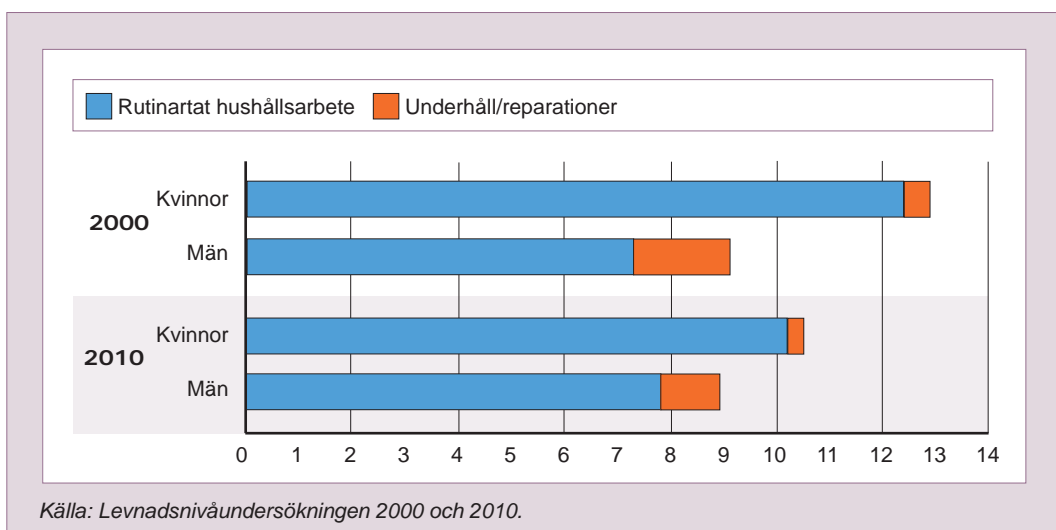
Tid i rutinartat hushållsarbete samt underhålls- och reparationsarbete

Eftersom inställningen till jämställdhet är relativt positiv bland unga och inte har förändrats under det senaste decenniet, blir det intressant att se hur det praktiska arbetet i hemmet ser ut. Lever unga vuxna upp till sina jämställda ideal? Har fördelningen av arbetet blivit mer jämn mellan 2000 och 2010 eller har den i likhet med jämställdhetsidealen varit mer eller mindre oförändrad?

Tiden i hushållsarbete minskar, och även könsskillnaderna

Figur 4.11 visar kvinnors och mäns tid i hushållsarbete 2000 jämfört med 2010. Värt att notera är att figuren visar tid i hushållsarbete för alla i åldern 19–30 år, oavsett om de bor med sina föräldrar, om de bor ensamma eller om de bor tillsammans med en partner och med eventuella barn. I senare analyser undersöker vi om hushållsammansättning och andra faktorer kan ha betydelse för hur mycket tid människor lägger på hushållsarbete för att få en bättre bild av skillnader mellan olika grupper.

Figur 4.11 visar tid i två typer av hushållsarbete. Rutinartat hushållsarbete är sådant man gör ofta och regelbundet: städning, matinköp, matlagning och disk samt tvätt och annan klädvård. En annan del av det obetalda arbetet som kan ta mer eller mindre tid i anspråk bl.a. beroende

Figur 4.11 Tid i hushållsarbete, efter kön, 19–30 år, 2000 och 2010. Timmar per vecka.

på om man bor i villa eller lägenhet eller vilken årstid det är, är underhåll och reparationer. Som regel lägger kvinnor ner mer tid på rutinartat hushållsarbete än vad män gör medan män lägger ner mer tid på underhåll och reparationer (jfr Boye 2010, Evertsson 2001). Det bekräftas också av våra resultat. Eftersom det rutinartade hushållsarbetet tar mycket mer tid än underhållsarbetet så var den totala tiden högre för kvinnor än för män båda åren.

År 2000 ägnade unga vuxna kvinnor och män sammanlagt 13 respektive 9 timmar åt hushållsarbete i genomsnitt en vanlig vecka. År 2010 hade kvinnors tid minskat till 10,5 timmar på grund av en minskning i deras rutinartade hushållsarbete, medan mäns hushållsarbets-tid var oförändrad. Könsskillnaden i hushållsarbets-tid hade därmed minskat ganska mycket, från 4 timmar till 1,5 timmar.⁵² Resultaten för unga vuxna speglar därmed utvecklingen i den vuxna befolkningen i stort som visar att förändringen mot en mer jämställd fördelning av hushållsarbetet de senaste åren framför allt beror på att kvinnors tid i hushållsarbete minskar, snarare än på att mäns tid ökar (jfr Boye och Evertsson, kommande).

Hjälp till anhörig eller släkting

Den tid som unga vuxna lägger ned på hushållsarbete kan bli större i de fall de har anhöriga eller släktingar som behöver hjälp. Bland de unga vuxna är det 18 procent av alla kvinnor och 26 procent av alla män som hjälper någon anhörig eller släkting med hushålls- eller omsorgsarbete (tabell 4.11).

Det är alltså vanligare bland unga män än bland unga kvinnor att ägna tid åt att hjälpa anhöriga eller släktingar. En anledning till detta kan vara att det är vanligare att män bor nära sina föräldrar (och därmed förmodligen även nära far- respektive morföräldrar och andra äldre släktingar) än att kvinnor gör det (Løken, Lommerud & Lundberg 2013, Malmberg & Pettersson 2007).

En annan anledning till skillnaden kan vara att yngre män ofta hjälper äldre med gräsklippning och annat underhållsarbete, dvs. med traditionellt manliga sysslor. Bland unga som ägnar tid åt att hjälpa anhöriga eller släktingar så tycks kvinnor lägga något mer tid på detta än män. Könsskillnaden är dock inte signifikant och slutsatsen blir att kvinnor och män som brukar hjälpa anhöriga eller släktingar med omsorg eller hushållsarbete i genomsnitt lägger ca 2–2,5 timmar i veckan på detta.

Tabell 4.11 Andel som hjälper anhöriga eller släktingar med omsorg eller hushållsarbete samt den tid som dessa ägnar åt detta i veckan, efter kön, 19–30 år, 2000 och 2010. Genomsnitt

	Kvinnor	Män
Hjälper anhörig eller släkting (procent)	18,2	26,1
Tid som läggs på att hjälpa anhörig eller släkting (timmar/vecka)	2,6	1,8

Källa: Levnadsnivåundersökningen 2000 och 2010.

* Det finns inga skillnader mellan 2000 och 2010 och därför redovisar vi genomsnitten för åren.

Hämta och lämna på förskola och skolan samt natta barn

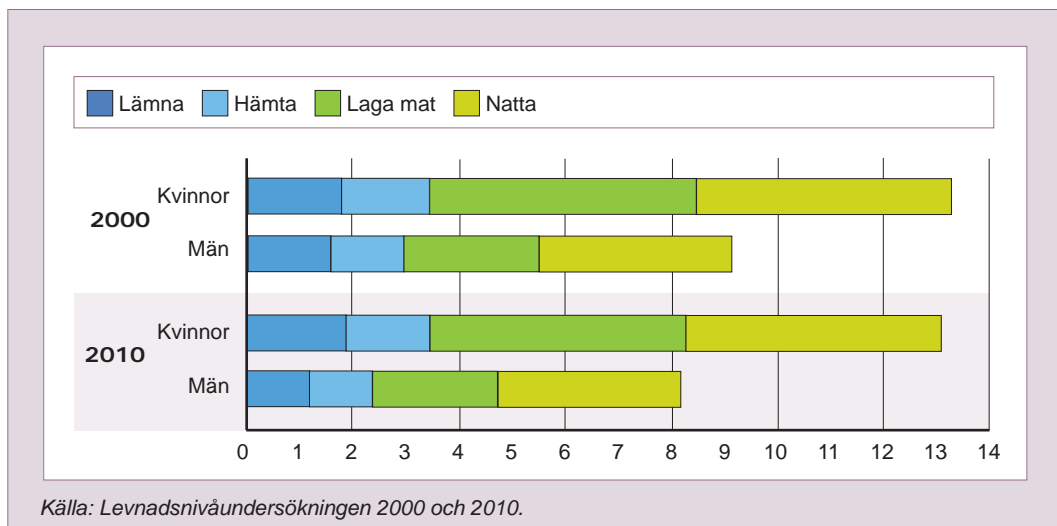
Bland de som har små barn ökar tiden för omsorg och hushållsarbete och ökningen blir ofta större för kvinnor än för män. Små barn ska också lämnas och hämtas på förskolan eller skolan, något som kan innebära att man måste minska den betalda arbetstiden.

Kvinnor ägnar mer tid åt barnen

Figur 4.12 visar hur ofta en vanlig vecka som unga föräldrar till barn upp till 12 års ålder brukar lämna och hämta barn. Siffrorna gäller bara för mödrar och fäder med maka, make eller sambo eftersom antalet unga, ensamstående föräldrar i urvalet är väldigt litet. Genomsnittet för både kvinnor och män ligger på cirka 1,5 gånger per vecka för lämning och lika mycket för hämtning. Siffrorna är ungefär desamma 2000 och

2010. Att kvinnors och mäns lämning respektive hämtning av barn inte summerar till fem gånger per vecka har sannolikt flera orsaker. Vissa av de små barnen har inte börjat i förskolan ännu, andra kanske inte är där alla dagar i veckan. Bland de äldre barnen kan vissa ta sig till och från skolan själva. En del föräldrar får kanske också hjälp med att lämna och hämta barn någon gång i veckan.

Det finns större könsskillnader i hur ofta mödrar och fäder lagar middag och hur ofta de ”nattar” barn. Kvinnor ägnar sig oftare åt båda dessa sysslor än män gör både 2000 och 2010. Detta gör att summan av antalet lämningar, hämtningar, lagade middagar och nattningar blir större för kvinnor än för män båda åren. Att summera sysslorna på detta sätt är lite problematiskt eftersom de innebär ganska olika saker, men vi kan ändå utgå ifrån att kvinnor ägnar något mer tid åt barnrelaterade sysslor än vad män gör.

Figur 4.12 Antal gånger i veckan som läggs på att lämna och hämta barn på förskola och skola, laga mat samt natta barn, efter kön, 19–30 år 2000 och 2010. Genomsnitt.

Sammanfattningsvis tyder resultaten hittills på att unga kvinnor har en mer positiv inställning till jämställdhet i hemmet än unga män har, och att både unga kvinnor och unga män har en mer positiv inställning än äldre. Dessa skillnader har inte förändrats mellan 2000 och 2010. Kvinnor ägnar mer tid åt hushållsarbete än män gör både 2000 och 2010. Dock har könsskillnaden minskat mellan åren eftersom kvinnor minskat den tid de ägnar åt rutinartade hushållssysslor. Det är vanligare att män hjälper anhöriga eller släktingar utanför hushållet med hushållsarbete men bland de kvinnor och män som utför sådant arbete är tiden i dessa sysslor ungefär lika stor. Kvinnor ägnar mer tid åt att ta hand om barn än män, även om fördelningen är relativt jämn när det gäller lämning och hämtning på förskolan och skolan.

Teoretiska perspektiv och förklaringar till fördelningen av hushållsarbetet

Det finns olika teorier om varför omsorg och hushållsarbete fördelas som det gör, teorierna försöker i regel förklara arbetsfördelningen i sammanboende par. När det gäller antaganden om den tid *ensamboende* ägnar åt hushållsarbete kan vi utifrån teorier om könsocialisering förvänta oss att kvinnor ägnar mer tid till hushållsarbete än män. Forskning har dock visat att det i ensamhushåll finns små skillnader i hushållsarbets-tid mellan könen (Boye & Evertsson kommande, Hörnqvist 1997). Även om majoriteten av de unga i vårt urval är ensamboende eller bor med föräldrar kommer det stora flertalet att bli sambor och bilda familj och vi vill därför diskutera teorier om hushållsarbetsfördelningen.

Förhandlingar om hushållsarbetet

Det så kallade *relativa resurs- eller förhandlingsperspektivet* beskriver vad som ger makt i förhandlingen om hushållsarbetet. Enligt modellen vill alla lägga så lite tid som möjligt på hushållsarbete när alternativet är mer fritid, och försöker därför förhandla ned sitt hushållsarbete om de har möjlighet till det. Här kan bland annat ekonomiska resurser (som egen inkomst) omvandlas till maktresurser i förhandlingen i familjen (Blood & Wolfe 1960, Lundberg & Pollak 1996).

Förhandlingar om hushållsarbetet behöver inte vara uttalade. I familjer där den ena bidrar lite till hushållsekonomin kan det kännas naturligt att den personen tillbringar mer tid i hushålls-

arbete än partnern som kanske både jobbar och tjänar mer. Är de ekonomiska resurserna mer jämnt fördelade mellan parterna kan förhandlingarna bli mer uttalade (jfr Korpi 1985).

En persons förhandlingsresurser bestäms inte bara av hur mycket hen bidrar med ekonomiskt utan även av om det i samhället finns ekonomiska skyddsnät och sociala transfereringar till ensamstående (England & Kilbourne 1990, Lundberg & Pollak 1996). I sådana samhällen blir det enklare för den med minst egna ekonomiska resurser att föra en hård förhandling, eftersom hen har goda förutsättningar att klara sig själv ekonomiskt i det fall förhållandet avslutas med en separation. Samtidigt finns det många anledningar att försöka undvika meningsskiljaktigheter och konflikter i en för övrigt välfungerande relation. Har man barn tillsammans kan det vara en anledning att undvika konflikter som kan öka skilsmässorisen och ju större de gemensamma ekonomiska investeringarna är (t.ex. i en gemensam bostad), desto större framstår som regel kostnaderna av att separera.

Medan det relativa resursperspektivet har fått visst stöd i internationella studier av hushållsarbetsfördelningen har stödet varit svagt i analyser av svenska data (jfr Evertsson & Neremo 2004, Kühhirt 2012). Här har en förändring av resurserna orsakat mycket små förändringar i fördelningen av hushållsarbetet (Evertsson & Neremo 2007).

Att göra kön

I ett *könskonstruktionsperspektiv* ses hushållsarbetet som ett område där genus skapas symboliskt (Fenstermaker Berk 1985, West & Zimmerman 1987). Hushållsarbetet är traditionellt kopplat till kvinnligt arbete och det antas bekräfta och förstärka skillnaden mellan kvinnligt och manligt. Hushållsarbete kan därmed bli ett sätt för kvinnor att ”göra kön”, på samma sätt som män kan ”göra kön” när de inte gör hushållsarbete.

Även om orsakerna kan variera har tidigare studier visar att kön har en avgörande betydelse för den tid man lägger på hushållsarbete (jfr Evertsson & Neremo 2004, Halleröd 2005). Kvinnors hushållsarbetstid ökar mer än mäns när det kommer barn i hushållet och mödrars hushållsarbetstid är också högre än faders, även när båda arbetar lika många timmar på arbetsmarknaden. Man kan också notera att kvinnoideal och mansideal förändrats betydligt under de senaste 20–30 åren och vi kan vänta oss att hushållsarbetet inte är lika hårt knutet till normer om kvinnligt och manligt (jfr Johansson och Klinth 2008).

Specialisering

En något äldre teori som utger sig för att förklara könsskillnader i såväl den obetalda som betalda arbetstiden är ekonomen Gary Beckers *specialiseringsteori* (Becker 1981, 1985). Här ses familjen som en enhet med en beslutsfattare och en gemensam budget. Fördelningen av det betalda och obetalda arbetet baseras på rationellt beslutsfattande där målet är att maximera familjens nytta.

Enligt specialiseringsteorin tjänar familjer mest på att var och en specialiserar sig på det de gör bäst. Eftersom kvinnor ofta planerar att bli mödrar och traditionellt ofta har varit hemma med barnen när de är små, förväntas de investera mindre i betalt arbete. Män förväntas investera mer i betalt arbete, vilket medför att de har större komparativa fördelar i betalt arbete än vad kvinnor har.

Specialiseringsperspektivet har förlorat i förklaringsvärde då kvinnor sedan många år i genomsnitt har högre utbildning än män, ungefär lika lång arbetslivserfarenhet och relativt välavlönade arbeten. Barnomsorgen i Sverige är subventionerad och mycket billig vilket gör att det inte heller lönar sig för familjen att låta en förälder vara hemma på heltid, ens när personen har ett låglöneyrke eller arbetar kort deltid.

Även om Beckers teori inte är lika aktuell i dag som tidigare kan den fortfarande bidra till att förklara varför det är vanligare att kvinnor jobbar deltid och tar ut den största delen av föräldraledigheten. Så länge det finns ett könslöngap och så länge mannen är den som bidrar med den största delen till hushållsinkomsten är det ekonomiskt rationellt för familjen att låta honom fortsätta arbeta heltid eller ta kort föräldraledighet medan kvinnan minskar sin förvärvsarbets-tid.

När kvinnan är föräldraledig eller arbetar deltid kan det upplevas som rimligt att hon ägnar mer tid åt hushållsarbete än mannen som förvärvsarbetar mer. Dock har studier visat att kvinnor hushållsarbetar mer också när vi jämför kvinnor och män med samma arbetstid, inkomst och familjeförhållanden. Denna skillnad kan specialiseringsteorin inte förklara. Becker har

också kritiserats för att se förbi dominans- och maktförhållanden i familjen (jfr England och Budig 1998). Specialiseringsteorin tar till exempel ingen hänsyn till att de två vuxna i familjen kan ha motsatta intressen och också olika förutsättningar att förverkliga dem.

Kvinnans inkomster avgör

Slutligen vill vi nämna ett relativt nytt perspektiv som formulerats som ett svar till att det relativa resursperspektivet fått begränsat stöd i forskningen hittills. I det så kallade *autonomiperspektivet* är inte relativa resurser utan kvinnors egen inkomst den huvudsakliga förklaringsfaktorn bakom fördelningen av hushållsarbete (Gupta 2006). Gupta bygger sin teori på observationer som visat att kvinnans – men inte mannens – inkomster har betydelse för hennes tid i hushållsarbete (i analyser av amerikanska data). Detta indikerar, menar Gupta, att det är lättare för kvinnor att använda sina ekonomiska resurser till att betala för hushållsarbete än att använda dem i förhandlingar för att försöka öka makens hushållsarbets-tid.

Även här utgår man alltså till viss del från ett genusperspektiv då grundantagandet är att hushållsarbete traditionellt varit och till viss del fortfarande är kvinnors ansvarsområde. Inte heller denna teori har fått odelat stöd i tidigare studier (jfr Killewald 2011, Schneider 2011). I Sverige har det funnits ett politiskt och normativt motstånd mot att betala andra för att utföra hushållsarbete i det egna hemmet. Trots att man sedan 2007 kan göra skatteavdrag för hushållsnära tjänster är det mindre vanligt att utnyttja tjänster som dessa i Sverige än i många andra länder.

Ingen av teorierna kan helt förklara hushållsarbetsfördelningen men de har alla något att bidra med när det gäller att förstå kvinnors och mäns tid i hushållsarbete. Tillsammans kan de ge en ganska god bild av de olika mekanismer som har betydelse för fördelningen av hushållsarbetet.

Kvinnors och mäns hushållsarbete 2000 och 2010

Ett sätt att se i vilken utsträckning teorierna kan förklara hushållsarbetsfördelningen är att i statistiska analyser undersöka vilka faktorer som är viktiga enligt olika perspektiv. Som tidigare nämnts har teorierna som regel försökt förklara hushållsarbetsfördelningen i par medan det bland unga vuxna är vanligt att bo ensam eller att bo med föräldrarna. I analyserna kommer vi därför att ta hänsyn till var och med vilka de unga bor, vilken inkomst de har och hur mycket de arbetar. Vi vill se om skillnader i boende, inkomst och arbete kan förklara könsskillnader i hushållsarbets-tid. Vi fokuserar på det rutinar-tade hushållsarbetet eftersom det tar mest tid.

För att studera hur hushållsarbetsfördelningen förändrats mellan 2000 och 2010 redovisar vi analyser⁵³ för kvinnors och mäns tid i hushållsarbete 2000 jämfört med 2010. Resultaten finns i tabell 4.12 i tabellbilagan.

Betydelsen av arbetstid, inkomst, studier och attityder

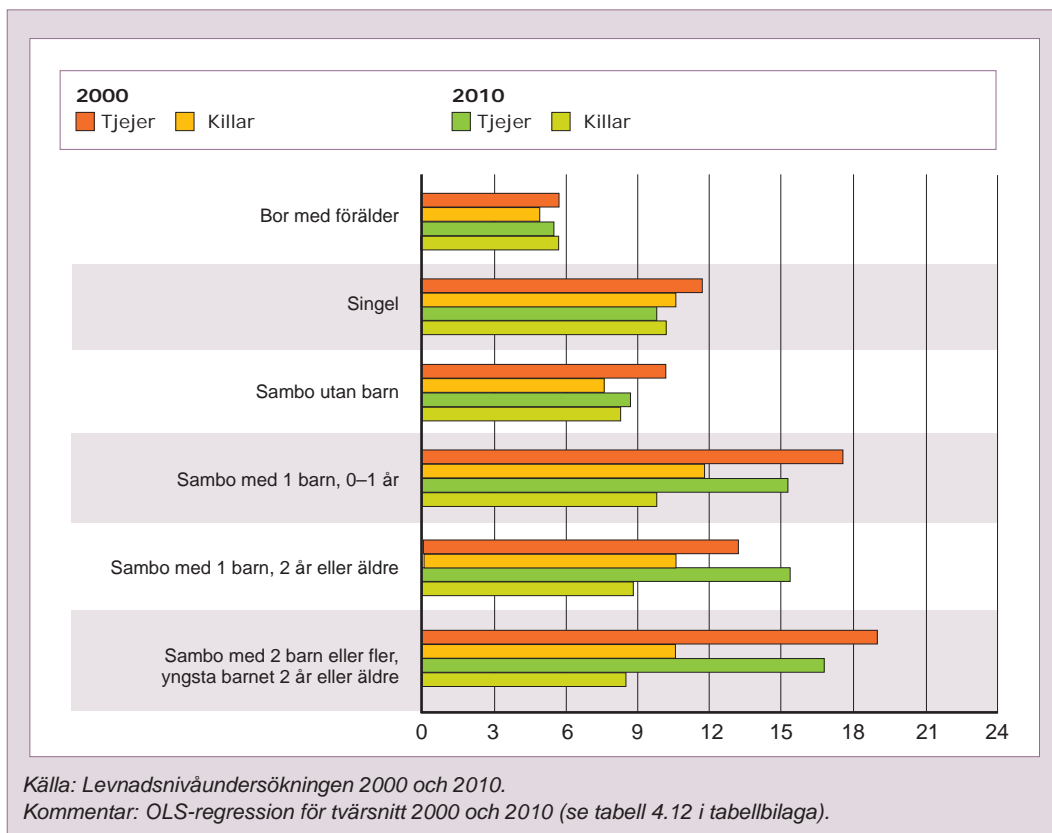
När det gäller bakomliggande faktorer visar analyserna att kvinnors och mäns hushållsarbets-tid minskar ju mer tid de lägger på betalt arbete. Bland kvinnor har sambandet försvagats mellan åren medan det för män tvärt om dyker upp först 2010. Kvinnor som studerar lägger dessutom mindre tid på hushållsarbete än andra, ett samband som även det försvagats. När det gäller inkomst, en faktor som ansågs betydelsefull i många av de ovan nämnda teorierna, så finner vi ett signifikant samband mellan inkomst och hushållsarbete endast för kvinnor 2010. Män med jämställda attityder utför mer hushållsarbete än andra. Det tycks alltså finnas en realiserad önskan bland män att leva upp till sina ideal, i de fall de anser att jämställdhet i hemmet är mycket viktigt. För unga kvinnor finns inget signifikant samband mellan inställning till jämställdhet och tid i hushållsarbete.

Figur 4.13 baseras på analyserna i tabell 4.12 (se tabellbilaga) och visar hushållsarbets-tiden för kvinnor och män som bor med en eller båda sina föräldrar (sannolikt i de flesta fall i föräldrahemmet), som bor ensamma (singlar), som bor med en partner (sambo, vilket betecknar både sambor och gifta) samt som bor med en partner och har ett eller flera barn. Siffrorna är skattade för genomsnittliga unga vuxna, dvs. utifrån de som har genomsnittlig inkomst och arbetstid, bor i lägenhet, inte är studenter och har en positiv inställning till jämställdhet i hemmet. Bland föräldrar med ett barn i hushållet skiljer vi mellan dem som har barn under två år och andra.

Jämnare fördelning bland unga utan barn mellan 2000 och 2010

I alla tre grupper av kvinnor och män utan barn, dvs. de som bor med förälder, de som bor ensamma och de som är sammanboende med en partner, finns små skillnader i hushållsarbets-tid mellan könen och dessa är inte statistiskt signifikanta något av åren. Värdena i figur 4.13 visar

att det skett en utjämning mellan könen i hushållsarbets-tid. År 2000 utförde kvinnor i alla tre grupperna lite mer hushållsarbete än män men 2010 hade dessa könsskillnader försvunnit helt. Figur 4.13 visar också att det bland dessa tre grupper är singlarna som utför mest hushållsarbete. Det verkar som att kvinnor och män som bor ihop (utan barn) drar nytta av de skalfördelar

Figur 4.13 Skattad tid i hushållsarbete för personer med genomsnittlig inkomst och arbetstid, ej studerande, boende i lägenhet och med positiv inställning till jämställdhet i hemmet, efter kön, 19–30 år, 2000 och 2010. Timmar

det innebär att dela hushåll (det blir till exempel en middag att laga i stället för två och sannolikt också en mindre sammanlagd yta att städa).

Bland sammanboende föräldrar lägger kvinnor mer tid på hushållsarbete än män

I gruppen av unga vuxna med barn i hushållet finns påtagliga könsskillnader i hushållsarbets-tid både 2000 och 2010. Figur 4.13 visar skattad hushållsarbets-tid för sammanboende kvinnor och män med ett barn i åldern 0–1 år, ett barn som är 2 år eller äldre samt två eller fler barn varav det yngsta är över 1 år gammalt.⁵⁴

Betydelsen av att få sitt första barn för hur mycket man hushållsarbetar har minskat för både kvinnor och män mellan åren, men skillnaden mellan sammanboende kvinnor med och utan barn är fortfarande betydande. En anledning till att kvinnor med barn under två år ägnar en ansenlig tid åt hushållsarbete är sannolikt att många av dem är föräldralediga när barnet är så litet. Män tar mindre föräldraledighet än kvinnor och betydelsen för hushållsarbetet av att ha en 0–1-åring är också mindre för dem.

År 2000 ägnade unga mödrar med ett barn under två år knappt 18 timmar åt hushållsarbete en vanlig vecka, 7,5 timmar mer än sammanboende kvinnor utan barn. Tio år senare hade mödrarnas hushållsarbets-tid sjunkit till drygt 15 timmar i veckan, knappt 7 timmar mer än sambos. Män med ett barn under två år utförde 2000 knappt 12 timmar hushållsarbete. År 2010 hade fädernas hushållsarbets-tid sjunkit till knappt 10 timmar, vilket tillsammans med ökningen bland sammanboende män utan barn innebar att

det inte längre fanns någon signifikant skillnad mellan dessa grupper. Utvecklingen har inneburit att könsskillnaden i hushållsarbets-tid bland föräldrar till barn under två år har minskat med ca en timme mellan åren. Samtidigt innebär utvecklingen (mot en minskad skillnad mellan sammanboende män med och utan barn), något paradoxalt, att könsskillnaden i betydelsen av föräldraskap har förstärkts.

Könsskillnaden har ökat bland unga föräldrar 2000–2010

När det gäller föräldrar till äldre barn har könsskillnaden i hushållsarbets-tid ökat, eftersom hushållsarbets-tiden minskat bland män men ökat bland kvinnor. År 2000 utförde mödrar med barn över ett år drygt 13 timmar hushållsarbete och män 10,5 timmar, en skillnad som inte var statistiskt signifikant. År 2010 hade mödrarnas tid ökat till 15,5 timmar och männens minskat till knappt 9 timmar och könsskillnaden är nu signifikant. Skillnaden mellan sammanboende utan barn och föräldrar till barn över ett år hade därmed försvunnit bland män samtidigt som den ökat bland kvinnor. Det är också intressant att notera att medan kvinnor med barn över ett år gjorde mindre hushållsarbete än kvinnor med riktigt små barn 2000 så fanns inte den skillnaden 2010. Slutligen visar analyserna att antalet barn i hushållet bara påverkade kvinnornas hushållsarbets-tid 2000. År 2010 fanns inte längre någon signifikant skillnad mellan kvinnor med ett barn och kvinnor med flera barn i hushållet.

Sammanfattningsvis tycks det som att betydelsen för hushållsarbetet av att ha riktigt små barn har minskat för både kvinnor och män medan

betydelsen av att ha barn som är två år eller äldre minskat för män och ökat för kvinnor. Förändringarna har alltså inneburit att könsskillnaderna i betydelsen av att få barn har ökat mellan 2000 och 2010. Samtidigt har skillnaden i betydelsen av *antalet* barn försvunnit.

Förändringar i hushållsarbetstiden av att flytta ihop och av att få barn

Analyserna visar att könsskillnaderna mellan kvinnor och män utan barn var små eller obetydliga medan det var relativt stora skillnader i den tid mödrar och fäder lägger på hushållsarbete både 2000 och 2010. I tidigare analyser har vi jämfört grupper av individer men de visar inte hur hushållsarbetstiden *förändras* för de som flyttar ihop eller får barn. För att komma åt dessa förändringar behöver vi följa samma individer under ett antal år och det kan vi göra med hjälp av Levnadsnivåundersökningens panel.

I de analyserna kan vi ta hänsyn till stabila egenskaper eller faktorer som har betydelse för den tid som läggs på hushållsarbete. Om till exempel några tycker att det är ganska trevligt med hushållsarbete (och gärna lägger tid på det) och om det i så fall är en stabil egenskap som är vanligare hos de som bildar familj så kommer vi i analyserna att hålla dessa egenskaper konstanta. För att inte basera analyserna på för få personer inkluderar vi här alla individer som deltog i minst två av undersökningarna 1991, 2000 och 2010 och som var 19–40 år då de deltog. Resultaten redovisas i tabell 4.13 (se tabellbilaga). Figur 4.14 visar den skattade föränd-

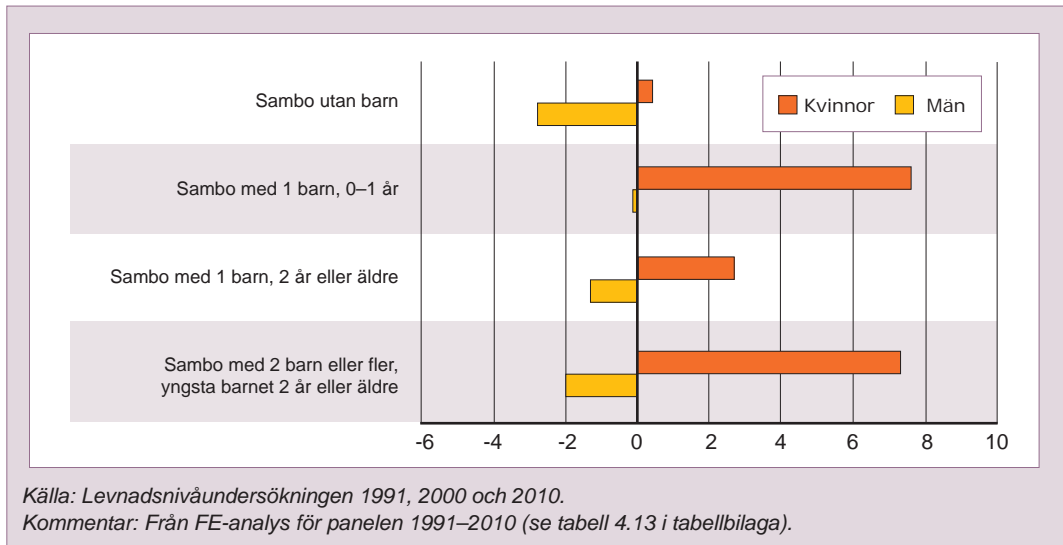
ringen i hushållsarbetstid som skett för kvinnor och män som blir sambor och får ett eller flera barn jämfört med den tid de ägnade åt hushållsarbete när de var singlar (denna tid är satt till 0 i figuren). Skattningarna är liksom ovan gjorda för personer med genomsnittliga värden på alla variabler som ingår i analysen (inkomst, arbetstid etcetera).

Unga mäns hushållsarbetstid minskar när de blir sambor

Det som framför allt är slående i figur 4.14 är att unga mäns hushållsarbetstid minskar när de flyttar ihop med en kvinna, i genomsnitt med 3 timmar i veckan. Kvinnors hushållsarbetstid förblir oförändrad när de flyttar ihop med en man. I tvärsnittsanalysen ovan såg vi att sammanboende kvinnor utförde mindre hushållsarbete än singelkvinnor, speciellt 2010. Att vi inte får samma resultat här kan bero på att vi inkluderar data från 1991 men det kan också ha att göra med att vi nu håller stabila karakteristikta konstant.

Hushållsarbetstiden ökar när man blir förälder, mest för kvinnor

När första barnet kommer ökar mäns hushållsarbetstid med knappt 3 timmar i veckan medan kvinnors ökar med drygt 7 timmar. Som vi nämnde ovan kan den stora ökningen bland kvinnor delvis bero på att de ofta är föräldralediga längre under barnets första år. När barnet blivit två år eller äldre sjunker både mödrars och fäders hushållsarbetstid igen. Män utför nu 1,5 timme mer hushållsarbete än de gjorde när de var sammanboende utan barn, och knappt 1,5

Figur 4.14 Hushållsarbets­tid för personer med genomsnittlig inkomst och arbetstid, ej studerande, boende i lägenhet och med positiv inställning till jämställdhet i hemmet, efter kön, 19-40 år, 1991, 2000 och 2010. Skattad förändring

timme mindre än innan de flyttade ihop med sin partner. Kvinnor med barn utför nu knappt 3 timmar mer hushållsarbete än de gjorde innan de fick barn och skillnaden jämfört med män i betydelsen av att ha barn är inte längre statistiskt signifikant. Kommer det ytterligare barn i familjen så ökar kvinnors hushållsarbets­tid igen medan mäns förblir oförändrad.

Sammanfattningsvis har övergången till föräldraskap betydligt större konsekvenser för kvinnors hushållsarbets­tid än för mäns. Kvin­nors tid ökar markant när de får sitt första barn för att sedan sjunka med barnets ålder, samtidigt som den ökar igen om familjen får ytterligare barn. Mäns tid ökar i mindre grad när de får sitt

första barn, sjunker lite med barnets ålder och ökar inte heller med ytterligare barn. För män är i stället den stora förändringen att de flyttar ihop med en partner av motsatt kön, då deras hushållsarbets­tid minskar med i genomsnitt 3 timmar.

Avslutande diskussion

Det är svårt att mäta jämställdheten hos unga vuxna. Unga bor ofta med föräldrar, lever ensamma eller i de första trevande försöken till samboskap. Kan vi tala om jämställdhet bland unga som bor med sina föräldrar eller som bor ensamma? Vi anser att det blir omöjligt att studera jämställdhet om vi inte låter hushållsarbetsfördelningen bland sammanboende par vara en viktig del av analysen. De flesta teorier om jämställdheten i hemmet baseras på tid i hushålls- och omsorgsarbete för kvinnor och män som lever ihop. Och även om det går att jämföra kvinnors och mäns tid i hushållsarbete i ensamhushåll så blir det onekligen svårt att uttala sig om ifall personer som bor ensamma är mer eller mindre jämställda.

I det här kapitlet har vi undersökt kvinnors och mäns tid i hushållsarbete (inklusive underhåll och reparationer) för de som bor med föräldrar, som singlar eller som sammanboende med och utan barn. Vi har också studerat den tid kvinnor och män ägnar åt att hjälpa anhöriga och släktingar utanför hushållet med hushållsarbete. Kvinnors och mäns inställning till ett samhälle där kvinnor och män delar lika på ansvar för hem och barn är också i fokus, då tidigare forskning visat att det finns en tydlig skillnad mellan jämställdhetsideal och verklighet. För att se om det finns tendenser till en ökad jämställdhet har vi jämfört hushållsarbets-tid respektive jämställdhetsideal för de som var 19–30 år 2000 och 2010. Vi har också studerat förändringar för samma individer om och när de flyttar ihop med en partner av motsatt kön och skaffar barn. De förra analyserna, som jämför olika grupper vid olika tillfällen, visar om det skett en histo-

risk utveckling. De senare, som följer samma individer, kommer närmare en orsaksanalys av betydelsen av att bli sambo och få barn för hushållsarbets-tiden. De huvudsakliga resultaten är följande.

- **Inställningen till jämställdhet har varit relativt stabil 2000–2010.**

Ungefär 55 procent av männen och drygt 65 procent av kvinnorna 19–30 år tycker att det är mycket viktigt att satsa på ett samhälle där kvinnor och män delar lika på ansvar för hem och barn. Bland de äldre (31–45 år) är det något mindre vanligt att anse att jämställdhet är viktigt och kanske beror det på att man ändrar – eller tvingas ändra – sina ideal när man blir äldre och bildar familj.

- **Fördelningen av hushållsarbetet bland unga vuxna har blivit mer jämn 2000–2010.**

Detta beror framför allt på att kvinnor minskat tiden för rutinartat hushållsarbete. 2010 ägnar unga kvinnor i genomsnitt 10,5 timmar per vecka åt hushållsarbete och män 9 timmar. Det rutinartade hushållsarbetet tar mest tid och även om män lägger mer tid på underhåll och reparationer än vad kvinnor gör tar det rutinartade hushållsarbetet mest tid även för män.

- **Män ägnar mindre tid än kvinnor åt rutinartat hushållsarbete men det är vanligare att män hjälper anhöriga och släktingar utanför hemmet med hushållsarbete (inklusive reparationer och underhåll).**

Bland de unga vuxna vi studerar här är det en fjärdedel av männen och knappt en femtedel av kvinnorna som brukar hjälpa anhöriga utanför

hushållet med hushållsarbete. I de fall kvinnor och män hjälper anhöriga med hushållsarbete är tiden de lägger på detta ungefär lika lång, i genomsnitt 2–2,5 timmar per vecka. En förklaring till att det är vanligare att män hjälper anhöriga med hushållsarbete kan vara att män oftare än kvinnor bor nära sina föräldrar och mor- och farföräldrar.

Ursprungsfamiljen blir också viktig inte minst när par får barn, då mor-/farföräldrar kan vara barnvakt och kanske även hjälpa till med hämtning och lämning på förskola och skola. Även om personer utanför hushållet indirekt kan bidra till att öka jämställdheten i hemmet så är det otvivelaktigt kvinnor som drar det tyngsta lasset när par får barn.

- **Kvinnors hushållsarbetstid ökar mycket när par blir föräldrar och är som störst när barnet är under två år, en tid då många också är föräldralediga.**

Sociologiska teorier om orsaker till kvinnors och mäns tid i betalt och obetalt arbete kan förklara delar av den utveckling vi ser eftersom det som regel är ekonomiskt rationellt att låta den som tjänar mest (oftast mannen) ta kortast föräldraledighet. Dock visar resultaten att mödrar hushållsarbetar mer även om de arbetar lika många timmar på arbetsmarknaden och har lika hög lön som män. Detta tyder ändå på att hushållsarbetet än i dag är tydligare kopplat till normer om det goda moderskapet än till det goda faderskapsidealet, trots att hushållsarbetets betydelse för könsrollerna har minskat.

Könsskillnaderna har ökat bland sammanboende föräldrar mellan 2000 och 2010

Vi har studerat hur hushållsarbetstiden ser ut 2000 jämfört med 2010 för de som är 19–30 år med hänsyn till inkomst, arbetstid och hushållsammansättning. Resultaten tyder på att könsskillnaderna i (rutinartat) hushållsarbete var små redan 2000 och har minskat ytterligare 2010 bland de som fortfarande bor med sina föräldrar, bor ensamma eller bor ihop utan barn.

När det gäller familjer med barn tycks könsskillnaderna däremot ha ökat, framför allt för de med barn som är två år eller äldre. Om det beror på sammansättningen i gruppen med äldre barn i vårt urval eller om det tyder på mer stabila förändringar i mödrars och fäders ansvarsfördelning är en fråga för framtida forskning.

Vår slutsats blir att de förväntningar vi kan ha inför framtiden är blandade. Det finns ingen tydlig och stabil trend mot ökad jämställdhet i hemmet och inställningen till jämställdhet har inte heller förändrats nämnvärt när vi jämför de som var 19–30 år 2000 med samma åldersgrupp 2010. Samtidigt finner vi inga tydliga tecken på att utvecklingen helt stannat av eller vänt, men det dröjer innan vi får se den moderna tidens jämställda förhållanden där kvinnor och män delar på ansvaret för hem, barn och arbete.

Tabellbilaga

Tabell 4.12 Tid i hushållsarbete, efter kön, 19–30 år, 2000 och 2010. OLS-regression

	2000		2010	
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar
Inkomst	-0.004 (0.005)	-0.002 (0.002)	-0.006* (0.003)	-0.000 (0.002)
Arbets tid	-0.109*** (0.027)	-0.010 (0.014)	-0.043* (0.021)	-0.042** (0.016)
Studerar	-3.129** (0.959)	0.059 (0.558)	-1.331* (0.665)	-0.648 (0.565)
Bor med förälder	-4.507*** (1.210)	-2.696*** (0.635)	-3.124*** (0.877)	-2.561*** (0.616)
Singel	1.529+ (0.844)	3.038*** (0.476)	1.196* (0.542)	1.877*** (0.521)
Villa/radhus	-0.651 (0.829)	-0.420 (0.478)	1.183 (0.732)	-1.131* (0.446)
Yngsta barn 0–1 år	7.430*** (1.220)	4.199*** (0.890)	6.641*** (1.262)	1.521 (1.158)
Yngsta barn >1 år	3.004* (1.246)	3.021** (1.005)	6.789*** (1.481)	0.512 (0.937)
>1 barn	5.856*** (1.351)	-0.184 (1.059)	1.307 (1.707)	-0.281 (1.235)
Jämställd attityd	-1.031 (0.733)	1.438*** (0.370)	0.898 (0.578)	0.818* (0.390)
Intercept	15.327*** (1.225)	6.281*** (0.726)	10.329*** (0.884)	8.791*** (0.705)
Observationer	518	590	836	809
R ²	0.296	0.269	0.278	0.157

Källa: Levnadsnivåundersökningen 2000 och 2010.

+ $p < 0.1$

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

*** $p < 0.001$

Kommentar: Interceptet visar det estimerade antalet timmar individer lägger på hushållsarbetet i de fall de har värdet 0 på samtliga variabler (interceptet är därmed inte alltid betydelsefullt i sig utan används för beräkningar av skattade värden).

Tabell 4.13 Förändring i hushållsarbets tid, efter kön, 19–30 år, 1991, 2000 och 2010. FE- och OLS-regression

	Tjejer		Killar	
	FE	OLS	FE	OLS
2000	-1.903** (0.616)	-2.449*** (0.491)	-0.138 (0.360)	-0.614* (0.274)
2010	-4.191*** (1.148)	-4.821*** (0.643)	1.476* (0.665)	0.378 (0.356)
Inkomst	-0.001 (0.003)	-0.012*** (0.002)	-0.001 (0.001)	-0.001 (0.001)
Arbets tid	-0.070** (0.022)	-0.097*** (0.017)	-0.031* (0.013)	-0.028** (0.010)
Studerar	-1.721* (0.825)	-3.018*** (0.643)	-0.640 (0.525)	-0.164 (0.388)
Bor med förälder	-5.225*** (1.174)	-7.518*** (0.936)	-5.153*** (0.568)	-5.655*** (0.426)
Sammanboende	0.401 (0.689)	0.173 (0.550)	-2.876*** (0.416)	-3.005*** (0.319)
Villa eller radhus	0.059 (0.671)	0.547 (0.497)	-0.700+ (0.381)	-1.465*** (0.286)
Yngsta barn 0–1 år	7.262*** (0.917)	8.003*** (0.763)	2.758*** (0.592)	3.099*** (0.477)
Yngsta barnet över 1 år	2.324** (0.898)	4.430*** (0.673)	1.515** (0.568)	2.314*** (0.429)
Fler än ett barn	4.623*** (0.756)	4.578*** (0.620)	-0.693 (0.504)	0.108 (0.401)
Intercept	15.379*** (0.889)	17.933*** (0.723)	11.258*** (0.567)	11.619*** (0.422)
Observationer	1,564	1,564	1,683	1,683
Antal individer	755		842	
R ² within/R ²	0.231	0.344	0.192	0.198
R ² between	0.376		0.162	
R ² overall	0.326		0.182	
Rho (e u)	0.480		0.465	

Källa: Levnadsnivåundersökningen 1991, 2000 och 2010.

+ $p < 0.1$

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

*** $p < 0.001$

KAPITEL 5

Hälsa och utsatthet

Inledning

Hälsa är en viktig rättighet och resurs i en människas liv. Världshälsoorganisationen (WHO) definierar hälsa som ”fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande”. Det påverkas av biologiska förutsättningar, egna aktiva val och levnadsvanor, och av det samhälle och det sociala sammanhang vi befinner oss i. Eftersom hälsa är en process och en balans mellan en mängd faktorer är det svårt att skapa en heltäckande bild av människors hälsosituation.

För att beskriva ungas hälsa tittar vi i detta kapitel närmare på självskattad hälsa, psykiskt välmående, psykosomatiska symptom, trygghet samt olika former av våld och utsatthet. Alla dessa områden bidrar till bilden av ungas hälsosituation. Hälsöfrämjande aspekter på ungas hälsa kommer av utrymmesskäl inte att diskuteras i någon större omfattning. Ungdomsstyrelsen har tidigare belyst hälsöfrämjande arbete i rapporten *Fokus 07* (Ungdomsstyrelsen 2007).

En stor del av kapitlet handlar om utsatthet och våld, eftersom upphörandet av mäns våld mot kvinnor samt kvinnors och mäns, flickors och pojkar, rätt till kroppslig integritet är det delmål som är högst prioriterat inom jämställdhetspolitiken. Vi utgår från de föreslagna nyckelindikatorerna för jämställdhetspolitiken (Ds 2013:37). Kapitlet avslutas med en fördjupningsstudie om grupper, maskuliniteter och våld genomförd av Tove Pettersson vid kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

De ungdomspolitiska målen

Inom ungdomspolitiken innefattar huvudområdet hälsa och utsatthet såväl fysisk som psykisk hälsa samt utsatthet i olika former. I den ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (prop. 2004/05:2) poängteras att både den faktiska och den upplevda hälsan i hög grad påverkar våra liv, och har betydelse för vår syn på samhället och möjligheten till delaktighet. I propositionen poängteras att tjejers och killars villkor och uttryckssätt ofta skiljer sig åt, vilket gör det viktigt att allt arbete med unga måste ha ett tydligt genusperspektiv. Detta exempelvis för att vi ska kunna uppmärksamma och tolka olika typer av signaler kring utsatthet och ohälsa.

Regeringen anger i sin strategi för ungdomspolitiken (skr. 2009/10:53) att unga generellt har en positiv syn på sin egen framtid och att de allra flesta upplever sin hälsa som god. Men ungas psykiska hälsa har försämrats och är framför allt utbredd bland unga kvinnor. Regeringen lyfter även fram att unga homo- och bisexuella och transpersoner befinner sig i en särskilt utsatt hälsosituation, bland annat på grund av diskriminering och fördomar (jfr Ungdomsstyrelsen 2010a).

Regeringen lyfter i sin strategi även fram vikten av att förebygga utanförskap och att det finns en väl fungerande samverkan mellan aktörer som på olika sätt möter barn och unga. Betydelsefullt är även att stärka ungas egenmakt och självständighet, bland annat genom att motverka företeelser som begränsar individens handlingsutrymme. Exempel på begränsningar kan vara utsatthet för våld och förtryck, diskriminering, fördomar eller stereotypa könsroller (Regeringskansliet 2009).

De jämställdhetspolitiska målen

Jämställdhetspolitikens fjärde delmål är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, vilket har stor betydelse för det ungdomspolitiska området hälsa och utsatthet. Målet omfattar alla former av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld och hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor. Dessutom ingår i delmålet att motverka prostitution och handel med människor för sexuella ändamål, samt hedersrelaterat våld (Ds 2013:37).

Delmålet anger även att kvinnor, män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Konkret handlar det om rätten och möjligheten att bestämma över sin egen kropp, sexualitet och reproduktion. Regeringen ansåg det viktigt att förtydliga att det bakom det våld som kvinnor utsätts för som regel finns en manlig förövare, och ersatte därför det tidigare använda könsneutrala begreppet *könsrelaterat våld* med *mäns våld mot kvinnor* i samband med den nya jämställdhetspolitiska propositionen *Makt att forma samhället och sitt eget liv* (prop. 2005/06:155).⁵⁵

I regeringens skrivelse *Jämställdhetspolitikens inriktning för perioden 2011–2014* (skr. 2011/12:3) konstateras att ”våld och andra former av övergrepp mot kvinnor är den mest akuta jämställdhetsfrågan i dag”. Arbetet med att bekämpa mäns våld mot kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer, har haft en hög prioritet inom jämställdhetspolitiken under de senaste två mandatperioderna.

Flera handlingsplaner har utarbetats: *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor; hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* (skr. 2007/08:39), handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (skr. 2007/08:167) och handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (skr. 2009/10:229)

Satsningarna på unga har främst inneburit utvecklandet av en virtuell ungdomsmottagning, kunskapsutveckling för tjejjourer och liknande organisationer, fördelning av projektmedel, utredningar och utbildningar samt kunskaphöjande insatser kring hedersrelaterat våld och förtryck. Läs mer om detta i avsnittet om förändringsarbete.

Mäns fysiska, sexuella och psykiska våld mot kvinnor är ett allvarligt hinder för jämställdhet och kvinnors fulla åtnjutande av mänskliga rättigheter. Frihet från våld blir därmed ett strategiskt viktigt område för att möjliggöra att kvinnor och män har samma makt att forma samhället och sina egna liv. Inom ramen för det förebyggande arbetet att få mäns våld mot kvinnor att upphöra är sambandet mellan maskulinitet och våld en central fråga. Det blir därmed viktigt att synliggöra skillnader i mäns och kvinnors våldsutsatthet och våldsutövande (Ds 2013:37).

Ungas hälsosituation

Genusperspektiv på hälsa

Unga har sedan 1990-talet haft en sämre hälsoutveckling än övriga befolkningen, framför allt när det gäller den psykiska hälsan (Socialstyrelsen 2009). Det finns tydliga könsmönster när vi tittar på ohälsotal, dödlighet, våldsutsatthet, vårdinsatser, symptom och diagnoser, samt andra faktorer inom hälsoområdet (Sveriges Kommuner och Landsting 2007). Det blir därmed viktigt med ett genusperspektiv när vi analyserar ungas hälsosituation och att analysen tar hänsyn till såväl individuella som samhälleliga faktorer. De skilda förväntningar som unga upplever utifrån kön, och olika fysiska och materiella förutsättningar för tjejer och killar är faktorer som kan antas bidra till de könsmönster som finns kring ohälsa och utsatthet (Sveriges Kommuner och Landsting 2007).

Ungdomsstyrelsen har tidigare visat hur begränsande normer och diskriminering leder till utsatthet och ökad ohälsa bland unga. Sambandet lyfts även av Statens folkhälsoinstitut (2009a) som menar att utsatthet för kränkningar och våld i vardagen försämrar hälsan för särskilt utsatta grupper. Ungdomsstyrelsen belyser i *Fokus 07* (2007) och i utredningen *Hon, hen, han* (2010a) att unga homosexuella och bisexuella samt unga transpersoner har en betydligt sämre hälsosituation än övriga unga. Detta gäller såväl psykisk som fysisk hälsa. Unga med funktionsnedsättning har en liknande situation, som konstaterades i Ungdomsstyrelsens rapport *Fokus 12* (2012a). Starka normer kring exempelvis funktionalitet, kön och sexualitet tycks leda till att vissa grupper av unga blir extra utsatta.

Självskattad hälsa

Ett sätt att mäta hälsosituationen hos unga är att se hur de själva skattar sin hälsa. Den självskattade hälsan fångar upp personernas egen *upplevelse* av sitt mående och det har visat sig att självrapporterade besvär är en viktig indikator för framtida sjukdom, vårdbehov och dödlighet (Socialstyrelsen 2013a). Statens folkhälsoinstitut lyfter i *Skolbarns hälsovanor* (2011) att andelen 15-åringar och 13-åriga tjejer som uppger att de trivs mycket bra med livet har sjunkit sedan mätningarna startade 1985/86. Vid den första mätningen fanns inga skillnader mellan tjejer och killar, men skillnaderna mellan könen har sedan ökat fram till den senaste mätningen 2009/10. Skillnaderna är som störst bland 15-åringarna, där tjejer i mindre utsträckning än killar i samma ålder uppger att de trivs med livet.

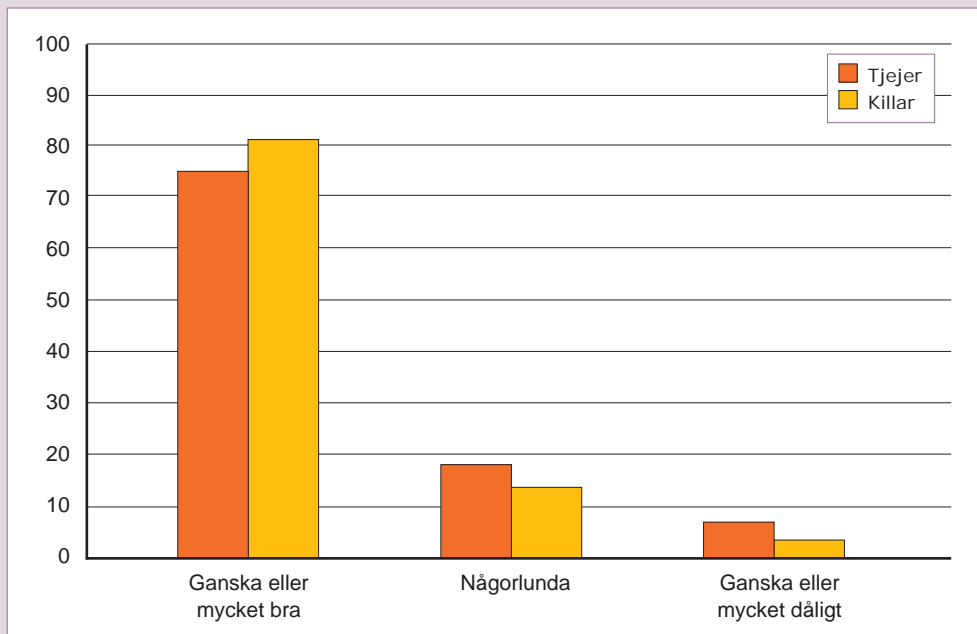
En större andel av

tjejerna oroar sig för hälsan

En betydligt större andel tjejer än killar tycks reflektera över sin hälsa och sitt välmående. I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie från 2013 uppger 14,3 procent av tjejerna 16–29 år att de ofta oroar sig för den egna hälsan, jämfört med 7,6 procent av killarna (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Enligt Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 bedömer 75 procent av tjejerna och 81 procent av killarna i åldern 16–25 år sitt allmänna hälsotillstånd som ganska eller mycket bra (figur 5.1). Men det är endast 26 procent av tjejerna som upplever sin allmänna hälsa som mycket bra, jämfört med 39 procent av killarna.

Det är 6,9 procent av tjejerna och 4,3 procent av killarna som bedömer sin hälsa som ganska eller mycket dålig. Könsskillnaderna är som störst i den yngsta gruppen 16–19 år där 7,4 procent av

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda utom bland dem som svarat Någorlunda.

Figur 5.1 Ungas bedömning av sitt allmänna hälsotillstånd, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent.

tjejeerna och 3,4 procent av killarna uppger dålig eller mycket dålig hälsa. Det finns inga tydliga mönster utifrån de andra bakgrundsvariablerna vi har använt i undersökningen. Men vi kan notera att andelen unga som uppger ett dåligt hälsotillstånd är betydligt större bland de som inte identifierar sig som heterosexuella (14 procent av tjejeerna och 10 procent av killarna i gruppen 16–25 år) (se Ungdomsstyrelsen 2010a).

Frågan om hur personer bedömer sitt allmänna hälsotillstånd har funnits med i ungdomsenkäten 2006, 2009 och 2012 och den självskattade bedömningen har legat på en relativt konstant nivå för såväl tjejeer som killar under perioden.

Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda under samtliga år.

Större könsskillnader i skattad hälsa bland unga än bland äldre

Även enligt Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 finns det en statistiskt säkerställd skillnad mellan hur tjejeer och killar upplever sin hälsa. De som deltog i undersökningen fick bedöma hur nöjda de var med sin hälsa på en skala 1–7 (helt missnöjd–helt nöjd), där det mittersta värdet är 4 (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Medelvärde bland unga 16–19 år var 5,3 för tjejer och 5,7 för killar. I åldersgruppen 20–29 år var medelvärdet 5,2 för tjejer och 5,3 för killar (tabell 5.1). Det finns däremot inga statistiskt säkerställda skillnader mellan hur nöjda kvinnor och män i åldern 35–74 år är med sin hälsa i genomsnitt. Killar och män blir mindre nöjda med sin hälsosituation ju äldre de blir, medan det inte finns någon statistiskt säkerställd förändring i hur kvinnor i genomsnitt upplever sin hälsosituation med stigande ålder.

Minst nöjda med sin hälsa i åldern 16–29 år är tjejer som bor i kommuner som inte tillhör en storstadsregion eller är en universitets- eller högskoleort. I denna grupp är även skillnaderna mellan tjejer och killar som störst (5,02 mot 5,47). För övriga bakgrundsvariabler framträder inga tydliga mönster.

Psykisk ohälsa Svårt att mäta ung psykiska ohälsa

Ökande psykisk ohälsa har uppmärksammats under de senaste årtiondena, framför allt bland unga tjejer, men vi vet inte mycket om orsakerna. Framför allt saknas kunskap om de tydliga könsmonstren. Flera myndigheter pekar på dessa könsskillnader, men de kommenteras eller

analyseras sällan vidare. Ungdomsstyrelsen fick under hösten 2013 ett regeringsuppdrag (Socialdepartementet 2013a) att kartlägga hur unga med självupplevd psykisk ohälsa upplever sina svårigheter. Uppdraget ska genomföras utifrån ett jämställdhetsperspektiv och slutredovisas våren 2015.

Det är svårt att ge en samstämmig bild av utvecklingen av psykisk ohälsa bland unga. Åldersgrupperna skiljer sig åt i olika studier, uppföljningen sker med olika indikatorer och begreppets innebörd skiljer sig åt i olika sammanhang och över tid. Psykisk ohälsa kan syfta på medicinska diagnoser eller ett mer självupplevt tillstånd av oro, ångest eller nedstämdhet (Socialstyrelsen 2013a). Det är även vanligt att titta på somatiska symptom som kan vara uttryck för psykologisk belastning, som huvudvärk, ont i magen och ont i ryggen (Statens folkhälsoinstitut 2011b).

Men mycket tyder på att den psykiska ohälsan faktiskt har ökat. Efter en systematisk genomgång av artiklar och rapporter bedömde en tvärvetenskaplig expertpanel under 2010 att vissa typer av psykisk ohälsa ökade bland unga från mitten av 1980-talet till mitten av 2000-talet (Kungliga vetenskapsakademien 2010).

Tabell 5.1 Medelvärde för nöjdhet med den egna hälsan efter kön och ålder, 16–74 år, 2013. Procent

	Kvinnor	Män	Totalt
16–29 år	5,20	5,44	5,32
16–19 år	5,29	5,70	5,50
20–29 år	5,16	5,34	5,26
35–74 år	5,14 n.s.	5,17 n.s.	5,15

Källa: Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie 2013.

N.s. = Skillnaden mellan könen är inte statistiskt säkerställd.

Kommentar 1: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

Kommentar 2: Medelvärde på en skala från 1–7 där 1=Helt missnöjd och 7=Helt nöjd.

Även om det är svårt att mäta förändring, så finns det tydliga könsmönster för olika indikatorer för psykisk ohälsa bland unga. I detta avsnitt kommer vi främst att beröra stress och psykosomatiska symptom, självrapporterad psykisk ohälsa och självmord.

Stress betydligt vanligare bland tjejer

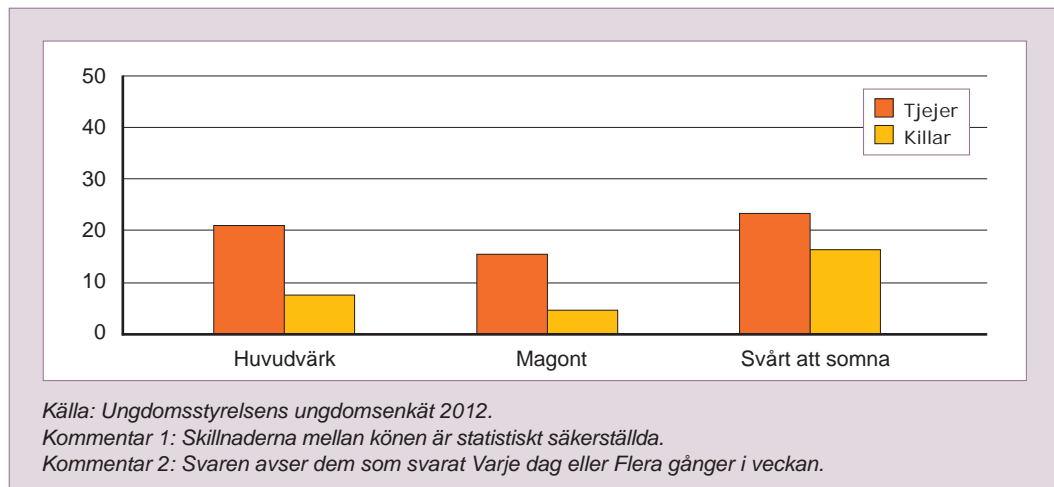
Stress är ett utbrett problem bland unga. I Ungdomsstyrelsens nationella ungdomsenkät 2012 uppger 50 procent av tjejerna och 24 procent av killarna i åldern 16–25 att de är stressade flera gånger i veckan. Bland dessa tjejer upplever sig 17 procent stressade varje dag, jämfört med 5 procent av killarna. Könsskillnaderna är statistiskt säkerställda oavsett vilka bakgrundsvariabler vi kontrollerar för. Men killar som är födda utrikes uppger i betydligt högre utsträckning än inrikes födda att de är stressade flera gånger i veckan (40 procent respektive 22 procent). Mellan inrikes och utrikes födda tjejer finns däremot inga statistiskt säkerställda skillnader.

Särskilt stora skillnader för huvudvärk och magont

En annan indikator för att bedöma ungas hälsosituation är olika typer av stressrelaterade symptom. Figur 5.2 visar hur stor andel av de unga 16–25 år som 2012 angett att de lider av stressrelaterade symptom *varje dag* eller *flera gånger i veckan*. Även här finns stora skillnader mellan könen.

Det vanligaste besväret hos både tjejer och killar är sömnsvårigheter. Närmare en fjärdedel av tjejerna (23 procent) och en dryg sjättedel (17 procent) av killarna anger att de ofta har svårt att somna. Även magont och huvudvärk är betydligt vanligare bland tjejerna, 21 procent av tjejerna uppger att de ofta lider av huvudvärk och 16 procent lider ofta av magont. Motsvarande andel för killar är 8 respektive 5 procent.

Skillnaderna mellan könen och fördelningen mellan de olika symptomen bekräftas även i undersökningen *Svenska skolbarns hälsosvanor 2009/2010* (Statens folkhälsoinstitut 2011b). Men andelarna för samtliga symptom ligger

Figur 5.2 Andel unga med stressrelaterade symptom varje dag eller flera gånger i veckan, 16–25 år, 2012. Procent.

några procentenheter högre bland 15-åringarna i den undersökningen. Könsskillnaderna tycks också öka successivt under ungdomsåren. Bland 11-åringarna finns inga tydliga könsskillnader för sömnsvårigheter, magont och huvudvärk men bland 13-åringarna har andelen tjejer som uppger besvär ökat markant, för att sedan dra ifrån ytterligare bland 15-åringarna.

Stabila skillnader mellan könen

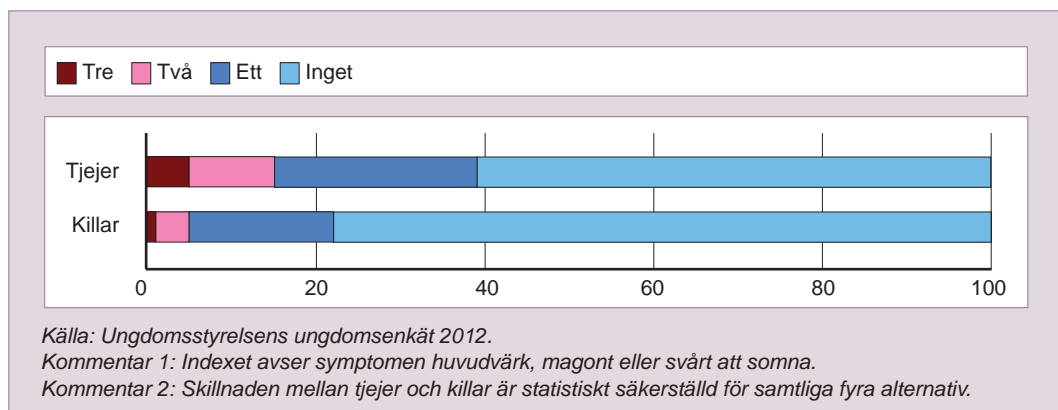
Frågan om stressrelaterade symtom har funnits med i Ungdomsstyrelsens nationella ungdomsenkät sedan 2004 och andelen tjejer och killar som uppger att de ofta lider av dessa symtom har varit relativt stabil. Det fanns en svag tendens till ökning av vissa symtom mellan 2006 och 2009 men ökningen har inte kvarstått och 2012 finns ingen statistiskt säkerställd förändring jämfört med 2004. I Ungdomsstyrelsens rapport *Unga med attityd* (2013a) ställs samma fråga till unga i åldern 16–29 år. Där framkommer att det mellan 2002 och 2013 har skett en viss ökning av andelen unga som uppger att de ofta har svårt att somna eller som lider av

huvudvärk och magont. Förändringen i denna åldersgrupp är liten, men statistiskt säkerställd.

Fyra av tio tjejer lider ofta av något stressrelaterat symptom

För att få ett samlat mått på den totala andelen unga som ofta lider av något stressrelaterat symptom har vi konstruerat ett index utifrån huvudvärk, magont och sömnsvårigheter (figur 5.3). Figuren visar antalet besvär som tjejer respektive killar 16–25 år uppger att de haft varje dag eller flera gånger i veckan under det senaste halvåret. En majoritet har *inte* regelbundna besvär av vare sig magont, huvudvärk eller sömnsvårigheter. Andelen som ofta har *minst ett* av symptomen är 39 procent bland tjejerna och 23 procent bland killarna. Av tjejerna är det 15 procent som har *minst två* av symptomen, jämfört med 5 procent av killarna.

En nyligen publicerad avhandling vid Uppsala universitet visar även att självrapporterade besvär med magont och huvudvärk under ungdomsåren har starka samband med depression och andra allvarligare psykiska sjukdomar senare i livet (Bohman 2012).

Figur 5.3 Andel unga med stressrelaterade symptom varje dag eller flera gånger i veckan, 16–25 år, 2012. Procent.

Mer än hälften av tjejerna ställer höga krav på sig själva

Ungas upplevelser av stress och krav syns även i Skolverkets nationella undersökning *Attityder till skolan* som genomförs vart tredje år. Bland elever i årskurs 4 till 6 uppger tjejer och killar i stort sett samma stressnivåer, men skillnaderna ökar sedan under högstadiet och gymnasiet. Tjejer i gymnasieskolan är de som känner sig allra mest stressade i skolan.

Det finns inga skillnader i tjejers och killars upplevelser av föräldrarnas krav och förväntningar. Däremot ställer tjejer högre krav på sig själva än killar. Skolverket noterar att andelen tjejer med höga krav på sig själva ökat kontinuerligt vid varje undersökning sedan 2003. Undersökningen från 2012 visar att redan i årskurs 4 till 6 uppger en dryg fjärdedel (26 procent) av flickorna att de ställer för höga krav på sig själva. Motsvarande andel bland pojkarna är 14 procent (Skolverket 2013c). På gymnasiet uppger 55 procent av tjejerna att de ofta är stressade över sina egna krav på att prestera väl i skolan, jämfört med 33 procent av killarna. Det är betydligt vanligare att elever på studieförberedande program känner sig stressade i skolan och har höga förväntningar på sig själva.

Höga krav och ideal riskerar att leda till psykisk ohälsa

Statens folkhälsoinstitut lyfter i *Svenska skolbarns hälsovanor* (2011) forskning som visar att det för unga som upplever höga krav i skolan också finns tydliga samband med besvär som huvudvärk, magont och nedstämdhet. Det finns även samband med lägre självskattad hälsa och lägre trivsel med livet i stort. De höga förväntningarna på den egna prestationen och stressen över skolan som framför allt tjejer uppger kan alltså tänkas ha starka samband med deras väl-

befinnande och psykiska hälsa i övrigt (se kapitel 3 för fördjupning om stress i skolan). Begränsat inflytande tillsammans med höga krav kan öka risken för stressrelaterade besvär, vilket har uppmärksamats i undersökningar av ungas arbetsmarknadssituation (läs mer i kapitel 6 om inflytande och representation).

En avhandling om kronisk stress bland 16-åringar anger känslan av höga prestationskrav i kombination med låg självkänsla som en central stressfaktor för framför allt unga tjejer (Schraml 2013). I *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa* (SOU 2006:77) konstaterades att Sverige är ett starkt individualiserat samhälle med höga krav på den enskilda att forma en egen identitet och göra självständiga val på en mängd områden i livet, vilket ökar risken för psykisk ohälsa. Enligt utredningen kan ökade prestationskrav i kombination med starka medieideal bidra till att framför allt många unga tjejer känner sig misslyckade.

Vanligare att tjejer oroar sig för sitt utseende, sin vikt och att inte duga

Ungdomsstyrelsen har tidigare visat på samband mellan ohälsa, bristande självförtroende och oro för att inte duga eller räcka till (Ungdomsstyrelsen 2007). Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 visar att tjejer betydligt oftare än killar är oroliga för sitt utseende, för sin vikt och för att inte duga. Bland unga i åldern 16–29 år är det 23 procent av tjejerna som ofta oroar sig för sitt utseende, jämfört med 6 procent av killarna. Bland tjejerna är det också 28 procent som ofta oroar sig för sin vikt jämfört med 8 procent av killarna. Av tjejerna är det 25 procent som ofta oroar sig för att inte duga, jämfört med 11 procent av killarna. Under perioden mellan 16 och 29 år tycks dock killars oro öka

något, medan tjejers oro i stället minskar något (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Det finns också flera andra studier som har lyft fram liknande frågor. Statens folkhälsoinstitut visar i sin rapport *Svenska skolbarns hälsovanor* (2011b) att en större andel tjejer än killar i åldern 11–15 år tycker att de är för tjocka. Bland 15-åringarna uppger 48 procent av tjejerna att de känner sig för tjocka, jämfört med 23 procent av killarna.

Socialstyrelsen lyfter i *Folkhälsorapporten 2009* att en ökad fokusering på utseende kan påverka framför allt tjejers psykiska ohälsa. De refererar till ett flertal svenska och internationella forskningsstudier som visar tydliga könsskillnader i självförtroende och kroppsuppfattning och sambanden tycks vara starkast bland unga. Sambanden mellan kroppsuppfattning, självförtroende och psykisk hälsa har även lyfts fram av Statens folkhälsoinstitut (2009b).

Vanligare att tjejer upplever ängslan, oro eller ångest

Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC) som genomförs av Statistiska centralbyrån visar att ängslan, oro eller ångest har blivit allt vanligare bland unga. Då den psykiska ohälsan har ökat i hela ungdomsgruppen, kan orsakerna i stor utsträckning tänkas vara kopplade till mer övergripande samhällsförändringar och förändringar i de miljöer där unga vistas, exempelvis inom utbildning och arbetsmarknad (Socialstyrelsen 2013a). I *Unga med attityd* (2013a) belyser Ungdomsstyrelsen bland annat att det finns starka samband mellan ekonomiska svårigheter och psykisk ohälsa, i synnerhet bland tjejer. Bland både tjejer och killar är oro för och brist på inflytande kring den egna ekonomin förenat med högre grad av psykisk ohälsa (Ungdomsstyrelsen 2013a).

År 1988/89 rapporterade 9 procent av tjejerna och 4 procent av killarna i åldern 16–24 år att de hade besvär av ängslan, oro eller ångest (Socialstyrelsen 2009). Vid den senaste mätningen 2012 hade andelen nästan tredubblats bland tjejer och ligger nu på 25 procent. Bland killar har andelen mer än tredubblats och ligger nu på 13 procent. Vid mätningen 2010/2011 var andelen för tjejer något större (32 procent), men minskningen 2012 ligger inom den statistiska felmarginalen. I åldersgruppen 16–24 år uppger 10 procent av tjejerna att de har *svåra besvär*, vilket motsvarar cirka 54 000 individer (www.scb.se).

Socialstyrelsen konstaterade i *Folkhälsorapporten 2009* att könsskillnaderna i psykisk ohälsa är som störst under ungdomstiden. Skillnaderna mellan tjejer och killar i årskurs 5 är små, medan det i årskurs 9 är nästan tre gånger fler tjejer än killar som känner sig nedstämda. I åldrarna 16–19 år var det fyra gånger så vanligt att tjejer uppgav sig lida av ängslan, oro och ångest, men andelen killar med dessa besvär ökar tydligt efter gymnasieåldern, när många flyttat hemifrån och börjat studera eller arbeta (Socialstyrelsen 2009). Socialstyrelsen betonar att det är väldigt viktigt att föräldrar, anhöriga, skolpersonal, hälso- och sjukvård och socialtjänst tar ungas känslor av oro, ängslan och ångest på allvar (Socialstyrelsen 2013a).

Även i den internationella undersökningen *Svenska skolbarns hälsovanor* ökade de självrapporterade psykiska och somatiska besvären bland 15-åringar från mitten av 1980-talet till mitten av 2000-talet. Men i den senaste mätningen 2009/2010 hade ökningen avstannat och i vissa fall minskat för både tjejer och killar (Statens folkhälsoinstitut 2011b). Det är fortfarande en betydligt större andel tjejer än killar som rapporterar psykiska och somatiska besvär.

Psykisk ohälsa i strikt bemärkelse har enligt Socialstyrelsen så pass allvarliga eller omfattande symptom att de påverkar det dagliga livet. De flesta undersökningar fångar dock enbart *förekomsten* av symptom, och kan inte säga något om de eventuella *begränsningar* som ohälsan leder till för personen (Socialstyrelsen 2012a).

Tjejer påverkas i högre grad än killar av sina psykiska besvär

Det är inte bara så att psykiska besvär är vanligare bland tjejer. Konsekvenserna av besvären tycks också vara större bland tjejer. Statens folkhälsoinstitut (2011a) genomförde under 2009 en totalundersökning om psykisk ohälsa bland elever i årskurs 6 och 9. Av de elever som har stora problem med psykisk ohälsa uppger betydligt fler tjejer än killar att de besväras av svårigheterna, eller att de stör vardagslivet i relation till skola, fritid och människor i omgivningen. Tydligast är skillnaderna bland elever i årskurs 9.

Killar som har emotionella besvär uppger i högre grad än killar med uppförandeproblem att deras vardag påverkas negativt. Killars vardag tycks generellt påverkas mer när problemen riktas inåt än när de riktas utåt. Tjejer upplever däremot att de påverkas ungefär lika mycket oavsett hur deras besvär tar sig uttryck.

Tjejer med utåtagerande beteenden, så som hyperaktivitet eller så kallade "uppförandeproblem"⁵⁶, uppger i betydligt större utsträckning än killar med motsvarande beteenden att de besväras av problemen och att dessa påverkar deras relation till omgivningen. Störst skillnad är det för unga med "uppförandeproblem" där 58 procent av tjejerna och 37 procent av killarna med dessa problem i årskurs 6 upplever att problemen stör vardagslivet. Bland unga med "uppförandeproblem" i årskurs 9 är andelarna

68 procent för tjejerna och 40 procent för killarna (Socialstyrelsen 2012a).

Olika förväntningar på och förutsättningar för att hantera psykisk ohälsa

Att tjejer med utåtagerande beteenden i större utsträckning än killar upplever problem i relation till omgivningen kan hänga samman med de förväntningar som finns på tjejers respektive killars beteende. För unga som inte passar in i de generella köns mönstren tycks svårigheterna bli större.

I den statliga utredningen *Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan* (SOU 2010:79) såväl som i Statens folkhälsoinstituts totalundersökning om psykisk ohälsa konstateras att det är välbelagt att tjejer och killar generellt har olika sätt att signalera att de mår dåligt (Statens folkhälsoinstitut 2011a). Internaliserande symptom som depression, ångslighet och oro är mer vanliga bland kvinnor än bland män. Det omvända gäller för olika former av externaliserande symptom och problem- och riskbeteenden. Flera studier visar även att kvinnor och män i stor utsträckning använder sig av olika strategier för att hantera exempelvis depression (Statens folkhälsoinstitut 2009b).

Den generella bilden bekräftas även av Barnens rätt i samhället (BRIS) i rapporten *Se hela mig!* (2012) som innehåller barns och ungas egna ord om psykisk ohälsa. BRIS betonar samtidigt att det bland unga som söker stöd finns gott om undantag från de generella köns mönstren i hur ohälsa uttrycks. De menar även att sociala förväntningar utifrån kön till stor del påverkar formerna för tjejers respektive killars destruktivitet. Unga med självdestruktivt beteende som riktas inåt berättar i stor utsträckning att de ofta känner ansvar för sin omgivning och i hög grad

lägger skulden för sin livssituation på sig själva. Unga med aggressivt och konfliktskapande beteende berättar ofta om oförmågan att hantera känslor och att kontrollera ilska och impulser. Men BRIS erfarenheter visar att det ofta finns underliggande depressioner, dålig självkänsla, förtvivlan och en upplevelse av att inte duga hos såväl tjejer som killar, oavsett hur det visar sig utåt (www.dn.se 2005-05-19).

Att samma beteende eller symptom riskerar att tolkas olika utifrån kön eller leda till olika insatser har synliggjorts i olika genusmedicinska projekt (Sveriges Kommuner och Landsting 2007, 2010). I skriften *Jämställd medborgarservice* finns exempel på hur vård, utredningar och rehabilitering för tjejer och killar många gånger skiljer sig åt utan anledning (SOU 2007:15). Det blir därmed viktigt att känna till de generella könsmonstren kring ohälsa för att kunna fånga upp både tjejers och killars behov av stöd. Samtidigt är det viktigt att minnas att det rör sig om *generella mönster* som inte alltid är giltiga för enskilda individer. Vi måste vara medvetna om hur våra föreställningar om kön påverkar vårt bemötande och de tolkningar vi gör för att inte riskera att missa unga som mår dåligt men som inte agerar enligt könsnormerna.

Vanligare med antidepressiva läkemedel bland tjejer

Samtidigt som ökningen av antalet unga som själva rapporterar psykiska besvär tycks ha avstannat ökar antalet unga som får antidepressiva läkemedel utskrivna på recept. Enligt rapporten *Ung idag 2013* har andelen ökat kontinuerligt sedan 2007 (Ungdomsstyrelsen 2013b). Bland tjejer är andelen som använder antidepressiva läkemedel nästan dubbelt så stor som andelen killar men användningen ökar i båda grupperna.

Under 2012 tog 4,4 procent av tjejerna och 2,3 procent av killarna i åldersgruppen 15–19 år antidepressiva läkemedel. I åldern 20–24 år var andelen tjejer 7,8 procent och andelen killar 4,2 procent (Ungdomsstyrelsen 2013b). Motsvarande andelar 2007 var 2,9 procent av tjejerna och 1,3 procent av killarna i åldersgruppen 15–19 år, och 6,2 procent av tjejerna och 3,0 procent av killarna i åldersgruppen 20–24 år. Ser vi till förändring i procentenheter är ökningen större bland tjejer men användningen ökar snabbare bland killar även om det är från en lägre nivå.

Fler självmordsförsök bland tjejer

Självmordsförsök och vård för självskaдебeteende är vanligast i ungdomsåren, till skillnad från självmord som är vanligare högre upp i åldrarna. Vård för självskaдебeter strax före tjugo års ålder bland kvinnor, och strax efter bland män (Socialstyrelsen 2013b). Flera tecken tyder på att ohälsan bland killar ökar i slutet av ungdomsåren, medan tjejers psykiska ohälsa ökar vid yngre åldrar.

Från andra halvan av 1990-talet fram till 2007 ökade andelen tjejer och killar i åldrarna 15–24 år som vårdats i slutet till följd av självmordsförsök. Därefter har andelen minskat, med undantag för en viss ökning 2010–2011. Under 2011 var andelen 299 tjejer och 145 killar per 100 000 personer i befolkningen. Det går ännu inte att avgöra åt vilket håll utvecklingen går. Könskillnaderna har minskat under perioden men andelen tjejer är fortfarande mer än dubbelt så stor som andelen killar (Ungdomsstyrelsen 2013b). Siffrorna kan även påverkas av vilka som kommer i kontakt med vården och vilka handlingar som tolkas som självmordsförsök.

Fler självmord och överdödlighet bland killar

Trots att fler tjejer gör självmordsförsök och självdestruktiva handlingar är statistiken omvänd när det gäller faktiska självmord. Nära 40 procent av dödsfallen i åldersgruppen 15–19 år och nära 30 procent av dödsfallen i åldersgruppen 20–24 år orsakades av självmord 2011 (Ungdomsstyrelsen 2013b). Antalet självmord har legat på ungefär samma nivå sedan flera år tillbaka och minskningen som övriga åldersgrupper haft sedan början av 1990-talet återfinns inte bland unga 15–24 år (Socialstyrelsen 2013c).

I åldern 15–29 år är killars dödlighet mer än dubbelt så hög som tjejers och 70 procent av dödligheten bland killar i denna ålder orsakas av självmord och olyckor. Under 2012 begick 147 personer i åldern 15–24 år självmord och drygt 70 procent av dem var killar (www.ki.se). Killar är även överrepresenterade i fordonsolyckor med dödlig utgång såväl som alkohol- och narkotikarelaterade dödsfall (Socialstyrelsen 2013c). Enligt Socialstyrelsen kan missbruk ofta bero på depression och ångest, men missbruk kan också leda till psykisk ohälsa (Socialstyrelsen 2013a).

Stöd vid ohälsa och psykisk ohälsa

Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 visar att hälften så många killar som tjejer valt att söka råd om sin hälsa utanför familjen (15 respektive 29 procent). Hälsan är samtidigt den vanligaste anledningen till att killar *funderat* på att söka stöd *men inte gjort det* (8 procent av samtliga killar). Det blir därmed intressant att veta vilka möjligheter att söka stöd tjejer respektive killar upplever att de har och vilka typer av signaler vuxenvärlden lyckas fånga upp från unga som mår dåligt.

Jämställdhetsperspektiv på hälsa

Att kvinnor lever längre än män, samtidigt som de under sin livstid upplever sämre hälsa och söker mer vård brukar kallas hälsoparadoxen. Siffror på killars och tjejers psykiska ohälsa och självmordsförsök i förhållande till faktiska självmord är ett tydligt exempel på detta. Flera förklaringar har getts till paradoxen, från biologiska faktorer och arbetsbelastning, till att män undviker att visa svaghet och därmed utsätter sig för fler risker, låter bli att söka vård eller underrapporterar sin ohälsa i högre grad än kvinnor (Sveriges kommuner och landsting 2007).

En aspekt kan vara att killar i lägre utsträckning än tjejer får lära sig att tolka och uttrycka sina känslor. De tycks också ha svårare för att söka hjälp från andra i pressade situationer (Cleary 2011, Bremberg 2012). Socialstyrelsen refererar i Folkhälsorapporten 2009 till ett flertal studier som visar att kvinnor i större utsträckning än män använder sig av socialt stöd för att hantera psykiska påfrestningar, medan betydligt fler män än kvinnor använder alkohol i samma situation (Socialstyrelsen 2009). En annan aspekt är omvärldens förmåga att faktiskt fånga upp de killar som mår dåligt. Risken att missa mäns depressioner på grund av stereotypa föreställningar om män och kvinnor har uppmärksamats i flera genusmedicinska projekt (Sveriges kommuner och landsting 2007, 2010).

I rapporten Fokus 07 (2007) samlade Ungdomsstyrelsen in ungas berättelser om utsatthet och ohälsa. Många upplevde att vuxenvärlden inte lyssnade och ofta enbart fokuserade på olika symptom. Även i Barnombudsmannens rapport Signaler, om barn och unga som på olika sätt upplevt våld i nära relationer, är ett återkommande tema att de unga upplevt att de signalerat om sin situation men att vuxenvärlden inte reagerat och inte frågat. Många barn och unga tycker att det är

svårt att berätta rakt ut om övergrepp och signalerna kan därmed vara mer indirekta. Det kan vara utåtagerande beteende, att skriva dikter, rita bilder, skolka, slåss eller vara självdestruktiv (Barnombudsmannen 2012).

Killar pratar i mindre utsträckning om oro med närstående

I Ungdomsstyrelsens nationella ungdomsenkät 2012 ställs frågan om vilka unga brukar vända sig till om de är bekymrade eller oroar sig för något. De får även svara på om det är någon de gärna *skulle vilja* men inte brukar prata med. Frågan har inget ytterligare svarsalternativ.

Vi ser att andelen killar som brukar prata med någon när de är bekymrade eller oroar sig för något är mindre än andelen tjejer. Vi vet däremot inte om det betyder att killar inte känner ett *behov* av stöd i samma utsträckning, eller om de faktiskt *är* bekymrade men inte vill prata med någon om sina bekymmer. Det kan också vara personer som hoppat över frågan helt av andra skäl. Möjligen kan den lägre svarsbenägenheten bland killar tyda på att de inte är lika verbaliserade i dessa frågor (vilket vissa kvalitativa undersökningar har visat, vi återkommer till dem längre fram). Detta är viktigt att ta hänsyn till när man tolkar resultaten.

Tabell 5.2 Andel som brukar prata eller skulle vilja prata med någon av följande när de är bekymrade eller oroar sig för något, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

	Brukar jag prata med		Brukar jag inte prata med, men skulle gärna vilja		Inte uppgivit något svar	
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar
Mamma	84	73	8	11	9	16
Pappa	57 n.s.	61 n.s.	21	17	22 n.s.	22 n.s.
Syskon	61	55	17 n.s.	16 n.s.	22	29
Släkting	29	22	22 n.s.	21 n.s.	49	57
Partner	59	45	8 n.s.	10 n.s.	33	45
Kompis	87	71	6	10	8	19
Fritidsledare	5 n.s.	6 n.s.	18 n.s.	21 n.s.	77 n.s.	73 n.s.
Lärare eller annan vuxen	15 n.s.	13 n.s.	19 n.s.	20 n.s.	66 n.s.	67 n.s.
BRIS	2 n.s.	3 n.s.	20 n.s.	21 n.s.	78 n.s.	76 n.s.
Ungdomsmottagning	17	5	15	20	68	75
Religiös ledare	4 n.s.	5 n.s.	17 n.s.	19 n.s.	80	75
Annan	12 n.s.	10 n.s.	14	19	74 n.s.	71 n.s.

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

N.s. = Skillnaden mellan könen är inte statistiskt säkerställd.

Kommentar 1: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

Kommentar 2: Frågan innehöll bara de två svarsalternativen Brukar jag prata med samt Brukar jag inte prata med, men skulle gärna vilja, övriga procent motsvarar dem som inte svarat.

Men svaren på frågan visar ändå på några intressanta mönster. Av dem som uppger att de *brukar* prata med någon är det vanligaste för såväl killar som tjejer att vända sig till någon närstående. I första hand väljer unga att prata med kompisar (87 procent av tjejerna och 71 procent av killarna) eller med sin mamma (84 procent av tjejerna och 73 procent av killarna) (tabell 5.2). Det är inte lika vanligt att unga pratar med sina pappor. Andelen killar som uppger att de *brukar* prata med någon närstående, som exempelvis mamma, syskon, släktingar, vänner eller en partner, är mindre än andelen tjejer.

Av killarna uppger 10 procent att de skulle vilja prata med sina kompisar när de har bekymmer. Motsvarande andel bland tjejerna är 6 procent. Endast 45 procent av killarna uppger att de brukar prata med en partner, jämfört med 59 procent av tjejerna. Andelen unga som pratar med exempelvis lärare, fritidsledare, religiösa ledare eller andra vuxna är betydligt mindre än andelen som vänder sig till någon närstående. Det finns heller inga statistiskt säkerställda skillnader i killars och tjejers tendens att vända sig till dessa grupper för att prata. Men det finns skillnader för ungdomsmottagningar, vilket vi återkommer till i nästa stycke.

Killar uppger även färre personer som de brukar vända sig till för att prata. Tjejer uppger i genomsnitt 4,3 kontakter som de brukar prata med om de är bekymrade eller oroar sig för något, medan killar uppger 3,7. Bland killar är det 6 procent som inte uppger en enda som de brukar prata med, medan motsvarande andel bland tjejer är 2 procent.

Vanligare bland tjejer att söka stöd hos vuxna utanför familjen

I Ungdomsstyrelsens nationella ungdomsenkät finns även en fråga om olika anledningar till att unga sökt stöd hos vuxna utanför familjen, och det är runt dubbelt så vanligt att tjejer sökt stöd om sin familjesituation, sin hälsa och sin partnerrelation. När det gäller kompisrelationer är det tre gånger så vanligt att tjejer söker råd och stöd hos vuxna som att killar gör det (12 respektive 4 procent). Det enda som tjejer och killar sökt stöd för i samma omfattning är när de känt sig utsatta eller hotade av jämnåriga.

En lägre andel killar vänder sig till ungdomsmottagningar

Ungdomsmottagningen är den vanligaste platsen dit tjejer i undersökningen uppger att de vänder sig när de vill prata med någon utomstående. Av tjejerna i åldern 16–25 år 2012 uppger 17 procent att de brukar vara i kontakt med en ungdomsmottagning, medan motsvarande andel bland killarna bara är 5 procent. Bland killarna är det i stället 20 procent som uppger att de inte brukar prata med en ungdomsmottagning, men gärna skulle vilja, jämfört med 15 procent av tjejerna.

Enligt Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) Sverigebarometer 2012 är ungdomsmottagningarna lika viktiga för killar och tjejer, men av besökarna på mottagningarna är det bara mellan 10 och 19 procent killar (Riksförbundet för sexuell upplysning 2012). Enligt RFSU är en viktig förklaring könsmonster enligt vilka tjejer förväntas ta större ansvar för den sexuella hälsan, medan ett riskbeteende är mer accepterat för unga killar. Frågan om hur man ska få fler killar att söka sig till ungdomsmottagningarna har Socialstyrelsen och Stiftelsen Allmänna barnhuset tagit upp tidigare. Socialstyrelsen

hänvisar till studier som tyder på att killar upplever det som jobbigare än tjejer att besöka ungdomsmottagningar. Killar tycks även i större utsträckning söka information i skolan och på nätet (Socialstyrelsen 2000, 2013b).

Trots de tydliga könsmonstren bland besökarna saknar 6 av 10 ungdomsmottagningar enligt RFSU särskild verksamhet för killar. Killar testar sig i större utsträckning för könssjukdomar via nätet och går därmed miste om rådgivning och samtal som ungdomsmottagningarna tillhandahåller. Samtal som enligt RFSU kan vara viktiga tillfällen för att prata om exempelvis sexualitet, normer, relationer, könsidentitet eller frågor om kroppen (Riksförbundet för sexuell upplysning 2012).

Svårare att fånga upp killars hjälpbehov

Även hos BRIS är endast en femtedel av de stödsökande killar och andelen bland dem som söker med anledning av nedsatt psykiskt välmående är ännu mindre (Barnens rätt i samhället 2012). Organisationen lyfte redan 2005 fram att samhället på ett tidigt stadium måste hjälpa pojkar att uttrycka sina känslor i ord. BRIS erfarenheter är att de tjejer som hör av sig har lättare att uttrycka sig, medan en stor andel av killarna i sina samtal inte förmår att formulera sig på ett hjälpsökande sätt (*Pojkarnas rop på hjälp sorterar bort av BRIS*, DN, 2005-05-19). I rapporten *Se hela mig!* (2012) analyseras barns och ungas stödsökande kontakter med organisationen, studien bygger på en kvalitativ analys av 1 530 stödkontakter via chatt och mejl. Där konstateras att tjejer generellt har lättare för att söka hjälp och även för att formulera sig och sätta ord på sin situation. BRIS menar också att det krävs ökad kunskap om vad pojkar själva anser att de behöver för att kunna göra sig förstådda och bli bemötta när de har problem.

Våld och kroppslig integritet

Våld är på många sätt en ungdomsfråga, unga utsätts för betydligt mer våld än andra åldersgrupper. Det finns också tydliga skillnader mellan könen. Killar drabbas framför allt av fysiskt våld från en okänd förövare på allmän plats, medan tjejer är överrepresenterade som offer för sexuellt våld och våld som sker inomhus av en gärningsperson som är bekant eller närstående. Men i båda fallen är förövarna i stor utsträckning killar och unga män (jfr Ungdomsstyrelsen 2013c).

Världshälsoorganisationen definierar våld som ett folkhälsoproblem med negativa konsekvenser för individer och för samhället (WHO 2002). Våldet finns på en skala från vardagliga handlingar till grova våldsbrott och vad som definieras som våld av samhället förändras också. Exempel på det är kriminalisering av barnaga (1979) och av våldtäkt inom äktenskapet (1965), våldshandlingar som tidigare setts som naturliga. Gränserna för vilket våld som accepteras är alltså föränderliga, våldshandlingar kan legitimeras i olika sammanhang och för unga tycks kamratskapet ha en viktig roll för hur de ser på våld och övergrepp (Ungdomsstyrelsen 2013c). I slutet av detta kapitel finns också en fördjupningsstudie om gruppens betydelse för våldsutövande kopplat till maskulinitet och femininitet. Studien har genomförts av kriminologen Tove Pettersson på uppdrag av Ungdomsstyrelsen.

I detta avsnitt kommer vi först att diskutera fysiskt och sexuellt våld, följt av hot och kränkningar. Avslutningsvis beskriver vi hur rädslan för våld skapar otrygghet och begränsningar i ungas liv. Vi utgår huvudsakligen från resultaten i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 samt Brottsförebyggande rådets (Brå) nationella trygghetsundersökning (NTU) 2011. Utifrån

trygghetsundersökningen har vi specialbeställt åldersindelad statistik för unga 16–24 år och för jämförelsegruppen 25–79 år. Båda dessa undersökningar bygger på att personer får uppge om de utsatts för olika typer av brott eller kränkningar. Detta material kompletteras med bland annat statistik över brottsmisstänkta och analyser av anmälda brott. Jämför vi andelen som i enkätstudier uppger att de utsatts för brott med faktiska anmälningar ger det en uppfattning om mörkertal för olika typer av brottslighet. Mörkertalen för framför allt sexualbrott och brott som sker i nära relationer bedöms vara särskilt höga. Statistiska analyser behöver därför kompletteras med kvalitativ kunskap.

Våld en del av många killars vardag

Våld är på många sätt ett problem kopplat till killar. Det finns flera tecken på att våld är en normaliserad del i många yngre killars umgänge med varandra (jfr Uhnöo 2011). Alla killar brukar inte våld, men som grupp är killar kraftigt överrepresenterade som offer och förövare, och våld blir därmed något som killar måste förhålla sig till. Kopplingar mellan våld och maskulinitet diskuteras i Ungdomsstyrelsens rapport *Unga och våld* (Ungdomsstyrelsen 2013c). Rapporten visar att risken att ha utfört en våldsam eller kränkande handling är 3,2 gånger så hög för killar 16–25 år som instämmer i både påståenden om stereotypa könsroller och i stereotypa påståenden om maskulinitet och femininitet, jämfört med killar som inte instämmer i denna typ av påståenden. Även för tjejer är denna risk 2,5 gånger högre.

Socialstyrelsen lyfter fram att killar betydligt oftare än tjejer hamnar på sjukhus till följd av våld, i gruppen 13–18 år var risken mer än fyra gånger så hög bland killar som bland tjejer. I

gruppen 19–24-åringar var risken nästan fem gånger så hög bland killar som bland tjejer 2011 (Socialstyrelsen 2012b). I Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN) årliga rapport *Skolevers drogvanor* (2012) anger 19 procent av killarna i gymnasiet år två att deras alkoholkonsumtion lett till att de råkat i slagsmål. Motsvarande andel bland tjejerna är 9 procent.

De flesta studier kring våld utgår från statistik över antalet våldsutsatta och Statens folkhälsoinstitut påpekar i rapporten *Folkhälsofrågor ur ett genusperspektiv* (2008) att det inte finns någon svensk studie om hur många män och kvinnor som själva uppger att de *använt* våld. Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 tillfrågades dock unga om våldshandlingar de själva utför. Där framkommer att 27 procent av killarna i åldern 16–25 år någon gång under det senaste året har deltagit i ”lekar” där slag eller liknande var en del av leken. Motsvarande andel bland tjejer är 10 procent. Bland killarna i åldern 16–19 år har hela 36 procent deltagit i denna typ av lekar och det är endast 51 procent i åldersgruppen som tar avstånd från våldsamma lekar, jämfört med 83 procent av tjejerna. Vidare uppger 10 procent av killarna 16–25 år att de under det senaste året har förolämpat, skadat eller försökt skada någon i samband med att de idrottat. Bland tjejer är andelen 2 procent. I artikeln som avslutar det här kapitlet finns en översikt över nationell och internationell forskning kring våld kopplat till grupper, maskulinitet och femininitet.

Vanligare att killar utsätts för misshandel

I Ungdomsstyrelsens nationella ungdomsenkät 2012 uppger 4 procent av tjejerna och 9 procent av killarna i åldrarna 16–25 år att de har blivit misshandlade under *det senaste halvåret*.

Dessa andelar bekräftas i stor utsträckning i andra undersökningar. Enligt Brottsförebyggande rådets nationella trygghetsundersökning 2011 är våldsutsattheten som högst bland personer i åldern 16–24 år. Av killarna uppger 9 procent att de utsatts för misshandel under *det senaste året*, jämfört med 5 procent av tjejerna. Andelarna motsvarar runt 27 000 tjejer och 55 000 killar.

Av dem som vårdades på sjukhus till följd av övergrepp under 2012 var närmare en tredjedel mellan 15 och 24 år. Av dessa var 80 procent killar (www.socialstyrelsen.se). Ungdomsstyrelsen har tidigare visat att andelen unga som utsatts för våld är betydligt större bland exempelvis homo- och bisexuella samt unga med funktionsnedsättningar (Ungdomsstyrelsen 2010a, 2012a).

Män har utövat våldet i nittio procent av fallen

Brottsförebyggande rådet (Brå) genomför årligen sedan 2006 den *Nationella trygghetsundersökningen* (NTU) som riktar sig till ett stort slumpmässigt urval av befolkningen (16–79 år). Undersökningen genomförs genom telefon-

intervjuer där respondenterna själva får uppge sina egna erfarenheter av utsatthet för brott. Materialet utgör därmed ett viktigt komplement till den officiella brottsstatistiken. Men vi bör vara medvetna om att vissa frågor kan upplevas som särskilt känsliga för de svarande och att vissa typer av utsatthet därmed är underrepresenterade även i denna typ av frågeundersökningar (Brottsförebyggande rådet 2013a).

Under perioden 2009–2011 var 89 procent av alla misshandelsförövare i åldersgruppen 16–24 år killar enligt dessa undersökningar. Av det totala antalet misshandelsändelser som rapporteras rör 70 procent misshandel där såväl förövaren som offret är kille (tabell 5.3). Detta följs av misshandel med en manlig förövare och ett kvinnligt offer (19 procent). Tjejer är förövare i 11 procent av fallen av självskattad misshandel i åldersgruppen 16–24 år, men våldet riktar sig då främst mot andra tjejer. Endast 1 procent av det totala antalet misshandelsfall bland unga har en tjej som förövare och en kille som offer.

Tabell 5.3 Andel händelser av misshandel, efter brottsplats samt kön på offer och förövare, 2009–2011, 16–24 år. Procent

Offer*	Förövare	Bostad	Arbete/ skola	Allmän plats	Annan plats	Samtliga
Tjej	Man	43,6	27,3	13,5	12,9	18,8
	Kvinna	12,6	18,1	7,3	18,6	10,1
Kille	Man	41,7	52,2	78,4	68,5	70,0
	Kvinna	2,1	2,5	0,9	–	1,1
Totalt	Andel	100	100	100	100	100
	Antal	62 956	74 160	348 391	48 017	533 523

Källa: Nationella trygghetsundersökningen (NTU) 2009–2011, Brottsförebyggande rådet (Brå)

* Självskattade värden av offren, 16–24 år.

Kommentar: (–) Ingen person i kategorin har uppgett svarsalternativet.

Våld på olika platser

Det finns tydliga könsmönster för var man blir utsatt för våld. Men eftersom antalet händelser i respektive kategori är relativt litet när materialet bryts ner utifrån såväl brottsplats som ålder bör dock siffrorna i tabell 5.3 tolkas med försiktighet.

Den i särklass vanligaste formen av misshandel för unga 16–24 år är den som sker på allmän plats, följt av våld på arbetet och i skolan, och därefter våld i bostaden. I 78 procent av fallen av misshandel på allmän plats är en kille både förövare och offer och i 14 procent av fallen är förövaren en kille och offret en tjej. Könsfördelningen mellan offer och förövare när det gäller våldsutsatthet på allmän plats skiljer sig väldigt lite åt mellan unga och en äldre jämförelsegrupp. Däremot tycks våldet i skolan och på arbetet bland personer över 25 år främst riktas mot kvinnor av män, medan det i åldersgruppen 16–24 år främst tycks riktas mot killar av andra killar.

Enligt Arbetsmiljöverkets rapport *Våld och genus i arbetslivet* (2011) kommer sex av tio anmälningar om arbetsskador till följd av våld eller hot från vård- och omsorgssektorn där en stor majoritet kvinnor jobbar. I arbetslivet kommer våld då främst från brukare och kunder. Sedan 2006 har Arbetsmiljöverket särskilt inspekterat arbetsmiljön på ungas arbetsplatser. Unga löper större risk än äldre att råka ut för arbetsplatsolyckor, men även hot, våld och sexuella trakasserier är vanligt förekommande (www.arbetsmiljoverket.se).

Skolverket rapporterar att våldet i skolan framför allt sker *mellan* elever och enligt Brottsförebyggande rådets skolundersökning om brott 2011 är skolan den vanligaste platsen där både killar och tjejer i årskurs 9 utsatts för lindrigare våld. Men andelen är större för killar och skolan är även den vanligaste platsen där killar har utsatts för grövre våld (Skolverket 2009a, Brottsförebyggande rådet 2013b).

Det finns tendenser till skillnader i könsfördelningen för våldet i bostaden, men dessa är inte statistiskt säkerställda. Bland personer 16–24 år är det ungefär lika vanligt att det våldet riktats mot tjejer respektive killar av en manlig förövare (44 respektive 42 procent). Men bland personer över 25 år gäller 63 procent av fallen män som utsatt kvinnor och 22 procent av fallen män som utsatt män.

Värt att tänka på är att siffrorna endast anger platsen och förövarens kön, men de säger ingenting om offrets *relation* till förövaren. Våld i bostaden kan därmed vara olika i olika åldrar – förövaren kan vara såväl en partner som en förälder, vän, bekant eller någon annan. Våld som utövas av en närstående är många gånger särskilt allvarligt, något vi återkommer till längre fram.

Ungdomsstyrelsen har tidigare visat att unga som inte identifierar sig som heterosexuella i större utsträckning än unga heterosexuella utsatts för våld i familjen eller av andra närstående vuxna (Ungdomsstyrelsen 2010a). I *Gift mot sin vilja* beskriver vi också även att det är betydligt vanligare att unga som inte själva får välja sin framtida partner utsätts för hot, våld och kränkningar av närstående (Ungdomsstyrelsen 2009a). Det finns samtidigt mycket som tyder på att unga som upplevt utanförskap och som blivit utsatta för hot och våld inom familjen har en förhöjd risk för exempelvis sexuellt risktagande eller att själva hamna i våldsamma relationer (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Tjejer i större utsträckning utsatta för våld hemma och på arbetet eller i skolan

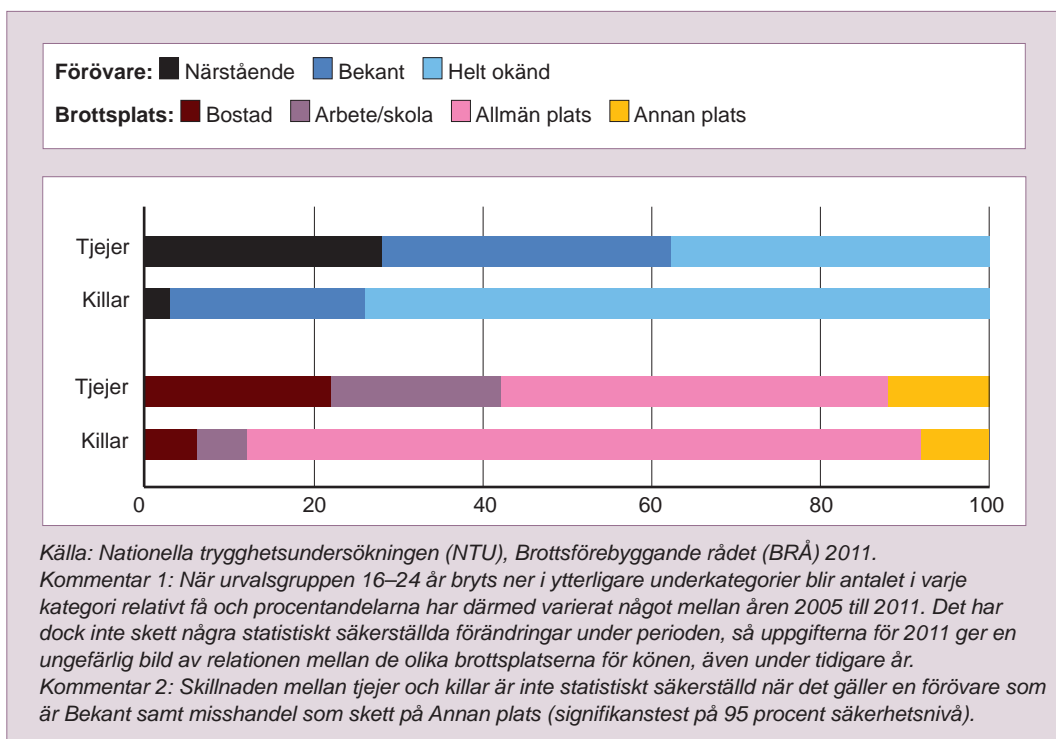
Tjejer och killar drabbas i stor utsträckning av olika typer av våld och på olika platser, platsen skiljer sig också när vi jämför olika åldersgrupper. Så stor andel som 81 procent av den misshandel som drabbade killar i åldern 16–24 år (figur 5.4) under 2011 skedde på allmän plats, jämfört med 55 procent av

våldet mot män över 25 år. För killar 16–24 år är övriga andelar jämnt fördelade mellan arbete och skola, bostad eller annan plats.

För tjejer är spridningen större för vilka platser de utsatts för misshandel på. Under 2011 uppgav de flesta av de tjejer som utsatts för misshandel att de blivit utsatta på allmän plats (47 procent) jämfört med endast 18 procent för kvinnor över 25 år. I denna åldersgrupp var i stället arbetet eller skolan den vanligaste platsen där kvinnor utsattes för misshandel (45 procent), jämfört med 20 procent bland de våldsutsatta tjejerna i åldern 16–24 år. Av de tjejer 16–24 år som utsattes för misshandel under 2011 uppgav 22 procent att de utsatts i någons bostad. Det finns inga statistiskt

säkerställda skillnader mellan åldersgrupperna när det gäller våld i bostaden.

Andelarna som utsatts i bostaden styrks även i Brottsförebyggande rådets *Skolundersökning om brott* där 20 procent av de tjejer i årskurs 9 som utsatts för grovt fysiskt våld under 2011 uppgav att de utsatts i bostaden eller hemma hos någon annan. Bland dem som utsatts för lindrigare våld uppgav 34 procent att våldet ägt rum i hemmiljö. Bland de våldsutsatta killarna är andelen 10 procent för såväl grovt som lindrigt våld. Killar i årskurs 9 har samtidigt i större utsträckning än tjejer utsatts i skolan eller på skolgården (Brottsförebyggande rådet 2013b).

Figur 5.4 Typ av brottsplats och relation till förövaren vid misshandel, andelen händelser av samtliga händelser, efter kön, 16–24 år, 2011. Procent.

Tjejer utsätts i större utsträckning för våld av en närstående

Det finns även stora skillnader mellan tjejer och killar utifrån relationen till förövaren. Av de killar i åldern 16–24 år som blev misshandlade 2011 uppger 74 procent att de utsatts av en helt okänd gärningsperson. I 23 procent av fallen var gärningspersonen en bekant. Det är däremot betydligt ovanligare att våldsutsatta killar uppger att förövaren var en närstående (3 procent). Andelen har legat relativt konstant sedan 2005.

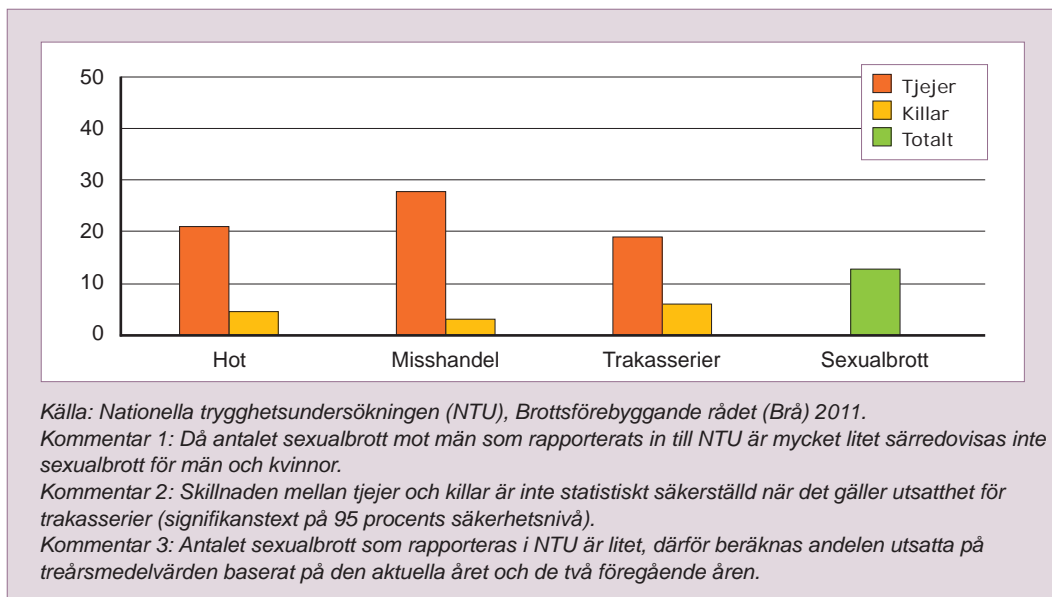
Relationen till förövaren vid misshandel ser annorlunda ut för tjejer. Av de tjejer som uppger att de utsattes för misshandel under 2011 har 28 procent blivit utsatta av en närstående, 34 procent av en bekant och 39 procent av en okänd person. Men andelarna för respektive kategori har varierat mellan åren sedan 2005 och skillnaderna mellan kategorierna är inte statistiskt

säkerställda för 2011. Det finns inte heller några statistiskt säkerställda skillnader mellan olika åldersgrupper.

Våld i nära relationer vanligt bland unga

I Brottsförebyggande rådets senaste uppföljning av våld i nära relationer rapporterar unga i högre grad än äldre att de under det senaste kalenderåret utsatts för misshandel, sexuellt våld, trakasserier och hot av sin nuvarande eller tidigare partner. Kvinnor är utsatta för våld i nära relationer i betydligt högre grad än män, och unga ensamstående mammor är mer drabbade av relationsvåld än andra studerade grupper (Brottsförebyggande rådet 2009).

Mönstret går igen när vi tittar på olika former av våldshändelser. I den nationella trygghetsundersökningen 2012 uppger 21 procent av tjejerna i åldern 16–24 år som utsatts för hot att gär-

Figur 5.5 Andel självrapporterade våldshändelser där förövaren varit närstående, efter kön, 16–24 år, 2011. Procent.

ningspersonen varit en närstående. Motsvarande andel bland killarna är 5 procent (figur 5.5). Av de som blivit trakasserade har 19 procent av tjejerna och 6 procent av killarna utsatts av en närstående, denna skillnad är dock inte statistiskt säkerställd. Av de som misshandlats har 28 procent av tjejerna och 3 procent av killarna utsatts av en närstående. Jämför vi med äldre åldersgrupper kvinnor och män ser relationen till förövaren liknande ut.

I regeringens *handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* (skr. 2007/08:39) beskrivs kvinnor mellan 16 och 24 år som en extra utsatt grupp för sexuellt och fysiskt våld. Motsvarande åldersgrupp är också över-representerad bland de manliga förövarna. Trots detta nämns ungas situation sällan uttalat i rapporter och statistik om våld i nära relationer och frågan har inte uppmärksamats särskilt mycket i forskningen och inom jämställdhets- och ungdomspolitikerna (Ungdomsstyrelsen 2013c).

Det kan också nämnas att få undersökningar om våld bland unga fångar in relationen till förövaren och även i de fall då det framkommer att förövaren är ”närstående” framgår det inte om det är partnern. Den officiella brottskodningen ”i nära relation med offret” finns inte för personer under 18 år och brottsrubriceringen *grov kvinnofridskränkning* gäller bara våld mellan två parter som bor ihop under äktenskapsliknande förhållanden⁵⁷ (www.nck.se).

Men frågan har uppmärksammas mer under senare år och Ungdomsstyrelsen har på regeringens uppdrag arbetat med utbildningar och insatser för att förebygga unga mäns våld mot flickor och unga kvinnor sedan 2007. Brottsförebyggande rådet har även fått regeringens uppdrag (Justitiedepartementet 2012) att utveckla den nationella trygghetsundersökningen och kartlägga brott i nära relationer, läs mer i avsnittet om förändringsarbete.

Systematiskt våld i nära relationer får stora konsekvenser

Kännetecknande för våld i nära relationer är att den utsatta ofta har starka emotionella band till förövaren, vilket försvårar möjligheten till motstånd och uppbrott. Mörkertalen för våld där gärningspersonen är närstående beräknas därmed vara betydligt högre än för brott på allmän plats av en okänd förövare (Brottsförebyggande rådet 2012).

Offret utsätts vanligtvis i sin bostad och våldet blir värre ju längre relationen pågår. Det sker ofta en successiv mental nedbrytning där våldet stegvis normaliseras. Det är vanligt att gärningspersonen använder sig av både psykiskt, sexuellt, fysiskt, materiellt och ekonomiskt våld, som tar sig uttryck i allt från hot och subtila kränkningar och till grova misshandels- och sexualbrott (www.nck.se).

I brottsstatistiken finns rubriceringen *grov kvinnofridskränkning*⁵⁸ (4a §) som syftar på systematiskt våld med upprepade hot, kränkningar, sexualbrott och misshandel som är kännetecknande för våld i nära relationer (www.nck.se). Antalet anmälda fall av grov kvinnofridskränkning är en av indikatorerna i uppföljningen av jämställdhetspolitiken. Under 2012 var 34 procent av de misstänkta för detta brott män mellan 15 och 29 år (www.bra.se). Unga är alltså över-representerade jämfört med äldre.

Det är väldokumenterat att personer som utsatts för våld av sin partner har sämre fysisk och psykisk hälsa än andra grupper (Nationellt centrum för kvinnofrid 2010a). De drabbas oftare av depression, ångest och posttraumatisk stress (Statens folkhälsoinstitut 2008). Det finns få svenska studier om ungas utsatthet, men forskning från USA kring så kallat dating violence⁵⁹

visar att både tjejer och killar som utsatts för våld av en partner har klart sämre psykisk hälsa och en ökad risk för ätstörningar, självmordstankar och självmordsförsök (Nationellt centrum för kvinnofrid 2010b).

Unga befinner sig i en särskilt utsatt position

Nationellt centrum för kvinnofrid vid Uppsala universitet lyfter fram att personer som är mycket beroende av sina närstående ofta är särskilt utsatta. Unga har inte så många erfarenheter av förhållanden och sexualitet som kan utgöra referensram för en "bra relation". Dessutom har unga ett mindre kontaktnät och socialt sammanhang, och kan därmed tänkas bli mer beroende av en partner. Den utvecklingsfas i livet som unga befinner sig i leder för många till osäkerhet, vilshenhet och sviktande självkänsla, som kan göra dem särskilt sårbara i en relation där partnern blir våldsam (jfr Ungdomsstyrelsen 2007). Brottsförebyggande skriver också att barn och unga är särskilt sårbara för integritetskränkande brott, eftersom den egna förmågan till tillit, integritet och sexualitet är på väg att utvecklas (Brottsförebyggande rådet 2011).

Viktigt med ett ungdomsperspektiv

I Ungdomsstyrelsens rapport *Unga och våld* (2013c) presenterar Lucas Gottzén och Sibel Korkmaz en intervjustudie med unga som har erfarenheter av våld i nära heterosexuella relationer. Berättelserna visar att vänner och familj spelar en viktig roll, både som stöd och för att se till att våldet upphör, men de kan också bidra till att underblåsa och ursäktas våldet. Studien betonar också att unga män sällan synliggörs som våldsförövare i nära relationer, utan att det oftast är andra typer av våld som diskuteras ur

ett ungdomsperspektiv. Det är tydligt att såväl unga offer som förövare därmed har svårt att identifiera sig med den allmänna bilden av en vuxen "kvinno- eller "våldsutsläppare" eller "våldsutsläppare" (se Uhnoo 2011).

Sveriges Kvinno- och tjejjourers Riksförbund (SKR) genomförde under hösten 2013 en enkät bland sina medlemsorganisationer om ungas utsatthet för våld i nära relation.⁶⁰ Bilden som framkommer där bekräftas till stor del av Brottsförebyggande rådets analys av de anmälda våldtäkter mot tjejer som under 2008 begåtts av en pojkvän (Brottsförebyggande rådet 2011).

I berättelserna finns tydliga paralleller till vuxna kvinnors erfarenheter av våld i nära relationer. Många av tjejerna vittnar om att våldet trappats upp och att de även utsatts för såväl fysisk misshandel som verbala kränkningar under förhållandet. Enligt SKR handlar stödsökandet ofta även om psykiskt våld genom mobilsamtal och kontroll av tjejernas sms och deras vänner på sociala medier. Det förekommer även att tjejer berättar om hur privata bilder eller filmer sprids av en före detta eller nuvarande pojkvän i olika forum på nätet.

Det SKR:s kvinno- och tjejjourer lyfter som mest påtagligt bland de unga som hör av sig med anledning av våld i en parrelation är att de till skillnad från äldre kvinnor ofta inleder med att berätta om sexuellt våld. Påfallande ofta handlar det om pojkvänner, dejter och nära killkompisar som "tjatar" till sig sex eller hotar och utnyttjar tjejen sexuellt. Många tjejer som söker stöd har även använt sex som självskadebeteende i relationer. Det förekommer även killar hotar med att "sprida rykten" eller att berätta för tjejens familj att hon är sexuellt aktiv när hon försöker avsluta relationen.

Brottsförebyggande rådets analys av anmälda våldtäkter visar även att ett sätt för unga tjejer att undvika andra former av våld har varit att

”ställa upp på” ofrivilligt sex. I berättelserna har det sexuella våldet även många gånger följts av verbala trakasserier och hot om ryktesspridning eller om att göra slut (Brottsförebyggande rådet 2011).

Att analysera sexualbrott – mörkertal

Vi kommer nu att fördjupa oss kring sexualbrott, och vi inleder med att lyfta fram några svårigheter med att undersöka detta område. Brottsförebyggande rådet (Brå) lyfter fram att sexualbrott är den brottstyp där mörkertalen är som störst. Knappt 20 procent av alla sexualbrott anmäls till polisen och brotten kan även vara underrapporterade i olika frågeundersökningar. Brottsförebyggande rådet menar att brottets ”känsliga natur” avhåller många både från att rapportera och att anmäla (Brottsförebyggande rådet 2013a). Många offer för sexualbrott uppges även vara ovilliga att anmäla eftersom de inte vill prata med poliser om det inträffade, tolkar det som en ”privatsak” eller tror att de kan drabbas av repressalier till följd av en anmälan (Brottsförebyggande rådet 2008). Det är även en mycket liten del av de anmälda sexualbrotten som leder till åtal, och ännu färre som leder till fällande dom, vilket kan tänkas påverka ungas benägenhet att anmäla när de blivit utsatta.

Antalet våldtäktsanmälningar har dock ökat kontinuerligt sedan 80-talet och i åldersgruppen 15–20 år har antalet misstänkta gärningsmän tredubblats de senaste tio åren (www.bra.se). Förändringarna i brottsstatistiken kan delvis bero på en ökad omfattning av våld, men kan framförallt tänkas bero på att anmälningsbenägenheten för denna typ av våld ändå ökar. Under 2005 trädde även en ny sexualbrottslagstiftning i kraft, vilket innebär att vissa gärningar som tidigare rubricerades som sexuellt utnyttjande

nu rubriceras som våldtäkt. Andelen våldtäktsanmälningar som lett till fällande dom har dock inte ökat under de senaste tio åren. Under 2012 anmäldes totalt 6 320 våldtäkter mot personer över 18 år och endast 3 procent av dessa ledde till fällande dom (www.bra.se).

Det tycks även många gånger finnas en ”gråzon” där samhällsnormer kring killars och tjejers sexualitet bidrar till att unga inte tolkar det inträffade som en våldtäkt eller ett övergrepp. Offerstudier visar att tjejer är utsatta i betydligt större utsträckning än killar, men benägenheten att anmäla tycks vara ännu lägre för unga manliga offer (Brottsförebyggande rådet 2011).

De sexualbrott som kommer till polisens kännedom utgör endast en liten och troligen inte representativ del av antalet faktiska brott (Brottsförebyggande rådet 2011). Detta är viktigt att ha med sig i tolkningen av uppgifter på detta område, bland annat i den föreslagna nyckelindikatorn *anmäld våldtäkt* inom uppföljningen av jämställdhetspolitiken (Ds 2013:37).⁶¹

Vanligast bland tjejer att utsättas för sexualbrott

Yngre kvinnor är den grupp som i högst utsträckning utsätts för sexualbrott. Längre fram återkommer vi till att förövaren oftast också är en jämnårig, eller något äldre kille. I Brottsförebyggande rådets nationella trygghetsundersökning tillfrågades de svarande om någon ofredade, tvingade eller angrep dem sexuellt under förra året. Frågan täcker in såväl allvarliga som mindre allvarliga händelser. Totalt anger 3,4 procent av tjejerna i åldern 16–24 år att de utsatts för sexualbrott brott under 2011 (tabell 5.4). Detta kan jämföras med 0,5 procent av killarna i samma ålder eller 1,1 procent av samtliga kvinnor. Andelarna motsvarar drygt 19 000 tjejer och 3 000 killar i åldern 16–24 år.

Att tjejer i högre utsträckning än killar drabbas av sexualbrott syns även i vårdstatistiken, där runt 20 procent av de flickor under 17 år som under 2005–2009 vårdades på sjukhus för våldsrelaterade skador hade utsatts för sexuella övergrepp. Motsvarande andel för pojkar var 0,4 procent (Socialstyrelsen 2011a).

Sexualbrott på olika platser

Då andelen som rapporterar sexualbrott i Nationella trygghetsundersökningen är så liten går det inte att redovisa statistiken för plats och relation till förövaren uppdelad på kön. Den vanligaste platsen för sexualbrott 2009–2011 bland unga är allmän plats (40 procent), följt av bostad (29 procent) och arbete eller skola (20 procent) (figur 5.6). Av de som utsatts för sexualbrott uppger mer än hälften (57 procent) av personerna 16–24 år att förövaren varit okänd, 30 procent har utsatts av en bekant och 13 procent av en närstående. Det finns i Nationella trygghetsundersökningen inga statistiskt säkerställda skillnader mellan unga och de över 25 år för plats eller relation till förövaren.

Förövaren är oftast en

jämnårig eller något äldre kille

Av de våldtäkter mot personer över 18 år som anmäldes under 2012 var offren i 96 procent av fallen kvinnor och 98 procent av de misstänkta förövarna var män. Mer än hälften (53 procent) av förövarna var killar mellan 15 och 29 år. När det gäller våldtäkt mot barn 15–17 år var de misstänkta förövarna i 73 procent av fallen 29 år eller yngre (www.bra.se). Brottsförebyggande rådets genomgång av samtliga våldtäktsanmälningar 1995–2000 visar att även offren i mycket hög utsträckning var unga. Av de anmälda fallen rörde 29 procent personer under 18 år och bland samtliga utsatta över 15 år var medianåldern 26 år.

I rapporten *Polisanmälda våldtäkter mot barn* (Brottsförebyggande rådet 2011) görs en fördjupad analys av våldtäktsanmälningarna 2008 för personer under 18 år.⁶² Det går inte att räkna med att analyser av anmälningar är representativa, men de säger något om vilka typer av brott som kommer till polisens kännedom och hur händelseförloppet varit.

Tabell 5.4 Andel utsatta för sexualbrott, efter kön, 16–79 år, 2011. Procent

	Kvinnor	Män
16–24 år	3,4	0,5
25–44 år	1,0	0,4
45–64 år	0,7	0,2
65–79 år	0,1	0,2
Totalt	1,1	0,3

Källa: Nationella trygghetsundersökningen (NTU), Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2011.

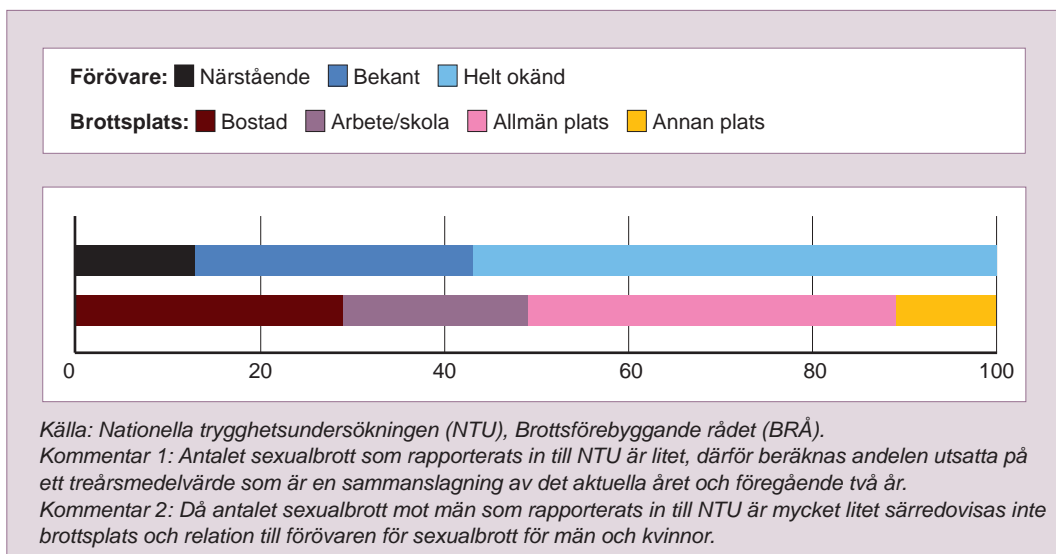
Kommentar 1: Med sexualbrott avses alla former av sexualbrott mot personer 16 år och äldre. Personer som ger svar på frågan: Ofredade, tvingade eller angrep någon dig sexuellt under föregående år?

Kommentar 2: Av de som svarat Ja på frågan har 23 procent polisanmält händelsen.

Av de utsatta i åldern 12–17 år var 97 procent tjejer och det vanligaste var att våldtäkten begåtts inomhus av en jämnårig vän eller bekant, i första hand personer i skolan eller någon som ingick i offrets kompiskrets. En situation som återkommer i anmälningarna bland tonåringarna är övergrepp i samband med fest och alkohol, där förövaren har utnyttjat att offret varit kraftigt berusat eller sovit. Runt 14 procent av de anmälda våldtäkterna mot tjejer 12–17 år hade begåtts av en dåvarande eller före detta pojkvän. I närmare en tredjedel av dessa fall rör det sig om upprepade övergrepp (Brottsförebyggande rådet 2011).

I de ytterst få fall som kommit till polisens kännedom då killar i åldern 12–17 år utsatts för våldtäkt har en övervägande majoritet av de anmälda brotten begåtts av vänner och öv-

riga bekanta. Till skillnad från tjejers utsatthet har förövaren ofta varit betydligt äldre än offret. Att killar i mindre omfattning än tjejer utsätts för sexuella övergrepp kan göra det svårare för de killar som faktiskt utsätts att våga berätta om sina erfarenheter (www.nck.se). Ungdomsstyrelsen har i sitt arbete med unga män, våld och maskulinitet funnit att flera aktörer påtalar bristen på riktat stöd till utsatta killar och efterfrågar ökad kunskap kring denna grupp.

Figur 5.6 Typ av brottsplats och relation till förövaren vid sexualbrott, andelen händelser av samtliga händelser, 16–24 år, 2009–2011. Procent.

Viktigt att synliggöra föreställningar om sexualitet

Fysiskt våld förekommer sällan i berättelserna från de unga som utsatts utan förövarna tycks ofta utnyttja andra former av maktmedel, exempelvis offrets tillstånd. Bland anmälningarna där förövaren är jämnårig med offret beskrivs ofta olika former av gruppträck, exempelvis att förövaren har hotat med att sprida rykten bland gemensamma kompisar. Det kan också handla om att förövaren tjarar på offret att ”vara schyst och ställa upp” och därmed för över förväntningar på offret utifrån vad som är att anses som ”normalt” (Brottsförebyggande rådet 2011).

Sexualbrotten är på många sätt sammankopplade med sociala förväntningar och de könsnormer som finns för tjejer och killar. Brottsförebyggande rådet lyfter fram att föreställningar om kvinnlig respektive manlig sexualitet därmed utgör en viktig utgångspunkt för brottsförebyggande arbete (Brottsförebyggande rådet 2011).

Tillåtande attityder till sex mot ersättning bland unga

Andelen unga som har en positiv attityd till sex mot ersättning är relativt stor. I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät uppger 33 procent av killarna och 16 procent av tjejerna i åldern 16–25 år att de tycker det är okej att andra har sex mot ersättning. En stor andel av dem som faktiskt köper sex av unga är själva unga killar. Under 2012 var 29 procent av de som misstänktes ha köpt en sexuell handling av barn under 18 år killar mellan 15 och 29 år. Denna grupp utgjorde även 18 procent av de misstänkta när det gäller köp av sexuella tjänster generellt (www.bra.se).

Köp av sexuella handlingar är kriminaliserat sedan sexköpslagens införande 1999 och arbe-

tet mot prostitution och människohandel ingår i det fjärde jämställdhetspolitiska målet (SOU 2005:66). Men ersättning för sexuella tjänster behöver inte alltid betyda pengar utan kan även vara mer ”otydliga transaktioner” som presenter, boende eller tillgång till droger. Detta diskuteras i rapporten *Se mig* (2009b) där Ungdomsstyrelsen även tar upp att gränsen mellan en sexualitet som präglas av ömsesidighet och sexuella tjänster mot ersättning för vissa unga tycks glidande.

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 uppger 3 procent av killarna att de gett ersättning i utbyte mot sexuella tjänster, jämfört med knappt en halv procent av tjejerna i åldern 16–25 år. Läs mer om ungas erfarenheter av vilka som köper sex i Ungdomsstyrelsens rapport *Utsatt? – unga sex och internet* (2012b).

Unga som själva erbjuder sex mot ersättning

Flera av varandra oberoende studier har presenterat snarlika siffror över andelen unga som haft sex mot ersättning (se Ungdomsstyrelsen 2012b). I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 uppger 1,5 procent i gruppen 16–25 år att de har tagit emot ersättning för sex. Bland killarna är andelen 2,1 procent och bland tjejerna 0,8 procent.

Andelen killar som i ungdomsenkäten uppger att de tagit emot ersättning för sex är betydligt större bland dem som inte identifierar sig som heterosexuella (1 procent bland heterosexuella killar och 12 procent bland övriga 2012). Motsvarande skillnader finns inte för tjejer. Skillnaden mellan könen såväl som skillnaden mellan hetero- och icke-heterosexuella killar är statistiskt säkerställd, men eftersom andelarna är små och antalet individer litet så bör resultaten tolkas med försiktighet.

Ungdomsstyrelsen har tidigare synliggjort sambandet för unga som inte identifierar sig som heterosexuella och även lyft den ökade risken för denna grupp att utsättas för internetrelaterade kränkningar. Även andelen som blivit pressade eller tvingade till sex av någon de träffade i verkligheten efter att ha mötts på nätet var högre för unga hbtq-personer än för övriga unga. Sambanden är framför allt tydliga bland killar (Ungdomsstyrelsen 2009b).

I en studie av Carl Göran Svedin och Gisela Priebe framkom även att 78 procent av de elever i gymnasieskolans år 3 som uppgav att de någon gång tagit emot ersättning för sex också hade utsatts för sexuella övergrepp tidigare i livet (Ungdomsstyrelsen 2009b).

Attityder till sexuellt våld bland unga

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 får de svarande ta ställning till olika typer av våldshandlingar och uppge om det är något de gjort, kan tänka sig göra i framtiden eller som de aldrig skulle göra. *Att tvinga eller försöka tvinga någon till sexuella handlingar* är det påstående som flest unga tar avstånd från. Så stor andel som 99 procent uppger att de aldrig skulle kunna göra detta. Det rör sig alltså om ett tydligt avståndstagande från sexuella övergrepp från nästintill samtliga unga.

Detta generella avståndstagande är intressant att sätta i relation till attityder kring så kallade våldtäktsmyter. Det är fördomsfulla, stereotypa eller falska föreställningar om våldtäkt, våldtäktsoffer och våldtäktsförövare, som bidrar till att bagatellisera övergrepp och frånta förövaren ansvar (Burt 1980). Här ingår attityder eller åsikter som på olika sätt legitimerar sexuellt våld. I en enkätstudie genomförd av Ungdoms-

styrelsen 2009 framkom att en stor andel unga i gymnasieskolans år tre instämmer i denna typ av påståenden som lägger skulden på offret snarare än förövaren (Ungdomsstyrelsen 2013c).

I undersökningen från 2009 instämde så många som en tredjedel av alla killar i påståenden om att det vanligtvis bara är kvinnor som klär sig utmanande som blir våldtagna (33 procent) eller att anklagelser om våldtäkt ofta används som ett sätt att ge tillbaka mot män (35 procent). I gymnasieskolans år tre anser 13 procent av killarna och 8 procent av tjejerna att en kvinna är delvis ansvarig för att ha släppt kontrollen om hon blir våldtagen när hon är full. Av killarna tycker 14 procent att en man som flirtar med en annan man förtjänar att bli våldtagen (Ungdomsstyrelsen 2013c).

Dessa attityder står i skarp kontrast till det generella avståndstagandet från sexuella övergrepp. Det är också tydligt att det framför allt är killar som instämmer i dessa våldtäktsmyter, även om det finns några tjejer som anser att det finns omständigheter som ursäktar den som begår sexuella övergrepp. Det blir därmed viktigt att bland unga prata om gränser och utmana den så kallade gråzonen inom vilken både offer och förövare omförhandlar och omtolkar övergrepp som skett (jfr Berg 2005, Jeffner 1997, Ungdomsstyrelsen 2013c).

Brottsförebyggande rådet har tidigare påtalat att unga sexualbrottsförövare ofta visar attityder som är toleranta mot våldtäkt och sexuella övergrepp, samt att de ofta uppvisar kognitiva förvrängningar som underlättar för dem att bagatellisera sina övergrepp. De lyfter även sociala förväntningar och normer för kvinnors och mäns sexualitet som viktiga faktorer att diskutera i relation till sexualbrott (Brottsförebyggande rådet 2011).

Unga hbt-personer och unga med funktionsnedsättning är särskilt utsatta

RFSL Ungdom genomförde 2009 i samarbete med Ungdomsstyrelsen webbenkäten *Sex på vems villkor* riktad till unga homo- och bisexuella och transungdomar på webbforumet Qruiser (Nordens största webbforum för hbt-personer). Enkäten besvarades av 3 094 unga mellan 15 och 25 år. Totalt uppgav 35 procent att de blivit tvingade till en eller flera sexuella handlingar under det senaste året. Andelen utsatta killar och tjejer skilde sig inte åt inom denna grupp, däremot var andelen utsatta betydligt större i de yngre åldersgrupperna (Ungdomsstyrelsen 2010a).

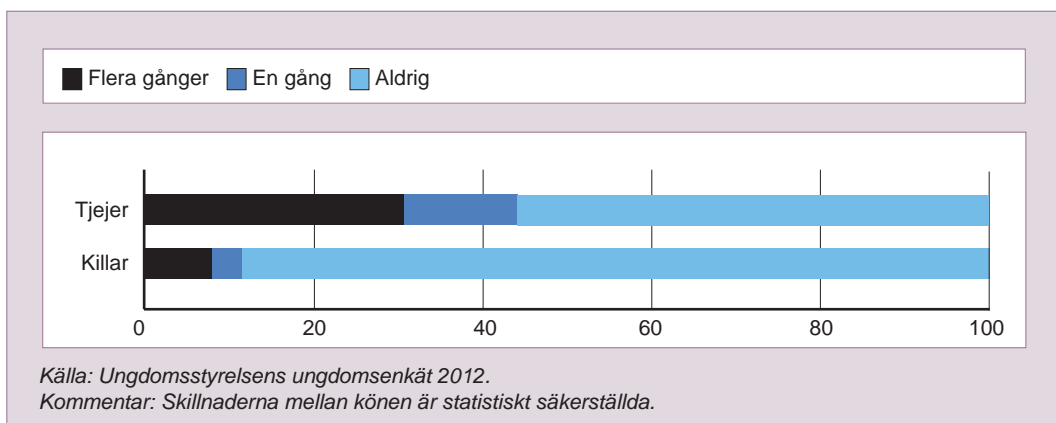
Även tjejer med funktionsnedsättning är särskilt utsatta för både sexualiserat våld och fysiskt våld, men kunskapen kring denna grupp är liten. Brottsförebyggande rådet lyfter fram att barn med någon form av funktionsnedsättning eller inlärningssvårigheter har en förhöjd risk att utsättas för sexuella övergrepp (Brottsförebyggande rådet 2011).

I en studie från Handikapprörelsens utredningsinstitut framkom att en tredjedel av kvinnorna med funktionsnedsättning som besvarat enkäten hade erfarenhet av hot, våld eller sexuella trakasserier från män. I den gruppen kvinnor hade 10 procent blivit hotade, tvingade eller fysiskt skadade av en man som de var beroende av. Det kunde vara färdtjänstpersonal, en personlig assistent eller personal i vården och hemtjänsten, men det var ännu vanligare att det var en vän, granne, arbetskamrat eller chef.

I rapporten *Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning* (2013) från Nationellt centrum för kvinnofrid påtalas att detta är ett ungt forskningsfält. Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt påpekar att framför allt unga kvinnor med funktionsnedsättning i stor utsträckning är osynliggjorda (Bräcke diakoni 2011). Kunskapen om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning är liten generellt och när frågan väl lyfts saknas ofta ett ungdomsperspektiv.

Fyra gånger så vanligt att tjejer får ovälkomna förslag på nätet

Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät visar att närmare varannan tjej (44 procent) mellan 16 och 25 år någon gång under 2012 varit med om att en person på nätet försökt förmå dem att prata om sex, skicka bilder eller agera framför en webbkamera när de inte velat (figur 5.7). Motsvarande andel bland killar är 12 procent. Bland tjejer har 31 procent fått frågan flera gånger, jämfört med 8 procent av killarna.

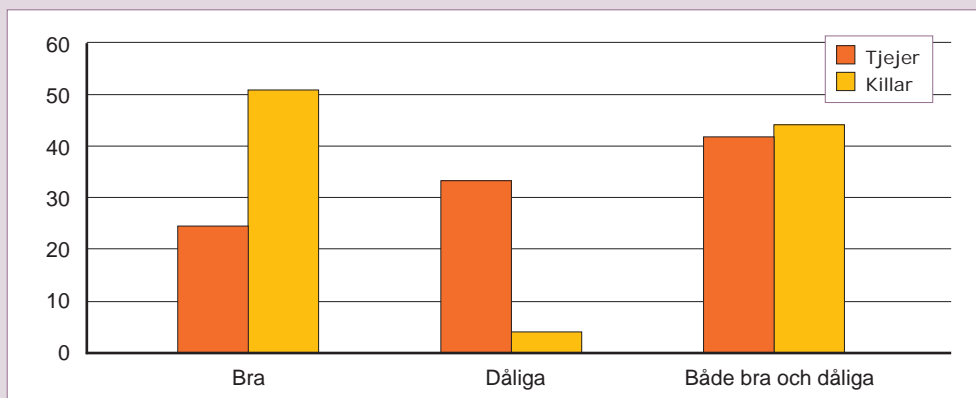
Figur 5.7 Andel unga som mot sin vilja fått en förfrågan från någon på nätet om att prata om sex, skicka bilder eller göra något framför en webbkamera, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent.

Sedan den 1 juli 2009 omfattar brottsbalken ett nytt brott: kontakt med barn i sexuellt syfte, eller så kallad grooming. Det gäller sådana kontakter med barn, till exempel via internet, som har som mål att möjliggöra sexuella övergrepp vid ett fysiskt möte. Under åren 2009–2011 var hälften (49 procent) av de som misstänktes för kontakt med barn i sexuellt syfte, själva unga män mellan 15 och 30 år. Bland de fall som anmäldes var 83 procent av offren flickor och 17 procent var pojkar (www.bra.se).

Vanligare att tjejer har dåliga erfarenheter av att lägga upp "sexiga" bilder på nätet

Samtidigt som många unga får ovälkomna förslag på nätet så är det också runt 5 procent av alla tjejer och killar i åldern 16–25 som uppger att de lagt upp "sexiga" bilder eller filmklipp på sig själva. Många unga upplever det som något positivt som kan stärka självkänslan. I Ungdomsstyrelsens rapport *Utsatt? – unga, sex och internet* diskuteras att unga kan lägga upp "sexiga" bilder på sig själva för att de önskar få respons och bekräftelse (Ungdomsstyrelsen 2012b).

Men det är stora skillnader i tjejers och killars upplevelser av att ha gjort detta. En fjärdedel av tjejerna och drygt hälften av killarna (51 procent) upplever att det har varit en bra erfarenhet. Samtidigt uppger så många som 33 procent av tjejerna att de har negativa erfarenheter, jämfört med 4 procent av killarna (figur 5.8).

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda med undantag för alternativet Både bra och dåliga.

Figur 5.8 Erfarenheter av att lägga upp "sexiga" bilder eller filmklipp på sig själva på nätet, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent.

Risken att utsättas är dock relativt liten och internet är många gånger ett viktigt och positivt laddat forum för unga att utforska sin sexualitet och knyta sociala kontakter. Nätet kan också vara en särskilt betydelsefull frizon, kunskapskälla och kontaktskapande arena för unga homo- och bisexuella och transpersoner. Att enbart utmåla internet som en farlig plats riskerar även att bidra till att unga som utsatts skuldbeläggs sig själva och tar på sig ansvaret om någonting trots allt skulle hända (Ungdomsstyrelsen 2009b).

Att betydligt fler tjejer får ovälkomna förslag på nätet och även har fler negativa erfarenheter när de lägger upp "sexiga" bilder på sig själva tyder på att tjejers och killars handlingsutrymme på nätet i stor utsträckning skiljer sig åt. Under 2012–2013 har Statens medieråd arbetat med en studie av barns och ungas användning av sociala mötesplatser på internet ur ett jämställd-

hetsperspektiv för att bidra till ökad kunskap om pojkars och flickors villkor på nätet (Kulturdepartementet 2012). Hösten 2013 fick Ungdomsstyrelsen ett uppdrag att genomföra insatser mot kränkningar, trakasserier och hot via internet och andra interaktiva medier (Utbildningsdepartementet 2013a).

Utsatthet för hot lika vanligt bland tjejer och killar

Vi går nu över till att diskutera hot och otrygghet, som kan kopplas till både våld och ohälsa. I Brottsförebyggande rådets nationella trygghetsundersökning 2011 uppger tjejer och killar i ungefär samma omfattning att de utsatts för hot under det senaste året. Av personer i åldern 16–24 år är andelen 7,7 procent bland tjejerna och 6,3 procent bland killarna (Brottsförebyggande rådet 2013a). Killar uppger framför allt att de utsatts för hot på allmän plats (55 procent),

medan det för de utsatta tjejerna är ungefär lika vanligt med hot på allmän plats (37 procent) som i sin egen eller någon annans bostad (33 procent). Andelarna i respektive kategori har varierat något sedan 2005, men det finns ingen tydlig tendens till vare sig ökning eller minskning.

Den vanligaste gärningspersonen är någon helt okänd för såväl tjejer som killar och det finns inga statistiskt säkerställda skillnader mellan könen inom denna kategori. Av de tjejer som utsatts för hot uppger dock 21 procent att gärningspersonen varit någon närstående, medan motsvarande andel för killar är 5 procent. Det finns inga statistiskt säkerställda skillnader mellan ungas och äldres utsatthet för hot vare sig gällande plats eller relation till förövaren.

Vanligare att tjejer trakasseras

För trakasserier⁶³ är skillnaderna mellan könen större enligt Brottsförebyggande rådets nationella trygghetsundersökning 2011. Trakasserier är en serie av mer eller mindre allvarliga händelser, till exempel upprepade hot, ofredande eller hemfridsbrott (Brottsförebyggande rådet 2013a). Bland personer i åldern 16–24 år uppger 9,3 procent av tjejerna och 4,8 procent av killarna att de har utsatts för trakasserier under det senaste året.

I Arbetsmiljöverkets kunskapsöversikt från 2011 om bland annat hot och trakasserier i skolan fick elever i årskurs 6–9, i de fall de blivit utsatta, uppge vad de trodde var orsaken. Det var då betydligt vanligare att tjejer drabbats av hot och trakasserier till följd av sin personlighet, sitt utseende eller sitt kön. Det fanns inga orsaker där killar var överrepresenterade (Arbetsmiljöverket 2011).

Även Diskrimineringsombudsmannen (DO) presenterade 2012 en forskningsöversikt om trakasserier inom utbildning och arbetsliv. Ett flertal forskningsstudier ger där belägg för att sexuella trakasserier är vanliga i skolan och att det framför allt är killar som utsätter tjejer. Men genomgåen-

de är också att unga killar utsätts för olika former av homofoba kränkningar och trakasserier. Båda formerna av trakasserier tar sin utgångspunkt i en normativ heterosexualitet och i föreställningar om maskulinitet och femininitet. Diskrimineringsombudsmannen menar att trakasserierna därigenom bidrar till att reglera såväl tjejers som killars sexualitet och handlingsutrymme (Diskrimineringsombudsmannen 2012).

Den statliga utredningen *Skolan och ungdomars psykosociala hälsa* (SOU 2010:80) beskriver hur ökad exponering för trakasserier stegvis leder till mer stress, huvudvärk och magont bland unga. Detta samband bekräftas även i Diskrimineringsombudsmannens översikt. Utsatthet för trakasserier kan därmed antas ha en stark koppling till vår tidigare diskussion om ungas ohälsa och psykosomatiska symptom. I *Hon hen han* (2010a) har Ungdomsstyrelsen visat hur diskriminering, kränkningar och trakasserier i stor utsträckning leder till nedsatt psykisk hälsa för gruppen unga homo- och bisexuella samt transpersoner.

Orättvis behandling

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät uppger 28 procent av tjejerna och 21 procent av killarna i åldern 16–25 år att de någon eller flera gånger under det senaste halvåret har blivit orättvist behandlade på ett sätt så att de känt sig kränkta. Den vanligaste platsen där unga känner sig orättvist behandlade är i skolan, och där finns inga statistiskt säkerställda skillnader i tjejers och killars upplevelser. Men det finns andra studier som visar att killar i något högre grad upplever sig orättvist behandlade i skolan (läs mer i kapitel 3 om utbildning och lärande). Det är en betydligt större andel tjejer än killar som upplevt att de fått en orättvis behandling i kontakt med chefer (6,4 respektive 3,6 procent), kollegor (4,4 respektive 2,3 procent) eller sin familj (6,6 respektive 2,8 procent).

Den största skillnaden mellan könen finns i kontakten med sjukvården där 6,1 procent av tjejerna och 1,7 procent av killarna upplever sig ha blivit orättvist behandlade. Endast i kontakten med polis och rättsväsende känner sig killar orättvist behandlade i större utsträckning än tjejer (4,3 respektive 1,9 procent). Men vi kan anta att andelarnas storlek har samband med hur ofta tjejer respektive killar kommer i kontakt med dessa båda instanser.

Ungdomsstyrelsen har även frågat av vilken anledning personen upplevde sig bli orättvist behandlad och om orsaken var någon av de sju diskrimineringsgrunderna. De allra flesta unga svarar att det negativa bemötandet berodde på något annat. Det är samtidigt vanligare att tjejer upplever sig ha blivit orättvist behandlade på grund av kön (3,4 respektive 1,1 procent) eller ålder (3,7 respektive 1,8 procent). Barnombudsmannen (BO) har under 2013 uppdraget att ta

reda på mer om barns och ungas egna åsikter och erfarenheter av kränkande behandling och trakasserier (Socialdepartementet 2013b).

Tjejer är mer otrygga i offentliga miljöer

Trots att det framför allt är killar som drabbas av våld utomhus i offentliga miljöer, är det vanligare att tjejer är rädda för att vistas i det offentliga rummet. Otryggheten står alltså i omvänd proportion mot risken att utsättas för fysiskt våld. Det finns olika sätt att undersöka otrygghet, Ungdomsstyrelsens undersökningar frågar hur *trygga* unga känner sig, medan Brottsförebyggande rådet frågar hur *trygga och otrygga* unga känner sig. Resultaten verkar påverkas av hur frågan ställs, men båda undersökningarna visar tydligt att tjejer känner sig mindre trygga än killar i flera situationer.

Tabell 5.5 Andel unga som uppger att de känner sig trygga på olika platser, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

	Ja, alltid		Ja, oftast		Nej	
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar
Utomhus i mitt bostadsområde på dagen	85	92	13	6	2 n.s.	2 n.s.
Utomhus i mitt bostadsområde på kvällen	37	76	50	19	13	5
På diskotek eller annat nöjesställe	26	51	63	42	11	7
Ute på stan, på allmän plats	44	60	50	35	6 n.s.	5 n.s.
På buss, tåg, tunnelbana eller liknande	30	59	60	35	10	6
I hemmet	91	96	7	2	2 n.s.	2 n.s.
I skolan/på arbetsplatsen	76	86	21	12	3 n.s.	2 n.s.
På eller på väg till/från idrottsevenemang	56	74	39	21	5 n.s.	4 n.s.

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

N.s. = Skillnaden mellan könen är inte statistiskt säkerställd.

Kommentar: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

I Ungdomsstyrelsens nationella ungdomsenkät 2012 frågar vi om unga 16–25 år känner sig trygga på olika platser och svarsalternativen är *alltid*, *oftast* eller *nej*. Genomgående svarar en betydligt större andel killar att de alltid känner sig trygga på olika platser. På stan och på platser som skolan, arbetet eller hemmet är det en lika stor andel tjejer som killar som uppger att de känner sig otrygga (tabell 5.5). Men tjejer upplever en större otrygghet än killar när de vistas i kollektivtrafiken (10 respektive 6 procent) och på diskotek eller andra nöjesställen (11 respektive 7 procent). Skillnaden i tjejers och killars upplevelser är framför allt tydliga i gruppen 16–19 år.

Den mest påtagliga skillnaden i tjejers och killars och upplevda otrygghet är dock när de vistas *kvällstid* i det egna bostadsområdet. Det finns inga statistiskt säkerställda skillnader mellan könen när det gäller känslan av otrygghet i det egna bostadsområdet på dagen, men på kvällen är det 13 procent av tjejerna som uppger att de inte känner sig trygga. Motsvarande andel för killar är 5 procent, men sambandet gäller inte i kommuner med färre än 20 000 invånare.

Även i Brottsförebyggande rådets nationella trygghetsundersökning 2012 anger 5 procent av killarna i åldern 16–19 att de känner sig otrygga⁶⁴ om de går ut ensamma i området där de bor en sen kväll. Men för tjejerna är siffran betydligt högre än i Ungdomsstyrelsens enkätundersökning. Här uppger 28 procent av tjejerna 16–19 år att de känner sig *ganska* eller *mycket otrygga* eller att de *inte går ut på grund av otrygghet*. Bland unga 20–24 år är andelarna 6 procent bland killarna och 30 procent bland tjejerna.

Andelen unga i åldern 20–24 år som uppger att de är otrygga har dock minskat bland såväl tjejer som killar sedan 2006 (Brottsförebyggande rådet 2013a).

I den nationella trygghetsundersökningen frågar Brottsförebyggande rådet också om personer känner oro för att utsättas för överfall eller misshandel. Rädslan för detta är betydligt högre bland unga jämfört med äldre och skillnaden mellan åldersgrupperna är särskilt framträdande för kvinnor. I åldern 16–24 år uppger 8 procent av killarna och så många som 26 procent av tjejerna att de ofta är oroliga för att utsättas för misshandel eller överfall (Brottsförebyggande rådet 2013a).

Känslan av otrygghet påverkas inte bara av kön

Känslan av otrygghet är framför allt tydligt könsbunden, men även andra faktorer spelar in. I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 uppger killar i åldern 20–25 år något större otrygghet än de som är 16–19 år på ett flertal platser. Även boendeorten tycks till viss del påverka och skillnaderna i otrygghet mellan könen är framför allt påtagliga för boende i städer och kommuner med över 20 000 invånare. I kommuner med färre än 20 000 invånare finns däremot inga statistiskt säkerställda könsskillnader, utom i kollektivtrafiken där 10 procent av tjejerna och 3 procent av killarna känner sig otrygga.

Det är även påtagligt att utrikesfödda tjejer känner sig mer otrygga än de som är inrikes födda. Runt 10 procent av de utrikes födda tjejerna uppger att de känner sig otrygga i skolan eller på arbetet, i hemmet, samt i sitt bostadsområde dagtid. Motsvarande andel för inrikes födda tjejer ligger runt 1 procent. På diskotek och andra nöjesställen är det dubbelt så många utrikes födda tjejer som känner sig otrygga (20 respektive 10 procent). I samband med idrottande känner sig 14 procent av utrikes födda tjejer sig otrygga, jämfört med 4 procent av inrikes födda tjejer. Samma tendenser finns i resultaten från

Nationella trygghetsundersökningen (Brottsförebyggande rådet 2013a).

Unga som inte identifierar sig som heterosexuella känner sig otrygga i betydligt högre utsträckning är heterosexuella. Sambandet gäller framför allt killar, där de som inte identifierar sig som heterosexuella många gånger känner sig mer otrygga än tjejer generellt. Framför allt olika nöjesställen, kollektivtrafiken, stan och vägen till och från idrottande upplevs som otrygga. För unga tjejer finns inte samma tydliga skillnader utifrån sexualitet. Men tjejer som inte identifierar sig som heterosexuella upplever en större otrygghet än heterosexuella i sitt eget bostadsområde dagtid (6 respektive 2 procent) och i samband med idrottande (11 respektive 4 procent).

Otryggheten får större konsekvenser för tjejers rörelsefrihet

Otryggheten och oron för att bli utsatt för misshandel eller överfall får konsekvenser för ungas rörelsefrihet och kan därmed även antas påverka möjligheterna till delaktighet i samhället. Tjejer och killar tycks välja olika strategier för att hantera sin otrygghet och oron har större inverkan på tjejers beteendemönster och livskvalitet.

Av tjejerna i åldern 16–24 år uppger 9 procent att de väljer att inte gå ut alls om kvällarna för att de är otrygga. Under det senaste året har 29 procent ofta valt en annan väg eller ett annat färdssätt på grund av oron att utsättas för brott. Bland killar är det i princip inga som helt valt att stanna inne på grund av otrygghet och 5 procent har valt omvägar (Brottsförebyggande rådet 2013a).

Ytterst få killar uppger att de förändrar sitt beteende på grund av rädslan att utsättas för brott, medan 6 procent av tjejerna både har valt andra vägar och färdväg samt även valt att helt avstå från aktiviteter som till exempel att promenera, gå på bio eller träffa någon. En stor andel av tjejerna upplever även att otryggheten påverkar deras livskvalitet. Tjejer tycks i större utsträckning än killar ha normaliserat känslan av otrygghet i det offentliga rummet och det ger dem kraftigt begränsad rörelsefrihet (jfr Wendt Höjer 2002).

Förändringsarbete inom ungas hälsa och ohälsa

När vi nu går över till att beskriva insatser för att förbättra situationen inom det område som beskrivs i detta kapitel presenterar vi först initiativ kopplade till ungas ohälsa, med särskilt fokus på psykisk ohälsa. Därefter har vi samlat initiativ som på olika sätt svarar mot jämställdhetspolitikens delmål om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och rätten till kroppslig integritet för tjejer och killar, kvinnor och män.

Synkroniserade insatser för unga med psykisk ohälsa

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) driver under 2012–2014 det så kallade *Psynkprojektet*. Projektet syftar till att synkronisera samhällets insatser för barn och unga som har, eller riskerar att utveckla, psykisk ohälsa. Projektet är en vidareutveckling på det så kallade modellområdesprojektet som regeringen finansierade under perioden 2009–2011 (Socialdepartementet 2012a).

Ett femtiotal kommuner och landsting medverkar i arbetet. Sveriges Kommuner och Landsting samlar in och sprider goda exempel, bland annat finns en egen webbtevekanal med ett

filmbibliotek med föreläsningar och seminarier. Webbportalen för Psynkprojektet samlar även kunskap och information kopplad till psykisk ohälsa bland barn och unga. Sammanställningarna riktas till både unga och till anhöriga, beslutsfattare och personal som möter unga med psykisk ohälsa.

Projektet arbetar med att ta fram modeller inom ett flertal temaområden. Ett av områdena berör skolresultat kopplade till psykisk ohälsa. Att lyckas i skolan är en stark skyddsfaktor och de medverkande i projektet arbetar med att utveckla kommunens hälsofrämjande och förebyggande arbete. Inom temat skolresultat och psykisk hälsa sammanställs kunskap om elevhälsa, skolstöd, frågor som berör elevers resultat, miljö och närvaro i skolan.

Ytterligare ett område berör möjligheterna till tidiga upptäckter och tidiga insatser. Här påtalas bland annat att barnsjukvården och barnpsykiatri ofta missar eller feldiagnostiserar flickor med autism och adhd. Flickor riskerar därmed att inte få någon förklaring till sina svårigheter, tillgång till medicin eller rätt pedagogiska insatser och annat stöd (www.skil.se).

Elevhälsans arbete med att främja psykisk hälsa

Inom ramen för ett flertal jämställdhetsinsatser i skolan fick Skolverket (och tidigare dåvarande Myndigheten för skolutveckling) under 2008–2010 i uppdrag att stödja elevhälsans arbete med att förebygga psykisk ohälsa i grundskolan och gymnasieskolan (Utbildningsdepartementet 2006).

I december 2010 genomförde Skolverket fyra konferenser för att stärka elevhälsans roll i skolan och öka samverkan kring lärande och hälsa.

Skolverket genomförde även en rad utvecklingsinsatser för att förtydliga elevhälsans arbete och Umeå universitet beskrev elevhälsans omfattning, organisation och innehåll.

Skolor och huvudmän har kunnat söka bidrag från Skolverket för insatser mot skolrelaterad stress, och Skolverket har intervjuat flickor och pojkar om hur de upplever skolrelaterad stress och skolans roll. Skolverket påtalar att flickors stress i större utsträckning än pojkars finns beskriven i forskning och menar att skolorna bör känna till mer om orsaker till skolrelaterad stress hos både flickor och pojkar (Skolverket 2010). I kapitel 3 beskriver vi de ytterligare uppdrag som Skolverket har fått sedan 2011 för att förstärka elevhälsan.

Ny diskrimineringslag

Den 1 januari 2009 trädde en ny diskrimineringslag i kraft och tillsynsmyndigheten Diskrimineringsombudsmannen inrättades (regeringen.se). Enligt diskrimineringslagen ska skolans huvudmän se till att varje skola arbetar för att främja elevers lika rättigheter, vidtar åtgärder för att förebygga och förhindra att elever utsätts för trakasserier samt årligen ta fram en likabehandlingsplan.

Sedan 2009 regleras skolornas likabehandlingsarbete genom både diskrimineringslagen och skollagen. Skolorna ska därmed upprätta både likabehandlingsplaner och planer mot kränkande behandling. Planerna ska främja barns och elevers lika rättigheter och ska även innehålla en uppföljning av fjolårets åtgärder. Diskrimineringsombudsmannen (DO) i samarbete med Barn- och elevombudet (BEO) vid Skolinspektionen och Skolverket har tagit fram ett webbverktyg för att stödja skolorna i detta arbete (www.planforskolan.se).

Unga särskilt prioriterade i psykiatrisatsningen 2012–2016

År 2009 presenterade regeringen sin politik på området psykisk ohälsa i skrivelsen *En politik för personer med psykisk sjukdom eller psykisk funktionsnedsättning* (skr. 2008/09:185). Ett av de fyra delområden som prioriterades särskilt under 2009–2011 var barn och unga. Sedan 2012 drivs den stora psykiatrisatsningen (Prio) där regeringen satsar 870 miljoner kronor per år för att förebygga psykisk ohälsa och förbättra vården och omsorgen för personer med psykisk ohälsa. Denna satsning är värd att nämna trots att den inte innehåller ett uttalat jämställdhetsperspektiv, eftersom satsningen kan ha betydelse för både tjejer och killar.

Eftersom psykisk ohälsa kan vara ett stort hinder i ungas personliga utveckling och etablering i samhället har regeringen sett behov av att kraftsamla särskilt kring målgruppen barn och unga. Dessa lyfts fram i den *plan för riktade insatser inom området psykisk ohälsa 2012–2016* som presenterades av Socialdepartementet under 2012. Insatserna innefattar bland annat bättre stöd och vård till unga som lider av psykisk ohälsa, men även satsningar på ökad kunskap och förebyggande arbete.

En av de större insatserna som genomförts är en förstärkt vårdgaranti inom den specialiserade barn- och ungdomspsykiatri (Socialdepartementet 2012a). Men enligt Socialstyrelsens uppföljning 2013 har väntetiderna till BUP inte förbättrats under perioden. Samtidigt menar ett flertal landsting att statsbidraget varit ovärderligt för att de ska kunna klara tillgängligheten (Socialstyrelsen 2013d). En del av regeringens psykiatrisatsning är även det kunskapsuppdrag (Socialdepartementet 2013a) som Ungdomsstyrelsen fick 2013 och som tidigare nämnts i avsnittet om psykisk ohälsa. Detta uppdrag ska också belysas ur ett jämställdhets- och hbtq-perspektiv.

Nationellt projekt för att minska självskadebeteende

Regeringen slöt under hösten 2011 en överenskommelse med Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) om ett handlingsprogram för att utveckla kunskapen och samordna insatserna kring självskadebeteenden (S2011/8975/FS). En stor grupp inom den psykiatriska vården är just unga med självskadeproblematik och det gäller framför allt flickor och unga kvinnor. Målsättningen är att förebygga självskadebeteenden och att skapa ett bättre tidigt omhändertagande. Projektet slutredovisades till Socialdepartementet hösten 2013.

Det övergripande målet med satsningen var att antalet unga med självskadebeteende skulle minska. Ett delmål var även att minska antalet unga i slutenvården och att minska antalet tvångsåtgärder bland tjejer. Projektet har en kunskapsportal som riktar sig till patienter och närstående, men även till personal inom vården eller andra verksamheter som möter unga med självskadeproblem. Inom satsningen har man även genomfört en omfattande kunskapssammanställning och en enkätstudie bland ett representativt urval av patienter inom psykiatrin för att få ökad kunskap om självskadebeteende. Projektet har även haft en nationell konferens och en webbutbildning som riktar sig till personer som på något sätt kommer i kontakt med unga som skadar sig själva (www.nationell-sjalvskadeprojektet.se).

Öppna och fördomsfria mötesplatser för unga hbt-personer

Ungdomsstyrelsen visade i rapporten *Hon hen han* (2010a) att gruppen unga homo- och bisexuella samt transpersoner har betydligt sämre hälsa än andra unga. Utifrån detta har myndigheten under åren 2011–2013 ett uppdrag att utbilda personal inom fritidsverksamheter för unga (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2010).

Syftet med utbildningen är att stärka dessa personalgruppers kompetens att skapa öppna och fördomsfria miljöer för unga hbt-personer. Inom ramen för uppdraget har myndigheten inventerat behoven och gruppens upplevelser kopplade till fritiden (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Ungdomsstyrelsen släppte även metodmaterialet *Öppna verksamheten – om hbt, normer och inkludering i öppen fritidsverksamhet* (2011a). Ungdomsstyrelsen har förslagit ett förstärkt arbete för öppna och tillgängliga mötesplatser och föreningsverksamheter för unga med funktionsnedsättning mot bakgrund av vad som framkom i kartläggningen *Fokus 12 – levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning* (Ungdomsstyrelsen 2012a).

Förändringsarbete för att stärka ungas kroppsliga integritet och minska våldet

Regeringens tre handlingsplaner

En tydlig prioritering inom regeringens jämställdhetspolitik är att bekämpa mäns våld mot kvinnor. Drygt hälften de jämställdhetsmedel som fördelats 2007–2010 har använts för insatser inom detta område (skr. 2011/12:174). Arbetet med att bekämpa mäns våld mot kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer, har genomförts inom ramen för tre handlingsplaner. Flera av Ungdomsstyrelsens uppdrag kopplade till våld och utsatthet har därmed reglerats i följande planer:

foto: Leonardo Ljöfberg

1. handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (skr. 2007/08:39)
2. handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (skr. 2007/08:167)
3. handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (skr. 2009/10:229).

Regeringens satsning under föregående mandatperiod följs under 2011–2014 upp utifrån sex fokusområden:

1. nationell mobilisering och samordning av arbetet
2. åtgärder mot sexuellt våld
3. stärkt förebyggande arbete samt skydd av och stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld
4. förebyggande och bekämpande av hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive äktenskap mot en parts vilja
5. förebyggande insatser riktade till män
6. insatser mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (skr. 2011/12:3).

Arbete för att förebygga våld

Ungdomsstyrelsen hade under åren 2007–2010 regeringens uppdrag att genomföra utbildningar och insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2007). Under tre år bedrev Ungdomsstyrelsen bland annat den nationella högskoleutbildningen *Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?* (7,5 högskolepoäng). Kursdeltagarna som kom från områden som skola, socialtjänst och fritid betonade i stor utsträckning vikten av samverkan mellan kommuner, myndigheter och ideella aktörer för att kunna arbeta strategiskt med frågorna.

Ungdomsstyrelsen har även publicerat skriften *Prata bort mansvåld* (2010b) som är en kartläggning av metoder och verksamheter som arbetar med våldspreventivt arbete riktat till unga män. I slutrapporten *Agera och förebygg* (2010c) visar Ungdomsstyrelsen att det krävs mer metodutveckling inom universellt, selektivt och indikativt förebyggande arbete. Myndigheten lyfter även behovet av ökat värdegrundsarbete, samt stärkt myndighetssamverkan och samverkan mellan myndigheter och civilsamhälle.

Som en följd fick Ungdomsstyrelsen 2011 ett uppdrag att under två år studera pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld (Utbildningsdepartementet 2011a). Studien *Unga och våld* (2013) beskriver även pojkars och unga mäns utsatthet för våld och användning av våld.

Under 2013–2014 genomför Ungdomsstyrelsen utbildningar med utgångspunkt i studien. Bland annat genomförs den nationella utbildningen *Unga, maskulinitet och våld* (7,5 högskolepoäng), där myndigheten utifrån tidigare erfarenheter lagt stort fokus på metodutveck-

ling. Under 2013 har ett flertal nationella och regionala konferenser anordnats i samverkan med organisationer inom civilsamhället och regionala aktörer som länsstyrelserna och Barnahus.

Inom ramen för uppdraget har Ungdomsstyrelsen publicerat de två kartläggningarna *Före han slår* (Ungdomsstyrelsen 2013d) och *Låt 101 blommor blomma* (Ungdomsstyrelsen 2013e), som ger en översikt av våldsförebyggande metoder med genusperspektiv i Sverige och internationellt.

Satsningar mot hedersrelaterat våld och förtryck

Under 2008 fick Ungdomsstyrelsen i uppdrag av regeringen att kartlägga förekomsten av arangerade äktenskap mot en parts vilja i Sverige (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2008). Under 2010–2012 följdes kartläggningen av ett uppdrag för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2010).

Under våren 2011 fick myndigheten ytterligare ett uppdrag att sammanställa kunskap om traditionella och vigselliknande ceremonier samt om ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer (Utbildningsdepartementet 2011b). Inom ramen för dessa uppdrag gav vi ut de tre publikationerna *Gift mot sin vilja* (2009a), *Av egen vilja* (2010d) och *Äkta makar* (2012d). Ungdomsstyrelsen producerade även informationsfoldern *Får jag gifta mig med vem jag vill?* (2011b) som riktar sig direkt till unga och som finns översatt till nio språk. I slutrapporten för uppdraget skriver myndigheten att det fortfarande finns ett stort behov av kunskap kring det preventiva arbetet och bättre rutiner för samverkan lokalt (Ungdomsstyrelsen 2012e).

Utöver Ungdomsstyrelsens har även länsstyrelserna och Skolverket under 2008–2009 anordnat utbildningar för yrkesverksamma inom olika verksamheter. I vissa län har detta lett till bildandet av regionala resursteam (Brottsförebyggande rådet 2010).

Sedan 2005 har Länsstyrelsen i Östergötland flera regeringsuppdrag att förhindra och förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. I dag ansvarar den framför allt för att sprida information till barn och unga om relevant lagstiftning, ansvara för ett nationellt myndighetsnätverk, anordna utbildningsinsatser, utveckla vägledningen *Våga göra skillnad* i samarbete med sex pilotkommuner i landet, utveckla metoden *Det handlar om kärlek* i samarbete med Rädda barnen samt fördela projektbidrag. Länsstyrelsen i Östergötland driver även webbportalen hedersfortryck.se som vänder sig till yrkesgrupper som möter barn och ungdomar som utsätts eller riskerar att utsättas. Webbplatsen innehåller även kunskap riktad direkt till unga som själva riskerar att utsättas.

Rikspolisstyrelsen har under 2008 och 2009, efter önskemål från polismyndigheterna, tagit fram ett särskilt utbildningsmaterial och lärarhandledning om hedersrelaterad brottslighet. Syftet var att bidra till en ökad och mer likvärdig kunskapsnivå inom Polisen. Rikspolisstyrelsen har även utbildat handledare, som i sin tur utbildat över 10 000 polisanställda runt om i landet. Polisens satsning har även innehållit informationskampanjen *Kom till oss* som riktar sig till allmänheten. Informationsmaterialet har bland annat synts i kollektivtrafiken samt i dagspress, sociala medier och på nätet. Kampanjen har även den egna sidan www.polisen.se/komtilloss om olika former av brott i nära relationer. De har även publicerat informationsskriften *Hedersnormer och hedersvåld* som finns tillgänglig på webbplatsen (www.valdinararelationer.se).

Förebygga och motverka sexuell exploatering av unga

Sedan 2008 arbetar Ungdomsstyrelsen även med att utbilda för att förebygga att unga blir utsatta för sexuell exploatering via internet och andra interaktiva medier (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2008). Uppdraget bygger vidare på kartläggningen *Se mig – unga om sex och internet* (2009b), vilken också innehåller vägledningen *Men fråga mig bara* (2009c) som riktar sig till personer som jobbar med barn och unga. Kartläggningen kompletteras även av metodmaterialet *Ses offline* (2009d) som innehåller temalektioner om nätet, gränssättning och att ha sex mot ersättning. Materialet riktar sig till elever på högstadiet och gymnasiet, har tryckts i över 20 000 exemplar och uppdaterades under 2012.

Myndigheten har även genomfört samtalsgrupper med tjejer och killar i åldern 13–20 år för att fånga deras röster om resultaten och ämnena som berörs i rapporterna. Resultatet presenteras i skriften *Jag syns, jag finns – unga om sexuell exponering, prostitution och internet* (2010e).

Inom ramen för uppdraget har Ungdomsstyrelsen även utbildat anställda i kommuner som har en samordnande och utvecklande roll för skola, fritidsverksamhet och socialtjänst, samt andra relevanta verksamheter. Bland annat har högskoleutbildningen *Unga, sex och internet* genomförts 2010–2013.

Hösten 2013 fick Ungdomsstyrelsen ett kompletterande uppdrag att genomföra insatser mot kränkningar, trakasserier och hot via internet och andra interaktiva medier (Utbildningsdepartementet 2013b). Myndigheten kommer inom ramen för detta utveckla *Ses offline* med ett nytt avsnitt om lagstiftning och vägledning om hur verksamheter som möter unga bör agera när unga blir utsatta på nätet. Uppdraget ska rapporteras i mars 2015.

Under 2012–2013 har även Statens medieråd arbetat med en studie av barns och ungas användning av sociala mötesplatser på internet ur ett jämställdhetsperspektiv för att bidra till ökad kunskap om pojkars och flickors villkor på nätet, studien presenteras i december 2013 (Kulturdepartementet 2012).

Stöd till Sveriges tjejjourer och etablering av en tjejjour på nätet

Ungdomsstyrelsen hade under 2006–2008 även i uppdrag att utbilda medarbetare och volontärer på Sveriges tjejjourer om hedersrelaterat våld och förtryck. Myndigheten anordnade även samarbetsseminarier med tjejjourer och andra lokala aktörer. Utöver detta skapade Ungdomsstyrelsen tillsammans med nio tjejjourer en virtuell tjejjour samt stöttade jourernas nationella samarbete och deras strävan att lägga grunden till en ny gemensam webbportal (Ungdomsstyrelsen 2009e).

Som ett komplement till de vanliga tjejjourerna startade således i mars 2007 en virtuell tjejjour på det dåvarande nätforumet Lunarstorm. Året efter påbörjades ett utvecklingsarbete, där initiativet tjejjouren på Lunarstorm senare resulterade i webbportalen tjejjouren.se. Sidan innehåller kontaktuppgifter till lokala jourer, en frågelåda, kunskapsbanken [tjejguiden](http://tjejguiden.se), blogginlägg från unga själva och tips på aktuella evenemang. Portalen ägs gemensamt av Sveriges tjejjourer genom riksförbunden Roks och SKR.

Satsningen har bidragit till att riksförbunden och de lokala jourerna har stärkt sitt samarbete. Det har även skapats en arena för erfarenhetsutbyten, hedersrelaterat våld och förtryck har kommit upp på tjejjourernas agenda och tjejjourerna har i större utsträckning uppmärksammats av andra myndigheter för sitt arbete (Ungdomsstyrelsen 2009e).

Ungdomsstyrelsen har även inom uppdraget *Unga, sex och internet* genomfört två helgutbild-

ningar för landets tjejjourer och liknande organisationer som vänder sig till killar. Syftet var att öka kompetensen hos stödverksamheterna kring ungas utsatthet på nätet och stärka organisationernas förebyggande arbete mot sexuell exploatering av unga på nätet.

Kartläggning av föreningslivets arbete mot sexuella övergrepp

Under 2013 fick Ungdomsstyrelsens i uppdrag av regeringen att kartlägga föreningslivets arbete för att förebygga sexuella övergrepp och kränkningar mot flickor och pojkar (Utbildningsdepartementet 2013a). I uppdraget påtalas vikten av att föreningslivet är en trygg miljö för alla barn och unga, vilket ställer krav på medvetenhet och handlingsberedskap. Ledningen och enskilda ledare behöver uppmärksamma frågan och arbeta förebyggande.

Ungdomsstyrelsens kartläggning ska dels omfatta vad föreningar gör när de får reda på att ett övergrepp skett samt hur olika delar av föreningslivet förebygger övergrepp. Utifrån kartläggningen ska Ungdomsstyrelsen lyfta fram goda exempel på arbetssätt och metoder samt viktiga faktorer för att olika typer av insatser ska ge resultat för att förebygga sexuella övergrepp och kränkningar mot barn och unga. Uppdraget ska slutrapporteras i februari 2015.

Prioriterade områden för Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfonden fördelar projektmedel till förmån för barn, unga och personer med funktionsnedsättning. Stödet kan sökas av ideella organisationer och föreningar till nyskapande projekt. Sedan flera år har Arvsfonden fördelat stöd för projekt som motverkar och förebygger psykisk ohälsa samt olika former av våldsförebyggande projekt.

Sedan 2008 utgör ”främjande av psykisk och fysisk hälsa” samt ”motverkandet av våld, trakasserier och mobbning” särskilt prioriterade områden. Arvsfonden prioriterar även andra områden som har betydelse för målen i jämställdhetspolitiken, som delaktighet i kulturlivet, demokrati och delaktighet och ökat tillträde till arbetsmarknaden.

Kopplat till detta finns tematiska utvärderingsrapporter som tillvaratar och synliggör de kunskaper och erfarenheter som organisationer och föreningar skaffar sig i projekten. Utvärderingarna lyfter fram lärdomar från projekt under en längre period och utgår från olika teman. Bland annat finns utvärderingar kopplat till områdena hbt, pojkar och unga män, psykisk ohälsa, hedersrelaterat våld, mäns våld mot kvinnor och barn, samt utveckling av skolans arbete om kön och genus, makt, sexualitet och identitet (www.arvsfonden.se).

Ökad kunskap om våld i nära relationer

I april 2012 gav regeringen Brottsförebyggande rådet (Brå) i uppdrag att kartlägga brott i nära relationer (Justitiedepartementet 2011). Uppdraget ges mot bakgrund av att Brå bedömer att nuvarande utformning av den nationella trygghetsundersökningen (NTU) innebär att brott i nära relation tenderar att underskattas. Erfarenheter visar att det krävs särskilda metoder för att få personer att berätta om sådana brott i undersökningar.

Uppdraget syftar till att anpassa NTU för att bättre fånga upp utsatthet för våld, hot och trakasserier som utövas i nära relationer. Syftet är vidare att ta reda på hur vanlig denna typ av brottslighet är och att samla information om brottslighetens karaktär och de utsatta personerna. Uppdraget ska slutredovisas den 15 maj

2014. Brottsförebyggande rådet har tidigare lyft fram att det är oklart vad unga personer refererar till när de svarar att de blivit utsatta för våld av en nuvarande eller tidigare partner. De lyfter fram att det behövs mer kunskap om eventuella skillnader i det partnervåld som drabbar yngre respektive äldre (Brottsförebyggande rådet 2009).

Under hösten 2012 infördes en ny modul i NTU inför insamlingen 2013. För att våldet ska kategoriseras som partnervåld är Brås definition att det ska röra sig om en ”parrelation som varat minst en månad”. Resultaten från insamlingen kommer att analyseras och rapporteras i maj 2014. Materialet kommer att redovisas utifrån nuvarande ålderskategorier (16–19 år samt 20–24 år), men Brå räknar inte med att ha möjlighet att göra någon specifik analys av ungas våldsutsatthet inom ramen för detta uppdrag.

Att fråga unga som söker vård om våldsutsatthet

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) har på regeringens uppdrag vidareutvecklat metoder för att personal inom hälso- och sjukvården i ett tidigt skede ska upptäcka personer som är eller har blivit utsatta för våld i nära relationer (skr. 2007/08:39). Uppdraget sammanfattas i antologin *Att ställa frågan om våldsutsatthet som en del av anamnesen* (Nationellt centrum för kvinnofrid 2010) där ett särskilt kapitel berör erfarenheter av att tillfråga unga om våldsutsatthet. Som ett komplement till antologin har NCK även tagit fram ett utbildningspaket med ett pedagogiskt material och åtta korta utbildningsfilmer som illustrerar situationer inom vården där personalen bör ställa frågan.

Unga som söker vård berättar sällan spontant om sina erfarenheter av våld, samtidigt som forskning styrker att personer som varit utsatta

för våld i nära relationer har betydligt sämre fysisk, psykisk och sexuell hälsa än de som inte varit utsatta. Våldsutsatthet kan därmed utgöra grunden för många andra former av ohälsa. När patienter får direkta frågor om våld, och där det ges detaljerade exempel på olika former av våld (även emotionellt våld), är det många som känner igen sig i situationen och berättar om sin våldsutsatthet.

Socialstyrelsen bedrev under 2001 ett metodutvecklingsprojekt på flera ungdomsmottagningar. I projektet framkom att de allra flesta unga inte har något emot att tillfrågas om våld och flera gav uttryck för en lättnad att ”någon äntligen frågar”. Såväl unga som personalen på mottagningarna som ingick i projektet ansåg att rutinmässiga frågor om våld bör ingå i den ordinarie verksamheten. En mottagning som tillämpar arbetssättet är Järva ungdomsmottagning i Stockholm.

Även Stiftelsen allmänna barnhuset menar att det ofta är en brist bland vuxna som möter unga att frågan om våldsutsatthet sällan ställs rutinmässigt. Därför släpptes 2013 rapporten *Hur upptäcker BUP våld i nära relationer?* som utifrån en omfattande behandlingsstudie på BUP Gamlestaden i Göteborg lyfter förekomst och behandlares erfarenheter av att identifiera våldsutsatthet bland unga.

Våldsförebyggande arbete inom institutioner

Kriminalvården har särskilt fokus på unga 2013–2017 och arbetar med återfallsförebyggande arbete inom ramen för uppdragen om förstärkta insatser för unga i kriminalvård (Justitiedepartementet 2013a) och förstärkta insatser för våldsamma män (Justitiedepartementet 2013b). Under 2012–2014 har Kriminalvården även uppdraget att utveckla metoder och vägledning

för arbetet med personer som utövar våld mot närstående (Socialdepartementet 2012b). Inom ramen för dessa uppdrag och myndighetens plan för jämställdhetsintegrering planerar Kriminalvården arbeta vidare med att utveckla våldspreventiva insatser samt inventera vilka insatser som bedrivs i Sverige för att påverka attityder, värderingar och kunskaper samt lämna förslag på åtgärder.

Myndigheten planerar att ta fram en internationell kunskapsöversikt av insatser för att motverka våld och diskriminering som resulterar i en lägesrapport och en rekommendation kring kommande insatser. Kriminalvården planerar även ta fram förslag till en pilotverksamhet i form av studiecirkel på anstalt och frivård för våldsprevention och för att motverka diskriminering (Kriminalvården 2013).

Även Statens institutionsstyrelse (SiS) kommer under 2014 att arbeta utifrån en plan för jämställdhetsintegrering. De arbetade även 2004–2009 med jämställdhetsintegrering av sin verksamhet, bland annat med fokus på jämställd vård och behandling, att bemöta sexualitet i behandlingsarbetet och att främja sexuell hälsa. Statens institutionsstyrelse har sedan tidigare tagit fram ett metodstöd med fokus på normer kring maskulinitet och bemötande av hbt-personer. Myndigheten har även bedrivit forskning om sexuellt risktagande.

I myndighetens handlingsplan för 2014 planeras arbete för att utveckla bemötande utifrån myndighetens värdegrund samt skapa forum för samtal med unga om normer och antidiskriminering. Målsättningen är att påverka attityder, med fokus på relationer och våld. Ytterligare ett aktuellt område är att öka kompetensen att bemöta unga som varit, är eller riskerar att utsättas för våld (Statens institutionsstyrelse 2013).

Utvecklad sex- och samlevnadsundervisning

Skolans sex- och samlevnadsundervisning är viktig ur ett jämställdhetsperspektiv och är en central del i arbetet för att motverka sexuellt våld, sexuella trakasserier och kränkande behandling. Detta var en del av bakgrunden när Skolverket fick i uppdrag att under perioden 2011–2014 genomföra insatser för att främja jämställdhet inom skolväsendet (Utbildningsdepartementet 2011c, 2011d). Bland insatserna finns fortbildning och stöd i sex- och samlevnadsundervisning för lärare och annan skolpersonal samt insatser för att förhindra och förebygga hedersrelaterat våld och förtryck.

Under 2011 kom nya läroplaner med kursplaner för grundskolan och ämnesplaner för gymnasieskolan. I de nya läroplanerna är jämställdhetsperspektivet och sex- och samlevnadsundervisningen tydligare integrerade som ämnesövergripande kunskapsområden. Begrepp som sexualitet, relationer, jämställdhet, kön och normer finns nu inskrivna i planerna för flera ämnen, till exempel samhällskunskap, historia, religion, biologi samt idrott och hälsa. Enligt läroplanen har rektorn ett särskilt ansvar för att jämställdhet och sex och samlevnad integreras i olika ämnen.

I samband med de nya läroplanerna fick Skolverket även i uppdrag att erbjuda utbildning för lärare och annan personal för att stödja undervisningen i sex och samlevnad. Insatserna syftade till att ge personalen verktyg för etisk dialog och reflektion, bland annat genom högskolekursen *Sex- och samlevnadsundervisning* (7,5 högskolepoäng) Under hösten 2013 har Skolverket även producerat kortfilmer om hur sex- och samlevnadsundervisningen kan integreras i olika ämnen. Filmerna är diskussionsunderlag för

arbetslag eller ämnesgrupper och förutom filmer med diskussionsfrågor, finns även aktuella stödmaterial och rapporter (skolverket.se).

Skolmaterial om våld i parrelationer

I regeringens handlingsplan mot våld i nära relationer (skr. 2007/08:39) fick Rikspolisstyrelsen i uppdrag att ytterligare intensifiera sitt arbete för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld samt våld i samkönade relationer. Som en del i detta uppdrag valde Rikspolisstyrelsen i samarbete med Brottsförebyggandet att ta fram utbildningsmaterial för skolan. Två material med fokus på hedersrelaterad brottslighet och brott i ungas nära parrelationer producerades.

Materialet består av interaktiva tecknade serier där unga får ta ställning till olika frågor och som ett komplement finns lärarhandledningar. Brottsförebyggande rådet driver sedan 2008 en webbplats för unga som innehåller fakta om olika typer av brott. Där finns bland annat filmer om sexualbrott, våld i nära relationer, mobbning och misshandel. Sidan är ett samarbete med polisen och är riktad till unga och lärare (www.brottsrummet.se).

Brottsförebyggande rådet har sedan tidigare även publicerat de tre lärarhandledningarna *Du & jag, rätt & fel* (2006), *Livets spelregler* (2005) och *Var går gränsen?* (2007). Handledningarna innehåller bland annat konkreta verktyg för de lärare som vill arbeta förebyggande i skolan. Den sistnämnda handlar specifikt om jämställdhet, kroppslig och själslig integritet, sexuella trakasserier och sexualbrott.

Materialet vänder sig till elever från årskurs 7 i grundskolan till årskurs 3 på gymnasiet och det ska enligt Brottsförebyggande rådet skapa en mer jämställd skolmiljö befriad från övergrepp, sexu-

ella trakasserier och andra kränkande handlingar. Många gånger är denna typ av handlingar lagbrott utan att vare sig förövaren eller den utsatta är medvetna om det (bra.se).

Under senare år har det även kommit flera initiativ i sociala medier och civilsamhället som lyfter vikten av att samtala om sexuella övergrepp och synliggöra gråzoner. Som exempel kan nämnas kampanjerna #prataomdet och #fatta som fått stort genomslag.

Seriebok ska få unga att prata om våldtäkt

I regeringens handlingsplan mot våld i nära relationer (skr. 2007/08:39) fick Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) i uppdrag att ta fram en handbok för att förbättra vårdens omhändertagande av offer för våldtäkt och andra sexuella övergrepp. Handboken fokuserar på hur spårskring och bemötandet av hälso- och sjukvården kan leda till att fler sexualbrottsoffer polisanmäler. Handboken och guiden har även kompletterats med en film om provtagning och bemötande av sexualbrottsoffer (Brottsförebyggande rådet 2010).

För att sprida handboken publicerade NCK även serienovellen *Första helgen i juni* (2009) om en gymnasietjej som efter en fest blir våldtagen av en kille hon nyligen träffat. Materialet riktar sig direkt till unga och slutet på berättelsen är öppet. Syftet är att öka förståelsen för hur en våldtäkt kan gå till och göra det lättare för unga att diskutera gränser och respekt. Serieboken syftar även till att utmana våldtäktsmyterna (läs mer i avsnittet om attityder till sexuellt våld bland unga). Den uppföljande serienovellen *Världens sämsta sommar* släpptes 2010 och handlar om processen efter att ha utsatts för ett sexuellt övergrepp. Böckerna har även översatts till engelska.

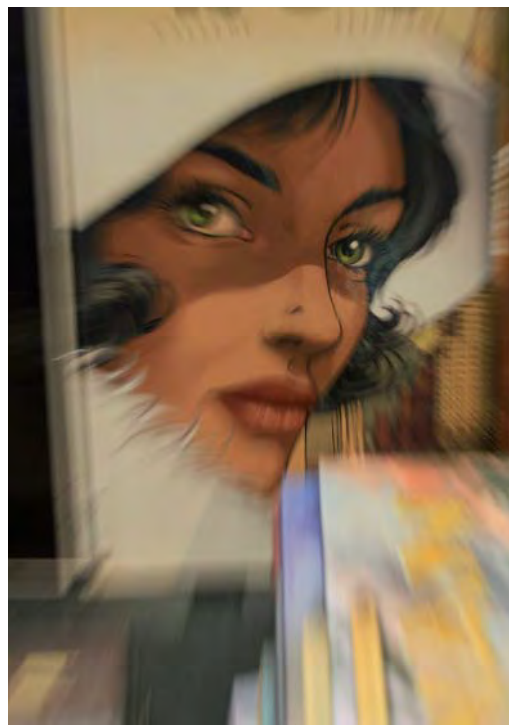

foto: Colourbox.com

Ungdomsmottagning på nätet – UMO.se

En av åtgärderna i regeringens handlingsplan mot våld i nära relationer (skr. 2007/08:39) var att etablera en ungdomsmottagning på nätet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2007). Syftet med portalen är att stärka och stödja tjejers och killars identitetsutveckling, öka deras möjligheter att utveckla sunda relationer, förbättra deras hälsosituation genom ökad kunskap samt att erbjuda pålitlig och lättillgänglig information. Ungdomsmottagningen på nätet ska även kunna erbjuda rådgivning inom områden som unga kan uppleva som känsliga eller svåra att ta upp i vanliga kontakter med vården, exempelvis kring sexuell och reproduktiv hälsa, relationer och psykisk hälsa.

Sedan november 2008 finns webbportalen umo.se och besöksfrekvensen på sidan har ökat succesivt sedan lanseringen. I dag har portalen närmare en halv miljon besökare varje månad, och målgruppen (13–25 år) består av cirka 1,5 miljoner personer.⁶⁵

Utvecklingen av webbplatsen finansierades genom Socialstyrelsen och portalen drevs inledningsvis av Sjukvårdsrådgivningen. Nu äger Sveriges landsting och regioner webbplatsen och den förvaltas sedan våren 2013 av Stockholms läns landsting. Sidan innehåller nyheter, veckans fråga, en sökbar katalog över landets cirka 300 ungdomsmottagningar, en anonym frågetjänst och möjligheten för unga att skicka in egna berättelser. Via frågetjänsten *Fråga UMO* besvaras årligen runt 10 000 frågor från unga. Av dem som hör av sig till sidan är cirka två tredjedelar tjejer, vilket tyder på att umo.se i större utsträckning än de vanliga ungdomsmottagningarna också kan locka killar.

Portalen arbetar med normkritisk medvetenhet för att alla unga som hittar till sidan ska vara inkluderade. De som arbetar med portalen har stöddokument för att säkra det normkritiska förhållningssättet i frågesvar, text och bild. De arbetar även med interaktivitet och ungas eget inflytande.

Den senaste kännedomundersökningen som genomfördes under hösten 2012 visade att närmare hälften (44 procent) i målgruppen 13–25 år känner till sidan. Av besökarna ger 73 procent ett högt helhetsbetyg och en majoritet uppger att de har stor användning av informationen på sidan, samt att de skulle rekommendera sidan till andra unga. Det som enligt unga gör umo.se bra om man jämför med andra sätt att få information om sex, hälsa och relationer är att det är tydligt, seriöst och lättillgängligt.

Unga med erfarenhet av sex mot ersättning

I regeringens *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål* (skr. 2007/08:167) fick Socialstyrelsen i uppdrag att ta fram ett utbildningsmaterial riktat till personer som arbetar i verksamheter inom till exempel sjukvården, socialtjänsten, skyddade boenden och på ungdomsmottagningar. Materialet *Sex mot ersättning* kom 2011 och fokuserar på stöd och skydd till barn och unga.

Utbildningsmaterialet ska belysa och öka kunskapen om och förståelsen för de problem som personer som befinner sig i prostitution har. Inom området barn och unga som själva får ersättning för sex presenteras kunskap om området, att identifiera och möta denna grupp samt åtgärder, utredning och insatser för att stödja dessa unga. Materialet innehåller även diskussionsunderlag och fallbeskrivningar (Socialstyrelsen 2011b).

Under 2012 beviljades även de två ideella organisationerna 1000 möjligheter och Novahuset 1,2 miljoner kronor i utvecklingsmedel av Länsstyrelsen i Stockholm för att utveckla och effektivisera stöd- och informationsverksamheten via nätet för målgruppen unga som har sex mot ersättning. Projektets fokus har legat på att i samarbete med bland annat prostitutionsenheten i Stockholms stad ta fram en samtalsmetod för stöd på nätet för unga med erfarenhet av prostitution eller liknande.

Under hösten 2013 lanseras materialet *Samtalsmetod – stöd online* med en samtalsmetod i fem steg som vägleder och motiverar den stödsökande att våga berätta och söka stöd även utanför nätet (1000 möjligheter & Novahuset 2013). Organisationerna driver även en gemensam stödchatt för unga en kväll i veckan.⁶⁶

Avslutning

Ungdomspolitikerna och jämställdhetspolitiken är tvärssektoriella och har flera beröringspunkter. Målet om kroppslig integritet och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra kan tydligt kopplas till det ungdomspolitiska området hälsa och utsatthet. Våld är ett tydligt ålders- och könsrelaterat fenomen och ungas utsatthet för trakasserier, hot och våld får negativa konsekvenser för både fysisk och psykisk hälsa. Vi ser även stora skillnader mellan tjejer och killar på de flesta områden inom hälsa och utsatthet, vilket synliggör vikten av att belysa detta område ur ett jämställdhetsperspektiv.

I regeringens strategi för ungdomspolitikerna (skr. 2009/10:53) påtalas att diskriminering, stereotyper, könsroller och utsatthet för våld och förtryck bidrar till att begränsa ungas självständighet och handlingsutrymme. Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät visar även att unga i stor utsträckning upplever skilda förväntningar på sig utifrån kön.

En större andel tjejer upplever stress i skolan och ställer högre krav på sig själva och oroar sig i betydligt högre utsträckning än killar över sitt utseende och att inte duga. Alla dessa faktorer kan bidra till tjejers överrepresentation bland unga med psykisk ohälsa, vilket vi bör undersöka närmare i Ungdomsstyrelsens kommande uppdrag inom det området. Killar uppger i högre utsträckning än tjejer stereotyperade värderingar kring kön och jämställdhet. De har även en mer tillåtande attityd till olika våldshandlingar. Samtidigt är de överrepresenterade som såväl offer som förövare i statistiken och har en högre dödlighet än tjejer. Men det är betydligt färre killar än tjejer som söker stöd när de mår dåligt.

Mycket av det vi diskuterat i detta kapitel kan på olika sätt antas falla tillbaka på förväntningar på hur tjejer respektive killar ska vara. Det blir därmed viktigt att synliggöra normer och diskutera hur föreställningar om kvinnligt och manligt påverkar unga tjejers och killars levnadsvillkor, handlingsutrymme och hälsosituation. Både bland vuxna som möter unga, och bland unga själva.

Fördjupning

Grupper, maskuliniteter och våld

Tove Pettersson, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet⁶⁷

Illustrationer: Christián Serrano

Inledning

I det här kapitlet undersöks gruppens betydelse för hur föreställningar om maskulinitet konstrueras och dessa föreställningars koppling till ungas våldsutövande. Vilka olika våldsuttryck finns det forskning om och vilka gemensamma mekanismer har upptäckts för *gruppens* betydelse för användningen av våld?

Konstruktion av maskulinitet

Då utrymmet är begränsat kommer inte en genusteoretisk bakgrund att presenteras utan intresserade läsare hänvisas till annan litteratur.⁶⁸ Kort kan dock sägas att genus konstrueras i mellanmännsliga relationer och i ett samhälleligt sammanhang. Grundläggande är att *hålla isär* vad som betraktas som manligt och kvinnligt och underordna det feminina (Hirdman 2001, Connell 1995, Segal 1997, West & Zimmerman 1987, West & Fenstermaker 1995). Genus konstrueras också utifrån olika sociala positioner och maktdimensioner i samhället, som etnicitet, social klass, ålder och sexualitet (de los Reyes, Molina & Mulinari 2002, de los Reyes & Mulinari 2005, Mattsson 2011, West & Fenstermaker 1995, Messerschmidt 1993, Pascoe 2012, Specter-Mersel 2006). Eftersom genus ”görs” eller skapas är det därmed inte likställt med det biologiska könet eller den fysiska kroppen (Connell 1995, Hammarén 2008). Personer oavsett kropp och könsidentitet kan alltså göra maskulinitet (Bäcklin, Carlsson & Pettersson 2013).

Brist på studier om maskulinitet, våld och grupprocesser

Inom maskulinitetsforskningen har många uppmärksammat kopplingen mellan maskuliniteter och våld (jfr Connell 1995, Segal 1997, Kimmel 1994, Kimmel & Mahler 2003, Kolnar 2005, Messerschmidt 1993, 1997, 1999, 2000, 2004). Våld, eller potentialen för att ta till våld, kan framför allt för pojkar och män vara ett sätt att konstruera maskulinitet.

Mindre uppmärksammat är däremot gruppens betydelse för kopplingen mellan våld och maskuliniteter. Å ena sidan finns gruppens betydelse inskrivet redan i det faktum att genus konstrueras i mellanmännsliga relationer. Å andra sidan fokuseras sällan på gruppens betydelse. Inom kriminologisk teori har gruppen sedan länge ansetts betydelsefull både för brott generellt och för våldsbrott men empiriska studier om gruppen och grupprocesser är ovanliga (van Mastrigt & Farrington 2009). Det säger sig självt att analyser som därtill kopplar grupper och brottslighet (våld) till maskulinitetskonstruktioner är ännu färre. Det finns olika sätt att betrakta gruppens betydelse för genus och våld. Ett sätt är gruppens betydelse för genusnormer och vilka konsekvenser dessa sedan kan få för användningen av våld. Ett annat är våldshandlingar som inte hade skett utanför ett gruppsammanhang och vilken funktion genuskonstruktioner fyller i dessa sammanhang.

Det finns exempel på båda dessa betydelser för gruppen i genomgången, de kan också överlappa och samspela med varandra. Vad som betraktas som grupp är olika i olika studier och inte definierat. En enkel definition är att det är fler än två personer, jag gör ingen mer ingående definition här eftersom det inte finns någon i den genomgångna litteraturen.

Litteraturgenomgång med exempel

Underlaget utgörs av en litteraturgenomgång av forskning om genus och våld där gruppens betydelse lyfts fram. Sökningar har gjorts med söktermer som ”*masculinity violence group*” (även svenska termer) i olika databaser (ex Google Scholar, Stockholms universitets databas och Criminal justice abstract). De senaste åren av vissa tidskrifter som kan antas vara särskilt relevanta har gått igenom separat, som *Men and Masculinities*, och *Gender & Society*. Artiklar och böcker har sedan också genererat nya referenser, men litteraturgenomgången är inte uttömmande. Det kan också finnas relevanta reflektioner kring gruppens betydelse för genus och våld i andra texter som inte fångas upp i en litteratursökning av detta slag. Antalet studier är relativt litet och de får framförallt ses som exempel på hur gruppen kan ha betydelse för våld och maskulinitet.

Tre teman i litteraturen

Jag har delat in de huvudsakliga områden som tonar fram i litteraturen i tre olika teman. Det första temat handlar om mer vardagliga situationer, huvudsakligen i skolan, och gruppens betydelse för kopplingar mellan maskulinitet och våld i dessa sammanhang. Det andra är grupper som är dominerade av män (idrottshuliganer och ”gangs”). Det sista temat är våldsbrott som bygger på att det är just grupper som begår dem (gruppvåldtäkter och attacker på förmodat homosexuella män).

Temana överlappar varandra men är ett sätt att strukturera genomgången. Avslutningsvis diskuteras gemensamma drag och betydelse för förebyggande insatser (något som sällan berörs i studierna) samt relevans för det jämställdhetspolitiska målet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet (prop. 2005/06:155).

De studier och frågor som berör unga mer än vuxna har fått större utrymme i genomgången. Mycket talar också för att gruppens betydelse för brottslighet är som störst under ungdomstiden (Franklin 2004, van Mastrigt & Farrington 2009, McGloin et al. 2008).

Ungdomsgrupper i vardagen

Senare avsnitt tar upp mer ovanliga former av både grupper och våldshandlingar. Men det är minst lika viktigt att uppmärksamma gruppens betydelse i mer vardagliga former för relationen mellan maskulinitetskonstruktioner och våld.

Gruppens betydelse för inskolning i maskulinitet

Franklin (2004) menar att våld kan ha flera betydelser för ungdomsgrupper. Det kan vara en möjlighet att få status i en grupp men gemensamma våldshandlingar kan också öka sammanhållningen i en grupp. Pascoe (2012), som genomfört ett längre fältarbete i en skola (high school, ungefär som gymnasium) i en stad i USA, lyfter tydligt fram gruppens betydelse för hur maskulinitet konstrueras i denna miljö och han menar att pojkar helt enkelt blir maskulina i grupp. Många socialiseringsprocesser var vanliga mellan pojkarna när de var i grupp, exempelvis premierande av manlig dominans och en fysiskt vältränad och stark kropp, tvingande heterosexualitet och objektifiering och nedvärdering av flickor. Men när pojkarna deltog i situationer parvis (med en flicka eller pojke) var de mycket mindre benägna till denna typ av beteenden och aktiviteter. De kunde då också invända mot det rätta i att agera så. Liknande tendenser för hur unga män gör maskulinitet i grupp och individuellt har Berg (2007) funnit vid intervjuer (individuellt och fokusgrupp) med unga män i Sverige, liksom Jonsson (2007) i en svensk högstadieskola.

Gruppnormer kan alltså vara annorlunda än individuella normer, vilket är viktigt att förhålla sig till inte minst vid frågor om hur normer kring våld kan bemötas. Berg (2007) fann även att männen kopplade det sexistiska talet gentemot kvinnor till ungdomstiden. Flera av de män hon intervjuade som kommit förbi tonåren menade att de nu var mindre sexistiska (jfr Spector-Mersel 2006, Bäcklin et al. 2013 om ålderns betydelse för maskulinitetskonstruktioner).

Maskulinitet, mobbning och trakasserier

Studier av mobbning⁶⁹ och trakasserier i skolor och liknande miljöer har också visat att maskulinitetskonstruktioner har betydelse för dessa händelser. Två exempel är Philips (2007) som har intervjuat ungdomar (12–18 år) i en stor skola i USA och Stoudt (2006) som genomfört en enkät och både individuella och fokusgruppsintervjuer med elever i en vad hon kallar för elit-skola⁷⁰ i USA. Båda fokuserar på hur våld och trakasserier är en vardaglig del av skolungdomarnas tid och vilken betydelse det har för maskulinitetskonstruktioner.

Av ungdomarnas berättelser framgår att olika former av trakasserier mellan (framför allt) pojkar är ett sätt att visa sig stark, tuff och maskulin inför gruppen. Det kan också vara strategier för att uppnå och bevara en identitet som en populär och normal pojke, men det fungerar bara som normaliserande om det görs inför andra.⁷¹ Phillips menar att "*Similar to many of the boys in the study, Nick emphasized that punk-*

ing only affirmed normative masculinity if it was done in front of an 'audience'" (2007, s. 170). En central del i händelserna är alltså att de sker offentligt, vilket återigen synliggör gruppens betydelse. Motsägelsefullt nog visar ungdomarnas berättelser att det oftast handlar om att äldre, större och/eller starkare pojkar ger sig på yngre, mindre och/eller svagare pojkar (jfr Franklin 2004).⁷² Trots detta kan det alltså fungera som ett medel för att uppnå status som stark och maskulin. Ett annat drag är det tydliga inslaget av feminisering av den som trakasseras. De trakasserade pojkarna kan kallas för "bitch" och retas för att de skulle vara svaga, fega och feminina i sitt agerande eller utseendemässigt. Trakasserierna skapar hierarkier mellan pojkar, jämför Connell (1995) om olika maskuliniteters maktrelationer sinsemellan. Det skapar även hierarkier mellan pojkar och flickor, då det som nedvärderas är det feminina. Även Messerschmidt (2000) har påtalat mobbningens (bullying) betydelse för såväl maskulinitetskonstruktioner som för våldsbrott. Jag vill påpeka att varken ovan refererade författare eller jag själv hävdar att mobbning enbart handlar om genuskonstruktioner. Det finns däremot mycket forskning om mobbning som osynliggör genuskonstruktioners betydelse för mobbning (Berg & Sjögren 2013). Inte heller är det säkert att det är den som mobbar som upplever sig vara i en maktposition utan mobbaren kan också agera utifrån en känsla av maktlöshet (Karlsson 2003).

Maskulinitet och homofobi

Pascoe (2012) visar vilken central betydelse rädslan för manlig homosexualitet har för konstruerandet av maskulinitet. Det handlar om symbolvärdet kopplat till uttrycket bög (fag), vad det står för och hur det används mellan pojkarna. Pascoe visar hur pojkarna konstruerade maskulinitet genom att framställa andra pojkar som bögiga. Om en pojke blev utpekad som bög var det bästa sättet för att undvika den nedvärderande statusen att i sin tur så snabbt som möjligt i stället peka ut någon annan som bög. Han beskriver hur epitetet fag blir som "*a hot potato that no boy wanted to left holding*" (Pascoe 2012 s. 61) se även Jonsson (2007) för liknande beskrivningar i en svensk kontext).

Vad som kunde föranleda att en pojke utpekades som bög varierade och hade egentligen inte med homosexuell identitet att göra, utan var starkare kopplat till feminisering. Ageranden, utseenden med mera som uppfattades som feminint kunde resultera i att en kallades för bög. De flesta som fick epitetet bög uppfattades snarare som heterosexuella. Istället handlade det om ageranden och handlingar som kunde ifrågasätta den normativa maskuliniteten och utgjordes av en mängd olika handlingar. Bög blev på så sätt inte en fast utan en flytande identitet, som pojkarna ständigt kämpade med att undvika. En del i diskursen kring bögar utgjordes också av att skämtsamt härma hur bögar ansågs vara. Detta gjordes genom överdriven feminin framtoning och att låtsas vara sexuellt attraherad av andra pojkar. Direkt efter en sådan "föreställning"

försäkrade pojken de andra om att han inte var bög genom att offentligt driva med sin egen föreställning (jfr Jonsson 2007). Även Kimmel och Mahler (2003) har betonat homofobins betydelse för maskulinitetskonstruktioner och våld bland ungdomar i skolmiljö.

Pascoe (2012) pekar också på betydelsen av etnicitet för pojkarnas maskulinitetskonstruktioner, se även Kimmel & Mahler (2003) angående etnicitet och social klass. Likt Pascoe visar Jonsson den betydelse heteronormativitet har för konstruktionen av maskulinitet. Hur betydelsefull homofobi (eller snarare bögfobi) är för maskulinitetskonstruktioner i en svensk kontext i jämförelse med USA är svårt att uttala sig om, men det rådet inget tvivel om att det fyller en funktion även bland svenska ungdomar. Berg (2007, s. 41) menar exempelvis att *"heterosexuella män skapar nära relationer till varandra genom att kollektivt ta avstånd från homosexualitet som möjlig praktik. Närhet kan skapas genom att just det heterosexuella begäret är tydligt uttalat. Den minsta misstanke om homosexuellt begär omöjliggör utvecklandet av homosocialitet"*.

Pascoe (2012) visar också hur pojkarna förväntades agera sexistiskt och nedvärderande mot flickorna, liksom att pojkarna för att uppnå maskulin status förväntades vara sexuellt aktiva med flickor och berätta om det för de andra pojkarna i gruppen, jämför O'Sullivan (1998) om offentlig och delad heterosexualitet, se även Berg (2007). Pascoe visar alltså hur central sexualitet är för pojkarnas konstruktioner av mas-

kulinitet: genom agerandet gentemot flickor, kravet att vara sexuellt aktiva med flickor och att tala om detta med andra pojkar och genom den symboliska nedvärderingen av bögen. Bögen utgjorde definitionen av att vara omanlig. En pojke som de facto öppet identifierades som bögen av både sig själv och andra utsattes i denna miljö för en otroligt tuff tillvaro med allvarlig mobbning och trakasserier. En bögen har inte samma möjligheter att kasta den heta potatisen till någon annan och på så sätt (tillfälligt) undslippa den nedvärderande statusen som omanlig.

Gruppen som disciplinering

En viktig faktor i relation till den här typen av händelser, som alla studier påvisar, är det starkt disciplinerande inslaget. Om en pojke inte deltar eller protesterar riskerar han att istället bli den som utsätts. Alternativet till att inte delta i, eller att inte leva upp till, den maskulina norm av tuffhet och dominans som skapas genom dessa grupptrakasserier kan alltså vara att själv bli retad, förlöjligad, förnedrad och/eller fysiskt utsatt.

Liknande tendenser finns i svenska sammanhang. Uhnö (2011) som intervjuat svenska ungdomar om våld visar hur rädslan för att bli utsatt kan leda till att pojkar deltar i våldshandlingar som de annars (kanske) inte skulle delta i. En av de intervjuade pojkarna uttrycker det på följande sätt *"(j)ag har varit rädd för den personen men jag har gjort det ändå [...] Jag har varit skräckslagen när jag har gått in i bråk [...] men bara att få det överstökad, det var all-*

tid det som gällde. Fast jag sade aldrig att: 'nej jag vågar inte, jag går inte in' [...] Det skulle innebära värre konsekvenser. Jag vill inte gärna bli mobbad." (s. 143). I en studie av finska skolpojkar och hur dessa uppnådde respekt i kompisgruppen (och hur våld var relaterat till detta) konstaterar Manninen, Huuki & Sunnari (2011) att genom skapandet av en fientlig miljö via hot om våld kunde de populära pojkarna skapa och bibehålla makt över de mindre populära pojkarna (och flickorna). Inte bara våldshandlingar utan kanske framför allt hot om våld tycks alltså fungera disciplinerande (Mendel-Enk 2004).

Även i Uhnoos (2011) studie synliggörs betydelsen av gruppen genom att det är att visa sig tuff, cool och fräck inför andra som ger status enligt ungdomarna, något som också Honkatukia m.fl. (2006) visat vad gäller unga pojkar i Finland som placerats på ungdomsinstitutioner på grund av brott (inte sällan just våldsbrott).

Franklin (2004) beskriver liknande händelser, fast grövre än vad ovanstående författare återger, i samband med ett idrottsläger för pojkar. På ett träningsläger utsatte några pojkar i 15–17-årsåldern några yngre pojkar för sexuella övergrepp. Övergreppen skedde i form av att pojkarna höll i den attackerade pojken och exempelvis penetrerade honom analt med ett kvastskäft. Detta skedde sammantaget mot tre pojkar och skedde inför andra spelare som skrattade och skämtade om det. Franklin menar att det inte är ovanligt att trakasserier av yngre och svagare pojkar har en sexualiserad och/eller homofobisk karaktär. Hon menar också att det handlar om ett publikt

uppvisande av maskulinitet, likt det som sker vid gruppvåldtäkter av kvinnor och attacker på bögar.

Liksom pojkarna i Pascoes studie handlar det inte om att den attackerade uppfattas som homosexuell, eller för den delen de som attackerar och de facto utför den sexuella handlingen skulle uppfattas som homosexuella, utan om en degradering utifrån just den symboliska positionen av omanlig och ovärdig som "bögen" tillskrivs. Återigen understryks den centrala betydelsen av gruppen och att det sker offentligt, inte minst för att de som attackerar inte ska uppfattas som bögar själva utan istället kunna erhålla hög status genom sin attack. En skillnad från attacker mot bögar eller kvinnor är att den attackerade kan få ingå i den dominanta gruppen i framtiden, om den uthärdar attacken på rätt (maskulint) sätt. En möjlighet som enligt Franklin inte är öppen för vare sig kvinnor eller bögar.

Franklins forskning rör USA men motsvarande typ av händelser har skett även i Sverige. Ett exempel är "galgningarna" i sportklubben AIK. Under ett idrottsläger hölls tre yngre pojkar fast av äldre pojkar som "galgade" dem, det vill säga försökte eller lyckades med att penetrera anus med en galge eller PET-flaska. Detta skedde med syftet att hålla de yngre spelarna i schack (skapade hierarkier mellan pojkarna med de äldre som överordnade), exempelvis om de uppfattats som "kaxiga". Att äldre pojkar galgade yngre beskrevs av flera inblandade som en tradition i AIK och det framstår som att även ledare åtminstone ibland känt till detta, men inte

ingripit. Flera av de dömda pojkarna hade själva blivit utsatta för galgning på tidigare läger, när de tillhörde de yngre.

Åtalet för våldtäkt ogillades med hänvisning till att inget tydde på att pojkarnas handlingar haft för avsikt att väcka vare sig sin egen eller de utsatta pojkarnas sexualdrift (Solna tingsrätt, Dom B 2218-02). I en tidningsartikel efter domen uttalar sig en av de dömda pojkarnas pappa och menar att "*[D]et var skönt att sanningen kom fram och visade att det aldrig hade med sex att göra*" (DN 03-01-25, s. 31). Det är naturligtvis viktigt för den åtalade att åtalet för våldtäkt ogillades då det ger strängare straff än olaga tvång som de bland annat dömdes för i stället. Men uttalandet kan nog framför allt tolkas som ytterligare en markering av hur väsentlig sexuell identitet, det vill säga att följa en heterosexuell norm, är för maskulinitetskonstruktioner. De äldre pojkarnas attacker på de yngre med syfte att erhålla status och upprätta hierarkier går sannolikt om intet om händelsen skulle uppfattas som en sexuell handling som kan tolkas som homosexualitet. Likheter med den händelse Franklin beskriver är slående, med skillnaden att pojkarna i USA faktiskt dömdes för sexualbrott.

Franklin menar att attacker på homosexuella och gruppvåldtäkter är vanligare i miljöer som har en historia av kränkningar och kränkande beteenden som de vuxna inte tagit tag i. Alltså ett socialt klimat där dominant pojkars tillåts trakassera flickor och svagare pojkars. Hon

menar även att attacker på dem som symboliserar femininitet eller "den andra" minskar i miljöer där heterosexuell manlig identitet är mindre präglad av hypermaskulina⁷³ ideal (se O'Sullivan 1998).

Manligt dominerade grupper

En tydligt manligt dominerad grupp som också är kopplad till brottslighet och våld är kriminella gäng, i amerikanskt ordbruk "gangs"⁷⁴ (ordet gäng har en vidare betydelse på svenska och är därför ingen lämplig översättning).⁷⁵ Hagedorn (1998) kritiserar dock gängforskningen, även sin egen tidigare forskning, för dess genusblindhet (något som eventuellt tycks gälla fortfarande). Han kritiserar även den stereotypa idén som tycks förekomma om att gängmaskulinitet(er) skulle vara dels endimensionell (alla gängmedlemmar konstruerar samma typ av maskulinitet), dels väsensskilda från andra former av maskulinitetskonstruktioner. I stället urskiljer han i sina intervjuer med manliga gängmedlemmar flera olika typer av maskulinitetskonstruktioner som dessutom har kopplingar till maskulinitetskonstruktioner utanför gängmiljön.

Oavsett om forskningen fokuserat på maskulinitetskonstruktioner eller inte kan det konstateras att lojalitet till gruppen i kombination med den tydliga manliga dominansen⁷⁶ och påtagliga förekomsten av kopplingar mellan våld och gäng ändå pekar på stor relevans av maskulinitetskonstruktioner i dessa miljöer. Därmed lämnar jag denna fråga och går istället över till en annan manligt dominerad typ av miljö så kallade (fotbolls)huliganer.⁷⁷

Att konstruera den egna gruppen som maskulin

Trots att huligangrupper nästan bara består av män är det även här ovanligt med forskning som behandlar maskulinitetskonstruktioner (och ännu mer sällan dessutom grupprocesser). I huvudsak handlar det om kortare avsnitt som påtalar betydelsen av maskulinitetskonstruktioner, men mer sällan faktiska analyser av dessa konstruktioner och vilken betydelse de har.

Ett undantag är Spaaij (2008) som följt sup-portrar från sex fotbollslag i Nederländerna, Spanien och England. Spaaij är främst intresserad av mer organiserade gruppers våld vid fotbollsmatcher. Utifrån källor som deltagande observationer, intervjuer, nätdiskussioner, dokument och gruppernas egna magasin diskuterar han hur identiteter som huliganer konstrueras inom dessa grupper och den roll och form maskulinitetskonstruktioner har för detta. Centralt för dessa formationer är konstruktionen av vad Spaaij kallar för *hard masculinity*. Detta kan göras på flera sätt. Några av de normer som förekommer är att gruppen endast ska slåss mot andra huliganer och med formationer med tillräckligt rykte i relation till den egna gruppens rykte. Men det gör att formationer med lägre status kan utmana grupper med högre för att få högre status.

Spaaij menar att centralt för att uppfattas som maskulin inte är att vara orädd, utan att vara disciplinerad och agera *trots* att man är rädd. Den egna gruppens maskulina status kan också skapas genom att ifrågasätta andra gruppers mas-

kulinitet. I likhet med vad andra genusforskare lyft fram så handlar konstruktionen av den egna gruppen som maskulin framför allt om vad man inte är, exempelvis feg, feminin och svag. En viktig del i konstruktionen av *hard masculinity* är att sprida information om framgångar i slagsmål med till andra grupper och internt. Gruppens betydelse blir också tydlig eftersom ageranden motiveras av en högre lojalitet till laget och den egna gruppen.

Att hänvisa till en högre lojalitet är ett återkommande drag i flera av de studier som min genomgång bygger på, även om de inte alltid benämns med just den terminologin.⁷⁸ Inte sällan är det just gruppen som hänvisas till som denna högre lojalitet. En person förväntas agera så att han inte skämmer ut gruppen och i detta ingår att konstruera maskulinitet på det för gruppen eftersträvarvärda sättet. En form av lojalitet som förstås är påtaglig även inom gängbrottslighet. Lojaliteten kan också innebära att om någon som tillhör gruppen (oavsett om det är ett gäng eller annan typ av grupp) utsätts för våld eller hot förväntas en person ställa upp och försvara honom och/eller hjälpa till med att hämnas (Phillips & Cooney 2005, Andersson 2010, Uhnoo 2011).

Kollektiva normer om maskulinitet i samhället i stort

Spaaij (2008) kritiserar tendensen att betrakta huliganer och deras ageranden som ett specialfall. Han menar tvärtom att de har likheter med andra grupper som begår brott i grupp (här jäm-

för han exempelvis med *gangs*) och att deras agerande är kopplat till andra delar av samhället som familj, skola, arbetsmarknad och medier. I en svensk kontext har Mendel-Enk (2004) uppmärksammat just detta, att huliganernas agerande och deras konstruktioner av maskulinitet snarare är en överdriven version av normen än avvikelser från den. Han visar exempelvis hur samma former av maskulinitetskonstruktioner hos huliganer som fördöms av vissa journalister, samtidigt premieras och hjälteförklaras av samma journalister när de sker i relation till landslagets spelare. Mendel-Enk (2004, s. 26) skriver exempelvis *"(att prata med killarna i Firman var som att titta i en skrattspegel. Alla detaljer var uppförstorade till groteska proportioner, men grunden för resonemangen, värderingarna och idealen var mycket välbekanta. Det var manligheten – den normala, dominerande typen av manlighet som jag och alla killar/män jag känner uppfostrats i – som jag har känt igen under hela vårt samtal"*.

Att kopplingen mellan grupper, maskuliniteter och våld snarare hör samman med normen än med avvikande eller icke-accepterade maskulinitetskonstruktioner är ett gemensamt drag i litteraturen. Det är alltså inte helt andra former av maskulinitetskonstruktioner som ger upphov till våld, utan snarare finns problemet i generella normer. Våld, eller våldspotential, utgör helt enkelt inslag i relativt allmänt accepterade former av maskulinitetskonstruktioner. Detta är inte en ny iakttagelse. Redan Matza och Sykes (1961) invänder mot att föreställningen att tuffhet och

aggressivitet som tecken på manlighet skulle vara värderingar förbehållna gäng och brottsliga miljöer. Istället menar de att *"...the crucial idea of aggression as a proof of toughness and masculinity is widely accepted at many points in the social system. The ability to take it and hand it out, to defend one's rights and one's reputation with force, to prove one's manhood by hardness and physical courage – all are widespread in American culture"* (s. 717). Detsamma verkar gälla än idag liksom i ett svenskt sammanhang. Samtidigt varierar det hur stort fokus det är på aggressivitet och tuffhet i olika sammanhang.

Också i andra grupper förknippade med våld, men som vid en första anblick kanske skulle leda tanken till andra former av maskulinitetskonstruktioner än dem i de ovan beskrivna hypermaskulina miljöerna, har visat på liknande mönster. I en studie av danska Antifascistisk front⁷⁹ (AFA) har Christiansen (2010) visat hur en kollektiv norm som premierade konfrontation och aggressiv maskulinitet dominerade inom gruppen.⁸⁰ Män som inte levde upp till denna norm förtrycktes och förlöjligades. En del av de intervjuade männen vittnade om en spänning mellan den kollektiva normen och den egna upplevelsen av utsatthet och rädsla. De berättar också att de inte kunde prata om sin utsatthet, både i form av obehagskänslor inför att själva utöva våld mot andra människor (politiska motståndare) liksom rädsla för att själv utsättas för våld.

Våldsbrott med tydlig gruppkaraktär

Om tidigare avsnitt handlade om grupper där våld ingår som delar av deras agerande handlar de frågor som jag kommer att behandla under detta avsnitt om våldsbrott som till sin karaktär begås av grupper exempelvis gruppvåldtäkter och gruppattacker av framför allt män mot (förmodat)⁸¹ homosexuella män.

Manifestation av heterosexualitet och maskulinitet

Gemensamt för vad som lyfts fram i relation till attacker på förmodat homosexuella män och gruppvåldtäkter är att händelsen i sig utgör en uppvisning inför andra män (Franklin 2004, O'Sullivan 1998). Franklin (2004) menar att attacker på bögar är en möjlighet för unga män att demonstrera tuffhet och heterosexualitet, som är viktiga element i många maskulinitetskonstruktioner. Även fysiskt mindre allvarliga attacker men där någon pekats ut som böig eller "böigig" fyller liknande funktioner, vilket visats i tidigare avsnitt.

Gruppvåldtäkter riktade mot kvinnor innebär ännu tydligare möjligheter att demonstrera tuffhet och heterosexualitet då de dessutom innehåller offentligt uppvisande av heterosexuellt agerande. O'Sullivan (1998, s. 105, se även Sanday 2007) menar att "...gang rape is a performance put on for other men, proving once masculinity through heterosexual dominance and exploitation of women". Franklin (2004) menar även att dessa typer av brott kan öka sammanhållningen

i grupperna, vilket kan kopplas till maskulinitetskonstruktioner då det handlar sammanhållning och lojaliteter mellan män.⁸²

O'Sullivan (1998), som framför allt studerat gruppvåldtäkter i amerikansk högskolemiljö, lyfter fram ett antal värderingar i de miljöer han undersökt där gruppvåldtäkter förekommit. En av dessa värderingar är en bild av kvinnor som "den andra" som hotar manlig gemenskap. Män som uppträder respektfullt mot kvinnor uppfattas som "veklingar". Han menar även att det är gruppens prestige och rättigheter som uppfattas som viktigast, vilket gör att de överser med brottslighet, jämför Sykes & Matza (1957) angående högre lojaliteter. Ett annat inslag är en traditionell syn på kvinnor och män med fokus på uppdelningen av kvinnor i "hora" eller "madonna". Kvinnor ska ta ansvar för mäns sexualitet genom att agera sexuella gränssättare, dvs. vara de som säger nej. De som inte faller inom detta mönster betraktas i stället som horor och det är dessa kvinnor som kan utnyttjas och våldtas (se Moolman 2004).

Ytterligare värderingar som O'Sullivan urskiljer är förekomsten av homofobi och ett behov av att säkra sin maskulinitet genom sex med kvinnor men utan känslomässig närhet till kvinnor. O'Sullivan påtalar också ett antal socialiseringsfaktorer kopplade till gruppvåldtäkter som rör just gruppen och dess gemenskap. En av dessa är att pojkaras vänskap är centrerad kring gruppaktiviteter snarare än kring att dela förtroligheter i par. Aktiviteterna har inslag av såväl tävling som samarbete, särskilt tävling om riskabelt

och/eller antisocialt beteende för att etablera en identitet som orädd och skräckinjagande. Andra inslag är en kulturell praktik av kvinnohat, som kan manifesteras sig i sånger och skämt som glorifierar sexuellt våld.⁸³ Slutligen är också delad heterosexualitet en socialiseringsfaktor i de sammanhang O'Sullivan studerat. Denna delade heterosexualitet tar sig uttryck i att både dela och berätta om sexuella erfarenheter med kvinnor för gruppen. Det kan ske genom att titta på när någon i gruppen har sex eller att i hemlighet spela in sexuella händelser på video som sedan visas upp för gruppen. Det är också närmast obligatoriskt att berätta för gruppen om egna sexuella erfarenheter. Sanday (2007) som också undersökt gruppvåldtäkter i amerikansk högskolemiljö beskriver en liknande bild som O'Sullivan.

Avslutande diskussion

Jag ska här sammanfatta och lyfta fram några av de gemensamma dragen i forskningen. Därefter kommer jag att diskutera den betydelse dessa drag har för förebyggande arbete samt sätta forskningens resultat i relation till jämställdhetspolitiken. Avslutningsvis pekar jag på behovet av forskning inom området.

Genomgången visar tydligt att grupp tillhörigheten har betydelse för maskulinitetskonstruktioner och våld. Alla studier visar på betydelsen av att använda våld mot någon inför en grupp för att uppnå maskulin status, eller att lojaliteten till en grupp kan kräva sådant agerande. Flera av forskarna, inom skilda fält, påtalar även att detta inte ska förstås som avvikande normer utan framhåller istället likheter med de normer som präglar maskulinitetskonstruktioner mer generellt: dominans, överordning, styrka, att inte vara feg osv. Inom kriminologin påtalade redan Sykes & Matza (1961) att flera av de normer som förknippas med brottslighet, som exempelvis tuffhet och aggressivitet som bevis på maskulinitet, ingalunda är värderingar som är förbehållna brottslingar. Andra centrala drag i studierna är homofobi och den symboliska betydelsen ”bögen” tillskrivs. En sexistisk och nedvärderande attityd och beteenden mot kvinnor är också framträdande. Manlig gemenskap är det viktiga och högst värderade (en stark homosocial gemenskap), liksom att hänvisa till gruppen som en högre lojalitet, är ytterligare inslag. Hotet om att själv bli utsatt om man inte lever

upp till de krav på maskulinitet som gruppen ställer har en stark disciplinerande effekt. Slutligen kan också nämnas förekomsten av en ofentlig, gemensam och tvingande heterosexuallitet och därtill kopplat publikt uppvisande av heterosexuallitet. Sammantaget visar genomgången hur begränsad pojkars och mäns tillvaro är i termer av inom vilka ramar de kan och får röra sig. Små avvikelser från de maskulina normerna, exempelvis genom att göra något som uppfattas som feminint, kan lätt leda till trakasserier och begränsade möjligheter att få delta i kamratgruppen på lika villkor.

Ett viktigt inslag i all forskning jag refererar här är den stora betydelsen av homosociala sammanhang för pojkars maskulinitetskonstruktioner, det vill säga pojkars och mäns umgänge med andra pojkar och män i grupp. Enligt Berg (2007) betraktas detta ibland som en frizon, eller en bakre region, där pojkar kan slappna av från yttre press, men hon menar att den slutna homosociala miljön snarare kan ses som en skola i manligt beteende.

Dessa beteenden är inte heller begränsade till bara den avgränsade homosociala miljön mellan pojkar utan får även betydelse i sammanhang där inte bara pojkar är delaktiga. Detta framgår av Bergs intervjuer och Pascoes (2012) studie är ytterligare ett exempel på att de maskulinitetskonstruktioner som sker i pojkgropper inte är avgränsat till de pojkar som deltar (frivilligt) i gruppen. Både andra pojkar och flickor utsätts för pojkgroppernas maskulinitetskonstruktioner

genom såväl sexism som våld. Till skillnad från Pascoe (2012), som menar att pojkar framför allt blir pojkar i grupp, menar Berg (2007) att det snarare handlar om att pojkar gör *olika* maskuliniteter i grupp och individuellt. Utifrån den forskning som redovisas här tycks de former av maskulinitetskonstruktioner som sker i grupp vara starkare förknippade med dominans, överordning och våld än de som sker individuellt.⁸⁴

Ovanstående innebär att gruppen, som arena för maskulinitetskonstruktioner, följaktligen är viktig för våldsförebyggande arbete. Framför allt gäller detta för unga och pojkar. Dels för att gruppen är särskilt betydelsefull under den perioden i livet, dels för att pojkar i just grupp-sammanhang tycks konstruera maskulinitet med mer aggressiva och sexistiska inslag. Få av de våldspreventionsprogram med genusmedvetenhet som Berg och Sjögren (2013) redovisar i Ungdomsstyrelsens rapport *Unga och våld* riktar sig mot ungdomsvåld och mobbning. Områden där det tycks vara mycket angeläget att anlägga ett genusperspektiv. Det finns ett antal program (sju nämns) med genusperspektiv som Berg och Sjögren bedömer som möjliga att överföra till Sverige. De flesta av dessa har inslag av ett åskådarperspektiv, dvs. fokus på agerande hos närvarande som inte själva deltar i våldshändelsen eller mobbningen. Utifrån frågan om gruppens betydelse är förstås ett sådant perspektiv viktigt. En annan fördel som åskådarperspektivet visat sig ha är att det upplevs som mindre hotfullt för deltagarna och på så sätt skapar det

mer motivation och mindre motstånd (Berg & Sjögren 2013, Katz 1995). Uhnöo (2011) har också visat att de unga hon intervjuade menade att gruppen även kunde ha en preventiv betydelse, och alltså inte bara underblåser konflikter och våld.

Franklin (2004) pekar på betydelsen av att vuxna i ungas närhet inte accepterar och tolererar kränkande behandling från starkare pojkar mot flickor och svagare pojkar. Detta inbegriper även att inte tolerera homofoba uttryck och förhållningssätt. Pascoe (2012) understryker att lärare och annan skolpersonal inte motsatte sig vare sig det ständigt pågående homofoba agerandet pojkar emellan eller det nedvärderande och sexistiska agerandet mot flickor. Pascoe menar att skolpersonalen på så sätt är delaktig i att legitimera och konstruera maskulinitet som heteronormativ, dominant och sexistisk. Utifrån detta resonemang vill jag också framhålla att det är viktigt att inte tolerera sexism och homofoba uttryck *även* om dessa framställs på ett skämtsamt sätt. De symboliserar även i en skämtsamt form nedvärdering av det som uppfattas som feminint (omanligt) och understödjer maskulinitetskonstruktioner som bygger på dominans.⁸⁵ Kort sagt, jag vill understryka betydelsen av att *inte* avfärda detta som att ”pojkar är pojkar”, utan att istället inse att dessa maskulinitetskonstruktioner för med sig en mängd problem för så väl flickor, andra pojkar som utsätts *och* för pojkarna själva. Att avfärda det som pojkstreck innebär som Pascoe påpekar delaktighet i att konstruera dessa normer.

Mot denna bakgrund kan det konstateras att för att utveckla arbetet med det jämställdhetspolitiska målet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet (prop. 2005/06:155) krävs fokus på grupper och deras betydelse för maskulinitetskonstruktioner. Att problematisera genus har också visat sig effektivt vid våldsprevention (Berg & Sjögren 2013). Så länge kränkande av både flickors *och andra pojkars* integritet inför en grupp kan användas för att uppnå accepterad status, som en ”normal maskulin pojke” och krävs för gruppljalitetens skull, motverkas det jämställdhetspolitiska målet. Att förändra det kräver fokus på grupper och de genuskonstruktioner som sker i dessa.

Avslutningsvis vill jag framhålla betydelsen av forskning med fokus på just gruppen och dess betydelse för maskulinitetskonstruktioner och våld. Trots att gruppen tillmäts stor betydelse för både maskulinitetskonstruktioner och brott framstår det som att forskning som fokuserar dessa frågor är sällsynt. Inte minst gäller det studier för svenska förhållanden. Det skulle exempelvis vara mycket viktigt med studier som fokuserade på gruppens olika former av betydelse kopplat till maskulinitetskonstruktioner och våldsutövning. På vilket sätt har gruppen betydelse för maskulinitetsnormer som premierar våldsanvändning respektive hur ser de sammanhang ut där gruppen och dessa maskulinitetsnormer gör att våldshandlingar sker som annars inte skulle ha skett? Studierna jag redogjort för här

visar tydligt på homosocialitetens vikt och hur pojkar konstruerar olika former av maskuliniteter i individuella sammanhang och i grupper.

Detta är viktiga frågor för grundforskningen, men i förlängningen också för att få kunskap om vad som kan förändra detta. Jonsson (2007) menar att forskning om maskuliniteter tenderar att dela in pojkar i olika kategorier av maskuliniteter, som ”de tuffa machokillarna” eller ”nördarna” och på så sätt kategorisera dem i den ena eller andra maskuliniteten. Han menar att en intressantare forskningsfråga är att se hur olika maskulina positioner skapas i ett sammanhang. Utifrån detta resonemang skulle det vara intressant med fokus på hur maskulina positioner skapas i relation till olika grupper, som kan vara homosociala eller mer blandade, och deras relation till våld. Även dessa frågor är i förlängningen angelägna även ur ett preventivt perspektiv. En annan viktig forskningsfråga är omgivningens betydelse för maskulinitet, grupper och våld. Både i form av vuxna i ungas omgivning och mer generellt av åskådares betydelse.

KAPITEL 6

Inflytande och representation

Inledning

Inflytande och delaktighet är prioriterade områden inom jämställdhetspolitiken och ungdomspolitik. Unga kan ha inflytande på många arenor, det kan vara både på de offentliga beslutsarenorna på kommunal, regional och nationell nivå och i de sfärer och verksamheter där unga vistas. Det kan till exempel handla om inflytande i skolan, på arbetet, i olika sammanhang på fritiden och i familjen.

Ungas rätt till inflytande finns fastställd i flera konventioner, lagar och förordningar. I Sveriges ungdomspolitik är ett övergripande mål att alla unga ska ha verklig tillgång till inflytande. Sveriges ratificerade FN:s konvention om barnets rättigheter 1990. Den slår fast att barn och unga upp till 18 års ålder ska få förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem, och att barnets åsikter ska ha betydelse i förhållande till ålder och mognad. Eftersom barnkonventionen gäller för barn och unga upp till 18 år, har både ungdomspolitik och barnrättspolitik en viktig uppgift i förverkligandet av konventionens intentioner. Det är viktigt med samverkan mellan politikområdena för att arbetet ska bli effektivt och nå resultat (skr. 2009/10:53).

Inflytande och delaktighet har också betydelse för hälsa. Det övergripande nationella folkhälsomålet är att skapa samhällsliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen. Ett av målområdena för politiken gäller delaktighet och inflytande i samhället.

Statens folkhälsoinstitut (2011) konstaterar att människor som inte kan påverka sina livsvillkor och utvecklingen av samhället hamnar i utanförskap. Brist på makt och möjligheter att påverka har ett starkt samband med ohälsa.

I detta kapitel beskriver vi ungas möjligheter till inflytande i samhället och över sitt eget liv ur ett jämställdhetsperspektiv. Har killar och tjejer samma möjlighet till inflytande eller skiljer det sig åt? Vi undersöker flera områden:

- intresse att påverka
- möjligheter till inflytande
- politiska aktiviteter
- deltagande i den representativa demokratin
- inflytande i skolan och arbetslivet
- inflytande på fritiden – mötesplatser för unga, föreningslivet
- inflytande i familjen – familjedemokrati.

Avslutningsvis presenterar vi exempel på insatser för att öka ungas inflytande och jämställdhet som samhällsaktörer genomför eller har genomfört.

Inflytande och delaktighet

Ett sätt att skilja mellan olika grader av påverkan är att dela in dem utifrån den så kallade inflytandestegen (Arnstein 1969). Den sträcker sig från starka och tydliga former av inflytande, som självbestämmande och medbestämmande, till att på olika sätt medverka i en process men som inte nödvändigtvis innebär inflytande. Inflytande och delaktighet används ofta synonymt, men delaktighet kan vara ett betydligt bredare begrepp som inte behöver innebära påverkan.

Det finns flera utmaningar i att beskriva ungas inflytande över sina liv och i samhället, och en av dem är svårigheten att mäta inflytande. Det går att göra genom att fråga unga hur de upplever sitt inflytande inom olika områden, genom att studera förutsättningar för inflytande i form av attityder och resurser eller genom att analysera vad unga gör för att påverka eller uttrycka sin åsikt (Ungdomsstyrelsen 2010). Vi undersöker här flera aspekter av inflytandet: ungas intresse för dessa frågor, vilka politiska aktiviteter de ägnar sig åt, och vilket inflytande de upplever att de har inom olika arenor, som skola, arbete och fritid. Inflytandet och delaktigheten för unga styrs ofta av vilka möjligheter omgivningen ger, exempelvis i skolan, på arbetet och i hemmet (Ungdomsstyrelsen 2012).

De ungdoms-politiska målen

Att alla unga ska ha verklig tillgång till inflytande är det ena av ungdomspolitikens två övergripande mål (prop. 2004/05:2). Regeringen lyfter i sin strategi för ungdomspolitik (2009) inom huvudområdet inflytande och representation fram ungas valdeltagande, representation i formella beslutsorgan, politiska deltagande och inflytande i kommunerna. Det påpekas också att huvudområdet berörs av insatser inom demokratipolitiken, kulturpolitiken och politiken för det civila samhället (skr. 2009/10:53).

Att alla unga ska ha verklig tillgång till inflytande, innebär att unga ska ha samma möjligheter som andra att delta i den demokratiska processen och påverka sina egna villkor och samhället i stort. I strategin påpekas att det inte bara av rättighetsskäl är viktigt att unga deltar, utan också för att deras erfarenheter och perspektiv är en resurs i beslutsfattandet. Att unga är aktiva i föreningslivet kan även leda till personlig utveckling, ökade sociala färdigheter, demokratisk skolning, ansvarstagande, informellt lärande och en ökad chans att få jobb (skr. 2009/10:53).

Strategin betonar vikten av ett jämställdhetsperspektiv i genomförandet av ungdomspolitik. Det konstateras också att de framtida utmaningarna delvis är olika för unga kvinnor och unga män (skr. 2009/10:53).

I anslutning till det övergripande målet i den ungdomspolitiska propositionen (prop. 2004/05:2) konstateras att pojkar och flickor tidigt påverkas av strukturer och könsmaktsordningen. Tjejer och killar ska ha samma möjligheter till inflytande och delaktighet i frågor som rör dem, och lika möjligheter att vara – och att växa upp till att vara – aktiva samhällsmedborgare (prop. 2004/05:2).

De jämställdhets- politiska målen

De jämställdhetspolitiska målen har även de en stark koppling till frågor om inflytande. Det övergripande målet inom jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Makt innebär i detta sammanhang samma rätt, förmåga och möjlighet (skr. 2011/12:3). Ett av jämställdhetspolitikens fyra delmål handlar enbart om makt och inflytande:

• Jämn fördelning av makt och inflytande

Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet. Målet tar sikte på både formella politiska rättigheter och fördelning av den makt som ligger utanför det som vanligen räknas till det demokratiska styrelseskicket, till exempel den makt som representeras av företag, medier och trossamfund. Det handlar också om lika möjligheter för kvinnor och män, flickor och pojkar att delta i och påverka de processer som formar våra föreställningar, tankar och idéer inom till exempel massmedia, kulturen och folkbildningen, men också – och i hög grad – inom utbildningen (skr. 2011/12:3).

Utöver formuleringen om att flickor och pojkar ska ha samma möjligheter att delta i och påverka de processer som formar våra föreställningar, tankar och idéer finns inget tydligt ungdomsperspektiv i regeringens skrivelse om inflytande och delaktighet.

I en departementsskrivelse föreslås att 26 av de 88 indikatorer som Statistiska centralbyrån (SCB) har tagit fram för att följa upp jämställdhetspolitiken blir så kallade huvudindikatorer, som bedöms mäta de mest centrala aspekterna av de jämställdhetspolitiska målen och svara mot behovet av strategisk resultatinformation. (Ds 2013:37). De föreslagna huvudindikatorerna för delmålet om makt och inflytande mäter i första hand jämställdhet mellan vuxna män och kvinnor. Ungas roll i uppföljningen av jämställdhetspolitiken är relativt osynlig.

Ungas intresse för politik Killar är i högre grad intresserade av politik

Det tycks vara vanligare att killar intresserar sig för politik än att tjejer gör det. I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 var det 45 procent av killarna i åldern 16–25 år som sade sig vara mycket eller ganska intresserade av politik. Motsvarande siffra bland tjejer var 31 procent (tabell 6.1). Däremot verkar tjejer och killar i lika stor utsträckning vara intresserade av samhällsfrågor (cirka 57 procent) och vad som händer i andra länder (drygt 60 procent). Det är intressant att det finns tydliga skillnader i intresset för politik, men inte för samhällsfrågor trots att dessa ämnen mycket väl skulle kunna gå i varandra eller betyda samma sak. En möjlig förklaring till att intresset för samhällsfrågor och politik skiljer sig åt skulle kunna vara att begreppet politik tolkas relativt snävt, som det politiska systemet, medan samhällsfrågor är ett bredare begrepp.

Tabell 6.1 Andel som är intresserade av politik, efter kön, 16–19 år och 20–25 år, 2012. Procent

	16–19 år		20–25 år		Samtliga 16–25 år		
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	Samtliga
Mycket eller ganska intresserad	23,9	40,2	35,0	47,4	30,8	44,6	38,0
Inte särskilt eller inte alls intresserad	76,1	59,8	65,0	52,6	69,2	55,4	62,0

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

Skillnaderna mellan könen i intresse för politik är statistiskt säkerställda i såväl åldersgruppen 16–19 år som i åldersgruppen 20–25 år. Skillnaden mellan tjejer och killar är större i den yngre åldersgruppen än i den äldre. Skillnaderna är endast signifikanta mellan tjejer och killar för unga födda i Sverige. Sett till boendeort är skillnaderna mellan tjejer och killar signifikanta för alla orter utom gruppen övriga kommuner med mer än 20 000 invånare. Delar vi upp gruppen utifrån föräldrarnas utbildningsnivå är skillnaderna signifikanta i samtliga fall, förutom för de unga vars föräldrar har en eftergymnasial utbildning på mindre än tre år.

Det har funnits statistiskt säkerställda skillnader i intresset för politik mellan tjejer och killar sedan 2004, och i den senaste undersökningen har skillnaderna mellan tjejer och killar dessutom ökat något (figur 6.1).

Sett till hela befolkningen är den andel av svenska folket som uppger sig vara intresserad av politik stor och stabil, och den har till och med ökat sedan 1960-talet. Cirka 55 procent sade sig vara ganska eller mycket intresserade av politik 2010, jämfört med cirka 45 procent 1960 (Ds 2013:2).

Enligt Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie (Ungdomsstyrelsen 2013a) är det 44 procent av killarna och 36 procent av tjejerna i åldern 16–29 år som uppger sig vara intresserade av politik i allmänhet. En jämförelse mellan olika åldersgrupper visar också att intresset för politik ökar med åldern, från 34 procent vid 16–19 år till 60 procent vid 55–74 år (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Politiska diskussioner vanligare bland killar

Enligt Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 är det också vanligare bland killar än bland tjejer i åldern 20–29 år att diskutera politik eller samhällsfrågor. Bland killarna är det 35 procent som någon gång i veckan eller nästan varje dag diskuterar detta, jämfört med 29 procent bland tjejerna. Mönstret går igen även bland äldre, där det är vanligare att män (35–74 år) diskuterar politik och samhällsfrågor än att kvinnor i samma ålder gör det, 42 procent respektive 35 procent.

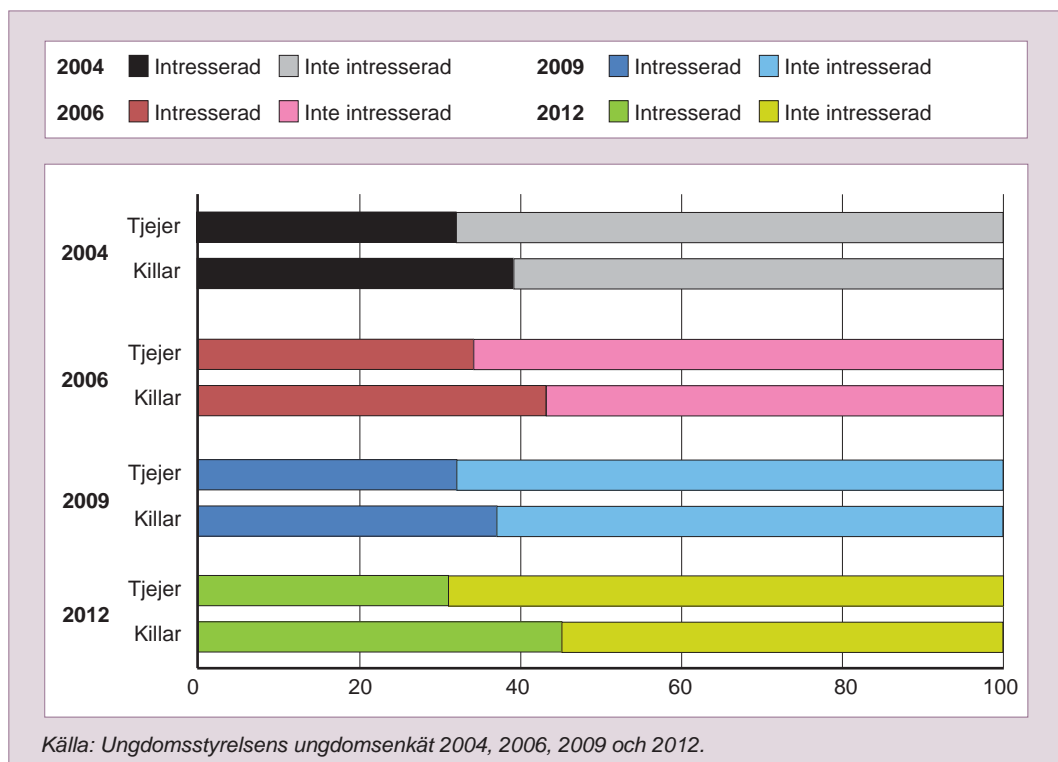
Bland de yngre är det också säkerställda skillnader mellan könen i den här frågan bland inrikes födda 16–29 år (28 procent av tjejerna och

34 procent av killarna). Delar vi in unga efter föräldrarnas utbildningsnivå och boendeort fanns det statistiskt säkerställda skillnader mellan könen bland unga vars föräldrar hade gymnasieutbildning eller eftergymnasial utbildning som var kortare än tre år samt bland de som bodde i kategorin övriga kommuner. Inom dessa grupper var killar generellt något mer aktiva i politiska diskussioner än tjejer.

I Statistiska centralbyråns (SCB) rapport *Ung i demokratin* (2012) konstateras också att män i något större utsträckning än kvinnor uppger att de brukar delta i politiska diskussioner. Men skillnaderna är så små att det inte går att se skillnader mellan mäns och kvinnors politiska in-

tesse vid varje enskilt mättillfälle. SCB konstaterar också att det utifrån deras mätningar inte går att säga att ungas intresse för politik skulle vara mindre än äldres. I SCB:s undersökning är gruppen unga relativt liten så deras skattningar är mer osäkra (Statistiska centralbyrån, 2012).

Att tjejer i mindre utsträckning än killar tycks vara intresserade av politik skulle alltså till viss del kunna bero på att en något mindre andel tjejer än killar diskuterar och pratar politik. I så fall är det viktigt att föra diskussioner med tjejer om politik och samhällsrelaterade frågor. Samtidigt kan tendensen att i något lägre utsträckning diskutera politik vara en avspiegling av ett något mindre intresse för politik.

Figur 6.1 Andel som är intresserade av politik, efter kön, 16–25 år 2004, 2006, 2009 och 2012. Procent.

Att tjejer i mindre utsträckning än killar verkar vara intresserade av politik skulle också kunna bero på hur unga tolkar begreppet politik. Det finns som tidigare nämnts nämligen ingen skillnad i intresse för samhällsfrågor och inte heller några skillnader till killarnas fördel vad gäller deltagande i politiska aktiviteter.

Ungas upplevda möjligheter och vilja till inflytande

Killar har alltså i vissa avseenden ett större intresse för politik och diskuterar den typen av frågor i större utsträckning. Men hur mycket vill tjejer och killar vara med och påverka samhället och hur mycket inflytande känner unga att de har över olika frågor som rör dem?

Vanligare att tjejer vill påverka lokalt

När det gäller viljan att påverka i frågor som rör den egna kommunen finns det signifikanta skillnader mellan tjejer och killar 20–25 år, då en högre andel tjejer (45 procent) än killar (38 procent) uppger att de vill vara med och påverka dessa (tabell 6.2).

I åldersgruppen 16–19 fanns inga statistiskt säkerställda skillnader. I gruppen 16–25 år finns det sådana skillnader bland inrikes födda där 43 procent av tjejerna och 37 procent av killarna ville vara med och påverka den lokala politiken. Bland utrikes födda var andelen som ville påverka aningen större bland killar än bland tjejer, men denna skillnad är inte statistiskt säkerställd. Sett till boendeort var skillnaderna endast signifikanta för unga i storstäder och deras förorter. Där ville 42 procent av tjejerna och 33 procent av killarna vara med och påverka lokalt. Delar vi upp ungdomarna utifrån föräldrarnas utbildning var inte skillnaderna mellan könen så stora att de var signifikanta.

Även vid undersökningarna 2004 och 2006 ville en större andel tjejer än killar vara med och påverka (figur 6.2), men vid 2009 års undersökning fanns det ingen statistisk säkerställd skillnad.

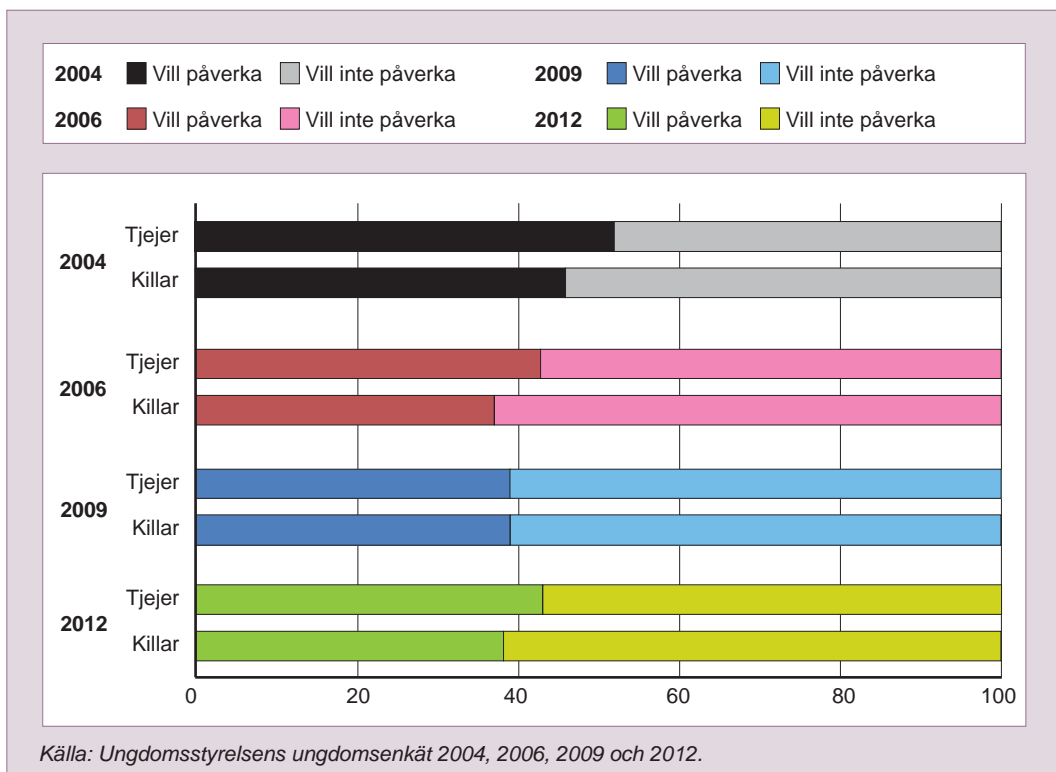
Tabell 6.2 Andel som vill vara med och påverka lokalt, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

	16–19 år		20–25 år		Samtliga 16–25 år		
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	Samtliga
Vill påverka	39,5 n.s.	37,4 n.s.	44,8	38,4	42,8	37,9	40,3
Vill inte påverka	60,5 n.s.	62,6 n.s.	55,2	61,6	57,2	62,1	59,7

Källa: Ungdomsstyrelsens Ungdomsenkät 2012.

N.s. = Skillnaden mellan könen är inte statistiskt säkerställd.

Kommentar: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

Figur 6.2 Andel som vill vara med och påverka lokalt, efter kön, 16–25 år 2004, 2006, 2009 och 2012. Procent.

Tjejer tycker att de vet för lite för att vara med och påverka

De omkring 60 procent som svarat att de inte vill vara med och påverka lokalt har också fått svara på varför de inte vill påverka. Enkätdelta-garna kunde välja att fylla i flera alternativ.

Det vanligaste svaret bland såväl killar som tjejer var att personen inte var tillräckligt intresserad (tabell 6.3), det var vanligare bland tjejer än bland killar att uppge detta (58 procent av tjejerna och 52 procent av killarna). Den största skillnaden mellan könen var att en större andel bland tjejerna än bland killarna uppgav att de inte vill påverka för att de vet för lite om hur de ska göra (cirka 27 procent jämfört med knappt 16 procent) och att de inte hade tid (33 procent av tjejerna, 27 procent av killarna). För alternativet *Tror inte det spelar någon roll ...* och *På väg att flytta från kommunen* fanns inga statistiskt säkerställda skillnader mellan könen.

Nedbrutet på ålder var skillnaderna mellan könen statistiskt säkerställda i båda grupperna för *Kan för lite om hur jag ska göra* och för den

yngre åldersgruppen (16–19 år) för att inte ha tid.

Möjliga slutsatser av detta är att tjejer har sämre självförtroende, eller att killar tagit reda på mer information om hur de ska gå tillväga för att påverka. Att tjejer i högre utsträckning än killar uppger att de inte har tid kan tyda på att unga tjejer har mer att göra eller är mer stressade än killar, eller att de inte prioriterar det i samma utsträckning.

Det enda svarsalternativet där skillnaderna mellan tjejer och killar varit statistiskt säkerställda vid samtliga mätillfällen 2004–2012 är *Kan för lite om hur jag ska göra* (figur 6.3). Andelen tjejer och killar som svarat att de inte är intresserade har minskat mellan de två senaste mätningarna. I senaste mätningen uppgav också en större andel tjejer än tidigare att de inte hade tid, och en mindre andel killar att de kan för lite om hur man gör. Resultaten tyder på att unga, särskilt tjejer kan behöva mer information om hur de kan påverka.

Tabell 6.3 Orsak till att inte vilja vara med och påverka lokalt, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

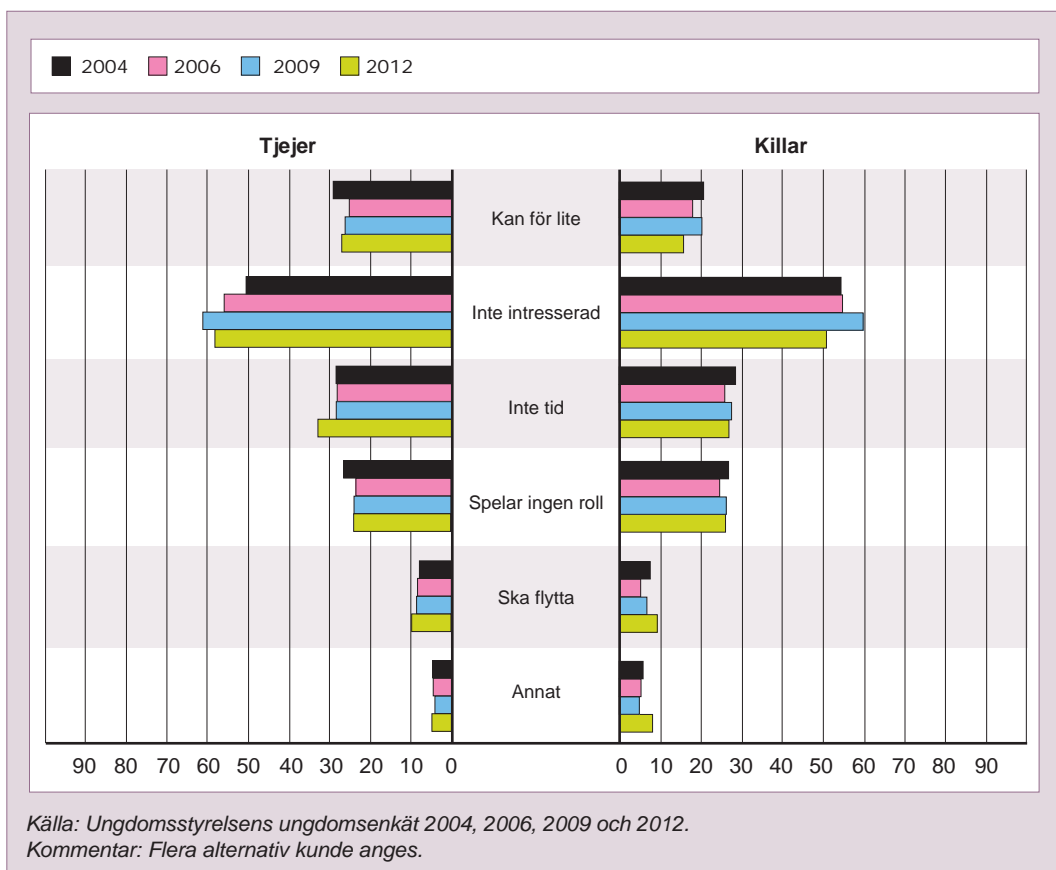
	Tjejer	Killar	Samtliga
Kan för lite om hur jag ska göra	27,2	15,6	21
Inte tillräckligt intresserad	58,3	51,6	54,6
Har inte tid	33,0	26,7	29,6
Tror inte det spelar någon roll, de som bestämmer lyssnar nog inte i alla fall	24,2 n.s.	25,9 n.s.	25,2
På väg att flytta från kommunen	9,9 n.s.	9,2*	9,5
Annat	4,8	8	6,5

Källa: Ungdomsstyrelsens Ungdomsenkät 2012.

N.s. = Skillnaden mellan könen är inte statistiskt säkerställd.

Kommentar 1: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

Kommentar 2: Flera alternativ kunde anges.

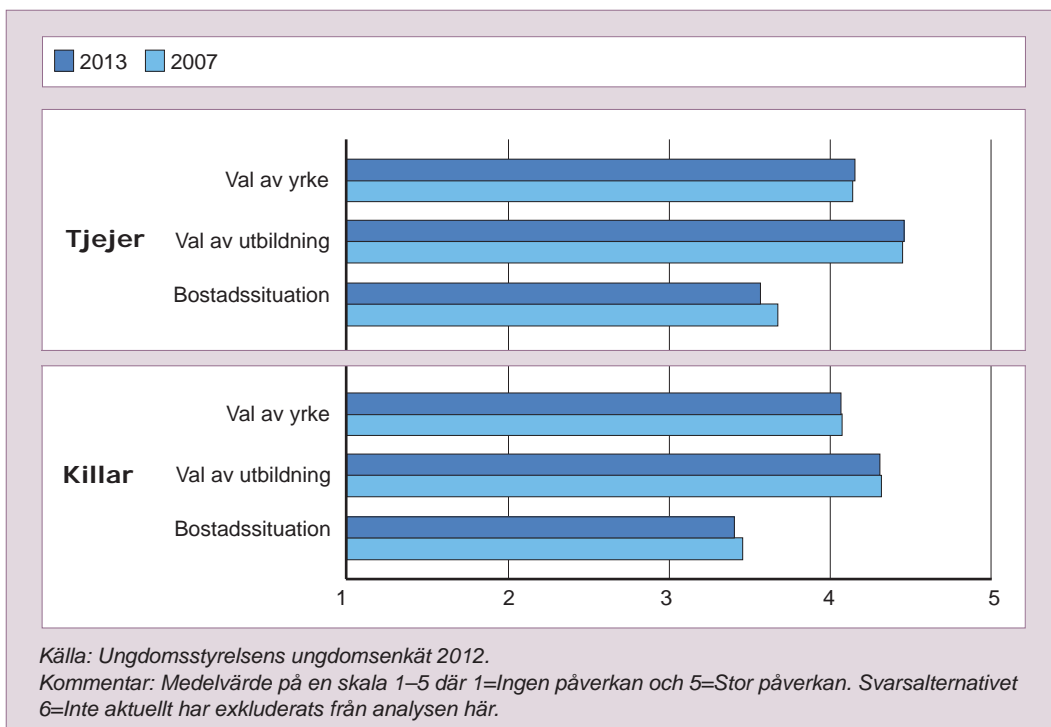
Figur 6.3 Orsak till att inte vilja vara med och påverka lokalt, efter kön, 16–25 år, 2004, 2006, 2009 och 2012. Procent.

Få skillnader i upplevt inflytande mellan tjejer och killar

I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 har de medverkande fått svara på hur stort inflytande de har över sin bostadssituation, utbildning och yrkesval. Svaren visar att killar och tjejer tycker att de har ungefär lika stora möjligheter att påverka sitt yrkesval och sin bostadssituation. Men det finns en signifikant skillnad för inflytande över valet av utbildning,

där en något större andel tjejer än killar tycker sig ha stort inflytande.

Av de tre frågorna tycker såväl killar som tjejer att de har mest inflytande över sitt val av utbildning och minst inflytande över sin bostadssituation. Resultaten presenteras i form av medelvärden på en skala 1–5 från ingen påverkan till stor påverkan, där 3 är det mittersta värdet. Generellt verkar unga tjejer och killar tycka att de har relativt gott inflytande inom dessa tre områden,

Figur 6.4 Ungas inflytande över yrkesval, utbildning och bostadssituation, efter kön, 16–29 år, 2012. Medelvärde.

eftersom medelvärdena ligger runt 3,5 för bostadssituation och över 4 för utbildning och yrkesval (figur 6.4).

Det har inte varit någon egentlig förändring mellan 2007 och 2013.

Tjejer uppvisar något större politisk systemtilltro och självtilltro

I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 (Ungdomsstyrelsen 2013a) undersöks ungas politiska system- och självtilltro. Med politisk systemtilltro avses hur de svarande ser på möjligheterna för människor i allmänhet att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i sam-

hället. Med politisk självtilltro avses hur de ser på sina egna möjligheter att föra fram åsikter till dem som bestämmer. Kvinnor ser, oavsett ålder, lite mer positivt på möjligheterna för människor i allmänhet att föra fram åsikter till beslutsfattare än män. Även när det gäller synen på de egna möjligheterna att föra fram åsikter till beslutsfattare gör kvinnor i genomsnitt en något mer positiv bedömning än män. Skillnaden är här dock mindre än när det gäller möjligheten för människor i allmänhet att föra fram åsikter (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Detta gäller alltså även för unga, 16–29 år, där tjejer uppvisar ett medelvärde gällande systemtilltro på 4,5 och killar i samma ålder ett med-

elvärde på 4,2. När det gäller självtilltro hade tjejerna ett medelvärde på 3,9 och killarna ett medelvärde på 3,7. Unga tror alltså i större utsträckning att andra kan föra fram sina åsikter än att de själva kan det. Skalan sträckte sig från 0 (inga möjligheter) till 10 (mycket stora möjligheter) så medelvärdena för såväl systemtilltro som självtilltro är inte särskilt höga.

En jämförelse mellan attityd- och värderingsstudierna 2002 och 2013 visar att det inte fanns någon skillnad mellan killar och tjejer vad gäller politisk systemtilltro vid det första mättillfället, men att tjejer vid det senare tillfället hade en större politisk systemtilltro än killar. När det gäller politisk självtilltro uppvisade killar 2002 en större politisk självtilltro än tjejer. Vid mätningen 2013 tycks resultaten vara de omvända även om de inte är särkerställda. Detta tyder på att tjejerna i förhållande till killarna stärkt sin självtilltro mellan de två mättillfällena (Ungdomsstyrelsen 2013a). Mer information och tabeller finns i *Unga med attityd 2013*.

Ungas politiska aktiviteter

Killar och tjejer deltar i ungefär lika många politiska aktiviteter

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät har unga fått svara på vilka politiska aktiviteter de har deltagit i de senaste 12 månaderna.⁸⁶ I undersökningen uppgav 35 procent att de hade deltagit i tre eller flera aktiviteter och 36 procent uppgav att de hade deltagit i en eller två aktiviteter, vilket innebär att 71 procent har deltagit i minst en politisk aktivitet under året. Andelen som angett att de inte varit delaktiga i någon politisk aktivitet var 29 procent (tabell 6.4).

Enligt tabellen (6.4) tycks tjejer ha deltagit i fler aktiviteter än killar och en beräkning av medelvärden visar att tjejer i snitt har deltagit i 2,3 aktiviteter och killar i 2,1 aktiviteter. Men skillnaderna är inte statistiskt säkerställda och det går därför inte att dra några säkra slutsatser om att tjejer skulle var mer aktiva än killar.

Jämfört med tidigare år har svarsbilden förändrats genom att påståendet *Stötta en åsikt i en samhällsfråga på internet* lagts till 2012. Detta nya svarsalternativ ökar andelen unga som har deltagit i en politisk aktivitet från 62 till 71 procent 2012 (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Tabell 6.4 Andel som deltagit i olika politiska aktiviteter under det senaste året, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

Antal aktiviteter	16–19 år		20–25 år		Samtliga 16–25 år		Totalt
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	
0 (n.s.)	31,6	36,8	22,9	28,8	26,2	31,8	29,1
1–2 (n.s.)	35,7	37,1	38,3	34,6	37,3	35,7	36,4
3 eller fler (n.s.)	32,8	26,1	38,7	36,6	36,5	32,5	34,5
Totalt	100	100	100	100	100	100	100

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

N.s. = Skillnaderna mellan könen är inte statistiskt säkerställda.

Kommentar: Sammanlagt 14 politiska aktiviteter ingick i frågebatteriet. Jämfört med 2009 års undersökning har två större ändringar gjorts. Aktiviteten *Stötta en åsikt i en samhällsfråga på internet* har lagts till och aktiviteten *Delta i olagliga demonstrationer* har tagits bort i undersökningen 2012.

Kommentera politik på nätet är vanligt – framför allt bland killar

Det är svårt att svara på om ungas politiska aktivitet ökar eller minskar. Under perioden 2004–2012 tycks vissa handlingar ha blivit mindre vanliga, till exempel att bära märken eller symboler som uttrycker en åsikt och att delta i demonstrationer och aktioner. Färre stöttar också en åsikt genom att skriva på en namninsamling, men inte oväntat tyder mycket på att aktiviteter som utförs på internet och via sociala medier har ökat, till exempel att chatta om eller kommentera politik. Att stötta en åsikt i en samhällsfråga på internet var 2012 den vanligaste politiska aktiviteten bland unga i åldern 16–25 år, 50 procent angav att de gjort det. Det finns också flera typer av politiska aktiviteter där deltagandet har förändrats ganska lite under perioden 2004–2012, till exempel att skriva insändare och att delta i bojkotter (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Vid en jämförelse av tjejers och killars politiska aktiviteter (tabell 6.5) märks att killar i högre grad är benägna att chatta, debattera och kommentera politik på internet än tjejer, 22 procent av killarna och 11 procent av tjejerna. En annan skillnad är att tjejer i större utsträckning köper vissa produkter av politiska, etiska eller miljömässiga skäl. Det var 35 procent av tjejerna och 27 procent av killarna som angav detta. Bland både tjejer och killar är det många aktiviteter som en stor andel unga inte har ägnat sig åt under det senaste året, men som de ändå skulle kunna tänka sig att göra. Det tyder på att passivitet inte automatiskt bör tolkas som ett ointresse.

Det finns också politiska aktiviteter som unga inte har ägnat sig åt, och inte heller kan tänka sig att ägna sig åt. Bland tjejer är det 63 procent som inte kan tänka sig att delta i ett politiskt möte, bland killar 59 procent (skillnaden mellan könen dock inte statistiskt säkerställd). Den största skillnaden inom detta område är att 35 procent av killarna och 23 procent av tjejerna inte har gett, och inte heller kan tänka sig att ge pengar till en organisation som jobbar för en speciell samhällsfråga. Även när det gäller att köpa vissa produkter av politiska, etiska eller miljömässiga skäl är det en större andel killar som inte kan tänka sig göra detta (42 procent jämfört med 33 procent av tjejerna). Omvänt så är det en större andel av tjejerna som inte kan tänka sig att chatta, debattera och kommentera politik på nätet (57 procent jämfört med 49 procent av killarna).

Små skillnader i medlemskap i en politisk organisation

Det var en relativt liten andel unga 16–25 år, 3,9 procent, som angav att de var medlemmar i en politisk organisation (politiskt parti, politiskt ungdomsförbund eller kvinnoförbund) i ULF-undersökningen 2010/2011. Andelen bland äldre var också liten, 5,4 procent (åldersgruppen 35–74 år), och skillnaden mellan tjejer och killar i åldern 16–25 år är inte statistiskt säkerställd (4,2 procent av tjejerna respektive 3,7 procent av killarna). Men det tycks vara så att tjejer i något större utsträckning än killar är medlemmar i en politisk organisation. Detta mönster finns inte bland unga med svensk bakgrund, men däremot bland unga med utländsk bakgrund (5,7 procent av tjejerna och 2,7 procent av killarna).

De skillnaderna är inte statistiskt säkerställda utan bör tolkas som indikationer (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Tabell 6.5 Andel som under det senaste året deltagit/inte deltagit i politiska aktiviteter, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

	Det har jag gjort			Det har jag inte gjort men kan tänka mig att göra			Det skulle jag aldrig göra		
	Tjejer	Killar	Differens*	Tjejer	Killar	Differens*	Tjejer	Killar	Differens*
Stötta en åsikt genom att skriva på en namninsamling (på papper)	34,7	28,1	6,6	54,1	55,1	-1,0 n.s.	11,1	16,8	-5,7
Stötta en åsikt i en samhällsfråga på internet (t.ex. "gilla")	52,3	48,0	4,3 n.s.	37,0	35,5	1,5 n.s.	10,8	16,4	-5,6
Skriva insändare	6,5	5,2	1,3 n.s.	55,5	50,4	5,1	38,0	44,3	-6,3
Bära märken/symboler som uttrycker en åsikt	17,3	15,3	2,0 n.s.	38,6	37,1	1,5 n.s.	44,2	47,5	-3,3 n.s.
Delta i bojkotter/köpstrejker	6,0	7,5	-1,5 n.s.	38,3	41,7	-3,4 n.s.	55,7	50,8	4,9
Delta i lagliga demonstrationer/aktioner	7,8	7,3	0,5 n.s.	44,1	47,3	-3,2 n.s.	48,1	45,3	2,8
Vara medlem i ett politiskt parti/ungdomsförbund	6,7	8,2	-1,5 n.s.	31,7	33,1	-1,4 n.s.	61,6	58,7	2,9
Chatta/debattera/kommentera politik på internet	11,4	21,6	-10,2	31,2	29,8	1,4 n.s.	57,4	48,6	8,8
Köpa vissa produkter av politiska, etiska eller miljömässiga skäl	35,1	26,9	8,2	32,4	31,2	1,2 n.s.	32,6	41,9	-9,3
Vara medlem i en organisation som jobbar för en speciell samhällsfråga	11,3	10,2	1,1 n.s.	48,6	42,1	6,5	40,1	47,7	-7,6
Ge pengar till en organisation som jobbar för en speciell samhällsfråga	26,4	18,4	8,0	51,0	47,1	3,9 n.s.	22,6	34,5	-11,9
Delta i ett politiskt möte	5,7	6,7	-1,0 n.s.	31,4	34,7	-3,3 n.s.	62,9	58,7	4,2 n.s.
Ta kontakt med någon politiker	7,8	8,2	-0,4 n.s.	33,1	40,8	-7,7	59,1	51,0	8,1
Ta kontakt med en tjänsteman för att föra fram en politisk åsikt	3,2	3,6	-0,4 n.s.	38,7	42,5 n.s.	-3,8	58,1	53,9 n.s.	4,2

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

* Differens i procentenheter mellan andelen tjejer och andelen killar som har uppgivit respektive alternativ. Ett positivt tal innebär att en högre andel tjejer har uppgivit alternativet, ett negativt tal att en högre andel killar har uppgivit alternativet.

N.s. = Skillnaden mellan könen är inte statistiskt säkerställd.

Kommentar: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

Små skillnader i att vara aktiv i en politisk organisation

Det är en förhållandevis liten del av befolkningen som uppger att de är aktiva i politiska organisationer, både bland unga och bland äldre. Att vara aktiv innebär att vara medlem och delta på möten och aktiviteter inom organisationen. Skillnaderna inom ungdomsgruppen är också små och inte statistiskt säkerställda, och ska därför endast tolkas som indikationer.

Statistiska centralbyrån har på regeringens uppdrag tagit fram indikatorer för att följa upp jämställdhetspolitiken, en av dem är andel som är aktiva i ett politiskt parti. Enligt den senast publicerade statistiken, som kommer från SCB:s Undersökning om levnadsförhållanden (ULF), var det 1,1 procent av tjejerna och 2,1 procent av killarna i åldern 16–24 år som var aktiva i ett politiskt parti. SCB publicerar också statistik för aktivitet i facklig organisation.

Trots att killar i större utsträckning än tjejer uttrycker att de är intresserade av politik och oftare deltar i politiska diskussioner än tjejer finns alltså inga större skillnader mellan könen i hur många aktiviteter man har deltagit i. Det finns heller inga större skillnader för medlemskap och aktivitet i en politisk organisation, men det är skillnader i vilka typer av aktiviteter tjejer och killar deltar i.

Könsfördelning i de politiska ungdomsförbunden

Ungdomsstyrelsen har också tittat på könsfördelningen i de politiska ungdomsförbunden.⁸⁷ Sammanställningen visar att samtliga ungdomsförbund, utom Grön ungdom och Ung vänster, har fler killar än tjejer som medlemmar. De flesta ungdomsförbunden har en könsfördelning inom spannet 40–60 procent och de partier som sticker ut är Ung pirat och Sverigedemokratisk

ungdom (SDU) som har en fördelning på 80–85 procent killar och 15–20 procent tjejer (tabell 6.6). I Grön ungdom ligger fördelningen också utanför spannet med 61 procent tjejer och 39 procent killar.

Vi ser också att fördelningen är skev och ligger utanför spannet 40–60 procent i några av förbundens styrelser. I Ung vänster är 79 procent av styrelseledamöterna tjejer och i Grön ungdom är 67 procent tjejer. Det omvända ser vi i styrelserna för Ung Pirat och Sverigedemokratisk ungdom (SDU), där 82 procent respektive 75 procent är killar.

Politisk inaktivitet inte alltid ett tecken på ointresse

Ny forskning från Örebro universitet menar att ungas politiska inaktivitet inte nödvändigtvis är ett problem (Amnå & Ekman 2013). Rapporten visar att endast sex procent i åldern 13–30 år är verkligt aktiva och politiskt intresserade i traditionell mening. Ungdomarnas aktivitet bedömdes utifrån i vilken utsträckning de ägnat sig åt olika politiska aktiviteter, till exempel deltagit på politiska möten eller deltagit i lagliga demonstrationer. De unga som är aktiva i sådana traditionella politiska aktiviteter ligger också i topp i fråga om politiska aktiviteter i skolan och, framförallt vad gäller killarna, på internet. Övriga unga är alltså till synes passiva men studien visar att en stor andel av dessa (46 procent) är minst lika politiskt intresserade som de som väljer att aktivera sig.⁸⁸

Detta resultat ifrågasätter bilden av ungas frånvaro i den organiserade, öppna politiken som ett uttryck för likgiltighet och passivitet. Forskarna bakom studien betraktar det politiska deltagandet som till vissa delar öppet och manifesterat, men i andra avseenden snarare något latent och potentiellt. De ser dessa unga som en grupp som

Tabell 6.6 Könsfördelning bland medlemmar och styrelser i politiska ungdomsförbund, efter kön, 2011. Procent

	Medlemmar						Styrelsen							
	Antal		Andel			Antal		Andel						
	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	0	50	100	Tjejer	Killar	Tjejer	Killar	0	50	100
Grön ungdom	1 445	915	61	39				6	3	67	33			
Ung vänster	900	804	53	47				11	3	79	21			
Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund (SSU)	2 035	2 331	47	53				8	6	57	43			
Centerpartiets ungdomsförbund (CUF)	486	563	46	54				5	6	45	55			
Kristdemokratiska ungdomsförbundet (KD)	1 740	2 086	45	55				5	6	45	55			
Moderata ungdomsförbundet (MUF)	4 302	5 351	45	55				6	6	50	50			
Liberala ungdomsförbundet (LUF)*	874	1 406	38	61				6	7	46	54			
Sverigedemokratisk ungdom (SDU)	422	1 735	20	80				2	6	25	75			
Ung pirat	296	1 624	15	85				2	9	18	82			

*Källa: Ungdomsstyrelsens ansökningsystem för bidrag, 2013-08-27. Med i sammanställningen är riksdagspartiernas ungdomsförbund samt Ung pirat.
* Liberala ungdomsförbundet redovisar medlemsantal utifrån tre könskategorier. En procent av deras medlemmar (22 personer) har en annan könsidentitet än kvinna eller man.*

på olika sätt förbereder och tränar sig för att vara beredda, ifall deras offentligt aktiva medverkan skulle bli nödvändig. Men att de tills vidare har förtroende för att andra sköter politiken. Innebörden av detta är, enligt forskarna, att politiska partier och ungdomsförbund måste hitta nya sätt att omvandla det latenta politiska engagemanget hos dessa unga till aktivitet.⁸⁹

Dessa resultat kan relateras till resultaten av våra intervjuer som redovisas i kapitel 2 som visar att unga hellre utövar inflytande i skolan via informella kanaler, till exempel i samtal med en lärare, än via formella kanaler som elevråd eller klassråd.

Socioekonomisk bakgrund har stor påverkan på politisk aktivitet

Ungdomsstyrelsen har i tidigare rapporter konstaterat att ungas politiska aktivitet är beroende av flera faktorer. Skillnaderna mellan unga med högutbildade föräldrar och unga med lågutbildade föräldrar är särskilt stor, där unga med högutbildade föräldrar är betydligt mer aktiva (Ungdomsstyrelsen 2009a). Beträffande politisk aktivitet i form av deltagande i ungdomsforum och elevråd har Ungdomsstyrelsen särskilt uppmärksammat att det finns socioekonomiska skillnader mellan ungas grad av inflytande. Exempelvis sitter få unga som lever i ett socialt utsatt bostadsområde i kommunala inflytandeforum (Ungdomsstyrelsen 2010).

Med tanke på att socioekonomisk bakgrund tycks påverka ungas politiska aktivitet kan det vara något som bör uppmärksammas så att det politiska deltagandet inte blir beroende socioekonomiska faktorer. Däremot har vi i våra analyser i denna rapport inte sett entydiga mönster kring att inflytande och representation blir mer eller mindre jämställt utifrån föräldrars bakgrund eller boendeort.

Ungas deltagande i den representativa demokratin

För att öka kvinnors representation inom politiken har olika insatser genomförts genom åren. Till exempel införde Socialdemokraterna ”varannan damernas” på valsedlarna inför valet 1994, vilket gav en betydande effekt på könsfördelningen i valet det året (prop. 2005/06:155). Vissa har påpekat att ökad representation av kvinnor generellt inte innebär att alla som identifierar sig som kvinnor är representerade i folkvalda församlingar. Kvinnor i politiken är till exempel sällan fattiga och har sällan utländsk bakgrund (Olofsson 2010).

Efter det senaste valet var 45 procent av riksdagsledamöterna kvinnor och 55 procent män, en könsfördelning som varit ungefär densamma sedan 1998.

Fler killar än tjejer nominerade och valda i valen 2010

Andelen i åldern 18–29 år som nomineras till nationella val är mindre än den andel åldersgruppen utgör av det totala antalet röstberättigade. Åldersgruppen 18–29 år utgör 19 procent av de röstberättigade (Statistiska centralbyrån 2012), och bäst representerade bland nominerade är unga i riksdagsvalet, 14 procent. Motsvarande andelar i val till kommunfullmäktige och landstingsfullmäktige var 8 respektive 9 procent.

Även andelen 18–25-åringar som är valda till riksdag, landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige är följaktligen betydligt mindre än åldersgruppens andel av befolkningen. Åldersgruppen 18–25 år utgör cirka 10 procent av befolkningen, och i riksdagen var andelen invalda ledamöter ur gruppen 2,3 procent efter valet 2010. I landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige var andelarna 2,8 och 4,6 procent efter 2010 års val (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Bland unga riksdagsledamöter finns inte samma jämna könsfördelning som bland riksdagsledamöter generellt (2 tjejer, 25 procent och 6 killar, 75 procent). Även bland landstingsfullmäktigeledamöter är killar överrepresenterade (17 tjejer, 36 procent och 30 killar, 64 procent, tabell 6.7). Vad gäller kommunfullmäktigeledamöter var fördelningen betydligt jämnare (265 tjejer, 49 procent och 273 killar, 51 procent). Andelen unga ledamöter i folkvalda församlingar är så liten att det inte går att dra några långtgående slutsatser om skillnader mellan tjejer och killar här, och det finns stora variationer mellan åren. Det faktum att kvinnor länge varit underrepresenterade på högre posi-

Tabell 6.7 Nominerade och valda till riksdag, landstings- och kommunfullmäktige, efter kön, 16–25 år, 1994, 1998, 2002, 2006 och 2010. Procent

	1994		1998		2002		2006		2010	
	Nominerade	Valda	Nominerade	Valda	Nominerade	Valda	Nominerade	Valda	Nominerade	Valda

Riksdag

Tjejer	45,7	85,7*	43,3	100,0*	46,3	33,3*	37,6	75,0*	47,4	25,0
Killar	54,3	14,3*	56,7	0,0*	53,7	66,7*	62,4	25,0*	52,6	75,0
Totalt (antal)	657	7*	393	1*	363	3*	450	4*	458	8*
100										
0										

Landstingsfullmäktige

Tjejer	43,0	63,0*	41,4	46,7*	44,7	69,0*	42,3	48,0*	40,9	36,2
Killar	57,0	37,0*	58,6	53,3*	55,3	31,0*	57,7	52,0*	59,1	63,8
Totalt (antal)	754	27*	585	30*	521	29*	617	25*	678	47*
100										
0										

Kommunfullmäktige

Tjejer	39,6	52,9	41,4	43,4	41,7	52,5	43,0	47,8	44,2	49,3
Killar	60,4	47,1	58,6	56,6	58,3	47,5	57,0	52,2	55,8	50,7
Totalt (antal)	3 934	493	2 778	408	2 533	366	2 598	402	2 897	538
100										
0										

Källa: Ungdomsstyrelsen, Statistiska centralbyråns valdeltagandeundersökning 1994, 1998, 2002, 2006 och 2010.
* Observera att uträkningen baserar sig på få individer och bör tolkas med försiktighet.

tioner i politiken och samhället i övrigt, innebär dock att det finns skäl att fortsätta följa utvecklingen.

Det är inte självklart att personer som tillhör samma kön har samma åsikter. De flesta studier tyder på en svag koppling mellan social representativitet och åsiktsrepresentativitet. Det starkaste argumentet för att sammansättningen

av de folkvalda församlingarna bör avspegla sammansättningen av befolkningen är därför legitimitet, det vill säga att förtroendet för den representativa demokratin blir större ju fler som deltar i valen, och ju mer de grupper som finns i samhället finns avspeglade i de politiska församlingarna (Ds 2013:2).

En något större andel kvinnor än män avgår från politiska församlingar

Till riksdagen har det från mandatperiodens början efter valet 19 september 2010 till den 22 januari 2013 funnits 373 valda ledamöter.⁹⁰ Av dessa har 12 kvinnor och 12 män avgått, vilket motsvarar 5,9 procent av männen och 7,1 procent av kvinnorna. Av de 373 valda är 11 i åldersintervallet 18–25 år och en av dessa har avgått. Det statistiska underlaget är för litet för att vi ska kunna dra några slutsatser om skillnader i andelen avgångna utifrån kön, ålder eller geografisk hemvist (Ungdomsstyrelsen 2013b). Av samma skäl redovisar vi inte avgångna riksdagsledamöter i tabell 6.8 utan bara avgångna landstingsledamöter från landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige.

Till landstingsfullmäktige valdes 1 987 ledamöter under perioden 19 september 2010 till 22 januari 2013, varav 176 har avgått (8,8 procent)⁹¹. Av dem var 87 kvinnor (9,3 procent) och 89 män (8,4 procent). Av alla valda till landstingsfullmäktige är 3,3 procent i åldersintervallet 18–25 år, det motsvarar totalt 65 perso-

ner, 21 kvinnor och 44 män. Av dem har 6 kvinnor (28,6 procent av de valda kvinnorna) och 10 män (22,7 procent av de valda männen) hittills avgått under mandatperioden (tabell 6.8, Ungdomsstyrelsen 2013b). Andelen i åldersgruppen 18–25 år som avgått är nästan tre gånger så stor som i totalpopulationen. Andelen bland män som avgått är mindre än andelen bland kvinnor, även om antalet män som avgått är större än antalet kvinnor.

Till kommunfullmäktige runt om i landet har det under perioden 19 september 2010 till 22 januari 2013 valts 14 879 ledamöter⁹². Av de 1 936 som har avgått (13,0 procent), var 897 kvinnor (14,1 procent av de valda kvinnorna) och 1 039 män (12,2 procent av de valda männen).

Av de valda är 4,4 procent 18–25 år, det motsvarar 650 personer (313 kvinnor och 337 män). Av dem har 105 kvinnor och 108 män hittills avgått under mandatperioden (33,5 procent av de valda kvinnorna och 32 procent av de valda männen). Totalt har 32,7 procent av alla i åldersintervallet 18–25 år avgått. Andelen i åldersgruppen 18–25 år som avgått är drygt dubbelt så stor som i totalpopulationen, och andelen kvin-

Tabell 6.8 Andel avgångna av de valda i samtliga landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige perioden valet 2010–22 januari 2013, efter kön, Procent

	Kön	18–25 år	26 år –	Totalt
Landstingsfullmäktige	Kvinnor	28,6	8,8	9,3
	Män	22,7	7,8	8,4
	Samtliga	24,6	8,3	8,8
Kommunfullmäktige	Kvinnor	33,5	13,1	14,1
	Män	32,0	11,3	12,2
	Samtliga	32,7	12,1	13,0

Källa: Valmyndigheten.

nor som avgått är större än andelen män. Samtidigt är det fler män som har dessa uppdrag, och det är också fler män än kvinnor som har avgått (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Statistiska centralbyrån konstaterar i sin rapport *Unga i demokratin* (2012) att unga är klart överrepresenterade bland de som lämnar sina uppdrag i landsting- och kommunfullmäktige i förtid, samt att kvinnor i större utsträckning än män hoppar av innan mandatperioden är slut. Detta mönster är något tydligare för landstingsfullmäktige än för kommunfullmäktige (Statistiska centralbyrån 2012).

När det gäller utbildningsbakgrund var det fler unga män med hög utbildning som hoppade av än med låg utbildning, men för unga kvinnor var det tvärtom. Avhopp bland personer med utländsk bakgrund är något vanligare än bland personer med svensk bakgrund. Bland unga kvinnor var det dock vanligare att personer med svensk bakgrund hoppade av sitt uppdrag i den senaste fullgångna mandatperioden, 2006–2010 (Statistiska centralbyrån 2012).

Vanligare att unga hoppar av politiska uppdrag

I *Att vara med på riktigt* (SOU 2001:48), presenteras en undersökning om orsaker till avhopp från kommunpolitiken. Där konstateras att kvinnor i större utsträckning än män anger familjeförhållanden och hälsoskäl som anledning till sitt avhopp. Bland unga 18–29 år är det vanligaste skälet att personen flyttar från kommunen. Det var fler personer, både bland unga och bland gruppen i stort, som angav att personliga skäl varit avgörande för avhoppet, snarare än politiska. Det var ännu vanligare bland yngre än bland äldre (SOU 2001:48).

Flera undersökningar visar på att många politiker utsätts för hot och trakasserier. I en under-

sökning bland alla kvinnliga riksdagsledamöter som Svenska Dagbladet genomförde 2013 hade 86 procent av de svarande (128 av de 150 riksdagskvinnorna) fått ta emot nedsättande kommentarer det senaste året.⁹³ En tidigare undersökning bland kvinnliga riksdagsledamöter visade att sex av tio ledamöter ansåg sig ha blivit utsatta för förtryck på grund av sitt kön och att den manliga maktstrukturen inom politiken var stark. Flera av de svarande ansåg också att männen hade informella sammanslutningar där mycket av besluten gjordes upp, och som uteslöt kvinnor (prop. 2005/06:155).

Olika orsaker till avhopp – hälsa, familjeskäl och hot

I Brottsförebyggande rådets rapport *Politikernas trygghetsundersökning 2012*, redovisas hot och våld mot landets ordinarie fullmäktigeledamöter i kommuner, landsting och regioner samt riksdagens ledamöter. I rapporten konstateras att 16 procent att de förtroendevalda någon gång under 2011 blivit utsatta för hot, våld eller olika former av trakasserier i samband med sitt uppdrag som politiker. Förövaren var i de flesta fall en man som agerat på egen hand. Mest utsatta var politiker i åldersgruppen 20 till 29 år, där mer än var fjärde politiker utsatts. Politiker med utländsk bakgrund var något mer utsatta än politiker med svensk bakgrund (19 procent jämfört med 16 procent) (Brottsförebyggande rådet 2012).

Det finns endast en marginell skillnad i grad av utsatthet mellan kvinnor och män (17 respektive 16 procent), enligt Brås undersökning. Detta skiljer sig både från allmänheten generellt, där fler män utsätts för hot och våld, och från hot och våld inom arbetslivet, där fler kvinnor utsätts. Inom nästan samtliga partier uppger förtroendevalda kvinnor något högre utsatthet än

förtroendevalda män. Skillnaden mellan könen är störst bland förtroendevalda inom Sverigedemokraterna, men även i Moderaterna och Miljöpartiet uppger en klart större andel kvinnor att de blivit utsatta. Undantagen utgörs av Socialdemokraterna och Övriga partier, där en större andel förtroendevalda män utsatts (Brottsförebyggande rådet 2012). Parallellt med trygghetsundersökningen gjordes också en undersökning⁹⁴ bland de som avslutar sitt förtroendeuppdrag i förtid. Den studien visade att 8 procent av hopen berodde på utsatthet eller oro för brott.⁹⁵ På en liknande fråga i trygghetsundersökningen svarade 7 procent av de som hoppat av sitt uppdrag att det berodde på utsatthet eller oro för brott (Brottsförebyggande rådet 2012).

En större andel tjejer röstar i allmänna nationella val

Unga har länge haft lägre valdeltagande än övriga väljare, även under perioder när valdeltagandet stigit. När det totala valdeltagandet sjönk kraftigt i Sverige under 1990-talet så sjönk röstandet bland unga ännu mer. År 2002 var valdeltagandet det lägsta på 44 år. Därefter har valdeltagandet ökat i två val, mest bland de yngre väljarna. Valdeltagandet bland personer under 30 år lägre även om man tar hänsyn till andra faktorer som påverkar valdeltagande, som att unga oftare är ensamstående och har lägre inkomster än resten av väljarkåren (Ds 2013:2).

Tabell 6.9 Deltagande i val till riksdagen, efter kön, 1994, 1998, 2002, 2006 och 2010. Procent

	1994	1998	2002	2006	2010
--	------	------	------	------	------

Förstagångsväljare

Tjejer	85	73	73	78	81
Killar	78	75	68	74	78
Samtliga	82	74	70	76	79

22–29 år

Kvinnor	84	79	74	80	81
Män	79	74	72	75	79
Samtliga 22–29 år	81	77	73	77	80

30–75 år

Kvinnor	91	88	86	88	89
Män	89	85	83	85	86
Samtliga 30–75 år	90	86	85	86	87
Samtliga 18 år –	87	81	80	82	85

Källa: Ungdomsstyrelsen, Statistiska centralbyråns valdeltagandeundersökning.

Kommentar 1: Förstagångsväljare i valet 2010 innefattar personer födda från och med 1988-09-18 till och med 1992-09-19.

Kommentar 2: Med ålder avses ålder vid 2010 års slut.

I valet 2010 röstade 89 procent av kvinnorna och 86 procent av männen i åldern 30–75 år, 81 procent av kvinnorna i åldern 22–29 år och 79 procent av männen i samma ålder. Bland förstagångsväljarna var det 81 procent av tjejerna och 78 procent av killarna som röstade i valet 2010 (tabell 6.9). Kvinnor och tjejer röstar i högre utsträckning än män och killar, men skillnaderna är relativt små. Skillnaderna mellan könen har sett ungefär likadana ut sedan 1994, med undantag för valet 1998 när det var något fler killar än tjejer som röstade bland förstagångsväljarna.

Även vid val till kommun- respektive landstingsfullmäktige är det vanligare att tjejer röstar än att killar gör det. Skillnaderna har funnits i samtliga val 1994–2010 med undantag för valet 1998 när det bland förstagångsväljarna var fler killar än tjejer, precis som i riksdagsvalet, som röstade (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Inga skillnader mellan killar och tjejer i andelen röstande till Europaparlamentsvalet

Vad gäller valdeltagandet i Europaparlamentsvalet har deltagandet för samtliga åldrar ökat markant mellan valet 2004 och 2009. Ökningen var större bland personer 18–24 än bland äldre. År 2004 var det 28,6 procent av tjejerna och 23,5 procent av killarna i åldern 18–24 år som röstade, jämfört med 37,8 procent av tjejerna och 38,1 procent av killarna vid valet 2009 i samma åldersgrupp. Skillnaden mellan tjejer och killar 2004, med fler röstande tjejer än killar, hade alltså jämnats ut till valet 2009. Även bland män och kvinnor totalt ökade andelen röstande mellan 2004 och 2009 och skillnaderna mellan könen var i princip obefintliga (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Arbete för ökat valdeltagande

Det är stora skillnader i valdeltagande mellan olika grupper. Andelen röstande är enligt Statistiska centralbyrån mindre bland unga, ensamstående, lågutbildade och arbetslösa, medan andelen är större bland medelålders, sammanboende, högutbildade och sysselsatta. Dessa skillnader har funnits sedan tidigare och kvarstår i 2010 års val enligt Statistiska centralbyrån. Men ökningen av valdeltagandet 2010 har framför allt skett i de grupper som har mindre andelar röstande och valdeltagandet har därmed blivit mer jämlikt (Statistiska centralbyrån 2011).

Trots att ungas valdeltagande ökat de senaste åren röstar de fortfarande i mindre utsträckning än äldre. Regeringen har därför gett Ungdomsstyrelsen i uppdrag att genomföra Skolval 2014 för att stimulera ett högre valdeltagande i EU-parlamentsvalet och de nationella valen 2014. Ungdomsstyrelsen har även fått i uppdrag att fördela medel till organisationer inom det civila samhället och till kommuner som gör insatser för att öka valdeltagandet i Europaparlamentsvalet och de nationella allmänna valen 2014 (Justitiedepartementet 2013a, 2013b).

Tjejer och kvinnor deltar i större utsträckning än killar och män i nationella val, trots att vi tidigare i kapitlet visat att killar är mer intresserade av politik än tjejer. Det skulle därmed kunna behövas insatser för att öka killars valdeltagande.

Ungas inflytande i skolan och arbetslivet

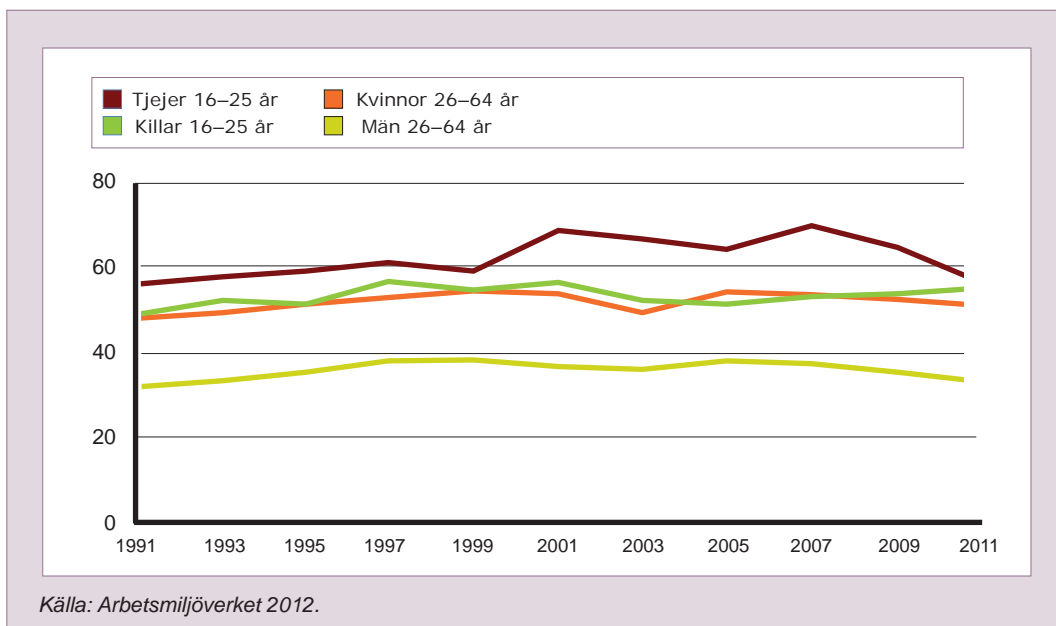
Små könsskillnader i inflytande i skolan

Skolverket redogör i sin rapport *Attityder till skolan 2012* bland annat för ungas syn på inflytande i skolan. För elever i årskurs 7–9 och gymnasiet har känslan av att de har inflytande över sin utbildning ständigt ökat sedan 1993. Men 2012 bröts denna trend och något färre elever ansåg sig ha möjligt att påverka jämfört med mätningen 2009. Det finns i den senaste mätningen inga tydliga skillnader mellan tjejer och killar i synen på inflytande i skolan. Men Skolverket påpekar att det 2009 fanns statistiskt säkerställda skillnader mellan tjejer och killar, där till exempel en större andel tjejer i gymnasieskolan ville ha inflytande över undervisningen än killar (70 procent mot 58 procent). År 2012 kvarstår den statistiskt signifikanta skillnaden bara när det gäller inflytandet över läxor och prov, där 77 procent av tjejerna och 66 procent av killarna i gymnasiet svarat att de ville vara med och bestämma väldigt eller ganska mycket över läxor och prov. I årskurs 7–9 finns inga nämnvärda skillnader mellan könen när det gäller viljan och möjligheterna till inflytande (Skolverket 2013). Det är värt att notera är att viljan att vara med och påverka generellt är större än elevernas upplevda möjligheter att påverka.

Inflytande i skolan beskrivs också i kapitel 2, utifrån de fokusgruppsintervjuer som vi genomfört till denna rapport.

foto: Colourbox.com

Figur 6.5 Andel som upplever lågt inflytande i arbetet, efter kön, 16–25 år och 26–64 år, 1991–2011. Procent.

Unga upplever mindre inflytande i arbetslivet, men könsskillnaderna minskar

Figur 6.5 visar andelen som i Arbetsmiljöundersökningen⁹⁶ uppger att de har litet inflytande över sin arbetssituation. Brist på inflytande särskilt tillsammans med höga krav anses öka risken för stressrelaterade besvär och det är därför viktigt att uppmärksamma frågan.

Det är betydligt vanligare bland unga att uppleva sig ha begränsat inflytande än bland dem som är över 25 år. Kvinnor och tjejer uppger i större utsträckning än män och killar att de har för lite inflytande i arbetet. Men de senaste åren har det varit en positiv utveckling för tjejer, samtidigt med en viss försämring för killar. I den senaste undersökningen för 2011 är det nästan ingen skillnad mellan könen bland unga (Ungdomsstyrelsen 2013b).

Ungas inflytande på fritiden

Flera tecken på att tjejer i lägre grad har inflytande i öppna fritidsverksamheter

Ungas delaktighet och inflytande är ett kärnvärde för den öppna fritidsverksamheten (Ungdomsstyrelsen 2010). Ambitionen att besökare på fritidsgårdar och liknande mötesplatser ska vara delaktiga och ha inflytande har funnits sedan 1970-talet och innefattat allt från att besökarna får bestämma över ekonomin och så kallade gårdsråd till en bra kommunikation mellan personal och unga där man lyssnar på ungas åsikter och önskemål.

Redan på 1980-talet uppmärksammades att verksamheterna av tradition riktat sig till killar, såväl i lokalernas utformning som i verksamheten, och att lokaler och aktiviteter kan behöva förändras för att tjejernas deltagande ska öka (Ungdomsstyrelsen 2010).

Ungdomsstyrelsen rapport *Fokus 10* (2010) refererar till några studier där ungas inflytande och delaktighet på öppna mötesplatser har analyserats. Flera av dessa studier visar att unga anser att de har mer inflytande på dessa mötesplatser än i skolan och föreningslivet. I en rapport konstateras att killar i något större utsträckning än tjejer hade formellt inflytande i form av uppdrag på fritidsgården. Det var också en större andel killar än tjejer som ville kunna påverka mer på fritidsgården. En studie som tittat särskilt på delaktighet bland unga med utländskbakgrund i skolan, idrottsföreningar och fritidsgårdar visar också att tjejer med utländsk bakgrund har mindre formellt deltagande än killar med utländsk bakgrund (Ungdomsstyrelsen 2010).

En mindre studie genomförd vid fyra gårdar i Göteborg 2009 har jämfört hur delaktiga tjejer och killar känner sig. På generella frågor som om man är med och bestämmer på fritidsgården fanns inga signifikanta skillnader mellan tjejer och killar men på frågor om inflytande över specifika aktiviteter fanns skillnader. En signifikant mindre andel tjejer än killar upplevde sig ha inflytande över vilka aktiviteter som genomfördes på gården eller som var med i planeringen eller genomförandet av planerna. En mindre andel tjejer än killar menade också att de hade inflytande över hur lokaler, utrustning och pengar används (Ungdomsstyrelsen 2010).

Kvalitet och kompetens i samverkan (Keks) är en samverkansorganisation för ett tjugotal kommunala förvaltningar och ett ungdomskooperativ, som driver kompetens- och metodutveckling för personal i öppen ungdomsverksamhet.⁹⁷ De använder sig bland annat av en enkät för att undersöka sina besökares åsikter om fritidsgården. I enkäten för 2012, som besvarades av cirka 6 000 besökare, fanns bland annat frågor om delaktighet och inflytande. Enligt enkätundersökningen var det något fler killar än tjejer som varit med och planerat samt genomfört en aktivitet, som deltagit i möten där unga beslutat om något samt som upplevde att personalen uppmuntrat dem att ta ansvar för aktiviteter. Men det var något fler tjejer som upplevde att personalen uppmuntrat dem att komma med förslag och idéer. Skillnaderna var dock relativt små mellan könen.

Mer om ungas inflytande och jämställdhet på fritidsgårdar finns i avsnittet om förändringsarbeten på fritidsgårdar och mötesplatser för unga senare i detta kapitel.

Föreningslivet

Killar är generellt mer föreningsaktiva än tjejer. Andelen föreningsaktiva i åldern 16–25 år är minst bland tjejer med utländsk bakgrund. Killar med svensk bakgrund är de som är mest föreningsaktiva. Bland föreningsmedlemmarna är det cirka hälften som är nöjda med det inflytande de har och skillnaderna mellan tjejer och killar i fråga om möjlighet och vilja att påverka är försumbara (Ungdomsstyrelsens 2010).

Ungas inflytande i familjen

Ungas inflytande i familjen är ett relativt outforskat område. I *Fokus 10* (Ungdomsstyrelsen 2010) tar vi upp ungas inflytande i familjen i form av familjedemokrati. Där konstateras att ett demokratiskt familjeklimat är ett dynamiskt samspel mellan barn och föräldrar och att det är beroende av både föräldrarnas agerande och barnens attityder och beteenden. I kapitlet om familjedemokrati presenteras också resultat som visar att ett demokratiskt familjeklimat visar sig ha positiva effekter på ungas sociala tillit och deras förtroende för politiska institutioner, men mindre effekt på ungas vilja till engagemang och intresse för politik (Ungdomsstyrelsen 2010). Dessa resultat kan också kopplas till det som framkommer kring de könsmonster som finns bland unga när det gäller att ägna sig åt oavlönat hem- och omsorgsarbete (se kapitel 3).

Förändringsarbete

I kommande avsnitt lyfter vi exempel på projekt och uppdrag som syftar till att öka jämställdheten mellan killar och tjejer i inflytande och representation. I fokus står förändringsarbete som bedrivits av statliga myndigheter, kommuner och landsting samt ungdomsorganisationer. Ambitionen har varit att hitta förändringsarbete som rör unga. Eftersom få projekt rör de tre områdena unga, jämställdhet och inflytande samtidigt beskriver vi även vissa insatser som inte specifikt rör unga.

Regeringens satsningar

I regeringens skrivelse om jämställdhetspolitikens inriktning för perioden 2011–2014 poängteras att ett jämställdhetsperspektiv ska genomsyra hela regeringens politik. Parallellt med arbetet med jämställdhetsintegrering genomförs också vissa riktade åtgärder. När det gäller makt och inflytande ska både kvinnor och män ha möjlighet att forma villkoren för beslutsfattandet och påverka samhällsutvecklingen. Det omfattar både det demokratiska och det ekonomiska beslutsfattandet, det vill säga både demokratiskt valda församlingar och styrelser och ledande positioner i offentliga och privata företag. Enligt regeringen är den övergripande bilden att den politiska makten är betydligt jämnare fördelad mellan kvinnor och män än den ekonomiska som uppvisar en mycket skev fördelning mellan könen (skr. 2011/12:3).

Delmålet om makt och inflytande berör, enligt regeringen, också deltagande i organisationer och verksamheter. Regeringen har därför fortsatt stödja frivilligorganisationers arbete med frågor om jämställdhet och icke-diskriminering samt genom så kallade engagemangsguider främja deltagandet av kvinnor från nationella minoriteter, och av kvinnor och flickor, ofta utrikes födda, från områden med lägre organisationsgrad (skr. 2011/12:3).

I förordning (2001:1060) om statsbidrag till ungdomsorganisationer, som fram till 31 december 2012 reglerade fördelningen av statsbidrag till dessa organisationer framkom att ett viktigt mål för bidraget var att främja jämställdhet mellan könen. I den nya förordningen (2011:65), som gäller för ansökningar beviljade efter 1 januari 2013 står det bland villkoren för bidrag att verksamheterna ska respektera demokratins idéer, inklusive jämställdhet och förbud mot diskriminering.

Flera av de insatser som regeringen genomför inom området makt och inflytande rör framför allt vuxna, till exempel utnämningsspolitiken för myndighetschefer samt tillsättandet av experter och chefer inom statsförvaltningen. I budgetpropositionen för 2014 fokuseras det inom jämställdhetsområdet vad gäller makt och inflytande framförallt på ökad representation av kvinnor i styrelser och ledande befattningar (prop. 2013/14:1). Men regeringen har också gett uppdrag till flera myndigheter som rör unga, jämställdhet och inflytande.

Ungdomsstyrelsens arbete

I slutet av detta kapitel beskriver vi projekt med fokus på jämställdhet och inflytande som beviljats medel från Ungdomsstyrelsen. Där konstateras att många av projekten som fått jämställdhetsbidrag eller som haft ett jämställdhets syfte för unga under de senaste fem åren har varit inriktade på frågor som rör jämn fördelning av makt och inflytande.

Insatser för att stödja ungas inflytande i den kommunala politiken

I Ungdomsstyrelsens rapport *Från stat till kommun* (Ungdomsstyrelsen 2011) redogörs för myndighetens arbete för att stödja den kommunala ungdomspolitikerna mellan 1997 och 2011. Ett exempel på insatser som har med ungas inflytande att göra var kartläggningen av lokala inflytandeforum för unga. Ungdomsstyrelsen kunde med hjälp av kartläggningen spela en viktig roll i att ge råd och tips så att initiativen kunde utvecklas till verkligt inflytande för unga lokalt.

Ett annat exempel var att Ungdomsstyrelsen 2008–2009 hade i uppdrag att främja lokalt ungdomsinflytande. Enligt uppdraget skulle myndigheten kartlägga lokala former av inflytande, analysera framgångsfaktorer och utvecklingsmöjligheter, sprida goda exempel samt stödja ett nätverksbyggande bland relevanta aktörer. Ungdomsstyrelsen redovisade uppdraget i rapporten *Lika olika som lika* (Ungdomsstyrelsen 2009b). Enligt rapporten pågår mycket arbete lokalt med olika inflytandeformer för unga men att få kommuner arbetar strategiskt med att nå ut och inkludera unga som är underrepresenterade i dessa lokala inflytandeforum. Det framkom också att få kommuner erbjuder unga de ”traditionella vägarna” för att påverka i en kommun utan skapar i stället en parallell struktur specifikt för unga. Ungdomsstyrelsen gav ett antal förslag till regeringen utifrån rapportens resultat, bland annat att stärka kompetensen hos kommunernas demokrati- och ungdomssamordnare och att underlätta nätverk mellan aktörer som arbetar med ungas inflytande.

Ungdomsstyrelsen har också fördelat bidrag till kommunala verksamheter som syftar till att öka ungas inflytande lokalt samt anordnat konferenser om ungas inflytande (till exempel den årliga rikskonferensen).

I en enkätstudie med landets kommuner som var underlag till *Från stat till kommun* (2011) var det få som uttryckte behov av stöd från Ungdomsstyrelsen i arbetet med ungas inflytande eller med dialogen med unga. Detta trots att ungas inflytande är något som alla förknippar med ungdomspolitik och dialog med unga är en metod som de flesta ser som en av de viktigaste framgångsfaktorerna i det lokala ungdomspolitiska arbetet. Ungdomsstyrelsens tolkning av det var att kommuner som har kommit gång med det ungdomspolitiska arbetet anser att de själva vet hur de kan och vill arbeta med ungas inflytande och inte behöver Ungdomsstyrelsens stöd i samma utsträckning som tidigare (Ungdomsstyrelsen 2011).

En viktig del av myndighetens stöd för att öka ungas inflytande och röst i den lokala politiken är enkätverktyget Lokal uppföljning av ungdomspolitikerna (Lupp). Ungdomsstyrelsen erbjuder landets kommuner detta stöd som kan användas för att utveckla det kommunala arbetet med delaktighet och inflytande för unga.

Analyser av ungas inflytande

Ungdomsstyrelsens arbete med inflytandefrågor har också innefattat rapporten *Fokus 10 – en analys av ungas inflytande* (Ungdomsstyrelsen 2010). En omfattande rapport som tittade på ungas inflytande, representation och delaktighet inom många områden. Rapporten redovisar statistiken bland annat fördelat på kön, men kön är en av flera bakgrundsvariabler som presenteras och det finns inget uttalat jämställdhetsperspektiv i rapporten.

I de rapporter som myndigheten publicerar redovisas, på regeringens begäran, alltid tjejer och killar separat för att eventuella skillnader i livsvillkor mellan könen ska bli tydliga. Detta är i sig en viktig grund för jämställdhetsarbetet, men mer utvecklade genusanalyser som i rapporten *Unga och våld* (Ungdomsstyrelsen 2013c) har varit mindre vanliga.

Ytterligare uppdrag inom jämställdhetsområdet

Även Ungdomsstyrelsens tidigare arbete med Skolval (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2009) relaterar till inflytande, men inte till jämställdhet. Att tjejer i större utsträckning än killar deltar i allmänna val är dock något som skulle kunna uppmärksammas. Syftet med Skolval 2014 är att öka valdeltagandet bland unga i nationella val och Europaparlamentsval (Justitiedepartementet 2013b). Ungdomsstyrelsen ska även förmedla stöd till organisationer och kommuner som genomför insatser för att öka valdeltagandet till dessa val (Justitiedepartementet 2013a).

Ungdomsstyrelsen har på flera sätt arbetat med frågor som rör jämställdhet. Myndigheten har haft ett tydligt jämställdhetsperspektiv i arbetet med att förebygga mäns våld mot unga kvinnor och hedersrelaterat våld (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2007), att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2010a), att vara ett kunskapsstöd i arbete kring unga män, maskulinitet och våld (Utbildningsdepartementet 2011) samt att skapa trygga mötesplatser för unga hbtq-personer (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2010b). Dessa uppdrag har inte handlat om inflytande, med undantag för uppdraget att arbeta mot giftermål mot sin vilja där det tydligt handlar om makt över sitt eget liv.

Trots allt arbete som Ungdomsstyrelsen genomfört kring såväl inflytande som jämställdhet finns det alltså få insatser där dessa två förenats. Men myndigheten har på regeringens uppdrag tagit fram ett förslag till plan för hur arbetet med jämställdhetsintegrering i verksamheten ska genomföras under 2014 (Ungdomsstyrelsen 2013d).

Skolverket

Skolverket arbetar med nationell skolutveckling och stödjer skolor i deras arbete. Det kan till exempel handla om övergripande frågor som mobbning och jämställdhet, eller inflytande för elever.⁹⁸ Enligt skollagen (2010:800) ska barn och elever ha inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem. Informationen och formerna för barnens och elevernas inflytande ska anpassas efter deras ålder och mognad. Eleverna ska alltid ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas inom ramen för deras inflytande över utbildningen. Elevernas och deras sammanslutningars arbete med inflytandefrågor ska även i övrigt stödjas och underlättas (4 kap. 9 §). Enligt skollagen ska utbildningen också genomsyras av mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar som till exempel jämställdhet (1 kap. 5 §).

Skolverket arbetar för att främja, stärka och sprida kunskap om skolans värdegrund, där *demokrati som uppdrag* är en del. På Skolverkets webbplats finns stöd och inspiration för hur skolor kan arbeta med elevinflytande.⁹⁹ Här finns också exempel på hur skolor jobbar med jämställdhet, en skola har arbetat med att tjejer ska våga prata mer och ta mer plats, vilket kan ses som ett steg i att få mer inflytande.¹⁰⁰ Skolverket hänvisar på sin webbplats till forskning

som visar att killar får mer uppmärksamhet av lärare än tjejer, både i form av positivt intresse i skolarbetet och med tillrättavisningar.¹⁰¹ Regeringen initierade 2002 en satsning på särskilda genuspedagoger och Skolverket har anordnat kompetenshöjande utbildningar för lärare inom jämställdhet, vi beskriver dem mer i kapitel 3. Skolverket arbetar, precis som Ungdomsstyrelsen, med både jämställdhet och inflytande, men de två områdena verkar inte kopplas samman tydligt.

År 2006 lämnade Skolverket på uppdrag av regeringen förslag på förändringar i kursplanen för de samhällsorienterande ämnena i grundskolan, för att demokratiundervisningen skulle ge eleverna kunskap om hur de kan medverka i beslutsfattande i skolan och det lokala samhället (Skolverket 2006). I förslagen fanns inget som uttryckligen berörde kön eller jämställdhet.

Statens folkhälsoinstitut

Som vi konstaterade i kapitlets inledning är inflytande och delaktighet sammankopplat med hälsa. Det övergripande nationella folkhälsomålet är att skapa jämställda förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen och ett av målområdena är delaktighet och inflytande i samhället. Statens folkhälsoinstitut lämnade 2005 förslag på förbättringar inom området delaktighet och inflytande. Ett förslag var insatser för att öka antalet unga i beslutande församlingar (Statens folkhälsoinstitut 2005).

I sin uppföljning av åtgärderna (Statens folkhälsoinstitut 2011) konstaterar myndigheten att flera insatser har gjorts för att öka ungas och unga vuxnas demokratiska deltagande och göra dem mer delaktiga. Institutet nämner till exempel Ungdomsstyrelsens rapport om ungas inflytande (Ungdomsstyrelsen 2010), Sveriges Kommuner och Landstings arbete med Ungdomsdi-

alog (se kommande avsnitt) och Skolverkets förslag på kursplansförändringar för grundskolans samhällsorienterande ämnen som kan öka ungas inflytande i skolan och samhället i stort (Statens folkhälsoinstitut 2011). Men om dessa insatser gjort att fler unga deltar i beslutande församlingar är oklart och det finns heller ingen tydlig koppling till jämställdhet.

Statens folkhälsoinstitut (2011) har också låtit två forskare ta fram en modell för att mäta jämställdhetens påverkan på folkhälsan, *Jäm-mått*. Modellen bygger på indikatorer för politiskt inflytande, resurser, arbetsdelning och mäns våld mot kvinnor. Statens folkhälsoinstitut hade enligt rapporten tänkt testa modellen i större skala men har ännu inte gjort det. Om detta arbete skulle kunna kopplas till unga är därmed svårt att säga.

I rapporten från 2011 lämnade Statens folkhälsoinstitut även ytterligare förslag där två hade koppling till de ungdomspolitiska målen. Det ena förslaget var att regeringen skulle tillsätta en kommitté eller motsvarande med uppgift att utveckla en strategi och en handlingsplan för att nå de ungdomspolitiska målen. Detta förslag kan tillsammans med ett jämställdhetsperspektiv vägas in i arbetet med att ta fram en ny ungdomspolitik (Utbildningsdepartementet 2013). Statens folkhälsoinstitut föreslår även att regeringen tillsätter en utredning för att undersöka om det finns några strukturella hinder i samhället för ungdomars delaktighet i etablerade demokratiska processer, samt vilka dessa hinder i så fall är och hur de kan undanröjas. Undersökningen bör inriktas på strukturer som hindrar ett demokratiskt deltagande på lika villkor, oavsett socioekonomisk bakgrund (Statens folkhälsoinstitut 2011). Om en sådan utredning tillsätts framöver bör även ungas möjligheter till demokratiskt deltagande utifrån konststillhörighet analyseras.

Kommuner och landsting

I det här avsnittet beskriver vi insatser som kommuner, regioner och landsting genomfört.

Medborgar- och ungdomsdialog

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) driver sedan 2006 projektet Medborgardialog. De ska hjälpa kommuner och landsting att utveckla dialogen med medborgarna och att integrera resultat i styrningen och verksamhetsutvecklingen.

Inom ramen för Medborgardialog fanns nätverket Ungdomsdialog för kommuner och landsting som vill utveckla dialogen med unga. Nätverket avslutades 2011 och erfarenheterna samlades i skriften *Medborgardialog för unga* (Sveriges Kommuner och Landsting 2012). Där konstateras att de vanligaste formerna för ungdomsinflytande som finns i kommuner och landsting är Lupp (Ungdomsstyrelsens enkät för lokal uppföljning av ungdomspolitik), ungdomsråd och aktionsgrupper. Sveriges Kommuner och Landsting diskuterar också i rapporten hur kommuner och landsting kan öka kunskapen bland unga om hur de kan delta, erbjuda olika former av inflytandekanaler samt göra dessa inflytandekanaler tillgängliga för så många som möjligt (Sveriges Kommuner och Landsting 2012).

Även om nätverket avslutades finns det fortfarande kommuner som jobbar med unga som en särskilt prioriterad grupp inom sitt arbete med Medborgardialog, till exempel Karlskoga och Degerfors.¹⁰² Ungdomsdialogen tycks inte ha haft något uttalat jämställdhetsperspektiv, men att lägga till det i framtiden skulle kunna vara ett sätt att arbeta med unga, inflytande och jämställdhet.

Nationella nätverket för ungas inflytande

Nationella nätverket för ungas inflytande (Nuni) stödjer kommuner och regioner som vill utveckla sitt arbete med ungas delaktighet och inflytande. Nätverket har drygt 20 medlemmar och tillhandahåller strategiska dokument för ungdomsinflytande, goda exempel från kommunerna och tips på aktuell forskning. På nätverkets webbplats finns konkreta exempel på hur olika kommuner arbetat med ungdomsinflytande och delaktighet. Exempelen kan röra allt från inflytandeforum och elevinflytande till internationella ungdomsutbyten och checklistor kring barnperspektiv och barnkonventionen. Inget av exemplen presenteras som ett jämställdhetsprojekt på webbplatsen.¹⁰³

Inflytande på fritidsgårdar och mötesplatser för unga

Många fritidsgårdar och mötesplatser för unga har arbetat för att öka ungas inflytande och delaktighet i verksamheten, men arbetet med jämställdhet och inflytande tycks sällan vara särskilt tätt sammankopplat. Ett exempel på förändringsarbete för både jämställdhet och inflytande är den jämställdhetsanalys av Malmö stads mötesplatser för unga som genomfördes 2012.¹⁰⁴ Analysen var ett led i arbetet med stadens jämställdhetsintegrering (Hoti, Redzic & Martinez 2013). Syftet med analysen var att undersöka om tjejer och killar har möjlighet att utöva inflytande och delaktighet på lika villkor på mötesplatserna samt om resursfördelning, bemötande och synen på killar och tjejer påverkar deras rätt till makt och inflytande på lika villkor.

I slutrapporten konstateras att killar och tjejer inte har samma makt och inflytande på mötesplatserna. Tjejer har vid första anblick ett visst inflytande men det är i egna konstellationer på

tjejdagar, i tjejgrupper och i vissa rum på mötesplatserna. Killarna tar större plats i den öppna verksamheten och är normen på mötesplatserna vilket märks både i den fysiska utformningen och i användningen av det fysiska rummet. Enligt analysen förstärker verksamheterna stereotyper kring kön. Bemötandet och synen på tjejer och killar är en nyckelfaktor som påverkar ungas rätt till makt och inflytande på lika villkor. Rapporten poängterar att killarna och tjejerna får väldigt olika bemötande, det bygger i stor utsträckning på föreställningar om ”den duktiga tjejen” och ”den stökiga killen”. Författarna föreslår mer kunskap och resurser samt en samsyn i arbetet mellan olika fritidsverksamheter för att förändra situationen (Hoti, Redzic & Martinez 2013).

Även Keks som vi nämnt tidigare i detta kapitel arbetar med inflytande och delaktighet i fritidsgårdsverksamheter. I projektet *Join the club*, som drivs med medel från Allmänna arvsfonden tillsammans med ALMAeuropa, kopplas inflytande och jämställdhet ihop. Detta inom ramen för arbete med mänskliga rättigheter där kön är ett tema. Projektet ska lyfta diskussionen om mänskliga rättigheter, uppmuntra unga att bedriva förändringsarbete kopplat till dessa frågor och ge personal på fritidsgårdar mer kunskap om frågorna för att de ska kunna möta unga i diskussionerna.¹⁰⁵

Fritidsforum (Riksförbundet för Sveriges fritids- och hemgårdar) arbetar också med ungas delaktighet och inflytande. De fördelar bidrag till projekt och har bedrivit egna projekt initierade av unga som på olika sätt stärker ungas inflytande och utgår från begreppet empowerment (egenmakt).¹⁰⁶ Fritidsforum arbetar också med jämställdhetsfrågor och har ett jämställdhetsprogram och en åtgärdsplan för jämställdhet.¹⁰⁷ Jämställdhetsarbete på fritidsgårdar beskrivs också i kapitel 7.

Ungas delaktighet och rättigheter – Region Gotland

Region Gotland har sedan 2012 arbetat med ett projekt för att säkerställa att ungas behov och rättigheter tas till vara i beslutsfattandet. Alla beslut ska ha ett jämställdhetsperspektiv och arbetet grundar sig i barnkonventionen och regionens arbete med jämställdhetsintegrering.¹⁰⁸ Projektet utbildar politiker och tjänstemän i barnkonventionen och hur de i sina beslut ska säkerställa att tjejer och killar får växa upp under likvärdiga villkor. De förtroendevalda ska kunna få underlag som beskriver konsekvenser av beslutet för flickor och pojkar. För att underlätta arbetet har en checklista tagits fram som ska användas i beslutsfattandet. Checklistan ligger i regionens ärendesystem och handläggaren kan lätt ta fram den i samband med bedömningen av om beslutet kommer att beröra barn och ungdomar. Eftersom blanketten finns i det elektroniska ärendesystemet kan regionen framöver följa upp om konsekvenser för killar och tjejer verkligen bedöms.¹⁰⁹

Civila samhället

I detta avsnitt beskriver vi ett antal projekt som drivs av ideella organisationer och som fokuserar på unga, inflytande och jämställdhet.

Projektet

Mod att mäta – Vi unga

Vi unga är en organisation som samlar över 250 föreningar för barn och ungdomar.¹¹⁰ *Mod att mäta* var ett treårigt projekt inom Vi unga som beviljades stöd från Arvsfonden 2008, och som synliggjorde och mätte maktstrukturer och normer samt arbetade för att förändra dessa. Projektet utvecklade en metod för att mäta

jämställdhet på föreningsmöten, och har sedan utvecklats till att omfatta alla diskrimineringsgrunder och undersöka fler aspekter av makt. Projektet och metoden har haft ett normkritiskt och intersektionellt perspektiv. För att sprida metoden skapades *Ageraguiden* som beskriver hur föreningar kan arbeta för att synliggöra och åtgärda maktobalanser i sina verksamheter. Där finns konkreta tips på övningar och rutiner, till exempel hur föreningen kan strukturera en medlemsträff eller ett årsmöte för att skapa en jämn maktbalans (Vi unga 2010). Enligt Vi ungas webbplats jobbar organisationen vidare med *Ageraguiden* även efter projektidens slut.¹¹¹

Ellen och Allan – Rädda Barnens ungdomsförbund

Rädda Barnen och Rädda Barnens ungdomsförbund anordnar samtalsgrupper för tjejer och killar i årskurs 8 inom sin verksamhet *Ellen och Allan*. Samtalsgrupperna tar upp till exempel frågor om makt, utanförskap, kön och sexualitet, det innebär samtal om frågor som rör såväl inflytande som jämställdhet.

Ellen-verksamheten startade 2001. Den beskrivs som feministisk och syftar till att tjejer ska få göra sina röster hörda. Ellen finns för att stärka tjejer och göra unga tjejer medvetna om sina rättigheter. Ett mål är att se hur unga tjejers situation ser ut för att sedan kunna få bort de orättvisor som finns.¹¹²

Allan-grupperna fokuserar också på rättigheter och jämställdhet. Till exempel lyfts frågor om de normer kring kön som finns i samhället. I grupperna tas olika ämnen upp, som vad det finns för osynliga regler för hur en kille ska bete sig. På projektets webbplats poängteras att tyngdpunkten i samtalen ligger på hur man ska göra om man inte vill följa de osynliga reglerna. Allan vill stärka killar till att göra egna självständiga val.¹¹³

Sedan starten med samtalsgrupperna har Ellen och Allan spridit sig till ett antal kommuner. Under 2012 fanns Ellen- och Allan-grupper i sammanlagt 36 kommuner, 35 kommuner hade Ellen-grupper och 9 kommuner Allan-grupper. Sammanlagt deltog 621 unga i en Ellen- eller Allan-grupp under 2012, 572 i Ellen-grupper och 49 i en Allan-grupp.¹¹⁴

För både Ellen och Allan finns metodmaterial som samtalsledarna använder sig av, materialen har genus och rättigheter med som ämnen och övergripande perspektiv. Ellen-materialet lägger mycket fokus på egenmakt och självkänsla.

Även Allan-materialet tar upp självkänsla men fokuserar också på våld och olika killnormer (Rädda Barnen och Rädda Barnens ungdomsförbund 2012, Rädda Barnens ungdomsförbund 2008).

Rädda Barnens ungdomsförbund har utifrån de samtal som förts inom Ellen och Allan tagit fram rapporter om normer kring sexualitet och kön, om idrott och jämställdhet samt om ungas syn på kön och jämställdhet där ungas röster kommer till tals (Rädda Barnens ungdomsförbund 2006, Rädda Barnen & Rädda Barnens ungdomsförbund 2008, Rädda Barnens ungdomsförbund & Rädda Barnen 2009). Under hösten 2013 ska organisationen också göra en intern utvärdering av samtalsgrupperna.

FIA-projektet

FIA – Föreningars Interna Antidiskrimineringsarbete var ett nationellt projekt som drevs av Diskrimineringsbyrån Uppsala och Örebro Rättighetscenter med syfte att kartlägga, sammanställa och sprida kunskap och erfarenheter om det interna antidiskrimineringsarbete som utförs i det civila samhället. Projektet som drevs mellan 2010 och 2013 hade Uppsala föreningsråd som huvudman och finansierades med stöd av Ungdomsstyrelsen. Sammanlagt 19 organisationer deltog i kartläggningen, både ungdomsorganisationer och andra organisationer. Av dessa 19 var det 18 organisationer som angav att de någon gång på något sätt har upplevt problem med diskriminering, normer och exkludering internt i sin organisation. Diskriminering på grund av kön var en av de vanligaste formerna av diskriminering som organisationerna hade upplevt. Organisationer som hade problem med diskriminering, normer och exkludering hade det inom flera områden (Föreningars Interna Antidiskrimineringsarbete 2011a).

De vanligaste formerna av diskriminering som de olika organisationerna arbetat aktivt för att motverka är diskriminering som har samband med kön, etnicitet eller funktionsnedsättning. Det interna arbetet har sett olika ut i de olika föreningarna men har till exempel handlat om att ta fram policys, handböcker och anordna utbildningar (Föreningars Interna Antidiskrimineringsarbete 2011a). Inom ramen för projektet togs också en idéskrift fram, med goda exempel på föreningarnas interna antidiskrimineringsarbete (Föreningars Interna Antidiskrimineringsarbete 2011b).

Avslutning

I Ungdomsstyrelsens indikatoruppföljning finns tolv indikatorer om ungas inflytande och representation. I den senaste mätningen bedömdes det inom åtta av dem råda jämställdhet mellan könen (Ungdomsstyrelsen 2013b). Områden med skillnader mellan könen var deltagande samt nominering och val till beslutande församlingar i allmänna val, avgångna politiska ledamöter på olika politiska nivåer samt andel som upplever höga krav på arbetet. Även analysen i denna rapport pekar på stora likheter mellan tjejer och killar, samtidigt som det finns några skillnader som kan lyftas fram:

- En större andel killar än tjejer uppger att de är intresserade av politik, 45 procent jämfört med 31 procent. Skillnaden mellan tjejer och killar har ökat de senaste åren.
- Det finns inga tydliga skillnader i hur många politiska aktiviteter tjejer och killar deltagit i. Däremot finns det skillnader i vilka typer av aktiviteter killar och tjejer deltar i, till exempel är aktiviteter på internet vanligare bland killar än bland tjejer (22 procent jämfört med 11 procent).

- Fler tjejer (43 procent) än killar (38 procent) vill vara med och påverka lokalt. Av de som inte vill vara med och påverka är det fler tjejer än killar som uppger att det är för att de kan för lite om hur de ska göra, 27 procent jämfört med 16 procent.

- Något fler tjejer än killar röstar i nationella val. Samtidigt är det fler killar än tjejer som nominerats och valts in i beslutande församlingar i de allmänna valen 2010. Det är också vanligare att tjejer hoppar av sina politiska uppdrag än att killar gör det.

Det finns flera områden där det verkar vara relativt jämställt. Tjejer och killar är till exempel intresserade av samhällsfrågor och vad som händer i andra länder i ungefär samma utsträckning och de upplever sig ha ungefär lika stort inflytande över sitt yrkesval och sin bostads-situation.

Att uppmärksamma hur killars och tjejers inflytandemöjligheter och inflytandevanor skiljer sig åt är viktigt för att se vilka områden som inte är jämställda och inom vilka områden skillnaderna riskerar att förstärkas. Det kan till exempel behövas insatser för att öka killars valdeltagande eller insatser för att öka tjejers intresse för politik, om utvecklingen med minskat intresse bland tjejer fortsätter. Det är också viktigt att följa hur utvecklingen ser ut vad gäller nominerade, valda och avhoppande folkvalda framöver då det finns en lång tradition av att tjejer och kvinnor är underrepresenterade i dessa områden.

Anledningen till att tjejers och killars politiska aktiviteter och former för inflytande skiljer sig åt är ytterligare något som kan analyseras vidare. En reflektion från Ungdomsstyrelsen är att tjejer i större utsträckning utövar inflytande via till exempel valdeltagande där möjligheten till

inflytande är arrangerat av någon annan, medan killar är överrepresenterade vad gäller aktiviteter som att prata politik och kommentera politik på nätet där initiativet ligger mer hos deltagaren. En förklaring till det kan vara att politiken traditionellt har varit en manligt dominerad arena. Formerna för och rummet där aktiviteten äger rum kan alltså påverka om det är flest tjejer eller killar som engagerar sig. Detta skulle kunna bero på de normer som finns kring maskulinitet och femininitet där det maskulina är förknippat med aktivitet och ta plats medan det feminina är mer kopplat till en passiv roll och att inte ta plats på samma sätt. Det kan därmed vara viktigt att jobba med normer kring kön i arbetet med att jämna ut könsskillnader i inflytande och representation.

Ett exempel på rummets och formens påverkan på möjligheten till inflytande finns i vår intervjustudie i kapitel 2 där flera av tjejerna beskriver klassrummet som laddat och att de inte vill "sticka ut" i diskussioner.

Inflytande tas upp som ett centralt mål i både ungdomspolitik och jämställdhetspolitiken. Men statliga insatser kring inflytande och jämställdhet tycks i första hand vara inriktade på arbetsliv och representation, som framför allt rör vuxna och äldre unga. Det här styr SCB:s indikatorer för att följa upp jämställdhetspolitiken, men dessa skulle kunna utökas med indikatorer som bättre speglar jämställdheten mellan yngre ungdomar. Arbetet med det ungdomspolitiska målet om inflytande kan ha ett tydligare jämställdhetsperspektiv, precis som arbetet med inflytande inom jämställdhetspolitiken kan ha ett tydligare ungdomsperspektiv. Detta inte minst eftersom betydande delar av det stöd som Ungdomsstyrelsen har gett till insatser för unga och jämställdhet varit inriktat på att stärka framför allt tjejers inflytande (se fördjupningsavsnittet

om Ungdomsstyrelsens bidragsfördelning som avslutar detta kapitel).

Det finns ett antal exempel på hur ideella organisationer, kommuner och regioner arbetar integrerat med jämställdhet, inflytande och unga. Men i många avseenden tycks arbetet med inflytande och jämställdhet bland unga snarare ske parallellt. För att stärka jämställdheten inom inflytandeområdet kan det vara önskvärt att dessa frågor kopplas samman bättre framöver, i linje med arbetet med jämställdhetsintegrering. Mynigheter som traditionellt arbetat med inflytande för unga, till exempel Ungdomsstyrelsen och Barnombudsmannen, skulle i större utsträckning kunna involvera jämställdhetsfrågor i det arbetet. Flera av de projekt och verksamheter för unga inflytande som vi har nämnt skulle också kunna stärkas med ett jämställdhetsperspektiv.

En allmän reflektion är att jämställdhetsprojekt ofta fokuserat på att stärka tjejer och varit mindre inriktade på killars roll i jämställdhetsarbetet. Ett framtida jämställdhetsarbete kopplat till inflytande bör därför involvera både tjejer och killar. Att anta ett normkritiskt perspektiv är något som blivit allt vanligare de senaste åren och som skulle kunna vara ett lämpligt sätt att få tjejer och killar att bryta invanda mönster kring inflytande. Det kan också finnas vinster med att uppmärksamma att inte alla identifierar sig som tjejer eller killar och att alla inkluderas i jämställdhetsarbetet.

I den avslutande delen av detta kapitel beskrivs Ungdomsstyrelsens arbete med bidragsgivning till jämställdhetsprojekt. Den genomgång som vi gjort visar att en stor del av de jämställdhetsmedel som Ungdomsstyrelsen fördelar till det civila samhället går till projekt som rör unga, jämställdhet och inflytande.

Fördjupning

Bidrag till föreningslivet

– unga och jämställdhet

En av Ungdomsstyrelsens centrala uppgifter är att fördela bidrag till verksamheter och projekt av, med och för unga. Myndigheten har i uppdrag av regeringen att fördela bidrag till ungdomsorganisationer men även till andra organisationer och i vissa fall stiftelser. Flera av organisationerna och projekten som får bidrag arbetar för att öka jämställdheten bland unga. Vi har undersökt bidragen de senaste åren för att ta reda på vilka mönster som finns i det stöd som ges till organisationer och projekt.

Ungdomsstyrelsen fördelar statsbidrag för kvinnors organisering, till barn- och ungdomsorganisationer, till organisationer bildade på etnisk grund och till organisationer för homosexuella, bisexuella, transexuella eller personer med könsöverskridande identitet eller uttryck. Regler om bidragen finns i förordningarna (2005:1089), (2011:65), (2008:63) och (2008:349).

Den nya förordningen (2011:65) om statsbidrag till barn- och ungdomsorganisationer som trädde i kraft 2013 innebär nya formuleringar om jämställdhet och demokratiska idéer. Villkoret för att få statsbidrag är att organisationen ”... i sin verksamhet respekterar demokratins idéer, inklusive jämställdhet och förbud mot diskriminering...”. Kraven är nu färre än i den förra förordningen, där fanns fem mål för bidraget:

- främja barns och ungdomars demokratiska fostran
- främja jämställdhet mellan könen
- främja jämlikhet mellan olika ungdomsgrupper
- ge barn och ungdomar en meningsfull fritid
- engagera fler ungdomar i föreningslivet (förordning 2001:1060).

Könsfördelningen i styrelser och organisationerna är i dag en frivillig uppgift och inget krav för att få statsbidrag som barn- och ungdomsorganisation.

Ungdomsstyrelsen fördelar stöd till verksamhet som förebygger och motverkar diskriminering. Ungdomsstyrelsen fick uppdraget som försöksverksamhet 2002 och från och med 2008 är uppdraget långsiktigt (förordning 2002:989). Bidraget går till diskrimineringsbyråer som arbetar utifrån de sju diskrimineringsgrunderna, kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, ålder och könsöverskridande identitet eller uttryck (diskrimineringslagen, 2008:567). Anslaget för 2013 är 12 miljoner och våren 2013 hade 15 antidiskrimineringsbyråer beviljats verksamhetsbidrag.

Jämställdhet genom långsiktiga projektbidrag

För närvarande ansvarar Ungdomsstyrelsen för fyra långsiktiga projektbidrag. Men det finns också mer tillfälliga bidrag, en del av dem har särskild inriktning mot jämställdhet och unga.

De långsiktiga bidragen är *jämställdhetsbidrag*, *verksamhetsbidrag till kvinnors organisering*, *projektbidrag till ungas organisering* och *till projekt som motverkar rasism och intolerans*. Vi analyserar här de två första bidragen lite närmare.

Projekt med inriktning mot makt och inflytande

Jämställdhetsbidraget fördelas till projekt som ska främja jämställdhet mellan män och kvinnor. Ungdomsstyrelsen har haft uppdraget sedan 2008 (förordning 2006:390). Projekten som får bidrag ska vara kopplade till något av de jämställdhetspolitiska delmålen.

Figur 6.5 visar jämställdhetsbidraget, där framgår även vilket delmål som projekten främst är inriktade på. Tabellen gäller alla projekt som fått pengar 2008–2012.

Det har kommit in mellan 94 och 124 ansökningar till jämställdhetsbidraget årligen 2008–2011, med ett ökande antal för varje år. Under 2012 kom bara 66 ansökningar in. En trolig anledning är att myndigheten tidigare har haft tre eller fyra ansökningsomgångar men 2012 ändrades det till två. Tidigare ansökte också flera organisationer som fått avslag ofta för samma projekt i nästa omgång.

Ansökningar av hög kvalitet

Anslaget för projekt inom stödformen jämställdhetsbidrag har varit mer eller mindre konstant sedan 2008. Det som har blivit tydligt under handläggningsomgångarna är att trots att många ansökningar fått väldigt höga bedömningspoäng får de avslag på grund av att medlen inte räcker till. Ungdomsstyrelsen uppskattar att dubbelt så många projekt skulle kunna få bidrag om kvalitetskraven var det som satte ramen.

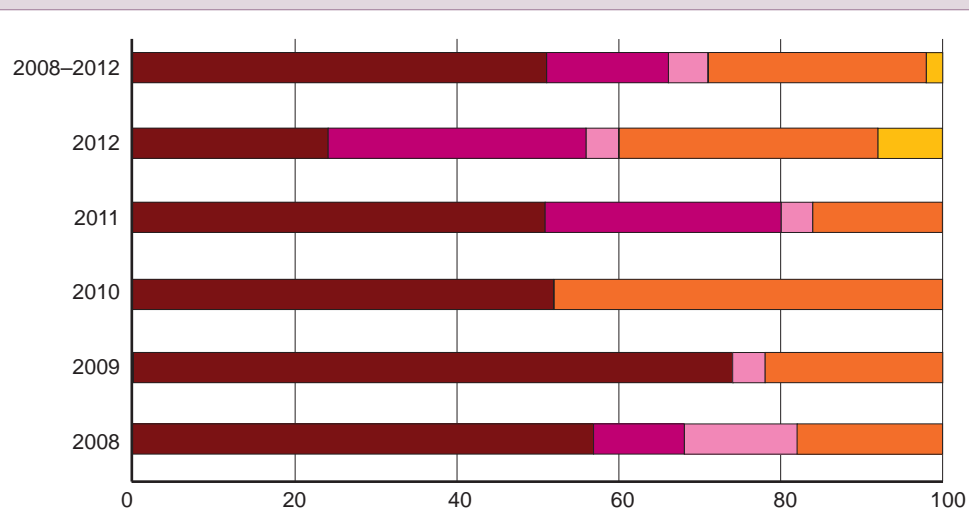
■ Jämn fördelning av makt och inflytande

■ Ekonomisk jämställdhet

■ Jämn fördelning av obetalt hem- och omsorgsarbete

■ Mäns våld mot kvinnor ska upphöra – kroppslig integritet

■ Odefinierat – organisationen har ej uppgett

Källa: Ansökningar inkomna till Ungdomsstyrelsen inom stödformen jämställdhetsbidrag 2008–2012.
Kommentar: Anslaget har legat omkring 7 miljoner kronor varje år, de beviljade medlen var som minst 6,9 miljoner kronor 2008 och som mest 7,3 miljoner kronor 2011. Totalt under perioden har drygt 35 miljoner kronor fördelats.

Figur 6.5 Anslag för jämställdhetsbidrag 2008–2012, utifrån jämställdhetspolitisk inriktning. Procent.

Prioriteringar i jämställdhetsbidraget

Ungdomsstyrelsens har genom åren gjort olika prioriteringar i fördelningen av jämställdhetsbidraget, bland annat utifrån de jämställdhetspolitiska målen och vilka ansökningar som har kommit in.

När myndigheten noterade att det var få projekt som arbetade mot mäns våld mot kvinnor uppmuntrades sådana projekt år 2010, och prioriteringen gav fler bidrag till dem. Flera av dessa är stöd till tjej- och kvinnojourer och samtalsgrupper om våld och sexuellt våld bland skolungdomar. Det är flera projekt om våld och sexuellt våld som ideella feministiska organisationer driver. De har samarbetat med framför allt tjej- och kvinnojourer, men även med fritidsgårdar och ungdomsmottagningar.

Året därpå prioriterades projekt med män som målgrupp. Detta eftersom få jämställdhetsprojekt tidigare involverat män eller haft män som målgrupp. Resultatet var att något fler organisationer som bedrev projekt för män fick bidrag, bland annat mansjourer. Under 2012 prioriterades i stället ekonomisk jämställdhet eftersom det tidigare kommit in få ansökningar med det som utgångspunkt. Under 2013 har myndigheten ingen särskild prioritering av syftet med jämställdhetsbidraget.

Bidrag till kvinnors organisering

Verksamhetsbidrag till kvinnors organisering (förordning 2005:1089) ska engagera kvinnor för ett visst ändamål. Projekten ska ha ett riksintresse och utveckla organisationsformer, samverkan och

arbetssätt. Det ska öka engagemanget hos målgrupper eller stärka organisationens kapacitet. Projektbidragets anslag är en del av organisationsbidraget till kvinnoorganisationer och fördelas till organisationer med minst 75 procent kvinnliga medlemmar. Vår kartläggning visar att av totalt 146 projekt 2008–2012 är 25 direkt riktade till unga och har ett jämställdhetssyfte.

Under 2010 fördelades knappt 12 miljoner kronor till totalt 34 organisationer och 2012 ungefär 9,5 miljoner kronor till totalt 25 organisationer. Under 2013 kommer totalt 7,5 miljoner kronor att fördelas till projekt.

Bidrag till ungas organisering

Projektbidrag till ungas organisering (förordning 2011:65) går till ideella organisationer som vill driva projekt för att öka ungas självständiga organisering och inflytande i samhället. För närvarande prioriteras projekt som samverkar med kommuner eller andra lokala organisationer. Inom satsningen har flera organisationer drivit jämställdhetsprojekt, ofta ideella organisationer som driver projekt för att främja ungas självständiga organisering. Det kan även vara organisationer som söker bidrag för att öka sin kapacitet, etablera fler lokalföreningar eller öka antalet medlemmar för att så småningom kvalificera sig för organisationsbidrag.

Ett exempel är organisationen Popkollo som under två år fick bidrag för att sedan bli beviljade organisationsbidrag för 2011. Popkollo har i dag åtta medlemsföreningar och 2 000 medlemmar.

Jämställdhet genom tillfälliga projektbidrag

De senaste åren har Ungdomsstyrelsen fått i uppdrag att ge bidrag till flera jämställdhets-satsningar utöver det långsiktiga jämställdhetsbidraget. Dessa satsningar är *projektbidrag för ideella organisationer som vill arbeta internt mot diskriminering och för jämställdhet* (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2009), *för jämställdhet bland nationella minoriteter* (Arbetsmarknadsdepartementet 2011) och med *engagemangsguider* (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2009). Ungdomsstyrelsen förmedlar även projektbidrag inom satsningarna demokratifrämjande verksamhet (förordning 2011:1509) och verksamhet mot våldbejakande extremism (förordning 2011:1508). Under åren 2007–2009 hade Ungdomsstyrelsen i uppdrag att fördela särskilda medel till jämställdhetsarbete inom kultursektorn (Ungdomsstyrelsen 2010).

Ideella organisationers arbete mot diskriminering och för jämställdhet

Satsningen *Ideella organisationers interna arbete mot diskriminering och för jämställdhet* genomfördes 2010–2012. Ungdomsstyrelsen förmedlade projektbidrag till organisationer som ville intensifiera sitt arbete mot diskriminering och för jämställdhet. Flera av projekten inom satsningen var ungdomsorganisationer som arbetade för jämställdhet och med diskrimineringsgrunden kön.

År 2012 var fem av de totalt nio projekten som fick bidrag riktade till unga kvinnor och män och fokuserade på jämställdhet. År 2011 var det ett av sju projekt som riktade sig till unga. År 2010 beviljades totalt åtta projektbidrag varav ett gällde insatser för unga. Vanliga metoder som användes var interna kartläggningar, upprättade av policydokument och jämställdhetsplaner samt utbildningar i jämställdhetsarbete.

Jämställdhet bland de nationella minoriteterna

Ungdomsstyrelsen har fördelat pengar till organisationer som företräder de nationella minoriteterna och arbetar med jämställdhetsarbete. Bidragen ingår i satsningen *Jämställdhetsarbete bland de nationella minoriteterna*¹¹⁵ och uppdraget löper under perioden 2011–2014 (Arbetsmarknadsdepartementet 2011). Det är en fortsättning på ett liknande treårigt uppdrag som myndigheten hade 2008–2011 (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2008). Uppdraget har inneburit att flera organisationer har genomfört jämställdhetsprojekt för unga. Den vanligaste insatsen är utbildningar för att stärka de tjejer och unga kvinnor som finns i föreningen.

Engagemangsguider för ökad föreningsaktivitet

Satsningen *Engagemangsguider* påbörjades med anledning av regleringsbrevet för 2010 (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2009). Uppdraget innebär att Ungdomsstyrelsen ska fördela bidrag till organisationer som vill arbeta

med engagemangsguider eller liknande metoder för att engagera personer som bor i områden där få är aktiva i föreningar. Bidraget ska särskilt prioritera projekt för att unga och kvinnor ska bli föreningsaktiva och eller få kontakt med civilsamhällets organisationer.

Satsningen har förlängts i omgångar och totalt löper den mellan 2010 och 2014. Ungdomsstyrelsens rapporter visar att många flickor och kvinnor i områden med låg föreningsaktivitet nåtts i projekten. Av de 7 000 ungdomar och kvinnor som nåddes var ungefär 1 300 kvinnor och 3 800 tjejer (Ungdomsstyrelsen 2012). Många har blivit synliggjorda, fått prova på aktiviteter och utvecklat kunskaper inom de områden projekten verkat. Satsningen visar att många blivit aktiva men att få valt att bli medlemmar i föreningarna. (Ungdomsstyrelsen 2012a).

Främja demokratin och arbeta mot våldsbejakande extremism

Projektsatsningarna *demokratifrämjande verksamhet* (förordning 2011:1509) och *verksamhet mot våldsbejakande extremism* (förordning 2011:1508) är uppdrag som myndigheten har haft sedan 2011, och de pågår fram till 2014. Satsningen består av projekt för avhoppare i riskmiljöer, med utbildning för unga som riskerar att utveckla ett våldsbeteende med extrema politiska åsikter. Det kan handla om stödinsatser för personer i vit makt-miljö eller förebyggande arbete med unga som riskerar att hamna i extrema antidemokratiska rörelser.

Projektet har i regel män som målgrupp och är inriktade på män som är i riskzonen eller har

deltagit i antidemokratiska rörelser. Flera projekt inom satsningen har haft svårt att nå ut till tjejer men det finns projekt inom satsningarna som har en bredare målgrupp, till exempel gymnasieungdomar, där både killar och tjejer ingår. Inga projekt har jämställdhetsfokus utan de inriktar sig på att främja demokratiska värderingar i bredare bemärkelse, eller riktar sig till riskgrupper för antidemokratiska värderingar.

Ungdomsprojekt med jämställdhetsinriktning

Ungdomsstyrelsen fördelar bidrag till projekt för jämställdhet bland unga. Det kan till exempel vara utbildningar för att stärka unga tjejer, kompetensutveckling för en tjejjour, eller att stötta tjejer och killar i att bryta könsnormer.

Projekt under de senaste fem åren

Vi har gjort en kartläggning över de senaste fem åren där vi samlat projekt som har ett jämställdhetssyfte och som riktar sig till unga. Det är en genomgång av projektansökningar och slutrapporter mellan 2008 och 2012. Kartläggningen visar inriktningar på projekten, vilka målgrupper som är vanligast samt hur organisationerna beskriver målgrupperna. Vi ser också vilka av de jämställdhetspolitiska delmålen som dessa projekt främst syftar till och vilka av de huvudområden för uppföljning av ungdomspolitik som projekten verkar inom.

De flesta projekten med jämställdhetssyfte för unga finns som väntat inom jämställdhetsbidrag.

Även inom satsningen projektbidrag för kvinnors organisering finns flera projekt för unga som syftar till jämställdhet mellan män och kvinnor. Men det finns även flera projekt som har ett tydligt jämställdhetssyfte och har unga som målgrupp inom andra bidrag.

Utvalda projekt

De projekt som definieras som jämställdhetsprojekt i denna kartläggning är projekt som syftar till att jämna ut den maktobalans som finns mellan tjejer och killar. Projekt som har jämställdhetssyfte men riktar sig till en bredare och äldre åldergrupp finns inte med i kartläggningen. Det samma gäller projekt som handlar om värdegrundfrågor där jämlikhet och diskrimineringsfrågor inkluderas, men utan specifikt fokus på kön.

Projektens målgrupper

Under perioden 2008–2012 har 111 projekt beviljats som har jämställdhetssyfte och unga som målgrupp (tabell 6.10).

Många projekt riktar sig till tjejer eller unga kvinnor (tabell 1) och det är få projekt som riktar sig till enbart killar eller unga män (endast tre projekt under perioden 2008–2012). Flera projekt har uppgett sin målgrupp som ”gymnasieungdomar”, ”unga i Rosengård”, ”unga muslimer” och ”ungdomar i organisationen” där både tjejer och killar troligen omfattas. Ibland är projekten uttalat feministiska med både killar och tjejer som målgrupp, men det kan även handla om projekt som har som syfte att stärka unga tjejer i en fritidsaktivitet som är dominerad av killar men att organisationen själv inte definierar det som ett jämställdhetsprojekt. Det finns projekt, om än få, som vill lyfta specifika jämställdhetsproblem som missgynnar killar som exempelvis handlar om frånvaro från skolan eller har ett normkritiskt arbete kopplat till maskulinitet.

Tabell 6.10 Antal bidrag till jämställdhetsprojekt med tjejer och killar som målgrupp, 2008–2012

Målgrupp	2008	2009	2010	2011	2012
Tjejer	10	13	17	8	12
Killar	1	0	1	1	0
Tjejer och killar	11	13	11	7	6
Antal beviljade projekt	22	26	29	16	18

Källa: Projektansökningar till Ungdomsstyrelsen 2008–2012.

Tjejer i socioekonomiskt utsatta områden

Generellt riktar sig många jämställdhetsprojekt till unga tjejer i vad som beskrivs som ett socialt utsatt område. Projekten har ofta en väldefinierad målgrupp. Målgrupperna beskrivs exempelvis som ”gymnasietjejer”, ”unga tjejer i Alby”, ”flickor med invandrabakgrund”, ”unga tjejer från Mellanöstern”, ”unga tjejer som riskerar att utsättas för hedersvåld” eller ”unga tjejer i speciellt utsatta områden”.

Projekt för att stärka tjejer både på 1990-talet och i dag

I utredningen *Flickorna och frigörelsen* (Ungdomsstyrelsen 1998), som genomfördes för att synliggöra flickors villkor och stärka deras position gjordes en kartläggning av projekt som fått bidrag av Ungdomsstyrelsen för att stärka flickor. I den kartläggningen finns flera likheter med dagens kartläggning, främst i vilka målgrupper projekten vill nå. De flesta projekt skulle då som nu stärka tjejer och framför allt tjejer med invandrabakgrund. I enlighet med det dåvarande regeringsbeslutet var syftena i projekten att stärka och synliggöra flickors föreningsaktivitet och kultur- och fritidsverksamhet och att stärka flickors inflytande i kommunal ungdomsverksamhet (Ungdomsstyrelsen 1998).

Fler jämställdhetsprojekt i dag än i slutet av 1990-talet

Det är betydligt fler ungdomsprojekt som har ett jämställdhetssyfte i dag än i slutet på 1990-talet bland dem som får stöd av Ungdomsstyrelsen. En trolig orsak är att det nu finns en specifik stödform som ska syfta till de jämställdhetspolitiska delmålen vilket leder till att det finns pengar för just de ändamålen (det så kallade jämställdhetsbidraget, se ovan). Av de projekt som ingår i kartläggningen tillhör de flesta satsningarna jämställdhetsbidrag och kvinnors organisering.

Större mångfald bland jämställdhetsprojekten i dag

I *Flickorna och frigörelsen* (Ungdomsstyrelsen 1998) identifierades två primära målgrupper som skulle stärkas: ”föreningslösa flickor” och ”invandrarflickor”. Jämfört med 2008–2012 har målgrupperna nu delvis förändrats. I dag inkluderas även killar och unga män (även om projekten riktade till dem är färre än de som riktas till tjejer), samt att bredare målgrupper som ”gymnasieelever” och ”unga i organisationen” är vanligare. Även antalet normkritiska projekt har ökat och de har oftast en bredare målgrupp som omfattar även unga män.

Fortsatt sällsynt med projekt för killar

De få projekt som enbart har killar och unga män som målgrupp är oftast projekt som syftar till att minska hedersrelaterat våld. Ett annat exempel är projekt som syftar till att stärka unga killar som har stor frånvaro i skolan. Projektet *Mellanbrö-*

der har utbildat kamratstödjare bland unga killar i Alby. Man beskriver hur flera deltagande killar kom tillbaka till skolan efter att de haft en period av frånvaro, samt att de kände sig tryggare på skolan och hade förändrat sin syn på hur killar ”bör” vara.

Några projekt för män ska motverka våld, men dessa projekt inkluderar ofta även kvinnor. Få jämställdhetsprojekt för unga riktar sig till enbart unga män och inga projekt har unga transpersoner som målgrupp.

Ungdomsstyrelsens arbete kan relateras till de stöd som Allmänna arvsfonden fördelar. Allmänna arvsfonden har genomfört en granskning av 44 projekt 1995–2011 där pojkar och unga män direkt eller indirekt har varit målgrupp, omfattande totalt 87,5 miljoner kronor (Johansson & Lunneblad 2012). Två olika pedagogiker framträder bland projekten. Bland projekt som arbetar med kompensatorisk pedagogik är utgångspunkten för en del en problematisk ung manlighet. Arbetet kan handla om att kompensera för frånvarande manliga förebilder eller bristande förmåga att ta ansvar för sin sexualitet eller våldsamt beteende. Andra tar sin utgångspunkt i att stärka självbilden och riktar sig till killar i särskilda livssituationer, exempelvis killar med funktionsnedsättning.

Bland projekt som arbetar med normkritisk pedagogik är ett tema kritik av ung maskulinitet. Arbetet utgår från att ifrågasätta dominerande föreställningar och förväntningar. Ett annat tema är kultur- och identitetskritik med projekt som vänder sig till killar utifrån kulturell och etnisk identitet kopplad till minoritetsgrupper i samhället.

Oavsett pedagogik finns en ambition att påverka individens förmåga att förhålla sig kritiskt till bilder av maskulinitet som finns i samhället. Bedömningen i översikten är att utgångspunkten i normkritisk pedagogik ger en större fokus på övriga samhället jämfört med en utgångspunkt i kompensatorisk pedagogik (Johansson & Lunneblad 2012). Det finns dock tendenser att unga killar själva görs ansvariga för brister som finns i deras liv, vilket gäller alla typer av projekt.

Jämställdhet reduceras till en kvinnofråga

Kartläggningen av projekt med stöd från Ungdomsstyrelsen visar att jämställdhetsfrågor är frågor som främst har involverat och engagerat kvinnor och tjejer. Brist på jämställdhet riskerar att bli ett problem för bara tjejer och kvinnor. Det kan osynliggöra maktrelationen mellan män och kvinnor, och konstruera jämställdhetsproblem som någonting som främst angår kvinnor. Att stötta kvinnor blir därmed en fråga om att lära kvinnor, speciellt vissa grupper av ”utsatta” om jämställdhet där ökad kunskap förväntas lösa de jämställdhetspolitiska problemen.

Den nuvarande jämställdhetspolitiken och de fyra jämställdhetspolitiska delmålen riskerar att osynliggöra de som är ”ansvariga” för avsaknaden av jämställdhet. Enda undantaget är mäns våld mot kvinnor där även förebyggande insatser riktade till män är aktuella. Malin Rönnblom diskuterar hur jämställdhetspolitiken genom sin utformning inte berör män: ”... när olika åtgärder konkretiseras i relation till särskilda grupper handlar detta nästan enbart om de grupper som blir utsatta för

problemet i fråga". (Rönblom 2011). Därmed osynliggörs maktrelationen och ansvaret för att lösa jämställdhetsproblem läggs på de grupper som är underordnade. I det här fallet handlar det om tjejer och specifikt tjejer i utsatta områden. Undantagen i kartläggningen är just de projekt som har en normkritisk inriktning där problemen utpekats som de maktstrukturer som stänger ute, exkluderar och begränsar. Då sätter projekten fokus på de normer som upprätthåller maktrelationen.

Bland dem som driver projekten finns en dominans av feministiska organisationer eller kvinnoorganisationer. Det är kanske är mindre förvånande då deras kärnverksamhet ofta syftar till ökad jämställdhet. Dock finns flera exempel där organisationer med en helt annan kärnverksamhet än jämställdhetsfrågor har arbetat just för jämställdhet mellan unga män och kvinnor. En del ungdomsorganisationer har drivit projekt, ofta med någon feministisk organisation

eller kvinnoorganisation som samarbetspartner. Det finns få exempel på mansorganisationer som driver jämställdhetsfrågor som har sökt bidrag. De få projekt som antingen riktar sig till killar eller unga män handlar ofta om mäns våld mot kvinnor och mer specifikt hedersrelaterat våld. Jämställdhet ses som en fråga som framför allt angår tjejer och ska uppnås med unga tjejer som målgrupp.

Vanligast att fokusera på makt och inflytande

Tabellen nedan visar hur många av de drygt hundra projekten i kartläggningen som är inriktade på respektive jämställdhetspolitiskt delmål. I stödformen jämställdhetsbidrag anger organisationerna själva vilket delmål som projektet huvudsakligen arbetar mot. I de projekt som ingår i andra stödformer har Ungdomsstyrelsen i stället definierat det främsta jämställdhetssyftet med projektet i denna analys.

Tabell 6.11 Antal jämställdhetsprojekt för varje jämställdhetspolitiskt delmål, 2008–2012

	2008	2009	2010	2011	2012	2008–2012
Jämn fördelning av makt och inflytande	17	19	19	8	12	75
Ekonomisk jämställdhet	1	2	10	1	2	16
Jämn fördelning av obetalt hem- och omsorgsarbete	0	0	0	0	0	0
Mäns våld mot kvinnor ska upphöra, rätt till kroppslig integritet	4	5	0	7	4	20
Antal projekt för unga och jämställdhet	22	26	29	16	18	111

Källa: Projektansökningar och slutrapporter till Ungdomsstyrelsen 2008–2012.

Tabell 6.11 visar att det vanligaste syftet under perioden 2008–2012 varit en jämn fördelning av makt och inflytande. Eftersom delmålet har en vid formulering hamnar många projekt i kartläggningen just där. Det kan handla om projekt som ska stödja kvinnor att få styrelseposter i organisationerna, utbildningar för tjejer att ta plats i en fritidsaktivitet där få tjejer deltar och verksamheter för att utbilda unga tjejer för ledande positioner i samhället.

Delmålet mäns våld mot kvinnor samt kvinnors och mäns rätt till kroppslig integritet är det näst vanligaste i projekten. Det handlar oftast om sexualundervisning eller samarbete med tjej- och kvinnojourer. Det minst vanliga syftet är projekt som arbetar för ekonomisk jämställdhet. Det obetalda hemarbetet finns inte med som fokus i något av projekten i kartläggningen. Det beror möjligen på att kartläggningen gäller just verksamhet för unga. Att ekonomisk jämställdhet är ovanligt är svårare att förklara. Detta är en trend bland samtliga jämställdhetsprojekt som får stöd genom Ungdomsstyrelsen och således inte någon specifik trend för just jämställdhetsprojekt för unga.

Utbildning den vanligaste aktiviteten i projekten

Vad gör då projekten och vilka mer specifika mål har de? Bland de 111 projekten har de flesta utbildning som huvudsaklig inriktning. Ett fåtal projekt är studier som ska synliggöra ett jämställdhetspolitiskt problem för unga. De vanligaste målen i jämställdhetsprojekten är i fallande ordning:

- att stärka unga, framför allt tjejer, genom utbildning i jämställdhet och normkritik
- att stärka unga tjejer som bor i vissa områden eller tillhör en utsatt grupp
- att utbilda personal, pedagoger och personer som möter unga i sitt arbete, framför allt tjejer, i jämställdhet
- att utbilda personal, pedagoger, personer som möter unga i sitt arbete, framför allt tjejer, i normkritik med fokus på kön
- att kompetensutveckla personer inom den egna organisationen kring jämställdhet, normkritik och diskriminering på grund av kön
- att utbilda ambassadörer i jämställdhet och normkritik som sedan ska vara förebilder och i sin tur utbilda den primära målgruppen
- att inom sexualundervisningen utbilda elever och personal i skolan om jämställdhet
- att stärka unga tjejer att bli föreningsaktiva eller aktiva inom en fritidsverksamhet som domineras av killar
- att utbilda unga killar genom att diskutera maskulinitet och normkritik.

Projekt inom ungdoms- politikens fem huvudområden

Projekten kan också delas in utifrån de fem ungdomspolitiska huvudområdena (tabell 6.12). Utbildning och lärande är det vanligaste området som ideella organisationer bedriver jämställdhetsprojekt för unga inom, följt av inflytande och representation. Många projekt berör mer än ett område. Vi har gjort en fördjupning kring arbetet inom respektive huvudområde.

Utbildning och lärande

Den vanligaste metoden i projekten är att utbilda unga i jämställdhet och normkritik, det är även vanligt att utbilda personal. Antingen har man utbildningar i den egna organisationen eller utbildar personer som möter unga i sitt yrke. I de fall där skolelever utbildas, så är det i jäm-

ställdhet och normkritik eller om mäns våld mot kvinnor och kroppslig integritet. Dessutom är det sexualundervisning, där projekten ofta är ett komplement till skolans undervisning. Dessa projekt sker ofta i kombination med utbildning för lärare och pedagoger på samma skola för att utbildningen då blir mer förankrad och ger långsiktiga effekter. Det är ett sätt att stärka utbildningen i jämställdhet för lärare och unga.

Utbildning av personal som arbetar med unga kvinnor och tjejer som har blivit utsatta för våld av män sker ofta i form av kompetensutveckling med inriktning på hedersrelaterat våld. Vanligast är kompetensutveckling för personal på kvinno- och tjejjourer eller socialtjänst och polis.

I de projekt som fokuserar på utbildning i jämställdhet för att förändra internt i organisationen är det vanligt att kombinera utbildning med en kartläggning av organisationen, exem-

Tabell 6.12 Antal jämställdhetsprojekt för varje huvudområde inom ungdomspolitiken 2008–2012

	2008	2009	2010	2011	2012	2008–2012
Utbildning och lärande	19	20	28	10	5	63
Arbete och försörjning	0	1	5	1	1	8
Hälsa och utsatthet	5	9	17	7	6	39
Inflytande och representation	15	13	14	8	11	46
Kultur och fritid	8	10	7	3	4	24
Antal projekt för unga och jämställdhet	22	26	29	16	18	111

*Källa: Projektansökningar och slutrapporter till Ungdomsstyrelsen 2008–2012.
Kommentar: Flera projekt berör mer än ett av ungdomspolitikens huvudområden.*

pelvis genom enkätundersökningar. Ofta följer man upp kartläggningen med utbildning och ett arbete för att ta fram en jämställdhetsplan. Ofta sprids dessa material för att inspirera andra att använda liknande metoder för jämställdhetsarbete.

Ungdomsstyrelsen har prioriterat projekt som vill arbeta för att sprida sina resultat. Det kan vara en konferens där resultat från projektet delas med andra ideella organisationer, offentliga eller privata aktörer. Men det är även vanligt med distribution och marknadsföring av ett nytt metodmaterial för jämställdhetsarbete, tryck av en kartläggning eller studie som sprids till allmänheten i opinionsbildande syfte.

De normkritiska utgångspunkterna har blivit vanligare med åren. Utbildningar med normkritiska utgångspunkter belyser och ifrågasätter genusrelaterade normer exempelvis inom sexualundervisningen i skolan eller i de egna ideella organisationerna.

Ett projekt inom satsningen ideella organisationers interna arbete mot diskriminering är Ungdom mot rasisms projekt *Jämställd antirasism* och *Jämställd antirasism 2.0*. Projekten genomfördes i flera delar: en kartläggning av talartid utifrån kön i samband med Ungdom mot rasisms kongress, utbildningar i genusrelaterade frågor, normer och härskartekniker, och deltagarna fick belysa de likabehandlingsproblem som de såg inom organisationen. Projektet resulterade i skriften *Den onorma boken* (Ungdom mot rasism 2012) som är ett lättläst metodmaterial i makt och normkritik. Projektet fick hedersomnämning av *jämställ.nu* hösten 2012.

Arbete och försörjning

Få ungdomsprojekt har arbete och försörjning som huvudområde. Möjligen kan detta bero på att projekt som innehåller jämställdhet kopplat till arbete och försörjning riktar sig till äldre eftersom de oftare arbetar. Många ungdomsprojekt har i stället elever i grundskolan eller gymnasiet som målgrupp och få projekt är inriktade på studenter på universitet eller högskola.

Ett projekt inom fältet arbete och försörjning är Sveriges kvinnolobbys analys av budgetpositionen 2012 utifrån ett genusperspektiv, *Duktiga flickor kostar inte* (2012). Projektet analyserar budgeten utifrån jämställdhet med särskilt fokus på ungas ekonomiska situation inom utbildning, hälsa och arbetsmarknad.

Ett annat exempel är projektet *Romer i samhället* som har startat verksamhet för att underlätta för romska unga kvinnor att gå vidare till högre studier. Projektet har speciellt fokus på unga och målet är att förändra attityder om mäns och kvinnors arbete och studier. En stödlinje för föreningens medlemmar som vill bryta mot de könsnormerna som är kopplade till arbete och studier ska bidra till att förändra den romska gruppens attityder. I samband med en kartläggning och seminarier kring vilka normer som finns i organisationen ska man verka för attitydförändringar i hela föreningen. Syftet är att öka den ekonomiska självständigheten framför allt för unga romska kvinnor samt jämna ut de ekonomiska resurserna mellan romska kvinnor och män.

I projektet *Mentorskap* har Riksföreningen för folkmusik och dans startat en mentorsbank med utbildade kvinnor med ledande positioner inom dans- och musiklivet. Unga tjejer har deltagit i mentorsprogrammet och det har underlättat för dem att bli mer etablerade och att ta ett kliv framåt i sina karriärer. Kvinnor som står i början av en karriär inom musiklivet och dans får under ett år handledning.

Hälsa och utsatthet

De projekt som hamnar inom området hälsa och utsatthet arbetar främst för det jämställdhetspolitiska delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och för tjejers och killars kroppsliga integritet. Mycket av medlen fördelas till kvinno- och tjejjourer och till projekt som driver tjejgrupper med fokus på sexualitet och våld. Dessa projekt utbildar ofta unga och pedagoger också i sexuell hälsa och utsatthet. Men här finns förvånansvärt få projekt med män som målgrupp. Projekten är i stället inriktade på utbildning om våld för tjejer eller personer som arbetar med tjejer. En del projekt har både tjejer och killar som målgrupp.

Tjejjouren Stjärnjouren har genomfört projektet *Vad är okej sex?*. De har uppmärksammat att många tjejer och killar har sex på gränsen av vad som känns okej. Orsaken beskrivs vara normer kring hur tjejer och killar ska förhålla sig till varandra och sex. Syftet var att stärka ungas

kroppsliga identitet genom utbildningar om att sätta egna gränser för sin sexualitet och hur ömsesidigt sex kan uppnås. Projektet har omfattat 43 utbildningstillfällen med temat ”okej sex”. Totalt har 643 ungdomar i både gymnasiet och högskolan deltagit i utbildningen. Det här projektet ingår även under i området utbildning och lärande.

Ett annat exempel som främst handlar om hälsa och utsatthet är Kurdistanas kvinnoförbunds projekt *Rör inte min system*. Projektets fokus är unga kvinnors rätt till kroppslig integritet. Syftet är att minska mäns våld mot kvinnor genom att öka unga kurdiska kvinnors kunskap om könsmakstrukturer i familjen, om könsrelaterat våld och jämställdhet i allmänhet. Genom tjejgruppsverksamhet och utbildningar av kurdiska kvinnor har kunskapen om jämställdhet ökat bland de deltagande tjejerna och kvinnorna.

Inflytande och representation

Många projekt i kartläggningen räknas till området inflytande och representation. Det kan bero på att detta är relativt breda begrepp men samtidigt handlar jämställdhetsarbete ofta om inflytande och det är en central del av jämställdhetspolitiken.

Projekten arbetar ofta med internt inflytande. Det kan exempelvis vara att öka antalet unga tjejer i styrelsen eller att få fler killar bli intresserade av jämställdhetsfrågor i sin egen orga-

nisation. Här finns många organisationer som redan arbetar med diskriminering, jämställdhet och feminism i sin kärnverksamhet. Många projekt har valt att kartlägga och förändra könsrelaterade maktstrukturer och normer i organisationen. Den finns även exempel på organisationer som inte vanligtvis arbetar med jämställdhet, och flera av dem är ungdomsorganisationer. Ett exempel är organisationen Ung media (www.ungmedia.se) som tillsammans med spelföreningen Sverok (www.sverok.se) kartlagt sin verksamhet för att belysa om och hur jämställdheten behöver förbättras i föreningarna. Projektet har använt sig av maktmättningsmetoden på årsmöten i båda föreningarna samt djupintervjuer och enkäter för att kartlägga de normer som finns i respektive organisation.

Kultur och fritid

Eftersom Ungdomsstyrelsen har haft i uppdrag att fördela särskilda medel till jämställdhetsarbete inom kultursektorn visar kartläggningen att flera projekt inom det området för unga fanns just åren 2008 och 2009. Det är vanligare med projekt som handlar om fritid än om kultur. I regel är projekten inriktade på en fritidsverksamhet med ojämn balans mellan män och kvinnor i själva utövandet.

Ett exempel är föreningen Yoko Dj:s som har drivit ett projekt med DJ-utbildning för musikintresserade kvinnor mellan 18 och 26. Syftet

är att jämna ut en bransch och fritidssysselsättning som är dominerad av män. Kvinnorna har fått praktisk kunskap om DJ-kulturen, fått delta i den samt fått möjligheten att utvecklas till att bli professionella DJ. Totalt har 28 klubbspelningar genomförts med deltagarna och man har anordnat två egna klubbar. Några av deltagarna har efter projektet startat egna klubbar och ännu fler spelar regelbundet på klubbar i Göteborg, Stockholm och Malmö. Föreningen har lyckats väl med att stötta dem som önskat etablera sig som verksamma och avlönade DJ då de även organiserat nätverksträffar och andra tillfällen för att knyta kontakter. Det här projektet ingår också i området arbete och försörjning.

Många projekt inom området kultur och fritid handlar just om musik och scenverksamhet, att uppmuntra tjejer att delta och ta plats inom en viss musikverksamhet. Den queerfeministiska föreningen *Idyll* har fått projektbidrag för projektet *Scen Idyll*. Det ska vara en plats för queera, feministiska, antirasistiska, kulturella och konstnärliga verksamheter. I projektet hade man en queerkulturell scen med galleri för att unga hbtq-personer och feminister för att ge dem möjlighet att framträda.

Slutsatser

Genomgången av ungdomsprojekt med jämställdhetsinriktning visar några tydliga tendenser:

Makt och inflytande samt våld i fokus

Kartläggningen visar att det jämställdhetspolitiska delmålet lika makt och inflytande är vanligast som syfte i de jämställdhetsprojekt för unga som har beviljats bidrag. Det gäller också för jämställdhetsprojekt riktade till en äldre målgrupp och beror antagligen på att det är ett brett mål där många projekt passar in. Det näst vanligaste målet är mäns våld mot kvinnor och kroppslig integritet där de flesta projekt ger stöd till tjej- och kvinnojourer eller motverkar hedersrelaterat våld. Få projekt syftar till ekonomisk jämställdhet och det finns inga projekt för en jämnare fördelning av det obetalda hemarbetet för unga.

Utbildning den vanligaste inriktningen

De flesta projekt i kartläggningen sysslar med utbildning. Föreningslivet har tagit fram metodmaterial, genomfört utbildningar för unga och yrkesverksamma som möter unga i sitt arbete samt kompetensutvecklat sin egen verksamhet. Kartläggningen visar att det blivit mer vanligt att arbeta med jämställdhet på ett normkritiskt sätt mellan 2008 och 2012. Få projekt handlar om arbete eller försörjning, inflytande och representation är den vanligaste inriktningen. Det beror på att många projekt syftar till att utjämna maktstrukturen i den egna organisationen men även på att inflytande och representation är vida områden som omfattar många typer av jämställdhetsprojekt.

Hälsa och utsatthet är även det en vanlig inriktning och det innebär oftast projekt om mäns våld mot kvinnor eller sexualundervisning i skolan. Kultur och fritid är inte speciellt vanligt även om det finns flera exempel. De projekt som hamnar här innebär framför allt att ungdomsorganisationer försöker få flickor att engagera sig inom en specifik fritids- eller musikverksamhet.

Få projekt riktar sig enbart till killar

Målgrupperna är mestadels väldefinierade och projekten riktar sig framför allt till tjejer i vissa områden eller från en viss etnisk grupp. Det är ofta projekt som ska stärka dessa tjejer, men många projekt riktar sig även till ”alla” unga. Däremot finns väldigt få projekt med killar som målgrupp som har ett jämställdhets syfte. Det är främst kvinnoorganisationer och feministiska organisationer och organisationer bildade på etnisk grund som bedriver projekten för unga och jämställdhet. Detta kan ställas i relation till Allmänna arvsfondens bidragsgivning där det finns flera exempel på projekt för killar. Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det finns en risk att jämställdhetsarbete blir en fråga för endast kvinnor eller tjejer och därför osynliggörs den maktrelation mellan könen som brist på jämställdhet innebär.

Styrning och prioritering påverkar

Det är uppenbart att de bidrag som regeringen ger myndigheten i uppdrag att fördela påverkar utfallet av de projekt som drivs av organisationer i civila samhället. Ungdomsstyrelsen har fått ansvar för långsiktiga bidrag med inriktning på jämställdhet vilket har bidragit till att antalet projekt som myndigheten stödjer har ökat. Det finns dock ingen sammanställning av statens totala bidragsgivning på området. Genom att flera bidrag nu administreras av Ungdomsstyrelsen förbättras möjligheterna att följa förändringar över tid inom området.

I de satsningar som ger stöd åt verksamhet som ska öka jämställdheten kan vi se att många projekt riktar sig till unga, bland annat engagemangsguider, jämställdhetsprojekt och jämställdhetsarbete bland nationella minoriteter. I satsningen engagemangsguider finns speciellt avsatta pengar till kvinnor och unga, och där finns många jämställdhetsprojekt för unga. Kartläggningen visar att föreningslivet har kompetens om genusfrågor, normkritik och jämställdhetsarbete, men även att finansieringen behövs för att stödja och utveckla denna kompetens i de ideella organisationerna.

KAPITEL 7

Kultur och fritid

Inledning

I det här kapitlet belyser vi området kultur och fritid ur ett jämställdhetsperspektiv. Vi inleder med att beskriva ungas syn på sin fritid, vilka aktiviteter de ägnar sig åt och i vilken utsträckning de är föreningsaktiva. Detta följs av fördjupningar kring jämställdheten bland unga inom idrott, kultur och medier.

I vår redovisning använder vi oss främst av information som samlats in i Ungdomsstyrelsens egna undersökningar samt information från officiella statistiska källor. Men det är svårt att få en samlad bild av ungas kultur och fritid framför allt för att det saknas statistik på många områden och för att mycket av verksamheten organiseras lokalt.

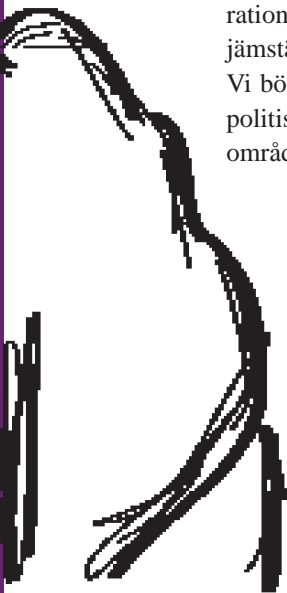
I avsnittet om förändringsarbete presenterar vi projekt och satsningar inom området kultur och fritid. Exempelen är valda för att ge inspiration och ingångar till egna reflektioner kring jämställdhetsarbete inom olika verksamheter. Vi börjar med att kort gå igenom de ungdomspolitiska och jämställdhetspolitiska målen inom området.

De ungdomspolitiska målen

Regeringen framhåller i sin skrivelse 2009/10:53, *En strategi för ungdomspolitiken*, tillgången till kultur som grundläggande i en demokrati samt ett kraftfullt redskap för ett aktivt deltagande i samhället. En huvudsaklig utmaning på området för regeringen är att öka ungas delaktighet i kulturlivet. I detta arbete är det betydelsefullt att skapa långsiktiga förutsättningar för att erbjuda kultur, för, med och av ungdomar. Att främja ungas egen organisering lyfts också fram som en viktig uppgift.

Idrotten är en viktig del av många ungas fritid. Regeringen har med hjälp av ett antal satsningar velat stärka jämställdheten inom idrotten. Till exempel genom idrottslyftet som startade 2007 som en särskild satsning på svensk idrott för att ”*öppna dörrarna till idrotten för fler barn och ungdomar samt att utveckla verksamheten så att unga väljer att idrotta högre upp i åldrarna. Allt arbete ska utgå från ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv.*” (skr. 2009/10:53).

I skrivelsen poängteras att en meningsfull fritid kan minska risken för att hamna i utanförskap och motverka negativa beteenden såsom våld och skadegörelse. Regeringen beskriver hur brist på fritidsaktiviteter ökar risken för en stillasittande fritid och försämrad hälsa. Här lyfter regeringen fram att barn- och ungdomsidrotten är viktig för att tidigt etablera goda motionsvanor som kan bestå i vuxen ålder.

Även det informella lärandet och de sociala aspekterna av kultur- och fritidssysselsättningar poängteras. I de ideella organisationernas verksamheter sker mycket informellt lärande och de sociala relationer som skapas på fritiden har stor betydelse för ungas identitetsskapande. Därför ger satsningar för unga på kultur- och fritidsområdet ofta positiva effekter som påverkar även andra livsområden.

Till stor del skapas både kultur- och fritidsaktiviteter i ungas egna organisationer. I skrivelsen understryker regeringen att det är en viktig uppgift för framtiden att fortsätta främja ungas organisering. Staten stimulerar ungas organisering i föreningslivet genom bidrag till ungdomsorganisationer, som bland annat handläggs av Ungdomsstyrelsen (en jämställdhetsanalys av Ungdomsstyrelsens bidrag finns i slutet av kapitel 6).

Medier är en stor del av ungas fritid, och ofta räknas film, musik eller läsande av böcker och dagstidningar in under ungas kultur. Nu har också digitala medier bidragit till ett utbrett utövande av digitala fritidsaktiviteter. Studier om barn och unga visar att internet och andra digitala medier utgör en viktig arena för unga på fritiden. För att få mer kunskap i dessa frågor gav regeringen Statens medieråd 2012 i uppdrag att göra en kvalitativ studie av barns och ungas användning av sociala mötesplatser på internet ur ett jämställdhetsperspektiv. Uppdraget ska redovisas senast den 10 december 2013.

I budgetpropositionen aviserade regeringen att Ungdomsstyrelsen år 2014 ska genomföra en tematisk analys av ungdomars fritid och organisering som en del av uppföljningen av ungdomspolitikerna (prop. 2013/14:1).

De jämställdhetspolitiska målen

Det jämställdhetspolitiska delmål som ligger närmast och delvis omfattar det ungdomspolitiska huvudområdet kultur och fritid är jämn fördelning av makt och inflytande. Enligt propositionen *Makt att forma samhället och sitt eget liv* (prop. 2005/06:155) ska kvinnor och män ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet. Målet handlar också om att tjejer och kvinnor ska ha samma möjligheter som killar och män att delta i och påverka det som formar våra föreställningar, tankar och idéer om oss själva och vårt samhälle. Det gäller bland annat kulturen, massmedier och folkbildningen.

Grunden för demokratiska värderingar ligger i tjejers och killars *"lika möjligheter att vara aktiva – och att växa upp till att vara aktiva samhällsmedborgare"* (skr. 2005/06:155). Inom föreningar och områdena idrott, kultur och medier fördelar sig unga olika beroende på kön. Andra sociala kategorier som också visar sig betydelsefulla för hur unga spenderar sin fria tid är ålder, socioekonomiska förhållanden, könsidentitet och sexuell läggning, etnicitet, boendeort och eventuell funktionsnedsättning. I vår redovisning kommer vi främst att fokusera på fördelning utifrån kön och ålder, även om vi också kommer att göra nerslag i andra sociala kategorier.

Kategorier för att mäta jämställdhet

I vår fortsatta redovisning presenterar vi föreningsaktivitet, och aktivitet inom idrott, kultur, och medier i olika avsnitt. Syftet är att synliggöra skillnader mellan tjejer och killar inom olika fritidsområden. Ibland slås idrottsutövande ihop till en kategori som sedan ställs mot en specifik del av kulturutövande, till exempel musicerande. I en sådan jämförelse framstår idrottsutövande oftast som en mer utövad fritidsaktivitet än kultur fast det inte behöver vara så (Ungdomsstyrelsen 2011). I statistiken redovisas inte heller alltid könsfördelningen vilket är problematiskt när man vill diskutera kultur och fritid ur ett jämställdhetsperspektiv. Vi ser ett generellt behov av att utveckla jämförbara kategorier för att mäta ungas fritidsvanor. Utifrån den statistik som nu är tillgänglig beror resultatet i hög grad på hur precist fritidsaktiviteter definieras och hur olika kategoriseringar jämförs. Det är vår förhoppning att vi kan undvika missvisande jämförelser genom att dela upp fritidsområdet i olika kategorier och diskutera kategorierna var för sig i det här kapitlet.

Innan vi redovisar de olika kategorierna gör vi en presentation av tjejers och killars egna svar på frågor om sin fritid.

Ungas syn på sin fritid

Från kapitel 3 om utbildning och lärande vet vi att tjejer generellt presterar bättre i skolan, samtidigt som en större andel av tjejerna på gymnasieskolan upplever stress. Detta kan ställas i relation till upplevelsen av fritid, där vi ser att 40 procent av tjejerna 16–19 år uppger att de har för lite fritid jämfört med 23 procent av killarna (tabell 7.1). I den äldre åldersgruppen är skillnaden mellan könen något mindre (43 procent av tjejerna jämfört med 31 procent av killarna uppger att de har för lite fritid). Detta kan också kopplas samman med att tjejer i högre utsträckning än killar slutar med aktiviteter inom både organiserad idrott och kultur med stigande ålder inom åldersspannet 16–25 år (se Ungdomsstyrelsen 2005, 2011)

Tabell 7.1 Ungas uppfattning om fritid, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

	16–19 år			20–25 år		
	Tjejer	Killar	Totalt	Tjejer	Killar	Totalt
För mycket fritid	6,6	14,8	10,8	9,4 n.s.	13,2 n.s.	11,3
Lagom med fritid	52,9	62,6	57,7	48,0	55,9	52,0
För lite fritid	40,5	22,6	32,0	43,0	30,9	36,6

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

N.s. = Skillnaderna mellan könen är inte statistiskt säkerställda.

Kommentar: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

Unga värderar fritiden högt, särskilt killar

Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013 visar på flera sätt att unga värderar sin fritid högt. Fritiden är det som värderas högst på frågan om vad som är viktigast just nu bland unga 16–19 år och 20–24 år (före andra områden som parförhållande, fast arbete och bilda familj).

På frågan om vad som ger livet mest mening var det vanligaste svarsalternativet familjen, vilket 67 procent av tjejerna och 45 procent av killarna 16–29 år uppgav (endast ett alternativ kunde väljas). Men bland killarna var det näst vanligaste svarsalternativet fritiden vilket 21 procent av dem uppgav, och det kom före alternativ som vänner, arbete och studier. Bland tjejerna var det näst vanligaste alternativet istället vänner (17 procent), och därefter fritiden (8 procent). Oavsett åldersgrupp så är det en större andel killar och män än tjejer och kvinnor som uppgav att fritiden är det som ger livet mest mening (Ungdomsstyrelsen 2013c).

Tjejer och killar lika nöjda med sin fritid, men det är vanligare att tjejer avstår från att besöka fritidsaktiviteter

Tjejers och killars värdering av sin fritid är förhållandevis jämn över tid. Det finns inte någon statistiskt säkerställd skillnad mellan hur nöjda tjejer respektive killar är med sin fritid. I mätningar som Ungdomsstyrelsen gjort 1997, 2002 och 2013 där unga har fått skatta hur nöjda de är med sin fritid på en skala som går från 1–7 (helt nöjd missnöjd–helt nöjd, där fyra är mittersta värde) skattar både tjejer och killar strax över fem i samtliga mätningar.

Men alla är inte fria i sitt val av fritidsaktiviteter och vissa avstår på grund av rädsla att bli dåligt bemött. I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät från 2013 uppgav 17 procent av tjejerna mellan 16 och 25 år att de avstått från att besöka fritidsaktiviteter på grund av rädsla och 12 procent av killarna i samma ålder uppgav detta. Andra kan vara förhindrade att delta på grund av de inte har de ekonomiska förutsättningarna. Regeringen har också aviserat införande av en fritidspeng för barn i ekonomiskt utsatta hushåll (prop. 2013/14:1) Ytterligare andra för att de inte tillåts av sina familjer som begränsar dem i deras livsutrymme på grund av hederskultur. En mer utförlig diskussion om heder och dess effekter för unga och deras fritid finns i rapporten *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009).

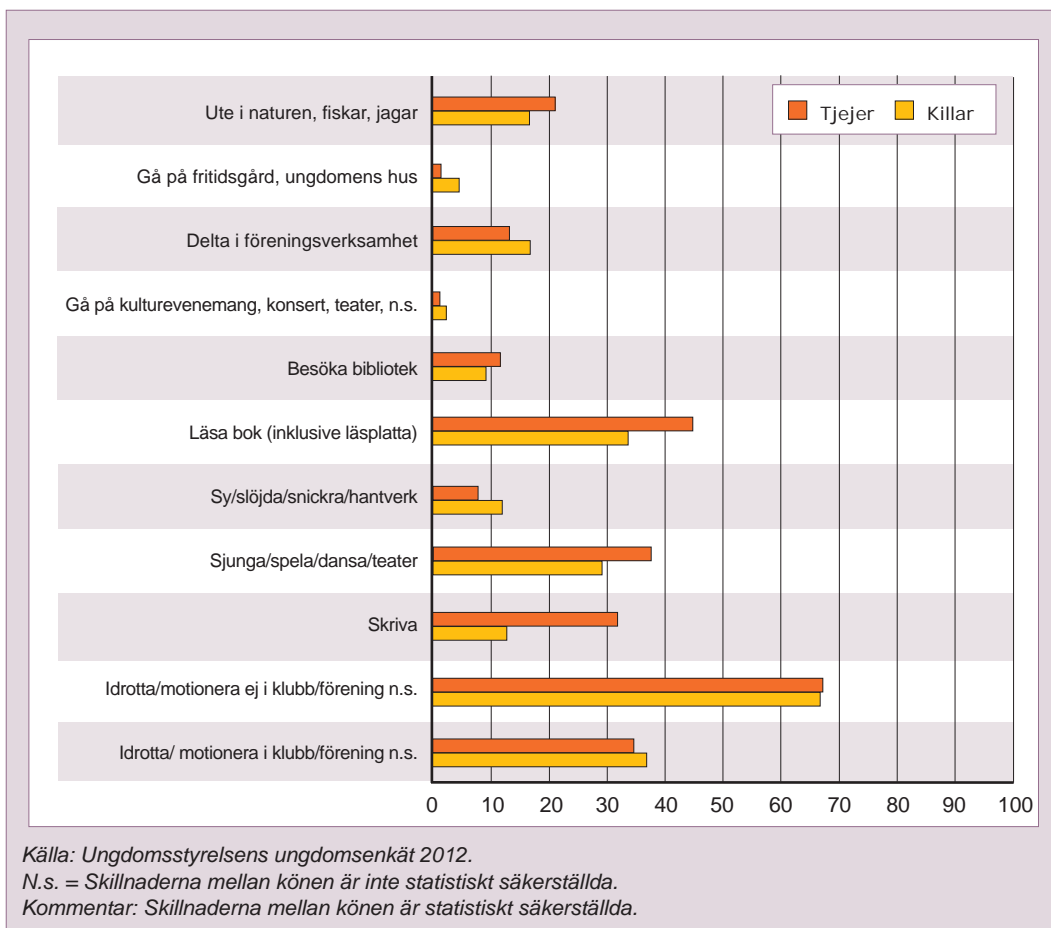
Ungas fritidsaktiviteter och organisering

Vad ägnar sig unga åt för fritidsaktiviteter? I vår analys av detta har vi valt att titta på de som är relativt aktiva (minst en gång i veckan) och de som inte ägnar sig åt de olika aktiviteterna alls.

Den aktivitet som störst andel unga 16–25 år, både tjejer och killar, uppger att de ägnar sig åt på fritiden minst en gång i veckan är idrott och motion utanför organiserade idrottsföreningar

(67 procent) (figur 7.1). Andra aktiviteter som många unga uppger att de ägnar sig åt är idrott och motion inom idrottsföreningar, kulturaktiviteter som sång, musik, dans och teater samt läsning. Resultaten visar också att en större andel tjejer ägnar sig åt att skriva eller läsa som en fritidsaktivitet.

För många av dessa aktiviteter är det signifikanta skillnader mellan tjejer och killar. När det gäller idrott och motion, både i och utanför

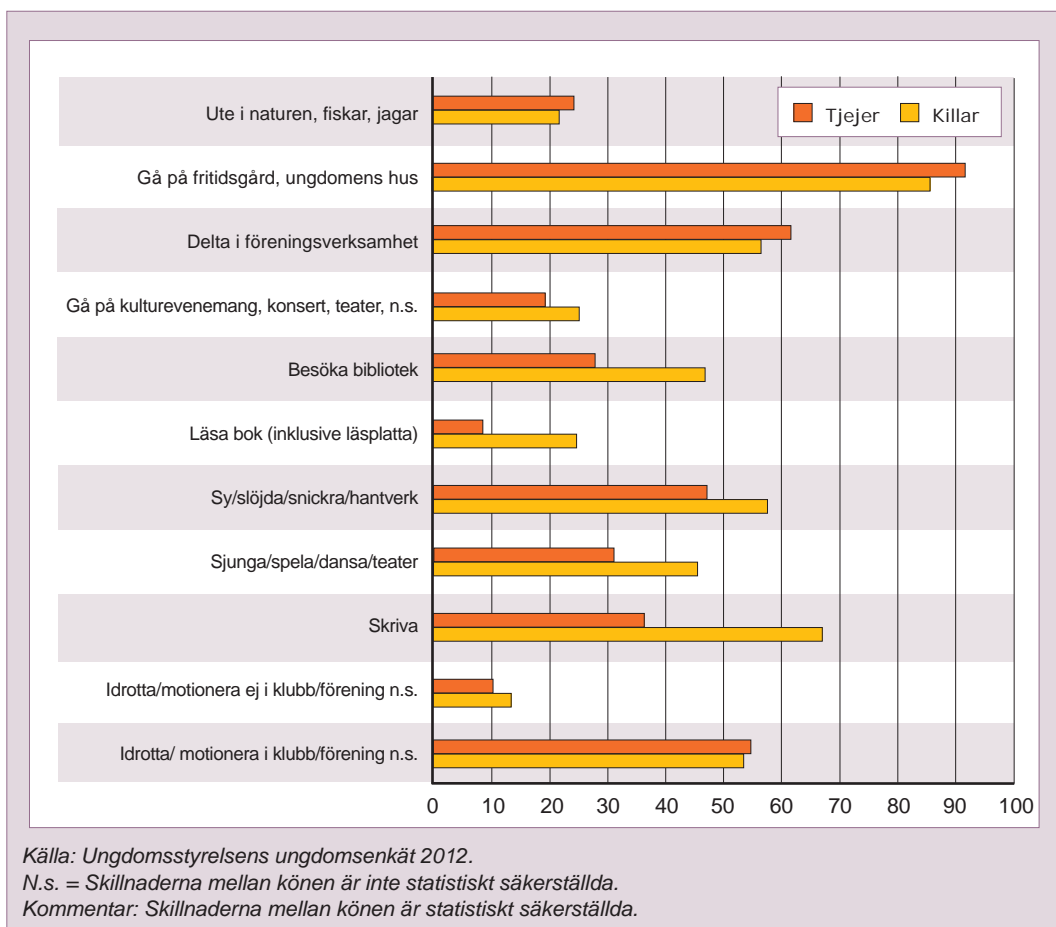
Figur 7.1 Andel som utövar fritidsaktiviteter minst en gång i veckan, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent.

förening, samt att besöka bibliotek och kultur-evenemangsbesök finns inga särkerställda skillnader mellan tjejer och killar.

Det finns också vissa aktiviteter som många unga inte ägnar sig åt på fritiden. Av de alternativ som ingår i enkäten är att gå på en fritidsgård eller ett ungdomens hus det som flest unga inte gör på sin fritid (92 procent av tjejerna och 86 procent av killarna gör aldrig detta). Denna

arena besöks ofta av yngre, inte minst i åldern 13–15 år som inte ingår i enkätundersökningen, och uppgifterna behöver kompletteras med lokal statistik för att fullt ut visa betydelsen av denna arena för unga (Ungdomsstyrelsen 2008, 2011).

Vidare uppger 61 procent av tjejerna och 57 procent av killarna att de aldrig deltar i föreningsverksamhet. Kring läsande kan konstateras att 25 procent av killarna och 9 procent av

Figur 7.2 Andel som aldrig utövar fritidsaktiviteter, efter kön, 16–25 år, 2012. Procent.

tjejerna aldrig läser en bok på sin fritid (figur 7.2). Utöver att avstå att besöka en mötesplats på fritiden av rädsla för att bli dåligt bemött vet vi lite om varför unga väljer bort vissa fritidsaktiviteter. Vid alla aktiviteter är skillnaderna mellan tjejer och killar signifikanta, förutom när det gäller att aldrig vara ute i naturen och att aldrig idrotta eller motionera utanför föreningsidrotten, där det inte finns någon statistiskt

säkerställd skillnad mellan tjejer och killar. Här skulle det vara intressant att framöver undersöka anledningarna till att vissa fritidsaktiviteter i hög utsträckning väljs bort av unga, och hur väl det lokala utbudet svarar mot ungas engagemang och förväntningar.

Ungas organisering

Tecken på minskande

föreningsdeltagande bland unga

Allmänt kan konstateras att många unga deltar i olika former av föreningar, men att andelen minskar över tid och är mindre än bland äldre. Det finns alltså all anledning att även i fortsättningen stödja ungas organisering på olika sätt (jfr kapitel 6). Enligt Statistiska centralbyråns ULF-undersökning 2010/2011 var andelen 16–25-åringar som var medlemmar i en förening omkring 50 procent och andelen bland 35–74-åringar omkring 81 procent. Medlemskap i alla typer av föreningar, inklusive idrott, fackföreningar, politiska partier och konsumentföreningar ingår i dessa uppgifter. I en jämförelse med tidigare mätningar har ungas föreningsaktivitet minskat. År 2004/05 hade 64 procent i ungdomsgruppen (16–25 år) och 88 procent i

den äldre åldersgruppen medlemskap i en förening.

Om vi tittar på mötesdeltagande i föreningar (bortsett från politiska och fackliga möten) bland tjejer och killar de senaste 12 månaderna visar det sig att 32 procent av unga mellan 16–25 år hade varit på ett föreningsmöte (tabell 7.2).

Mötesdeltagandet skiljer sig något åt mellan killar och tjejer. I samtliga kategorier är andelen killar som går på möten något större än andelen tjejer.

Deltagande i föreningsmöten har sjunkit markant i hela befolkningen de senaste 15 åren. Åren 1994/95 hade 51 procent av unga i åldern 16–25 år varit på möte i en förening, ett samfund eller liknande de senaste 12 månaderna, jämfört med 32 procent 2010/11.

Tjejer och killar fördelar sig till viss del olika i specifika inriktningar i sitt föreningsdeltagande.

Tabell 7.2 Andel som under de senaste 12 månaderna varit på möte i förening, efter kön, 16–25 år, 2010/11. Procent

		16–25 år		
		Tjejer	Killar	Samtliga
Bakgrund	Inrikes född	32,6	37,2	35,0
	Utrikes född	14,8	20,8	18,0
Region	Storstäder och förortskommuner	26,7	32,6	29,9
	Större städer	33,0	35,2	34,1
	Övriga	24,7	35,8	30,6
Totalt		29,6	34,4	32,1

Källa: Ungdomsstyrelsen, Statistiska centralbyråns ULF-undersökning 2010/11.

Kommentar 1: Fackligt möte och möte i politiskt parti är exkluderade.

Kommentar 2: Boenderegion utgår från SKL:s kommungruppsindelning därorstäder avser Stockholms, Göteborgs och Malmö kommun samt förortskommunerna och större städer avser större städer, pendlingskommuner samt övriga kommuner med mer än 25 000 invånare. Utländsk bakgrund avser personer som själva är födda utomlands samt inrikes födda med två utrikes födda föräldrar. Svensk bakgrund avser personer som är inrikes födda med två inrikes födda föräldrar samt inrikes födda med en inrikes och en utrikes född förälder.

Det ser vi i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsundersökning från 2013. Exempelvis är det bland unga 16–29 år, omkring 21 procent av tjejerna som är medlemmar i idrottsföreningar medan omkring 29 procent av killarna är det. I kultur-, musik-, dans-, film- eller teaterförening är 9,4 procent av tjejerna medlemmar medan andelen killar är 6,4 procent. I dator-, roll- och konfliktspelsföreningar är 1,5 procent av tjejerna och 7,2 procent av killarna medlemmar. Nivåerna för föreningsdeltagande skiljer sig mellan olika undersökningar och behöver kompletteras med medlemsstatistik för att ge en mer fullständig bild av utvecklingen på området.

Lägre föreningsdeltagande bland unga med utländsk bakgrund, särskilt tjejer

Tjejer med svensk bakgrund går på möten i större utsträckning än killar med utländsk bakgrund och tjejer från större städer går på möten i samma utsträckning som killar i storstäder (tabell 7.2). Tjejer och killar med utländsk bakgrund deltar generellt mindre i föreningsaktiviteter. Andelen tjejer med utländsk bakgrund som deltog i föreningsmöten 2010/11 var nästan 18

procentenheter mindre än andelen tjejer med svensk bakgrund (tabell 7.2). Andelen killar med utländsk bakgrund som deltog i föreningsmöten var 16 procentenheter mindre än för killar med svensk bakgrund.

Även bakgrundsfaktorer som bakgrund, boendeort och ålder påverkar ungas föreningsaktivitet. Vad vi också kan se är att inom dessa bakgrundsfaktorer har tjejer procentuellt ett lägre föreningsdeltagande än killar.

Ungdomsstyrelsens stöd till ungdomsorganisationer

Ungdomsorganisationer får stöd genom statsbidrag i form av struktur-, utvecklings eller etableringsbidrag samt bidrag till arbete för barn och unga på lokal nivå, sammantaget 212 miljoner kronor redovisningsåret 2012.

Under de tre senaste åren har allt fler barn- och ungdomsorganisationer fått statsbidrag i det stöd som Ungdomsstyrelsen administrerar. Därför ökar andelen medlemmar som omfattas av bidraget, det gäller både tjejer och killar (tabell 7.3). Men det finns tecken på att könsfördelningen blir alltmer skev. I ansökningsprocessen ska föreningarna uppge antalet tjejer och killar

Tabell 7.3 Antalet medlemmar i barn- och ungdomsorganisationer med stöd från Ungdomsstyrelsen, efter kön, 7–25 år, 2010–2012. Procent

	2010		2011		2012	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Tjejer	248 694	46,8	259 061	43,0	285 631	41,2
Killar	283 215	53,2	343 869	57,0	407 953	58,8
Totalt	531 909		602 930		693 584	

Källa: Ungdomsstyrelsen 2013d.

Kommentar: Redovisningen omfattar statsbidrag i form av struktur-, utvecklings- och etableringsbidrag samt bidrag till arbete för barn och unga på lokal nivå. Uppgifterna avser redovisning av uppgifter för föregående år, det innebär att redovisningsår 2012 speglar hur fördelningen såg ut i organisationerna 2011.

bland medlemmarna. Bland organisationernas medlemmar 2010 var 47 procent tjejer och 53 procent killar, motsvarande andelar 2012 var 41 procent tjejer och 59 procent killar (av sammanlagt drygt 693 000 medlemmar i organisationerna).

Idrott

I Riktlinjebeslutet för statens stöd till idrotten för 2006 (Justitiedepartementet 2005) anger regeringen att målen för idrottspolitiken är att ge möjligheter för tjejer och killar, kvinnor och män att motionera och idrotta för att främja en god folkhälsa, att stödja en fri och självständig idrottsrörelse samt att ge positiva upplevelser av idrott som underhållning. Riksidrottsförbundet (RF) ska också redovisa en bedömning av i vilken utsträckning idrott bidrar till att utveckla tjejers och killars intresse och benägenhet för motion samt hur verksamheten bidrar till att förbättra deras inflytande. Det handlar också om att redovisa hur verksamheten bidrar till att göra det möjligt för kvinnor och män att utöva idrott och motion och att ge kvinnor och män lika förutsättningar att delta i idrottsverksamhet. Även idrottsforskningen ska redovisas utifrån hur den fördelats på kvinnor och män. RF har också ansvaret för redovisning av verksamhet vid de riksrekryterande idrottsgymnasierna, inkluderat fördelningen mellan tjejer och killar. Centrum för idrottsforskning (CIF) har fått i uppdrag att följa upp statens stöd till idrotten genom ett antal indikatorer inom fem målområden. Såväl utformningen som analysen av indikatorerna ska innehålla funktionsnedsettnings-, jämställdhets-, integrations- och barnrättsperspektiv (prop. 2008/09:126).

SISU idrottsutbildarna är idrottens eget studieförbund och arbetar med bildning och utbildning inom idrotten. Sisu består av ett studieför-

bund, ett förlag och en idrottsfolkhögskola. Under 2013 satsar Sisu på arbetet med jämställdhet genom att erbjuda utbildningar till alla chefer och mellanchefer på distriktsförbunden och Sisu i hela Sverige. År 2014 lanserar också Sisu ett analysverktyg för att undersöka jämställdheten i en idrottsförening. Analysverktyget är framtaget i samarbete med Karlstads universitet. Arbetet med jämställdhetsintegrering är ett samarbete mellan Sisu idrottsutbildarna och Riksidrottsförbundet.

I detta avsnitt undersöker vi först tjejers och killars deltagande i föreningsidrotten och fortsätter med en genomgång av idrottsrörelsens sammansättning och de offentliga bidragen till ungas idrottande utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Barns och ungdomars deltagande i föreningsidrott

SCB:s undersökning om barns levnadsförhållanden (Barn-ULF 2009–2010) visar att 60 procent av barnen i åldern 10–18 år idrottar minst en dag i veckan i en förening. Det skriver Centrum för idrottsforskning i sin uppföljning av idrotten 2011 (Centrum för idrottsforskning 2012a). Nästan tre av fyra tillfrågade i åldern 10–12 år sade sig idrotta minst en dag i veckan. Därefter minskar det gradvis under tonåren och i kategorin 16–18 år idrottade ungefär hälften av tjejerna och killarna. Det är alltså främst upp till omkring 15 års ålder som idrotten engagerar de flesta barn och unga. Tidigare fördjupningar har visat att vissa idrotter har en betydande könsbundenhet, bland barn mellan 7 och 15 ägnade sig 16 procent av tjejerna åt dans jämfört med endast 2 procent av killarna, och 26 procent av tjejerna och 52 procent av killarna ägnade sig åt lagidrott (SCB, Barn-ULF 2006–2007).

Föreningsidrott eller motion

I Ungdomsstyrelsens rapport *Ung i dag 2013* redovisar vi statistik som Statistiska centralbyrån tagit fram åt Riksidrottsförbundet. Den visar att andelen tjejer och kvinnor som motionerar varit runt 80 procent de senaste åren (2008–2012) medan andelen killar och män som motionerar har varit något mindre, runt 70 procent. Den ålderskategori av befolkningen där flest motionerar är tjejer och killar 7–14 år. År 2012 motionerade 94 procent av alla 7–14-åringar och det var små skillnader mellan könen. I äldre åldersgrupper motionerar kvinnor i större utsträckning än män. Som motionsaktivitet räknas här en aktivitet som överstiger 20 minuter per tillfälle och som utövas på fritiden minst en gång i vecka¹¹⁶ (Ungdomsstyrelsen 2013a).

Olika sätt att mäta idrottande

I Centrum för idrottsforskning redovisning av statistik poängteras också att vissa indikatorer för kön och idrottsvanor är motsägelsefulla (Centrum för idrottsforskning 2012a). Om vi tittar på Riksidrottsförbundets redovisning av LOK-stöd¹¹⁷ idrottar tonårsskillar i större utsträckning än tonårstjejer. Samtidigt visade Riksidrottsförbundets studier av det svenska folkets tävlings- och motionsvanor att kvinnor, generellt sett, motionerar mer än män. Dessutom är könsskillnaderna i ungdomsåren små.

En möjlig förklaring till dessa delvis olika resultat, menar man i Centrum för idrottsforskningens rapport, är att idrott och motionsaktiviteter bedrivs i organisatoriska former (2012a). Killar dominerar i verksamheter som får LOK-stöd genom att de tränar i idrottsföreningar i större utsträckning än tjejer (en mer omfattande genomgång av det finns längre fram i detta kapi-

tel). I Statistiska centralbyråns studier av ungas träningsvanor Barn-ULF 2011–2012 ingår all träning som leder till att man blivit andfådd eller svettig minst en gång i veckan (Statistiska centralbyrån 2013, samt statistiskdatabasen). Det inkluderar även aktiviteter utanför idrottsföreningar. Här uppger cirka 85 procent av tjejerna och killarna i åldern 10–18 år att de tränar minst en gång i veckan. Det finns inga signifikanta skillnader mellan kön eller mellan olika åldrar.

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät som riktar sig till gruppen unga 16–25 år syns också tendensen att tjejer och killar idrottar i större utsträckning utanför än inom idrottsföreningar. Vi ser också att idrottande i idrottsföreningar minskat för både tjejer och killar sedan 2004 samtidigt som andelen tjejer och killar som idrottar utanför förening vuxit. År 2012 tränade 67 procent av tjejerna och killarna minst varje vecka utanför föreningsidrotten jämfört med 55 procent av tjejerna och 56 procent av killarna 2004. Dock finns det ingen säkerställd skillnad mellan tjejer som tränar inom föreningsidrotten 2004 och tjejer som tränar inom föreningsidrotten 2012 om vi ser till dem som är aktiva minst en gång i veckan. Inte heller killarnas träning visar några signifikanta skillnader mellan 2004 och 2012.

Dock har andelen tjejer och killar som aldrig motionerar inom en idrottsförening stigit sedan 2004 medan andelen tjejer och killar som aldrig motionerar utanför idrottsföreningar har sjunkit. Andelen tjejer som aldrig motionerar utanför idrottsföreningar har sjunkit från 14 procent 2004 till 10 procent 2012. Andelen Killar som aldrig motionerar utanför idrottsföreningar var 14 procent 2004 och 13 procent 2012, en förändring som inte är statistiskt säkerställd (tabell 7.4).

Tabell 7.4 Andel unga som idrottar/motionerar i eller utanför idrottsförening minst varje vecka, respektive aldrig, efter kön, 16–25 år, 2004 och 2012. Procent

		2004			2012		
		Tjejer	Killar	Totalt	Tjejer	Killar	Totalt
Minst varje vecka	Motion/idrott i klubb/förening	36,4	41,3	38,7	34,6 n.s.	36,8 n.s.	35,8
	Motion/idrott ej i klubb/förening	55,3 n.s.	56,2 n.s.	55,6	67,4 n.s.	67 n.s.	67,1
Aldrig	Motion/idrott i klubb/förening	49,4 n.s.	45,6 n.s.	47,7	55,9 n.s.	53,6 n.s.	54,2
	Motion/idrott ej i klubb/förening	13,7 n.s.	13,6 n.s.	13,6	10,1	13,4	11,8

Källa: Ungdomsstyrelsens Ungdomsenkät 2012.

N.s. = Skillnaderna mellan könen är inte statistiskt säkerställda.

Kommentar: Skillnaderna mellan könen är statistiskt säkerställda.

I Centrum för idrottsforsknings rapport (2012a) påpekas också att bakgrund kan spela roll för hur tjejer och killar idrottar. Killar med utländsk bakgrund är mest aktiva inom idrotten, medan tjejer med utländsk bakgrund idrottar minst, ett mönster som även bekräftats i tidigare studier. Å andra sidan kan resultaten skifta beroende indikatorer och urval. I fördjupningsstudien *Vem platsar i laget? En antologi om idrott och etnisk mångfald* (Centrum för idrottsforskning 2011) framkommer bland annat att i den kategori som är minst representerad – tjejer med utländsk bakgrund – uppger 40 procent att de idrottar minst en dag i veckan.

Unga hbtq-personers tillgång till motion och idrott

Enligt Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 är det stora skillnader mellan andelen unga homo- eller bisexuella personer och andelen unga heterosexuella personer (16–25 år) som idrottar i en förening och motionerar varje vecka. Andelen som idrottar eller motionerar

inom en förening minst varje vecka är mindre i denna ungdomsgrupp jämfört med övriga (27 jämfört med 37 procent). Underlaget i enkäterna är begränsat vilket försvårar möjligheterna till en jämställdhetsanalys. Men vi kan se att andelen som aldrig idrottar eller motionerar i en klubb eller förening är betydligt större bland killar som har en annan läggning en heterosexuell (66 procent jämfört med 53 procent).

Ungdomsstyrelsens kvalitativa studie *Om unga hbtq-personer – fritid* visar att omklädningsrummen är ett hinder för dessa personers idrottsutövande. Vi konstaterar att idrottsrörelsen står inför stora utmaningar att skapa icke-diskriminerande miljöer (Ungdomsstyrelsen 2012c, 2012d).

Könsstereotypa normer inom idrotten, könsuppdelningen, bristen på förebilder, låg hbtq-kompetens och låg vuxennärvaro är anledningar som får många hbtq-ungdomar att lämna idrotten. Det framkommer i en rapport om hbtq och idrott som tagits fram i samarbete mellan Riksidrottsförbundet, RFSL och RFSL ungdom (Riksidrottsförbundet 2013).

Tjejer och killar på olika arenor

Statistik från SCB som Centrum för idrottsforskning presenterar (2012a) visar att ungefär lika stor andel tjejer som killar besöker simhallar (cirka 65 procent) och isbanor (drygt 40 procent).

Skillnaderna är betydligt större för fotbollsplaner och idrottsplatser. Mer än hälften av killarna (54 procent) och endast en dryg tredjedel av flickorna (36 procent) besöker sådana anläggningar. Det omvända gäller för ridhus, där drygt en fjärdedel av tjejerna (26 procent) besöker ridhus jämfört med 3 procent av killarna.

Barn till föräldrar med utländsk bakgrund besöker i betydligt mindre utsträckning idrottshallar, gymnastiksalor och isbanor, dessutom är det främst flickor med svenskfödda föräldrar som besöker ridhus (28 procent, jämfört med 5 procent bland flickor med föräldrar födda utomlands). Betydligt mindre är skillnaderna i fråga om simhallar som i stor utsträckning får besök av samtliga ungdomskategorier (mellan 59 och 67 procent).

Tillgång till träningstider

I början på 2000-talet pågick en debatt om hur träningstider i idrottsanläggningar fördelas mellan tjejer och killar och många hävdade att tjejer fick sämre träningstider än killar. Det har dock varit svårt att belägga sådana skillnader i de undersökningar som har gjorts på området.

Studierna *Får flickor de sämsta träningstiderna?* (Blomdahl, Elofsson & Öhman 2003) och *Analys av träningstider inom föreningsidrotten – en studie av sju lagidrotter sett ur ett ålders- och könsperspektiv* (Riksidrottsförbundet 2007) pekade mot att påståendet om sämre träningstider för tjejer inte stämmer. Då ingen av dessa rapporter var representativa för hela idrottsrörelsen gjorde Riksidrottsförbundet ytterligare en un-

dersökning, *Användning av idrottsanläggningar – en studie av tillgänglighet till och fördelning av tider i idrottsanläggningar ur ett jämställdhetsperspektiv* (2010). Inte heller i denna rapport kan man visa att tjejer får sämre träningstider än killar. Dock hade undersökningen en låg svarsfrekvens (26 procent) vilket bör vägas in i tolkningen av resultaten. Tre studier har alltså utförts utan att man har fått en tillfredsställande bild av hur det förhåller sig med fördelningen av träningstider mellan tjejer och killar. Samtidigt kvarstår uppfattningen om att tjejer inte får träna på lika villkor som killar. Här verkar finnas svårigheter med att samla in ett rikstäckande material som inkluderar olika idrottsföreningar och kartlägger användning av landets idrottsanläggningar. För att få en tydlig uppfattning om situationen på lokal nivå kan kommuner själva behöva göra en kartläggning av hur träningstider fördelas på olika anläggningar mellan föreningar och inom föreningarnas tjej- och killgrupper.

Utomhusytor för spontanidrott designade för killars aktiviteter

I en forskningsrapport från Stockholms stad i samarbetet med Stockholms universitet har användningen av planlagda ytor för spontanidrott undersökts ur ett könsperspektiv (Blomdahl, Elofsson & Åkesson 2012). Studien visar att killar gör 80 procent av alla besök på planlagda ytor för spontanidrott utomhus i gruppen 7–19 år. I hela gruppen besökare är 74 procent killar och 26 procent tjejer. Enda undantaget är ytor som är anpassade för lek, där besökarna är jämnt fördelade mellan könen. Detta är inte unikt för Stockholms stad. Liknande studier i andra kommuner visar att killar och män står för 80 till 100 procent av besöken på näridrottsplatser.

I rapporten analyserar man möjliga orsaker till att killar och män är överrepresenterade på utomhusytor för spontanidrott. Huvudorsaken, skriver författarna, är att anlagda ytor utomhus är till för fotboll, skate, BMX, klättring, landbandy och liknande aktiviteter som domineras av killar. På dessa ytor, där omkring hälften av ytorna består av fotbollsplaner möts tjejer och killar på samma ytor, vid samma tillfällen till skillnad från i föreningsidrotten, och killarna är i stor majoritet. Resultatet blir att de tjejer som vill delta förväntas delta på killars villkor. Inte ens på ytor för basket, volleyboll och handboll, vilka är mer jämställda idrotter, finns ett större antal tjejer som besökare (Blomdahl et al. 2012).

Studien visar att tjejers villkor för att idrotta bortprioriteras till förmån för killars idrottsbehov. I studien räknar författarna upp möjliga orsaker till att ingen genusanalys finns med när utomhusytor för idrotter planeras: Målet att prioritera tjejer och kvinnor är svagt förankrat samtidigt som det råder brist på kunskap kring tjejers och killars olika idrottsval inom förvaltningar och bostadsbolag, det är män som skriver tjänsteutlåtanden och är med i arbetsgrupperna vid planeringen av ytorna, andra mål har varit prioriterade och genusanalysen har valts eller glömts bort (Blomdahl et al. 2012).

Män är överrepresenterade inom idrotten, särskilt på styrelsenivå

Vi har sett att tjejer och killar motionerar i ungefär lika stor utsträckning, men i vilken mån deltar de i ledande positioner inom idrottsrörelsen?

I den uppföljning som Centrum för idrottsforskning (2013) gjorde i rapporten *Statens stöd till idrotten, uppföljning 2012* ser vi att män är i majoritet inom idrottsrörelsen. Totalt uppger 43,8 procent av den svenska befolkningen i åld-

rarna 7–70 år att de tillhör en idrottsförening. Av samtliga medlemmar i idrottsrörelsen 2011 är 56 procent män och 44 procent kvinnor.

Men män och kvinnor finns i olika idrottsförbund. Till exempel är ridsport, konståkning och gymnastik specialidrottsförbund med en andel kvinnor på 80–90 procent medan andelen män i specialidrottsförbund för amerikansk fotboll, ishockey och biljard är mer än 90 procent.

Specialidrottsförbunden för fotboll och friidrott är de förbund där det finns flest kvinnor och män. Fotbollsförbundet hade år 2011 totalt 1 050 000 medlemmar, av dessa var 262 000 kvinnor (25 procent). Friidrottsförbundet hade totalt 515 000 medlemmar varav 314 000 var kvinnor (61 procent) (Centrum för idrottsforskning 2012a).

Inom riksidsrottsförbundet finns det 69 specialförbund. Under 2011 hade 657 000 kvinnor och män uppdrag som ledare, tränare eller styrelsemedlemmar i en idrottsförening, av dessa var 35 procent kvinnor och 65 procent män (Centrum för idrottsforskning 2013).

Inom centrala styrelser i specialidrottsförbunden är män ofta överrepresenterade (i knappt 60 procent av samtliga styrelser) (tabell 7.5). Av de 69 förbunden har endast konståkningsförbundet och orienteringsförbundet en majoritet av kvinnor i sina centrala styrelser.

Centrum för idrottsforskning har konstaterat att det ändå har skett en positiv utveckling då andelen kvinnor i styrelser ökat från 24 procent 2001 till 33 procent 2009 (Centrum för idrottsforskning 2012b) och det är en större andel tjejer i styrelser bland unga. I den statistik som Centrum för idrottsforskning presenterar 2012 ser vi att det i gruppen styrelseledamöter, upp till 30 år, finns en större andel kvinnor än män som innehar poster (60 procent jämfört med 40 procent, figur 7.6). Sedan sjunker antalet kvinnor i styrelser med stigande ålder medan det omvända förhållandet gäller för män.

Tabell 7.5 Andel jämställda specialförbund utifrån antal kvinnor och män i centrala styrelser, 2011. Procent

		Andel	Antal förbund
Kvinnodominerade förbund	Styrelser där andelen kvinnor överstiger 60 %	3	2
Jämställt	Styrelser där båda könen uppgår till minst 40 %	38	26
Mansdominerade förbund	Styrelser där andelen män överstiger 60 %	59	41
Totalt		100	69

Källa: Centrum för idrottsforskning 2012b.

Centrum för idrottsforskning (2012b) konstaterar att det finns flera möjliga tolkningar av den ojämna könsfördelningen av styrelsemedlemmar. En är att den ökade andelen unga kvinnor är tecken på en positiv utveckling där idrottsrörelsens styrelsesammansättning successivt kommer att bli alltmer jämställd. En annan tolkning i rapporten är att det är strukturella eller samhälleliga orsaker som ligger bakom att andelen kvinnor minskar i takt med ökad ålder och att detta alltså inte kommer att förändras (Centrum för idrottsforskning 2012b).

Man jämför också med 2009 års uppgifter som visar på ytterst små förändringar förutom att antalet kvinnor har fördubblats i kategorin ledamöter över 60 år från fyra personer (2009) till tio (2011). Samtidigt har antalet manliga ledamöter över 60 minskat från 89 (2009) till 73 (2011).

Tabell 7.6 Andel styrelsemedlemmar i specialförbundens centrala styrelser, efter kön, 2011. Procent

	Kvinnor		Män	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Under 30 år	30	60	20	40
30–45 år	70	43	94	57
45–60 år	77	32	161	68
Över 60 år	10	12	73	88
Totalt	187	35	348	65

Källa: Centrum för idrottsforskning 2012b.

Medelstipendium till idrotten – killar får mer stöd

Hur ser det då ut med de ekonomiska resurserna inom idrotten? Det statliga lokala aktivitetsstödet (LOK-stödet) går till lokala och ideella ungdomsorganisationer. För idrottsföreningar gäller särskilda regler, beslutade av Riksidrottsstyrelsen 1997, bidragsberättigade är ideella föreningar anslutna till något av Riksidrottsförbundets specialidrottsförbund. De får bidrag för sammankomster och deltagartillfällen för deltagare i åldern 7–20 år och ledare i åldern 13–20 år. För deltagare och ledare inom handikappidrott finns ingen övre åldersgräns.

Enligt 2010 års Lok-statistik beviljades landets lokala idrottsföreningar aktivitetsbidrag för 52,9 miljoner deltagartillfällen. Fördelat över ett helt år innebär det att cirka 145 000 barn och ungdomar dagligen deltar i en bidragsberättigad idrottsaktivitet.

Lok-stödet har sedan 2008 varit 24 kronor per sammankomst och 8 kronor per deltagartillfälle. Totalt omfattar stödet 630 miljoner kronor, varav 615 miljoner delas ut till föreningarna. Riksidrottsförbundet gör också en fyllnadsutbetalning om det finns pengar kvar i Lok-stödspotten när året är slut (Riksidrottsförbundet 2012a).

Tabell 7.7 visar fördelningen av tjejer och killar i de idrotter som har flest deltagartillfällen inom Lok 2011

I tabellen ovan ser vi att de tre specialförbund som har flest deltagartillfällen är fotboll, innebandy och ishockey. Det är också de specialförbund av de tio största idrotterna som har minst andel tjejer som deltagare. Ridsport och gymnastik är de specialförbund där främst tjejer deltar (98 respektive 86 procent) å andra sidan är det betydligt färre deltagartillfällen än för de tre specialförbund där killar dominerar. Här finns alltså två aspekter att förhålla sig till inom en utveckling av ett jämställdhetsarbete i fören-

Tabell 7.7 Andel unga i de tio idrotter som har flest deltagartillfällen, efter kön, 2011. Procent

	Tjejer	Killar	Deltagartillfällen
Fotboll	30	70	18 345 000
Innebandy	30	70	5 130 000
Ishockey	3	97	4 195 000
Handboll	52	48	2 971 000
Ridsport	98	2	2 712 000
Basket	48	52	2 558 000
Gymnastik	86	14	2 135 000
Simning	55	45	1 989 000
Tennis	35	65	1 609 000
Friidrott	66	34	1 439 000

Källa: Centrum för idrottsforskning 2012b.

Kommentar: Deltagare i åldern 7–20 år, samt deltagare inom handikappidrott (där det inte finns någon övre åldersgräns).

ingsidrotten. Den ena är att tjejer är minoritet i de specialidrottsförbund som har flest deltagartillfällen och den andra att specialidrottsförbund där tjejer är i majoritet har färre deltagartillfällen än de specialförbund där killar är i majoritet.

Ytterligare en granskning av könsfördelningen av Lok-stöd 2011 visar att killar dominerar (tabell 7.8). Andelen killar per deltagartillfälle ökar dessutom med stigande ålder.

Statistiken indikerar att killar redan i unga år är mer aktiva än tjejer inom föreningsidrotten, och att skillnaderna därefter tilltar under ungdomsperioden. Denna fördelning när det gäller ålder återkommer även i andra sammanhang. Till exempel kan vi se att tjejer är överrepresenterade i kulturskolans kurser när det gäller musik (ofta unga under 13 år) medan studiecirkel med kulturinriktning (13 år–24 år) domineras av killar. Det finns också tecken på att tjejer överger sina fritidsintressen med stigande ålder i högre utsträckning än killar (Ungdomsstyrelsen 2005, 2011). Jämförbara statistiska kategorier för ungas fritids- och kulturutövande skulle göra det lättare att verifiera den här typen av tendenser.

Tabell 7.8 Fördelning av Lok-stöd, andel unga per deltagartillfälle, efter kön, 2011. Procent

	Tjejer	Killar
7–12 år	40	60
13–16 år	39	61
17–20 år	36	64
21 < år	35	65
Alla	39	61

*Källa: Centrum för idrottsforskning 2012b.
Kommentar: Deltagare i åldern 7–20 år, samt deltagare inom handikappidrott (där det inte finns någon övre åldersgräns).*

Centrum för idrottsforskning skriver i sin rapport (2013) att *”den faktiska aktivitetsnivån i den organiserade barn- och ungdomsidrotten har minskat sedan år 2008 i en omfattning som inte kan förklaras med hänvisning till variationer i ungdomspopulationen. En närmare granskning av LOK-stödsstatistiken visar att nedgången är störst bland äldre ungdomar (13–20 år) och hos flickor”* (Centrum för idrottsforskning 2013, s. 20).

I en tidigare rapport från Ungdomsstyrelsen diskuteras idrottens logik som en möjlig anledning till att unga lämnar föreningsidrotten i tonåren (Ungdomsstyrelsen 2005). Idrottens logik innebär att utveckla unga till framgångsrika idrottspersoner och med stigande ålder krävs allt mer inom föreningsidrotten i form av tid, prestationer och tävlingsresultat. Idrotten blir mer selekterande vilket tenderar att leda till att de som inte har så höga ambitioner eller uppfattar sig som medelmåttiga i sitt idrottsutövande hoppar av, *”idrottens kärnlogik samspelar inte särskilt bra med idrottspolitiska breddmål”* (Ungdomsstyrelsen 2005, s. 226). I Ungdomsbarometerns undersökning från 2012 uppgår 41 procent av tjejerna 15–24 år som slutat med en idrott att det var för att de behövde fokusera på skola eller arbete, 26 procent av killarna uppgav detta som anledning. Både bland tjejer och bland killar uppgav 27 procent att anledningen till att de slutat var att idrotten tog för mycket tid. Nästan lika många (26 procent av tjejerna och 28 procent av killarna) säger sig ha slutat då de tröttnat på sporten (www.rf.se). Vad man kan se, bland annat utifrån uppgifter från Ungdomsstyrelsen, är att ungas föreningsdeltagande minskat kontinuerligt sedan mitten av 1990-talet. Men samtidigt ser vi att det bidrag som Ungdomsstyrelsen fördelar till ungdomsorganisationer omfattar allt fler deltagare (både tjejer och killar).

Kultur

Inom kulturpolitiken har samtliga myndigheter och institutioner inom politikområdet sedan 2006 ett förtydligt jämslälldhetsmål i regleringsbrev eller motsvarande dokument. Det kan man till exempel se för Kulturrådet där målet är att ett jämslälldhets- och mångfaldsperspektiv ska integreras i hela verksamheten, även i bi dragsgivningen.

Kultursamverkansmodellen

En viktig del i den nationella kulturpolitiken är kultursamverkansmodellen. Det är en modell för att fördela vissa statliga medel till regionala kulturverksamheter som infördes 2011. Tanken med modellen är att ge förutsättningar för ökat regionalt inflytande och utveckla en tydligare koppling mellan den nationella kulturpolitiken och regionala och lokala behov. Landstingen får till exempel besluta hur vissa statliga medel ska fördelas i länen. När modellen är helt utbyggd ska 18 procent av statens kulturbudget fördelas på detta sätt. Myndigheten för kulturanalys visar i sin utvärdering 2013 att det inte blivit regionala omfördelningar i någon större utsträckning. Anledningen kan vara att den statliga styrningen fortfarande är stark (Myndigheten för kulturanalys 2013). Trots detta menar man i rapporten att den regionala och den kommunala nivåns inflytande över regional kulturpolitik och regionala kulturverksamheter ökar. Dessutom har deltagande i möten och de dialoger som pågått ökat kunskapen och engagemanget. Kulturpolitiska frågor har kommit upp på den politiska agendan och diskuteras också allt oftare i relation till regional utveckling i stort.

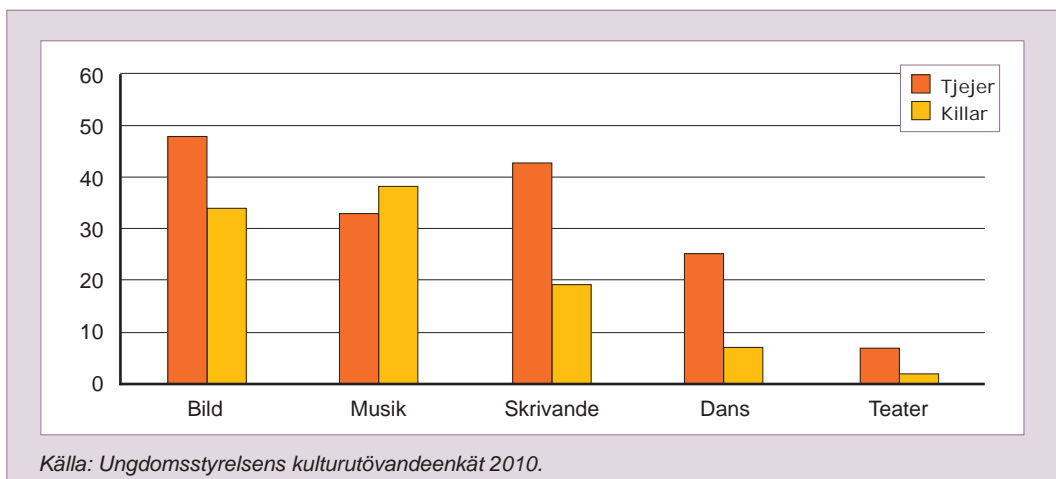
Organiseringen av barns och ungas delaktighet i planering och genomförande av kulturverksamhet för, med och av barn och unga är än så länge bristfällig i modellen. Denna synpunkt

förs fram i en forskningsantologi från Sveriges Kommuner och Landsting (2012) om effekterna av samverkansmodellen 2010–2012. I kultursamverkansmodellen är det främst utövande av kultur i skolan som behandlas. I vår rapport om ungas kulturutövande på fritiden (2011) understryker vi att *”betoningen av skolan som arena för kulturutövande riskerar att osynliggöra äldre ungas behov”* (Ungdomsstyrelsen 2011, s. 11). Slutsatsen vi drar utifrån detta är att ungas kulturutövande på fritiden inte prioriteras.

Ungas eget kulturutövande

Som vi såg tidigare i detta kapitel är olika konstformer grupperade i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät (figur 7.1), där det exempelvis är en större andel tjejer än killar som ägnar sig åt att sjunga, spela musik, dansa eller utöva teater minst en gång i veckan (38 jämfört med 29 procent).

Ungdomsstyrelsens kulturutövandeenkät från 2010 är den mest fördjupade studie som har gjorts på området och kan därför lyftas fram igen, trots att den har några år på nacken. Ungdomsstyrelsen har förordat att denna typ av undersökning görs med jämna mellanrum, något som även Kulturrådet och Myndigheten för kulturanalys betonat vikten av. Då skulle det också gå att uttala sig om hur jämslälldhetsmönstren förändras över tid. Regeringen har lyft fram att utveckling av jämslälldhet inom kulturområdet kräver både mer vilja till förändring och mer kunskap och analys (prop. 2012/13:1). Myndigheten för kulturanalys ska enligt sin instruktion särskilt bedöma utvecklingen av jämslälldhet inom kulturområdet. I budgeten för 2014 aviserade regeringen ett uppdrag till myndigheten att utveckla en återkommande rapportering av kulturvanor (prop. 2013/14:1). Myndigheten för kulturanalys har gjort en pilotenkät tillsammans

Figur 7.3 Andel unga som utövat olika konstformer under de senaste 12 månaderna, efter kön, 13–25 år, 2010. Procent.

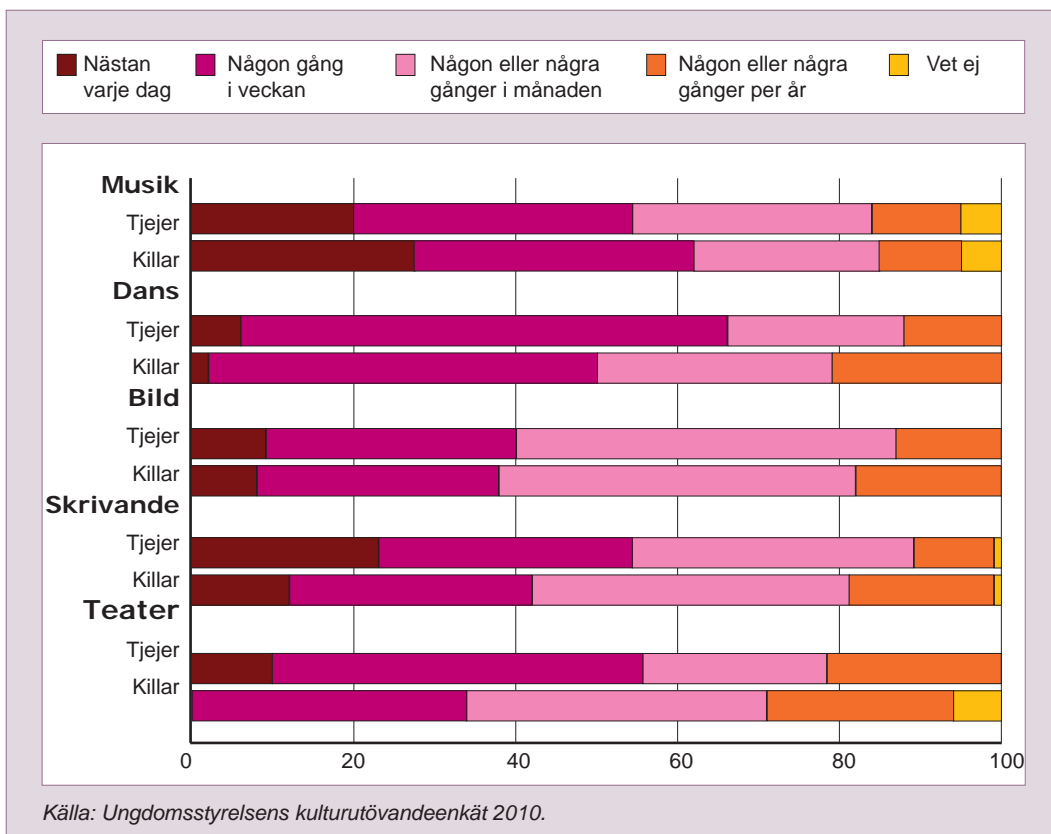
med Stockholms stad och ska utveckla ett indikatorsystem inom sitt område.

I Ungdomsstyrelsens rapport *När, var, hur – om ungas kultur* (2011) visar vi att 68 procent av unga i åldern 13–25 år har ägnat sig åt kultur under det senaste året *på sin fritid* om man definierar kultur som de klassiska konstformerna, det vill säga bild, musik, skrivande, dans och teater. Räknar vi även in slöjd och hantverk, aktiviteter som nycirkus och lajv samt aktiviteter kopplade till teknik och internet har hela 91 procent ägnat sig åt kultur på fritiden det senaste året (Ungdomsstyrelsen 2011). Hur omfattande kulturutövandet är avgörs av vilka definitioner av kultur och utövande som används. Liksom Kulturrådets indikatorer visar Ungdomsstyrelsens rapport på stora skillnader i kulturutövning mellan könen. Bortsett från musik har större andelar tjejer ägnat sig åt de klassiska konstformerna (figur 7.3).

Tjejer lägger ner mer tid på sin kulturaktivitet inom dans, skrivande och teater, killar inom musik

Men att utöva en kulturaktivitet någon gång under ett helt år är ett ganska grovt mått på ungas kulturaktivitet. I figur 7.4 ser vi i stället hur ofta unga är aktiva. I tolkningen av resultaten bör vägas in att kultur delvis utövas på olika sätt (exempelvis kan teater vara mer fokuserat på en särskild repetitionsperiod före en föreställning, medan skrivande oftare är en mer kontinuerlig process). Av de som är aktiva inom musik ser vi att det är vanligare att killar ägnar sig åt detta nästan varje dag (27 procent jämfört med 20 procent av tjejerna). Omvänt är det en större andel av tjejerna som har den aktivitetsnivån inom skrivandet (23 procent jämfört med 12 procent).

I kapitlets inledning beskrev vi olika aktiviteter utifrån de som ägnar sig åt en fritidsaktivitet varje vecka. Använder vi samma utgångspunkt här så ser vi störst skillnader mellan könen inom

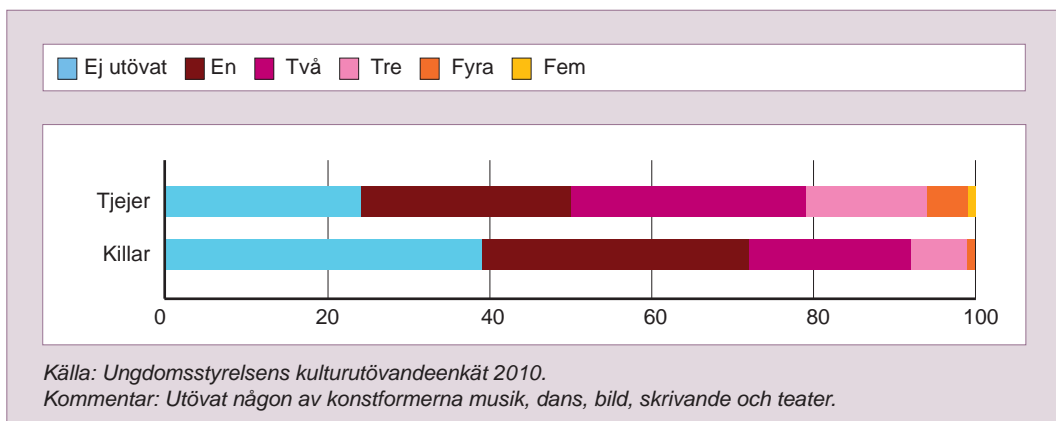

Figur 7.4 Aktivitetsnivå bland unga som har utövat olika kulturella aktiviteter på sin fritid under de senaste 12 månaderna, efter kön, 13–25 år. Procent.

dans och teater. Inom dansen är det 66 procent av tjejerna som gör detta minst någon gång i veckan, jämfört med 39 procent av de aktiva killarna. Inom teatern är det 56 procent av de utövande tjejerna som gör detta minst någon gång i veckan och 34 procent av killarna.

I Ungdomsstyrelsens rapport *När, var, hur – om ungas kultur* (Ungdomsstyrelsen 2011) finns djupare beskrivningar också kring vilka olika genrer unga ägnar sig åt inom dessa konstför-

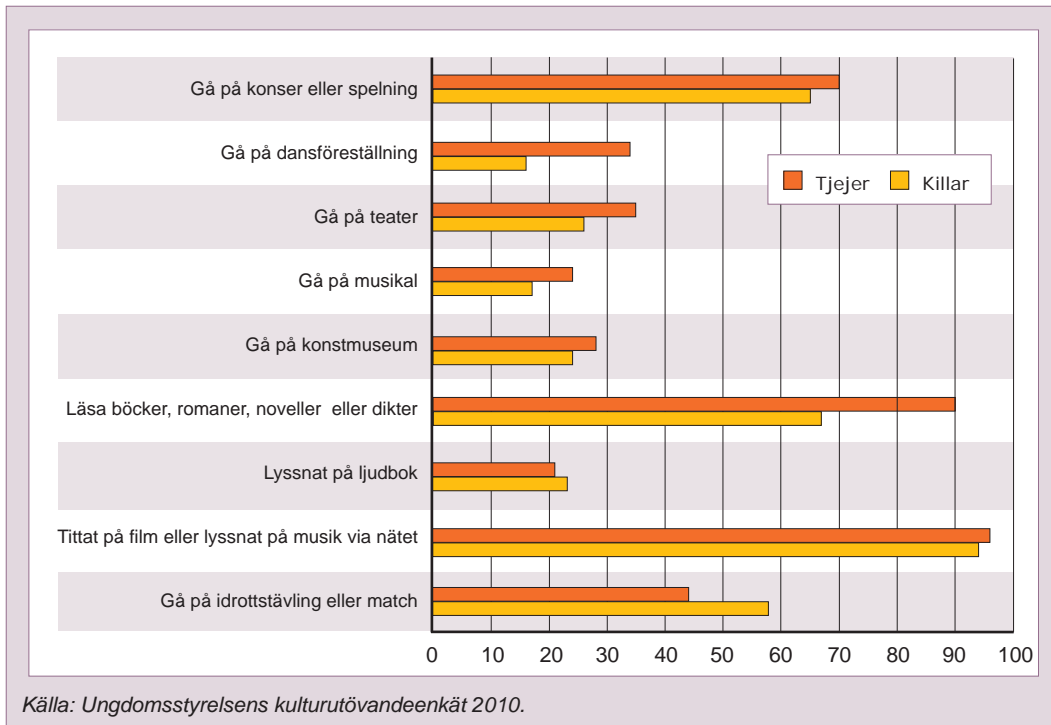
mer. Bland de som ägnar sig åt skrivande ser vi exempelvis att det är vanligare bland tjejer både att skriva dagbok (20 procent jämfört med 4 procent av killarna).

Figur 7.5 Andelen som utövat någon eller några konstformer under de senaste 12 månaderna, efter kön, 13–25 år. Procent.

Vanligare att tjejer är aktiva i flera aktiviteter, vanligare att killar inte är aktiva alls

Ser vi till samtliga tjejer och killar som deltog i Ungdomsstyrelsens undersökning 2010 och utgår från de fem konstformerna ovan är det vanligare att tjejer ägnar sig åt flera kulturaktiviteter (figur 7.5). Bland tjejerna är det 21 procent som har varit aktiva i minst tre av kulturaktiviteterna någon gång de senaste 12 månaderna och bland killarna är motsvarande andel 8 procent. Det vanligare att killar inte har utövat någon av aktiviteterna alls på sin fritid, 39 procent, jämfört med 24 procent av tjejerna.

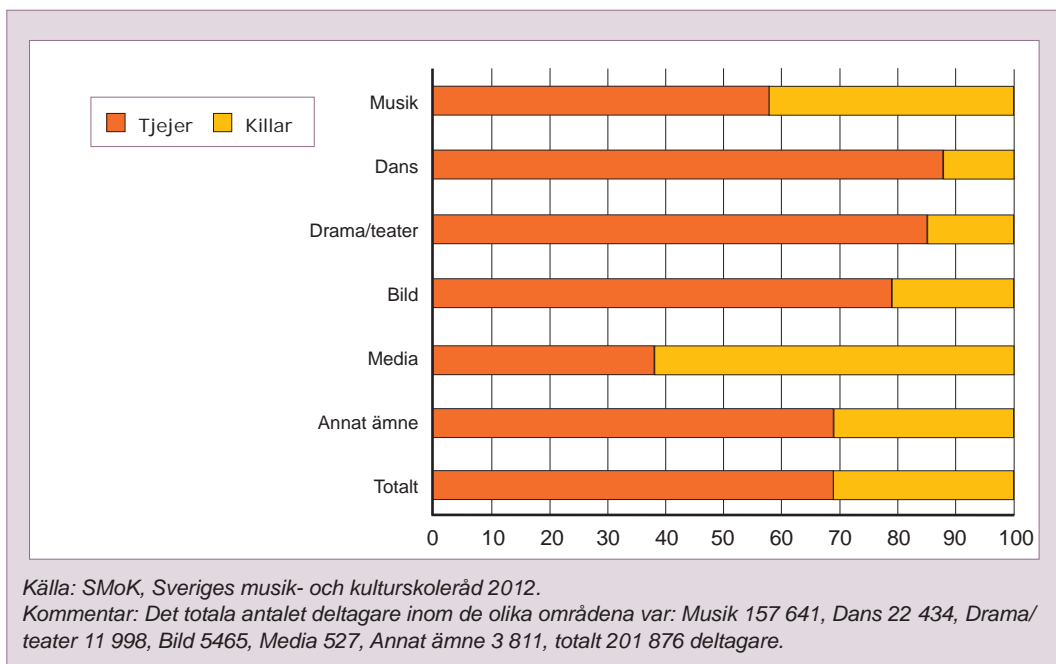
Figur 7.6 Andel unga som tagit del av olika kulturella aktiviteter på sin fritid under de senaste 12 månaderna, efter kön, 13–25 år, 2010. Procent.

Tjejers och killars besök på kulturaktiviteter

Skillnaderna mellan tjejers och killars besök på olika kulturarenor är små om vi ser på resultat från Statistiska centralbyråns undersökningar av levnadsförhållandena (ULF), och de fördjupande uppgifter som finns gäller 2006/2007 (Ungdomsstyrelsen 2013a). Bilden är mer detaljerad i Ungdomsstyrelsens undersökning om ungas kultur 2010 (figur 7.6), och visar på skillnader bland annat i att gå på en dansföreläsning.

Könsbundna val av kulturaktiviteter

I Ungdomsstyrelsens rapport *När, var, hur – om ungas kultur* (Ungdomsstyrelsen 2011) visade vi att tjejer är överrepresenterade inom nästan alla ämneskurser i musik- och kulturskola. Förhållandet är delvis det omvända för studieförbundens studiecirkel med kulturinriktning för personer 13–24 år. Detta är intressant eftersom deltagarna i musik- och kulturskolan ofta är i åldern 9–12 år, och studiecirkelverksamheten är en tydlig arena att fortsätta sitt kulturutövande inom.

Figur 7.7 Andel barn och unga som deltar i Sveriges musik- och kulturskolors verksamhet, efter kön och ämne, 2012. Procent.

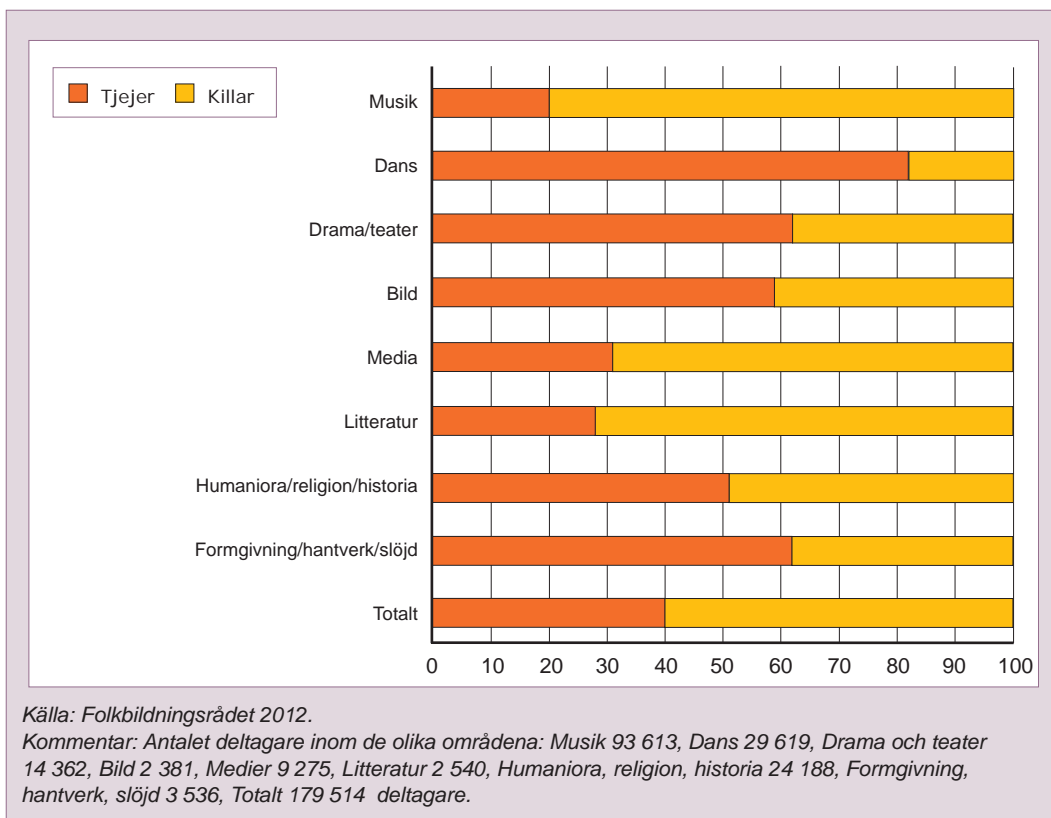
I uppdaterad statistik från Sveriges musik- och kulturskoleråd (Smok) och Folkbildningsrådet visar det sig att tjejer är överrepresenterade även i 2012 års redovisning av musik- och kulturskolans aktiviteter (figur 7.7) och att killar är överrepresenterade i studiecirkel i ämnena musik, media och litteratur (figur 7.8).

Inom musik- och kulturskolan fanns totalt knappt 201 900 deltagare 2012. Bland aktiviteterna är musik klart störst med drygt 157 600 deltagare 2012, följt av dans med drygt 22 400 deltagare.

Ser vi till studiecirkelverksamhet med kulturinriktning fanns totalt cirka 179 500 deltagare 13–24 år 2012. Även i detta fall är musik den

klart största delen av verksamheten med cirka 93 600 deltagare, följt av dans som engagerar cirka 29 600 deltagare.

Det är alltså en större andel tjejer som ägnar sig åt musik inom musik- och kulturskolorna än inom studieförbunden. Vi kan också se att det ämne som, förutom musik, har flest deltagare i studiecirkel är dans och i dessa cirkel är det en överrepresentation av tjejer. Vi kan se att både musik- och kulturskolans verksamhet och studieförbundens verksamhet är genuskodad där ett kön är överrepresenterat. Generellt är det fler killar som ägnar sig åt kulturaktiviteter i studiecirkel och fler tjejer i musik- och kulturskolan. Tidigare sammanställningar av

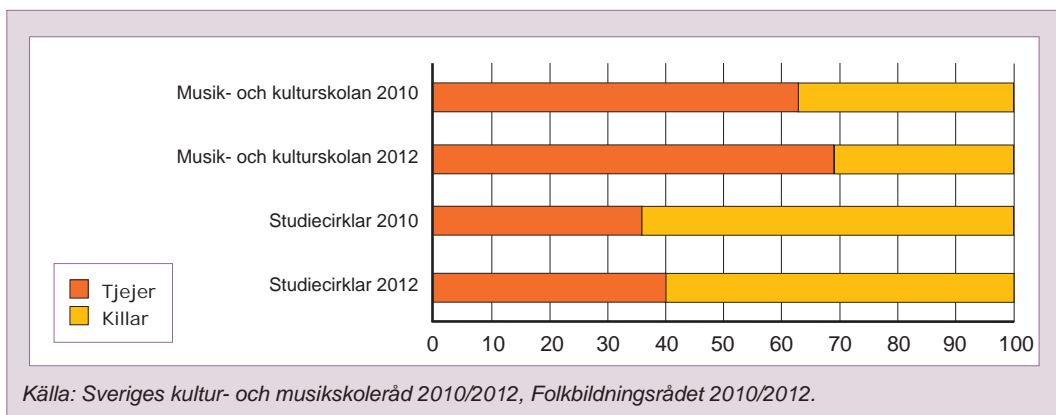
Figur 7.8 Deltagare i studiecirkel, efter kön och ämne, 13–24 år, 2012. Procent.

studiecirkelverksamhet visar en högre andel män bland studiecirkeldeltagarna i åldern 13–44 år, medan kvinnor dominerar i åldern 45–95 år (Andersson, Larsson & Lindgren 2008). Sett till studiecirkelverksamheten 2012 så är könsfördelningen bland det totala antalet deltagare i alla åldrar 63 procent kvinnor och 37 procent män. Det bör också tilläggas att ser vi till samtliga studiecirkelar (alltså även de som inte har en kulturinriktning, utan istället exempelvis hälso- och sjukvård, socialt arbete och omsorg eller data) så är den procentuella fördelningen mellan unika deltagare bland unga relativt jämn (56 procent tjejer och 44 procent killar 15–19 år, och 49 procent tjejer och 51 procent killar 20–24 år). Tjejer är överrepresenterade i annan folkbildningsverksamhet i dessa åldrar (Folkbildningsrådet 2013). Dock är studiecirkelarna ett betydligt större område som omfattade omkring 11,6 miljoner studietimmar 2012 jämfört med drygt 1,5 miljoner timmar annan folkbildningsverksamhet.

Ökande dominans av tjejer inom musik- och kulturskolan, jämnare fördelning inom studiecirkelar

I figur 7.9 jämför vi tjejers och killars totala fritidsaktivitet i musik- och kulturskolan samt på studiecirkelar med kulturinriktning 2010 och 2012.

När vi tittar på fördelningen mellan tjejer och killar både 2010 och 2012 har det skett en procentuell ökning av tjejers deltagande både i musik- och kulturskolan och på studiecirkelar. Killars andel inom båda verksamheterna har minskat från 2010 till 2012 men i antalet deltagare har både tjejer och killar ökat i musik- och kulturskolan mellan 2010 och 2012. I studiecirkelarna har antalet tjejer ökat medan antalet killar har minskat något under samma tidsperiod. De små förändringar som finns i deltagarandelar relaterat till kön förändrar inte helhetsbilden. Tjejer är överrepresenterade på musik- och kulturskolans kurser medan killar är överrepresenterade i studiecirkelverksamheten. Frågan är varför killar inte deltar mer i musik- och kulturskolans

Figur 7.9 Andel tjejer och killar i musik- och kulturskola samt studiecirkelar 2010 och 2012. Procent.

verksamhet, och om tjejer fortsätter utöva sina fritidsaktiviteter när de kommer upp i tonåren, hur och var gör de det? Om de inte fortsätter, varför slutar de?

Den stora ämneskategorin för studiecirkel är musik. Antalet deltagare i musikcirkel är fler än antalet deltagare i alla andra studiecirkel sammanlagt. Ämnesområdena musik och dans kan antas ha olika genuskodning och här handlar det alltså om normer som behöver förändras. Efter som utveckling av normer sker på ett strukturellt plan är det också på ett strukturellt plan musik- och kulturskolan samt studieförbunden bör analysera sina verksamheter ur ett jämställdhetsperspektiv. Det kan till exempel handla om att närmare granska värderingar om tjejer och killar i en specifik verksamhet och vidta åtgärder för att förändra dessa. I sammanhanget kan också nämnas att Kulturrådet beviljat Sveriges musik- och kulturskoleråd 200 000 kronor för projektet Kulturskola på lika villkor 2013. Bidraget ska användas till fortsatt arbete med lokalt utvecklingsarbete i 16 kommuner med fokus på genus (år två i ett treårigt projekt). Projektet har tidigare fått 550 000 kronor i jämställdhetsstöd från Musikverket.

Kulturrådets arrangörsstöd för musik 2011 gick till yrkesverksamma musiker som till 71 procent var män och till 29 procent var kvinnor, vilket också kan ställas i relation till könsfördelningen i musik- och kulturskolorna och i studiecirkelverksamheten.

Folkbildningsrådet för också statistik över ”annan folkbildningsverksamhet”, vilket innebär cirkel i mindre regelmässig form än studiecirkel. Till exempel kan man ha yngre deltagare än 13 år och deltagarantalet kan överstiga 12 deltagare, ett exempel är körverksamhet. Denna form av folkbildning har en något annan fördelning av tjejer och killar än studiecirkel. Av 15

280 deltagare 13–24 år i kurser om musik vid annan folkbildningsverksamhet deltog 44 procent tjejer och 56 procent killar.

Vanligare bland killar att aldrig läsa böcker

En kulturaktivitet som har fått särskild uppmärksamhet under de senaste åren är läsvanor, den kan ha stor betydelse för unga på fritiden men är också tydligt kopplad till lärande och utbildning. Därför fördjupar vi oss särskilt i den frågan.

I slutbetänkandet av statens litteraturutredning (SOU 2012:65) fastställer man att bokläsning hos befolkningen som helhet har varit cirka 20 minuter per dag sedan andra världskriget, men det finns stora skillnader i läsvanor hos olika delar av befolkningen. Om vi går till SCB:s undersökning om levnadsförhållanden visar det sig att tjejer 16–24 år läser böcker i större utsträckning än killar i samma ålder, 35 procent av tjejerna och 20 procent av killarna läser böcker på fritiden varje vecka (Statistiska centralbyrån ULF 2010/2011, statistikdatabasen). Samtidigt uppger 22 procent av tjejerna och 40 procent av killarna att de aldrig läser böcker på fritiden. När det gäller skönlitteratur uppger 31 procent av tjejerna att de läser skönlitteratur varje vecka medan siffran för killar är 17 procent. Om man tittar på läsvanornas utveckling visar det sig att just i ungdomsgruppen (16–24 år) minskar andelen som läser minst en gång i veckan. Tendensen finns både bland tjejer och killar (SOU 2012:65).

Pisa-undersökningarna testar 15-åringars läs-förståelse utifrån förmåga att ”förstå, använda, reflektera och engagera sig i texter för att uppnå sina egna mål, utveckla sina kunskaper och sin potential och för att delta i samhället” (Skolverket s. 29). I testen 2000, 2004 och 2006 var

svenska 15-åringar goda läsare i en jämförelse med andra OECD länder. I testen 2009 blev resultatet *genomsnittliga läsare* för de svenska 15-åringarna (SOU 2012:65). Gemensamt för alla OECD-länder är att tjejer har bättre resultat än killar. I Sverige har både tjejers och killars resultat blivit sämre i 2009 års undersökning jämfört med tidigare undersökningar. Men tjejers resultat ligger fortfarande över OECD:s medelvärde medan killars resultat ligger på OECD:s nivå. Ungefär en fjärdedel av de 15-åriga killarna i Sverige saknade funktionell läsförmåga i den senaste undersökningen. Bland de med de lägsta resultaten i Sverige är andelen killar betydligt större (24,2 procent) än andelen tjejer (10,5 procent) (Skolverket 2010).

Regeringen tillsatte 2011 en utredning för att analysera litteraturens ställning i dag och identifiera utvecklingstendenser som kan påverka litteraturområdet framöver (SOU 2012:65). I betänkandet tydliggörs att det finns särskilda grupper av barn och unga som kommer efter i sin läsutveckling. Dessa är gruppen killar generellt, barn från socioekonomiskt svaga familjer och barn vars föräldrar talar andra språk än svenska i hemmet. Litteraturutredningen lämnade sitt slutbetänkande *Läsandets kultur* till Regeringen i september 2012. Slutbetänkandet tas upp under avsnittet *Satsningen Ett läslyft för Sverige* (s. 318).

Offentlig medelstildelning

Könsfördelningen skiljer sig alltså inom olika aktiviteter på kulturområdet. En intressant fråga blir då hur det offentliga möter ungas kulturintresse, bland annat genom hur olika arenor och aktiviteter finansieras. Vi ser att slöjdande, bildskapande och skrivande är aktiviteter där tjejer dominerar (Ungdomsstyrelsen 2011). Samtidigt

är de största offentligt finansierade arenorna för kulturutövande musik- och kulturskolor, studieförbund och öppna mötesplatser för unga. På dessa arenor dominerar musiken stort och i öppna verksamheter och studieförbundsverksamhet med kulturinriktning är killar i majoritet. Man kan alltså hävda att den offentliga medelstildelningen används i större utsträckning till aktiviteter där killar dominerar än till aktiviteter där tjejer dominerar.

Men utifrån det nuvarande uppföljningssystemet inom kulturpolitiken är det inte möjligt att se hur stor del av medelstildelningen från kulturpolitiken som når unga i åldern 13–25 år. En viktig förklaring är att det statliga stödet till ungas kulturutövande ryms inom olika områden: kulturpolitiken, politiken för det civila samhället och ungdomspolitik. Olika system på de politiska nivåerna och användning av olika åldersdefinitioner försvårar också en god överblick (Ungdomsstyrelsen 2011).

Det är stor skillnad mellan statens stöd till ungas idrottande och statens stöd till ungas kulturutövande. Bland annat går det offentliga stödet till idrotten företrädesvis till barns och ungas eget utövande i föreningsidrotter medan stödet till ungas kulturutövande främst går till verksamheter som tillhandahåller kultur för unga (Ungdomsstyrelsen 2011). Vid en grov jämförelse av medelstildelningen mellan idrott och kultur visar det sig att kultur för barn och unga får större tilldelning än idrotten. Däremot går det inte att jämföra medelstildelningen för aktiviteter på fritiden mer exakt på grund av variationer i olika statistiska underlag. Inte heller går det att jämföra medelstildelningen i relation till individ eller deltagartillfälle.

Medier

Kunskapen om ungas användning av digitala medier ur ett jämställdhetsperspektiv är begränsad. Inom ungdomspolitik ligger fokus på att öka mediekompetensen i samhället. När det gäller barn och unga handlar det om att stärka barns och ungas kritiska förmåga i användandet av digitala medier och att skapa möjlighet för unga att uttrycka sig via bild, ljud och ord i olika digitala medier (skr. 2009/10:53). Än så länge finns bristande kunskaper om hur och varför tjejer och killar använder digitala medier på olika sätt.

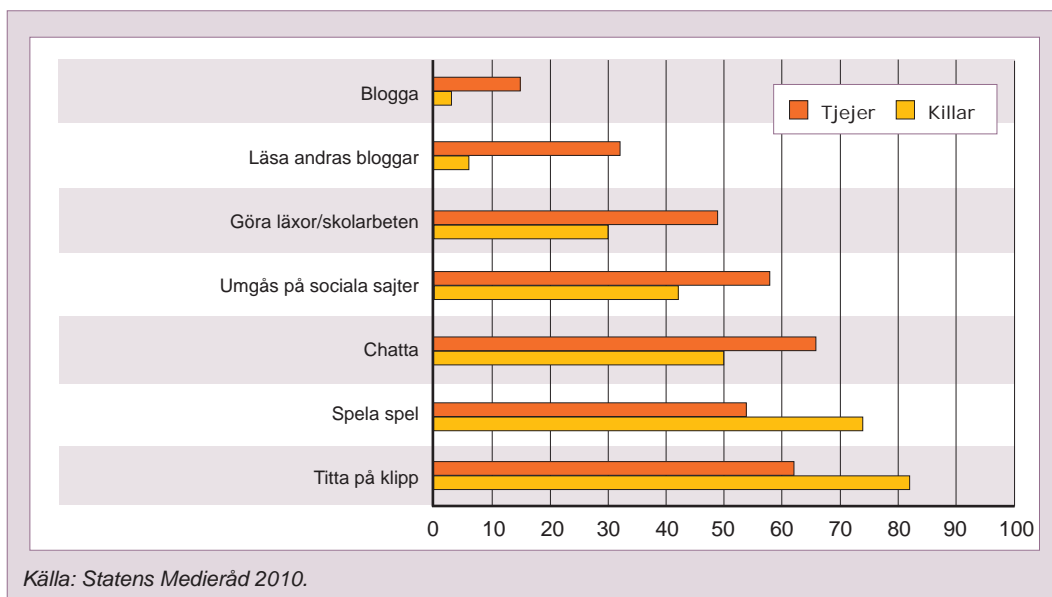
Med internets framväxt har tillgången till medier förändrats. Även om internet började bli tillgängligt redan 1995 var det först 2005 när allt fler fick tillgång till bredband, som användningstiden på internet fördubblades och tredubblades inom loppet av några år (Findahl 2012a).

Från 2005 är internet en del av vardagslivet, 94 procent av befolkningen mellan 16 och 24 år är dagliga användare av internet (Findahl 2012a).

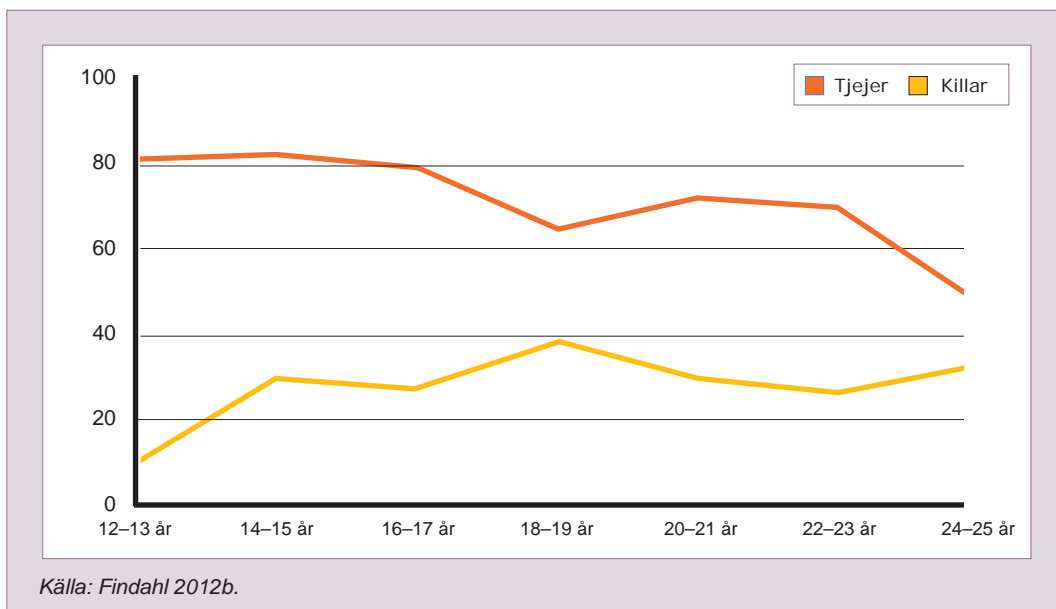
Könsmönster på nätet

Bland personer 9–16 år spelar 72 procent av killarna datorspel och tevespel på fritiden medan endast 20 procent av tjejerna gör det. Däremot umgås tjejer på sociala mötesplatser på nätet (37 procent) i större utsträckning än killarna (19 procent). Det visar rapporten *Ungar och medier* (2010) från Statens medieråd.

När det gäller den grupp unga som spelar spel visar det sig också att tjejer och killar spelar olika typer av spel. Figur 7.10 visar mer utförligt internetanvändningen bland tjejer och killar (9–16 år) 2010 utifrån Statens medieråds undersökning.

Figur 7.10 Andel unga som ägnat sig åt olika internetaktiviteter på sin fritid, efter kön, 9–16 år, 2010. Procent.

Figur 7.11 Andel unga som läser bloggar, efter kön, 12–25 år, 2012. Procent.

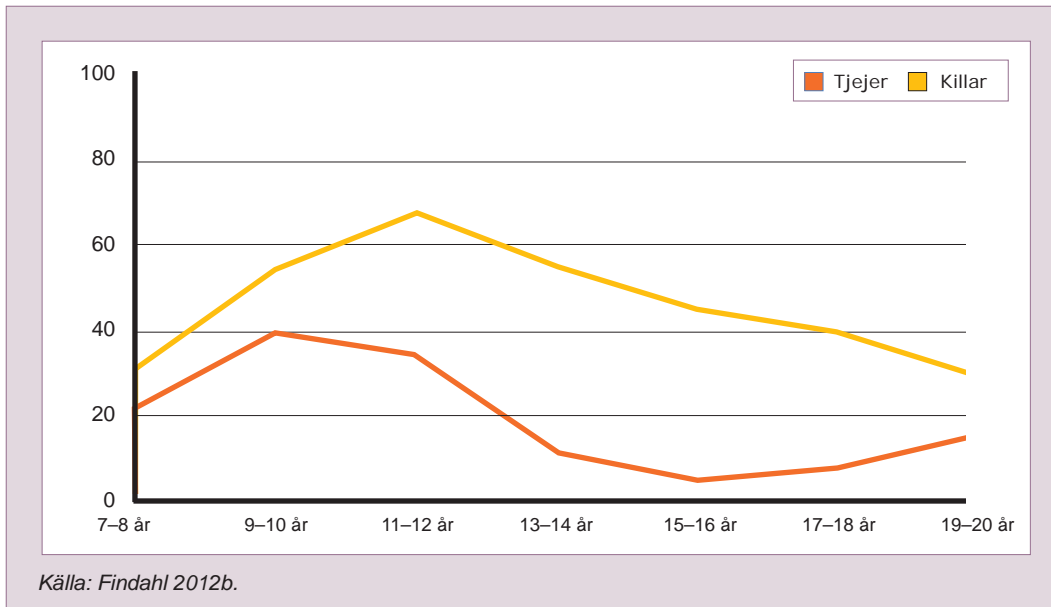
I undersökningen *Svenskarna och internet* (Findahl 2012b) visar statistiken, precis som statistiken från Statens medieråd, att tjejer läser och skriver bloggar i större utsträckning än killar och att fler killar än tjejer spelar. Hur fördelningen ser ut relaterar också till ålder som vi ser i figurerna nedan.

En stor andel tjejer och unga kvinnor är aktiva med att både läsa och skriva bloggar under hela ungdomsperioden. Killar läser bloggar i förhållandevis liten utsträckning i början av tonåren men fler är aktiva som blogggläsare i 18–19-årsåldern då 39 procent av killarna uppger att de läser bloggar (figur 7.11). Tydligt är att det gap som finns mellan tjejers och killars blogg användning är störst i början av tonåren och sedan minskar med stigande ålder. Om vi i stället ser

hur fördelningen mellan tjejer och killar ser ut vid spel online framträder det motsatta (figur 7.12). Vid internetspel är killar överrepresenterade i alla åldrar.

Vi ser att skillnaden i spelande är störst mellan tjejer och killar i 14–15-årsåldern. I 20-årsåldern finns fortfarande tydliga skillnader, men tjejer spelar mer och killar mindre än vid tidigare åldrar.

Både när det gäller bloggaktiviteter och onlinespel är skillnaden mellan tjejers och killars aktiviteter som störst i omkring 14–16-årsåldern. Med stigande ålder minskar den procentuella skillnaden. Men det är under hela ungdomsperioden och fortsatt in i vuxenåren en tydlig skillnad i tjejers och killars sätt att använda sig av digitala medier. Vissa användningsområden

Figur 7.12 Andel unga som spelar dagligen, efter kön, 7–20 år, 2012. Procent.

är lika väl använda av tjejer som killar (12–25 år), till exempel att twittra, använda internet för skolarbete eller lägga upp videoklipp (Findahl 2012b).

Det finns lite kunskap om varför tjejer och killar väljer olika sociala mötesplatser på internet. För att få reda på vad som ligger bakom uppdelningen, utifrån vilka motiv man väljer arena på nätet och vilka skillnader i kommunikation som finns har regeringen gett Statens medieråd i uppdrag att göra en kvalitativ studie. Den ska handla om barns och ungas användning av sociala mötesplatser på internet ur ett jämställdhetsperspektiv (Kulturdepartementet 2012), och redovisas senast 10 december 2013.

Förändringsarbete

I den här delen av kapitlet presenterar vi exempel på aktuella satsningar och projekt inom stat, kommun, föreningar och organisationer. Många föreningar och organisationer säger sig arbeta med jämställdhet som ett perspektiv som är införlivat i verksamheten. Här redovisar vi satsningar, projekt eller verksamheter som uttalat arbetar med förändringsarbete inom jämställdhet. De projekt vi tar upp är exempel på hur förändringsarbete kan bedrivas inom kultur- och fritidsområdet och meningen är att ge en inblick i olika områden där förändringsarbetet pågår. Syftet är också att ge inspiration och en djupare förståelse för olika sätt att bedriva förändringsarbete inom jämställdhet. De flesta exemplen i det här avsnittet kommer från kulturområdet, det beror på att det är inom kulturen som de flesta tydligt avgränsade jämställdhetsprojekten

för unga går att hitta. När det gäller till exempel idrott är det få tydligt avgränsade projekt som uttryckligen säger sig arbeta med jämställdhet, men vissa initiativ har tagits för idrottsrörelsen i stort.

Idrottsrörelsens jämställdhetsarbete

Jämställdhetsarbete har sedan 1977 varit en uttalad ambition inom Riksidrottsförbundet men det har funnits betydande svårigheter med att gå från planer till handling. Som ett led i jämställdhetsarbetet fick Gertrud Åström i uppdrag av Riksidrottsstyrelsen att utvärdera arbetet 2005–2010 och ge förslag på hur det ska drivas vidare.

I rapporten *Utvärdering av Riksidrottsförbundets jämställdhetsarbete mellan åren 2005 och 2010* påpekar Åström att ”avsaknaden av ett övergripande jämställdhetsmål i idrottens verksamhetsidé är ett bekymmer” (Riksidrottsförbundet 2011, s. 43). Vidare föreslår Åström bland annat att ett medvetet jämställdhetsperspektiv ska få en övergripande strategisk position i dokument om verksamhetsplanering.

I rapporten beskrivs att jämställdhetsperspektivet i stort sett är frånvarande i idrotten. *Idrotten vill* är den svenska idrottsrörelsens gemensamma idéprogram och det ger utgångspunkter för idrottsverksamheten, utifrån dessa fattar specialidrottsförbunden sina verksamhetsbeslut. Åström menar att det i stället blivit en ”*försvagning av ett könsperspektiv*” och understryker i utvärderingen att det inte går att utläsa en jämställdhetsintegrering och att detta antagligen är orsak till att det inte hänt något inom jämställdhetsområdet. Åström åberopar genomgripande förändringar som ett måste om jämställdhetsintegrering inom idrotten ska utvecklas.

I sammanfattningen till *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2011* publicerad av Centrum för idrottsforskning (2012a) skriver man om idrottens fördelning av kvinnor och män på olika nivåer bland annat att:

- flickor och kvinnor med utländsk bakgrund är förhållandevis svagt representerade inom föreningsidrotten.
- i frågor gällande makt och representation i beslutande organ har en stor majoritet av RF:s specialidrottsförbund (42 av 69) en manlig dominans i sina styrelser såtillvida att andelen kvinnor understiger 40 procent.
- den manliga dominansen ökar i takt med stigande ålder.

Åströms slutsats är att människors tillgång till och förutsättningar för idrott och fysisk aktivitet alltjämt är ojämnt fördelade i samhället – och likaså deras möjlighet till inflytande i beslutande församlingar (Riksidrottsförbundet 2011). I rapporten understryks att statistiken är en viktig signal till idrottsrörelsen att fortsätta sitt arbete med att förverkliga den egna värdegrundens premisser om demokrati, delaktighet och allas rätt att vara med.

Det finns också tidigare analyser av delar av arbetet inom idrottsrörelsen. Initiativet *Handslag med idrotten* var en statlig satsning 2004–2007 som omfattade en miljard kronor. Syftet var att öppna idrotten för fler. Delområden var samverkan med skolan, satsning på flickidrotten, att delta i kampen mot droger samt att hålla tillbaka avgiftsnivåerna. Bland de många utvärderingar som Riksidrottsförbundet genomförde kopplade till uppdraget var det få som berörde jämställdhet (Engström 2008). Den utvärdering som var

kopplad till delområdet satsning på flickidrotten var en analys av hur tjejers och deras idrottande konstrueras i ansökningar om projektmedel. Där framkom bland annat att initiativ för att få tjejer att fortsätta idrotta ofta innebar försök att bygga ut verksamheten med annat innehåll, där utgångspunkten främst var tonårstjejer som tjej i första hand, och idrottare i andra hand. Den svaga styrningen av medlen bedömdes riskera att förstärka könsstereotyper.

Det finns de som i efterhand har konstaterat att handslaget gav relativt lite resultat ur ett jämställdhetsperspektiv (Wickman et al. 2012). Som vi konstaterade inledningsvis så har jämställdhetsperspektiv och jämlikhetsperspektiv även varit en del av i Idrottslyftet som startade 2007, med syfte att öppna dörren till idrotten, få unga att välja idrott och idrotta längre upp i åldrarna. I en avgränsad studie av hur arbetet har bedrivits inom några förbund har visat att det i flera fall har saknats strategier för att åstadkomma strukturella förändringar. Det var också ovanligt med omfördelning av medel, men fanns exempel som innebar att befintliga resurser och pengar från idrottslyftsprojektet omfördelades till tjejer och kvinnliga utövare. Författarna efterlyste ett mer genomarbetat, strategiskt och långsiktigt arbete inom föreningarna, och ett förtydligat arbete mot diskriminering (Wickman et al. 2012).

Även i Riksidrottsförbundets egen plan för idrottslyftet 2013–2015 konstateras att varken jämställdhet eller jämlikhet har genomsyrat arbetet hittills. Därför kommer samtliga förbund att få i uppdrag att göra en analys av sin verksamhet. Dessa analyser ska användas som grund för hur förbunden ska utforma sitt arbete inom idrottslyftet framåt. Det är Riksidrottsförbundets bedömning att detta bör göra att jämställdhets- och jämlikhetsperspektivet framträder tydligare (Riksidrottsförbundet 2012b).

Satsningar på jämställdhet inom idrotten i Gävle kommun

Kultur- och fritidsnämnden i Gävle kommun tog fram ett nytt idrottspolitiskt program 2011–2012. Programmet innebär bland annat att idrottsföreningar ska få utbildning i jämlikhets- och jämställdhetsfrågor. Kultur- och fritidsnämnden ska verka för att resurser fördelas jämlikt och jämställt så att även de som står utanför föreningsidrotten kan ta del av det samhällsstöd som finns. Stödet ska också fördelas jämnare mellan tjejer och killar. För att nå jämställdhetsmålen kommer de att göra en kartläggning av barns och ungas kultur- och fritidsvanor med start 2013 och vart tredje år framåt. Utifrån kartläggningen ska sedan åtgärder vidtas för att öka jämställdheten och svara upp mot både tjejers och killars behov av idrotts- och motionsanläggningar (Gävle kommun 2012). Det finns även andra exempel på kommunala idrottspolitiska program där jämställdhetsfrågan bland annat knyts till finansiering eller tillgång till olika anläggningar (se Eskilstuna 2011, Stockholms stad 2013).

Fair Pay – jämställd idrott, jämställt samhälle

Umeå IK FF har startat projektet Fair Pay – Sports on equal terms. De kallar det ett socialt projekt som syftar till att skapa opinion och sprida kunskap om att hela samhället vinner på en mer jämställd idrott (www.umeaik.se). Namnet Fair Pay relaterar till fördelningen av sponsringspengar. På sin webbplats skriver Umeå IK att av de 3,5 miljarder kronor per år som går till sponsring av svensk idrott går ca 10–15 procent till kvinnors idrottande. De konstaterar också att inget av de tio företag som sponsrar mest i Sverige har jämställdhet med i sina riktlinjer för sponsring.

Projektet samarbetar med kommuner och andra idrottsföreningar. Till exempel har man bedrivit ett projekt tillsammans med Ersboda SK och Umeå fritid med syfte att intressera tjejer med invandrarbakgrund för idrott och fysisk aktivitet i föreningslivet. Genom att engagera en kvinnlig A-lagspelare från Umeå IK som inspiratör för projektet samt att ha unga vuxna tjejer som ledare för verksamheten har man lyckats öka antalet tjejer med invandrarbakgrund i föreningsidrotten i Ersboda. En betydelsefull del i jämställdhetsarbetet är kvinnliga förebilder och tjejers möjlighet att lära av andra tjejer och kvinnor som blivit erkända inom området.

Läsfrämjande verksamhet för tjejer och killar i samarbete med idrottsrörelsen

För att stärka ungas läsning har Kulturrådet 2013 fått i uppdrag av regeringen att arbeta med en läsfrämjande satsning där idrottsföreningar och bibliotek ska samarbeta (Kulturdepartementet 2013). Kulturrådet ska i dialog med biblioteken ta initiativ till och finansiera olika aktiviteter. Uppdraget ska genomföras i samråd med Riksidrottsförbundet och totalt avsätts tre miljoner kronor under 2013 och 2014.

Barn och unga ska bli motiverade att läsa genom inspiration av ledare och tränare inom idrottsrörelsen. Tillsammans ska idrottsföreningar och bibliotek på så sätt stärka ungas läsning och intresse för litteratur. Uppdraget slutredovisas till regeringen i mars 2015.

Satsningar på jämställdhet inom kulturområdet

I betänkandet *Plats på scen* (SOU 2006:42) gav regeringen i uppdrag åt Kulturrådet, Konstnärskommittén och dåvarande Jämställdhetsombudsmannen att analysera av jämställdheten inom scenkonsten. Uppdraget redovisades i rapporten *På väg mot jämställd scenkonst* (Kulturrådet 2009). I rapporten konstateras bland annat att medvetenheten och kunskapen om jämställdhetsfrågor generellt har ökat. Könsfördelningen har på många håll förbättrats inom de organisationer som får stöd från Kulturrådet, såväl när det gäller styrelser, ledning och repertoarråd som när det gäller utövare.

Under 2007–2009 har tre miljoner kronor fördelats av Kulturrådet till projekt som långsiktigt stimulerar och stödjer arbetet med att uppnå jämställdhet inom scenkonsten. Bidragen har fördelats till såväl kulturinstitutioner som ideella föreningar. De har gått till Teaterförbundets och Svensk scenkonsts utbildnings-satsning för chefer och konstnärliga ledare inom scenkonstbranschen, Svenska musikerförbundets satsning på kompetens för jämställdhet samt Svensk teaterunions publikationer.

Tre miljoner kronor avsattes även till Delegationen för fördelning av statsbidrag till kvinnors organisering och jämställdhetsprojekt. I Ungdomsstyrelsens rapport *Vad hände sedan – En utvärdering av statsbidragen för kvinnors organisering och jämställdhetsprojekt* (Ungdomsstyrelsen 2010) undersöker vi regeringens treåriga satsning på stöd till jämställdhetsarbete inom scenkonsten. I redovisningarna från projekten lyfter föreningarna själva fram värdefulla erfarenheter i form av synlighet och möjlighet att utföra opinions- och påtryckningsarbete, liksom möjligheten att genom kunskapsspridning påverka attityder i jämställdhetsfrågor inom kultursektorn.

Särskilda satsningar på jämställdhet 2011–2014

I mars 2011 beslutade regeringen att genomföra särskilda satsningar på jämställdhet inom film, musik och museiverksamhet, 17,5 miljoner kronor avsattes. Motiveringen till satsningen var att film och musik har en manlig dominans och att arbetet mot en jämn könsfördelning bör intensifieras. När det gäller museiverksamheten var motiveringen att, mot bakgrund av propositionen *Tid för kultur* (prop. 2009/10:3) fortsätta arbetet med att uppnå jämställdhet mellan könen och se till att det ger avtryck på kulturpolitikens alla områden (Kulturdepartementet 2011). I en första analys konstateras att satsningen inom film till stora delar handlat om direkt stöd till unga kvinnors filmskapande. Vidare att Statens musikverk bland annat skulle prioritera det fria musiklivet, men också ansökningar inom utbildningsområdet för barn och unga (främst musik- och kulturskolan och musikhögskolorna) (Myndigheten för kulturanalys 2012).

Det är endast Statens historiska museer som har slutrapporterat 2013. I sin slutrapport nämner de betydelsen av genusmedvetenhet och utbildning inom området. De föreslår också ett samordnande organ för museisektorn som ska tillhandahålla verktyg för genusarbete på museers utställningar och miljöer. Man poängterar också vikten av återkommande satsningar i form av utvärderingar med genusperspektiv och seminarier som inspirerar till vitala diskussioner om museernas ansvar att vara förebilder på jämställdhetsområdet, såväl nationellt som internationellt (Jämus 2013).

Barns och ungas rätt till kultur

Ett av den nationella kulturpolitikens prioriterade områden är barns och ungas rätt till kultur. Kulturrådets barn- och ungdomskulturstrategi har som mål är att minst 30 procent av myndighetens bidragsgivning ska gå till verksamheter för barn och unga upp till och med 18 år. Förutom de kulturpolitiska nationella målen stöder sig Kulturrådet på FN:s konvention för barns rättigheter. Kulturrådet startade 2012, på uppdrag av regeringen, en nationell webbplats med namnet *bolla* om barn- och ungdomskultur.

En viktig del i Kulturrådets barn- och ungdomskulturstrategi är bidraget Skapande skola som infördes 2008. Skapande skola syftar bland annat till att barn och unga ska få ta del av professionell kulturverksamhet i skolan. I februari 2012 publicerades rapporten *Skapande skola – en nulägesanalys* (Kulturrådet 2012). Den visar att uppskattningsvis hälften av alla unga i årskurs 7–9 nåddes av stöd inom ramen för Skapande skola under läsåret 2010/11. Det finns ingen diskussion om könsfördelning eller andra sociala kategorier i rapporten och det verkar inte heller ha genomförts några andra omfattande jämställdhetsanalyser av insatserna.

Satsningen Ett läslyft för Sverige

I litteraturutredningens slutbetänkande *Läsandets kultur* (SOU 2012:65) understryks nödvändigheten att förbättra läsfärdigheten hos barn och unga. I betänkandet tydliggörs att det finns särskilda grupper av barn och unga som kommer efter i sin läsutveckling. Dessa är gruppen killar generellt, barn från socioekonomiskt svaga familjer och barn vars föräldrar talar andra språk än svenska i hemmet. Man menar vidare att det är viktigt att ta hänsyn till de förutsättningar som gäller för barn med funktionsnedsättningar som dyslexi. Den satsning som betänkandet föreslår

kallas *Ett läslyft för Sverige*. Målet är att alla i Sverige har läsfärdighet och tillgång till litteratur. För att uppnå dessa mål presenteras i betänkandet delmål som ska uppnås fram till 2018:

- *”Läsfärdigheten och motivationen att läsa bland barn och unga ska avsevärt förbättras och ha ökat mätbart jämfört med i dag, särskilt i grundskolans tidiga årskurser.*
- *Fler barn och unga än i dag ska regelbundet ta del av både fack- och skönlitteratur.*
- *Kunskapen om läsningens betydelse för utbildning och delaktighet i samhällslivet ska ha ökat i alla grupper som i dag läser i liten utsträckning.*
- *Förslaget är vidare att en parlamentarisk beredning för läslyftet, bestående av folkvalda och experter, ges i uppdrag att vid tidigare genomförda reformer. Beredningen bör även få mandat att lämna förslag till ytterligare åtgärder för att nå målet.”*

(SOU 2012:65, s. 399)

Förslag på insatser är läsombud på förskolor, skolbibliotekarier, litteratur och läsfrämjande i kultursamverkansmodellen, samordning av det läsfrämjande arbetet utanför skolan samt en stärkt roll för folkbildningen i det läsfrämjande arbetet. Regeringen beräknar att 15 miljoner tillförs Kulturrådet från och med 2014 för läsfrämjande insatser på nationell nivå, utanför skolan (prop. 2013/14:1).

Eftersom digital läsning växer i betydelse bland barn och unga är det av särskilt intresse att utforska hur traditionell läsning och digital läsning stöder varandra (prop. 2013/14:3). I Pisas undersökning av digital läsning var de svenska elevernas medelvärde signifikant högre

än OECD-medelvärdet. Detta är, enligt Litteraturutredningen, ett intressant resultat mot bakgrund av att läsandet av digital litteratur också ökat bland unga. Som vi också tidigare nämnt i kapitel 3 visar en internationell språkstudie att svenska elever har goda kunskaper i engelska (Skolverket 2012).

I Ungdomsstyrelsens remissyttrande över slutbetänkandet för SOU 2012:65 ställer vi oss positiva till satsningen. För att främja ett långsiktigt arbete föreslår vi i yttrandet att befintliga myndigheter sköter samordningen och uppföljningen i stället för i en parlamentarisk beredning. Det kan finnas skäl att särskilt försöka nå de äldre unga utan att för den skull förminska betydelsen av insatser för de yngsta. Vi menar att insatser för de äldre ungdomarna kan ske genom att stärka studieförbundens roll.

Popkollo – musikläger för tjejer

Popkollo har funnits sedan 2003 då det första popkollot för unga tjejer som ville spela musik och träffa likasinnade arrangerades. Från början var det föreningen Rockparty, organisatörer för Hultsfredsfestivalen, som utifrån artisten Marit Bergmans reflektioner började söka finansiering för att hålla musikläger för tjejer.

År 2006 startade projektet Popkollo nationell spridning med syftet att sprida en konkret pedagogik för att arbeta med musik, jämställdhet och unga tjejer (popkollo.se).

Popkollo har i dag åtta medlemsföreningar och 2 000 medlemmar. Organisationen vill nå unga tjejer och få dem att påbörja eller utveckla ett musikintresse och de anordnar sommar- och dagkollon för tjejer och transtjejer. De anordnar kollen i Göteborg, Botkyrka, Umeå, Luleå, Katrineholm, Hultsfred och Malmö. Popkollo har under två år fått bidrag från Ungdomsstyrelsen och sedan 2011 blivit beviljade organisationsbidrag av Ungdomsstyrelsen.

Makten över musiken – unga kvinnor får stöd i att etablera sig i musikbranschen

Makten över musiken är ett projekt som drivs av Fritz's corner¹¹⁸ med medel från Statens musikverk 2012 och 2013. Anledningen till projektet är mansdominansen i branschen. Fritz's corner konstaterar att männen dominerar inom alla delar av branschen – hos förlagen, skivbolagen, bokningsbolagen och bland managers. Det är för att få till en ändring av denna obalans som projektet Makten över musiken kommit till stånd (fritzscorner.se).

Syftet med projektet är att få fler kvinnor till kreativa poster i musikbranschen. Projektet innefattar ett mentorsprogram där man som ung kvinna kan ansöka om att bli adept och få en kvinnlig mentor. Mentorn är etablerad inom musikområdet, exempelvis som agent, manager, bokare, A&R, egenföretagare eller sitter i ledningsposition på ett lite större bolag. Utöver mentorsprogrammet erbjuder projektet en seminarierie med föreläsningar om jämställdhet relaterad till musikbranschen. Projektet har webbplatsen maktenovermusiken.wordpress.com.

Som i tidigare projekt finns ambitionen att skapa möjligheter för tjejer och unga kvinnor att träffa kvinnor som är etablerade inom ett mansdominerat område. Vikten av att ha förebilder att "ta ryggen på" är en återkommande pedagogisk strategi i jämställdhetsprojekt som drivs av olika ideella föreningar med hjälp av statliga bidrag.

Amiga – satsning på tjejer, teknik och kultur

Amiga är en tjejgrupp öppen för tjejer som går i högstadiet eller på gymnasiet. De träffas med ledare en gång i veckan på datamuseet i Linköping. Amiga är en del av projektet *Alltid uppkopplad* som drivs av Datamuseet och finansieras av Kulturrådet. Syftet med projektet är att "höja unga tjejers digitala kompetens, ge dem verktyg att tänka kritiskt och hantera IT-samhällets utmaningar" (datamuseet.se).

Ungdomsstyrelsens stöd till kommunernas ungdomspolitiska utvecklingsarbete

Ungdomsstyrelsens enkät för lokal uppföljning av ungdomspolitiken (Lupp) är ett instrument som kan användas i det kommunala jämställdhetsarbetet. Omkring hälften av landets kommuner har hittills genomfört en eller flera enkätundersökningar med denna metod (Ungdomsstyrelsen 2013b).

I samband med Fokus 13 har vi skickat ut en förfrågan till samtliga kommuner som har genomfört undersökningen och har kontakt med Ungdomsstyrelsen. Frågan är om de har anlagt ett särskilt jämställdhets- eller genusperspektiv i analysen och om användandet av Lupp har lett till särskilda iakttagelser eller satsningar kopplade till jämställdhet bland unga. Det inkom fem svar, vilket kan tolkas som att Lupp-undersökningen har en hittills outnyttjad potential i det lokala jämställdhetsarbetet. För att säkert kunna uttala sig om kommunernas arbete krävs dock en mer grundlig undersökning som inte har varit möjlig att genomföra inom ramen för denna studie.

Men vi kan lyfta fram exempel på hur arbetet kan se ut från de svar som Ungdomsstyrelsen har fått in:

- Skövde kommun ställde krav på att den externa forskaren bland annat skulle fokusera på genusfrågor (Wågman 2013). Som en konsekvens av rapporten ska fritidsnämnden och fritidsförvaltningen se över hur det går att arbeta mot stereotypa val av fritidsintressen, bland annat genom projektet Alla lika, alla unika som hålls i ungdomens hus. Alla fritidsledare får också utbildning där frågor om genus och mångfald är en del. Det ungdomspolitiska programmet i kommunen håller också på att revideras och frågorna ska få större plats än tidigare.
- I Oskarshamns kommun uppkom allmänt frågor kring skillnader de såg mellan tjejer och killar, och de gick då tillbaka till Lupp-undersökningen för att fördjupa sina kunskaper inför fortsatt diskussion och analys i fokusgrupper för att minska skillnaderna inom olika områden.
- I Gävle kommun redovisas statistiken könsuppdelat, och de har sett stora skillnader mellan könen framför allt för ungas fritid och fritidsutbudet samt stress och stressrelaterade problem, områden där tjejer har en sämre situation än killar. De förväntade sig skillnader inom dessa områden, men inte att de skulle vara så stora.
- I Mora kommun har kulturnämnden fattat beslut om att undersöka fritidsmöjligheterna för tjejer mer ingående eftersom deras Lupp-undersökning visat att tjejerna där har mindre fritidsmöjligheter än riksgenomsnittet.

Mötesplatser för unga hbtq-personer

Ungdomsstyrelsen fick 2010 i uppdrag av regeringen att utforma ett metodmaterial om mötesplatser för homosexuella och bisexuella unga samt unga transpersoner (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2010). Utbildningarna har främst riktat sig till personal som arbetar inom kommunal fritidsverksamhet samt kommunala tjänstemän och chefer. Utbildningar har också genomförts för lärare på fritidsledarskolorna samt för personer som arbetar med unga och ungdomsfrågor inom ideell sektor. Syftet har varit att höja kunskapsnivån kring unga hbtq-personers hälsa och levnadsvillkor samt tillhandahålla redskap och metoder för att skapa tryggare mötesplatser för unga hbtq-personer. Utbildningarna ges över hela landet i samarbete med RFSL ungdom och uppdraget har löpt 2011–2013.

Malmö stad – jämställda mötesplatser för unga

Malmö stad har gjort en jämställdhetsanalys av stadens mötesplatser för unga (Malmö stad 2013). Resultatet av analysen är att tjejer och killar inte har möjlighet till makt och inflytande på lika villkor, killar intar större delen av den öppna verksamheten på fritidsgårdar. I rapporten konstaterar de också att verksamheten för unga på fritiden inom Malmö stad är normativ och reproducerar könsstereotypa mönster. Killarna var överrepresenterade i antal men också mer uppmärksammade och bekräftade, exempelvis genom foton och collage som hängde på väggarna. De planscher som fanns föreställde kända män. På de elva fritidsgårdar i Malmö stad som valts ut för studien hade de flesta främst tv-spel som killar gillar att spela. Det centrala utrymmet på hälften av fritidsgårdarna bestod av biljard, pingisbord eller Fifa-spel, allt detta inbjuder till aktiviteter som framför allt tilltalar killar.

Författarna skriver också att det bemötande som tjejer och killar får bygger på föreställningar om den ”duktiga flickan” och den ”stökige pojken”. Ett annat resultat som presenteras i rapporten är tjejers och killars olika förståelse av begreppet makt. Tjejer, menar man, gör sig inte till aktiva subjekt och är helt ovana att tänka kring makt som något de skulle kunna ha. En slutsats är att i arbetet med jämställdhet i verksamheten är det ytterst viktigt att personalen agerar som normbrytande förebilder.¹¹⁹

Utifrån resultaten i rapporten har de tillsatt en person som leder arbetet med jämställdhetsintegrering av fritidsgårdarna i staden. Sedan sommaren 2013 arbetar de med att analysera resursfördelningen och de fysiska rummens utformning. Under november 2013 kommer det att beslutas om mål och budget för ett fortsatt jämställdhetsintegreringsarbete av fritidsgårdarna i Malmö stad inför 2014.

Funkabo fritidsgård

– det fysiska rummets betydelse

Förändringar på Funkabo fritidsgård är en del i det jämställdhetsarbete som pågår i Kalmar kommun. Med utvecklingsmedel från SKL:s program för hållbar jämställdhet fick man bland annat möjlighet att kartlägga verksamheten på fritidsgården Funkabo. Kartläggningen visade att det kom dubbelt så många killar som tjejer till fritidsgården. När man började förändringsarbetet ökade medvetenheten om att miljön på fritidsgården var förhållandevis torftig och att lokalerna behövde byggas om för att göra verksamheten lika attraktiv för både tjejer och killar. Två konstnärer anlätades för att hjälpa till att anpassa miljön efter de behov av aktiviteter och miljöer som unga uttryckte att de ville ha.

Bland annat skapades ett rörelserum med flexibel verksamhet, biljardbordet togs bort och man skapade ett filmrum i stället. Umgängesrum med små och stora sittgrupper skapades i mitten av verksamhetens lokaler (jamstall.nu).

Personalen har nätverksträffar där de arbetar med metodutveckling för att uppmärksamma vilka normer och värderingar som präglar verksamheten. I förändringsarbetet på Funkabo har personalen också blivit medveten om hbtq-perspektivet. Den traditionella fritidsgårdsmiljön väljs inte bara bort av tjejer, även många killar väljer bort den. Målet är att utifrån erfarenheterna utveckla en kommunal manual för jämställdhetsintegrering av all fritidsverksamhet för unga. Arbetet med Funkabo fritidsgård fortsätter med syftet att utveckla en plats för alla unga oavsett kön eller annan identitetstillhörighet.

Crossing Boarders – allas rätt till en meningsfull fritid

Crossing Boarders har varit igång sedan 2010 (crossingboarders.se) och verksamheten får ekonomiskt stöd från bland andra Ungdomsstyrelsen. Crossing Boarders arbetar för att alla ska ha rätt till en meningsfull fritid oavsett vem man är. De har utbildningar i en egenutvecklad metod kallad jämställdhetseffekten, driver opinions- och informationsarbete samt har egen praktisk verksamhet. Till exempel höll organisationen ett läger för tjejer mellan 13 och 18 år i Umeå i juni 2013 där de under tre dagar fick prova fritidsaktiviteter som taekwondo, skating och afrikansk dans. Lägre var gratis och alla ledare var kvinnor.

Ett annat exempel på aktiviteter som utvecklats med hjälp av Crossing Boarders är Queens of Norrland (queensofnorrland.se). Queens of Norrland är tre unga tjejer som med hjälp av coaching från Crossing Boarders gjort en hand-

bok för unga tjejer. Boken innehåller intervjuer med kvinnor och tjejer från Norrland som går sin egen väg och ska ge unga tjejer förebilder och visa på möjligheter att förverkliga sig även inom fritidsaktiviteter som domineras av män.

Crossing Boarders metod innehåller nio steg:

1. Det är viktigt att ha idéer om jämställdhet och inkludering fast förankrade i verksamhetens värdegrund.
2. Erbjud förebilder som målgruppen kan identifiera sig med.
3. Skapa gemenskap genom trygghet och inkludering.
4. Rikta särskilda satsningar till en specifik målgrupp som utgår från målgruppens behov och önskemål.
5. Var normkritiska i utformningen av verksamhetens marknadsföring.
6. Hitta metoder för att göra det ekonomiskt möjligt för alla att delta.
7. Tänk långsiktigt. Till exempel, om tjejer kommer in i verksamheten vilka satsningar ska göras för att behålla dem i verksamheten?
8. Samarbeta med andra verksamheter och organisationer.
9. Integrera genom att arbeta in satsningarna i den ordinarie verksamheten (crossingboarders.se/jamstallldhetseffekten)

Ifrågasättande av maskulinitetsnormer – Machofabriken

Machofabriken är benämningen på ett metodmaterial i form av kortfilmer med övningar som ”sätter fokus på hur sociala normer för manlighet kan ifrågasättas och förändras”. Målgruppen är 13–25 år och filmerna ger exempel på hur individer omedvetet genuskodar olika situationer i livet. Den genuskodning som tydliggörs i filmerna exemplifierar livssituationer snarare än klassrumssituationer och berör ungas livserfarenheter snarare än skolerfarenheter. Materialet ska ge unga möjligheten att utifrån ett bredare perspektiv reflektera över de föreställningar om tjejer och killar som ligger till grund för hur man gör sig själv eller andra till könsvarelser.

I introduktionen till metodmaterialet på webben presenteras materialet så här:

”Arbetet med Machofabriken ger deltagarna möjlighet att reflektera över hur föreställningar kring kön och sexualitet påverkar deras liv och relationer. De interaktiva övningarna skapar utrymme att pröva nya sätt att förhålla sig och agera, både i relation till andra, sig själv och till samhället i stort. Målet är att unga som arbetat med Machofabriken ska uppleva att de – trots påverkan utifrån – själva kan ta makten över sina liv och att de också kan och vill skapa utrymme för andra att ta makten över sina.”

(www.machofabriken.se)

Machofabriken är ett samarbete mellan Män för jämställdhet, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks) och Sveriges kvinno- och tjejjourers riksförbund (SKR). Machofabrikens lanserades 2011 efter en treårig projektperiod med medel från Allmänna arvsfonden.

Utvecklingsområden

En aktiv fritid ger större möjligheter och många unga uppger att de förbättrat sitt självförtroende genom kulturutövandet (Ungdomsstyrelsen 2011). De har fått nya vänner, bättre hälsa samt bättre skolresultat. Särskilt starkt upplevs de positiva effekterna av kulturutövandet när det gäller hälsa. Denna positiva självskattning gäller både tjejer och killar. Sammantaget tyder resultaten på att kulturutövande bidrar till flera eftersträvarvärda samhällspolitiska mål.

Informellt lärande i ungas vardag

Lärande finns inom olika strukturer, formellt lärande eller formell utbildning är organiserad utbildning inom det formella utbildningssystemet, som förskola, grundskola och högskola. Icke-formell utbildning eller lärande är organiserad utbildning utanför det formella utbildningssystemet, exempelvis i arbetsmarknadsåtgärder, genom folkbildning samt organiserad utbildning i föreningslivet (Ungdomsstyrelsen 2000).

Det informella lärandet pågår ständigt i vardagslivet, det kan relateras till händelser och upplevelser där man inhämtar livskunskap utifrån. Lärsituationer är ständigt pågående i familjen, föreningslivet, kamratgruppen och arbetsplatsen. Interaktion med andra människor eller agerande vid speciella händelser utvecklar det informella lärandet (Ungdomsstyrelsen 2000). Man kan, utifrån tidigare resonemang definiera informellt lärande som en *omedveten läroprocess* (Ungdomsstyrelsen 2000).

Inom det politiska området ses informellt lärande bland annat som en grogrund för utvecklingen av den demokratiska medborgaren, genom att agera i demokratiska sammanhang lär man sig demokrati. Centrala delar i informellt lärande är kamratgrupper, delaktighet och den erfarenhet vi utvecklar genom vardagssitua-

tioner (Ungdomsstyrelsen 2000). Även i skolan pågår informellt lärande, exempelvis i ett grupparbete med studiekamrater, på raster och studieresor.

Informellt lärande innefattar också ungas kulturaktiviteter, grannkontakter, föreningsliv och vardagliga samvaro. Ove Sernhede (2009) har undersökt informellt lärande bland unga från storstädernas förortsskolor. Även om Sernhedes studie berör en speciell grupp unga är diskussionen om det informella lärandet relevant ur ett generellt perspektiv om lärande. Sernhede tar upp tre dimensioner som han menar ingår i informellt lärande. Sernhedes diskussion om dessa dimensioner beskriver hur unga killar i en förort tillsammans utvecklas i samband med att de bildar olika musikgrupper. I en dimension riktas lärande mot världen utanför gruppen. I ambitionen att hantera det omgivande sociala sammanhanget utvecklar de unga praktiska färdigheter. En annan dimension är det som finns i relationen mellan människor i gruppen som språk, normer, värderingar och andra kulturella värden. Tillsammans skapar de unga normer och värderingar för att hantera och lösa intressekonflikter. Den tredje dimensionen handlar om den kunskap den unge får om sig själv genom arbetet med de andra i gruppen. Genom ökad självkännet ökar förmågan att skapa mål och ideal (Sernhede 2009).

I Sernhedes studie använder unga killar också musiken, och det informella lärandet, som ett sätt att uttrycka djupa inre behov och känslor. Även i tidigare studier verkar just killars informella lärande ha uppmärksammats särskilt (Fornäs, Lindberg & Sernhede 1988, Nordqvist 2008). Det är svårare att hitta studier som berör tjejers informella lärande och inom vilka arenor det kommer till uttryck. Detta kan utvecklas framöver. Vi menar att förutsättningar för unga

att på sin fritid ta del av ett varierat utbud av sysselsättningar ger möjligheter till informella läranden som stärker tjejer och killar. Informellt lärande finns i alla delar i vardagen men det är speciellt viktigt i ungas egenstyrda kulturella verksamhet.

Icke-formellt lärande administrerat av Ungdomsstyrelsen

En arena för informellt och icke-formellt lärande som Ungdomsstyrelsen arbetar med är EU-programmet *Ung och aktiv i Europa*. Genom programmet får unga att arbeta praktiskt med ungdomspolitik på lokal, regional, nationell och europeisk nivå. Syftet är att inspirera till ett aktivt europeiskt medborgarskap bland unga och ge unga människor möjlighet till internationella erfarenheter samt ett ökat samhällsengagemang.

Det har varit en jämn könsfördelning bland de drygt 22 000 unga som har deltagit i Ung och aktiv under perioden 2007–2012 (andelen tjejer respektive killar har varierat mellan 48 och 52 procent). Könsfördelningen har också varit relativt jämn från år till år inom de olika delarna

av programmet (tabell 7.9) men de är en större andel tjejer än killar som har deltagit i europeisk volontärtjänst. Att bevaka en jämn könsfördelning bör finnas med i programmet Erasmus+ 2014 till 2020, det program som ersätter Ung och aktiv i Europa. Detta gäller inte minst de nya insatser om längre internationella praktikperioder som kan komma att införas. Detta eftersom tidigare liknande arbete inom det som då hette interpraktik visade en viss överrepresentation av tjejer bland deltagarna (Internationella programkontoret 2000).

Få jämställdhetsatsningar som riktar sig till killar

I genomgången av Ungdomsstyrelsens bidragsgivning till projekt ser vi att det är få jämställdhetsatsningar inom kultur- och fritidsområdet som riktar sig specifikt till killar. Många av satsningarna vi redovisar här handlar om att ge tjejer och unga kvinnor möjlighet att ta sig in på mansdominerade områden. Det är nödvändiga och viktiga satsningar för jämställdhetsarbete som ska ge tjejer en utvidgad samhällelig arena

Tabell 7.9 Deltagandet i EU-programmet Ung och aktiv i Europa, efter kön, 2007–2013. Procent

	Tjejer	Killar	Antal deltagare
Ungdom för Europa	51,5	48,5	9 791
Europeisk volontärtjänst	62,6	37,4	706
Ung i världen	49,7	50,3	2 487
Stödstrukturer på ungdomsområdet	48,5	51,5	4 516
Stöd till europeiskt samarbete på ungdomsområdet	50,1	49,9	4 664
Totalt	50,7	49,3	22 164

Källa: Ungdomsstyrelsen 2007–2013.

Kommentar: I Ung och Aktiv i Europa ingår delprogrammen Ungdom för Europa, Europeisk volontärtjänst, Ung i världen, Stödstrukturer på ungdomsområdet och Support för European cooperation.

att agera på. Några satsningar handlar om miljö och inkluderar både tjejer och killar, och en satsning behandlar normer för manlighet. Men vi vill peka på bristen på jämställdhetsarbete med unga killar i fokus. Ett jämställdhetsarbete som riktar sig till unga killar torde vara ett viktigt för jämställdheten inom kultur- och fritidsområdet precis som att rikta sig till unga tjejer.

Tjejerna blir från tonåren färre inom både föreningsidrotten och tjejer är underrepresenterade i studieförbundens studiecirklar med kulturinriktning. Av den anledningen behövs satsningar som riktar sig till tjejer, det är viktigt att tjejer får tillgång till de arenor där killar dominerar. Men jämställdhet rör också killar, om inte killar genom olika satsningar blir delaktiga i jämställdhetsarbetet riskerar jämställdhet att reduceras till enbart en kvinnofråga. Ett projekt som tydliggör och erbjuder metoder för att arbeta med maskulinitetsnormer är Machofabriken vars verksamhet drivs av Sveriges kvinno- och tjejjourers riksförbund, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige och Män för jämställdhet. Men fortfarande är det brist på projekt som arbetar med att ifrågasätta och förändra maskulinitetsnormer och projekt som arbetar utifrån ett normkritiskt perspektiv.

Om jämställdhetsarbete för unga ska nå hela gruppen unga behöver arbete med jämställdhet vara lika viktigt i relation till killar. Ett jämställdhetsarbete där killar får möjlighet att utforska och utmana maskulinitetsnormer och bli killar på sina egna villkor. Målgruppen för jämställdhet behöver utvidgas från att vara unga tjejer till att bli unga tjejer och unga killar. Arbete med jämställdhet behöver ske på flera nivåer, dels behövs förbättringar i rådande verksamhet, dels behövs arbete med de bakomliggande mekanismer och maktstrukturer som skapar ojämställdhet.

”Frågar vi oss hur vi kan justera en ojämn fördelning av resurser mer rättvist mellan de flickor och pojkar som idrottar eller frågar vi oss vilka mekanismer som ger upphov till den ojämnna fördelningen?”

(Frizén & Sjons 2009, s. 142).

Citatet ovan belyser de två nivåerna av jämställdhetsarbete. För ett långsiktigt jämställdhetsarbete behöver vi åtgärda ojämna fördelningar i systemen och arbeta med bakomliggande, strukturella, mekanismer som leder till ojämställdhet. Ett normkritiskt perspektiv och mer fokus på gruppen killar i jämställdhetsarbetet har här stor betydelse.

Avslutning

Området kultur och fritid är brett med många olika aktörer och aktivitetsinriktningar. Vi kan se att man på kulturområdet arbetar med jämställdhetsprojekt i större utsträckning än inom andra fritidsområden. Men jämställdhetsprojekt för killar och maskulinitetsnormer är eftersatta inom hela kultur- och fritidsområdet samtidigt som det främst är gruppen killar som nås av den statliga medelstillelningen inom kultur och fritid. Generellt menar vi att jämställdhetsarbete behöver bedrivas *med* unga snarare än *för* unga. I nästa kapitel diskuterar vi och lägger förslag på hur jämställdhetsarbetet med unga inom olika politikerområden kan förbättras.

KAPITEL 8

Diskussion och förslag

Diskussion

Utgångspunkt för vår analys är målen för ungdomspolitiken och jämställdhetspolitiken. Genom arbetet med denna rapport har det blivit tydligt att det finns många olika sätt att följa upp och diskutera jämställdhet bland unga. Några centrala frågor vi söker svar på är hur situationen ser ut idag, om den har blivit bättre eller sämre över tid och hur situationen i Sverige relaterar till omvärlden. Vi ser att förutsättningarna för att kunna besvara sådana frågor kan stärkas. I detta avslutande kapitel knyter vi samman de mönster som vi har sett i studien och avslutar med våra förslag till framtida insatser.

Internationella jämförelser

Det finns flera olika index för att mäta och jämföra jämställdhetssituationen på internationell nivå. Genom åren har det tagits fram ett tiotal sådana mått (European Institute for Gender Equality 2013). I dessa index kombineras indikatorer som belyser olika områden. Det kan handla om utbildning, arbetsmarknad, obetalt hem- och omsorgsarbete, ekonomi, hälsa, politiskt deltagande och inflytande, rättigheter och diskriminering.

Sverige placerar sig ofta högt upp i dessa mätningar. I den senaste mätningen av jämställdheten i EU-länderna konstaterades att de två områden där jämställdheten är som sämst var vid fördelning av makt och inflytande i beslutsfattande processer samt vid fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. (European Institute for Gender Equality 2013). Sverige hade små skillnader när det gällde uppfostran av barn, mindre skillnader än många andra länder

i hemarbetets fördelning och även en relativt jämn fördelning bland ministrar och i riksdagen. Utmärkande för Sverige var en starkt könssegrigerad arbetsmarknad där en hög andel kvinnor arbetar inom sektorer för utbildning, hälsa och socialt arbete. I mätningen görs inga jämförelser för att belysa våldsområdet vilket är olyckligt då det är ett av de jämställdhetspolitiska mål som prioriteras högst inom den svenska politiken.

Ett annat exempel är The Global Gender Gap Index som omfattar 134 länder. Där har Sverige placerat sig på fjärde plats samtliga år 2009–2013. De nordiska länderna har generellt höga värden. I Sverige är den politiska jämställdheten utmärkande, medan vi inte når riktigt lika höga positioner för exempelvis hälsa och utbildning.

Mätningarna i dessa index avser att spegla situationen för befolkningen i stort, men handlar ofta om frågor av mer direkt betydelse för vuxna. På europeisk nivå är jämställdhetspolitiken i hög grad inriktad på vuxna, och ungdomspolitiken saknar ett mer utvecklat jämställdhetsperspektiv.

Internationella jämförelser ger en i flera avseenden positiv bild av situationen i Sverige. Samtidigt visar nationella kartläggningar på många och betydande skillnader mellan könen (Statistiska centralbyrån 2012).

De jämställdhetspolitiska och ungdomspolitiska målen

De övergripande målen inom ungdomspolitiken är att alla unga ska ha verklig tillgång till välfärd och inflytande, och jämställdhetspolitikens övergripande mål är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Vi ser betydande skillnader mellan tjejer och

killar i dessa avseenden. Rapporten igenom har vi lyft fram hur ojämställdhet påverkar både tjejer och killar på ett negativt sätt.

Ett av delmålen inom jämställdhetspolitiken är jämn fördelning av makt och inflytande. Ungdomsstyrelsens studie visar att tjejers och killars intresse för, och tillgång till, inflytande i flera avseenden verkar vara ganska lika. Samtidigt ser vi vissa skillnader i vad tjejer och killar är intresserade av och vilka politiska aktiviteter de ägnar sig åt.

Kopplat till den ekonomiska jämställdheten ser vi att tjejer oftare har svårt att klara sina löpande utgifter, medan killar oftare har så allvarliga skulder att de blir föremål för utmätning eller riskerar vräkning. De löneskillnader som finns mellan könen bland äldre finns också bland yngre, men är mindre markerade. Det är viktigt att arbeta vidare med att förebygga den ekonomiska utsattheten i delar av ungdomsgruppen, vilket i förlängningen också handlar om att förverkliga målet om verklig tillgång till välfärd och inflytande. Detsamma gäller för att stärka killars resultat i skolan, och för att minska den psykiska ohälsan bland tjejer.

När det gäller delmålet om en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet ser vi att tjejer och killar lägger ungefär lika mycket tid på detta, även om de ägnar sig åt olika sysslor. Dock uppstår en ojämna fördelning när unga blir föräldrar. Upp till 26–27-årsåldern är det också särskilt ovanligt med ett jämställt uttag av föräldrapenningen. Antalet unga, främst tjejer, som enbart har rätt till ersättning på grundnivå i föräldrapenningen har också ökat under 2000-talet. Detta sätter fokus på vikten av en jämn fördelning av det oavlönade hem- och omsorgsarbetet, framförallt bland unga föräldrar då det påverkar ett flertal områden som till exempel arbetsmarknadsförankring och framtida inkomster samt ohälsa och stress.

När det gäller delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, samt rätten till kroppslig integritet återstår mycket att göra. Det handlar bland annat om att öka uppmärksamheten på killars våld mot tjejer i nära relationer och om trakasserier i skolan. Dock ser vi många positiva initiativ för att stärka arbetet och utöka kunskapen kring just unga i dessa frågor. Ett ökat fokus på killar och preventivt arbete ser vi som viktigt framöver.

Förändringar över tid

– blir det bättre eller sämre?

I denna studie har vi i en del fall kunnat analysera förändringar över tid. Eftersom det tidigare inte funnits en samlad bild av jämställdhetssituationen bland unga är möjligheterna att göra jämförelser bakåt i tiden relativt begränsade. Frågan handlar inte enbart om att skillnaderna mellan tjejer och killar blir större eller mindre. En minskad skillnad behöver inte vara positiv om den innebär en försämring för ena könet. Dock kan det i andra fall handla om en omfördelning av makt mellan könen som kan vara nödvändig för att uppnå jämställdhet. I rapporten ser vi exempel på såväl positiva som negativa trender. Inom några områden är förhållandena mellan könen konstanta, medan det i flera fall är komplexa förändringar som gör det svårt att entydigt tala om förbättringar eller försämringar. Vi lyfter fram några av dessa här.

Vi ser inga betydande förändringar i inställning till jämställdhet bland unga under 2000-talet. Jämställdhet är en viktigare fråga för unga än för äldre, och det är få unga som inte håller med om att jämställdhet är viktigt. Stödet för jämställdhet är genomgående mer utbrett bland tjejer och kvinnor än bland killar och män. Ett annat område där det har funnits relativt konstanta könsskillnader under en längre tid hand-

lar om att tjejer når högre resultat inom skolan än killar. Stressrelaterade symptom som huvudvärk, magont och att ha svårt att somna är vanligare bland tjejer och skillnaderna mellan könen har också varit relativt stabila under 2000-talet.

Några positiva förändringar visar sig i materialet. En förändring som är kopplad till både utbildning och arbetsmarknad är att könsfördelningen bland doktorander har legat inom spannet 40–60 procent under de senaste tio åren, att jämföra med att andelen kvinnor låg under 10 procent i slutet av 1960-talet. Bland de som avslutat sin gymnasieutbildning finns en betydande skillnad mellan vilka program som tjejer respektive killar har läst, dock har skillnaden minskat något under de senaste tio åren. Skillnaderna mellan könen tycks dock åter ha förstärkts något i och med förändrade behörighetsregler till gymnasieskolan. En annan positiv tendens är att andelen kvinnor som driver företag har ökat och särskilt bland unga under 30 år. Vi kan också se en minskad skillnad mellan könen bland unga när det gäller att rösta i de allmänna valen från 2006 till 2010. Andelen som röstar ökade bland båda könen mellan dessa år, mer för killar än för tjejer. Det är dock fortfarande något vanligare att tjejer röstar.

I flera fall framträder en mer komplex bild och det är svårt att enbart tala om en positiv eller negativ trend. Detta gäller bland annat inflytande och representation. Vi ser att killar i högre grad än tjejer uppger att de är intresserade av politik i undersökningar sedan 2004, och skillnaden har ökat i vår senaste mätning 2012. Detta beror främst på att andelen killar som uppger att de är intresserade har ökat, vilket alltså delvis kan tolkas som en positiv utveckling för killar, men negativt då vi inte ser motsvarande ökning bland tjejerna. Omvänt är det vanligare bland tjejer att vilja påverka lokalt, vilket vi har sett sedan

2004. Det var en något mer jämn fördelning 2009, men skillnaderna ökar sedan igen 2012. Vi ser en ökning bland tjejer vilket är positivt, samtidigt som det inte finns någon motsvarande ökning bland killarna.

Fördelningen av hushållsarbetet har också blivit mer jämn mellan tjejer och killar under perioden 2000–2010. Detta beror i hög grad på att kvinnor har minskat sin tid för rutinartat hushållsarbete. Vi ser samtidigt att kvinnors hushållsarbetstid ökar betydligt när de blir föräldrar och vi ser att könsskillnaderna har ökat bland unga sammanboende föräldrar under perioden 2000–2010.

Trenden inom kultur och fritid är inte heller entydigt positiv eller negativ. Undersökningar sedan 1997 visar att tjejer och killar är ungefär lika nöjda med sin fritid. Andelen som motiverar minst en gång i veckan har också varit relativt stabil under de senaste åren (2008 och 2012). Däremot idrottar både tjejer och killar i mindre utsträckning i idrottsföreningar jämfört med 2004 samtidigt som andelen tjejer och killar som idrottar utanför en förening har stigit. Vi ser också indikationer på att andelen som deltar i föreningar sjunker i ungdomsgruppen i stort.

Vi kan också se att två viktiga verksamheter för kulturutövande har, eller har haft, en sned fördelning bland barn och unga. Av Musik- och kulturskolans deltagare (främst unga under 13 år) var 69 procent tjejer och 31 procent killar 2012, vilket är en ökad snedfördelning jämfört med 2010. I studieförbundens studiecirkelverksamhet med inriktning mot kultur var uppdelningen omvänd, 40 procent tjejer 2012 och 60 procent killar, vilket är en något mer jämn fördelning jämfört med 2010. Det stöd som Ungdomsstyrelsen ger till ungdomsorganisationer omfattar allt fler unga och antalet medlemmar ökar både bland tjejer och bland killar. Anta-

let killar ökade dock snabbare än antalet tjejer under perioden 2010–2012, vilket innebär att könsfördelningen har blivit alltmer skev (bland medlemmar i dessa organisationer redovisningsåret 2012 fanns totalt 41 procent tjejer och 59 procent killar). Detta är en fråga som Ungdomsstyrelsen avser att arbeta vidare med för att fördjupa och bredda bilden.

Inom några områden kan vi se en mer tydlig negativ utveckling. Framförallt unga tjejer har haft en negativ hälsoutveckling sedan 1980-talet. Trenden gäller också killar, men från ett lägre utgångsläge. Andelen som lider av ängslan, oro eller ångest var 25 procent av tjejerna i åldern 16–24 år 2012, jämfört med 14 procent av killarna. I jämförelse med slutet av 1980-talet har andelen ungefär tredubblats bland både tjejer och killar. Användningen av antidepressiva läkemedel har också ökat mellan 2007 och 2012. Ser vi till förändringen i procentenheter är ökningen större bland tjejer men användningen ökar snabbare bland killar, även om det är från en lägre nivå.

Inom utbildningsområdet ser vi att de nya behörighetsreglerna till gymnasieskolan verkar bidra till ökade skillnader mellan könen. De skillnader som funnits tidigare har förstärkts, och det finns anledning att följa konsekvenserna av killars minskade behörighet framöver. Det har även skett förskjutningar i vilka program killar och tjejer börjar på. Året efter införandet av den nya läroplanen för gymnasieskolan, 2012, är det en större andel av båda könen som har börjat på ett högskoleförberedande program om man jämför med tidigare år. Ökningen har varit större bland tjejer än bland killar vilket har lett till en ökad skillnad mellan könen. Detta kan möjligen spåda på segregeringen längre upp i utbildningsväsendet och på arbetsmarknaden.

Andelen gymnasieelever som har fått studiebidraget indraget på grund av skolk har också ökat mellan 2008/09 och 2012/13, andelen har ökat mer bland killarna än bland tjejerna.

Inom flera delar av våldsområdet är det svårt att analysera förändringar över tid. Detta beror bland annat på ett begränsat antal deltagare i de enkätundersökningar som genomförs och att förändringar kan bero på många olika saker. Exempelvis kan det vara svårt att veta om ett ökat antal anmälningar ska tolkas som en ökad anmälningsbenägenhet, att brottstypen har blivit vanligare eller att den är en konsekvens av lagförändringar.

Ojämställdhet som begränsar både tjejer och killar

Av rapportens olika delar blir det tydligt att både tjejer och killar möter begränsningar och har olika handlingsutrymme som en konsekvens av ett icke jämställt samhälle.

Vi ser exempel på hur tjejer och killar möter skilda förväntningar i skolan, stereotyper om skötsamma och mogna tjejer respektive stökiga och omogna killar, vilket riskerar att förstärka skillnaderna mellan könen. Detta kan leda till att tjejer förväntas ta mer ansvar både för sitt skolarbete och för att gruppaktiviteter fungerar (exempelvis i klassrummet eller i elevråd). Det kan tillsammans med de större krav tjejer lägger på sig själva bidra till de högre stressnivåer och den psykiska ohälsa som vi ser bland unga tjejer. Det samma gäller skolprestationer där det inte är orimligt att anta att tjejers höga prestationer kommer till priset av ökad stress, psykisk ohälsa och bortprioritering av fritidsaktiviteter. Det som verkar positivt, som bättre skolresultat, kan också ske på bekostnad av annat.

Skolan ska vara en plats dit alla barn och unga kan komma och mötas av likvärdiga förväntningar. Våra intervjuer, liksom tidigare studier, tyder dock på att det finns betydande variationer och lokala normer i olika skolor för hur tjejer och killar ska vara.

I rapporten ser vi hur olika förväntningar i samhället präglar unga även på andra sätt. Det är betydligt vanligare bland unga tjejer att oroa sig för sin vikt, sitt utseende och för att inte duga. Vi ser gruppprocesser bland killar som riskerar att skapa och förstärka den våldsamma maskulinitet som vi ser uttryck för i brottsstatistiken. Vi ser också indikationer på att förväntningarna på tjejer och killar kan spela roll för hur unga med psykisk ohälsa själva hanterar sin situation och hur de bemöts.

Inom flera områden ser vi en betydande segregation mellan könen. Det gäller vilka utbildningar unga väljer och vilka yrken och branscher de arbetar inom. Våldigt få har en jämn fördelning (utifrån förhållandet 40–60 procent). Detsamma gäller könsfördelningen i de största idrotterna och inom flera kulturaktiviteter. Ett sätt att tolka detta är att förutsättningarna för och förväntningarna på ungas val av utbildning, arbete och fritidssysselsättningar ser olika ut för tjejer och killar. På flera av dessa områden är det också vanligare att kvinnor gör insteg på traditionellt manliga områden än tvärtom, vilket tyder på att segregationen innebär en ännu större begränsning av handlingsutrymme för just killar och män.

Den vertikala segregationen, alltså i vilken mån tjejer och killar når ledande poster, har vi enbart i begränsad utsträckning haft möjlighet att undersöka. Diskussionen handlar ofta om det finns diskriminerande strukturer som hindrar främst kvinnor att avancera till höga poster

i olika sammanhang (så kallade glastak). Möjligheterna för unga upp till 25 år att nå ledande positioner är också begränsade inom det offentliga och näringslivet av den enkla anledningen att många fortfarande studerar eller precis har påbörjat sin yrkesbana.

Det verkar finnas liknande möjligheter för tjejer och killar i åldern 18–25 år att bli invalda som kommunfullmäktigeledamöter, medan det har blivit allt vanligare att killar väljs in i landstingsfullmäktige. Ser vi till styrelsemedlemmar i centrala styrelser inom idrotten så är kvinnor som helhet underrepresenterade, men bland de under 30 år är andelen tjejer 60 procent och andelen killar 40 procent.

Vi ser flera områden där tjejer har en särskilt utsatt situation eller har en sämre situation än killar. Detta gäller inte minst utsatthet för sexuellt våld och våld i nära relationer. Unga tjejers psykiska ohälsa och stress är också områden som utmärker sig. Familjebildning tenderar också att leda till mer hemarbete för tjejer jämfört med för killar och verkar också få större konsekvenser i relation till arbetslivet. Skillnaderna i inkomst mellan könen är större bland äldre, men märks även bland yngre. Det är vanligare bland tjejer att uppleva svårigheter att betala de löpande utgifterna, till exempel räkningar, samtidigt som det är vanligare bland dem att ha tagit emot ekonomisk hjälp av någon förälder eller anhörig. Det är också vanligare bland tjejer att uppleva att de har för lite fritid. Vi ser att tjejer är underrepresenterade i offentligt stödda verksamheter, till exempel inom idrotten, kulturen och ungas organisering.

Det finns också flera områden där killars har en sämre situation än tjejer. Killar är starkt överrepresenterade som både våldsutövare och offer för fysiskt våld. Här finns behov av ett utvecklat

preventivt arbete riktat mot killar. Killar verkar inte vara lika kommunikativa med omgivningen när det gäller sitt mående. Här behövs mer kunskap och troligen insatser som kan göra att killar enklare kan ta egna initiativ att söka stöd. Det kan både handla om att förändra unga killars förmåga att verbalisera hur de mår och att olika omgivande aktörer som skola, ungdomsmottagningar och vård blir ännu bättre på att uppmärksamma detta. Killars resultat i skolan är generellt sämre än tjejers på samtliga utbildningsnivåer. Detta går igen i allt från betygsnivåer till hur lång tid det tar att slutföra en utbildning. Killar är också överrepresenterade när det gäller så svåra skulder att de blir föremål för indrivning via Kronofogdemyndigheten, eller att de riskerar vräkning.

Avslutningsvis kan vi reflektera över de begränsningar som ojämställdheten för med sig i relation till att tjejer generellt värderar jämställdhetsfrågorna högre än killar och att detta även gäller äldre åldersgrupper. Det kan ses som ett uttryck för de sämre villkor tjejer och kvinnor upplever inom flera områden. En annan tolkning är att jämställdhetspolitiken som sådan inte upplevs som lika relevant bland killar och män. En tredje tolkning är att killar och män faktiskt tjänar på ojämställdheten när det gäller makt och inflytande. Här kan vi återknyta till att det som förknippas med manlighet och män är norm och värderas högre. Det är dock viktigt att inte reducera frågan till att enbart handla om relationen mellan kvinnor och män. Tjejer och killar måste förhålla sig till maskuliniteter och femininiteter på ett sätt som kan vara särskilt begränsande för killar. På de områden där tjejer och killar missgynnas eller är utsatta sker det ofta i relation till killar. Killar missgynnas av hierarkier och normer inom gruppen killar, där det också kan bli särskilt svårt att anamma egenskaper och beteenden som kan ses som kvinnligt

kodade eftersom de anses ge lägre status i vissa sammanhang.

Historiskt sett har ansvaret för jämställdhetsfrågor legat hos tjejer och kvinnor. Ungdomsstyrelsen vill betona vikten av att involvera både tjejer och killar i det framtida jämställdhetsarbetet. Jämställdhet är en fråga som angår och gynnar såväl tjejer som killar. Vi ser att killars och mäns engagemang behöver höjas inom jämställdhetspolitiken. Utöver utgångspunkten i lika rättigheter kan ett sätt att göra det på vara att lyfta fram de olika sätt som ojämställdheten påverkar både kvinnor och män negativt. Här kan den kommande utredningen om män och jämställdhet spela en viktig roll.

Generella mönster som både kan tydliggöra och osynliggöra

Jämställdhetspolitiken tar sin utgångspunkt i relationen mellan könen och i den ojämna fördelningen av makt och inflytande. Politikens förverkligande, och uppföljningen av den, kräver jämförelser mellan situationen för tjejer och killar och situationen för kvinnor och män. Det gör det möjligt att visa generella mönster som är en viktig grund för att vägleda förändringsarbete.

Jämställdhetsdiskussionen måste utgå från sådana generella mönster, men också från en kritisk diskussion kring vedertagna föreställningar om tjejer och killar, föreställningar som riskerar att osynliggöra dem som inte är en del av det generella mönstret.

I skolans värld kan detta handla om ökat fokus på lågpresterande tjejer och högpresterande killar. Kring våld handlar det om att ställa fler frågor kring tjejers våldsutövande och uppmärksamma killar som har utsatts för sexuellt våld. Fler frågor kan också resas kring killars psykiska ohälsa, dess uttryck och konsekvenser samt killars stödbehov.

I en studie av jämställdhet bland unga är det viktigt att inte glömma bort att det finns personer som varken identifierar sig som kille eller tjej. Det är inte ovanligt att unga som inte identifierar sig enligt gängse heteronormativa könsmonster på många sätt lever i en mycket utsatt situation (se Ungdomsstyrelsen 2010). En central utgångspunkt för jämställdhetspolitiken, och de problem som den har utformats för att hantera, är uppdelningen i två kön. Vi ser exempel från andra länder där en juridisk uppdelning i tre kön finns eller nu införs. Oavsett utveckling är det svårt att se att de djupt rotade föreställningarna om två kön som genomsyrar dagens samhälle inte skulle komma att spela en betydande roll även i framtiden. Dock måste vi vara medvetna om att analysraster som delar in befolkningen i fasta kategorier också riskera att förstärka de skillnader som finns.

En annan dimension av osynliggörande handlar om att många siffror utgår från en heterosexuell utgångspunkt och att kärnfamiljen som modell ofta står i centrum. Det kan exempelvis handla om analyser av hem- och omsorgsarbete och om våld i nära relationer. Som vi nämnde i inledningskapitlet finns det också exempel på länder som behandlar hbt-frågor som en del av sin jämställdhetspolitik. Regeringen har också aviserat en hbt-strategi för åren 2014–2016.

En annan grupp som det sedan tidigare har saknats kunskap om är unga med funktionsnedsättning. Ungdomsstyrelsen visade i rapporten *Fokus 12* (2012) hur levnadsvillkoren skiljer sig åt mellan tjejer och killar. De tydligaste skillnaderna mellan könen fanns inom utbildningsområdet, där tjejer hade en bättre situation än killar. Omvänt har tjejer med funktionsnedsättning ett särskilt utsatt hälsoläge. Våldsutsatthet bland unga med funktionsnedsättning är också ett område där det fortfarande finns betydande kunskapsluckor.

De statistiska undersökningar som finns är väldigt begränsade när det gäller att fördjupa vår kunskap om levnadsvillkoren för flera delar av ungdomsgruppen som vi vet lever i en särskilt utsatt situation. Det handlar exempelvis om unga hbt-personer, unga som inte identifierar sig som varken kille eller tjej, unga med funktionsnedsättning men också unga som lever i starkt begränsande miljöer inom sina familjer. Vi behöver fortsätta fokusera på de grupper av unga som vi vet lever i särskilt utsatta situationer, dels för att kunna spegla deras levnadsvillkor, dels för att kunna formulera relevanta politiska frågor.

Förändringsarbete

I vår genomgång av förändringsarbete har vi fokuserat på arbetet med offentlig finansiering som genomförts under de senaste fem åren. Inom vissa områden har många initiativ tagits och det finns sedan tidigare många förslag på hur arbetet kan utvecklas vidare, inom andra områden är arbetet underutvecklat.

Utbildning och lärande är ett område där jämställdhetsarbetet har belysts grundligt relativt nyligen inom både skolan och högskolan. Genom att flera av Skolverkets jämställdhetsuppdrag löper fram till 2014, och att det då kommer att finnas en samlad bild av jämställdhetsinitiativ inom högskolan finns möjligheter att under nästa år utveckla arbetet i skolan ytterligare utifrån de samlade erfarenheterna. En stor del av den kunskap som togs fram inom de två stora utredningarna som belyste skolan och högskolan (DEJA och DJH) är också fortfarande aktuell. Några av de tendenser vi ser i vår undersökning kan vägas in i planering och genomförande av det fortsatta arbetet.

I vår studie ser vi flera sätt som tjejer och killar blir begränsade på av de olika förväntningar

som kan finnas på dem i skolan, såväl från lärare, som från andra elever. Det finns tendenser att de särskilda satsningar som görs blir kortsiktiga och inte lyckas skapa långsiktig förändring. Vi ser i vår studie bland annat att jämställdhetsperspektivet verkar ha en svag ställning inom utbildningen av rektorer.

Vi ser också att en stor del av det jämställdhetsarbete som skett inom skolan hittills har fokuserat på utbildning av lärare och skolledning, medan barns och ungas egna perspektiv ofta saknas. Detta bör beaktas i planeringen och genomförandet av det fortsatta arbetet på nationell och lokal nivå, både för att ta tillvara ungas kunskaper och erfarenheter i arbetet och för att i ännu högre grad skapa levande diskussioner om jämställdhet i skolan. Det bör betonas att det är skolans ledning som ska bära arbetet, men att ungas perspektiv kan stärkas i detta. Jämställdhetsarbetet i skolan bör heller inte avgränsas till klassrumssituationen utan ha en bred inriktning mot skolans alla miljöer. För att nå långsiktiga resultat måste arbetet bedrivas på flera nivåer samtidigt, från elevers vardag i och utanför klassrummet, till skolans arbete, och i utbildning av lärare och rektorer.

Inom området *arbete och försörjning* ser vi att initiativ för ökad jämställdhet bland unga inom arbetslivet är ett underutvecklat område. Det finns få studier som belyser dessa frågor på djupet, och vi ser få initiativ för ökad jämställdhet bland unga inom detta fält. Detta märks både i en genomgång av arbetet inom ramen för HÅJ, och i de många ungdomsprojekt som delfinansieras av Europeiska socialfonden 2007–2013. Vi ser det också i Ungdomsstyrelsens bidragsgivning till projekt inom området unga och jämställdhet. Väldigt få av dem handlar om ungas ekonomi och arbete. Det pågår dock en omfattande statlig utredning om jämställdhet i arbetslivet som kan komma att beröra dessa frågor. Kunskapen be-

höver utvecklas, inte minst när det gäller vilket stöd som ges till tjejer och killar på deras väg mot ett arbete.

Vi har i rapportens kapitel om *hälsa och utsatthet* särskilt fokuserat på ungas psykiska ohälsa och arbete kopplat till att förhindra mäns våld mot kvinnor samt rätten och möjligheten till kroppslig integritet. Det finns betydande satsningar för att synkronisera samhällets insatser kopplade till barns och ungas psykiska ohälsa och för att stärka elevhälsans arbete. Unga är också särskilt prioriterade i psykiatrisatsningen 2012–2016.

Vi ser ett behov av att utveckla kunskapen om hur tjejer och killar upplever, påverkas av och hanterar sin psykiska ohälsa framöver. Detta kommer bland annat att ske genom det uppdrag Ungdomsstyrelsen har fram till 2015 för att stärka kunskapen om ungas egna erfarenheter på området, men bör också prägla arbetet hos andra aktörer och utvecklingen av det stöd som ges.

Under de senaste åren har det alltmer uppmärksamrats att våld i hög grad är en ungdomsfråga, där framförallt killar är kraftigt överrepresenterade. Detta gäller både unga som förövare och som offer för våld. I takt med att kunskapen ökar har initiativ tagits för att stärka både arbetet med offren för våldet och arbetet med de som utövar det. De typer av våld som framförallt tjejer utsätts för får ofta särskilt stora konsekvenser då det i stor utsträckning rör sig om upprepat våld i nära relationer eller sexuellt våld som är särskilt integritetskränkande. För att stärka arbetet med att bekämpa mäns våld mot kvinnor har regeringen arbetat utifrån tre handlingsplaner och under 2011–2014 arbetar de med fokusområden som bland annat handlar om stärkt samordning, åtgärder mot sexuellt våld, prostitution och människohandel samt stärkt förebyggande arbete. Vi ser att det preventiva ar-

betet riktat mot killar kan stärkas ytterligare och att vi behöver öka kunskapen om våld i ungas nära relationer och det sexualiserade våldet.

Det finns flera offentliga initiativ och satsningar som rör ungas *inflytande och representation*, dock finns det få satsningar som är riktade specifikt mot unga som också är kopplade till jämställdhet. En viktig lärdom är att även om olika aktörer och myndigheter arbetar med både jämställdhet och inflytande bland unga, så är dessa områden sällan sammanlänkade. Däremot finns flera exempel på hur aktörer inom det civila samhället arbetat med båda dimensionerna samtidigt.

Inom området *kultur och fritid*, har vissa initiativ tagits för att öka jämställdheten bland unga. Det finns både lokala och nationella initiativ för att öka jämställdheten inom idrotten och kulturlivet. Vår undersökning visar dock att arbetet har en lång bit kvar till att uppnå en jämställd fritid för tjejer och killar. Förändringsarbetet inom idrotten kan inte sägas ha kommit särskilt långt och de satsningar som har gjorts inom kulturområdet berör endast delvis unga och inte alltid med ett jämställdhetsperspektiv som en del av arbetet. Kunskapen om ungas fritid på nätet är också bitvis låg, och kan utvecklas framöver.

Här går det också att resa frågan om jämställdhetsintegrering och särskilda initiativ. Vår genomgång visar att den offentliga finansieringen inom idrotten, kulturen och även när det gäller ungas organisering för unga upp till 25 år går till verksamheter där det finns en högre andel killar än tjejer. Detta är en signal om att det fortfarande finns behov av särskilda satsningar för att stärka tjejers positioner inom dessa arenor. Men för ett framgångsrikt arbete på lång sikt krävs att en mer jämställd finansiering kommer in i de ordinarie strukturerna via LOK-stödet till idrotten samt genom det stöd som ges till studieför-

bunden och föreningslivet av kommunerna och genom Ungdomsstyrelsen. Det finns också en pendelrörelse där fokus nu börjar riktas mot killar inom jämställdhetsarbetets olika delar, bland annat pågår just nu en statlig utredning om män och jämställdhet. För ett framgångsrikt arbete på lång sikt krävs att killar och män blir än mer involverade och engagerade i dessa frågor.

Förändring genom särskilda satsningar och jämställdhetsintegrering

I rapportens inledning beskrev vi jämställdhetsarbete med olika inriktning. Förenklat kan vi dela in analysen i två kategorier: en som formella rättigheter och möjligheter och att målen utgår från akuta problem, en som att mål bör utgå från orsaker till problemen och de visioner som finns på lång sikt. Det skulle vara en grov förenkling att sortera in dagens politik och praktik i endast en av dessa kategorier, eftersom vi ser inslag båda i arbetet. Dock ser vi att arbetet med just orsaker till ojämställdhet och att verkligen uppnå jämställdhet som resultat kan förstärkas i flera avseenden. Det handlar bland annat om att förändra de normer och attityder, både yngres och äldres, som styr förväntningarna på tjejer och killar i vardagen.

Jämställdhetsarbetet behöver pågå på alla nivåer i en organisation och i det politiska systemet. I vår kartläggning av förändringsarbete har vi fokuserat på de särskilda initiativ som har tagits för att öka jämställdheten inom ungdomspolitikens fem huvudområden, och kopplat dem till inriktningsmålen inom jämställdhetspolitiken. Detta är viktigt inte minst för att kunna se de förändringar som skett under de senaste fem till tio åren. Här kan könsuppdelad statistik ge vägledning för att synliggöra skillnader i villkor mellan tjejer och killar när det gäller vill-

foto: Colourbox.com

kor, normer, makt och föreställningar. Det finns också de som menar att för att verkligen åstadkomma förändring på lång sikt behövs ett mer omfattande ifrågasättande av maktordningen mellan könen och exempelvis hur olika verksamheter och aktiviteter genuskodas (vilket vi bland annat ser uttryck för i att tjejer och killar väljer olika inriktning inom utbildningar, arbetsliv och idrottsaktiviteter).

Det är viktigt att det arbete med jämställdhetsintegrering som pågår inom staten innehåller sådana långsiktiga perspektiv. Under 2013 och 2014 har 18 myndigheter i uppdrag att arbeta med jämställdhetsintegrering.¹²⁰ I vår genomgång av myndigheternas planer för arbetet finns en del intressanta exempel på åtgärder. Skolverket (2013) planerar nya riktlinjer för hur de kan arbeta utifrån ett normkritiskt förhållningssätt i sin kommunikation och hur de kan stärka jäm-

ställdhetsarbetet bland de anställda genom tydligare vägledning. Centrala studiestödsnämnden (2013) planerar kommande år att särskilt analysera studiemedelsärenden där studerande inte klarat resultaten och riskerar att inte få studiemedel under kommande period. Statens institutionsstyrelse (2013) har bland annat tagit fram ett metodmaterial om normer kring maskulinitet och bemötande av hbt-personer och utvecklat stöd kring sexualrådgivning för sin målgrupp. De satsar också på att öka kompetensen för att möta unga och klienter som varit utsatta för, eller riskerar att utsättas för våld, där de samarbetar med Nationellt centrum för kvinnofrid.

Pensionsmyndigheten (2013) diskuterar ett möjligt samarbete med Försäkringskassan och Centrala studiestödsnämnden för att informera allmänheten om vikten av olika val under hela livet, exempelvis hur fördelning av föräldraförsäkring och omsorgsarbete påverkar pensionen

och därmed den ekonomiska självständigheten i ett livslöppsperspektiv. I Ungdomsstyrelsens plan för jämställdhetsintegrering (2013a) finns flera förslag som gäller unga och jämställdhet. Utöver detta finns det få exempel på arbete med tydlig inriktning mot unga. Vi har sett att uttolkningen av jämställdhetspolitiken i flera delar utgår från ett vuxenperspektiv vilket leder vidare till nästa avsnitt.

Uppföljning av jämställdhet bland unga

Det uppföljningssystem som nu byggs upp inom jämställdhetspolitiken förbättrar möjligheterna att följa utvecklingen inom området. Ungdomsstyrelsens genomgång av den indikatoruppföljning som har byggts upp visar dock att det saknas ett tydligt formulerat livslöppsperspektiv. I rapporten kan vi se att flera satsningar som görs för ökad jämställdhet har barn och unga som målgrupp. Dock är det tydligt att bättre indikatorer behöver utvecklas som ökar möjligheterna att följa upp förändringar i jämställdheten bland unga över tid. Jämställdheten bland barn och unga beskrivs förvisso genom de uppföljningssystem som finns inom barnrättspolitikerna och ungdomspolitikerna, men bör också vara en tydlig del av uppföljningen av jämställdhetspolitiken.

Vi har också uppmärksammat några intressanta lokala analyser och politiska program för ungas jämställdhet på kommunal nivå. Nationella uppföljningar som den här kan ge perspektiv på det kommunala arbetet och på vilka tidigare erfarenheter som finns för olika typer av satsningar. Vi ser att undersökningar som Lupp skulle kunna navändas i större utsträckning för att göra mer genomarbetade jämställdhetsanalyser i landets kommuner.

En viktig fråga framöver är också hur vi skapar goda förutsättningar för att ta tillvara erfarenheter och kunskaper från de satsningar som görs på jämställdhet. Här finns det positiva initiativ som portalen www.jamstall.nu, som samlar exempel inom området.

Om viljan är att skapa en kontinuerlig uppföljning som både kan spegla förändringar i ungas situation och fånga upp erfarenheter och kunskaper från förändringsarbete på ett mer systematiskt sätt skulle dessa områden behöva följas upp genom återkommande undersökningar. En del av detta kan stärkas genom uppföljningssystemet för jämställdhetspolitiken, men skulle också kunna kompletteras genom att någon aktör mer tydligt får i uppgift att samla och sprida erfarenheter från jämställdhetsarbete riktat mot unga direkt eller från de verksamheter som arbetar med unga.

foto: Colourbox.com

Förslag

Utifrån vår analys lämnar Ungdomsstyrelsen följande förslag på åtgärder som syftar till att öka jämställdheten mellan tjejer och killar. Förslagen är inriktade på att komplettera och vidareutveckla det arbete och den kunskap som finns inom olika områden.

Synliggör barn och unga i uppföljningen av jämställdhetspolitiken

Sedan en tid tillbaka pågår arbetet med att bygga upp ett uppföljningssystem inom jämställdhetspolitiken (Ds 2013:37). Vår undersökning visar att situationen för barn och unga bör speglas tydligare inom ramen för detta. De jämställdhetsindikatorer som Statistiska centralbyrån sammanställer följer framförallt upp aspekter av livet som är relevanta för vuxna eller en äldre grupp bland unga.

Det är viktigt att följa upp jämställdhetsfrågan i livsloppsperspektiv. Eftersom statens insatser för ökad jämställdhet också riktar sig mot olika åldrar bör det återspeglas i uppföljningen. Detta kan stödja utvecklingen både på nationell nivå och på lokal nivå. Statistiska centralbyrån sammanställer, på begäran, jämställdhetsstatistik på lokal nivå (kommun eller län). Det finns också starka skäl för en bättre samordning mellan uppföljningssystemen för barnrättspolitik och ungdomspolitik och uppföljningssystemet för jämställdhetspolitiken. Dessa system finns hos Barnombudsmannen och Ungdomsstyrelsen. Det kan också nämnas att Sveriges Kommuner och Landsting sammanställer statistik om vissa aspekter av ungas villkor¹²¹, som också skulle kunna utvecklas för att ge kommunerna bättre möjlighet att följa upp jämställdheten mellan tjejer och killar på lokal nivå.

Ungdomsstyrelsen föreslår att:

Uppföljningen av jämställdhetspolitiken utvecklas så att barns och ungas villkor speglas på ett bättre sätt än idag. Utvecklingen av systemet sker inom regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) och hur indikatorssystemen kan utvecklas bör ske i dialog med Statistiska centralbyrån, Ungdomsstyrelsen, Barnombudsmannen samt Sveriges Kommuner och Landsting.

Ett förtydligt jämfällhetsperspektiv i satsningen kring psykisk ohälsa 2012–2016

I vår rapport beskriver vi flera betydande skillnader i psykisk ohälsa bland tjejer och killar. Det handlar om könsskillnader i hur förekommande psykisk ohälsa är, vilka uttryck det tar sig, vilka konsekvenser det får och hur unga söker stöd. Genom den omfattande satsningen inom området psykisk hälsa (PRIO) avsätter regeringen 2012–2016 årligen omkring 870 miljoner kronor för att förebygga psykisk ohälsa och förbättra vården och omsorgen för personer med psykisk ohälsa (Socialdepartementet 2012a). De två prioriterade grupperna är barn och unga samt personer med omfattande och komplicerad psykiatrisk problematik.

I handlingsplanen beskrivs flera delmål kopplade till satsningen på barn och unga. Det handlar bland annat om att utveckla kunskap och metoder för att identifiera riskgrupper, och att utveckla metoder för förebyggande arbete (Socialdepartementet 2012a). Regeringen och Sveriges Kommuner och Landsting har ett gemensamt ansvar för att samordna satsningen. En stor del av arbetet utgår från årliga överenskommelser mellan dessa parter (Socialdepartemen-

tet 2012b). Myndigheten för vårdanalys har i uppdrag att följa upp och utvärdera arbetet under 2013–2017. De har konstaterat att mål och delmål kan förtydligas och även vilka insatser som avser att bidra till vilka mål (Myndigheten för vårdanalys 2013). I 2013 års utvärdering framgår att det finns en rad indikatorer som kan beskriva skillnader mellan tjejer och killar, exempelvis i vårdutnyttjande, självskadebeteende, läkemedelsanvändning och självmordsstatistik. Däremot är det otydligt i vilken utsträckning jämfällhetsperspektivet är en uttalad del i de insatser som genomförs, även om det finns exempel på det bland annat i uppdraget till Ungdomsstyrelsen att göra en fördjupning om ungas upplevda psykiska ohälsa (Socialdepartementet 2013).

Utifrån de tydliga könsmonster vi uppmärksammar i vår rapport för ungas psykiska ohälsa och i linje med strategin för jämfällhetsintegrering, ser vi att ett behov av ett förtydligt jämfällhetsperspektiv i hela satsningen, i handlingsplanen, i framtida överenskommelser mellan regeringen och Sveriges Kommuner och Landsting, de insatser som görs samt i den uppföljning och utvärdering som görs av Myndigheten för vårdanalys.

Ungdomsstyrelsen föreslår att:

Jämfällhetsperspektivet förstärks i revideringen av handlingsplanen för satsningen inom området psykisk ohälsa som sker 2014, såväl i mål och insatser som i uppföljning och utvärdering.

Granska arbetsmarknads- åtgärder utifrån ett jämfällhetsperspektiv

Vi har konstaterat att initiativ för ökad jämfällhet bland unga i arbetslivet är ett underutvecklat område och att det finns få studier som berör dessa frågor på djupet. Kunskapen om hur olika arbetsmarknadsinsatser för unga, till exempel yrkesintroduktion och olika lärlings- och yrkesprogram utformas för, och påverkar tjejer och killar, bör utvecklas tydligare. Detta för att säkra att tjejer och killar får ett likvärdigt stöd både av Arbetsförmedlingen och av kompletterande aktörer. Sådan kunskap kan också vara ett led i att förändra den könsuppdelade arbetsmarknad som vi redan ser. Den kan också belysa frågor om studie- och yrkesvägledning för att stödja friare yrkesval bland både tjejer och killar.

Tidigare forskning visar att könsstereotypa föreställningar om killars och tjejers yrkesliv och livssituation kan påverka hur de bemöts. Detta

kan få betydelse för vilka arbetsmarknadsåtgärder som erbjuds och vilket råd och stöd tjejer respektive killar erbjuds. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering har vissa tidigare erfarenheter av att genomföra kvalitativa studier kring bemötande, en tidig studie visade på olika bemötande av kvinnor och män med invandrarbakgrund (se exempelvis IFAU 2000). De har nyligen också presenterat en studie om föreställningar om kvinnligt och manligt inom olika gymnasieprogram (IFAU 2013).

Det pågår ett arbete inom Arbetsförmedlingen med jämfällhetsintegrering och en förstudie om jämfällhetsarbete inom myndigheten. Alla anställda ska också under 2013 och 2014 utbildas kring diskriminering, normer och mänskliga rättigheter. En fördjupad studie kan ge perspektiv på det arbete som bedrivs och peka på viktiga utvecklingsområden framöver.

Ungdomsstyrelsen föreslår att:

Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU), eller någon annan lämplig aktör, ges i uppdrag att i samråd med Arbetsförmedlingen genomföra en särskild analys av befintliga arbetsmarknadsåtgärder för unga och det råd och stöd som ges till inskrivna vid Arbetsförmedlingen utifrån ett jämfällhetsperspektiv. Studien bör innefatta både det arbete som utförs av Arbetsförmedlingen och av kompletterande aktörer. Den bör belysa frågor om bemötande, tillgång till och användning av olika insatser och stöd samt spegla både ungas och handläggares erfarenheter. Detta bör kopplas samman med det arbete som nu pågår inom jämfällhetsområdet på Arbetsförmedlingen.

Förstärkt arbete mot sexuella trakasserier i skolan

Utifrån vår undersökning föreslår vi att arbetet mot sexuella trakasserier i skolan bör intensifieras. Det är viktigt för att förebygga och hantera trakasserier i sig och att skapa en god arbetsmiljö i skolan. Att arbeta med normer, beteenden och gränssättning är också ett viktigt led i arbetet mot sexuella trakasserier och övergrepp även i miljöer unga befinner sig i utanför skolan, nu och i framtiden. Vi ser att många unga tar avstånd från sexuellt våld, samtidigt som fördomsfulla och stereotypa föreställningar som riskerar att bagatellisera övergrepp och lägga skulden på offret snarare än på förövaren är vanligt förekommande, särskilt bland killar. Ungdomsstyrelsen har i arbetet med rapporten också kommit i kontakt med skolor som trots att de arbetat aktivt med jämställdhet inte lyckats komma framåt i arbetet med sexuella trakasserier.

Diskrimineringsombudsmannen (2012) har i en forskningsöversikt konstaterat att sexuella trakasserier¹²² genomsyrar skolans värld och ofta sker dagligen. Både tjejer och killar blir utsatta för sexuella trakasserier men på olika sätt (Diskrimineringsombudsmannen 2012). För tjejer handlar det ofta om sexuella hot, icke verbalt kontaktsökande och blickar. Vissa av dessa kränkningar osynliggörs genom att de betraktas som uttryck för en heterosexuell romantik. För killar kan sexuella trakasserier handla om verbala kränkningar om homosexualitet och fysiska kränkningar som är länkade till homofobi. Flera studier visar att tjejer utsätts för sexuella trakasserier i större utsträckning än killar (Diskrimineringsombudsmannen 2012).

Kränkningar är ett bredare begrepp som kan handla om allt från fysiskt våld och utfrysning till orättvis behandling och glåpord, men där det inte finns någon koppling till diskrimineringsgrunderna. Trakasserier och kränkningar mellan elever sker oftast utanför lektionstid (Skolverket 2009).

Skolinspektionen (2010) har i en granskning av skolornas arbete vid trakasserier och kränkande behandling bland annat konstaterat en låg vuxennärvaro utanför schemalagd tid och att det är mindre vanligt att skolorna kartlägger var och när riskerna är som störst för att bli utsatt. I de fall en kartläggning finns saknas ofta elevernas medverkan och trots att det i många fall finns rutiner så följs de inte. Vidare saknas reflektion över förhållningssätt och normer. Det kan exempelvis innebära okunskap om hur vardagligt arbetssätt och språkbruk kan bidra till och påverka föreställningar kring vad som anses som normalt och onormalt.

Tidigare undersökningar har konstaterat att i skolor med större vuxentäthet upplever en högre andel elever trivsel och att kränkningar är mindre vanliga, särskilt sexuella och etniska trakasserier (Diskrimineringsombudsmannen 2012). Ungdomsstyrelsen anser att ett arbete mot sexuella trakasserier måste innefatta såväl attitydförändrande metoder som att tydligt sätta gränser i praktisk handling för att åstadkomma förändring på både kort och lång sikt.

Riksrevisionen har i sin granskning av statens insatser på skolområdet undersökt i vilken mån statens tillsyn och stöd bidrar till en bra arbetsmiljö i skolan där elever inte utsätts för kränkande behandling och trakasserier (Riksrevisionen

2013a). Där konstaterar de att elever som anmäler kränkande behandling har en större chans att få upprättelse än elever som anmäler trakasserier (diskriminering) eftersom regelverken ser olika ut för dessa områden. De möjligheter som finns inom dessa områden behöver göras likvärdiga.

Allt detta talar för att det behövs ett nytt helhetsgrepp på dessa frågor som innebär ett utvecklat arbete. Vi ser att skolornas arbete kan stödjas genom att förstärka och komplettera de allmänna råd och riktlinjer som Skolverket (2012) har tagit fram på området. Riksrevisionen har också konstaterat att det material som tas fram av staten för att användas i skolorna kan utvecklas för att bli mer användbart och tillgängligt (Riksrevisionen 2013b).

I Norge har ett förslag nyligen lagts om ett nationellt program för att förebygga sexuella trakasserier i skolan mot bakgrund av att detta är särskilt utbrett bland unga (NOU 2012:15).

Förslaget innebär ett mer systematiskt och kunskapsbaserat arbete mot sexuella trakasserier riktat mot både elever och personal. Den dåvarande norska regeringen och flera andra aktörer har ställt sig bakom förslaget (se Melding til Stortinget 2013–2013:44, Likestillings- och diskrimineringsombudet 2012, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress 2013).

Skolverket (2011) har undersökt frågan om effekten av olika program, och beskrivit olika framgångsfaktorer. De har betonat vikten av ett brett och sammanhållet arbete mot diskriminering kopplat till skolans värdegrund, och att det är svårt att hitta ett enskilt program som passar i alla situationer. Ungdomsstyrelsen ser ett behov av att stärka arbetet mot just sexuella trakasserier i skolan, och hur det genomförs bör vila på de senare årens kunskap och erfarenheter från Skolverket och befintlig forskning.

Ungdomsstyrelsen föreslår att:

Förstärkt arbete för att förebygga sexuella trakasserier i skolan bör övervägas. Detta bör rikta sig till skolläring, skolpersonal och elever. Arbetet bör även följas upp för att utveckla kunskapen om hur effektiva olika arbetssätt är för att förebygga sexuella trakasserier. Initiativets bör utformas i dialog med Skolverket och befintlig forskning.

Fokus på grupper och maskulinitet i förebyggande arbete och forskning

Ungdomsstyrelsen har tidigare lagt flera förslag inom området våld och unga. Det handlar bland annat om att utveckla metoder för att förebygga killars våld, inklusive hatbrott, både på internet och i övriga samhället och om att utveckla stödet till unga våldsoffer och förövare (Ungdomsstyrelsen 2013b). Vidare har vi föreslagit att det bör finnas en nationell aktör med ansvar över det universella våldsförebyggande arbetet.

Myndigheten har också tidigare konstaterat att våld i ungas nära relationer behöver uppmärksammas och utforskas mer för att kunna erbjuda hjälp och stöd på bästa sätt. En del av den kunskapsluckan kan täckas genom det uppdrag som Brottsförebyggande rådet har fått att utveckla den nationella trygghetsundersökningen och genomföra en nationell kartläggning av brott i nära relationer som berör personer från 16 år (Justitiedepartementet 2012). Resultaten i *Fokus 13* återaktualiserar dessa förslag och understryker behovet av mer forskning kring våld i ungas nära relationer. Utifrån vår studie vill vi komplettera med ytterligare förslag inom detta område.

I fördjupningsavsnittet i kapitel 5 ser vi gruppens stora betydelse för maskulinitetskonstruktioner och våld. Våld mot någon inför gruppen kan användas för att uppnå status, eller så kan lojaliteten till en grupp kräva sådant agerande. Homofobi och sexistiska och nedvärderande attityder och beteenden mot kvinnor är också framträdande i grupper av killar och män som

utövar våld. Hotet om att själv bli utsatt om man inte lever upp till de krav på maskulinitet som gruppen ställer har en stark disciplinerande effekt. I våra egna intervjuer fanns också exempel på unga som lyfte fram vissa killars gruppbetende som ett problem. Då handlade det till exempel om killar som inte vågar ställa sig utanför sin grupp eller att i grupp döma eller fördöma de som avviker från det som anses normalt.

Allt detta tyder på att gruppen kan vara särskilt viktig för våldsförebyggande arbete, framför allt för unga och killar. Dels för att gruppen är särskilt betydelsefull under ungdomsperioden, dels för att killar i just gruppssammanhang tycks konstruera maskulinitet med mer aggressiva och sexistiska inslag.

För att förebygga våld är det också viktigt att vuxna personer i ungas närhet inte accepterar eller tolererar kränkande behandling. Att som vuxen inte hindra eller stoppa kränkande behandling bidrar till att legitimera skapandet av en heteronormativ, dominant och sexistisk maskulinitet. Mot denna bakgrund blir det tydligt att det för att utveckla arbetet med det jämställdhetspolitiska målet om kroppslig integritet och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, krävs fokus på grupper och deras betydelse för maskulinitetskonstruktioner. Ett sådant arbete skulle kunna utvecklas genom ett pilotförsök för att stimulera antingen aktörer i det civila samhället eller i kommunerna att importera något eller några av de preventionsprogram som finns inom området för att anpassa och testa det på svenska förhållanden. Detta skulle kunna göras som en del av ett intensifierat arbete mot sexuella trakasserier i skolan, eller mer fristående och i en annan miljö.

Vi har tidigare lyft fram olika metoder och program (se Ungdomsstyrelsen 2013b, 2013c). Exempelvis finns nordamerikanska försök att arbeta med åskådarperspektiv. De lägger fokus på hur de som närvarar, men själva inte deltar i våldshändelsen, agerar. Utifrån frågan om gruppens betydelse är ett sådant perspektiv viktigt. En annan fördel som åskådarperspektivet visat sig ha är att det upplevs som mindre hotfullt för deltagarna och på så sätt skapar det mer motivation och mindre motstånd.

Trots att gruppen har stor betydelse för både maskulinitetskonstruktioner och våld är forskning som knyter samman dessa tre områden sällsynt, inte minst gäller det studier för svenska förhållanden. Det behövs därför också mer forskning om grupprocesser, maskulinitetskonstruktioner och våldsutövning. Erfarenheter av att fördela medel finns hos Brottsoffermyndigheten som fördelar medel till forskning, metodutveckling och liknande insatser för att öka kunskapen om mäns våld mot kvinnor 2011–2014.

Ungdomsstyrelsen föreslår att:

Ett avgränsat försök med våldspreventiva program för svenska förhållanden med fokus på maskulinitet och grupper bör övervägas. Myndigheten ser även behov av att främja forskning kring gruppens betydelse för maskulinitetskonstruktioner och våld i Sverige.

Utvecklade indikatorer för uppföljning av ungas kultur och fritid

Indikatorerna för att följa upp ungas situation inom kultur- och fritidsområdet är få och därmed även möjligheterna att följa upp jämställdhetens utveckling inom området. Detta behövs för att skapa en helhetsbild av ungas fritid, som kompletterar den information vi kan få fram genom verksamhetsstatistik.

Ungdomsstyrelsen har tidigare konstaterat att de indikatorer som finns inte ger en heltäckande bild av utvecklingen inom ungas kultur och fritid (Ungdomsstyrelsen 2011). Återkommande levnadsundersökningar är en viktig källa. Genom Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF) inhämtas kunskap om olika delar av befolkningens liv i alla åldrar. Vart åttonde år görs en fördjupning genom tilläggsfrågor. Den del som rör fritiden har gjorts sedan 1976, den genomfördes senast 2006/07 och genomförs nästa gång 2014/15. Statistiska centralbyrån kommer dock att minska antalet frågor i denna del väsentligt som ett led i att korta intervjutiden.¹²³ Även Ungdomsstyrelsen har som ett led i att

möta fallande svarsfrekvenser bland unga tvingats minska antalet frågor i vissa enkäter, bland annat inom detta område. Detta försämrar ytterligare de redan begränsade möjligheterna att följa utvecklingen över tid. Ungdomsstyrelsen har tidigare föreslagit utveckling av återkommande undersökningar om ungas kulturutövande (Ungdomsstyrelsen 2011).

I budgetpropositionen för 2014 står att regeringen avser att ge Myndigheten för kulturanalys i uppdrag att utveckla en återkommande rapportering samt att påbörja arbetet med att utveckla ett indikatorsystem för kulturvanor (prop. 2013/14:1). Mot bakgrund av att förutsättningarna för att belysa fritidens område försämrats i mer generella enkätundersökningar uppkommer behovet av uppföljning som belyser ungas fritid i sin helhet. Det skulle skapa ett bättre underlag för att bland annat förstå relationen mellan olika aktiviteter och verksamheter, som idrott, kultur och andra typer av mötesplatser och aktiviteter (både på och utanför nätet), och i vilken mån offentligt stödda verksamheter svarar mot ungas aktiviteter och intressen.

Ungdomsstyrelsen föreslår att:

Myndigheten får i uppdrag att, i samråd med aktörer som Sveriges Kommuner och Landsting, Myndigheten för kulturanalys, Statens Medieråd, Folkbildningsrådet och Sveriges ungdomsorganisationer (LSU), utveckla en enkät kring ungas fritidsvanor som ska genomföras regelbundet. Enkäten bör belysa både eget utövande och hur unga tar del av olika aktiviteter på sin fritid. Den ska också belysa jämställdheten mellan killar och tjejer.

BILAGA

Tematisk analys om unga och jämställdhet

Ungdomsstyrelsen ska under 2013 genomföra en tematisk analys om ungdomar och jämställdhet när det gäller utbildning och lärande, hälsa och utsatthet, inflytande och representation, arbete och försörjning och kultur och fritid. Analysen ska utgå från de ungdomspolitiska och jämställdhetspolitiska målen och hur de uppnås när det gäller flickor och pojkar, unga kvinnor och unga män i åldern 13–25 år. Utifrån analysen ska förslag lämnas som berör de områden som behöver förbättras. Ungdomsstyrelsen ska inom ramen för uppdraget samråda med de myndigheter som ingår i uppföljningssystemet för ungas levnadsvillkor samt med Statistiska Centralbyrån, Sveriges Kommuner och Landsting och Landsrådet för Sveriges ungdomsorganisationer. Uppdraget ska redovisas till regeringen (Utbildningsdepartementet) senast den 29 november 2013.

REFERENSER

Kapitel 1

- Ahmed, S. (2007). The language of diversity. I *Ethnic and racial studies*. Vol. 30 No. 2. London: Routledge.
- Alvesson M. & Due Billing, Y. (1999). *Kön och organisation*. Lund: Studentlitteratur.
- Amundsdotter, E. (2010). *Att framkalla och förändra ordningen – aktionsorienterad genusforskning för jämställda organisationer*. Stockholm: Gestalthusets förlag.
- Andersson, S., Amundsdotter, E., Svensson, M., Franzén, C. & Däldehog, A.-S. (Red.). (2012). *Genusmedvetet ledarskap – resan från ickefråga till tillväxtfråga*. Stockholm: Liber förlag.
- Brah, A. (1996). *Cartographies of Diaspora – contesting identities*. London: Routledge.
- Butler, J. (2005). *Könet brinner! Texter i urval av Tiina Rosenberg*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Callerstig, A.-C. & Lindholm, K. (2013). Effekter från jämställdhetsintegrering. I *Att fånga effekter av program och projekt*. Lund: Studentlitteratur.
- Crenshaw, K. (1993). Beyond Racism and Misogyny. I Matsuda, M., Lawrence, C. & Crenshaw, K. *Words that wound*. Boulder: Westview Press.
- Crenshaw, K. (1994). Mapping the margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence against Women of Color. I Albertson Fineman, M. & Mykitiuk, R. (eds.). *The public Nature of Private violence*, New York, Routledge.
- Dahl, U. (2005). Scener ur ett äktenskap. I Kulick, D. (red.). *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- De los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Dir. 2012:80. *Aktiva åtgärder för att förebygga diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter*.
- Dir. 2012:97. *Män och jämställdhet*. Diskrimineringslag 2008:567.
- Diskrimineringsombudsmannen (2012). *Aktiva åtgärder i arbetslivet – handledning*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.
- Ds 2013:37 *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken*. Stockholm: Fritzes.
- ESF Jämt (2011). *Dragkraft: Om jämställdhetsintegrering och ESF Jämt*. Örebro: Länsstyrelsen i Örebro län.
- ESF Jämt (2012). *Gör! Samlade metoder för jämställdhetsintegrering från ESF Jämt*. Örebro: Länsstyrelsen i Örebro län.
- Euroflashbarometer (2013). *8 mars 2013: internationella kvinnodagen. Kvinnor och bristande jämställdhet under krisen*. Europaparlamentets Flash Eurobarometer (EB flash 371).
- Europaparlamentet (2012). *Förslag till betänkande om den ekonomiska krisens inverkan på jämställdhet mellan könen och kvinnors rättigheter (2012/2301(INI))*.
- European Institute for Gender Equality (2012). *Rationale for the Gender Equality Index for Europe*. Vilnius: European Institute for Gender Equality.
- Europeiska kommissionen (2008). *Handbok för integrering av ett jämställdhetsperspektiv i politik för sysselsättning, social integration och social trygghet*. Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer.
- Europeiska kommissionen (2010). *Strategi för jämställdhet 2010–2015. Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt regionkommittén*. KOM (2010) 491 slutgiltig.
- Europeiska rådet (2009). *Council resolution of 27 November 2009 on a renewed framework for European cooperation in the youth field (2010–2018)*.
- Europeiska rådet (2011). *Council conclusions on the European Pact for gender equality for the period 2011–2020*. Council meeting Brussels, 7 March 2011.
- Europeiska rådet och Europeiska kommissionen (2012). *Draft 2012 Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the renewed framework for European cooperation in the youth field (EU Youth Strategy 2010–2018)*.
- Eurostat (2005). *Comparable time use statistics. National tables from 10 European countries*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Fink, J., Lewis, G. & Clarke, J. (ed.) (2001). *Rethinking European welfare – transformations of Europe and social policy*. London: Open University in association with Sage.
- Förordning (2007:1140) med instruktion för Ungdomsstyrelsen.
- Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2008). *Uppdrag till Göteborgs universitet om stöd till myndigheternas arbete med jämställdhetsintegrering*. IJ2008/1467/JÅM.
- Jordansson, B. (2005). *Jämställdhet och genusforskning – kartläggning av kunskapsutbytet mellan praktik och forskning*. Bilaga till SOU 2005:66 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Stockholm: Fritzes.
- Lerwall, L. (2001). *Könsdiskriminering – en analys av nationell och internationell rätt*. Uppsala: Iustus.
- Lag (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet.
- Lag (2008:568) om Diskrimineringsombudsmannen.

- Lombardo, E. Meier, P. & Verloo, M. (2009). *The discursive politics of gender quality – stretching, bending, and policy-making*. London: Routledge.
- Lindgren, G. Jansson, U. Jonsson, A & Mattsson, T. (2010). *Nördar, nomader och duktiga flickor – kön och jämställdhet i excellenta miljöer*. Stockholm: Delegationen för jämställdhet i högskolan.
- Lindvert, J. (2002). *Feminism som politik – Sverige och Australien 1960–1990*. Umeå: Boréa.
- Lykke, N. (2003). Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen? I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (2003:1). Lund: Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.
- Magnusson, E. (1999). *Jämställdhet i många versioner – mönster i den politiska retoriken för jämställdhet i svenskt 1990-tal*. Oslo: Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning.
- Ministry of Education, Culture and Science (2011). *LGBT and Gender Equality Policy Plan of the Netherlands 2011–2015*. Hague: Ministry of Education, Culture and Science.
- Regeringens proposition 1993/94:147 *Jämställdhetspolitiken: Delad makt – delat ansvar*.
- Regeringens proposition 1998/99:115 *På ungdomars villkor – politik för demokrati, rättvisa och framtidstro*.
- Regeringens proposition 2004/05:2 *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.
- Regeringens proposition 2005/06:155 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.
- Regeringens proposition 2012/13:1 *Budgetpropositionen för 2013. Förslag till statens budget för 2013, finansplan och skattefrågor*.
- Regeringens proposition 2013/14:1 *Budgetpropositionen för 2014. Förslag till statens budget för 2014, finansplan och skattefrågor*.
- Regeringens skrivelse 1996/97:41 *Jämställdhetspolitiken*.
- Regeringens skrivelse 2002/03:140 *Jämt och ständigt – Regeringens jämställdhetspolitik med handlingsplan för mandatperioden*.
- Regeringens skrivelse 2007/08:39 *Handlingsplanen för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*.
- Regeringens skrivelse 2007/08:167 *Handlingsplanen mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*.
- Regeringens skrivelse 2008/09:198 *En jämställd arbetsmarknad – regeringens strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden och i näringslivet*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:53 *En strategi för ungdomspolitik*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:229 *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.
- Regeringens skrivelse 2011/12:3 *Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014*.
- Regeringens skrivelse 2011/12:174 *Slutredovisning av regeringens särskilda jämställdhetssatsning 2007–2010*.
- Rosenberg, T. (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Rönblom, M. (2008). De-politicising Gender – Constructions of Gender Equality in Swedish Regional Policy. I Magnusson, E., Rönblom, M. & Silius, H (eds.). *Critical studies of gender equalities: Nordic dislocations, dilemmas and contradictions*. Göteborg: Makadam.
- Rönblom, M. (2011). Vad är problemet? Konstruktioner av jämställdhet i svensk politik. I *Tidskrift för genusvetenskap*. Nr. 2–3. Linköpings universitet: Tidskrift för genusvetenskap.
- SOU 1987:19 *Varannan damernas – slutbetänkande från Utredningen om kvinnorepresentation*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1990:44 *Demokrati och makt i Sverige – maktutredningens huvudrapport*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1999:91 *Översyn av jämställdhetslagen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:43 *Den könsuppdelade arbetsmarknaden. Betänkande av Utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:59 *Kvinnors organisering – betänkande av Utredningen statligt stöd för kvinnors organisering*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:66 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:75 *Jämställdhet i förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:15a *Jämstods praktika: metodbok för jämställdhetsintegrering*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:15b *Jämställd medborgarservice – goda råd om jämställdhetsintegrering. En idébok för chefer och strateger*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:15c *Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering*. Stockholm: Fritzes.

SOU 2007:67 *Regeringsformen ur ett könsperspektiv – en övergripande genomgång*. Stockholm: Fritzes.

SOU 2010:99 *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*. Stockholm: Fritzes.

SOU 2011:1 *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien*. Stockholm: Fritzes.

Statskontoret (2005). *En effektivare jämställdhetspolitik*. Stockholm: Statskontoret.

Statistiska centralbyrån (2012a). *På tal om kvinnor och män – lathund om jämställdhet 2012*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Statistiska centralbyrån (2012b). *Nu för tiden. En undersökning om svenska folkets tidsanvändning år 2010/11*. Örebro: Statistiska centralbyrån.

Statistiska centralbyrån (2013). *Sveriges officiella statistik – årlig rapport för 2012*. Örebro: Statistiska centralbyrån.

Svenska ESF-rådet (2007). *Nationellt strukturfondsprogram för regional konkurrenskraft och sysselsättning 2007–2013*. Stockholm: Svenska ESF-rådet.

Sveriges Kommuner och Landsting (2013). *På gång inom EU. Våren 2013*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.

UN Women (2011). *Jämställdhet är en mänsklig rättighet. En handbok om FN:s kvinnokonvention och Pekingplattformen*. Stockholm: UN Women nationell kommitté Sverige.

Utbildningsdepartementet (2012a). *Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende Ungdomsstyrelsen. Regeringsbeslut II:7, 2012-12-13, U2012/7090/UC m.fl.*

Utbildningsdepartementet (2012b) *Strategi för arbetet med jämställdhetsintegrering i Regeringskansliet*. U2012/1388/JÅM.

Utbildningsdepartementet (2013a). *Remisspromemoria. En ny ungdomspolitik*.

Utbildningsdepartementet (2013b). *Uppdrag att stödja arbetet med jämställdhetsintegrering i statliga myndigheter*. U2013/377/JÅM.

Ungdomsstyrelsen (2011). *När, var, hur om ungas kultur: En analys av ungas kulturutövande på fritiden*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012). *Fokus 12 – levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013a). *Ung idag 2013*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013b). *Unga med attityd – Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Verloo, M. (2006). Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union. *European Journal of Women's studies* 13(3): 211–228.

Wahl, A., Holgersson, C., Höök, P. & Linghag, S. (2001). *Det ordnar sig: Teorier om organisation och kön*. Lund: Studentlitteratur.

Wittbom, Eva (2009). *Spränga normer. Om målstyrningsprocesser för jämställdhetsintegrering*. Stockholm: Stockholms universitet.

Yi Kang, L. H. (2005). Epistemologies. I Essed, P., Goldberg, D. T. & Kobayashi, A. (eds.) *A companion to gender studies*. Oxford: Blackwell.

Yuval-Davis, N. (2005). Gender mainstreaming and intersektionalitet. I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (2005:2–3). Lund: Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.

Elektroniska källor

www.charter-equality.eu
www.eige.europa.eu
www.jamiprogram.se
www.jamstall.nu
www.scb.se/jamstalldhet

Övriga referenser

Mejlkorrespondens med European Institute for Gender Equality 2013-04-29.

Kapitel 2

Ambjörnsson, F. (2003). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Avhandling. Stockholm: Ordfront förlag.

Aspán, M. (2005). *Att komma till sin rätt. Barns och vuxnas perspektiv på ett skolprojekt för ökat elevinflytande*. Stockholm: Stockholms universitet.

Bergström, M. & Holm, I. (2005). *Den svårfångade delaktigheten i skolan, ett ungdomsperspektiv på hinder och möjligheter*. Avhandling. Linköping: Linköpings universitet.

Blomdahl, U. Elofsson, S. & Åkesson, M. (2012). *Spontanidrott för vilka? En studie av kön och nyttjande av planlagda utomhusytor för spontanidrott under sommarhalvåret*. Stockholm: Idrottsförvaltningen.

Connell, R. (1996). Teaching the boys. New research on masculinity and gender strategies for schools. I *Teachers college records*, 98(2): 206–235.

Connell, R. (2002). *Om genus*. Göteborg: Daidalos.

Holm, A.-S. (2008). *Relationer i skolan. En studie av femininiteter och maskuliniteter i årskurs 9*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Lahne, O. & Wenne, R. (2012). *Hur skapas jämställda attityder? Effekten av egen utbildning, föräldrars utbildning och föräldrars fördelning av hushållsarbete*. Stockholm: Stockholms universitet.

Nyström, A.-S. (2012). *Att synas och lära utan att synas lära. En studie om underprestation och privilegierade unga mäns identitetsförhandlingar i gymnasieskolan*. Uppsala: Uppsala universitet.

Phoenix, A. (2009). De-colonising practices: negotiating narratives from racialised and gendered experiences of education. I *Race Ethnicity and Education* 12 (1), 101–114.

Robinson, K. H. (2005). Reinforcing hegemonic masculinities through sexual harassment: issues of identity, power and popularity in secondary schools. I *Gender and education*, 17(1), 19–37.

Rönnlund, M. (2011). *Demokrati och deltagande. Elevinflytande i grundskolans årskurs 7–9 ur ett könsperspektiv*. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap.

Rönnlund, M. (2013). Elevinflytande i en skola i förändring. I *Utbildning & Demokrati*, Vol 22: 1, s 65–83.

Skelton, C., Francis, B. & Smulyan, L. (2006). *The Sage Handbook of Gender and Education*. London: Sage.

Skolverket (2001). *Ung i demokratin*. Stockholm: Skolverket.

SOU 1994:73. *Ungdomars välfärd och värderingar*. Stockholm: Fritzes.

Säljö, R. (2001). Kommunikation som arena för handling: Lärande i ett diskursivt perspektiv. I Säfström, C. A. & Östman, L. *Textanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Tolman, D.L. & Diamond L.M. (2001). Desegregating Sexuality Research: Cultural and Biological Perspectives on Gender and Desire. In *Annual review of Sex Research* 2001, Vol 12:33–74.

Ungdomsstyrelsen (2007). *Unga med attityd. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013a). *Unga med attityd 2013. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013b). *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

West, C. & Zimmerman, D.H. (1987). Doing gender. In *Gender and society* 1 (2): s. 125–151.

Wiklund, G. (1998). *Gymnasieelevers upplevelser av och syn på elevinflytande. En studie vid gymnasieskolorna i Malmö*. Malmö: Lärarhögskolan.

Young, I.M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton N. J: Princeton University Press.

Öhrn, E. (2002). *Könsmonster i förändring? – en kunskapsöversikt om unga i skolan*. Stockholm: Skolverket.

Kapitel 3

Arbetsmiljöverket (2011). *Hot och våld i skolan – en enkätstudie bland lärare och elever*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Björnsson, M. (2005). *Kön och skolframgång – tolkningar och resultat*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Diskrimineringsombudsmannen (2012). *Forskningsöversikt om trakasserier i arbetsliv och utbildning*. Forskning publicerad vid svenska universitet och högskolor sedan år 2000. Stockholm: Oxford research AB.

Dryler, H. (2001). *Etnisk segregation i skolan – effekter på ungdomars betyg och övergång till gymnasieskolan*. I SOU 2001:57. Stockholm: Fritzes.

Florin, C. & Johansson, U. (1993). "Där de härliga lagrarna gro": kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914. Stockholm: Tiden.

Fritzén, H. & Sjons, J. (2011). Två spår i praktiskt jämställdhetsarbete. I Lindholm, K. (Red.). *Jämställdhet i verksamhetsutveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Förordning (2001:100) om den officiella statistiken.

Gnesta kommun (2010a). *Slutrapport Gnesta kommun, Barn- och utbildningsförvaltningen och Kultur- och teknikförvaltningen*. Gnesta: Gnesta kommun.

Gnesta kommun (2010b). *Värdegruppens hjälpreda för normkritiskt arbete*. Gnesta: Gnesta kommun.

Heikkilä, M. & Häyryén Weinestål, A. (2009). *Kartläggning och analys av jämställdhetsinsatser vid svenska lärosäten 2000–2009*. Delegationen för jämställdhet i högskolan (DJH). Stockholm: Fritzes.

Holm, A.-S. (2008). *Relationer i skolan – en studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Högskoleverket (2002). *Universitet & högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2002*. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2006). *Högre utbildning och forskning 1945–2005*. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2007). *Studentspegel 2007*. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2008). *Kvinnor och män i högskolan*. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2010a). *Orsaker till studieavbrott*. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2010b). *Eurostudent – om svenska studenter i en europeisk undersökning, hösten 2009*. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2012). *Universitet & högskolor, Högskoleverkets årsrapport 2012*. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket & SCB (2007). *Universitet och högskolor. Genomströmning och resultat i högskolans grundutbildning till och med 2005/06*. UF 20 0702. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Högskoleverket & SCB (2011). *Universitet och högskolor. Genomströmning och resultat på grundnivå och avancerad nivå till och med 2009/10*. UF 20 SM 1103. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Högskoleverket & SCB (2012). *Universitet och högskolor. Utländsk bakgrund för studenter och doktorander 2010/11, Statistiska meddelanden UF 19 SM 1201*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Ingvar, M. (2010). *Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat: ett diskussionsunderlag för Delegationen för jämställdhet i skolans arbete för analys av bakgrunden till pojkars sämre skolprestationer jämfört med flickors*. Stockholm: Fritzes.

Jaworsky, D, Larkin, J, Sriranganathan, G, Clout, J, Janssen, J, Campbell, L, Flicker, S, Stadnicki, D, Erlich, L & Flynn, S (2013). Evaluating Youth Sexual Health Peer Education Programs: Challenges and Suggestions for Effective Evaluation Practices I *Journal of Education and Training Studies* Vol. 1, No. 1. April 2013.

- Landstedt, E. (2010). *Life circumstances and adolescent mental health: Perceptions, associations and a gender analysis*. Sundsvall: Mittuniversitetet.
- Myndigheten för skolutveckling (2005). *Kön och skolframgång. Tolkningar och perspektiv*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Nielsen, A. (2010). Flickor i skolsvårigheter. I Frih, A-K & Söderberg, E. (Red.). *En bok om flickor och flickforskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Nyström, A.-S. (2012). *Att synas och lära utan att synas lära. En studie om underrepresentation och privilegierade unga mäns identitetsförhandlingar i gymnasieskolan*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Regeringens proposition 2001/2002:1 *Budgetpropositionen för 2002*.
- Regeringens proposition 2005/06:155 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.
- Regeringens proposition 2009/10:89 *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*.
- Regeringens proposition 2012/13:1 *Utgiftsområde 16*.
- Regeringens proposition 2013/14:1 *Budgetpropositionen för 2014. Förslag till statens budget för 2014, finansplan och skattefrågor, bilaga 3, ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män*.
- Regeringens skrivelse 2008/09:198 *En jämställd arbetsmarknad – regeringens strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden och i näringslivet*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:53 *En strategi för ungdomspolitik*.
- Regeringens skrivelse 2011/12:3 *Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014*.
- Reuterstrand, S. (2011). Flickor med dåliga betyg de största förlorarna. I *Genus* 2011:2. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
- SFS 2009:1521 *Lag (2009:1521) om ändring i skollagen*.
- Skolverket (2004). *Elever med utländsk bakgrund*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2006). *Könsskillnader i måluppfyllelse och utbildningsval*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2010). *Redovisning av regeringsuppdrag U2006/9049/S, att genomföra jämställdhetsinsatser i skolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011). *Skolverkets lägesbedömning 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2012). *Bedömning av språklig kompetens*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2013a). *Ämnesproven 2012 i grundskolans årskurs 9 och specialskolans årskurs 10*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013b). *Beskrivande data 2012. Förskola, skola och vuxenutbildning*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013c). *Attityder till skolan 2012*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013d). *Utbildningsstatistik*. PM 2013-09-30. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013e). *Redovisning av uppdrag om plan för ökad jämställdhetsintegrering av Skolverkets verksamhet*. Stockholm: Skolverket.
- SOU 2009:64 *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* Delegationen för jämställdhet i skolan. (DEJA). Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:51. *Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker?* Rapport V. Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA). Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:66. *Barns perspektiv på jämställdhet i skolan*. Rapport VIII. Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA). Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:83. *Att bli medveten och förändra sitt förhållningssätt. Jämställdhetsarbete i skolan*. Rapport XI. Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA). Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:99. *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*. Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA). Stockholm: Fritzes.
- SOU 2011:1. *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien*. Delegationen för jämställdhet i högskolan (DJH). Stockholm: Fritzes.
- Svensson, A. *Dagens gymnasieskola – bättre än sitt rykte? I Pedagogisk Forskning i Sverige* 2007, årg. 12, nr 4, s. 301–323.
- Sveriges kvinnolobby (2013). *Kvinnorna och krisen. Leder regeringens investeringar till en jämställd framtid?* Stockholm: Sveriges kvinnolobby.
- Temagruppen Unga i arbetslivet (2013). *10 orsaker till avhopp. 379 unga berättar om avhopp från gymnasieskolan*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Utbildningsdepartementet (2008). *Uppdrag till Myndigheten för skolutveckling att upphandla en befattningsutbildning för rektorer, biträdande rektorer och förskolechefer*. 2008-04-03. U2008/2648/S.
- Utbildningsdepartementet (2011a). *Uppdrag att genomföra insatser i syfte att främja unga föräldrars möjligheter att slutföra sin utbildning*. 2011-08-25. U2011/4664/UC.
- Utbildningsdepartementet (2011b). *Uppdrag att genomföra insatser för jämställdhet inom skolväsendet*. 2011-12-15. U2011/7067/S.
- Utbildningsdepartementet (2011c). *Uppdrag att genomföra insatser för en förstärkt elevhälsa*. 2011-10-27. U2011/S947/S.
- Utbildningsdepartementet (2013a). *Uppdrag till Statskontoret att utvärdera jämställdhetsinsatser inom Skolverket*. U2013/1852/S.
- Utbildningsdepartementet (2013b). *Tilläggsuppdrag om insatser för att främja jämställdhet inom skolväsendet*. 2013-08-29. U2013/5044/S.

Ungdomsstyrelsen (2011). *Gravid i plugget – Vad kan skolan göra?* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012). *Unga föräldrars möjligheter att slutföra sin utbildning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013). *Unga med attityd 2013. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Universitetskanslersämbetet och Statistiska centralbyrån (2013). *Universitet och högskolor. Doktorander och examina på forskarnivå 2012*. UF 21 SM 1301. Örebro: Statistiska centralbyrån.

Wernersson, I. (2010). Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker. I *SOU 2010:51*. Stockholm: Fritzes.

Wester, M. (2008). "Hålla ordning, men inte överordning". *Köns- och maktperspektiv på uppförandenormer i svenska klassrumskulturer*. Umeå: Umeå universitet.

Elektroniska källor

www.skl.se
www.skolverket.se
www.studeramedfunktionshinder.nu
www.genus.se
www.edu.su.se
www.jamstall.nu
www.rektorsprogram.se
www.ungochdum.se
www.uhr.se

Kapitel 4

Arbetsförmedlingen (2013). *Ungdomar på och utanför arbetsmarknaden*. Stockholm: Arbetsförmedlingen.

Arbetsmarknadsdepartementet (2013). *Uppdrag till Diskrimineringsombudsmannen att utöka tillsyns- och främjandeinsatser om aktiva åtgärder enligt diskrimineringslagen*. 2013-02-14.

Arnell-Gustafsson, U. (2003). Ungdomars inträde i arbetslivet – följer för individen och arbetsmarknaden. I von Otter, Casten (Red.), *Ute och inne i svenskt arbetsliv. Forskare analyserar och spekulerar om trender i framtidens arbete*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Aronsson, G. (2004). Hälsa och utvecklingsmöjligheter i tidsbegränsade anställningar. I Gustafsson, R Å & Lundberg, I. (red.). *Arbetsliv och hälsa*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Andersson, P. Johanna & Wadensjö, E. (2007). Sysselsättning i bemanningsföretag och egenföretagande bland unga. I Olofsson, J. & Thoursie, A. *Ungas framtidsvägar – möjligheter och utmaningar. Agoras årsbok 2006*. Stockholm: Premiss förlag.

Berk, S. F. (1985). *The Gender Factory, The Apportionment of Work in American Households*. New York: Plenum Press.

Boverket (2012). *Ungdomars boende – lägesrapport 2012*. Karlskrona: Boverket.

Cunningham, M. (2001). Parental influences on the gendered division of housework. I *American Sociological Review*. Vol. 66(2), s. 184–203.

Delegationen för jämställdhet i arbetslivet (2013). *Delredovisning Delegationen för jämställdhet i arbetslivet (A2011:05)*. Stockholm: Delegationen för jämställdhet i arbetslivet.

Dir 2011:80. *Delegation för jämställdhet i arbetslivet*.

Ds 2013:37. *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken*. Stockholm: Fritzes.

Europeiska kommissionen (2013). *Starting fragile – Gender Differences In The Youth Labour Market*. Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer.

Europeiska socialfonden (2013). *Socialfonden i siffror – projektens deltagare och nytta*. Stockholm: Svenska ESF-rådet.

ESF Jämt (2012). *14 sätt att jobba jämt!* Örebro: Länsstyrelsen i Örebro län.

Evertsson, M. (2001). Barns hushållsarbete och könsroller. I *SOU 2001:55 Barn och ungas välfärd: antologi från Kommittén Valfärdsboksut*. Stockholm: Fritzes.

Evertsson, M. (2006). The reproduction of gender: housework and attitudes towards gender equality in the home among Swedish boys and girls. In *The British Journal of Sociology*, Vol. 57:3, s. 415–436.

Fransson, S. (2000). *Lönediskriminering: en arbetsrättslig studie av könsdiskriminerande löneskillnader och konflikten mellan kollektivavtal och lag*. Avhandling. Göteborgs universitet: Lustus förlag.

Försäkringskassan (2010). *Jämställdhetsbonusen, en effektutvärdering*. Försäkringskassan: Stockholm.

Försäkringskassan (2011). *Föräldrapenning, Båda föräldrarnas försäkring?* Stockholm: Inspektionen för socialförsäkring.

Försäkringskassan (2012a). *Uppdrag att följa utvecklingen av ungdomars levnadsvillkor*. Dnr 082994-2011. Stockholm: Försäkringskassan.

Försäkringskassan (2012b). *Föräldrapenning, analys av användandet 1974–2011*. Stockholm: Försäkringskassan.

Försäkringskassan (2013a). *Socialförsäringen i siffror 2013*. Stockholm: Försäkringskassan.

Försäkringskassan (2013b). *De jämställda föräldrarna. Vad ökar sannolikheten för ett föräldrapar att göra ett jämställt föräldrapenninguttag?* Stockholm: Försäkringskassan.

Gillberg, G. (2010). *Individualiseringens villkor: Unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande*. Avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.

Gill, G. K. (1998). The strategic involvement of children in housework: An Australian case of Two-income Families. In *International Journal of Comparative Sociology*, 39:301–314.

Gonäs, L., Plantega, J., Rubery, J. & Hellmark, A.-B. (red.). (1999). *Den könsuppdelade arbetsmarknaden – ett europeiskt perspektiv*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

- Halldén, J., Jupiter, J., Kempinsky P., Saarinen Y. & Boman, A., (2011). *Utvärdering av Program JÄMI och Program för Hållbar jämställdhet. En utvärdering av två nationella satsningar på stat, landsting och kommun*. Stockholm: Kontigo.
- Hallin, G., Halldén, J., Jupiter, J., Lindquist, P. & Strömlad, J. (2012). *Ökad jämställdhet och bättre tillgänglighet genom Socialfonden? En utvärdering av jämställdhets- och tillgänglighetsaspekter i genomförandet av Socialfondsprogrammet*. Stockholm: Kontigo.
- Harrison, L. (2013). "An equal share, that's my medicine". *Work, gender relations and mental illness in a Swedish context*. Avhandling. Umeå: Umeå universitet.
- Hubbard, E., Kingstone, P., Lapp, B., Schroder, P. & Wilson, J. (2003). Why Education matters? In *Sociology of Education*, Vol. 76: 1, s. 53–70.
- Inspektionen för socialförsäkringen (2012). *Ett jämställt uttag? Reformen inom föräldraförsäkringen*. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- Jonung, C. (1993). Yrkessegregeringen på arbetsmarknaden. I *DS 1993:8 Kvinnors arbetsmarknad: 1990-talet – återtagets årtionde?* Arbetsmarknadsdepartementet: Stockholm.
- Knocke W. & Hertzberg F. (2000). *Mångfaldens barn söker sin plats. En studie om arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund*. Stockholm: Svartvitts förlag.
- Kugelberg, C. (2004). Jämställdhetsideal och könsdiskriminering – unga människor möter arbetslivet. I *Arbetsmarknad & Arbetsliv. 2004:2*. Stockholm: Arbetsmarknadsstyrelsen.
- Kumlin, J. (2007). The sex Wage Gap in Japan and Sweden: The role of Human Capital, Workplace sex Composition, And Family Responsibility. In *European Sociological Review. 23 (2)*: 203–211.
- Kunze, A. (2003). Gender differences in Entry wages and Early Career Wages. In *Annales d'Economie et de Statistique. 71–72*: 245–265.
- Kunze, A. (2007). Gender Wage Gap Studies: Consistency and Decomposition. I *Empirical Economics 7*: 63–76.
- Lahne, O. & Wenne, R. (2012). *Hur skapas jämställda attityder? Effekten av egen utbildning, föräldrars utbildning och föräldrars fördelning av hushållsarbete*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Magnusson, L. & Ottosson, J. (red.) (2012). *Den hållbara svenska modellen – innovationskraft, förnyelse och effektivitet*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle.
- Manning, A. & Swaffield, J. (2008). The gender gap in Early-career Wage growth'. In *The Economic Journal. 118*: 983–1024.
- Medlingsinstitutet (2013). *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2012*. Stockholm: Medlingsinstitutet.
- Napari, S. (2008). The early – career Gender Wage gap among University graduates in the Finnish private sector, Labour. In *Review of Labour Economics & Industrial Relations. 22(4)*: 697–733.
- Rantakeisu, U. (2009). *Klass, kön och platsanvisning, om ungdomars och arbetsförmedlars möte på arbetsförmedlingen*. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Rantakeisu, U. (2002). *Arbetslöshetens olika ansikten. Fyra studier om arbetslöshetens sociala och hälsomässiga ytringar*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Regeringens proposition 2013/14:4 *Nya åldersgränser och ökad flexibilitet i föräldraförsäkringen*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:53 *En strategi för ungdomspolitiken*.
- Regeringens skrivelse 2008/09:198 *En jämställd arbetsmarknad – regeringens strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden och i näringslivet*.
- Statistiska centralbyrån (2012). *SSYK 2012, Standard för svensk yrkesklassificering*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SOU 2004:43 *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:6 *Ty makten är din – Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*. Stockholm: Fritzes.
- Statistiska centralbyrån (2012a). *På tal om kvinnor och män – lathund om jämställdhet 2012*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån (2012b). *Fler flickor städar rummet. I Valfärd, SCB:s tidskrift om arbetsliv, demografi och valfärd*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Stevens I., & van Lamoen, I. (2001). *Manual on Gender Mainstreaming at Universities. Equal Opportunities at Universities. Towards a Gender mainstreaming approach*. Leuven/ Apeldoorn: Garant-Uitgevers.
- Sveriges företagshälsor (2013). *Jobbhälsobarometern 2013*. Stockholm: Sveriges företagshälsor.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2011). *Program för hållbar jämställdhet. Resultatrapport för perioden 2008–2010*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Thomsson, H. och Hoflund, L. (2000). *Vem ska hjälpa vem? Forskningsrapport 2000:9*. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Tillväxtverket (2012). *Kvinnors och mäns företagande – företagets villkor och verklighet*. Stockholm: Tillväxtverket.
- Tema likabehandling (2012). *Konstruktiv normkritik. En rapport om normkritik i Europeiska socialfonden*. Stockholm: Arbetsmiljöforum i Sverige/Tema likabehandling.
- Utbildningsdepartementet (2012). *Uppdrag att utveckla tidsanvändningsundersökningen. 2012-10-04. U2012/5006/JÄM*.
- Utbildningsdepartementet (2013). *Tilläggsuppdrag om insatser för att främja jämställdhet inom skolväsendet. 2013-08-29. U2013/5044/S*.

Ungdomsstyrelsen (2013a). Unga med attityd. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013b). Ung idag 2013. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Wahl, A., Holgersson, C., Höök, P. & Linghag, S. (2006). Det ordnar sig – Teorier om organisation och kön. Lund: Studentlitteratur.

Kapitel 4 – fördjupning: Jämställdhet i hemmet – så fördelar unga vuxna hushålls- och omsorgsarbetet

Ahlberg J., C. Roman och S. Duncan. (2008). Actualizing the "Democratic Family"? Swedish Policy Rhetoric versus Family Practices. In *Social Politics* 15(1): 79–100.

Becker G. S. (1981). *A Treatise of the Family*. Cambridge: Harvard University Press.

Becker G. S. (1985). Human Capital, Effort, and the Sexual Division of Labor. In *Journal of Labor Economics*. S33–S58.

Blood R. O. och D. M. Wolfe. (1960). *Husbands and Wives*. Glencoe IL: Free Press.

Boye, K. (2010). Time spent working. Paid work, housework and the gender difference in psychological distress. In *European Societies*, 12(3): 419–442.

Boye, K. och M. Evertsson, kommande. Vem gör vad när? Utvecklingen av kvinnors och mäns tid i betalt och obetalt arbete. I Evertsson, M. & Magnusson, C. (red.), *Ojämlighetens dimensioner*. Stockholm: Liber.

Cederstrand, S. (2011). *Från idé till politisk verklighet. Föräldrapolitiken i Sverige och Danmark*. Umeå: Borea bokförlag.

England, P. och M. Budig. (1998). Gary Becker on the Family: His Genius, Impact and Blind Spots, in Clawson, D. (Ed.), *Required Reading: Sociology's Most Influential Books*. Amherst: University of Massachusetts Press.

England P. och B. S. Kilbourne. (1990). Markets, Marriages, and Other Mates: The Problem of Power. In Friedland, R. & Robertson, A. F. (eds.), *Beyond the Marketplace. Rethinking Economy and Society*. New York: Aldine de Gruyter.

Eriksson, R. och M. Neramo. (2010). Care for Sick Children as a Proxy for Gender Equality in the Family. In *Social Indicators Research*, 97(3): 341–356.

Evertsson, M. (2001). Barns hushållsarbete och könsroller. I Jonsson, J.O. & Östberg, V. (red.), *SOU 2001:55 Barns och ungdomars välfärd*. Stockholm: Fritzes.

Evertsson, M. och M. Neramo. (2004). Dependence within Families and the Division of Labour: Comparing Sweden and the United States. In *Journal of Marriage and Family*, 66(5):1272–1286.

Evertsson M. och M. Neramo. (2007). *Changing Resources and the Division of Housework: A Longitudinal Study of Swedish Couples*. *European Sociological Review* 23(4): 455–470.

Fenstermaker Berk, S. (1985). *The Gender Factory. The Apportionment of Work in American Households*. New York: Plenum Press.

Försäkringskassan (2011) *Föräldrapening. Båda föräldrarnas försäkring? Socialförsäkringsrapport 2011:13*. Stockholm: Försäkringskassan.

Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity.

Gupta, S. (2006). Her Money, Her Time: Women's Earnings and Their Housework Hours. In *Social Science Research*, 35(4): 975–99.

Halleröd, B. (2005). Sharing of Housework and Money Among Swedish Couples: Do They Behave Rationally? In *European Sociological Review*, 21(3): 273–288.

Hörnqvist, M. (1997). Familjeliv och arbetsmarknad för män och kvinnor. I Ahrne, G. & Persson, I. (red.). *SOU 1997:138 Familj, makt och jämställdhet*.

Johansson, T. och R. Klinth. (2008). Caring Fathers: The Ideology of Gender Equality and Masculine Positions. In *Men and Masculinities* 11(1): 42–62.

Killewald, A. (2011). Opting Out and Buying Out: Wives' Earnings and Housework Time. In *Journal of Marriage and Family* 73(2): 459–471.

Klinth, R. (2002). *Göra pappa med barn: Den svenska pappapolitiken 1960–95*. Umeå: Borea bokförlag.

Korpi, W. (1985). Handling, resurser och makt – om kausala och finala förklaringsmodeller i maktanalys. I *Sociologisk forskning* 22(1): 59–88.

Kühhirt, M. (2012). Childbirth and the Long-Term Division of Labour within Couples: How do Substitution, Bargaining Power and Norms affect Parents Time Allocation in West Germany? In *European Sociological Review*, 28(5): 565–582.

Lundberg S. och R. A. Pollak. (1996). Bargaining and Distribution in Marriage. In *The Journal of Economic Perspectives*, 10(4): 139–158.

Løken, K. V., Lommerud, K. E. och S. Lundberg. (2013). Your place or mine? On the residence choice of young couples in Norway. In *Demography*, 50(1): 285–310.

Malmberg, G. och A. Pettersson. (2007). Distance to elderly parents: Analyses of Swedish register data. In *Demographic Research*, 17(2): 679–704.

Medlingsinstitutet. (2006). *Kvinnors och mäns löner jämförda yrke för yrke*. Stockholm: Medlingsinstitutet.

Sanday (2007). *Fraternity Gang Rape: Sex, Brotherhood, and Privilege on Campus*. New York University Press.

Schneider, D. (2011). Market Earnings and Household Work: New Tests of Gender Performance Theory. In *Journal of Marriage and Family*, 73(4): 845–860.

Smart, C. och B. Shipman. (2004). Visions in monochrome: families, marriage and the individualization thesis. In *The British Journal of Sociology*, 55(4): 491–509.

West, C. & D. H. Zimmerman. 1987. Doing Gender. In *Gender & Society* 1(2): 125–51.

Elektroniska källor

www.sofi.su.se/forskning/tre-forskningsavdelningar/Inu

Kapitel 5

1000 möjligheter & Novahuset (2013). *Samtalsmetod – stöd online*. Stockholm: 1000 möjligheter & Novahuset.

Arbetsmiljöverket (2011). *Hot och våld i skolan – en enkätstudie bland lärare och elever*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Barnombudsmannen (2012). *Signaler – våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar*. Stockholm: Barnombudsmannen.

Berg, L. (2005). Om hon somnade skulle jag inte vilja ha sex: Unga män samtalar om gränsen mellan fredligt ”sex” och våldtäkt. I *Socialmedicinsk tidskrift* 82(6):536–547.

Bremberg, S. (2012). Varför mår flickor sämre, när pojkar tar livet av sig? I *Psykisk Hälsa* nr 4 2012:1. Tema genus.

Bris (2012). *Se hela mig! Barns egna ord om sin psykiska ohälsa*. Stockholm: Barnens rätt i samhället.

Brottsförebyggande rådet (2005). *Livets spelregler*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2006). *Du & jag, rätt & fel – handledning för temaarbete om brott. Åk 6–9*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2007). *Var går gränsen?* Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2008). *Brottsoffers benägenhet att polisanmäla brott*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2009). *Våld mot kvinnor och män i nära relationer – våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2010). *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. En första uppföljning av regeringens handlingsplan*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2011). *Polisanmälda våldtäkter mot barn – en uppdaterad kunskapsbild*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2013a). *NTU 2012 – om utsatthet, trygghet och förtroende*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2013b). *Brott bland ungdomar i årskurs nio*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Bräcke diakoni (2011). *Hur våldsutsatta är unga kvinnor med funktionsnedsättning?* Göteborg: Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt.

Bohman, H. (2012). *Adolescents with depression followed-up: Prognostic significance of somatic symptoms and their need of in-patient care*. Uppsala: Uppsala universitet, institutionen för neurovetenskap, barn- och ungdomspsykiatri.

Burt, M.R. (1980). Cultural myths and supports for rape. In *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 217–230.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2013). *Skolelevers drogvänor 2012*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Cleary, A. (2011). Suicidal action, emotional expression, and the performance of masculinities. In *Social science & medicine*. 2011;74(4):498–505.

Ds 2013:37 *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Diskrimineringsombudsmannen (2012). *Forskningsöversikt om trakasserier i arbetsliv och utbildning – forskning publicerad vid svenska universitet och högskolor sedan år 2000*. Stockholm: Oxford Research AB.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2007). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra utbildningar och insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, 2007-07-19, IJ2007/2250/UNG*.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2008). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen om insatser för att öka kunskapen och medvetenheten om sexuell exploatering av barn och ungdomar, 2008-09-11, IJ2008/1824/UF*.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2008). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att kartlägga arrangerade äktenskap, 2008-02-28, IJ 2008/579/UF*.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2010). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen om insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja, 2010-04-22, IJ 2010/750/UF*.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2010). *Regleringsbrev budgetåret 2011 avseende Ungdomsstyrelsen*.

Jeffner, S. (1997). *”Liksom våldtäkt, typ”: Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt*. Uppsala: Uppsala universitet.

Justitiedepartementet (2011). *Regleringsbrev för budgetåret 2012 avseende Brottsförebyggande rådet, 2011-12-22, JU2011/8444/KRIM*.

Justitiedepartementet (2012). *Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att genomföra en nationell kartläggning av brott i nära relationer, 2012-04-26, JU2012/3378/KRIM*.

Justitiedepartementet (2013a). *Uppdrag till Kriminalvården om förstärkta insatser för unga i kriminalvård, 2013-06-13, Ju2013/4394/KRIM*.

- Justitiedepartementet (2013b). *Uppdrag till Kriminalvården om förstärkta insatser för våldsamma män*, 2013-06-13, Ju2013/4393/KRIM.
- Kriminalvården (2013). *Plan för jämställdhetsintegrering i Kriminalvården*. Norrköping: Kriminalvården.
- Kulturdepartementet (2012). *Uppdrag till Statens medieråd att göra en studie av barns och ungas användning av sociala mötesplatser på internet ur ett jämställdhetsperspektiv*, 2012-10-04, Ku2012/1512/MFI.
- Kungliga Vetenskapsakademien (2010). *Barns och ungdomars psykiska hälsa i Sverige – En systematisk litteraturoversikt med tonvikt på förändringar över tid*. Stockholm: Hälsoutskottet.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2009). *Första helgen i juni*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2010a). *Våldets konsekvenser för hälsan. I Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen. NCK-rapport 2010:04*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2010b). *Våldsutsatthet hos unga kvinnor och män. I Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen. NCK-rapport 2010:04*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2010). *Världens sämsta sommar*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Regeringen (2007). *Protokoll vid regeringssammanträde. Regleringsbrev för budgetåret 2008 avseende anslag 24:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder*, 2007-12-19, 2007/2125/UNG.
- Regeringen (2011). *Protokoll vid regeringssammanträde. Godkännande av en överenskommelse om ett handlingsprogram för att utveckla kunskapen om och vården av unga med självskadebeteende*, 2011-10-13, S2011/8975/FS.
- Regeringens proposition 2004/05:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.
- Regeringens proposition 2005/06:155. *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.
- Regeringens skrivelse 2007/08:39. *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*.
- Regeringens skrivelse 2007/08:167. *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*.
- Regeringens skrivelse 2008/09:185. *En politik för personer med psykisk sjukdom eller psykisk funktionsnedsättning*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:53. *Strategi för ungdomspolitiken*.
- Regeringens skrivelse 2009/10:229. *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.
- Regeringens skrivelse 2011/12:3. *Jämställdhetspolitikens inriktning för perioden 2011–2014*.
- Regeringens skrivelse 2011/12:174. *Slutredovisning av regeringens särskilda jämställdhetsåtgärder 2007–2010*.
- Riksförbundet för sexuell upplysning (2012). *RFSU:s Sverigebarometer 2012*. Stockholm: Riksförbundet för sexuell upplysning.
- Schraml, K. (2013). *Chronic stress among adolescents: Contributing factors and associations with academic achievement*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Skolverket (2009a). *Grövre våld i skolan – vad man vet och vad man kan göra*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2009b). *Diskriminerad, trakasserad, kränkt – barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2010). *Redovisning av regeringsuppdrag U2006/9049/S, att genomföra jämställdhetsinsatser i skolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013). *Attityder till skolan 2012*. Stockholm: Skolverket.
- Socialdepartementet (2012a). *PRIO psykisk ohälsa – plan för riktade insatser inom området psykisk ohälsa 2012–2016*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Socialdepartementet (2012b). *Uppdrag att utveckla metoder och vägledning för arbetet med personer som utöver våld mot närstående*, 2012-04-26, S2012/3248/FST.
- Socialdepartementet (2013a). *Uppdrag angående ungdomars upplevda psykiska ohälsa*, 2013-09-12, S2013/6261/FS.
- Socialdepartementet (2013b). *Uppdrag att inhämta barns och ungas åsikter och erfarenheter av kränkande behandling och trakasserier*, 2013-01-17, S2013/395/FST.
- Socialstyrelsen (2000). *Ungdomsmottagningarnas kontakter med pojkar*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2009). *Folkhälsorapport 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2011a). *Skador bland barn i Sverige. Olycksfall, övergrepp och avsiktligt självdestruktiv handling*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2011b). *Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om stöd och skydd till barn och unga*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2012a). *Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa – en studie baserad på den nationella totalundersökningen i årskurs 6 och 9 hösten 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2012b). *Skador och förgiftnings behandlingar i slutet vård 2011*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2013a). *Psykisk ohälsa bland unga. Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2013b). *Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2013c). *Folkhälsan i Sverige. Årsrapport 2013*. Stockholm: Socialstyrelsen och Statens folkhälsoinstitut.

- Socialstyrelsen (2013d). *Tillgänglighets-satsning för barn och unga med psykisk ohälsa – uppföljning av landstingens insatser 2012*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2005:66 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:77 *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:79 *Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:80 *Skolan och ungdomars psykosociala hälsa*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:15 *Jämställd medborgarservice*. Stockholm: Fritzes.
- Statens folkhälsoinstitut (2008). *Folkhälsofrågor ur ett genusperspektiv: Arbetsmarknad, maskuliniteter, medikalisering och könsrelaterat våld*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- Statens folkhälsoinstitut (2009a). *Livsvillkor och hälsa bland unga homo- och bisexuella – resultat från nationella folkhälsoenkäten*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- Statens folkhälsoinstitut (2009b). *Varför drabbas kvinnor oftare av oro, ångest och depression?* Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- Statens folkhälsoinstitut (2011a). *Kartläggning av psykisk hälsa bland barn och unga. Resultat från den nationella totalundersökningen i årskurs 6 och 9 hösten 2009*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- Statens folkhälsoinstitut (2011b). *Svenska skolbarns hälsovanor 2009/2010. Grundrapport*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- Statens institutionsstyrelse (2013). *Beslut om handlingsplan för jämställdhetsintegrering på Statens institutionsstyrelse år 2014*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Stiftelsen allmänna barnhuset (2013). *Hur upptäcker BUP våld i nära relationer?* Stockholm: Stiftelsen allmänna barnhuset.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2007). *(O)jämställdhet i hälsa och vård – en genusmedicinsk kunskapsöversikt*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2010). *Jämställda sjukskrivningar – arbetsbok för kvalitetssäkrad sjukskrivningsprocess*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Uhnoo, S. (2011). *Våldets regler – Ungdomars tal om våld och bråk*. Göteborg: Daidalos AB.
- Ungdomsstyrelsen (2007). *Fokus 07 – en analys av ungas hälsa och utsatthet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2009a). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2009b). *Se mig – unga om sex och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2009c). *Men fråga mig bara*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2009d). *Ses offline*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2009e). *Tjejjouerna en växande kraft. Insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010a). *Hon hen han. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010b). *Prata bort mansvåld*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010c). *Agera och förebygg – förebygg våld mot unga kvinnor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010d). *Av egen vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010e). *Jag syns, jag finns – unga om sexuell exponering, prostitution och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2011a). *Öppna Verksamheten – om hbt, normer och inkludering i öppen fritidsverksamhet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2011b). *Får jag gifta mig med vem jag vill?* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012a). *Fokus 12 – levnads-villkoren för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012b). *Utsatt? Unga, sex, och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012c). *Om unga hbtq-personer – fritid*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012d). *Äkta makar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012e). *Mot någons vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013a). *Unga med attityd. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013b). *Ung idag 2013 – En beskrivning av ungdomars villkor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013c). *Unga och våld: En analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013d). *Före han slår*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013e). *Låt 101 blommor blomma*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Utbildningsdepartementet (2006). *Uppdrag till Myndigheten för skolutveckling att genomföra jämställdhetsinsatser i skolan, 2008-06-12, U2006/9049/S*.
- Utbildningsdepartementet (2011a). *Uppdrag att ta fram kunskapsstöd som är inriktat på attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld, 2011-03-31, U2011/2232/UC*.
- Utbildningsdepartementet (2011b). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra en kunskapssammanställning om traditionella och vigselliknande ceremonier samt av ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer, 2011-03-03, U2011/1431/UC*.

Utbildningsdepartementet (2011c). *Uppdrag till Statens skolverk att genomföra insatser inom skolväsendet*, 2011-06-30, U2011/4050/S.

Utbildningsdepartementet (2011d). *Uppdrag att genomföra insatser för jämställdhet inom skolväsendet*, 2011-12-15, U2011/7067/S.

Utbildningsdepartementet (2013a). *Uppdrag i fråga om föreningslivet*. 2013-01-10, U2013/106/UC.

Utbildningsdepartementet (2013b). *Uppdrag att genomföra insatser mot kränkningar, trakasserier och hot via internet och andra interaktiva medier*, 2013-07-25, U2013/4492/UC.

Utredningsinstitutet Handu AB (2007). *Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Stockholm: Utredningsinstitutet Handu AB.

Wendt Höjer, M. (2002). *Rädslans politik – våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Stockholm: Liber.

WHO (2002). *World report on violence and health*. Genève: World Health Organization.

WHO (2012). *Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey*. Copenhagen: World Health Organization.

Elektroniska källor

www.arvsfoden.se
www.bra.se
www.brottsrummet.se
www.dn.se
www.kvinnojouren.se
www.nationellasjalvskadeprojektet.se
www.nck.uu.se
www.planforskolan.se
www.polisen.se/komtilloss
www.regeringen.se
www.scb.se
www.skl.se/psynk
www.socialstyrelsen.se
www.valdinararelationer.se
www.who.int

Övriga referenser

Mejlkorrespondens med Sveriges Kvinno- och tjejjourers Riksförbund, 2013-09-30.

Mejlkorrespondens med umo.se, 2013-10-03.

Kapitel 5 – fördjupning: Grupper, maskuliniteter och våld

Andersson, K. (2010). "Allt började med en sockerbit!" Ett diskursivt perspektiv på unga mäns berättelser om eget våldsutövande". I *LOCUS*, 2–3, s. 77–90.

Berg, L. (2007). Homosocialitetens kraft – hur unga män "gör" maskulinitet i grupp och individuellt. I *Sociologisk forskning*, Vol. 44 No 2, s. 26–48.

Berg, L. & Sjögren, M. (2013). Våldsförebyggande metoder. I *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamhet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Bäcklin, E., Carlsson, C. & Pettersson, T. (2013). "Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning" I *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamhet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Christensen, A.-D. (2010). Resistance and violence: Constructions of masculinities in radical left-wing movements in Denmark. I *Norma*, Vol. 5, No 2, s. 151–168.

Connell, R. W. (1995). *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.

Franklin, K. (2004). Enacting masculinity: Antigay violence and group rape as participatory theater. In *Sexuality Research & Social Policy*, Vol. 1, No 2, s. 25–40.

Hammarén, N. (2008). *Förorten i huvudet: unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Stockholm: Atlas.

Hagdorn, J. M. (1998). Frat boys, Bossmen, Studs and Gentlemen: A typology of gang masculinities. In Bowker, L H (ed.) *Masculinities and violence*. Thousand Oaks: SAGE.

Hirdman, Y. (2001). *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.

Honkatukia, P., Nyqvist, L. & Pösö, T. (2006). Violence from within reform school. In *Youth Violence and Juvenile Justice*, Vol. 4, No 4, s. 328–344.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2007). *Regleringsbrev för budgetåret 2008 avseende anslag 24:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder*.

Jonsson, R. (2007). *Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola*. Stockholm: Ordfront.

Karlsson, J. (2003). Sexuella eller sexistiska trakasserier. Genusnormernas betydelse vid trakasserier mellan män. I Lander, I, Pettersson, T & Tiby, E. (red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.

Katz, J. (1995). Reconstructing masculinity in the locker room: The mentors in violence prevention project. In *Harvard Educational Review*, Vol. 65, No 2, s. 163–174.

Kimmel, M. & Mahler, M. (2003). Adolescent Masculinity, Homophobia, and Violence: Random School Shootings 1982–2001. In *American Behavioral Scientist*, Vol. 46, No 10, s. 1439–1458.

Kimmel, M. (1994). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity. In Brod, H. & Kaufman, M. (red.) *Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks, London & New Delhi: SAGE.

Klein, W. M. (2001). Resolving the Eurogang Paradox I Klein, W. M., Kerner, H.-J., Maxson, C. L. & Weitekamp, E. G. M. (red.) *The Eurogang Paradox. Street gangs and youth groups in the US. And Europe*. Dordrech: Kluwer Academic Publishers.

Kolnar, K. (2005). *Mannedyret. Begjer i moderne film*. Oslo: Spartacus.

Manninen, S., Huuki, T. & Sunnari, V. (2011). Earn yo' respect! Respect in the status struggle of Finnish School Boys. In *Men and Masculinities*, Vol. 14, No 3, s. 335–357.

Mattsson, T. (2011). *Intersektionalitet i socialt arbete. Teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups.

Matza, D. & Sykes, G. M. (1961). Juvenile delinquency and subterranean values. In *American Sociological Review*, Vol. 26, No 5, s. 712–719.

- McGloin, J. M., Sullivan, C. J., Piquero, A. R. & Bacon, S. (2008). Investigating the stability of co-offending and co-offenders among a sample of youthful offenders. In *Criminology*, Vol. 46, No 1, s. 155–188.
- Mendel-Enk, S. (2004). *Med uppenbar känsla för stil*. Stockholm: Atlas.
- Messerschmidt, J. W. (1993). *Masculinities and Crime. Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J. W. (1997). *Crime as Structured Action. Gender, Race, Class and Crime in the Making*. Thousand Oaks: SAGE.
- Messerschmidt, J. W. (1999). Making bodies matter: Adolescent masculinities, the body, and varieties of violence. In *Theoretical Criminology*, Vol. 3, No 2, s. 197–220.
- Messerschmidt, J. W. (2000). *Nine Lives: adolescent masculinity, the body, and violence*. Boulder: Westview Press.
- Messerschmidt, J. W. (2004). *Flesh and Blood: adolescent gender diversity and violence*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Moolman, B. (2004). Reproduction of an 'ideal' masculinity through gang rape on the Cape Flats: understanding some issues and challenges for effective redress. In *Agenda: Empowering women for gender equity*, Vol. 18, No 60, s. 109–124.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2010). *Att ställa frågan om våldsutövning som del av anamnesen*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- O'Sullivan, C. (1998). Ladykillers: Similarities and divergencies of masculinities in gang rape and wife battery. In Bowker, L H (eds.) *Masculinities and violence*. Thousand Oaks: SAGE.
- Pascoe, C. J. (2012). *Dude you're a fag. Masculinity and sexuality in High School*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Phillips, D. A. (2007). Pinking and bullying: Strategies in middle school, high school, and beyond. In *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 22, No 2, s. 158–178.
- Phillips, S & Cooney, M (2005). Aiding peace, abetting violence: Third parties and the management of conflict. In *American Sociological Review*, Vol. 70, April 334–354.
- Petersson, T. (2002). *Tre perspektiv på brottsliga nätverk. Supporterbråk, emicitet och genus. Avhandling*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Regeringens proposition 2005/06:155. *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.
- de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (2002). Inledning – Maktens (o)lika förklådnader. I de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (red.) *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm. Atlas.
- de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Segal, L. (1997). *Slow Motion. Changing Masculinities Changing Men*. London: Virago Press.
- Skolverket (2011). *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Rapport 353. Stockholm: Skolverket.
- Solna tingsrätt. Dom B 2218-02.
- Spaaij, R. (2008). Men like us, boys like them: Violence, masculinity, and collective identity in the football hooliganism. In *Journal of Sport and Social Issues*, Vol. 32, No 4, s. 369–392.
- Spector-Mersel, G. (2006). Never-aging Stories: Western Hegemonic Masculinity Scripts. In *Journal of Gender Studies*, Vol. 15, No 1, s. 67–82.
- Stoudt, B. G. (2006). You're either in or you're out: School violence, peer discipline, and the (re)production of hegemonic masculinity. In *Men and Masculinities*, Vol. 8, No 3, s. 273–287.
- Sykes, G. M. & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. In *American Sociological Review*, Vol. 22, No 6, s. 664–670.
- Toch, H. (1998). Hypermasculinity and prison violence. In Bowker, L.H. (red.) *Masculinities and violence*. Thousand Oaks: Sage.
- Uhnöo, S. (2011). *Våldets regler. Ungdomars tal om våld och bråk*. Göteborg: Daidalos.
- Ungdomsstyrelsen (2013). *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamhet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- van Mastrigt, S.B. & Farrington, D.P. (2009). Co-offending, Age, Gender and Crime Type: Implications for Criminal Justice Policy. In *British Journal of Criminology*, Vol 49, s. 552–573.
- West, C. & Fenstermaker, S. (1995). Doing difference. In *Gender & Society*, Vol. 9, No 1 s. 8–37.
- West, C. & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. In *Gender & Society* Vol. 1 No. 2, s. 125–151.

Kapitel 6

Annå, E. & Ekman, J. *Unga politiskt intresserade engageras inte av partierna*. Dagens nyheter 2013-04-24.

Annå, E. & Ekman, J. (2013). Standby citizens: diverse faces of political passivity. In *European Political Science Review*. June 2013. Cambridge: Cambridge University Press.

Arnstein, S.R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. In *Journal of the American Institute of Planners*. Vol. 35, No. 4.

Brottsförebyggande rådet (2012). *Politikernas trygghetsundersökning 2012: Förtroendevaldas utsatthet och oro för hot, våld och trakasserier*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Ds 2013:2 Framtidskommissionen: *Delaktighet i framtiden – utmaningar för jämställdhet, demokrati och integration*. Stockholm: Fritzes.

Ds 2013:37 *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken*. Stockholm: Fritzes.

Föreningars Interna Antidiskrimineringsarbete (2011a). *Här är alla välkomna! Civila samhällets erfarenheter av internt arbete mot diskriminering och exkludering*.

Föreningars Interna Antidiskrimineringsarbete (2011b). *Tillsammans är vi klokare & starkare. 10 goda idéer för internt antidiskrimineringsarbete i civila samhället*.

Förordning (2001:1060) om statsbidrag till ungdomsorganisationer.

Förordning (2011:65) om statsbidrag till barn- och ungdomsorganisationer

Hoti, S., Redzic, D. & Martinez, AM., (2013). *Jämställdhetsanalys på Malmö stads mötesplatser för unga*. Malmö: Malmö stad.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2007). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra utbildningar och insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck*, 2007-07-19, IJ2007/2250/UNG.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2009). *Regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende Ungdomsstyrelsen*, IJ2007/26/UF.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2010a). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen om insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*. 2010-04-22. IJ2010/750/UF.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2010b). *Regleringsbrev för budgetåret 2011 avseende Ungdomsstyrelsen*, IJ2010/1133/UF.

Justitiedepartementet (2013a). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra förberedelser av fördelning av stöd i samband med 2014 års allmänna val*. 2013-07-25. Ju2013/5250/D.

Justitiedepartementet (2013b). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra förberedelser av skolval 2014*. 2013-07-25. Ju2013/5251/D.

Olofsson, C. (2010). Lång väg till varannan damernas. I *Genus*, nr 2 2010.

Regeringens skrivelse 2009/10:53. *En strategi för ungdomspolitik*

Regeringens skrivelse 2011/12:3. *Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014*.

Regeringens proposition 2004/05:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.

Regeringens proposition 2005/06:155. *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.

Regeringens proposition 2013/14:1. *Budgetpropositionen för 2014*.

Rädda barnen & Rädda barnens ungdomsförbund (2008). *Ombyta och klara – Tjejer i åttan om idrott och jämställdhet*. Stockholm: Rädda barnen och Rädda barnens ungdomsförbund.

Rädda barnen & Rädda barnens ungdomsförbund (2009). *"Varför måste man inte komma ut som hetero?" – normer kring sexualitet och kön hos barn och unga*. Stockholm: Rädda barnen och Rädda barnens ungdomsförbund.

Rädda barnen & Rädda barnens ungdomsförbund (2012). *Ellen*. Stockholm: Rädda barnen och Rädda barnens ungdomsförbund.

Rädda barnens ungdomsförbund (2006). *Stryka, strategier och skenjämsliddhet – tjejer samtalar om kön och jämställdhet*. Norrköping: Rädda barnens ungdomsförbund.

Rädda barnens ungdomsförbund (2008). *Allan – metodmaterial för samtalsgrupper*. Stockholm: Rädda barnens ungdomsförbund.

Skollag (2010:800).

Skolverket (2006). *Redovisning av uppdrag om översyn av grundskolans kursplaner för de samhällsorienterande ämnena*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2013). *Attityder till skolan 2012*. Stockholm: Skolverket.

SOU 2001:48 *Att vara med på riktigt: demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Stockholm: Fritzes.

Statens folkhälsoinstitut (2005). *Målområde 1: Delaktighet och inflytande i samhället – Kunskapsunderlag till folkhälsopolitisk rapport 2005*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

Statens folkhälsoinstitut (2011). *Målområde 1: Delaktighet och inflytande i samhället – Kunskapsunderlag för Folkhälsopolitisk rapport 2010*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

Statistiska centralbyrån (2011). *Pressmeddelande från SCB*. 2011-03-10. Nr 2011:67. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Statistiska centralbyrån (2012). *Ung i demokratin*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Svenska dagbladet (2013). *Hot vardag för riksdagskvinnor*. 2013-05-11.

Sveriges Kommuner och Landsting (2012). *Medborgardialog för unga*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.

Ungdomsstyrelsen (2009a). *Ung idag 2009*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009b). *Lika olika som lika*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Fokus 10 – en analys av ungas inflytande*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2011). *Från stat till kommun*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012). *Fokus 12 – levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013a). *Unga med attityd. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013b). *Ung idag 2013*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013c). *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013d). *En myndighet för alla: Ungdomsstyrelsens plan för jämställdhetsintegrering 2014*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Utbildningsdepartementet (2011). *Uppdrag att ta fram kunskapsstöd som är inriktat på attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld*, 2011-03-31, U2011/2232/UC.

Utbildningsdepartementet (2013). *Remisspromemoria: En ny ungdomspolitik*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Vi unga (2010). *Ageraguiden*. Stockholm: Vi unga.

Elektroniska källor

www.ellenallan.se
www.fritidsforum.se
www.jointheclub.se
www.karlskoga.se
www.keks.nu
www.gotland.se
www.nuninatverk.se
www.skolverket.se
www.viunga.se

Övriga referenser

Mejlkorrespondens med folkhälsostateg vid Region Gotland, 2013-06-24.

Mejlkorrespondens med Rädda barnen, 2013-10-17.

Kapitel 6 – fördjupning: bidrag till föreningslivet – unga och jämställdhet

Arbetsmarknadsdepartementet (2011). Regeringsbeslut A2011/2968/DISK *Uppdrag att fördela bidrag för jämställdhetsarbetet till de nationella minoriteternas organisationer*.

Diskrimineringslag (2008:567).

Förordningen (2001:1060) om statsbidrag till ungdomsorganisationer.

Förordning (2002:989) om statligt stöd för verksamhet som förebygger och motverkar diskriminering.

Förordning (2005:1089) om statsbidrag till kvinnor organisering.

Förordning (2006:390) till jämställdhetsprojekt.

Förordning (2008:349) om statsbidrag till organisationer för homosexuella, bisexuella, transsexuella eller personer med könsöverskridande identitet eller uttryck.

Förordning (2008:63) om statsbidrag till organisationer bilade på etnisk grund.

Förordning (2011:1508) om statsbidrag för verksamhet mot våldsbejakande extremism.

Förordning (2011:1509) om statsbidrag för demokratiframjävande verksamhet.

Förordning (2011:65) om statsbidrag barn- och ungdomsverksamheter.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2008). *Regleringsbrev för budgetår 2009 avseende Ungdomsstyrelsen*.

Regeringsbeslut 2, IJ 2008/1074/DISK. Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2009). *Regleringsbrev för budgetår 2010 avseende Ungdomsstyrelsen*.

Regeringsbeslut 7, IJ 2007/26/UF m.fl. Johansson, T. & Lunneblad, J. (2012). *Män och maskulinitet i rörelse – kris, utveckling och förändring*. Stockholm: Göteborg: Göteborgs universitet.

Rönblom, M. (2011). Vad är problemet? Konstruktioner av jämställdhet i svensk politik. I *Tidskrift för genusvetenskap*. Nr. 2–3. Linköpings universitet: Tidskrift för genusvetenskap.

Sveriges kvinnolobby (2012). *Duktiga flickor kostar inte. En jämställdhetsanalys av budgetpropositionen för 2012*. Stockholm: Sveriges kvinnolobby.

Ungdom mot rasism (2012). *Den onorma boken*. Kristianstad: Ungdom mot rasism.

Ungdomsstyrelsen (1998). *Flickorna och frigörelsen – forskning om flickor och arbete med tjeiprojekt*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Vad hände sen? – En utvärdering av statsbidragen för kvinnors organisering och Jämställdhetsprojekt 2012*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012). *Engagemang som gör skillnad – verksamheter med engagemangsguider 2012*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Elektroniska källor

www.ungmedia.se
www.sverok.se

Kapitel 7

Andersson, E., Larsson, M. & Lindgren, L. (2008). *Studiecirkeldeltagare 2008. En studie om deltagare i studieförbundens studiecirkelverksamhet*. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Blomdahl, U. Elofsson, S. & Öhman, J. (2003). *Får flickor de sämsta träningsstiderna?* Stockholm: Idrottsförvaltningen.

Blomdahl, U. Elofsson, S. & Åkesson, M. (2012). *Spontanidrott för vilka? En studie av kön och nyttjande av planlagda utomhusytor för spontanidrott under sommarhalvåret*. Stockholm: Idrottsförvaltningen.

Centrum för idrottsforskning (2011). *Vem platsar i laget? En antologi om idrott och etnisk mångfald*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.

Centrum för idrottsforskning (2012a). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2011*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.

Centrum för idrottsforskning (2012b). *Indikatorer för uppföljning av statens stöd till idrotten*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.

Centrum för idrottsforskning (2013). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2012*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.

Engström, L. M. (2008). *Forskning om Handslagets genomförande och resultat – en utvärderande sammanställning*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Eskilstuna kommun (2011). *Eskilstuna rör sig! Idrottspolitisk handlingsplan 2011–2015*. Eskilstuna: Eskilstuna kommun.

Findahl, O. (2012a). Barn och ungas medieanvändning i Internet-världen. I Carlsson, U (red) *Barn och ungas medieanvändning i nätverkssamhället*. Nordicom, Göteborg: Göteborgs universitet.

Findahl, O. (2012b). *Svenskarna och internet 2012*. Hudiksvall: World Internet Institute.

Folkbildningsrådet (2013). *Årsredovisning med verksamhetsberättelse*. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Fornäs, J., Lindberg, U & Sernhede, O. (1988). *Under rocken. Musikens roll i tre unga band*. Stockholm: Symposion.

Frizén, H. & Sjons, J. (2011). Två spår i praktiskt jämställdhetsarbete. I Lindholm, K (red.) (2011). *Jämställdhet i verksamhetsutveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Gävle kommun (2012). *Hållbar idrott Gävle – idrottspolitiskt program*. Gävle: Gävle kommun.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2010). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen om mötesplatser för homosexuella och bisexuella ungdomar samt unga transpersoner*. 2010-06-17. IJ2010/1074/UF.

Justitiedepartementet (2005). *Riktlinjer för statens stöd till idrotten budgetåret 2006*, 2005-12-15. Ju 2005/11166/D.

Jämus (2013). *Rapport om regeringsuppdraget att ta fram underlag och utveckla metoder för en mer jämställd representation i samlingar och utställningar; Jämusprojektet Rapport 2*. Stockholm: Statens historiska museer.

Kulturdepartementet (2011). *Uppdrag till Statens historiska museer att ta fram underlag och utveckla metoder för en mer jämställd representation i samlingar och utställningar*. 2011-03-10, Ku2011/557/KA.

Kulturdepartementet (2012). *Uppdrag till Statens medieråd att göra en studie av barns och ungas användning av sociala mötesplatser på internet ur ett jämställdhetsperspektiv*. 2012-10-04. Ku2012/1512/MFI.

Kulturdepartementet (2013). *Uppdrag till Statens kulturråd att genomföra läsförämjande verksamhet för pojkar och flickor i samarbete med idrottsrörelsen*. 2013-06-13. Ku2013/1293/KO.

Kulturrådet (2009). *På väg mot en jämställd scenkonst*. Stockholm: Kulturrådet.

Kulturrådet (2012). *Skapande skola – En nulägesanalys*. Stockholm: Kulturrådet.

Malmö stad (2013). *Jämställdhetsanalys på Malmö stads mötesplatser för unga*. Malmö: Malmö stad.

Myndigheten för kulturanalys (2012). *Strategier, tillvägagångssätt och resultat inom de särskilda satsningarna på jämställdhet inom film-, musei- och musiksektorerna 2011*. Stockholm: Myndigheten för kulturanalys.

Myndigheten för kulturanalys (2013). *Kultursamverkansmodellen styrning och bidragsfördelning*. Stockholm: Myndigheten för kulturanalys.

Nordqvist, M. (2008). *Platserna lär för livet. I Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Regeringens proposition 2005/06:155 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.

Regeringens proposition 2008/09:126 *Statens stöd till idrotten*.

Regeringens proposition 2009/10:3 *Tid för kultur*.

Regeringens proposition 2012/13:1 *Budgetpropositionen för 2013*.

Regeringens proposition 2001/14:1 *Budgetpropositionen för 2014*.

Regeringens proposition 2013/14:3 *Läsa för livet*.

Regeringens skrivelse 2009/10:53 *En strategi för ungdomspolitik*.

Regeringens skrivelse 2009/10:234 *Redovisning av den särskilda jämställdhetsutskottets utredning*.

Riksidrottsförbundet (2007). *Analys av träningsstider inom föreningsidrotten – en studie av sju lagidrotter sett ur ett ålders- och könsperspektiv*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet (2010). *Användning av idrottsanläggningar – en studie av tillgänglighet till och fördelning av tider i idrottsanläggningar ur ett jämställdhetsperspektiv*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

- Riksidrottsförbundet (2011). *Utvärdering av Riksidrottsförbundets jämställdhetsarbete mellan åren 2005 och 2010*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Riksidrottsförbundet (2012a). *LOK-stödsutredningen. Utredningen om framtida LOK-stöd*, dnr RF 2027/12-22. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Riksidrottsförbundet (2012b). *Idrottslyftet 2013–2015*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Riksidrottsförbundet (2013). *Hbtq och idrott. Ungdomars erfarenheter och villkor inom svensk idrott*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Skolverket (2010). *Rustad att möta framtiden? Pisa 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2012). *Bedömning av språklig kompetens*. Stockholm: Fritzes.
- Sernhede, O. (2009). Teritoriell stigmatisering, ungas informella lärande och skolan i det postindustriella samhället. I *Utbildning och demokrati*. Vol 18, nr 1. s. 7–32.
- SOU 2012:65 *Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:59 *Föreningsfostran och tävlingsfostran. En utvärdering av statens stöd till idrotten. Betänkande av Idrottsstödsutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:42 *Plats på scen. Betänkande av Kommittén för jämställdhet inom scenkonstområdet*. Stockholm: Fritzes.
- Satens medieråd (2010). *Ungar och medier 2010: Fakta om barns ungas användning och upplevelser av medier*. Stockholm: Statens medieråd.
- Statistiska centralbyrån (2013). *Pojkar lägger mer tid på dataspel än flickor. Pressmeddelande*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Stockholms stad (2013). *Idrottspolitiskt program. Stockholms stad 2013–2017*. Stockholm: Stockholms stad.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2012). *Under konstruktion. Effekter av kultursamverkansmodellen 2010–2012*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Ungdomsstyrelsen (2000). *Att värdera kunskap – En studie kring informellt lärande och icke-formell utbildning i föreningslivet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2005). *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2008). *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010). *Vad hände sedan? – En utvärdering av statsbidragen för kvinnors organisering och jämställdhetsprojekt*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010). *Fokus 10 – en analys av ungas inflytande*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2011). *När, var, hur – om ungas kulturvanor. En analys om ungas kulturutövande på fritiden*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012a). *Vägar till engagemang – verksamheter med engagemangsguider 2011*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012b). *Fokus 12 – levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012c). *Om unga hbtq-personer – fritid*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012d). *Om unga hbtq-personer – hälsa*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013a). *Ung i dag 2013*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013b). *En myndighet för alla. Ungdomsstyrelsens plan för jämställdhetsintegrering 2014*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013c). *Unga med attityd. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2013*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013d). *Ungdomsstyrelsens årsredovisning 2012*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Wickman, K., Karp, S., Eliasson, I., Fahlen, J. & Löfgren, K. (2012). Myrsteg mot en jämställd idrott. I *Svensk idrottsforskning*. 2012:3. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.
- Wågman, T. (2011). LUPP 2011 – ”Lyssna mer på ungdomarna. Gör inte bara undersökningen, utan gå ut och prata med oss!”. Växjö och Kalmar: Linnéuniversitetet.

Elektroniska källor

www.crossingboarders.se
 www.datamuseet.se/aktiviteter/amiga-tjejer-om-livet-online
 www.fritzscorner.se
 www.gih.se/cif
 www.jamstall.nu
 www.maktenovermusiken.wordpress.com
 www.popkollo.se
 www.queensofnorrlande.se
 www.sisu.se
 www.smok.se/om-smok/statistik
 www.skl.se
 www.umeaik.se/information/sociala-projekt

Kapitel 8

Centrala studiestödsnämnden (2013). *Handlingsplan för jämställdhetsintegrering*. Stockholm: Centrala studiestödsnämnden.

Diskrimineringsombudsmannen (2012). *Forskningsöversikt om trakasserier i arbetsliv och utbildning. Forskning publicerad vid svenska universitet och högskolor sedan år 2000*. Stockholm: Oxford research AB.

Ds 2013:37 Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken. Stockholm: Fritzes. European Institute for Gender Equality (2013). Gender Equality Index. Report. Vilnius: European Institute for Gender Equality.

Justitiedepartementet (2012). *Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att genomföra en nationell kartläggning av brott i nära relationer*. Ju2012/3378/KRIM.

IFAU (2000). *Vem ska hjälpa vem? En kritisk analys av arbetsmarknadspolitiska insatser riktade till kvinnor med invandrarbakgrund*. Uppsala. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.

IFAU (2013). *Föreställningar om kvinnligt och manligt inom två gymnastieprogram*. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.

Likestillings- och diskrimineringsombudet (2012). *Höring NOU 2012:15 Politikk for likestilling*. Oslo: Likestillings- og diskrimineringsombudet.

Melding til Stortinget 2012–2013:44. *Likestilling kommer ikke av seg selv*.

Myndigheten för vårdanalys (2013). *Utvärdering av handlingsplanen PRIO psykisk ohälsa*. Stockholm: Myndigheten för vårdanalys.

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (2013). *Høringsvar til NOU 2012:15, Politikk for likestilling*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

NOU 2012:15 *Politikk for likestilling*. Oslo: Departementenes servicesenter, informasjonsforvaltning.

Pensionsmyndigheten (2013). *Redovisning av uppdrag i regleringsbrevet för 2013 – ”plan för jämställdhetsintegrering”*. Stockholm: Pensionsmyndigheten.

Riksrevisionen (2013a). *Kränt eller diskriminerad i skolan – är det skillnad?* Stockholm: Riksrevisionen.

Riksrevisionen (2013b). *Statens kunskapspridning till skolan*. Stockholm: Riksrevisionen.

Regeringens proposition 2013/14:1 *Budgetpropositionen för 2014. Förslag till statens budget för 2014, finansplan och skattefrågor*.

Skolinspektionen (2010). *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling*. Stockholm: Skolinspektionen.

Skolverket (2009). *Diskriminerad, trakasserad, kränt? Barn, elever och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011). *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2012). *Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2013). *Redovisning av uppdrag om plan för ökad jämställdhetsintegrering av Skolverkets verksamhet*. Stockholm: Skolverket.

Socialdepartementet (2012a). *PRIO psykisk ohälsa – plan för riktade insatser inom området psykisk ohälsa 2012–2016*. Stockholm: Socialdepartementet.

Socialdepartementet (2012b). *Godkännande av en överenskommelse om stöd till riktade insatser inom området psykisk ohälsa 2013*. S2012/8769/FS.

Socialdepartementet (2013). *Uppdrag angående ungdomars upplevda psykiska ohälsa*. S2013/6261/FS.

Statens institutionsstyrelse (2013). *Beslut om handlingsplan för jämställdhetsintegrering på Statens institutionsstyrelse år 2014*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.

Statistiska centralbyrån (2012). *Lathund om jämställdhet*. Örebro: Statistiska centralbyrån.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Hon hen han. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2011). *När, var, hur om ungas kultur. En analys av ungas kulturutövande på fritiden*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012). *Fokus 12. Levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013a). *En myndighet för alla. Ungdomsstyrelsens plan för jämställdhetsintegrering 2014*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013b). *Unga och våld. En analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2013c). *Före han slår. Om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Elektroniska källor

www.jamstall.nu
www.kolada.se

Övriga källor

Mejlkorrespondens med Statistiska centralbyrån, 2013-09-24.

NOTER

¹ Mejlkorrespondens med European Institute for Gender Equality 2013-04-29.

² Frågor kring ungas syn på jämställdhet och manlighet har även analyserats i studien *Rapport – enkätundersökning om ungas attityder till manlighet och jämställdhet* (Machofabriken 2011), där enkäter genomfördes med personer 13–25 år på nio orter runt om i landet. Även den synliggör olika förväntningar på tjejer och killar.

³ Inför läsåret 2011/2012 infördes den nya betygsskalan A–F där A–E står för godkända resultat och F är ett ej godkänt resultat. Men elever som gick ut årskurs 9 läsåret 2011/12 fick betyg enligt det äldre betygssystemet enligt Lpo94, det vill säga MVG, VG och G för de godkända betygen, och det är därför könsskillnader inom detta äldre betygssystem redovisas här.

⁴ Meritvärdet utgörs av summan av betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg (G=10, VG=15 och MVG=20).

⁵ Svenska (tre delprov) eller svenska som andraspråk (tre delprov), engelska (tre delprov), matematik samt NO-ämnena biologi, fysik och kemi. Ämnesproven i årskurs 9 är obligatoriska – i engelska, matematik och svenska/svenska som andraspråk genomfördes de för första gången vårterminen 1998. Våren 2009 utökades ämnesproven med prov i de naturorienterade ämnena biologi, fysik och kemi men varje skola och elev gör enbart prov i ett av dessa naturorienterade ämnen. (Skolverkets webbplats <http://www.skolverket.se>)

⁶ Skolverket Sveriges officiella statistik, Grundskolan, Tabell 8.

⁷ Notera att en antipluggkultur också kan finnas bland tjejer. Poängen i Wernerssons resonemang är att en sådan kultur är vanligare bland killar än bland tjejer.

⁸ Wernersson och Ingvar har skrivit sina rapporter inom ramen för Delegationen för jämställdhet i skolan.

⁹ Jämförelsen gäller tre delprov i svenska, tre delprov i engelska, provet i matematik samt tre delprov i svenska som andraspråk. Möjligen har avståndet mellan tjejer och killar i läsförståelse för dem som läser svenska som andraspråk ökat, men samtidigt är det en liten andel elever som läser svenska som andraspråk vilket gör att resultatet är osäkert.

¹⁰ Skolverket, Sveriges officiella statistik, Grundskolan, Tabell 8.

¹¹ Skolverket, Sveriges officiella statistik, Grundskolan, Tabell 1B för läsåret 2011/12 och Tabell 1.1 A för läsåret 2005/06.

¹² Vi har inte kunnat hitta äldre jämförbara uppgifter i den officiella statistiken på Skolverkets webbplats.

¹³ Svensk bakgrund innebär att eleven är född i Sverige och har minst en förälder som är född i Sverige. Utländsk bakgrund har elever som antingen är födda i Sverige med två utrikesfödda föräldrar eller som själva har invandrat.

¹⁴ Skolverket, Sveriges officiella statistik, Grundskolan, Tabell 1B.

¹⁵ Vi har fått uppgifterna direkt från Skolverket.

¹⁶ Specialutformade program och liknande har analyserats tillsammans med de nationella programmen som de har kunnat knytas till, och Int. Baccalaureate är medräknat bland de 18 programmen.

¹⁷ Vi har inte inkluderat Waldorf i redovisningen eftersom endast 152 elever avgick med slutbetyg från denna skolform läsåret 2011/12. Könsfördelningen var ganska jämn där med 56,6 procent tjejer och 43,4 procent killar.

¹⁸ Skolverket, Sveriges officiella statistik, Tabell 1A Gymnasieskolan.

¹⁹ Det gäller både i det äldre (Lpf94) och det nya (Gy 2011) programgymnasiet, men de uppgifter som vi redovisar avser den äldre ordningen enligt Lpf94.

²⁰ Beräkningarna av könsfördelningen på programmets inriktningar avser enbart de nationella programmen (och ej deras motsvarighet inom specialutformade program eller i friskolor).

²¹ Skolverket, Sveriges officiella statistik, "Tabell 1 B: Elever som slutfört gymnasieskolan, läsåret 2011/12".

²² Skolverket, Sveriges officiella statistik, Gymnasieskolan, Tabell 8A.

²³ Skolverket, Sveriges officiella statistik, Gymnasieskolan Tabell 8A.

²⁴ Vi har inte granskat i vilken utsträckning detta är ett resultat som är stabilt över flera år.

²⁵ Skolverket, Tabell 7A och 7B Gymnasieskolan – Betyg och studieresultat – Riksnivå.

²⁶ Det maximala betygsmedelvärdet är 20,0, vilket motsvarar MVG på samtliga kurser i det fullständiga programmet (utökade kurser medräknas inte).

²⁷ Skolverket, www.skolverket.se, Sveriges officiella statistik, Gymnasieskolan – Betyg och studieresultat – Riksnivå, Tabell 2A.

²⁸ Bland avgångna elever på fordonsprogrammet var betygspoängen nästan desamma för tjejer och killar.

²⁹ Eftersom utbildningsnivån har stigit i Sverige så är det en liten andel av gymnasieeleverna som har föräldrar med en förgymnasial utbildning.

³⁰ Skolverket, Sveriges officiella statistik. Gymnasieskolan – betyg och studieresultat, Tabell 2C.

³¹ Skolverket, Sveriges officiella statistik, Gymnasieskolan – betyg och studieresultat, Tabell 8A.

³² Skolverket, Sveriges officiella statistik. Gymnasieskolan – betyg och studieresultat, Tabell 2C.

³³ Skolverket, Sveriges officiella statistik, Gymnasieskolan – betyg och studieresultat, Tabell 8A.

³⁴ Ett undantag är elever som invandrat när de var 16 år eller äldre. Deras genomströmning är i nivå med elever som invandrat före grundskolestart eller som är födda i Sverige med utländsk bakgrund.

³⁵ Skolverket, Sveriges officiella statistik, Gymnasieskolan Tabell 2C.

³⁶ En mer utvecklad diskussion om unga och stress finns i kapitel 5, Hälsa och utsatthet.

³⁷ I de fall som referens saknas till statistiska uppgifter om högskolan är de beställda från SCB specifikt för denna utredning.

³⁸ Basen för beräkningarna är antalet tjejer och killar födda 1986 det året de fyllde 19. Inresande studenter (utländska studenter som kommit till Sverige för att studera och som är registrerade vid svenskt lärosäte) har exkluderats.

³⁹ Notera att det är examina som redovisas. En individ kan ha tagit ut fler än en examen, ibland till och med under ett och samma läsår. Oftast handlar det om en kombination av yrkesexamen (redovisas ej i figuren) och generell examen. Det har till exempel blivit rätt vanligt under senare år att de som avlägger sjuksköterskeexamen också tar ut en kandidatexamen (se Universitetskanslers-ämbetet och Statistiska centralbyrån, 2013b).

⁴⁰ Masterexamen infördes i samband med den nya utbildnings- och examensstrukturen 2007. Den är tvåårig och kräver en tidigare examen som motsvarar minst tre års heltidsstudier (sammanslagt motsvarar således denna examen fem års heltidsstudier). Det inledande läsåret 2007/08 avlades endast 157 masterexamina i åldrarna upp till 29. Att andelen kvinnor var speciellt liten detta inledande läsår (knappt 34 procent) behöver man därför inte fästa någon vikt vid.

⁴¹ Jämförelsevis avlades 2 700 magisterexamina och drygt 2 400 masterexamina.

⁴² Lärarutbildningen ingår inte då examinerade läsåret 2011/12 har studerat på den äldre lärarutbildningen som var en sammanhållen utbildning för att bli lärare inom förskola, fritidshem, grundskola och gymnasieskola. I den officiella statistiken framgår det dock att könsfördelningen är jämn bland dem som har avlagt en examen mot gymnasieskolan (det vill säga den inriktning som mest överensstämmer med ett längre yrkesexamensprogram).

⁴³ Ämnesinriktningen tjänster innehåller bland annat examen på olika nivåer (masterexamen, magisterexamen etc.) inom områden såsom idrott och friskvård, turism samt arbetsmiljö och arbetarskydd etc. Även sjökaptensexamen och officersexamen (från och med 2009/10) ingår.

⁴⁴ Beräkningen motsvarar antalet helårsprestationer dividerade med antal helårsstudenter i procent.

⁴⁵ <http://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund/jamstalldhet/lorande-exempel>

⁴⁶ UHR har bildat en extern referensgrupp bestående av experter inom jämställdhetsområdet med syftet att kvalitetssäkra bedömningen av projektrapporterna. Uppdraget ska redovisas senast den 1 april 2014. För att sprida erfarenheterna av de olika jämställdhetsprojekten planerar UHR en konferens i Stockholm i maj 2014.

⁴⁷ Relationellt våld innebär att förövaren försöker skada eller hotar att skada den utsatta relationer och känsla av tillhörighet i gruppen, att någon försöker skapa problem mellan personen och dennes vänner, att någon inte svarar när personen hälsat eller ignorerat personen (Arbetsmiljöverket 2011, s. 102).

⁴⁸ Till gruppen sysselsatta räknas personer som under en viss vecka utförde något arbete, minst en timme, som avlönade arbetstagare, egna företagare eller oavlönade medhjälpare i företag som tillhör medlem av samma hushåll, eller personer som inte utförde arbete enligt ovan men som hade anställning, arbete som medhjälpare i företag eller egen företagare och var tillfälligt frånvarande under veckan. Orsaken till frånvaro kan vara sjukdom, semester, tjänstledighet, arbetskonflikt eller ledighet av annan anledning (SCB 2013).

⁴⁹ Svarandelen i LNU har minskat från 76,7 procent 2000, till 72 procent 2010. Den senare uppgiften inkluderar svar till en förkortad postenkät riktad till de som först vägrat delta eller inte påträffats. Bland unga är svarsandelen 73,5 procent (av totalt 506) för de yngre än 21 år, 69,9 procent (av totalt 1 564) för de 21–25 år och 67,8 procent (av totalt 1 070) för de 26–30 år. I den här studien använder vi bara information från den längre intervju (inte postenkäten). I LNU som helhet (18–75 år) ökar bortfallet med i genomsnitt 10 procentenheter när postenkäten exkluderas.

⁵⁰ När vi skriver om de som har barn i hushållet eller "föräldrar" så menar vi biologiska och adoptivföräldrar samt andra personer som bor ihop med barn i en föräldralik relation (som till exempel fosterföräldrar).

⁵¹ Panelundersökning är en undersökning som intervjuar samma individer vid flera undersökningstillfällen. Levnadsnivåundersökningens panel fylls på med unga och personer som immigrerat till Sverige mellan undersökningarna.

⁵² Figur 2 tyder på en ökning av mäns rutinartade hushållsarbete och en minskning av deras underhålls- och reparationsarbete. Men förändringen av rutinartat hushållsarbete är inte statistiskt signifikant medan minskningen i underhåll och reparationer är signifikant men så liten att den inte påverkar mäns totala tid i hushållsarbete nämnvärt.

⁵³ Multivariata tvärsnittsanalyser (i form av OLS-regression). För oberoende variabler som antar många värden, t.ex. arbetstid, indikerar positiva tal (koefficienter) att hushållsarbetstiden ökar med ökat värde i den oberoende variabeln, och negativa att hushållsarbetstiden minskar med ökat värde i den oberoende variabeln. Se t.ex. koefficienten för arbetstid som indikerar att lång betald arbetstid hänger ihop med mindre tid i hushållsarbete. För variabler som bara antar två värden visar koefficienten den estimerade tiden i timmar jämfört med en referenskategori. Ett exempel här är koefficienten för yngsta barn 0–1 år, som indikerar att män med barn 0–1 år gamla lägger fyra timmar mer på hushållsarbete 2000 än män som inte har några barn.

⁵⁴ De med två eller fler barn där det yngsta barnet är under 1 år redovisas inte separat i figuren.

⁵⁵ I propositionen synliggörs dock att våld även förekommer i andra former och i andra typer av relationer, men detta faller då utanför det jämställdhetspolitiska området.

⁵⁶ Kategorin uppförandeproblem bygger på följande fem påståenden: att bli mycket arg och ofta tappa humöret, att inte göra som man blir tillsagd av vuxna, att slåss och bråka mycket, att tvinga andra att göra som man vill, att ofta bli anklagad för att fuska eller ljuga och att ta saker som inte tillhör en själv, t.ex. från skolan eller andra ställen.

⁵⁷ Brottet *grov kvinnofridskränkning* infördes i brottsbalken 1998 och rubriceringen ska synliggöra att denna typ av våld främst utövas av män och riktas mot kvinnor som de har eller har haft ett förhållande, varit gift eller sammanbott med under äktenskapsliknande förhållanden. Våld som exempelvis begås av andra familjemedlemmar, i samkönade relationer eller i en relation där parterna inte bor tillsammans faller i stället under rubriceringen *grov fridskränkning*. (NCK:s kunskapsbank).

⁵⁸ Se föregående fotnot.

⁵⁹ Det finns inget etablerat begrepp på svenska för att beskriva våld i ungas relationer. I engelskspråkiga studier används ofta *dating violence*, vilket även är ett väletablerat begrepp inom våldspreventionsfältet USA. Att dejta kopplas till början av en kärleksrelation för unga, när en ung person börjar lära känna en annan (Ungdomsstyrelsen 2013c).

⁶⁰ Resultaten finns inte publicerade utan har sammanställts internt av Sveriges Kvinno- och tjejjourens Riksförbund (SKR). Ungdomsstyrelsen har tagit del av resultaten genom mejlkorrespondens med SKR, 2013-09-30.

⁶¹ Det är heller inte möjligt att genom den officiella brottsstatistiken avgränsa antalet unga som utsatts för våldtäkt eftersom brottskodningen enbart registrerar åldern på den målsägande genom kategorierna under 15 år, 15–17 år samt 18 år och äldre.

⁶² Redovisningen bygger på en analys av 446 polisanmälningar om fullbordad våldtäkt mot personer under 18 år från 2008, vilket kan anses som ett representativt urval av de närmare 1 800 barnvåldtäktsanmälningar som registrerades det året.

⁶³ I trygghetsundersökningen får personerna frågan om de vid upprepade tillfällen under det senaste året till exempel råkat ut för att bli förföljd eller få oönskade besök, telefonsamtal, meddelanden och liknande (Brottsförebyggande rådet 2013a).

⁶⁴ Andel som svarat att de antingen känner sig ganska otrygga eller mycket otrygga eller att de inte går ut på grund av otrygghet.

⁶⁵ Ungdomsstyrelsen har via mejlkorrespondens tagit del av policydokument och kännedomundersökning på umo.se, 2013-10-03.

⁶⁶ Uppgift från 1000 möjligheter, 2013-10-21.

⁶⁷ Jag vill tacka mina kollegor Christoffer Carlsson, Janne Flyghed och Nina Törnqvist vid Kriminologiska institutionen för att ni läst och kommenterat tidigare versioner av denna text.

⁶⁸ För några sådana genomgångar se Ungdomsstyrelsen (2013). För frågan om genus och brott mer specifikt kan exempelvis texter av Messerschmidt (1993, 1997, 1999, 2000, 2004) rekommenderas.

⁶⁹ På engelska *bullying*, vilket är ett vidare begrepp än svenskans mobbning. Översättningar som förekommer är exempelvis spela översittare mot, mobba, trakassera, topprida; med hot tvinga, skrämna (Norstedts ordbok <http://www.ord.se/oversattning/engelska/?s=bullying&l=ENG/SVE>). Även begreppet *punking* används, vilket kan översättas ungefär som nedvärdering. För enkelhetens skull kommer jag ändå att använda mig av termen mobbning (och trakasserier) i texten. En viktig skillnad mot mobbning är att de händelser som förekommer i den refererade forskningen inte behöver vara upprepade handlingar mot samma person. Skolverket (2011, s. 34) definierar exempelvis mobbning som ”en upprepade negativ handling som inbegriper att någon eller några medvetet och med avsikt tillfogar eller försöker tillfoga en annan skada eller obehag”.

⁷⁰ Som jag förstår det handlar det om en elitsskola i *akademisk* betydelse inte en *elitdrottsskola*.

⁷¹ Jämför Kolnar (2005) som pekar på hur våld kan fungera både som inkluderande och exkluderande för män, beroende på sammanhang och vem som utför handlingen (se även Bäcklin et al. 2013).

⁷² Det var ovanligt att andra närvarande försökte hindra trakasserier, men det finns berättelser om att när det upplevts ha varit för stor skillnad i dessa avseenden mellan en utsatt pojke och hans trakasserande skolkamrater har andra ändå ingripit på grund av detta.

⁷³ Flera av författarna talar om hypermaskulina miljöer eller ideal utan att egentligen definiera vad som menas med detta. En möjlig betydelse är överdriven maskulinitet, som närmast utgör en karikatyr av stereotyp maskulinitet. En av de miljöer som exempelvis Franklin (2004) benämner som hypermaskulin är fängelsemiljöer och Toch (1998) har använt sig av begreppet hypermaskulinitet i den betydelsen i relation till fängelsemiljöer.

⁷⁴ Definitionen av ett *gang* varierar mellan olika forskare och är en omdebatterad fråga. Se exempelvis Klein (2001) för en diskussion.

⁷⁵ En sökning i Google Scholar på termerna "masculinitygangviolence" (eller masculinities) ger många träffar men märkligt nog få som faktiskt handlar om gäng och maskulinitetskonstruktioner. Om "violence" utesluts kommer ungefär samma träffar upp högst i sökningen, men i lite annorlunda ordning. Den tydligast relevanta träffen är texten av gängforskaren John Hagedorn.

⁷⁶ Om än kritiserad för att vara överdrivet beskriven, som en konsekvens av den genusblindhet som dominerat fältet, se diskussion i Pettersson (2002).

⁷⁷ Denna typ av grupper och bråk är huvudsakligen, men inte enbart, förknippat med fotboll.

⁷⁸ Betydelsen av att hänvisa till högre lojaliteter vid brottsliga handlingar påpekade redan Sykes och Matz (1957) i sina resonemang om neutraliseringsmekanismer.

⁷⁹ AFA associeras möjligen inte till en manligt dominerad grupp men enligt Christiansen (2010, s. 154) var majoriteten av de aktiva medlemmarna i den grupp hon studerade män.

⁸⁰ I studien ingår även en annan vänsterradikal grupp, Feministisk koordinering, som har sina rötter i kvinnorörelsen. Denna avviker från AFA:s mönster med hypermaskulina gruppnormer och fokus på aggressiva konflikter.

⁸¹ Det viktiga är inte om offret i fråga faktiskt är bög, vilket inte alltid de som attackerar ens vet. Poängen är att personen uppfattas som, och på så sätt symboliserar, manlig homosexualitet. För enkelhetens skull kommer jag i den fortsatta texten att kalla detta för attacker på bögar.

⁸² Vilket även kan gälla för andra typer av brott.

⁸³ En typ av studentaktiviteter som också förekommer i svenska universitets- och högskolemiljöer. Så sent som våren 2013 uppmärksammades detta av en student i Lund <http://www.aftonbladet.se/wendela/article16578499.ab>.

⁸⁴ Mäns våld mot kvinnor i nära relationer ska förstås inte glömmas bort i sammanhanget, men är inte i första hand ett grupprelaterat brott och är därför inte i fokus i detta kapitel.

⁸⁵ Även skämtsamt framförda sexistiska och/eller homofoba uttryck kan uppfattas som kränkande för den som utsätts för dem.

⁸⁶ Alternativen var stötta en åsikt i en samhällsfråga genom att skriva på en namninsamling (på papper); stötta en åsikt i en samhällsfråga på internet (t.ex. "gilla"); skriva insändare; bära märken och symboler som uttrycker en åsikt; delta i bojkotter och köpstrejker; delta i lagliga demonstrationer och aktioner; vara medlem i ett politiskt parti eller ungdomsförbund; chatta, debattera och kommentera politik på internet; köpa vissa produkter av politiska, etiska eller miljömässiga skäl; vara medlem i en organisation som jobbar för en speciell samhällsfråga; ge pengar till en organisation som jobbar för en speciell samhällsfråga; delta i ett politiskt möte; ta kontakt med någon politiker samt ta kontakt med tjänsteman för att föra fram en politisk åsikt.

⁸⁷ Siffrorna gäller 2011 och är hämtade från Ungdomsstyrelsens ansökningsystem för bidrag, 27 augusti 2013. Med i sammanställningen är riksdagspartiernas ungdomsförbund samt Ung pirat.

⁸⁸ Amnå, E. & Ekman, J., *Unga politiskt intresserade engageras inte av partierna*, Dagens nyheter 24 april 2013. Tillgänglig på Dagens nyheter webbplats: <http://www.dn.se/debatt/unga-politiskt-intresserade-engageras-inte-av-partierna/>.

⁸⁹ Se föregående fotnot.

⁹⁰ Att undersökningsperioden i det här fallet sträcker sig till januari 2013 gör att antalet valda i tabell 6.7 inte överensstämmer med antalet valda i avsnittet om avgångna ledamöter.

⁹¹ Landstingsfullmäktige i Västra Götalands län har 149 platser. På grund av omvalet har siffrorna från de två mandatperioderna adderats och det har därmed hittills valts in 315 ledamöter och sammanlagt har 17 personer hittills avgått.

⁹² Kommunfullmäktige i Örebro kommuns nordöstra valkrets har 17 platser. På grund av omvalet har siffrorna från de två mandatperioderna adderats och det har därmed hittills valts in 95 ledamöter i Örebro kommunfullmäktige och sammanlagt har 13 personer hittills avgått.

⁹³ Svenska dagbladet, *Hot vardag för riksdagskvinnor*, 2013-05-11, tillgänglig på Svenska dagbladets webbplats: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/halften-av-kvinnorna-i-riksdagen-har-hotats_8162050.svd.

⁹⁴ Avhoppundersökningen riktade sig till de förtroendevalda som av sagt sig sitt uppdrag i fullmäktige eller riksdag under perioden 1 januari till och med 30 november 2011.

⁹⁵ Undersökningen hade ett stort bortfall vilket gör att resultaten ska tolkas med försiktighet.

⁹⁶ Arbetsmiljöverkets intervjuundersökning 2012 som gäller förhållandena under 2011.

⁹⁷ Keks webbplats: <http://www.keks.nu>.

⁹⁸ Skolverkets webbplats: <http://www.skolverket.se>.

⁹⁹ Se föregående fotnot.

¹⁰⁰ Se föregående fotnot.

¹⁰¹ Se föregående fotnot.

¹⁰² Karlskoga kommuns webbplats: <http://www.karlskoga.se>.

¹⁰³ Nunis webbplats: <http://www.nuninatverk.se>.

¹⁰⁴ Malmö stads jämställdhetsanalys av mötesplatser för unga tas även upp i kapitel 7.

¹⁰⁵ Join the clubs webbplats: jointheclub.se.

¹⁰⁶ Fritidsforums webbplats: <http://www.fritidsforum.se>.

¹⁰⁷ Se föregående fotnot.

¹⁰⁸ Region Gotlands webbplats: <http://www.gotland.se>.

¹⁰⁹ Information från mejlkorrespondens med folkhälsostrateg vid Region Gotland, 2013-06-24.

¹¹⁰ Vi ungas webbplats: <http://viunga.se>.

¹¹¹ Se föregående fotnot.

¹¹² Ellen och allans webbplats: <http://www.ellenallan.se>.

¹¹³ Se föregående fotnot.

¹¹⁴ Information från mejlkorrespondens med Rädda Barnen, 2013-10-17.

¹¹⁵ Sveriges fem nationella minoriteter är judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar.

¹¹⁶ Uppgifterna bygger på en urvalsundersökning där SCB, på uppdrag av Riksidrottsförbundet, årligen skickar ut en enkät till 5 000 slumpmässigt utvalda individer mellan 7 och 70 år. Undersökningen är riksrepresentativ.

¹¹⁷ LOK, lokalt statligt aktivitetsstöd, är ett generellt stöd riktat till lokala och ideella ungdomsorganisationer. För idrottsföreningar gäller särskilda regler, beslutade av Riksidrottsstyrelsen 1997. Bidragsberättigade är ideella föreningar, anslutna till något av RF:s specialidrottsförbund. De får bidrag för sammankomster och deltagartillfällen. Bidragsberättigade deltagare är barn och ungdomar i åldern 7–20 och ledare i åldern 13–20 år. För deltagare och ledare inom handikappidrott finns ingen övre åldersgräns.

¹¹⁸ Fritz's corner är en ideell musikförening som anordnar spelningar och klubbkvällar i Stockholmsområdet.

¹¹⁹ För en mer ingående diskussion om inflytande och representation hänvisar vi till kapitel 6 i den här rapporten.

¹²⁰ Arbetsmiljöverket, Boverket, Centrala studiestödsnämnden, Försvarmakten, Försäkringskassan, Konstnärsnämnden, Kriminalvården, Livsmedelsverket, Musikverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Pensionsmyndigheten, Sametinget, Skatteverket, Statens institutionsstyrelse, Statens skolverk, Tillväxtverket, Ungdomsstyrelsen och Vetenskapsrådet.

¹²¹ Finns på www.kolada.se.

¹²² Sexuella trakasserier är en särskild form av diskriminering som innebär ett uppträdande av sexuell natur som kränker någons värdighet. Trakasserier är något som kränker en elevs värdighet och har samband med diskrimineringsgrunderna eller är av sexuell natur (kön, könsidentitet eller könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder).

¹²³ Mejlkorrespondens med Statistiska centralbyrån 2013-09-24.

FOKUS¹³

Unga och jämställdhet

I **FOKUS**¹³ beskriver Ungdomsstyrelsen jämställdhetsituationen för unga inom områdena utbildning och lärande, arbete och försörjning, hälsa och utsatthet, inflytande och representation samt kultur och fritid. Rapporten utgår från två stora enkätundersökningar, intervjuer med unga, och en genomgång av tidigare studier. Vi beskriver också förändringsarbete, med exempel på verksamheter som arbetar för ökad jämställdhet. Utifrån analysen ger Ungdomsstyrelsen förslag på hur arbetet kan utvecklas ytterligare framöver.

FOKUS¹³ är Ungdomsstyrelsens nionde tematiska analys inom ungdomspolitik.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-598 191 90 Fax 08-598 191 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-85933-73-0 ISSN 1651-2855